

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 9
Частина 1

Херсон
2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович, доктор економічних наук, професор (декан факультету економіки і менеджменту, професор кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Заступник головного редактора:

Соловійова Ніна Ігорівна, доктор економічних наук (професор кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету).

Відповідальний секретар:

Станкевич Юлія Юріївна, кандидат економічних наук (доцент кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Члени редакційної колегії:

Мохненко Андрій Сергійович, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету).

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Державного університету телекомунікацій).

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор (декан юридичного факультету Херсонського державного університету).

Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського).

Сарапіна Ольга Андріївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри обліку та аудиту Херсонського національного технічного університету).

Хрущ Ніла Анатоліївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету).

Князева Олена Альбертівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова).

Скидан Олег Васильович, доктор економічних наук, доцент (проректор з наукової роботи та інноваційного розвитку Житомирського національного агроекологічного університету).

Лозова Тамара Іллівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку Бориспільського інституту муніципального менеджменту Міжрегіональної академії управління персоналом).

Грегори Гарднер, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Едвін Португал, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Римантас Сташис, Ph.D, професор економіки, завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету, Литва.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»

включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 14 лютого 2014 року № 153

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Херсонським державним університетом
на підставі Протоколу № 5 від 22.12.2014 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19747-9547Р,
видане Державною реєстраційною службою України 15.03.2013 р.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Заєць М.А., Ван Тао, Захарченко О.В.

УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЛОГІСТИЧНИЙ РОЗВИТОК.....9

Ільницький Д.О.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В ГЛОБАЛЬНОМУ
НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ.....14

Пухальська А.П., Корж В.С.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА
З ОАЕ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ.....23

Чернюк Д.С.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКІВ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ 27

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Войчак Д.А.

СИСТЕМНА СУТНІСТЬ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ
ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ.....31

Добрянська Ю.О., Косар Н.С., П'ясечна А.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ
ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЙОГО РОЗВИТКУ.....35

Коледіна К.О.

ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ.....39

Крачок Л.І.

ЗВ'ЯЗОК ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ
З ЕНЕРГЕТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ КРАЇНИ.....43

Кудренко Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИТРАТ ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ КРУП'ЯНОЇ ГАЛУЗІ.....47

Навроцький О.О.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ У СФЕРІ ПОСЛУГ.....51

Оганезова А.В.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ СФЕРЫ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ.....56

Пашенко О.В.

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ
ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ГАЛУЗІ СУДНОБУДУВАННЯ.....60

Чебанов О.О.

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ПРОМИСЛОВОСТІ: ЦІНОВИЙ АСПЕКТ.....64

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Абубекерова А.З., Хацер М.В.

КОРПОРАТИВНІ ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСУВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 69

Белко І.А.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА.....73

Вавдійчик І.М.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ЗАКУПІВЛІ ТОВАРНИХ РЕСУРСІВ
З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГОВИХ МАЙДАНЧИКІВ.....78

Вартанова О.В.

АНАЛІЗ КОМПЕТЕНЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....82

Гаркавий В.В.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ РОСЛИННИЦЬКИХ ГАЛУЗЕЙ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....86

Гордієнко М.І., Якимчук Ю.М. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	90
Домбровська С.С. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РИНКУ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ.....	95
Ємцев В.І. НАПРЯМИ РЕІНЖИНІРИНГУ ВИРОБНИЧИХ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ.....	99
Завальнюк В.В. ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	104
Зінчук Т.А. ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	109
Кісь С.Я. МАКРОПЕРЕДУМОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	113
Колодійчук В.А. ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ І ПРОЕКТУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ НА ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.....	118
Корж Н.В. СТРУКТУРУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ЕЛЕМЕНТА КОРПОРАТИВНОГО КАПІТАЛУ.....	122
Косович О.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИРОВИННОЇ ЗОНИ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ.....	126
Круглова О.А., Ставропольцева О.В. ВПЛИВ ЯКОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ.....	132
Ладико Л.М., Ладико І.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВКИ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЦЕСНО-ЦІЛЬОВОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	136
Незвещук-Когут Т.С. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ.....	140
Незвещук-Когут Т.С., Чорний Б.С. ВИКОРИСТАННЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТА РЕКЛАМИ ІМІДЖУ ТЕРИТОРІЇ РЕГІОНУ У МЕНЕДЖМЕНТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	145
Педько І.А. МОДЕРНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВ ІНДУСТРІЇ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ BIG DATA.....	148
Пуліна Т.В., Коротунова О.В., Клімуш Г.С. ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	152
Рєга М.Г. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МАРКЕТИНГУ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ.....	159
Рябик Г.Є. ФОРМУВАННЯ АСОРТИМЕНТУ ПРОДУКЦІЇ, ЗБАЛАНСОВАНОГО ІЗ ВИМОГАМИ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	162
Сагайдак О.М., Штанько Л.О. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	167
Стельмащук А.М. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ І ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	173
Темченко О.А., Максимова О.С., Темченко Г.В. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ НА ГІРНИЧОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	177

Фадєєва Г.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	182
--	-----

СЕКЦІЯ 4 РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Бойко Є.О., Журавська А.Є. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ	187
Бойченко В.С. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ.....	191
Гус І.Б. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСКОРДОННОЇ КООПЕРАЦІЇ.....	195
Кобиляцький О.П. ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ МІСТА ЛУГАНСЬКА У КОНТЕКСТІ РОЗРОБКИ ЙОГО БРЕНДУ.....	199
Криворучко М.Ю. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНА «ПРОКЛЯТТЯ РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ» В УКРАЇНІ.....	203
Ткач О.В., Волощук І.А. ФОРМУВАННЯ ЄДИНОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ: ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	208
Тульчинська С.О. АНАЛІЗ ПРОГРАМ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	212

СЕКЦІЯ 5 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Шпак Н.О., Кирилич Т.Ю. ОБГРУНТУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОДУКУВАННЯ ЕНЕРГІЇ ІЗ БІОМАСИ МАЛИМИ ВЕНЧУРНІМИ ПРОМИСЛОВО-ЕНЕРГЕТИЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	216
--	-----

СЕКЦІЯ 6 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Богущ Л.Г. СТРАТЕГІЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ДОНБАСУ.....	221
Бойченко Е.Б. ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ.....	228
Горленко В.Г. ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАЦІВНИКА НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВА АПК.....	233
Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ХРОНІЧНУ НЕІНФЕКЦІЙНУ ЗАХВОРЮВАНІСТЬ ЙОГО ЧЛЕНІВ.....	237

CONTENTS

SECTION 1

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Zayets M.A., Van Tao, Zakharchenko O.V. UKRAINIAN CHINESE TRADE ECONOMIC RELATIONS AND THEIR INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF LOGISTICS.....	9
Ilnytsky D.O. NATIONAL INTELLECTUAL CAPITAL IN THE GLOBAL SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL SPACE: METHODOLOGY FOR RESEARCHES.....	14
Puhalska A.P., Korzh V.S. STRATEGIC DIRECTIONS OF TOURISM-COOPERATION WITH THE UAE	23
Cherniuk D.S. FEATURES OF ECONOMIC AND LEGAL REGULATION OF BANKING SERVICES MARKET.....	27

SECTION 2

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Voychak D.A. SYSTEM SUMMARY AND BACKGROUND OF FORMATION OF A GLOBAL INFRASTRUCTURE OF AGROFOOD MARKET.....	31
Dobryanska J.O., Kosar N.S, Pjasachna A.V. RESEARCH OF MODERN ADVERTISEMENT MARKET OF UKRAINE, HIS CONDITION AND DETERMINATION OF BASIC TRENDS OF HIS PROGRESS.....	35
Koliedina K.O. INNOVATIONS AS THE FACTOR OF COMPETITIVENESS OF UKRAINE.....	39
Krachok L.I. CONNECTION OF THE TECHNOLOGY SECURITY OF AGRARIAN INDUSTRY WITH THE NATIONAL ENERGY SECURITY.....	43
Kudrenko N.V. FEATURES AND COST ACCOUNTING COSTING ENTERPRISES CEREAL INDUSTRY.....	47
Oganezova G.V. FORMATION OF THE CONCEPT OF STATE REGULATION IN THE SPHERE OF HEALTH CARE.....	56
Pashchenko O.V. MECHANISM OF FORMATION AND FINANCIAL POLICY SHIPBUILDING.....	60
Chebanov O.O. STRUCTURAL CHANGE IN THE INDUSTRY: PRICE ASPECT	64

SECTION 3

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Abubekerova A.Z., Khatser M.V. CORPORATE BONDS AS THE TOOL OF THE ENTERPRISE ACTIVITY FINANCING IN TERMS OF FINANCIAL CRISIS.....	69
Belko I.A. STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER UNCERTAINTY OF MARKET ENVIRONMENT.....	73
Vavdiichyk I.M. IMPROVEMENT OF PROCEDURE OF PURCHASE OF COMMODITY RESOURCES WITH THE USE OF ELECTRONIC TRADE GROUNDS.....	78
Vartanova O.V. THE ANALYSIS OF THE COMPETENCIES OF BUSINESS ENTITIES.....	82
Garkavyi V.V. PERFORMANCE EVALUATION OF CROP SECTORS OF AGRICULTURE OF UKRAINE.....	86
Gordienko M.I., Yakymchuk Y.M. AGRICULTURE UKRAINE: ANALYSIS OF THE CURRENT AND FUTURE ENVIRONMENT.....	90
Dombrovska S.S. THE ASPECTS OF INTERACTION MECHANISM FORMATION OF ENTREPRENEURSHIP SUBJECTS IN FRUIT AND VEGETABLE MARKET OF UKRAINE.....	95

Iemtsev V.I. WAYS OF PRODUCTIVE AND BUSINESS PROCESSES REENGINEERING AT THE ENTERPRISES OF SUGAR.....	99
Zavalniuk V.V. PROBLEMS OF INVESTMENT SUPPORT OF INNOVATION PROCESSES MECHANICAL ENGINEERING UKRAINE.....	104
Zinchuk T.A. PROBLEMS OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	109
Kis S.J. MACROECONOMIC PRECONDITIONS OF ENTERPRISES BUSINESS ACTIVITY INTELLECTUALIZATION.....	113
Kolodiychuk V.A. THE PRINCIPLES OF ANALYSIS AND LOGISTIC SYSTEMS DESIGN ON GRAIN MARKET IN UKRAINE.....	118
Korzh N.V. STRUCTURIZATION OF THE SOCIAL CAPITAL AS ELEMENT OF THE CORPORATE CAPITAL.....	122
Kosovych O.V. TERMS OF TRENDS AND EFFICIENT FUNCTIONING ZONES RAW MEAT PROCESSING PLANTS KHMELNYCHYNA.....	126
Kruglova O.A., Stavropoltseva O.V. THE INFLUENCE OF CORPORATE MANAGEMENT QUALITY ON THE EFFICIENCY OF COMPANY ACTIVITY.....	132
Ladyko L.N., Ladyko I.Yu. FEATURES OF STAGING OF TECHNOLOGY OF PROCESS AND TARGET BUDGETING IN SYSTEM OF PROVIDING ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY.....	136
Nezveshchuk-Kogut T.S. FORMATION OF CONCEPT AND DEVELOPMENT MANAGEMENT OF HOTEL COMPANIES IN THE BORDER REGIONS.....	140
Nezveshchuk-Kogut T.S., Chorny B.S. USE OF POPULARIZATION AND IMAGE ADVERTISING OF THE REGION IN MANAGEMENT OF TOURISM ENTERPRISES.....	145
Pedko I.A. MODERNIZATION OF MARKETING ENTERPRISE INFORMATION SYSTEM CONSTRUCTION MATERIALS, POWERED BY BIG DATA.....	148
Pulina T.V., Korotunova O.V., Klimush A.S. JUSTIFICATION OF THE CHOICE OF DEVELOPMENT STRATEGY OF METALLURGICAL ENTERPRIS.....	152
Rega M.G. THE DEVELOPMENT MARKETING IN THE TOURISM SECTOR	159
Ryabik A.E. THE FORMATION OF THE PRODUCT RANGE, BALANCED WITH THE REQUIREMENTS OF THE STRATEGY OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE.....	162
Sagajdak O.M., Shtanko L.O. THE PROBLEMS OF PROVIDING OF ECONOMIC SECURITY CONFECTIONERY INDUSTRY IN UKRAINE.....	167
Stelmashchuk A.M. STRATEGY OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF THE EFFICIENCY OF APPLICATION OF THE MAIN INSTRUMENTS OF MEAT PROCESSING PLANTS.....	173
Temchenko A.A., Maksymova O.S., Temchenko A.V. ECONOMICAL AND LEGAL ASPECTS OF USE OF ENERGY RESOURCES AT THE MINING ENTERPRISES.....	177
Fadeyeva A.N. METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT STRATEGY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	182
SECTION 4	
DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Boiko E.O., Zhuravskaya A.E. PRINCIPLES OF FORMATION AND OPERATION OF REGIONAL TRANSPORT LOGISTICS SYSTEMS.....	187

Boichenko V.S. THE THEORETICAL BASIS OF THE STUDY CONTROL ELEMENTS DEVELOPMENT OF THE REGION.....	191
Ius I.B. ECONOMIC POTENTIAL OF TRANSBOUNDARY COOPERATIONS.....	195
Kobyliatskyi O.P. PUBLIC OPINION SURVEY CONCERNING CERTAIN ASPECTS OF LUHANSK CITY IN TERMS OF ITS BRAND DEVELOPMENT.....	199
Kryvoruchko M.Y. NATIONAL AND REGIONAL DIMENSIONS OF THE «NATURAL RESOURCE ABUNDANCE CURSE» PHENOMENON IN UKRAINE.....	203
Tkach O.V., Voloshchuk I.A. FORMING OF SINGLE LOGISTIC SYSTEM: CONSTITUENT OF EUROINTEGRATION PROCESSES IS IMPORTANT.....	208
Tulchinskaya S.A. ANALYSIS OF PROGRAMS FOR INNOVATION IN THE REGIONS OF UKRAINE.....	212
 SECTION 5 ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION	
Shpak N.O., Kyrylych T.Yu. RATIONALE FOR REGIONAL FEATURES OF REDUCING GREENHOUSE GASES WITH THE USE OF ENERGY TECHNOLOGIES PRODUCTION FROM BIOMASS BY VENTURE SMALL INDUSTRIAL-ENERGY COMPANIES.....	217
 SECTION 6 DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Bogush L.G. STRATEGY FOR STABILIZATION OF SOCIO-ECONOMIC SITUATION IN THE REGIONS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF DONBAS CHALLENGES.....	221
Boychenko E.B. INFLUENCE OF INSTITUTIONAL FACTORS ON THE REPRODUCTION OF THE REGIONAL SOCIETY.....	228
Gorlenko V.G. DIAGNOSIS OF THE LEVEL OF MODERN EDUCATIONAL POTENTIAL OF THE EMPLOYEE IN THE EXAMPLE OF AIC ENTERPRISE.....	233
Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF HOUSEHOLDS IN CHRONIC NONCOMMUNICABLE INCIDENCE OF ITS MEMBERS.....	237

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 633.1:338.43

Заєць М.А.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету*

Ван Тао

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету*

Захарченко О.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету*

УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЛОГІСТИЧНИЙ РОЗВИТОК

Розглянуто розвиток українсько-китайських торгово-економічних взаємовідносин. Розкрито основні напрями співробітництва між країнами в рамках укладених договорів. Проаналізовано торговий обіг між країнами. Виділено основні проблеми від'ємного торговельного сальдо між країнами. З'ясовано, що в зв'язку зі зростанням населення КНР, виникає потреба в збільшенні виробництва продовольчих товарів, зокрема виробництва свинини. Встановлено, що в рамках українсько-китайського кредитно-торгового співробітництва чільне місце відведено зерну, а саме кукурудзі, яка є основним концентрованим кормом для свиней. Побудовано схему реалізації міждержавних проектів за участю українських та китайських контрагентів, та місце логістики в ній. Визначено основні напрями реконструкції, модернізації та оновлення логістичної інфраструктури найбільшої вертикально-інтегрованої зернової компанії України – ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України».

Ключові слова: українсько-китайські відносини, торгово-економічне співробітництво, товарообіг, контрагенти, логістична інфраструктура, логістика ринку зерна.

Заєц Н.А., Ван Тао, Захарченко О.В. УКРАИНСКО-КИТАЙСКИЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЛОГИСТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Рассмотрено развитие украинско-китайских торгово-экономических взаимоотношений. Раскрыты основные направления сотрудничества между странами в рамках заключенных договоров. Проанализирован торговый оборот между странами. Выделены основные проблемы отрицательного торгового сальдо между странами. Выяснено, что в связи с ростом населения КНР, возникает потребность в увеличении производства продовольственных товаров, в частности производства свинины. Установлено, что в рамках украинско-китайского кредитно-торгового сотрудничества видное место отведено зерну, а именно кукурузе, которая является основным концентрированным кормом для свиней. Построена схема реализации межгосударственных проектов с участием украинских и китайских контрагентов, и место логистики в ней. Определены основные направления реконструкции, модернизации и обновления логистической инфраструктуры крупнейшей вертикально-интегрированной зерновой компании Украины – ПАО «Государственная продовольственно-зерновая корпорация Украины».

Ключевые слова: украинско-китайские отношения, торгово-экономическое сотрудничество, товарооборот, контрагенты, логистическая инфраструктура, логистика рынка зерна.

Zayets M.A., Van Tao, Zakharchenko O.V. UKRAINIAN CHINESE TRADE ECONOMIC RELATIONS AND THEIR INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF LOGISTICS

It is consider the development of Ukrainian-Chinese trade and economic relations. Solved the main areas of cooperation with countries in contracts. Analyzed the trade turnover between the two countries. Highlight the major problems negative trade balance between the countries. It was found that due to the growth of China, there is a need to increase the production of food products, particularly pork production. Found that in the framework of Ukrainian-Chinese trade cooperation credit prominence given grain, such as corn, which is the main concentrate feed for pigs. A scheme of implementation of international projects involving Ukrainian and Chinese counterparts, and logistics in place of it. The main directions of reconstruction, modernization and upgrade logistics infrastructure largest vertically integrated grain of Ukraine – PJSC "State Food and Grain Corporation of Ukraine (SFGCU)".

Keywords: Ukrainian-Chinese relations, trade and economic cooperation, trade, contracting, logistics infrastructure, logistics grain market.

Постановка проблеми. Китайська народна республіка являється одним з найбільших економічних партнерів України в торговельно-економічних відносинах серед країн Азії. Останніми роками поглиблю-

ються взаємини в напрямку розбудови логістичної інфраструктури, особливо зернового напрямку. Як показує світовий досвід і аналіз розвитку зернового потенціалу Україна входить до найбільших жит-

ниць світу і є одним з найбільших експортерів зернових культур. Окрім багаторічної плідної економічної співпраці в рамках українсько-китайських взаємодій, велика увага урядами країн приділяється техніко-технологічним питанням забезпечення ефективного виробництва сільськогосподарської продукції та її реалізації в межах укладеними спільними договорами. Такими чином, Україна, зокрема агропродовольча сфера, з одного боку, виступає як привабливе джерело інвестицій, а з іншого – як надійний стратегічний торговельний партнер.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні розвитку українсько-китайського торгово-економічного співробітництва, впливу кредитно-торгової співпраці держав через своїх контрагентів на покращення та подальший розвиток логістики зерна.

З метою досягнення вказаної мети визначимо основні завдання:

- проаналізувати основні тенденції розвитку торгово-економічних українсько-китайських відносин;
- оцінити розвиток торгового співробітництва та проблеми, що їх стримують;
- визначити основні перспективні напрямки міждержавних відносин на базі реалізації спільних кредитно-договірних співробітництва за участю національних контрагентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми українсько-китайських відносин та напрями їх покращення досліджуються в наукових працях економістів-учених: О. Шпичака, Ю. Лупенка, М. Присяжнюка [1; 2], М. Смикової, П. Камінського [13], П. Черник, Г. Батищевої [15], Х. Менг [6], та багато інших. В їх працях розкривають зазначені питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українсько-китайські відносини – це двосторонні відносини між Україною та Китаєм у галузі міжнародної політики, зокрема, економіки, освіти, науки, культури тощо.

У своїй дослідженні Х. Менг відзначає історичну подію 8 серпня 1992 р. щодо підписання угоди «Про торговельно-економічне співробітництво» між Україною та КНР. Вона передбачала створення сприятливих умов для встановлення і розвитку співпраці між суб'єктами господарювання різних форм власності в Україні і зацікавленими партнерами в КНР, а також між виробниками, торговельними фірмами і об'єднаннями обох країн [6].

На сьогодні між Україною та КНР задекларовано відносини стратегічного партнерства, що закріплено в Спільній декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР, підписаній 20 червня 2011 року за підсумками державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао в Україну.

5 грудня 2013 р. укладено Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою. У Договорі зафіксовані ключові принципи і досягнення в українсько-китайських

стосунках, юридично закріплені ідеї дружби двох держав та прагнення до активної розбудови взаємовигідної співпраці в усіх сферах.

Україна та КНР вважають, що перетворення досягнень високого рівня політичних відносин у практичні результати багатопланової співпраці є важливим завданням на шляху поглиблення українсько-китайських відносин стратегічного партнерства. З цією метою 5 грудня 2013 р. була ухвалена до виконання Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між КНР і Україною на 2014-2018 роки [9]. Даний договір включає п'ятирічний план в обсязі 30 мільярдів доларів по збільшенню китайських інвестицій у таких областях як інфраструктура, авіакосмічна промисловість, енергетика, сільське господарство та фінанси [10].

На підтвердження вище сказаного, за словами посла України в Китаї Ю. Костенко, впродовж 20 років обидві країни успішно співпрацювали в галузях сільського господарства, високих технологій, енергетики, зокрема освоєння і використання альтернативних джерел енергії, космічної індустрії, і інших сферах [3].

Геополітичне значення має співпраця в розвитку транспортного коридору ТКАЖСА та використання можливостей України як транзитної держави для перевезення залізничним транспортом вантажів з південно-східних районів Китаю до країн Європи; спільної участі в будівництві швидкісних залізничних колій в Україні. Активно вивчаються питання збільшення китайських транзитних автомобільних перевезень міжнародними коридорами, які проходять територією України, зокрема через морські порти України, спільна участь у будівництві автомобільних доріг і транспортної інфраструктури, а також у модернізації морських портів в Україні. Чималу допомогу надав Китай Україні й у просуванні до СОТ [8, с. 12].

Зовнішній товарообіг між Україною та Китаєм на протязі тривалого часу характеризується стабільністю та зростанням. Основні показники щодо експортно-імпорتنних операцій між країнами наведено в таблиці 1.

На протязі 1993-2002 рр. товарообіг між Україною та Китаєм збільшився із 32,7 млн дол. у 1993 р. до 1256,7 млн дол. у 2002 р., тобто у 38,4 рази, а за 2008-2013 рр. товарообіг зріс на 72,9%.

Необхідно відмітити імпортоорієнтовані стосунки між країнами, на що вказує від'ємне значення щорічного сальдо (- 4187,8 млн дол.) тривалого часового відрізка (2008-2013 рр.). Темп приросту останнього склав 2,4%, що є негативною ознакою для України і досягненням для КНР.

Згідно із статистичними даними Головної митної адміністрації КНР, 2013 року об'єм двосторонньої торгівлі склав 11,12 млрд дол., збільшившись на 7,3% у порівнянні з 2012 роком. Зокрема, експорт з Китаю в Україну досяг 7,85 млрд дол. з приростом на

Таблиця 1

Зовнішньоторгівельний обіг між Україною та Китаєм

Показники	Роки						2013 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Експорт товарів у Китай, млн дол	547,5	1434,4	1316,6	2180	1777,2	2726,7	498,0
Імпорт товарів з Китаю, млн дол	5601,5	2734,3	4700,4	6268,3	7901,4	7903,2	141,1
Загальний товарообіг між країнами, млн дол	6149	4168,7	6017	8448,3	9678,6	10629,9	172,9
Сальдо, млн дол	-5054	-1299,9	-3383,8	-4088,3	-6124,2	-5176,5	102,4

Джерело: [4]

7,1%, імпорт з України – 3,27 млрд дол. при збільшенні на 7,9% (профіцит на користь КНР – 4,5 млрд дол.) [12].

Згідно статистичних даних зовнішньої торгівлі України в 2013 р. частка експорту в Китай становить 4,3% від загального експорту, а імпорт з Китаю – 5,3% [4, с. 29, 35].

Згідно з даними Генеральної митної адміністрації КНР, у 2013 році основу українського імпорту з КНР склали: механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 31,7% (2 млрд 486,4 млн дол.), текстиль та текстильні вироби – 16,8% (1 млрд 318,6 млн дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 10,2% (803,4 млн дол.), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 7,2% (563,4 млн дол.), взуття, головні убори, парасольки – 6,3% (490,6 млн дол.).

Згідно з даними Генеральної митної адміністрації КНР, основні позиції українського експорту в КНР у 2013 році продовжували займати мінеральні продукти (в основному руди залізни, шлаки та зола, енергетичні матеріали та ін.), питома вага яких становила 73,2% від загального обсягу експорту до КНР, а загальний обсяг склав 2 млрд 395 млн дол.; жири і масла тваринного або рослинного походження – 14,7% (480,0 млн дол.); деревина та вироби з неї – 5,8% (189,7 млн дол.), машини, устаткування та механізми – 1,8% (57,8 млн дол.), недорогоцінні метали та вироби з них (в основному чорні метали, мідь і виробизміді) – 1,0% (32,7 млн дол.). Інші товарні позиції українського експорту до КНР не перевищували 1% у загальній структурі експорту [14].

На даному етапі в структурі двостороннього обігу торгівлі товарами наявний значний дисбаланс: імпорт китайських товарів практично втричі перевищує український експорт до Китаю.

При цьому, якщо китайський імпорт до України є збалансованим (практично всі товарні групи рівнопредставлені), то український експорт до КНР є, в принципі, монокультурним і сировинним (руди, шлаки, сировина для металургії) [14].

Злободенним питанням, на думку М.О. Смикової і П.Д. Камінського, двосторонніх відносин між Китаєм і Україною є вдосконалення структури експорту і імпорту двох країн. Справа у тому, що український експорт до КНР має яскраво виражений наполовину сировинний характер [13].

Китай є другим торговим партнером України за обсягами товарообігу, який становить 7,3 мільярда доларів на рік, а до 2017 року може збільшитися до 20 мільярдів, згідно цільовим установкам [10].

Останніми роками важка промисловість вже не така актуальна для Китаю, як сільське господарство: через щорічне збільшення населення, Китай змушений шукати можливості задовольнити попит на продукти харчування для своїх громадян.

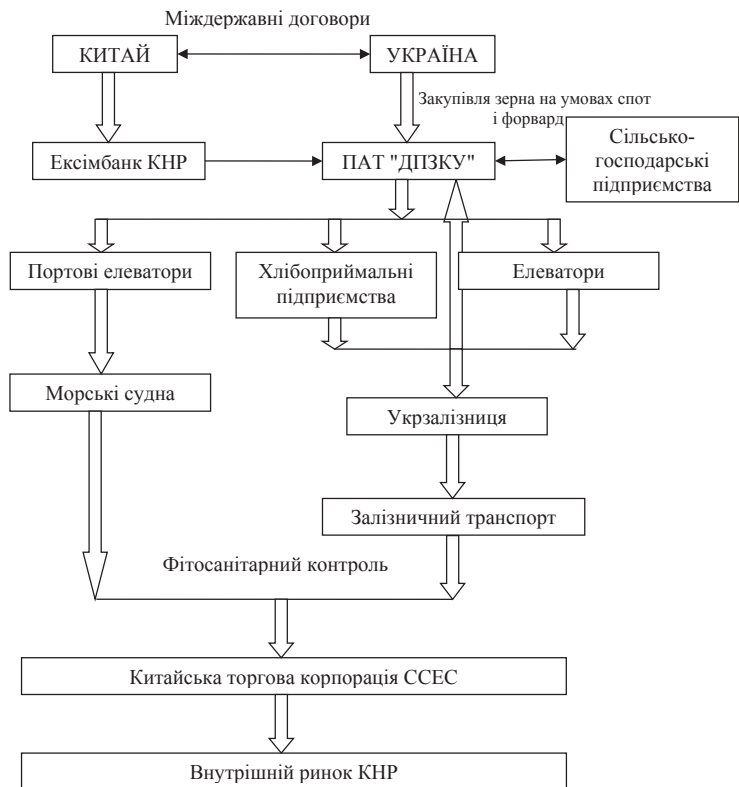

Рис. 1. Існуюча схема функціонування українсько-китайської угоди та логістики зерна

Тож, спільні проекти в сільському господарстві були б вигіднішими як для української, так і для китайської сторони [5].

Останнім часом Китай з нетто-експортера кукурудзи на зерно перетворився на її нетто-імпортера. Дана тенденція пов'язана, в першу чергу, зі збільшенням наявного поголів'я свиней (табл. 2).

Між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Експортно-імпортним банком Китаю підписано меморандум про співпрацю з підтримки пріоритетних проектів у сільському господарстві. Документ дає можливість Україні залучити кошти в обсязі 3 млрд дол. на фінансування конкретних проектів у сільськогосподарському секторі [11].

Згідно вказаних міждержавних домовленостей основним реалізатором проектів в Україні визначено ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» (ДПЗКУ), а інвестором – Експортно-імпортний банк КНР (рис. 1).

ПАТ «ДПЗКУ» є найбільшим вертикально-інтегрованим підприємством України зі зберігання, переробки та реалізації зернових та технічних культур. Саме в рамках цього великого оператора українського ринку зернових та технічних культур й розвиватиметься логістична інфраструктура.

Таблиця 2

Виробництво кукурудзи на зерно та поголів'я свиней у Китаю

Показники	Маркетинговий рік				Темп приросту, %
	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	
Виробництво кукурудзи, млн тонн	165,9	164	177,2	192,8	116,2
Поголів'я свиней, млн гол	439,9	462,9	470,0	477,1	103,1
Вироблено кукурудзи на 1 гол свиней, кг	377,1	354,3	377,1	404,1	114,1

Джерело: [1; 2]

Як видно із схеми після укладення договору між урядами країн назначаються відповідні інститути (віконавці), відповідальні за досягнення цілей угоди.

Основні напрямки діяльності ПАТ «ДПЗКУ»: приймання, зберігання, доведення до базисних кондицій та відвантаження зерна; виробництво широкого асортименту борошна, круп, пластівців, кормів і кормових добавок; портова перевалка зернових та олійних культур; закупівля та експорт зернових культур і продуктів їх переробки; реалізація міждержавних та міжурядових угод з постачання сільгосппродукції.

Мета і завдання діяльності корпорації: ефективне корпоративне управління державними активами; розвиток елеваторної, зернопереробної, транспортної і портової інфраструктури; залучення кредитних та інвестиційних ресурсів у сільськогосподарське виробництво; пошук і розширення зарубіжних ринків збуту українського зерна та продуктів його переробки; утвердження та зміцнення іміджу України, як потужного виробника і експортера на світовому ринку зерна.

Згідно кредитних угод з Ексімбанком КНР для закупівлі та експорту українського зерна ПАТ «ДПЗКУ» залучила 1,5 млрд дол. Використання цих коштів відбувається траншами та з дотриманням усіх процедур контролю з української та китайської сторін, передбачених для такого рівня угод. Інша ж частина кредитних коштів КНР в обсязі 1,5 млрд дол, передбачена для імпорту товарів та послуг китайського виробництва.

ПАТ «ДПЗКУ» та її філії (хлібоприймальні підприємства та елеватори) укладають договори на умовах спот і форвард на закупівлю зерна в сільськогосподарських товаровиробників. Після чого збіжжя направляється або на зберігання, або переробку, або експорт.

Закупівельна діяльність здійснюється на базисі EXW, CPT та FCA, перевезення зерна забезпечують 8 авто- і 15 залізничних компаній-експедиторів. Зернові приймають 316 елеваторів, в тому числі, 53 філії держкорпорації. На цей час клієнтський пул ПАТ «ДПЗКУ» складає близько 1500 постійних контрагентів.

В рамках вище названих домовленостей ПАТ «ДПЗКУ» повинна в повному обсязі виконувати зобов'язання як з обслуговування кредиту, так і з дотримання графіку експортних поставок зерна (курудзи).

Основними шляхами доставки зерна в Китай є залізниця й море. ПАТ «ДПЗКУ» у своєму розпорядженні має два морських портових елеватори (Одеський та Миколаївський) загальною потужністю 2,38 млн т. Так філією ПАТ «ДПЗКУ» Миколаївський портовий елеватор здійснено перевалку 19 суден вагою 540 тис. тонн – в рамках експортних поставок держкорпорації в КНР. Із запланованих для експорту на 2013/2014 маркетинговий рік (з 01.07.2013 по 01.07.2014 р.) 4 млн т зерна, станом на 25 лютого 2014 року держкорпорацією фактично відвантажено за торговими угодами з КНР 2,6 млн т, з яких понад 0,3 млн т безпосередньо на внутрішній ринок Китаю.

Після нещодавнього отримання Україною фітосанітарних протоколів на експорт ячменю і сої, поставки зернових ПАТ «ДПЗКУ» до КНР протягом 2014 року зростатимуть.

Отриманий кредит використовується на реконструкцію та модернізацію існуючих виробничих потужностей, зокрема реконструкцію лінійних і портових елеваторів, та будівництво нових.

ПАТ «ДПЗКУ» спільно з Укрзалізницею розробляє проект використання земельних ділянок останньої для облаштування більше, ніж ста хлібоприймальних пунктів, потужностей з переробки зернових та контейнерних терміналів для завантаження зернових. Це в разі збільшить можливості з перевалки зерна, а також дозволить Укрзалізниці розвивати вже їх інфраструктуру (під'їзні шляхи, навантажувальне облаштування, ваги).

Згідно з затвердженим «Планом капітальних інвестицій ПАТ «ДПЗКУ» на 1-е півріччя 2014 року» корпорація планує спрямувати на капітальні інвестиції майже 93 млн грн, з яких 26 млн піде власне на ремонт підприємств, а решта – на технологічну модернізацію. Частина інвестицій буде використана на ремонт та дообладнання двох портових елеваторів. Зокрема, для філій ПАТ «ДПЗКУ» заплановано закупівлю 6 сушарок, 10 авторозвантажувачів, заміну 11 автоваг, 6 залізничних ваг та 10 сепараторів. Також планується масштабна закупівля лабораторного обладнання.

Стратегічні завдання розвитку корпорації: реконструкція та модернізація власних елеваторів для збільшення потужності одночасного зберігання зерна до 4 млн т; реконструкція та модернізація Одеського зернового терміналу і Миколаївського портового елеватора для збільшення щорічних обсягів перевалки зерна до 4 млн т; оновлення обладнання і технологій зернопереробних підприємств, розширення присутності на внутрішньому продовольчому ринку, а також активний вихід з високоякісною готовою продукцією на зовнішні ринки; реалізація кредитних та інвестиційних проектів з метою формування парку вагонів зерновозів, а також створення оператора-експедитора морських зернових перевезень; здійснення форвардних і спотових закупівельних програм на внутрішньому ринку, а також організація експорту зерна у щорічних обсягах 4-6 млн. т.

У рамках співробітництва ПАТ «ДПЗКУ» і Китайська національна корпорація машинної промисловості й генеральних підрядів (СЕС) уклали контракт на імпорт до України товарів і послуг китайського виробництва на суму 300 млн дол. Контракт передбачає закупівлю засобів захисту рослин, обладнання для заводу з глибокої переробки зернових та інших товарів, що використовуються в сільському господарстві.

У рамках кредитно-торговельного співробітництва китайська сторона висловила бажання подовжити співпрацю та надати додатково ПАТ «ДПЗКУ» 3,5-4 млрд дол. кредиту. Також, китайською стороною була висловлена готовність інвестувати додаткові кошти в український агропромисловий комплекс, зокрема в матеріально-технічне забезпечення та сільськогосподарське машинобудування.

У своєму нещодавньому листі на адресу керівництва ПАТ «ДПЗКУ» від 16 січня 2014 року, віце-президент СЕС пані Ян Дзін відзначила: «Шановний пане Якубович [голова правління ПАТ «ДПЗКУ»]. Я хотіла б висловити Вам свою вдячність за докладені Вами зусилля й внесок у розвиток нашої ділової співпраці. Наразі торгівля зерновими в рамках нашого проекту співробітництва в галузі сільськогосподарства проходить безперешкодно і планомерно, а торгівля китайськими товарами і проекти ПЗБ (Проектування-Закупівля-Будівництво), як і інші проекти, активно просуваються. Сільськогосподарський проект отримав високу оцінку китайського керівництва. Для забезпечення рівномірного співро-

бітництва у 2014 році ми сподіваємося провести чотиристоронню зустріч між Ексімбанком Китаю, Міністерством фінансів України, ДПЗКУ та ССЕС...» [7].

Висновки з проведеного дослідження. За висновками П. Черник та Г. Батищевої три важливі кроки, які Україна може зробити вже щоб інтенсифікувати співпрацю з Китаєм є наступними. По перше, вивчити, проаналізувати та узагальнити потреби і потенціал України в співробітництві з Китаєм, долучивши до цього процесу, крім центральних та місцевих органів виконавчої влади, асоціації та об'єднання підприємств, дослідницькі установи, окремі компанії та громадські організації. По друге, вивчити досвід інших країн щодо організації співробітництва з Китаєм. По третє, збільшити свою присутність у Китаї та обізнаність потенційних партнерів про можливість й переваги співпраці з Україною шляхом проведення «промоційних» заходів, участі в ключових для розвитку двостороннього галузевого співробітництва виставково-ярмаркових заходах, конференціях тощо [15, с. 687].

Серед елементів стратегії Китаю та власне стратегічного управління, гідних для заповнення Україною, можна назвати такі: створення й підтримання привабливого інвестиційного середовища для залучення іноземних інвестицій; вибір стратегічних пріоритетів, насамперед перспективних галузей промисловості, які можуть та вже створюють конкурентні переваги на світовому ринку; масштабні інвестиції в розбудову сучасної транспортно-логістичної інфраструктури та ін. [15, с. 687].

Нами пропонується удосконалити існуючу схему (рис. 1) двосторонніх взаємовідносин. Новий підхід повинен передбачати експорт не сировини, а готової продукції (комбікормів) (рис. 2).

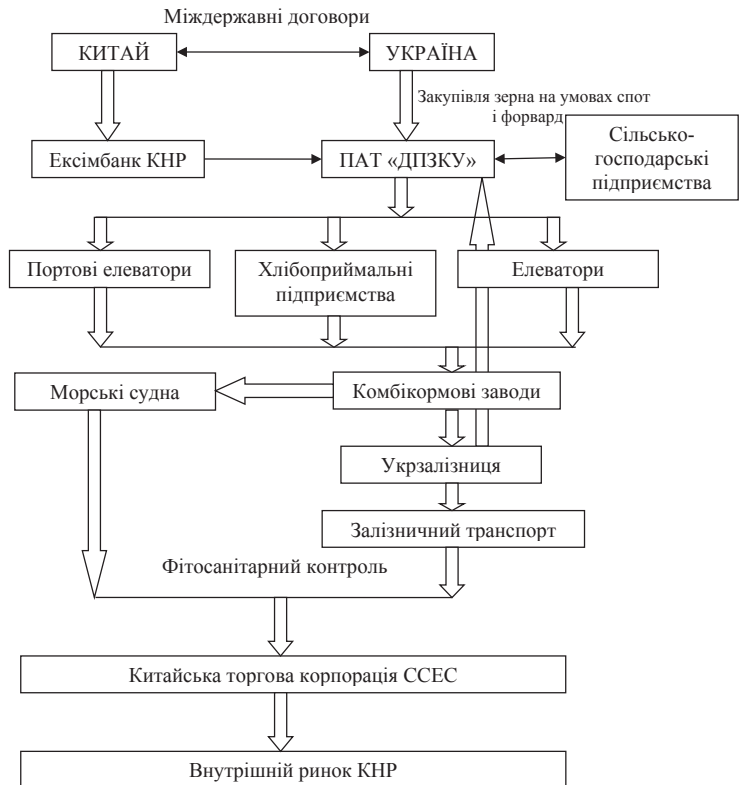
На цій основі держкорпорація отримуватиме додаткові грошові кошти (додану вартість) й зможе провести в перспективі більше капітальних робіт з реконструкції, модернізації існуючих та будівництва нових виробничих потужностей.

Важливою умовою покращення логістики на досліджуваному об'єкті є зниження тривалості робіт з перевалки, транспортування зерна, збільшення одночасного обслуговування рухомого складу транспорту, зменшення втрат при його перевезенні, зберіганні, підвищити пропускну здатність Миколаївського портового елеватора та Одеського зернового терміналу, наростити потужності зі зберігання зернових та технічних культур.

Досягати заданих параметрів можливо при умові своєчасного та якісного виконання покладених на керівництво ПАТ «ДПЗКУ» обов'язків українсько-китайських договорів та збільшення фінансування сільськогосподарських товаровиробників на умовах форвард.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції рослинництва / [Шпичак О.М., Лупенко О.Ю., Присяжнюк М.В. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 516 с.
2. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції тваринництва / [Шпичак О.М., Лупенко О.Ю., Присяжнюк М.В. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 250 с.
3. Дипломатичним відносинам України та Китаю 20 років

Рис. 2. Удосконалена схема функціонування українсько-китайської угоди та логістики зерна

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainian.cri.cn/1/2012/01/06/2s20794.htm>.

4. Зовнішня торгівля України: Статистичний щорічник / Відп. за випуск А.О. Фризоренко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 106 с.
5. Китай цікавиться українським АПК. Україна пропонує промисловість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vybyry.ospr-ua.info/economica-idxnews-17146.html>.
6. Менг Х. Українсько-китайські відносини наприкінці ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.02 / Х. Менг. – Київський славістичний університет. – К., 2005. – 20 с.
7. Навколо українсько-китайських сільськогосподарських проєктів розгорнуто сплановану інформаційну провокацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pzc.u.gov.ua/ua/press/news/item/365>.
8. Наголос на торгово-економічних відносинах // Народна армія. – 2004. – № 17-18. – С. 12.
9. Політичні відносини між Україною та Китаєм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/diplomacy>.
10. Почему Китай и Индия поддерживают действия России по отношению к Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bigmir.net/world_about_us/800645-Pochemy-Kitai-i-Indiya-podderjivaut-deistviya-Rossii-po-otnosheniyu-k-Ukraine-SMI.
11. Присяжнюк: Україна може почати експорт кукурудзи в Китай до кінця року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://for-ua.com/article/544490>.
12. Російсько-українська криза не вплинула на торгівні відносини України з Китаєм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/ua/novyny/show/rosijsko-ukrainska-kryza-ne-vplynula-na-torgovi-vidnosini-ukraini-z-kitaem>.
13. Смикова М.О. Українсько-китайські відносини / М.О. Смикова, П.Д. Камінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=2806>.
14. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/trade>.
15. Черник П. Україна – Китай: стан та перспективи взаємин / П. Черник, Г. Батищева // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 678-688.

УДК 001.1/.3+005.336.4+330.1]:005.332.4

Ільницький Д.О.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри міжнародної економіки

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В ГЛОБАЛЬНОМУ
НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ**

У роботі на основі узагальнення теоретичного здобутку розкриті ключові аспекти методології дослідження національного інтелектуального капіталу в умовах загострення конкуренції в глобальному науково-освітньому просторі. Викладено сучасне бачення структури та змісту національного інтелектуального капіталу (далі – НІК), еволюції поняття інтелектуального капіталу (далі – ІК), місце в системі різновидів капіталів та причини необхідності його дослідження. Ідентифіковані основні міжнародні суб'єкти політик розвитку ІК, складові управління ним. Окреслені система показників та ключові методологічні підходи дослідження ІК, які спираються на взаємозв'язок між обсягами доходів працівника та його навчальним досвідом і досвідом роботи, що реалізовано у методиці оцінки знань Світового банку, моделі вимірювання ОЕСР та моделі ELSS & SAIKA, а також інструментарії аналізу середовища діяльності та вимірювання ефективності освітніх інвестицій.

Ключові слова: національний інтелектуальний капітал, університет, дослідження, еволюція, показники, індекс.

**Ильницкий Д.А. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В ГЛОБАЛЬНОМ НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОСТРАНСТВЕ: МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ**

В работе на основе обобщения теоретических изысканий раскрыты ключевые аспекты методологии исследования национального интеллектуального капитала в условиях обострения конкуренции в глобальном научно-образовательном пространстве. Изложено современное видение структуры и содержания национального интеллектуального капитала, эволюции понятия интеллектуального капитала, место в системе разновидностей капиталов и причины необходимости его исследования. Идентифицированы основные международные субъекты политик развития интеллектуального капитала, составляющие управления им. Обозначены система показателей и ключевые методологические подходы исследования интеллектуального капитала, которые опираются на взаимосвязь между объемами доходов работника и его учебным опытом, опытом работы, реализованные в методике оценки знаний Всемирного банка, модели измерения ОЭСР и модели ELSS & SAIKA, а также инструментари анализа среды деятельности и измерения эффективности образовательных инвестиций.

Ключевые слова: национальный интеллектуальный капитал, университет, исследования, эволюция, показатели, индекс.

**Ilnytsky D.O. NATIONAL INTELLECTUAL CAPITAL IN THE GLOBAL SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL SPACE:
METHODOLOGY FOR RESEARCHES**

A theoretical synthesis reveals key aspects of research methodology of national intellectual capital in times of increased competition in global scientific and educational space. The modern view of the structure and content of national intellectual capital, the evolution of the concept of intellectual capital, its place within the types of capital and the need for research. Identified the main subjects of international policy of intellectual capital and components of its management. Designated indicators and key methodological approaches to investigating intellectual capital, which are based on the relationship between the income the employee and his learning and work experience, which is implemented in the method of assessment of knowledge of the World Bank, OECD measurement models and models ELSS & SAIKA, and instruments for analysis of the environment and measure the effectiveness of educational investments.

Keywords: national intellectual capital, university, research, evolution, performance, index.

Постановка проблеми. Основним джерелом творіння нематеріальних цінностей в інтелектуальну еру є людська взаємодія [38]. Результати інтелектуальної діяльності людини, що використовуються іншими, розглядаються в економічних системах в якості капіталу, однак ступінь теоретичного опрацювання питання функціонування інтелектуального капіталу (далі – ІК) в національних та глобальних масштабах значно поступається рівню підприємств, які першими отримують переваги від усвідомлення ролі та місця ІК в бізнесі. Хоча наприкінці ХХ ст. питанням становлення постіндустріальної економіки, інформаційної, а далі й економіки знань було присвячено досить багато публікацій, але їх можна назвати першими кроками у становленні парадигми національного інтелектуального капіталу (далі – НІК). Тому актуальним є періодичне проведення узагальнення здобутків науковців щодо вивчення НІК, особливо коли економіка України потребує реформ, що спрямовані на формування та закріплення конкурентних позицій в світовій економіці, економіці знань, використання переваг участі в інтеграційних процесах та потенціалу ІК.

Аналіз останніх наукових досліджень. Своє бачення на сутність, форми та закономірності розвитку

ІК виклав А. Чухно [5]. З політекономічної точки зору на ІК дивиться Бутнік-Сіверський [1]. Досить спрощено, переважно як нематеріальні активи, поняття ІК розкривається в сучасних підручниках [2]. Досить вдало узагальнення методологічних підходів до оцінювання ІК на корпоративному рівні спираючись переважно на вітчизняні джерела зробили Чуприни [4]. Окремі автори зупиняються на галузевих особливостях розвитку ІК чи на певних вимірах, наприклад на соціально-демографічному [3]. Певна частина публікацій присвячена ролі ІК у формуванні інноваційної економічної системи [6]. Однак у вітчизняній науковій періодиці бракує публікацій та обговорення питань розвитку НІК.

Метою роботи є узагальнення теоретичних поглядів на НІК в глобальному науково-освітньому просторі з акцентом на методологічні основи проведення його досліджень. Завданнями дослідження є узагальнення теоретичних поглядів на НІК з точки зору політекономії та економікс, окреслення методологічних основ аналізу НІК та визначення системи показників, на які він має спиратися, ідентифікація позиції університетів при дослідженням НІК, та визначення особливостей обрахунків індексу НІК як узагальнюючого показника динаміки.

Політекономія та економікс інтелектуального капіталу.

Експерти Світового банку доводять, що спроможність створювати та використовувати нові знання перетворилася на основний фактор розвитку в умовах, коли глобальна економіка та суспільства, які залучені до прискорення змін, вимагають все більш високих компетенцій, навичок та знань [11]. Сама ідея, що знання та навички призводять до покращення зарплат, продуктивності, економічного зростання визнавалася ще у XVII ст. В. Петті та А. Смітом. Пізніше Дж.І. Міль та А. Маршал доводили, що людські інвестиції, як вдосконалення якостей людських істот, є схожими на економічні інвестиції. Маршал навіть казав, що найціннішим з усіх видів капіталу є той, що «інвестований у людські голови» [34]. Однак ці ідеї залишалися недоопрацьованими до середини XX ст., коли Я. Мінцер, Г. Бекер та Т. Шульц формалізували їх в теорію людського капіталу зробивши наголос, що знання та навички значною мірою є результатом інвестицій та у поєднанні з іншими людськими інвестиціями є домінуючим чинником, який визначає зверхність продуктивності технологічно розвинених країн [45]. У 1976 році М. Блауг зазначав, що інвестиції в освіту важко ідентифікувати для цілей аналізу, відсутня доказова, емпірична база, адже їх основні обсяги, словами Кейнса, здійснюються домогосподарствами. Значний внесок у розвиток теорії ІК та економіки знань зробили такі організації як ОЕСР та Світовий банк, які у 1980-і – 1990-і публікували численні тематичні звіти [35].

Країни з високим показником індексу розвитку людського потенціалу з 1980-х щороку витрачають на освіту в середньому не менше 5% ВВП, країни з високим рівнем РЛН – дещо більше 4%, з середнім рівнем РЛП – 3,7%, з низьким рівнем РЛП – 3,5%, що і пояснює їх таку стратифікацію [50]. Країни ОЕСР підхопивши ідею, що люди, які інвестують в освіту та підготовку для вдосконалення своїх компетенцій, отримують середньо- та довгострокову віддачу, поширили її на всю економічну систему прагнучи забезпечити своє глобальне економічне лідерство в довгостроковій перспективі. За ними активізувався весь світ (табл. 1).

Інвестиції в освіту та підготовку мають розглядатися як один з основних чинників соціальної та економічної мобільності людини. Тому розвиток програм навчання протягом життя в ОЕСР, особливо в ЄС, розглядають в якості одного з ключових чинників подолання економіками наслідків світової фінансової кризи за такими стратегічними напрямками як [27]:

- забезпечення всіх доступом до якісної освіти та професійної підготовки;
- забезпечення відповідності освіти та підготовки потребам ринку праці за допомогою системної спроможності реагування на зміни;
- підтримки зайнятості та гнучкості протягом життя;
- постійного вдосконалення та системного оновлення.

Основні **причини**, що пояснюють необхідність вимірювання ІК, та які найчастіше називаються, можна згрупувати в такі блоки: 1) їх участь у реалізації

Таблиця 1

Динаміка щорічних темпів зростання залучення до вищої освіти, %

Рік	СВІТ	Групи країн за рівнем доходів				
		з низьким рівнем	з рівнем нижче середнього	з середнім рівнем	з рівнем вище середнього	з високим рівнем
2000	105,24	111,10	107,67	108,65	109,52	101,42
2001	107,23	115,41	104,39	109,33	113,62	104,46
2002	109,49	105,28	106,95	110,57	113,47	108,49
2003	106,80	107,50	105,01	109,92	113,61	103,06
2004	106,11	103,18	106,09	109,02	111,05	102,63
2005	105,12	108,19	103,77	107,01	109,17	102,39
2006	105,63	110,66	105,81	108,55	110,27	101,22
2007	105,54	109,69	109,28	108,02	107,26	101,52
2008	105,68	112,27	110,13	107,98	106,65	101,51
2009	104,80	113,30	105,92	105,97	106,01	102,11
2010	105,34	114,37	107,28	106,17	105,46	103,03
2011	105,28	110,33	114,36	107,10	102,39	101,44
2012	102,87	102,43	105,82	104,58	103,68	99,65

Джерело: складено автором за [51]

Таблиця 2

Хронологія розвитку категорій інтелектуального капіталу

Період	Зміст періоду
початок 1980-х	Загальне розуміння поняття нематеріальної вартості, яка часто асоціюється з гудвілом.
середина 1980-х	«Інформаційний вік» набирає свій хід, все більш чітко ідентифікується різниця між балансовою вартістю та ринковою вартістю активів.
кінець 1980-х	Ранні спроби практикуючих консультантів побудувати індикатори вимірювання інтелектуального капіталу.
початок 1990-х	Ініціативи щодо систематичного вимірювання та публічного звітування щодо накопиченого ІК компаній, запровадження концепції збалансованої системи показників.
середина 1990-х	Поява теорії створення нових знань в організації. Поява перших звітів щодо інтелектуального капіталу компаній, аудиту знань, поява освітніх симуляцій.
кінець 1990-х	Зростання популярності інтелектуального капіталу завдяки проведенню досліджень, проектів та академічних конференцій, статей та інших публікацій; симпозіум ОЕСР щодо інтелектуального капіталу.

Джерело: складено автором за [41]

Таблиця 3

Еволюція категорії інтелектуального капіталу в 1990-х

Автор, період	Зміст категорії «інтелектуальний капітал»
Халл, 1992	Може бути класифікований як активи (наприклад, бренди, торгові марки, контракти, бази даних) або як навички (наприклад, ноу-хау працівників, організаційна культура).
Едвінссон, Саліван, 1996	Знання, що можуть бути конвертовані у вартість.
Брукінг, 1996	Складається з 4 основних компонентів: ринкові активи, активи, що спрямовані на людину, активи інтелектуальної власності, інфраструктурні активи.
Свібі, 1997	Складається з 3 категорій нематеріальних активів: внутрішня структура, зовнішня структура, людські компетенції.
Роос, 1997	Складається з думаною складовою (людський капітал) та недуманою складовою (структурний капітал).
Стюарт, 1997	Інтелектуальний матеріал, який було формалізовано, отримано та впроваджено для виробництва активів з більшою доданою вартістю.
Едвінссон, Малон, 1997	Є сукупністю людського та структурного капіталу. Він включає прикладний досвід, організаційну технологію, відносини зі споживачами та професійні навички, які забезпечують організацію конкурентними перевагами.
Бонтіс, 1999	Є концепцією, яка класифікує всі нематеріальні ресурси, а також їх взаємозв'язки.
Лев, 2001	Джерела майбутніх переваг (вартості), які створюються інноваціями, унікальним організаційним дизайном чи практикою людських ресурсів.
Марр, Піума, 2001	Складається з усіх активів, що базуються на знаннях, які розподіляються між організаційними акторами (взаємовідносини, людські ресурси) та інфраструктурою (віртуальна та фізична).

Джерело: складено автором за [33]

Говорячи про ІК слід враховувати його місце серед різновидів капіталів. Систематизація капіталів запропонована Ф. Карріло, який інструментальний капітал поділяє на інструментальний матеріальний капітал та інструментальний знанневий капітал (рис. 1). ІК разом з капіталом ідентичності обумовлюють формування майбутніх капіталів. У свою чергу додамо, що інтелектуальний капітал варто поділяти на індивідуальний та колективний.

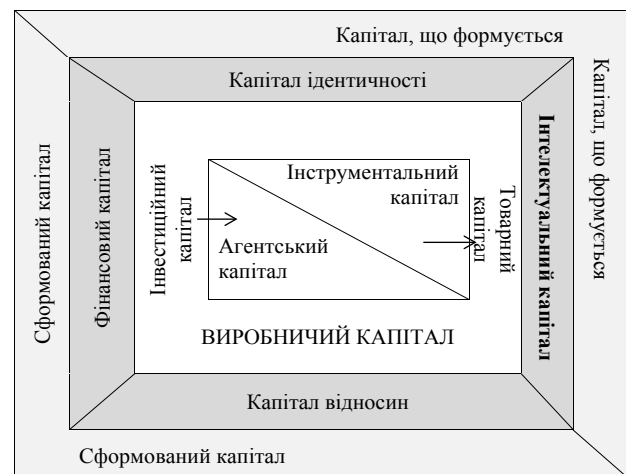

Рис. 1. Генерична система капіталів

Джерело: складено автором за [14]

корпоративних стратегій, 2) їх вплив на поведінку та 3) зовнішнє підтвердження їх цінності [32]. Відповідно, екстраполюючись на макрорівень, НІК слід вимірювати з тих причин, що він: 1) бере участь у реалізації національних та глобальних стратегій; 2) впливає на поведінку суб'єктів, розгортання явищ та розвиток процесів у національних та глобальних масштабах; 3) як фактор виробництва потребує зовнішньої оцінки, аналізу та вивчення; 4) має розглядатися як об'єкт цілеспрямованого впливу.

Хронологічно розвиток ІК як об'єкту вимірювання, звітності та управління пройшов ряд етапів (табл. 2).

У період 1996-2003 років у світі відчувалася мода на дослідження ІК, але пізніше основа увага науковців була зосереджена вже не на ІК, а на управлінні знаннями, що перекриває як управління ІК, так і іншими знанневими активами [10]. Таким чином надмірна активність в одному з напрямів змінилася певним уповільненням наукового пошуку, що значним чином стримувався браком можливостей перевірки гіпотез, а особливо міжкраїнових порівнянь, що вимагають широкої статистичної бази. На початку тисячоліття поняття ІК знайшло своє сучасне визначення, яке надалі еволюціонувало в межах національних наукових шкіл (табл. 3) [5; 1].

Наприкінці ХХ ст. науковці погодилися з тезою, що ІК організації зростає тоді, коли організація використовує знання працівника, а працівник продовжує збільшувати свої знання [48]. На рівні університетів, які покликані виробляти та поширювати знання, основними є науково-педагогічні працівники та академічні дослідження [42]. Очевидно, що в масштабах країни НІК також має використовуватися та розвиватися. У разі тривалої відсутності таких можливостей можливі три базові сценарії – НІК знецінюється, зменшується; носії НІК вдаються до міграції в пошуку сфер найкращого застосування; формується тіньові ринки продукції НІК.

Враховуючи значення ІК як ключового стратегічного активу організації та управління нею, що є критичним у забезпеченні її конкурентоспроможності, слід звернутися до кола питань, щодо управління ним [23; 46]. Дослідники обґрунтували, що управління ІК має складатися з таких етапів¹ [44; 33]:

- ідентифікація ключових компонентів ІК, що є факторами стратегічного розвитку організації;
- візуалізація шляхів створення вартості та трансформації ІК;
- вимірювання результатів та, особливо, динаміки трансформацій;
- розвиток ІК з використанням процесів управління знаннями;
- внутрішнє та зовнішнє звітування щодо результатів діяльності.

Очевидно, що сталий розвиток, розвиток економіки знань, концепції навчання протягом життя вимагають вбудовувати науково-освітній вимір в управління ІК на корпоративному рівні з відповідними наслідками для загальнонаціонального та глобального ринків науково-освітніх послуг. Управлінська діяльність сучасного успішного підприємства полягає передусім в управлінні персоналом та структурованими активами ІК [40, с. 22]. Вона у внутрішніх операціях компанії чи організації передбачає як створення та експлуатацію технологій, патентів та ліцензій, баз знань, освіти та тренування, так освітню і інноваційну діяльність інтелектуального персоналу.

¹ Їх слід також розглядати як компетенції, які мають формуватися вищої освіти.

Дослідивши еволюцію поглядів та досліджень ІК Думаї та Гараніна виокремили три етапи (табл. 4). Більшість аспектів цих етапів стосувалася розвитку на корпоративному рівні, а національний та глобальний рівні представлені досить фрагментарно та, напевно, будуть предметом майбутніх досліджень у міру того як дослідження корпоративного рівня будуть близьким до насичення [19]. Теоретичні та прикладні дослідження ІК необхідні не лише на рівні країни, але й міст, громад переводячи фокус уваги з питань менеджменту на всю екосистему.

Внутрішнє та зовнішнє звітування інституціями має розглядатися не як кінцевий етап, але як проміжний, що забезпечує взаємозв'язок організації з її партнерами. Педріні доводить, що звітність щодо ІК та розкриття звітів набувають значення для забезпечення соціальної єдності підприємств та їх стейкхолдерів [39]. Соціальна єдність, згуртування, розвиток у масштабах національної економіки реалізуються значною мірою інструментарієм вищої освіти, університетської науки, які мають поєднувати інтереси всіх соціальних верств, держави та виробничого сектору. Досить вдало така єдність розкрита в концепції потрійної спіралі [22]. Саме тому ЄС проводить цілеспрямовану політику згуртування, підтримує розвиток Болонського процесу, субсидіює мобільність викладачів, дослідників та студентів.

Політики, практики та дослідники погоджуються в тому, що слід розкривати більше даних про ІК та його компоненти, адже інформація має властивість структурувати простір. У науково-інтенсивних галузях науковці відіграють не лише роль пошуковців знань, але самим фактом їх залучення вони сприяють привабленню інвесторів [31]. Відтак науковці одночасно відіграють основну роль генератора нових знань (модель інтелектуального капіталу) та супроводжуючу сигнальну роль (модель соціального капіталу). Відтак сигнальну функцію виконує ІК у цілому та його окремі компоненти.

Національний інтелектуальний капітал визначає потенціал майбутніх доходів країни та її розви-

тку. Його структурними компонентами є людський капітал та структурний капітал, що складається з ринкового та організаційного капіталів, який формують процесний капітал та капітал оновлення (рис. 2). Людський капітал характеризується потенціалом і можливостями населення країни та є компетенціями людей, що реалізують національні інтереси. До нього відносять знання, компетенції, ставлення, інтелектуальну спроможність людей. Ринковий капітал, що за своєю суттю є близьким до капіталу зовнішніх мереж відносин та соціального капіталу, визначає глобальну привабливість бізнесу, створені умови та стимули для задоволення потреб міжнародних клієнтів та обміну знаннями, знаннево-інтенсивними товарами та послугами.

Рис. 2. Структура національного інтелектуального капіталу

Джерело: складено за [28; 21]

Організаційний капітал включає інституційний вимір розвитку економіки та режими функціонування ринків, захисту інтелектуальної власності взаємодії державних ринкових та громадських інституцій. Процесний капітал, що складається зі складових джерел знань нації, що прямо не пов'язані з людиною, представлений передусім інфраструктурою, яка забезпечує можливості створення, доступу та поширення інформації, розкриває операційну функціональність нації. Капітал оновлення слід розглядати як можливості щодо генерування нових знань, їх застосування та інновацій, що в сукупності забезпечує

Таблиця 4

Еволюція досліджень інтелектуального капіталу

Ознака	Етап			
	Період	1980-і – 1990-і	1990-і – 2004	2004 (2012) – ...
Теоретична база		великі (класичні) теорії	динамічна теорія ІК	агрегована теорія ІК
Основний результат		окреслення рамок та структури ІК	класифікація ІК, його компоненти, таксономія їх та групування підходів оцінювання ІК	критика теорій та моделей
		поява нових теоретичних моделей	поява нових теоретичних моделей, прикладне застосування нових та попередніх моделей	прикладне застосування нових та попередніх моделей, поява нових теоретичних моделей
		розвиток термінології	розвиток термінології	трансформаційне уточнення термінології
Основний об'єкт		значення ІК для забезпечення сталої конкурентної переваги	вимірювання, управління звітність; вплив ІК на фінансові результати	критичне дослідження практики ІК; управлінські аспекти ІК; фінансові та нефінансові аспекти
		корпорації	корпорації, МСП, міжнародний досвід	всі типи суб'єктів, а не лише корпорації
Основні розробники		практики	дослідники та практики	практики, дослідники, політики
Дослідження		теоретичні	переважно описові	зростаюче значення дослідження результативності
Практичне значення		створення директив та стандартів ідентифікації ІК	дослідницька перевірка гіпотез; розкриття інформації та звітності	практичне застосування ІК, зародження експериментування з ІК.

Джерело: складено за [19; 20]

майбутній добробут нації, забезпечення конкурентних переваг [28].

Методологічні основи аналізу.

Слід визнати, що окремі компоненти ІК у різних сферах є досить глибоко дослідженими з усіх точок зору, але переважно в межах своїх наук (наприклад, маркетингологи працюючи з брендом найчастіше читають лише маркетингову літературу та відвідують маркетингові конференції тощо). Тому має місце гостра потреба в міждисциплінарній взаємодії, що найкраще може бути реалізовано в університетах, та обґрунтуванні методологічних основ та системи показників аналізу ІК у цілому та НІК.

Я. Мінцер обґрунтував широко використовувану в західній науці формулу, що розкриває взаємозв'язок між обсягами доходів працівника та його навчальним досвідом і досвідом роботи (формула 1). Використання функції доходів за Мінцером у дослідженнях засвідчує існування різної траєкторії доходів працівників, як ключового елементу ІК, у залежності від кількості років навчання та здобутого рівня освіти, досвіду роботи [36; 37]. У будь-який період часу доходи працівника (що дорівнюють різниці між потенційними доходами та інвестиціями в людський капітал) є увігнутою функцією.

$$\ln y = \ln y_0 + rS + \beta_1 X + \beta_2 X^2, \quad (\text{формула 1})$$

де y – обсяги доходів працівника; y_0 – обсяги доходів особи без освіти та досвіду роботи; S – кількість років навчання; X – кількість років потенційного досвіду роботу.

Національний рівень вимірювання ІК характеризується не простою сукупністю ІК організації чи людей, але має відмінні особливості. Теорія та дослідження в цьому напрямку знаходяться на початковій стадії, що обумовлює існування значних обмежень та припущень. Підхопивши ідею А. Рембе, у якій закладено залучення інвестицій у Швецію завдяки розвитку людського, ринкового, процесного капіталів та капіталу оновлення, у інших країнах (Ізраїль, Малайзія, країн ЄС та Арабського регіону тощо) також перейнялися дослідженням НІК [43; 28]. Розвиток у цьому напрямку призвів до появи цілого ряду альтернативних методик:

- методика оцінка знань Світового банку покликана проілюструвати та визначити проблеми і можливості країни, порівняння країн;
- моделі вимірювання ОЕСР націлені на вимірювання вхідних ресурсів, результатів, накопичення та потоків знань, знанневих мереж та освіти в країнах;
- модель ELSS & SAIKA², що поширила на країни теоретичне підґрунтя корпоративного рівня, яке було започатковане Едвінсоном.

Одним з вдалих прикладів застосування аналітичного інструментарію для аналізу продуктивності факторів виробництва, що входять до складу НІК, є використання індексу Малмквіста, який дає можливість використовувати дані незалежно від детальних відомостей про їх конкретний внесок у ВВП чи інший результат економічної діяльності країни, регіону чи компанії для їх порівняння між собою [15]. Що навіть знайшло запровадження в програмному забезпеченні DEAP Version 2.1 [17]. Е. Ахмед та Дж. Кришнасамі обґрунтували можливість його використання для дослідження таких компонентів продуктивності країн як а) зрушення в технологіях ви-

робництва, б) чисті зміни в технічній ефективності, в) ефекти економії від масштабу [8]. У загальному вигляді для обрахунку індексу Малмквіста (M) економіки країни А відносно економіки країни В слід замістити фактори праці та капіталу економіки А у виробничій функції В, та навпаки (формула 2). Крім того, його часто використовують для порівняння однієї країни, але в різні періоди часу, що дає можливість ідентифікувати динаміку розвитку та опосередковано оцінити ефективність діяльності.

$$M_i = \sqrt{\frac{Q_1 Q_2}{Q_3 Q_4}}, \quad (\text{формула 2})$$

де $Q_1 = f_a(S_a)$; $Q_2 = f_a(S_b)$; $Q_3 = f_b(S_a)$; $Q_4 = f_b(S_b)$.

Досить поширеним у практиці західних дослідників є використання аналізу середовища діяльності³, у основу якої закладена широка методологія порівняльного аналізу діяльності складних технічних, економічних та соціальних систем. Адже формування НІК відбувається в конкретному середовищі, вплив на яке може визначити якість НІК. Основними напрямками аналізу є модель співвідношень ССР (Charnes, Cooper, Rhodes, 1978) та модель співвідношень ВСС (Banker, Charnes, Cooper, 1984), які відрізняються тим, що остання враховує можливість економії на масштабах виробництва [16; 12]. Модель співвідношень ССР, що використовувала показники вхідних ресурсів, було вперше використано для аналізу різних аспектів виробничої поведінки у вищих навчальних закладах в якості альтернативи таким традиційним підходам як регресійне моделювання [9]. Ці дослідники зупинилися на порівняльному аналізі відносної ефективності державних та приватних університетів США. Найчастіше ці моделі знаходимо в дослідженнях освітніх систем та інституцій вищої освіти США, Великобританії, Австралії, Тайваню (можливо це є одним з факторів, завдяки якому вони є лідерами світових рейтингів) [25; 7; 26]. Хоча прикладів застосування аналізу середовища діяльності в сфері освіти можна знайти досить обмежене коло, але їх можна застосовувати для країн, де дані щодо результатів діяльності університетів збираються в обмежених обсягах.

Система показників.

Єдиного показника стану розвитку ІК на даний момент не виділено, тому важливим є окреслення системи показників, що їх можна використовувати для дослідження НІК та його компонентів (табл. 5) [13]. Зокрема ідентифіковано наявні показники та показники, яких бракувало для проведення більш глибокого дослідження та отримання більш обґрунтованих висновків. Хоча в окремих країнах частина з показників, що їх бракує, збирається, узагальнюється та розкривається, але роблять це не всі країни, що робить повноцінне міжнародне порівняння неможливим на даний час.

Більш пізні дослідження дещо розширило коло показників, що можуть бути практично використані для такого роду робіт, та їх можливі джерела [28]. Зокрема для даних щодо національного людського капіталу можуть бути використані такі дані щодо кваліфікації робочої сили, прийому до вищої освіти, співвідношення учнів та викладачів, кількості користувачів Інтернет; для національного ринкового капіталу – корпоративний податок, кроскордонні підприємства, імідж країни; для національного процесного капіталу – конкурентне середовище, ефективність уряду, захист прав інтелектуальної власності, доступність капіталу, простота створення компаній; національного капіталу оновлення – витрати бізне-

² ELSS – Edvinsson, Lin, Stehle, Stehle. SAIKA project: Intellectual Capital as a Driver of National Economy, Finland Futures Research Centre, University of Turku.

³ англ. – Data envelopment analysis

Таблиця 5

Комплекс показників дослідження національного інтелектуального капіталу [13]

Компоненти	Наявні	Відсутні
Національний людський капітал	рівень грамотності; кількість ВНЗ на душу населення; частка вчителів середньої школи, які мають необхідну кваліфікацію; кількість студентів у вищій освіті; кількість випускників вищої школи; частка набору чоловіків на перший рівень освіти; частка набору жінок на перший рівень освіти	рівні участі працівників у навчанні та розвитку; сукупні дані щодо участі в навчанні та розвитку на душу населення; частка ВВП, що витрачається на різних освітніх рівнях та вікових групах; дані щодо якості освіти та розвитку стандартизованих тестів; час навчання та тривалість шкільного року; показники проникнення освіти на міському та сільському рівнях освіти з точки зору участі, якості та результатів; частка студентів на різних освітніх рівнях у чисельності населення; рівень володіння обчислювальними як додатковий показник до читання, письма та основ наук.
Національний капітал оновлення	частка експорту книжок у ВВП; частка імпорту періодичних видань у ВВП; частка витрат на НДДКР у ВВП; частка державних витрат на вищу освіту в сукупності витрат на освіту; кількість міністерських працівників у НДДКР на душу населення; кількість працівників університетів у НДДКР на душу населення.	кількість студентів, що навчаються за кордоном та повертаються в країну; частка патентів, що реалізовані, по відношенню до зареєстрованих патентів; кількість застосувань зареєстрованих торговельних марок; показники розвитку інтелектуальної спроможності молодого покоління.
Національний процесний капітал	кількість телефонних ліній на душу населення; кількість персональних комп'ютерів на душу населення; кількість інтернет-хостів на душу населення; кількість користувачів інтернет на душу населення; кількість мобільних телефонів на душу населення; кількість радіоприймачів на душу населення; кількість телевізорів на душу населення; кількість газет на душу населення.	рівень комп'ютерної грамотності; обсяги даних на душу населення; кількість книг у бібліотеках на душу населення; транспортна статистика, зокрема довжина доріг та дорожня безпека на душу населення; доступність та поширеність використання програмного забезпечення; підприємництво та кількість венчурних старт-апів; фінансування венчурного капіталу.
Національний ринковий капітал	кількість патентів; кількість патентів на душу населення; частка високотехнологічного експорту у ВВП; кількість проведених зустрічей.	відкритість до інших культур; володіння іноземними мовами; притік та відтік туристів; суб'єктивне ставлення до чесності та довіри в бізнесі; час, необхідний для започаткування міжнародних послуг та товарів; експорт журналів, книг та газет; міжнародні винагороди країни та представників країни; дані щодо притоку та відтоку мігрантів з ідентифікацією кваліфікаційного рівня; професійні атлети країни з ідентифікацією за видами спорту; кількість спортсменів, що представляють країну на олімпійських іграх; приймання світових виставок та конвенцій; кількість студентів, що навчаються за кордоном.

су на НДДКР, кількість дослідників, кооперація між університетами та підприємствами, кількість наукових публікацій.

НІК визначає потенціал майбутніх доходів країни, а його обрахунок за моделлю ELSS & SAIKA спирається на систему з 48 показників (у попередніх версіях – 29) (табл. 6). Для уможливлення об'єктивності розрахунків більшість показників піддається нормалізації шляхом надання балів за шкалою від 0 до 10, а фінансові показники із застосуванням натурального логарифму, показники отримують вагові коефіцієнти.

Аналіз ефективності діяльності університетів, як основних виробників ІК, слід будувати на двох основних послідовних блоках – аналіз витрат та аналіз навчання і досліджень [30, с. 1083]. Такий аналіз ефективності варто базувати на методиці адитивної декомпозиції ефективності, яка використовує співвідношення сумарних зважених показників результатів до вхідних ресурсів.

Практичне застосування аналізу НІК може бути досить різноманітним, адже кожен суб'єкт може робити власні спостереження та висновки. Одним з таких застосувань може бути ідентифікація країн, що можуть бути найбільш уразливими до циклічних коливань світових фінансових ринків [29].

Дослідження університетів як компонентів НІК.

Університети утворюють переважний обсяг світового ІК, що слугує рушієм процесів соціально-економічного розвитку на рівнях від глобального до регіонального, місцевого. Але потенціал людей, які мають вищу освіту, утворює не тільки джерело «енергії» для розвитку, вони також несуть відповідальність за реагування на виклики і необхідні трансформації. У свою чергу, двигуном науки та освіти є прагнення до забезпечення якості створюваного ІК. Інтелектуальний капітал має розглядатися не лише як джерело економічного добробуту, але також як суспільного та екологічного також⁴ [18]. Тому масифікація освіти сприяє її перетворенню з елітарної на таку, що слугує інтересам всіх верств суспільства, а будь-які бар'єри, що можуть відокремити інституції вищої освіти від місцевих, соціальних чи професійних спільнот мають бути усунені [49].

Тайваньські дослідники наголошують на необхідності вимірювання ефективності освітніх інвестицій, адже в часи, коли 15% бюджету країни йде на освіту, з яких 37% спрямовується у вищу освіту, постає питання їх ефективності [30, с. 1081]. Тож Лу В.-М. обґрунтовує, що аналіз ефективності діяльності університетів, як основних виробників НІК, слід будувати на двох основних послідовних блоках – аналіз витрат (витрати на викладання, загальні витрати на відносини та інші операційні витрати) та аналіз навчання та досліджень (академічні публіка-

⁴ чого досі бракує в світі в цілому.

Таблиця 6

Система показників обрахунку НІК за моделлю ELSS & SAIKA

Людський капітал	Процесний капітал
Кваліфікована робоча сила Навчання персоналу Охоплення середньою освітою Співвідношення вчителів та учнів Державні витрати на освіту Населення 15-64 років Кваліфіковані інженери Продемонстрований рівень за PISA Індекс розвитку людського потенціалу Гендерна рівність Кількість років на здобуття освіти НДДКР дослідники	Конкурентне середовище бізнесу Ефективність уряду Комп'ютерів на душу населення + абоненти мобільного зв'язку Абоненти Інтернет + абонентів широкосмугового зв'язку Зручність створення нових фірм Ефективність розподілу товарів та послуг Загальна продуктивність Безробіття; безробіття серед молоді Інфляція споживчих цін Здоров'я та навколишнє середовище Корупція Свобода слова
Ринковий капітал	Фінансовий капітал
Заохочення корпоративного оподаткування Транскордонне підприємництво Відкритість культури Прозорість державної політики Імідж країни Наявність капіталу Торгівля по відношенню до ВВП, експорту, імпорту Сальдо рахунку поточних операцій, % ВВП Інвестиційні потоки, % ВВП Кредитний рейтинг країни Інвестиційний ризик Індекс глобалізації	ВВП на душу населення за ПКС Урядовий профіцит / дефіцит, % від ВВП Темпи зростання заборгованості реального урядового боргу, % Зовнішній борг, % від ВВП, уряду і бізнесу Обмінний курс до долара США, або зважене долар та євро Довгострокова процентна ставка Діюча процентна ставка довгострокового боргу уряду Валове нагромадження основного капіталу на душу населення Накопичення капіталу Фондового ринку у% від ВВП ПП, % від ВВП; ПЗІ, % від ВВП Вартість спеціальних природних і фінансових ресурсів / послуг, експорту – імпорту, % від ВВП
Капітал оновлення	
Витрати Бізнесу на НДДКР Фундаментальні дослідження витрати на НДДКР до ВВП Правова охорона ІВ Патенти / витрати на НДДКР Наукові статті Підприємництво	Венчурний капітал Співпраця між корпораціями та університетами Патенти на душу населення (USTPO + EPO) Розробка і застосування технології Витрати на НДДКР дол.США на душу населення

Джерело: складно за [28; 29]

ції, доходи від навчання та інші субсидійовані доходи) [30, с. 1083]. Хоча можна сперечатися щодо змістовного наповнення його блоків, але доцільним є врахування взаємозв'язку між ними який забезпечується адміністративною підтримкою працівників, постійними викладачами, а також матеріально-технічним та програмним забезпеченням, які є результатом функціонування першого блоку та ресурсом для другого.

Дослідження демонструють, що в розвинених країнах промислові учасники співробітництва в межах потрійної спіралі часто є більш готовими до співробітництва та надання ресурсів для НДДКР ніж університети чи інші академічні дослідники, які мали б бути більш схильними до спільних публікацій, спільного фінансування та спільного використання обладнання та інших ресурсів [24]. Очевидно, що це пояснюється більш високими очікуваннями промисловості від такого співробітництва, основною метою якого є отримання проривних технологій. Крім того, представники промисловості, що мають більш інтенсивні коопераційні зв'язки з університетами справді отримують певні переваги, у т.ч. завдяки отриманню знань зі споріднених галузей. Такі знахідки вкотре підтверджують важливість аналізу тієї частини ІК, що спирається на відносини між суб'єктами.

Національний індекс інтелектуального капіталу.

Ймовірно саме завдяки популяризації знахідок Мінцера, як свідчать дані Інституту статистики ЮНЕСКО⁵, за період з 1999 по 2012 рік середня тривалість обов'язкової освіти в світі щороку лише зростала (табл. 7). Хоча це лише один з показників, але використовуємо його через брак можливостей проведення більш масштабного дослідження.

⁵ Інституту статистики ЮНЕСКО є основною інституцією, що узагальнює дані щодо компонентів ІК в глобальних масштабах.

Таблиця 7

Динаміка середньої тривалості обов'язкової освіти в світі

Рік	Середня тривалість обов'язкової освіти, років	Темп зростання до попереднього року, %
1999	8,95	
2000	8,96	100,06
2001	8,97	100,18
2002	9,01	100,41
2003	9,07	100,64
2004	9,09	100,23
2005	9,10	100,10
2006	9,13	100,34
2007	9,18	100,59
2008	9,24	100,61
2009	9,23	99,89
2010	9,33	101,06
2011	9,36	100,35
2012	9,58	102,33

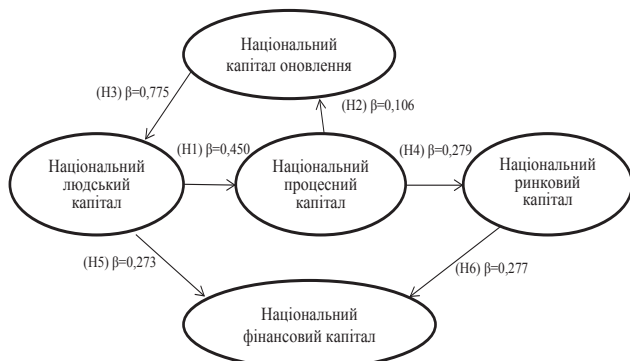
Джерело: складено автором за [51]

На жаль ЮНЕСКО не розрізняє країни за групами для обрахунку усереднених показників середньої тривалості обов'язкової освіти в світі. Хоча такий усереднений показник надто схожий на середню температуру по лікарні, однак його динаміка все ж повинна мати логічне пояснення, чому, наприклад, у США вона становить 12 років, Німеччині – 13, Франції – 11, але в Китаї, Індії, Бразилії – 9. Формула Мінцера може допомогти обґрунтувати такі розбіжності. Наш аналіз засвідчує, що має існувати досить міцна кореляція між тривалістю освіти та доходами і ВВП на душу населення, що може становити тему для окремого поглибленого дослідження як, наприклад, дослідження взаємозв'язку індексу НІК та

національних індексів сприйняття корупції на прикладі 16 країн ЄС, яке виявило існування міцного кореляційного зв'язку між ними [47].

Тому на макроекономічному рівні було запропоновано обраховувати національний індекс ІК, який є торговельною маркою Інституту досліджень інтелектуального капіталу, та який обраховується на основі визначення національного індексу людського капіталу, національного індексу процесного капіталу, національного індексу ринкового капіталу, національного індексу оновлення капіталу (які також зареєстровані як торговельні марки) [13].

Аналізуючи країни арабського світу Н. Бонтіс провів дослідження взаємозв'язків компонентів НІК на прикладі цих країн та виявив коефіцієнти взаємного впливу (β), що притаманні цій групі країн (рис. 3) [13]. Розглядаючи людський капітал в якості бази формування інтелектуального добробуту нації, громадяни якої здійснюють діяльність з кодування знань у системи та процеси в країні (Н1), які в сукупності як процесний капітал стають базисом для майбутнього оновлення (Н2) інструментарієм інвестування в НДДКР. У результаті функціонування капіталу оновлення (Н3) людський капітал збагачується, розвивається та комерціалізується на відповідних ринках (Н4). Постійний розвиток національного людського капіталу (Н5) та спроможність нації до комерціалізації інтелектуального добробуту узагальнюються в динаміці національного фінансового капіталу (Н6), що на прикладі арабських країн становило 20%. Подібне дослідження для України та країн, з якими інтенсивно розвиваються зовнішньоекономічні зв'язки, може стати основою для вдосконалення політики щодо підвищення ефективності задоволення національних економічних інтересів.

Рис. 3. Концептуальна мапа взаємозв'язків компонентів НІК на прикладі країн арабського світу

Джерело: складено автором за [13]

Наукове обґрунтування та запровадження в широку практику поняття ІК, як свідчить світовий досвід, зустрічається з цілим колом перепон. Зокрема запропонованим науковцями теоріям та моделям аналізу ІК бракує передусім широкої фактологічної бази для їх перевірки, що може з'явитися завдяки розкриттю інформації про ІК та його складові в звітності компаній та організацій [32]. Країни та компанії по різному дослухаються науковців та, відповідно, по різному усвідомлюють роль та місце ІК у господарській практиці та стратегіях розвитку. Як наслідок оцінка ІК та його складових, визначення пріоритетів розвитку, поточне використання значно різняться. У таких умовах існують усі передумови для диверсифікації практики щодо ІК як у країнах

з різним технологічним укладом, так й серед найбільш розвинених країн. При цьому в різних країнах до цього підходять по різному, що в сукупності зі слабкими міждисциплінарними зв'язками обмежує можливу глибину аналізу, тому перед міжнародними організаціями, серед яких, наприклад, Міжнародна фундація з стандартів фінансової звітності, та національними органами постає виклик регламентації стандартів розкриття даних про ІК. Після запровадження такої звітності має пройти певний час для накопичення достатніх масивів даних, аналіз яких забезпечить об'єктивність висновків, що також займе певний час. Наприклад, інститут статистики ЮНЕСКО містить найбільші масиви даних, але вони є надзвичайно фрагментованими, зокрема такий показник як *середня тривалість навчання* доступний не для всіх країн та не за всі роки (навіть для США дані наведені лише за 5 років з 14, окремі країни мають дані з 7-8 років, більшість за 1-2 роки), що робить розрахунки малодостовірними [51].

Висновки. Національний інтелектуальний капітал та всі його компоненти є результатами людської діяльності незалежно від усвідомлення людиною цього. Виокремлення ІК у системі капіталів, початок напрацювання системи показників, статистичних спостережень, методик аналізу закладають фундамент цілеспрямованій діяльності людини щодо ідентифікації, ефективного використання та розвитку НІК та його складових.

Методологія дослідження НІК у глобальному науково-освітньому просторі в кожному конкретному випадку має бути обґрунтована виходячи з цілей, доступності даних та можливостей їх обробки та аналізу. При цьому загальнонаукові методи дослідження можуть бути використані на рівнях з вузькоспеціалізованими. Дослідники НІК у глобальному науково-освітньому просторі мають виходити з його довгострокового впливу на соціально-економічний розвиток та розглядати місце університетів у ньому.

Надзвичайно актуальним та перспективним є аналіз НІК України як у динаміці, так і в порівнянні з іншими країнами світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002, № 1. – С. 16-27.
2. Економіка підприємства : [навчальний посібник] / В.В. Горлачук, І.Г. Яненко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 344 с.
3. Інтелектуальний капітал в системі національної економіки України [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Янишівський Володимир Мирославович ; Нац. акад. наук України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. – К., 2012. – 260 с.
4. Чуприна О.О., Чуприн К.С. Методологічні підходи до оцінювання інтелектуального капіталу // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Економічна теорія. № 3 (14). – 2013. – С. 22-34.
5. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України: [навч. посіб.] / А. А. Чухно. – К.: Вид-во «Логос», 2003. – 632 с.
6. Школа В.Ю., Щербаченко В.О. Економічне обґрунтування ролі інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної економічної системи // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011, № 3, Т. 1. – С. 72-78.
7. Abbott M., Doucouliagos, C. The efficiency of Australian universities: a data envelopment analysis // Economics of Education Review. № 22 (1). – 2003. – С. 89–97.
8. Ahmed E.M., Krishnasamy G. Human Capital Investment to Achieve Knowledge-Based Economy in ASEAN5: DEA Applications // Journal of Knowledge Economy. № 4. – Springer. – 2013. – P. 331–342.
9. Ahn T., Charnes A., Cooper W.W. Some statistical and DEA eval-

- uations of relative efficiencies of public and private institutions of higher learning // *Socio-Economic Planning Sciences*. № 22 (6). – 1988. – P. 259-269.
10. Alcaniz L., Gomez-Bezares F., Roslender R. Theoretical perspectives on intellectual capital: A backward look and a proposal for going forward // *Accounting Forum*, № 35. – Elsevier. – 2011. – P. 104-117.
  11. Aleandri G., Refrigeri L. Lifelong learning, training and education in globalized economic systems: Analysis and Perspectives // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, № 93. – Elsevier. – 2013. – P. 1242-1248.
  12. Banker R.D., Chames A., Cooper W.W. Models for the Estimation of technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis // *Management science*, № 30. – 1984. – P. 1078-1092.
  13. Bontis N. National Intellectual Capital Index: A United Nations initiative for the Arab region // *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 5 No. 1. – Emerald Group Publishing Limited. – 2004. – P. 13-39.
  14. Carrillo F. J. Capital systems: Implications for a global knowledge agenda. // *Journal of Knowledge Management*, № 6(4). – 2002. – P. 379-399.
  15. Caves D.W., Christensen L.R., Diewert W.E. Multilateral Comparisons of Output, Input, and Productivity Using Superlative Index Numbers // *Economic Journal*, Royal Economic Society, vol. 92(365). – March.1982. – P. 73-86.
  16. Charnes A., Cooper W.W., Rhodes E. Measuring the efficiency of decision making units // *European Journal of Operational Research*, № 2 (6). – 1978. – P. 429-444.
  17. Coelli T. A Guide to DEAP 2.1: A Data Envelopment Analysis (Computer) Program. University of New England, Armidale, NSW. 1996.
  18. Dlouhá J., Huisingh D., Barton A. Learning networks in higher education: universities in search of making effective regional impacts // *Journal of Cleaner Production*, № 49. Elsevier. – 2013. – P. 5-10.
  19. Dumay J., Garanina T. Intellectual capital research: a critical examination of the third stage // *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 14, Iss: 1. – Emerald. – 2013. – P. 10-25. <http://dx.doi.org/10.1108/14691931311288995>.
  20. Dumay J. Grand theories as barriers to using IC concepts" // *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 13 No. 1. – 2012. – P. 4-15.
  21. Edvinsson L., Malone M.S. Intellectual Capital: The Proven Way to Establish Your Company's Real Value By Measuring Its Hidden Values, Piatkus, London. – 1997. – 240 p.
  22. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The Dynamics of Innovation: From National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of University-Industry-Government Relations // *Research Policy*, № 29(2). – 2000. – P. 109-123.
  23. Grant R.M. Toward a knowledge-based theory of the firm // *Strategic Management Journal*, Vol. 17 No. 4. – 1996. – P. 109-22.
  24. Hung C.-L., Chou J.C.-L., Roan H.-W. Evaluating a national science and technology program using the human capital and relational asset perspectives // *Evaluation and Program Planning*, № 33. – Elsevier. – 2010. – P. 487-497
  25. Johnes J. Measuring teaching efficiency in higher education: an application of data envelopment analysis to economics graduates from UK Universities // *European Journal of Operational Research*, № 174 (1). – 2006. – P. 443-456.
  26. Kao C., Hung H.T. Efficiency analysis of university departments: an empirical study // *Omega*, International Journal of Management Science, № 36 (4). – 2008. – P. 653-664.
  27. Lifelong Learning Strategy – G20 meeting. / International Organisation of Employers and BIAC, and Industry advisory committee to the OECD. March 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.biac.org/statements/elsa/2010-03-IOE-Strategy-on-Lifelong-Learning.pdf>.
  28. Lin C.Y.-Y., Edvinsson L. National intellectual capital: comparison of the Nordic countries // *Journal of Intellectual Capital*. Vol. 9 No. 4. – Emerald Group Publishing Limited. – 2008. – P. 525-545.
  29. Lin C.Y.-Y., Edvinsson L. What National Intellectual Capital Indices can Tell About the Global Economic Crisis of 2007-2009? // *Electronic Journal of Knowledge Management*, Volume 8, Issue 2. – 2010. – P. 253-266.
  30. Lu W.-M. Intellectual capital and university performance in Taiwan // *Economic Modelling*, № 29. – Elsevier. – 2012. – pp. 1081-1089.
  31. Luo X.R., Koput K.W., Powell W.w. Intellectual capital or signal? The effects of scientists on alliance formation in knowledge-intensive industries // *Research Policy*, № 38. – Elsevier. – 2009. – P. 1313-1325.
  32. Marr B., Chatzke J. Intellectual capital at the crossroads: managing, measuring, and reporting of IC // *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 5 No. 2. – Emerald Group Publishing. – 2004. – P. 224-229.
  33. Marr B., Schiuma G., Neely A. Intellectual capital – defining key performance indicators for organizational knowledge assets // *Business Process Management Journal*, Vol. 10, No. 5. – Emerald. – 2004. – P. 551-569.
  34. Marshall A. The principles of political economy. Hong Kong: Macmillan Press Ltd; 2013 [1890 reprinted]. – 715 p.
  35. McPhail K. Where is the ethical knowledge in the knowledge economy? Power and potential in the emergence of ethical knowledge as a component of intellectual capital // *Critical Perspectives on Accounting*, № 20. – Elsevier. – 2009. – P. 804-822.
  36. Mincer J. *Schooling, Experience and Earnings*. New York: National Bureau of Economic Research. – 1974. – 152 p.
  37. Mincer J. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution // *Journal of Political Economy*, № 66 (4). – 1958. – P. 281–302.
  38. O'Donnell D., O'Reagan P., Coates B., Kennedy T. Human interaction: the critical source of intangible value. // *Journal of Intellectual Capital*, № 4 (1). – 2003. – P. 82–99.
  39. Pedrini M. Human capital convergences in intellectual capital reporting and sustainability reports // *Journal of Intellectual Capital*, № 8(2). – 2007. – P. 346-366.
  40. People-focused knowledge management: how effective decision making leads to corporate success / Karl M. Wiig. – Elsevier. – 2004. – 365 p.
  41. Petty R., Guthrie J. Intellectual capital literature review: Measurement, reporting and management // *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 1 Iss: 2. – 2000. – P. 155-176.
  42. Ramirez Y., Lorduy C., Rojas J.A. Intellectual capital management in Spanish universities // *Journal of Intellectual Capital*, № 8 (4). – 2007. – P. 732-748.
  43. Rembe A. The Governmental Invest in Sweden Agency-ISA: Report 1999, Halls Offset AB, Stockholm, 1999. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.isa.se.
  44. Roos J., Roos G., Dragonetti N.C., Edvinsson, L. *Intellectual Capital: Navigating the New Business Landscape*, Macmillan, London. – 1997. – 143 p.
  45. Schultz T.W. Investment in Human Capital // *American Economic Review*, № 51. – March 1961. – P. 1-17.
  46. Spender J.C. Making knowledge the basis of a dynamic theory of the firm // *Strategic Management Journal*, Vol. 17. – Winter 1996. – P. 45-62.
  47. Stachowicz-Stanusch A. The relationship between National Intellectual Capital and corruption: a cross-national study // *Journal of Business Economics and Management*, Volume 14, Issue 1. – 2013. – P. 114-136.
  48. Stewart T.A. *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*. New York. – 1997. – 320 p.
  49. Tilbury D. Peoples' Sustainability Treaty on Higher Education. Draft for Rio+20. / Tilbury D. (Ed.). – 2012. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sustainabilitytreaties.org/drafttreaties/higher-education/>.
  50. World Bank «World Development Indicators 2013.» Washington, D.C.: World Bank. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.
  51. UIS.UNESCO Dataset: Education MetaData. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?queryid=219>.

УДК 339.922(4)

Пухальська А.П.*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри міжнародного туризму
Запорізького національного технічного університету***Корж В.С.***студентка
Запорізького національного технічного університету*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА З ОАЕ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Охарактеризовано стратегічні напрями розвитку туристичної інфраструктури та співробітництва України та ОАЕ, що спричинить позитивний ефект на економіку нашої країни та її геополітичне становище. Проаналізовано конкурентні переваги та узагальнено досвід розвитку міжнародних відносин на базі співробітництва ОАЕ з Україною, що призведе до соціального, економічного ефектів, підвищення ролі держав-партнерів на геополітичному просторі. Сформовані практичні рекомендації щодо створення моделі співробітництва ОАЕ та України в галузі туризму через залучення державних та місцевих органів влади, ВНЗ, фінансових установ, підприємств індустрії гостинності, державних органів соціального захисту, туроператорів, релігійних установ, медичних закладів та підприємств туристської індустрії.

Ключові слова: стратегія, туризм, співробітництво, туристична інфраструктура, державне регулювання, країна-партнер.

Пухальская А.П., Корж В.С. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА С ОАЭ В ОБЛАСТИ ТУРИЗМА

Охарактеризованы стратегические направления развития туристической инфраструктуры и сотрудничества Украины и ОАЭ, что приведет к положительному эффекту на экономику нашей страны и ее геополитическое положение. Проанализированы конкурентные преимущества и обобщен опыт развития международных отношений на базе сотрудничества ОАЭ с Украиной, что приведет к социальному, экономическому эффектам, повышению роли государств-партнеров на геополитическом пространстве. Сформированы практические рекомендации по созданию модели сотрудничества ОАЭ и Украиной в области туризма путем привлечения государственных и местных органов власти, вузов, финансовых учреждений, предприятий индустрии гостеприимства, государственных органов социальной защиты, туроператоров, религиозных учреждений, медицинских учреждений и предприятий туристской индустрии.

Ключевые слова: стратегия, туризм, сотрудничество, туристическая инфраструктура, государственное регулирование, страна-партнер.

Puhalska A.P., Korzh V.S. STRATEGIC DIRECTIONS OF TOURISM-COOPERATION WITH THE UAE

The characteristic of strategic directions of development of tourism infrastructure and cooperation between Ukraine and the UAE, leading to a positive effect on the economy of our country and its geopolitical position. Analyzed the competitive advantage and the experience of the development of international relations based on cooperation with Ukraine UAE, leading to social and economic effects, increasing the role of partners in hoepolitychnomu space. Formed practical recommendations for creating a model of cooperation and Ukraine UAE tourism through the involvement of state and local governments, universities, financial institutions, enterprises hospitality industry, government social security authorities, tour operators, religious institutions, hospitals and business tourism industry.

Keywords: strategy, tourism cooperation, tourism infrastructure, government regulation, partner country.

Постановка проблеми. Дослідження та характеристика напрямів розвитку туристичної інфраструктури України та ОАЕ дозволить сформулювати стратегію співробітництва країн-партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про наявність значної кількості проблем на шляху до ефективного співробітництва України з державами світу наголошують вітчизняні науковці Л.Л. Прокопенко, О.М. Рудік, І.Д. Шумляева [1].

Дослідженню питань міжнародного співробітництва присвячені праці відомих вітчизняних науковців З. Варналій, В. Куйбіда, В. Кривцова, С. Максименко, Л. Прокопенко, І. Розпученко, О. Рудік, С. Сєрьогіна, І. Студеннікова, В. Удовиченко, Ю. Шарова, І. Шумляева та ін. Значна кількість вітчизняних дослідників наголошує на необхідності розширення Україною міжрегіонального співробітництва [2, с. 13].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, які полягають у наданні загальної характеристики країни-партнера ОАЕ, аналізі механізму державного регулювання індустрії туризму в ОАЕ, порівнянні концептуальних характеристик розвитку туризму в досліджуваних країнах, оцінюванні динаміки та наданні рекомендацій щодо подальшого розвитку співробітництва України та ОАЕ в галузі туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) – розташовані в північно-східній частині Аравійського півострова, омиваються водами Перської затоки, а на східному узбережжі – Оманською затокою Індійського океану. Більшу частину території займає пустеля Руб-ель-Халі – найбільша у світі область, вкрита піском. ОАЕ – федеративна держава, що складається з семи еміратів, кожен з яких представляє собою державу – абсолютну монархію: Абу-Дабі, Аджман, Дубай, Рас-ель-Хайма, Умм-ель-Кайвайн, Фуджейра і Шарджа. Структура індустрії туризму з'явилась в Еміратах близько 40 років назад, коли було побудовано декілька готелів, а сьогодні країна демонструє неперевершені стандарти обслуговування, щорічно відкриваючи для туристів нові готелі, цікаві пам'ятки та туристично-привабливі об'єкти, приймає та організовує тисячі ділових зустрічей та симпозіумів, а аеропорти ОАЕ щорічно приймають близько 64 млн. людей. ОАЕ мають емірати – центри розвитку туристичної інфраструктури:

– Дубай – емірат бізнесу, найбільша вільна економічна зона у всій Перській затоці, скарбниця найкращих готелів, ресторанів, розважальних центрів та культурних пам'яток;

– Абу-Дабі – дивовижне місце де бурхливий розвиток поєднується з вірністю унікальній спадщині власної історії;

– Шарджа – емірат сімейного відпочинку, шопінгу та різного виду дозвілля [3].

Саме на ці три емірати приходить 93% вкладу туристичного сектору у ВВП країни. Доходи від туризму в ОАЕ вже зараз дають 14% ВВП. На ОАЕ припадає 41% від загального обсягу інвестицій у сфері подорожей і туризму на Близькому Сході.

Об'єднані Арабські Емірати є на сьогодні однією з найвідоміших точок на карті міжнародної туристичної індустрії. Пов'язано це в першу чергу з активізацією економічної діяльності. Туристичний бізнес стимулює та розвиває економіку, сприяє появі нових можливостей, які підвищують світовий авторитет Еміратів [3, с. 12].

Країна приймає туристів цілорічно, цьому сприяє субтропічний клімат. На рисунку 1 зображено динаміку кількості міжнародних туристичних прибуттів в Україну та ОАЕ в 2010–2013 рр.

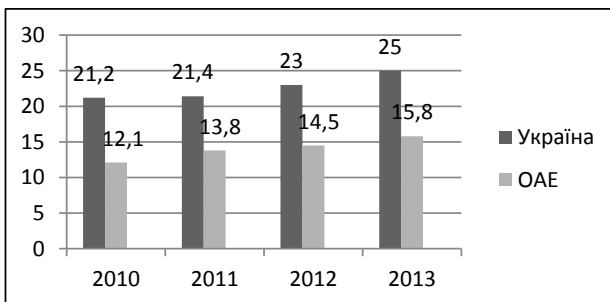

Рис. 1. Міжнародні туристичні прибуття в Україну та ОАЕ, млн./осіб

Згруповано автором за [4; 5]

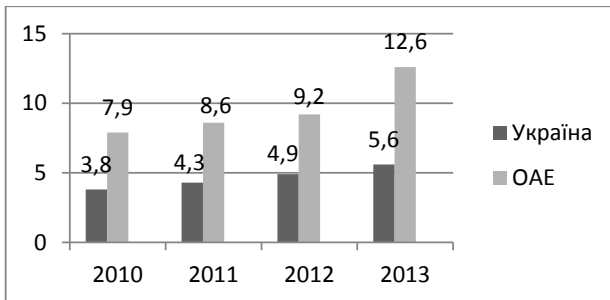

Рис. 2. Динаміка доходів від міжнародного туризму, млрд. \$

Згруповано автором за [4; 5]

Рис. 3. Аналіз переваг України та ОАЕ в туристичній галузі

Згруповано автором

За даними ЮНВТО в 2005 році число туристів становило 4.2 млн. чол, які розміщувалися в 265 готелях, то в 2013 році число туристів, що відвідали ОАЕ перевищило цифру 15 млн. чол., що на 10.3% перевищує показник 2012 року і на 37% показник 2005 року. За даними МВФ, який прогнозує для ОАЕ щорічне зростання до 2016 року від 2,8% до 3,6% на рік, прогнозований ріст індустрії туризму виявиться в три рази вище, ніж очікуване зростання економіки в цілому. Міжнародний туризм у 2013 році приніс ОАЕ доходів на суму 12,6 млрд. дол., що більше, ніж у два рази перевищує доходи України (рис. 2).

Найчастіші гості ОАЕ – жителі Саудівської Аравії (1,13 млн. чол.), громадяни Індії (763 тис.), британці (686 тис.), американці (506 тис.) і росіяни (392 тис.).

Відповідно до ОАЕ Україна також має центри розвитку туризму, де найбільше сконцентрована туристична інфраструктура. Такими центрами є: столиця України – м. Київ, центр історії та культури м. Львів, та перлина на березі Чорного моря м. Одеса, про те рівень обслуговування і вартість номерів у них значно відрізняються від ціноутворення на готельні послуги у відомих еміратах ОАЕ. Насамперед мова йде про невідповідність українського рівня внутрішньої інфраструктури світовим стандартам. Згідно з даними ЮНВТО середня завантаженість у готелях ОАЕ становить 75-88%. В Україні цей показник коливається від 13% у Херсонській області до 65% у м. Києві. Такі міста України як Одеса, Київ та Львів мають багату туристичну інфраструктуру, розвинутий діловий, рекреаційний та пізнавальний туризм. Міста являються приймальниками багатьох фестивалів та подій, однак подієвий туризм, маючи перспективи для розвитку, розвинутий недостатньо, не має сформованого календаря туриста, на відміну від ОАЕ.

На рисунку 3 зазначено переваги України та ОАЕ в туристичній галузі

На сьогодні туристична діяльність України в незадовільному стані, тому треба швидкими темпами розвивати індустрію туризму, адже Україна має великий потенціал. Важливим кроком для розвитку туризму в Україні є співробітництво з високо розвинутими країнами, однією з таких країн є ОАЕ [6].

Співробітництво України з країнами Перської затоки, а в особливості з ОАЕ в галузі туризму є досить перспективним напрямом економічного співробітництва, адже окрім економічних прибутків дозволить залучити кошти з вказаного регіону для розгалуження туристичної інфраструктури України та надасть можливість для реалізації низки соціальних проєктів. У 2012 році підписано країнами-партнерами багато договорів, угод та меморандумів щодо розвитку туризму (див. рис. 4).

ОАЕ – один з найперспективніших партнерів України на Близькому Сході, і Україна надає великої уваги взаємовигідному співробітництву з цією країною. Особливо цікаве для України партнерство в торгівельно-економічній, сфері товарів та послуг і, перш за все, інвестиційній сфері. Тому Україні треба працювати над цим. Підписання додаткових договорів та угод буде вигідним рішенням як для ОАЕ так і для України, тому ми пропонуємо наступні пункти співробітництва (рис. 5) між ОАЕ та Україною.

Зупинимось детальніше на перспективах співробітництва:

- Підготовка та перепідготовка фахівців у галузі туризму. ОАЕ готує кваліфіко-

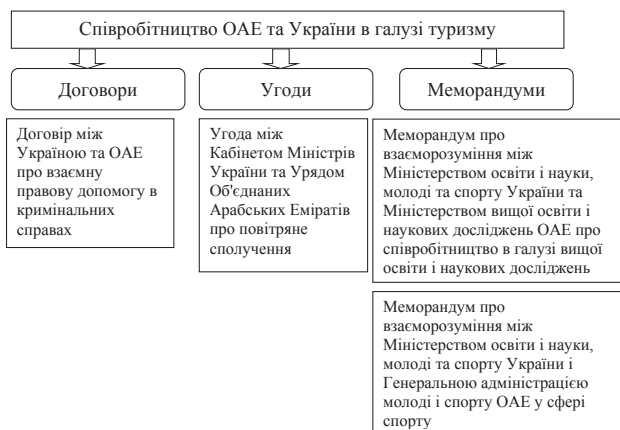

Рис. 4. Співробітництво ОАЕ та України в галузі туризму

Згруповано автором за [6; 7]

вані кадри в сфері туризму. Працівники володіють кількома мовами вільно, знають правила та норми туристичного бізнесу, мають багату уяву для широкого та швидкого розвитку туристичної індустрії, досвід, гідні умови роботи та відпочинку, спеціальну базу підготовку та практику. Тому слід розробити курси підвищення кваліфікації в ОАЕ українських спеціалістів, які треба розвивати на державному, регіональному рівнях. Для цього слід заключати договори з університетами, туристичними підприємствами ОАЕ та України за для навчальної практики українських студентів та працівників, які зайняті в індустрії туризму.

- **Розвиток популяризації українського ринку** шляхом реклами, маркетингових заходів на території ОАЕ. Активізації продажу в туристичному маркетингу відводиться особливе значення. Серед методів туристичного попиту велике значення мають психологічні чинники, обізнаність населенням. Туристи часто піддаються панівному в середовищі психозу, моді, яка провокує на проведення відпустки у визначених місцях, масові виїзди у вихідні до заповнених територій, коли інші цікаві місцевості залишаються

Рис. 5. Перспективи співробітництва ОАЕ та України в галузі туризму

Джерело: розроблено автором

без уваги. Реклама, пропаганда та інші засоби інформації й стимулювання продажу, що можуть успішно вирішити проблему періодичного зростання попиту, популяризації нових можливостей подорожування і рекреації, а також управління заміни послуг.

- **Прихід арабського капіталу** на туристичний ринок України має велике значення для економіки країни. Прихід капіталу, інвестування різних галузей сприятливо впливає на розвиток як країни в цілому так і її окремих структур. Тому, будуючи або інвестуючи готелі, торгово-розважальні центри, бази відпочинку та інші об'єкти туристичної інфраструктури на території України ОАЕ будуть отримувати прибуток, а Україна розвивати свою індустрію туризму. Від цього українська обізнаність про Емірати буде зростати, а уряд ОАЕ отримає можливість розширювати свої кордони для бізнесу.

- **Акції** завжди приваблювали всі версти населення, від багатіїв до нижчого класу. Тому спільні акції дозволяють розвивати туризм між країнами в груповому та масовому рівнях. Наприклад, шкільні тури в ОАЕ для українців або шкільні тури в Україні для ОАЕ зі знижкою в 15%. Відсоткову знижку можна розробити за шкалою (рис. 6).

	10-20 чол.	21-40 чол.	41-65чол.	66-100 чол.	100-... чол.
3%					
5%					
10%					
15%					
20%					

Рис. 6. Шкала відсоткової знижки на тури школярів

Запропоновано автором

Кожна з країн отримує вигоду від цього: Україна ширші можливості, а ОАЕ масовий туризм. Такі знижки можна запропонувати на тури вихідного дня, весільні подорожі, групові тури, несезонний відпочинок та інші.

- **Спрощений візовий режим** між ОАЕ та Україною дозволить:

- більше категорій осіб отримають можливість отримання багаторазових та довготермінових віз;

- визначити фіксований розмір консульського збору для всіх типів віз;
- декілька категорій громадян звільнити від сплати консульського збору;
- рішення стосовно отримання візи приймати в короткі строки;
- певних категорій осіб спростити вимоги щодо документів, необхідних для обґрунтування мети поїздки.

- **Проведення спільних заходів між країнами-партнерами.** Україна та ОАЕ мають достатньо розвинутий подієвий туризм (фестивалі, симпозиуми, свята, конференції), тому країни досить часто приймають велику кількість гостей та туристів. ОАЕ може приймати виставки та конференції українців та навпаки. Або навіть розробити проект щодо спільного фестивалю чи свята. Це допоможе налагодженню відносин між країнами, підняттю рівня країн на міжнародному ринку, обізнаності туристів про країни та інше.

- **Медичний туризм** продовжує глобалізуватися і стрімко набирати обертів. У провідних країнах світу з високим рів-

нем медицини прибуток від в'їзного оздоровчого та лікувального туризму вимірюється сотнями мільйонів доларів щорічно і вносить вагомий вклад у поповнення бюджету країни. В останні роки медичний туризм, включаючи як лікування, так і діагностику та реабілітацію, становить близько 2% світового ВВП. Тому Україна та ОАЕ мають всі фактори для розвитку медичного туризму між країнами, тому треба лише налагодити відносини з найкращими медичними закладами країн.

- **Співробітництво між туристичними фірмами та агентами** дозволить населенню країн-партнерів більш точно та ширше володіти інформацією з прямого джерела (країни), без комісії та посередників організувати тури, бронювати готелі та авіаквитки.

- **Взаємодія еміратських та українських банків з ціллю:**

- прямої конвертації національної валюти;
- зручного обміну валюти;
- користування національними кредитними пластиковими картками за кордоном;
- відкриття філій головних банків країн на своїй території для зручності туристів;
- утримання від коливання валютного обміну;
- розробки широкого кола фінансових операцій в банках.

- **Розвиток соціального туризму** за для відпочинку низьких, малозабезпечених верств населення, а саме: дітей-сиріт, інвалідів, заслужених працівників освіти та науки, а також лауреатів конкурсів, олімпіад, фестивалів, переможців змагань. Наприклад тури зі знижками, або безкоштовні, вартість яких компенсує держава.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. ОАЕ володіє широкими можливостями сприяння розвитку туристської діяльності. У його силах – створення сприятливих економічних умов для роботи підприємств туристської індустрії, підтримка пріоритетних напрямів її розвитку, економічна підтримка туристів, створення сприятливого туристичного іміджу країни, масштабні рекламні-інформаційні заходи, на які не здатний приватний бізнес.

За даними МВФ, який пророкує для ОАЕ щорічне зростання до 2016 року від 2,8% до 3,6% на рік, прогнозований ріст індустрії туризму виявиться в три рази вище, ніж очікуване зростання економіки в цілому.

Країна швидкими темпами досягла розквіту та продовжує його. Україна порівняно в ОАЕ має прі-

оритетну більшу територію, чисельність населення, велику культурну та історичну основу, вихід до Азовського моря, річок та озер, володіє багатими родовищами корисних копалин та природно-рекреаційними ресурсами, знаходиться на пересіченні головних транзитних шляхів Європи. На сьогодні туристична діяльність України в незадовільному стані, тому треба швидкими темпами розвивати індустрію туризму, адже Україна має великий потенціал. Одними з таких заходів буде вигідне співробітництво ОАЕ та України. Нами запропоновано наступні пункти співробітництва між ОАЕ та Україною в галузі туризму: підготовка та перепідготовка кадрів у галузі туризму; розробка соціальних турів; розвиток медичного туризму між країнами-партнерами; запозичення та обмін досвідом між ОАЕ та Україною; популяризація України на туристичному ринку ОАЕ; прихід арабського капіталу; розробка та проведення спільних заходів; співробітництво з Національними банками ОАЕ та України; спрощений візовий режим між ОАЕ та Україною; пряме співробітництво об'єктів туристичної індустрії країн-партнерів.

Співробітництво України з країнами Перської затоки, а в особливості з ОАЕ, у галузі туризму є досить перспективним напрямом економічного співробітництва, адже окрім економічних прибутків дозволить залучити кошти з вказаного регіону для розгалуження туристичної інфраструктури України та надасть можливість для реалізації низки соціальних проєктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прокопенко Л.Л. Розвиток регіонального співробітництва України в контексті європейської інтеграції: наук, розробка / Л.Л. Прокопенко, О.М. Рудік, І.Д. Шумляева. – К.: НАДУ, 2008. – 44 с.
2. Розвиток транскордонного співробітництва з новими державами-членами ЄС: наук, розробка / авт. кол.: В.М. Кривцова (наук, кер.), Д.В. Ягунов, С.К. Харчіков [та ін.]. – К.: НАДУ, 2008. – 56 с.
3. Зарубін О.Д. Путеводитель по ОАЕ / Зарубін О.Д. – О.: Апрель, 2012. – 83 с.
4. Матеріали Державного комітету статистики [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційне видання Всесвітньої туристичної організації: UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition – [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://www.world-tourism.org>.
6. Лютий І.В. Концепція туризму України та конкурентоспроможність національної економіки / І.В. Лютий, В.Г. Тропініна. – К.: Києво-Могилян. акад., 2010. – 98 с. – (Економіка України; вип. 8).
7. Договори про питання двостороннього співробітництва. Договір з ОАЕ: [Електронний ресурс] / Мендрух В. – 2011. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/politics/ukraina-i-oe-podpisali-dvustoronnie-dogovory-o-pravovoy-26112012135000>.

УДК 336.7

Чернюк Д.С.

аспірант

Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

У статті розкрито особливості економіко-правового регулювання ринків банківських послуг на національному та глобальному рівнях. Доведено необхідність національного і наднаціонального регулювання діяльності банків. Проаналізовано основні напрями банківського регулювання та нагляду з боку найбільших міжнародних регулюючих органів.

Ключові слова: економіко-правове банківське регулювання, ринок банківських послуг, пруденційне регулювання та нагляд, капітал, регулятивні вимоги.

Чернюк Д.С. ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКОВ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

В статье раскрыты особенности экономико-правового регулирования рынков банковских услуг на национальном и глобальном уровнях. Доказана необходимость национального и наднационального регулирования деятельности банков. Проанализированы основные направления банковского регулирования и надзора со стороны крупнейших международных регулирующих органов.

Ключевые слова: экономико-правовое банковское регулирование, рынок банковских услуг, пруденциальное регулирование и надзор, капитал, регулятивные требования.

Cherniuk D.S. FEATURES OF ECONOMIC AND LEGAL REGULATION OF BANKING SERVICES MARKET

The article describes the features of the economic and legal regulation of banking services markets at national and global levels. The necessity of national and supranational banking regulation is proved. The basic directions of banking regulation and supervision by the major international regulatory bodies are analyzed.

Keywords: economic and legal banking regulation, banking market, prudential regulation and supervision, capital regulatory requirements.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток міжнародних економічних відносин в умовах нестабільності глобального економічного середовища нерозривно пов'язаний із механізмом функціонування ефективної інфраструктури фінансового ринку, у центрі якої перебуває ринок банківських послуг. Інтенсивний розвиток та неперервне розширення продуктового асортименту ринку банківських послуг, чутливість до кризових явищ і волатильність зумовлюють процеси трансформації та оптимізації механізмів його регулювання, а також урахування становлення системи глобального управління і нагляду у фінансовій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питань регулювання діяльності банківських установ та забезпечення стабільності функціонування ринків банківських послуг присвячено численні праці вчених, зокрема: А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Ло, А. Вагнера, С. Міля, І. Фішера, М. Фрідмана, Дж. Кейнса, Р. Бернда, Г. Джонсон. Серед вітчизняних науковців особливості, напрями та практична значущість банківського регулювання є об'єктом обговорення у наукових працях М. Алексеєнка, А. Балінова, А. Вожжова, І. Гуцала, О. Дзюблюка, А. Єпіфанова, О. Лаврушина, А. Сімановського, В. Кротюка, О. Куценко, О. Хаб'юка, О. Чуб та інших. У науково-експертних публікаціях поширюються дискусії щодо посилення регулюючої ролі національних і наднаціональних органів у забезпеченні стабільності розвитку фінансових ринків після останньої глобальної фінансово-економічної кризи. Відповідно, відбувається трансформація механізмів функціонування ринків банківських послуг, що потребує системного теоретико-методологічного узагальнення і наукового осмислення, робить дослідження цих процесів вкрай актуальними.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у вивченні особливостей, чинників та методологічних

підходів до економіко-правового регулювання ринків банківських послуг на національному та глобальному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система банківського регулювання в тому чи іншому вигляді існує у всіх країнах. Головною метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Постійний нагляд та регулювання здійснюється з метою за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими структурами банків на території країни перебування та за кордоном, банківськими об'єднаннями, представництвами та філіями іноземних банків, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів і економічних нормативів. Водночас необхідність регулювання банківської складової фінансового ринку як на національному, так і міжнародному рівнях, обумовлюють:

- 1) міжнародний характер банківської діяльності;
- 2) виконання банками важливих для національної економіки функцій;
- 3) нездатність вкладників проконтролювати банки;
- 4) загроза ризиків банківської діяльності для стабільності національних економік;
- 5) ефекти масштабу та диверсифікації, і як наслідок – прояв тенденції до монополізації.

Усі ці характерні риси банківської діяльності призвели до поступової уніфікації регулятивних вимог до банків, що зумовило необхідність регулювання світового ринку банківських послуг з боку наддержавних органів та інституцій. Такими органами є Базельський комітет з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків (надалі – Базельський комітет), положення та рекомендації якого щодо регулювання ринку банківських послуг та його нагляду на даний час є найбільш авторитет-

ними та загальноувизначеними, а також Рада Фінансової Стабільності (РФС, англ. Financial Stability Board), Світова організація торгівлі (СОТ) та Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ, англ. The Financial Action Task Force on Money Laundering). Саме із активною діяльністю вищезазначених організацій пов'язана трансформація механізмів регулювання банківської діяльності в напрямку посилення вимог та контролю за банками.

Основними органами регулювання банківської діяльності на національному рівні є центральні банки країн. З інституційної точки зору можна виділити три групи країн, відмінних у способах організації побудови наглядових структур, місцем і роллю центрального банку як регулятора в цих структурах:

- країни, в яких наглядова діяльність здійснюється лише центральними банками: Австралія, Об'єднане Королівство, Ісландія, Іспанія, Італія, Нова Зеландія, Португалія, Україна тощо;

- країни, в яких наглядова діяльність проводиться центральними банками спільно із іншими органами: США (ФРС спільно із Міністерством фінансів та Федеральною корпорацією із страхування депозитів), Швейцарія (Центральний банк спільно із Федеральною банківською комісією), Франція (Банк Франції спільно із Банківською комісією), ФРН (Центральний банк спільно із Федеральною службою кредитного контролю), Китай (Центральний банк Китаю та Комісія з банківського регулювання) тощо;

- країни, в яких наглядова діяльність здійснюється не центральними банками, а іншими органами: Канада, Данія, Люксембург, Швеція, Австрія, Фінляндія, Норвегія [1, с. 197-208].

Необхідність національного і наднаціонального регулювання діяльності банків як визначальних суб'єктів ринку банківських послуг та невід'ємної складової фінансової політики обумовлена, передусім, зростанням кількості проблемних банків і пов'язана не лише із глобальною макроекономічною нестабільністю, але й з дією суб'єктивних чинників, які пов'язані із високим ступенем ризикованості політики банків та недостатньою ефективністю систем регулювання й нагляду. Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 років виявила невідповідність регулювання та нагляду за фінансовим ринком (у тому числі ринком банківських послуг) сучасним вимогам та засвідчила, що процес регулювання та нагляду здійснювався з помилками і потребує змін. Уроки кризи зараз аналізуються в усьому світі, зокрема, виробляється політика щодо реформування регулювання та нагляду за фінансовим сектором з метою підвищення його ефективності [2].

Науково-обґрунтовані оцінки процесів функціонування та розвитку світового ринку банківських послуг дозволяють формувати ефективні механізми, які сполучають прямі та непрямі інструменти наддержавного і державного регулювання, оптимальні процедури державного управління та регулювання із саморегулюванням. Доведено, що на національному ринку банківських послуг доцільно застосовувати прямі інструменти державного регулювання, які передусім полягають у наданні пільг і заохочень щодо розвитку цих послуг, та непрямі інструменти, які сприятимуть запровадженню нових технологій, забезпеченню висхідної траєкторії вартісного циклу, створенню нових продуктів та наданню послуг [3, с. 64].

У наукових працях до основних елементів механізмів регулювання національного ринку банківських послуг відносять пруденційне регулювання та

нагляд, регулювання конкуренції, створення системи захисту споживачів банківських послуг [4, с. 100]. Зазначені механізми мають сприяти ефективному (безпечному) включенню національного ринку у світовий ринок банківських послуг.

Економіко-правове регулювання на ринках банківських послуг постає в регламентації діяльності банків і має на меті, передусім, забезпечення стабільності функціонування як окремих банків, так і банківської і фінансової системи в цілому. У цьому зв'язку важливо відзначити сучасні підходи до класифікації моделей національних наглядових систем [5, с. 46,47; 6, с. 33].

- 1) секторну, яка ґрунтується на чіткому поділі завдань і функцій наглядових органів щодо регулювання окремих фінансових секторів, зокрема банківського, страхового та фондового ринків;

- 2) модель «двох вершин», основними інститутами якої є орган пруденційного контролю за всіма секторами фінансового ринку та органів регулювання за функціональною ознакою (обов'язки регуляторних органів розподілено на основі відповідних завдань і функцій нагляду)

- 3) мегарегуляторну, що базується на концентрації всіх наглядових функцій в єдиному наглядовому органі.

Особливе місце в системі банківського регулювання та нагляду займає пруденційний нагляд, що виступає специфічним засобом здійснення моніторингу та оцінки системи ризиків комерційних банків. Наприклад, у Постанові правління Національного банку України «Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України» від 20 березня 1998 р. № 114 пруденційний нагляд визначають, як «систему банківського нагляду, при якій головна увага органів нагляду зосереджується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва» [7]. Методика пруденційного нагляду дозволяє аналізувати дотримання банком вимог чинного законодавства, нормативних актів НБУ, економічних нормативів тощо.

Якість пруденційного нагляду є одним з найважливіших компонентів стабільності банківської системи та ефективності функціонування економіки. Рівень розвитку та особливості функціонування банківських систем та інтеграція національних фінансів у глобальні ринки визначають потреби і особливості розробки тих чи інших моделей, інструментів та правил нагляду. При цьому динамічний розвиток глобальної економіки та зміна операційного середовища на рівні економік передусім виявляє слабкі місця саме в банківському регулюванні. Це змушує регуляторів постійно вдосконалювати інструменти регулювання та контролю, щоб мати можливість обмежувати вплив негативних процесів і потенційних ризиків фінансової системи на реальний сектор економіки [8].

Банківський нагляд за своєю природою завжди є вторинним по відношенню до банківської діяльності. Так, регулятор, здійснюючи пруденційний нагляд за банками, покликаний забезпечувати умови стійкості як окремих кредитних організацій, так і банківської системи в цілому. Однак слід відмітити, що до функцій пруденційного банківського нагляду не входить здійснення всеосяжного контролю за банківськими операціями, а отже і не передбачене втручання в поточну діяльність фінансово-кредитних установ.

В основі принципів та методів регулювання банківської діяльності на регіональному та національно-

му рівні досить часто є положення рекомендаційних угод Базельського комітету, що сприяє уніфікації норм, вимог та правил діяльності банків на міжнародних ринках. За своєю суттю рекомендації Базельського комітету направлені на посилення вимог до капіталу і ліквідності банків, а також посилення уваги до методів оцінки ризиків. Враховуючи минулий досвід з системою вимог Базель 1 та Базель 2, що підтвердив неспроможність Базельських стандартів вирішити всі проблеми, а також відсутність універсальної та досконалої альтернативи, найближчими роками банківським установам знадобиться гнучкість для адаптації до подальших змін «Базель III». При цьому наріжним каменем успішного застосування має бути попередній аналіз, стратегічна оцінка та детальне планування. Яскравим прикладом трансформації глобального регулювання банківської діяльності є більш жорсткі вимоги, що спостерігаються на основі переходу від рекомендацій та вимог Базель I та Базель II до норм Базель III (табл. 1).

Основним напрямом діяльності РФС є виявлення слабких місць у галузі світової фінансової стабільності, розробка та застосування регульовальної та наглядової політики в цій сфері. РФС було розроблено політичні заходи щодо зменшення системних та моральних ризиків, адресовані глобальним фінансовим установам, що мають системне значення (системним банкам), як відповідь на труднощі, що виникають у банківському секторі починаючи з 2007 р.

У даний час завдання РФС полягає в забезпеченні повного і скоординованого здійснення цих правил, що призведуть до кардинальних змін у банківському секторі. Такими заходами є наступні [12]:

- більш інтенсивний та ефективний нагляд за всіма системно важливими фінансовими установами;
- обов'язкове створення системними банками планів відновлення на випадок кризи, причому перші плани повинні бути представлені вже в 2012 р.;
- дотримання банками положень Базель II та Базель III;
- нові вимоги щодо капіталу та ліквідності: мінімальний коефіцієнт платоспроможності банків повинен знаходитися на рівні не менше 10,5% -13%, у порівнянні із 8% у Базель III;
- зобов'язання створювати надлишок капіталу в розмірі 1% – 2,5% від обсягу зважених за ризиками активів як додаток до вимог Базель III з метою посилити здатність банків поглинати збитки та обмежити їхню вразливість від ризиків. Ці вимоги застосовува-

тимуться з 2016 р. до банків що будуть визначені як системні в 2014 р.

Роль СОТ у забезпеченні стабільності міжнародної банківської системи та її інституціональної основи в рамках Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС, англ. General Agreement on Trade in Services) полягає в забезпеченні гладкого, передбачуваного та вільного протікання торговельних потоків. Завдяки політиці вільної торгівлі ГАТС забезпечує комерційну присутність іноземних банків на території інших країн-членів. Головними завданнями є передача неточностей регулюючих положень за рахунок присутності банків у декількох сферах та недоліків децентралізованого банківського регулювання та нагляду для співпраці із міжнародними банками. Згідно ГАТС завданням національних регулюючих органів є обмеження повноважень стосовно входу та діяльності іноземних фінансових установ.

ГАТС реалізує пруденційний сенс своєї політики лібералізації через «пруденційне відособлення» (англ. prudential carve out). Стаття 2(a) Додатку про фінансові послуги передбачає наступне: «незалежно від інших положень ГАТС, член угоди не може бути обмежений у прийнятті заходів пруденційного характеру, включаючи захист інвесторів, вкладників, держателів страхових полісів або заходів щодо забезпечення цілісності та стабільності фінансової системи. Якщо такі заходи не відповідають положенням угоди, вони не повинні бути використані в якості способу уникнення від членських зобов'язань або обов'язків за угодою». Таким чином, регулюючий орган приймаючої країни може вживати заходи, що порушують інші положення ГАТС, якщо такі заходи виправдані міркуваннями безпеки (пруденційності) і не є способом ухиляння від зобов'язань ГАТС [13]. ГАТС передбачає, що пруденційні заходи (заходи обережності) включають у себе заходи для захисту інвесторів, вкладників та держателів страхових полісів або заходи для забезпечення цілісності та стабільності фінансової системи. Використання системної стабільності і захисту вкладників як елементів регулювання має потенціал, що охоплює всі правила індивідуального банкінгу. Причиною всього цього є те, що обґрунтування всього банківського регулювання як такого більшою мірою викликає з міркувань пруденційності та пов'язаної недосконалої ринку.

Діяльність ФАТФ у сфері регулюванні банківської діяльності зводиться до розробки і сприяння стратегії боротьби з відмиванням грошей через бан-

Таблиця 1

Порівняння мінімальних регулятивних вимог до капіталу у Базель I, Базель II та Базель III

Показник	Базель I та Базель II	Базель III
<i>Розмір капіталу (у співвідношенні до зважених на коефіцієнт ризику активів)</i>		
Базовий капітал 1-го рівня	н.д.	4,5% + 2,5% (буфер консервації) + додатковий резерв для системних банків (визначається окремо)
Додатковий капітал 1-го рівня	4,5%	6% + 0-2,5% (антициклічний буфер) + додатковий резерв для системних банків (визначається окремо)
Сукупний капітал	8%	8% + 0-2,5% (антициклічний буфер) + додатковий резерв для системних банків (визначається окремо)
<i>Коефіцієнт фінансового левериджу (боргового навантаження)</i>		
Відношення капіталу 1-го рівня до сукупних активів	н.д.	3%
<i>Стандарти ліквідності</i>		
Коефіцієнт покриття ліквідності	н.д.	100% і більше
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування	н.д.	100% і більше

Джерело: Складено автором на основі даних Базельського комітету [9; 10; 11]

ківські установи як на національному, так і на міжнародному рівнях. Відповідно до мандату, ФАТФ розробляє правові, регуляторні та оперативні заходи у вигляді рекомендацій (у даний час їх налічується 49) та сприяє ефективній їх імплементації з метою збереження цілісності фінансової системи шляхом виявлення вразливості на національному рівні з метою захисту міжнародної фінансової системи від її незаконного використання (відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення). ФАТФ веде свою регуляторну діяльність спільно з такими міжнародними організаціями як: МВФ, Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський Центральний Банк, Базельський комітет тощо, котрі мають статус спостерігачів [14].

Практична значущість та необхідність державного та більш того наддержавного банківського регулювання і нагляду з боку основних міжнародних регулюючих органів та організацій, таких як Базельський комітет з питань банківського нагляду, РФС, СОТ та ФАТФ підтверджується широким застосуванням та дієвістю розроблених ними заходів на практиці. Зокрема, ГАСТ підписана усіма 160 країнами-членами СОТ, рекомендації Базельського комітету в угодах Базель I та Базель II імplementовані понад 130 та 100 країнами світу відповідно, а рекомендації ФАТФ – більш, ніж 180 країнами світу.

Висновки з проведеного дослідження. Економіко-правове регулювання постає у формуванні й вдосконаленні правил поведінки учасників ринку, а також реалізації інструментів нагляду, які дозволяють контролювати виконання цих правил. Незважаючи на рівень розвитку ринкових відносин, ринки банківських послуг потребують регулювання з боку державних та наддержавних установ, оскільки ринкові механізми саморегулювання не є самодостатніми. Враховуючи інтенсивний розвиток та постійне розширення продуктового асортименту ринків банківських послуг, виникає необхідність трансформації та оптимізації механізмів їхнього регулювання на міжнародному рівні з боку наддержавних органів та інституцій.

Трансформація механізмів функціонування світового, регіональних й національних ринків банківських послуг відбувається під впливом об'єктивних процесів та явищ фінансово-економічного характеру і проявляється у адаптивних змінах економіко-правового регулювання й нагляду за діяльністю банків. Необхідність національного і наднаціонального регулювання діяльності банків як складової фінансової політики обумовлена, передусім, зростанням кількості проблемних банків і пов'язана не лише із глобальною макроекономічною нестабільністю, але

й з дією суб'єктивних чинників, які пов'язані із високим ступенем ризикованості політики банків, недостатньою ефективністю систем регулювання й нагляду тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хаб'юк О.І. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія / О.І. Хаб'юк. – Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт. – 2008. – 260 с.
2. Колесник О.О. Проблеми банківського регулювання та нагляду в контексті нових вимог базельської конвенції / О.О. Колесник Т.О. Журавльова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Випуск 6/4. – Режим доступу: <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201264/kolesnik.html>.
3. Сенніков В.І. Практичний семінар «Правове регулювання діяльності з надання банківських та інших фінансових послуг» / В.І. Сенніков // Вісник НБУ. – 2003. – № 5. – С. 63-64.
4. Дучинський А.П. Механізми розвитку банківських послуг у забезпеченні інвестиційної діяльності економічних суб'єктів / А.П. Дучинський // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». Вип. 5(4), 2011. – С. 98-103.
5. Гражевська Н.І. Еволюція регуляторних механізмів розвитку ринку банківських послуг у трансформаційній економіці / Н.І. Гражевська, В.І. Трохименко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». Вип. 4(1), 2010 – С. 43-50.
6. Дьяконова І.І. Інституційна організація банківського нагляду: уроки для України / І.І. Дьяконова // Банки та банківські системи країн світу. – 2008, том 1, № 1. – С. 33-38.
7. Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України. Постанова правління Національного банку України від 20 березня 1998 р., № 114. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
8. Narain A. Prudential issues in less diversified economies / A. Narain, P. Rabanal, S. Byskov // IMF WP/03/198. – October 2003. – P. 1–32.
9. Basel Committee: International convergence of capital measurement and capital standards (updated to April 1998) [Electronic Resource] // Bank for International Settlements. – July 1998. – Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bcbcs111.pdf>.
10. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework – Comprehensive Version [Electronic Resource] // Bank for International Settlements. – June 2006. – Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bcbcs128.pdf>.
11. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems [Electronic Resource] // Bank for International Settlements. – December 2010. – Mode of access: http://www.bis.org/publ/bcbcs189_dec2010.htm.
12. Policy Measures to Address Systemically Important Financial Institutions [Electronic Resource] // FSB. – Mode of access: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_111104bb.pdf.
13. General Agreement on Trade in Services [Electronic Resource] // WTO. – Mode of access: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/gats_03_e.htm#fina.
14. International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation. The FATF Recommendations [Electronic Resource] // FATF. – Mode of access: http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf.

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.439.02:631.57

Войчак Д.А.*здобувач кафедри міжнародної економіки
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

СИСТЕМНА СУТНІСТЬ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Запропоновано авторське трактування поняття глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку. Визначено особливості формування глобальної інфраструктури в сучасних умовах. Запропоновано концепцію дослідження глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку через призму становлення глобальних ринків у світовій економіці. Систематизовано основні передумови для формування глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку на сучасному етапі розвитку світової економіки.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, глобальна інфраструктура, глобальний ринок, світова економіка.

Войчак Д.А. СИСТЕМНАЯ СУЩНОСТЬ И ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА

Предложена авторская трактовка понятия глобальной инфраструктуры агропродовольственного рынка. Определены особенности формирования глобальной инфраструктуры в современных условиях. Предложена концепция исследования глобальной инфраструктуры агропродовольственного рынка через призму становления глобальных рынков в мировой экономике. Систематизированы основные предпосылки для формирования глобальной инфраструктуры агропродовольственного рынка на современном этапе развития мировой экономики.

Ключевые слова: агропродовольственный рынок, глобальная инфраструктура, глобальный рынок, мировая экономика.

Voychak D.A. SYSTEM SUMMARY AND BACKGROUND OF FORMATION OF A GLOBAL INFRASTRUCTURE OF AGROFOOD MARKET

Authorial interpretation of concept of global infrastructure of agrofood market is offered. The features of forming of global infrastructure are certain in modern terms. Conception of research of global infrastructure of agrofood market is offered through the prism of becoming of global markets in a world economy. Basic pre-conditions are systematized for forming of global infrastructure of agrofood market on the modern stage of development of world economy.

Keywords: agrofood market, global infrastructure, global market, world economy.

Постановка проблеми. В останні десятиліття під впливом технічного та технологічного прогресу світова економіка характеризується прискоренням загального соціально-економічного розвитку та формуванням глобальної моделі економічного розвитку. У результаті формується глобальна інфраструктура, яка набуває все більшого значення у світовій економіці та є однією з визначальних компонентів глобального розвитку.

В економічній політиці України проблеми розвитку інфраструктури набувають першочергового значення, оскільки зрозуміло, що для росту національної економіки потрібні масштабні внутрішні інвестиції, особливо такі, які дозволяти її диверсифікувати економіку країни.

Особлива увага надалі приділятиметься реформам здатним забезпечити продовольчу безпеку України. Відповідно особливий науковий інтерес має дослідження передумов формування агропродовольчого ринку в умовах глобальних викликів і відповідне формування глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем формування та функціонування агропродовольчого ринку займалися такі відомі вчені як Л. Абсава, О. Васильєва, Б. Губський, Д. Карич, А. Овчаренко, П. Саблук, О. Фетюхіна, О. Шпичак; проблемам формування глобальної інфраструктури присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців Ю. Борко, Л. Зевін, Н. Злоказова, Є. Кочетова, І. Могільовкіна, А. Поручника, А. Рибчука, А. Філіпенко, О. Яценко та інших.

Але поглиблений монографічний аналіз показав відсутність комплексних досліджень щодо формування глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінюючи дане питання доцільно звернути увагу на недостатній ступінь дослідження теоретико-методичних основ поняття «глобальна інфраструктура агропродовольчої сфери».

Метою статті стало комплексне дослідження передумов формування глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку та її системної сутності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції розвитку світової економіки, зумовлені глобалізацією діяльності усіх суб'єктів господарювання. Відповідно стає об'єктивно необхідною наявність глобальної інфраструктури, яка базується на інформаційних і комунікаційних технологіях, представлена новими видами транспорту, енергозберігаючими технологіями, наявними фінансовими ресурсами для їх розвитку та інноваційними підходами до використання об'єктів міжнародної інфраструктури.

Науково-технічний прогрес елементів глобальної інфраструктури більшість науковців розглядають дещо однобоко, лише в контексті зміни технологічних способів виробництва. Так, Л. Зевін, розглядаючи глобалізм та регіоналізм у контексті світових інтеграційних процесів, наголошує, що «сьогодні рівень розвитку визначається не стільки наявністю природних ресурсів та кліматичних умов, скільки науковим, технічним та інтелектуальним потенціалом, цивілізаційною орієнтацією суспільства» [1, с. 45].

А.С. Філіпенко аналізуючи глобальний характер сучасних міжнародних економічних відносин та інфраструктури звертає увагу на те, що: «Початок III тисячоліття характеризується активізацією міжнародних портфельних інвестицій, що пов'язано з диверсифікацією та лібералізацією світового фінансового ринку, із вдосконаленням його інституційної та інформаційної інфраструктури» [2, с. 411].

Основними факторами, що зумовили посилення уваги сучасних вчених та практиків до проблем інфраструктури є насамперед, зростання у світовій економіці ваги невиробничої сфери (сфери послуг). Відповідно і значення інфраструктури вже необхідно трактувати зовсім по іншому. Це вже не просто комплекс допоміжних галузей, виробництв і видів (виробнича) та населення (соціальна) інфраструктури [3, с. 15], сучасна глобальна інфраструктура – це комплекс галузей покликаних забезпечувати ефективне функціонування світової економіки.

Нерівномірне зростання чисельності населення та обсягів виробництва продукції окреслює одну з найважливіших глобальних проблем людства – продовольчу проблему. Згідно з прогнозом ФАО обсяги споживання продовольства у світі зростуть до 2020 року на 30%, що означає підвищення погектарного виходу продукції сільського господарства – на чверть і збільшення душевого виробництва продовольства приблизно на 1% кожного року [4, с. 28].

У 2007-2008 роки на світовому продовольчому ринку спостерігався значний сплеск споживчих цін. Прискорення інфляції в продовольчій сфері було зумовлено комплексом факторів:

- необхідністю в підвищенні рівня інтенсифікації в поєднанні зі зростанням цін на засоби сільськогосподарського виробництва, що призводить до значного зростання собівартості продукції;
- використання значної частини вирощених продовольчих та збільшення в структурі посівів технічних культур для виробництва біопалива;
- зростанням чисельності населення у світі із підвищенням попиту на продовольчі продукти [4, с. 30].

Відповідно особливої актуальності набуває дослідження глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку. Сучасне трактування цього поняття є досить різноплановим, але не системним. Зокрема, Л.О. Абсава формулює основну функцію світового продовольчого ринку як забезпечення через систему транскордонного обміну взаємодії всіх елементів світової продовольчої системи й усіх ланок продовольчого ланцюга для постачання населенню планети поживних речовин, необхідних для підтримки життя [5, с. 124].

О.В. Васильєва трактує інфраструктуру агропродовольчого ринку – як комплекс підприємств конкретних видів діяльності та їх взаємодія в сфері обігу продовольчих товарів, яка забезпечує раціоналізацію товарообігу продовольчої продукції з метою максимального задоволення суб'єктів продовольчого ринку [6, с. 22].

О.Н. Фетюхіна визначає агропродовольчий ринок як посередника між сільським господарством і переробними галузями, а також між ними і споживачами продовольства. Це складно сегментована структура, особливості якої обумовлені характером пропонованого товару, його приналежністю до системи життєзабезпечення і соціальною спрямованістю. [7, с. 24].

Під терміном «агропродовольчий ринок» А.С. Овчаренко розуміє поєднання ринків: сільськогосподарської продукції, сировини та готових товарів. Місія відповідного ринку полягає в задоволенні

потреб суб'єктів ринку, якими є держава або група держав, споживачі, суб'єкти ринкової інфраструктури та суб'єкти господарювання. Особливе місце відводиться ТНК – як глобальному суб'єкту всіх міжнародних економічних відносин. Агропродовольчий ринок функціонує на загальних принципах, таких як орієнтація на споживача, свобода вибору виробника, конкурентний та комплементарний характер взаємовідносин учасників, пріоритет приватних інтересів [8].

Глобалізація розкриває можливості прискореного розвитку. У той же час, ряд чинників чинить і негативну дію. Глобальна інфраструктура самим своїм функціонуванням залучає до процесу розвитку ті галузі, господарські комплекси і цілі країни, які представляють для неї інтерес, і ігнорує інші. Ці останні опиняються в дуже скрутному становищі.

А.В. Рибчук стверджує, що глобальна виробнича інфраструктура, як нове явище в системі закономірностей розвитку світового господарства виступає результатом поглиблення міжнародного поділу праці, розширення інтернаціоналізації господарського життя та процесу транснаціоналізації в умовах глобалістичних тенденцій економічного розвитку сучасної цивілізації. І в залежності від потреб окремих секторів світової економіки формуються і функціонують підсистеми глобальної виробничої інфраструктури [9].

Розвиток глобальної інфраструктури успішно здійснюється в розвинених країнах, країнах-лідерах світової економіки. Сучасна інфраструктура розвинутих країн є найважливішою підсистемою ринкової економіки за масштабами, обсягами та характером залучених ресурсів, а також за рівнем впливу на динаміку та структуру ВВП, функціонування господарчих систем у цілому, особливо в умовах переходу до постіндустріального суспільства. Як самостійна підсистема вона властива всім національним і регіональним моделям ринкового господарства без винятку.

Для глобального агропродовольчого ринку характерні відносно насичений і стійко зростаючий попит та пропозиція на сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство з боку всіх учасників ринку за ціною, об'ємом, асортиментом і якістю. Має місце гнучкість економічних стосунків у ланцюжку «виробництво-споживання» сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства за наявності механізму постійного регулювання на регіональному, національному та світовому рівнях, включаючи систему заходів, що обмежують доступ на глобальний агропродовольчий ринок окремих країн чи видів продукції.

Світова агропродовольча система сформувалася в результаті розвитку міжнародної кооперації в сфері виробництва та продажу продовольства, її матеріальну основу складають агропромислові комплекси, що включають у себе виробництво засобів виробництва, сільське господарство, яке виробляє продовольчу сировину і продукти харчування та переробку і збут сільськогосподарської сировини та продовольства.

Формування світової агропродовольчої системи не тільки не усуває, але й сприяє посиленню нерівномірності розвитку національних продовольчих систем, оскільки конкуренція та поділ праці виходять на глобальний рівень. Провідною ланкою світової агропродовольчої системи є розвинуті країни через те, що для агропродовольчої сфери цих країн зовнішньоекономічні ринки стають основним чинником економічного зростання. Це знаходить своє вираження в поглибленні спеціалізації та кооперуван-

ня у виробництві продовольства, ресурсів для його виробництва, взаємному посиленню руху капіталів і технологій. Відповідно рівень розвитку світової агропродовольчої системи та їх інфраструктури має прямий вплив на рівень та інтенсивність розвитку національної (а даному випадку, української) агропродовольчої сфери [10, с. 318].

Наявність розвиненої інфраструктури сприяє безперешкодному переміщенню сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства від їх виробників до кінцевих споживачів, що враховує встановлення раціональних територіально-галузевих пропорцій, якнайповніше відповідає економічним інтересам розвитку світового агропродовольчого виробництва. У той же час відзначається відносно розвинений рівень самоорганізації виробників сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства.

Агропродовольчий ринок є складно сегментованою структурою, що має сукупність специфічних властивостей, обумовлених особливостями формування попиту і пропозиції продовольства, з урахування соціальних факторів.

Відповідно глобальний агропродовольчий ринок – це складна соціально-економічна система з емерджентним ефектом у вигляді конкурентних переваг, ключові елементи якої представлені попитом, що описує платоспроможну потребу в агропродовольчих товарах, і їх пропозицією на світових ринках.

Емерджентний ефект цієї системи представлений конкурентними перевагами агропродовольчого ринку в сукупності його статичних і динамічних характеристик: створення умов для забезпечення ефективного використання чинників виробництва агропродовольчої продукції; можливості збільшення асортиментної пропозиції агропродовольчих товарів; забезпечення пріоритетності вітчизняних виробників продовольства в умовах глобалізації.

Відповідно ми пропонуємо трактувати поняття глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку як системи інституцій наднаціонального рівня, що забезпечують взаємозв'язок між структурними елементами глобального агропродовольчого ринку та сприяють безперервному процесу відтворення та ефективного функціонування агропродовольчого ринку в умовах глобалізації.

До особливостей глобальної інфраструктури агропродовольчої ринку можна віднести:

- обслуговуючу суть, тобто галузі інфраструктури не створюють матеріальних цінностей, а забезпечують умови для виробництва та реалізації продовольства, формуючи необхідний рівень світової продовольчої безпеки;

- інфраструктурна місткість агропродовольчого ринку, напряму залежить від рівня розвитку інфраструктури, яка формує передумови для подальшого розвитку галузі та її модернізації;

- нерівномірність розвитку, тобто інфраструктурні галузі відрізняються між собою і за загальним рівнем розвитку. У межах кожної окремої галузі (виробничою, соціальною і тому подібне) об'єкти інфраструктури також відрізняються відповідно до рівня розвитку країн, регіонів і підприємств;

- труднощі при визначенні кількісних параметрів, а саме одна частина елементів інфраструктури піддається кількісній оцінці, інша – ні;

- інфраструктура є основою для перспективного розвитку глобального агропродовольчого ринку.

Враховуючи сутність та особливості формування глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку нами запропоновано концепцію дослідження глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку через призму становлення глобальних ринків у світовій економіці (рис. 1).

Ми маємо на меті дослідити основні аспекти формування та розвитку глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку, тобто поєднати їх структурні елементи, проаналізувати взаємозалежність між організацією та використанням економічних передумов виробництва, його природними факторами, попитом та пропозицією, поєднавши при цьому теоретичний, методичний та практичний концепт дослідження.

Ми вважаємо, що функція по створенню загальних умов для організації відтворювального процесу у світовому господарстві належать глобальній інфраструктурі, що і є її основною ознакою. Відповідно інтеграція всіх елементів глобального агропродовольчого ринку стає основою для забезпечення світової продовольчої безпеки.

На думку О.М. Яценко передумови становлення глобального агропродовольчого ринку обумовлюють цілі, методи управління, стратегії і тактики, маркетинговий інструментарій, конкурентну поведінку і логіку ведення агробізнесу на конкретному сегменті ринку. Глобальна гіперконкуренція зумовлює необхідність застосування якісно нових підходів і методів ведення бізнесу, що часто спонукає експорторієнтованих суб'єктів господарювання до створення глобальних організаційних структур на кооперативних засадах. Результатом таких дій стає виникнення гло-

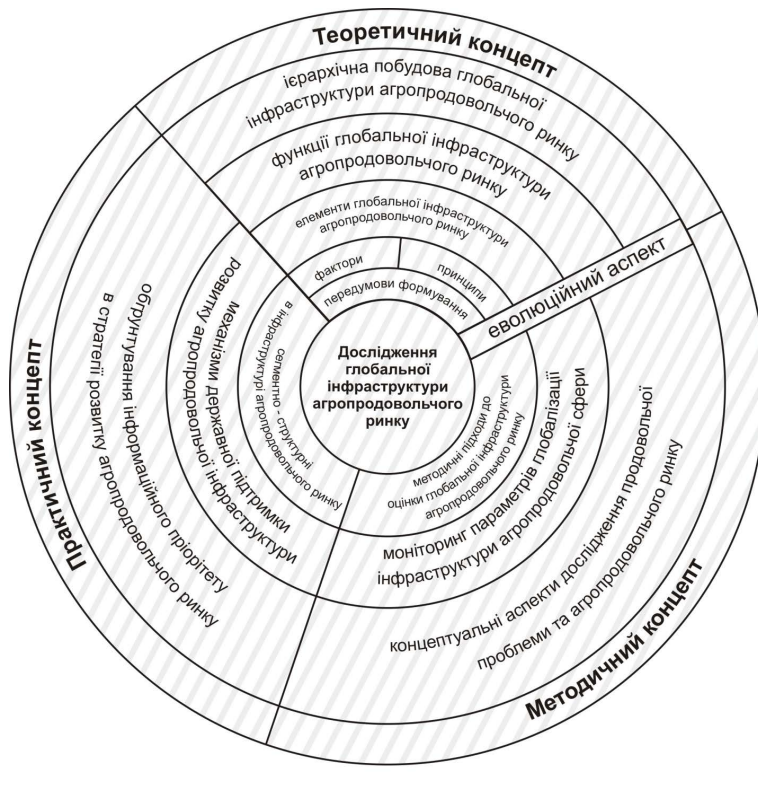

Рис. 1. Концепція дослідження глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку

Джерело: авторська розробка

бальних економічних інституцій, які мають визначальний вплив на світовому ринку [11, с. 75].

Ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку світової економіки основними передумовами для формування глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку є:

– посилення інтернаціоналізації виробництва, яка характеризується постійним кількісним зростанням, розвитком виробничо-інвестиційної діяльності, створенням міжнародних економічних комплексів;

– провідна роль у світовій економічній системі належить транснаціональним корпораціям та транснаціональним банкам;

– сучасні тенденції в міжнародному поділі праці, створюють об'єктивну необхідність у формуванні глобальної інфраструктури;

– відкритість національних економік, свобода торгівлі, лібералізація міжнародного обміну;

– активна діяльність наднаціональних глобальних організацій (МВФ, Світовий Банк, СОТ і т.д.) та постійні нарікання щодо ефективності їх діяльності.

Всі зазначені вище передумови створюють підґрунтя щодо необхідності формування глобальної інфраструктури агропродовольчого ринку, здатної вирішувати проблеми регулювання торгівельних та логістичних систем, формування антикризових резервів та запасів продовольства, що в кінцевому підсумку дозволить вирішити одну з найважливіших глобальних проблем сучасності – проблему світової продовольчої безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зевин Л.З. Глобализм и регионализм в контексте экономического роста / Л.З. Зевин // *Мировая экономика и международные отношения* : научн. журнал. – 2009. – № 6. – С. 43-53.
2. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К.: Знання, 2007 р. – С. 730.
3. Жамин В.А. Инфраструктура при социализме / В.А. Жамин // *Вопросы экономики*. – 1997. – № 2. – С. 14–23.
4. Стратегія розвитку України в період до 2020 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90:-2020-&catid=36:2010-09-13-13-04-19&Itemid=70&lang=ru.
5. Абсава Л.О. Формування глобального продовольчого ринку / Л.О. Абсава // *Економіка АПК*. – 2009. – № 5. – С. 122-127
6. Васильева Е.В. Формирование инфраструктуры современного агропродовольственного рынка: автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (Экономика, организация и управление предприятиями, отраслями и комплексами АПК и сельское хозяйство)» / Елена Васильевна Васильева. – Саратов, 2010. – 45 с.
7. Фетюхина О.Н. Функционирование и развитие агропродовольственного рынка России в условиях глобализации: теория, методология, практика: автореф. дис. д-ра экон. наук. Ставрополь, 2011. – 46 с.
8. Овчаренко А.С. Кон'юнктура світового агропродовольчого ринку / А.С. Овчаренко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/3272/1/Ovcharenko_Koniunktura_svitovoho_ahroprodovolchoho.pdf.
9. Рибчук А.В. Глобальна виробнича інфраструктура в системі закономірностей світового господарства / А.В. Рибчук // *Проблемы материальной культуры* – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33265/21-Rubchuk.pdf?sequence=1>.
10. Стройко Т.В. Теоретико-методичні підходи до аналізу інфраструктури агропродовольчої сфери / Т.В. Стройко // *Економічний аналіз: зб. наук. праць – Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка», 2011. – Вип. 9. – Частина 1. – С. 317-320.*
11. Яценко О.М. Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків. / О.М. Яценко // *Міжнародна економічна політика* – 2013. – № 2(19). – С. 66-99.

УДК 658.8

Добрянська Ю.О.

магістр

Національного університету «Львівська політехніка»

Косар Н.С.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри маркетингу і логістики

Національного університету «Львівська політехніка»

П'ясечна А.В.

магістр

Національного університету «Львівська політехніка»

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЙОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню рекламного ринку України у сучасних умовах. Проаналізовано його стан – поточний та у ретроспективі, місткість та зміни під впливом політичної та економічної ситуації в Україні. Визначено основні тенденції розвитку рекламної галузі, найбільші компанії-рекламодавці 2014 р. за типами носіїв та товари, виробники яких найбільш активно використовують рекламу. Встановлено перспективність засобів поширення реклами у майбутньому.

Ключові слова: рекламний ринок України, тенденції розвитку, фінансово-економічна та політична криза, засоби поширення реклами, інтернет-реклама, реклама на телебаченні.

Добрянская Ю.О., Косар Н.С., Пясечная А.В. ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ РЕКЛАМНОГО РЫНКА УКРАИНЫ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОСНОВНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ ЕГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию рекламного рынка Украины в современных условиях. Проанализировано его состояние – текущее и в ретроспективе, емкость и изменения под влиянием политической и экономической ситуации в Украине. Определены основные тенденции развития рекламной отрасли, крупнейшие компании-рекламодатели 2014 г. по типам носителей и товары, производители которых наиболее активно используют рекламу. Установлена перспективность средств распространения рекламы в будущем.

Ключевые слова: рекламный рынок Украины, тенденции развития, финансово-экономический и политический кризис, средства распространения рекламы, интернет-реклама, реклама на телевидении.

Dobryanska J.O., Kosar N.S., Pjasachna A.V. RESEARCH OF MODERN ADVERTISEMENT MARKET OF UKRAINE, HIS CONDITION AND DETERMINATION OF BASIC TRENDS OF HIS PROGRESS

The article investigates the advertising market in Ukraine in modern conditions. Analyzed its status: current and in retrospect, capacity and changes under the influence of the political and economic situation in Ukraine. The main trends of the advertising industry's largest companies – advertisers in 2014 by media types and products, manufacturers, most of which are actively using advertising. Established promising means of dissemination of advertising in the future.

Keywords: Ukraine advertising market, trends, financial, economic and political crisis, means of dissemination of advertising, internet advertising, advertising on television.

Постановка проблеми. Реклама має вагомий вплив на свідомість споживачів та їх вибір, вона використовує різноманітні засоби поширення інформації для того, щоб сформувати попит на товар, стимулювати збут, інформувати потенційних покупців, переконати їх у перевагах товару та доцільності його закупівлі тощо. Реклама також має і соціальний характер, вона формує певні життєві стандарти, нові модні тенденції, відображає розвиток науки і техніки, IT-технологій та розвиток суспільства загалом.

За останні декілька років рекламна діяльність в Україні стала відігравати дуже важливу роль у розвитку суспільства та ринків. У зв'язку з цим рекламний ринок почав динамічно розвиватися, використовуючи зарубіжний досвід, а його суб'єкти – втілювати нові ідеї та використовувати нові стратегії.

Сучасний розвиток рекламного ринку в Україні відбувається на фоні загострення нестабільної політичної та економічної ситуації. Це відображається на рекламних бюджетах рекламодавців, що у свою чергу впливає на місткість ринку та розподіл часток різних засобів поширення інформації на ньому. Прогнози щодо розвитку рекламно-комунікаційного ринку України, які були розроблені різними експертами та опубліковані, не виправдалися у зв'язку з непередбачуваною політичною ситуацією і тепер потребують аналізу та переоцінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження тенденцій рекламного ринку України є актуальними та постійно знаходяться у полі зору науковців, оскільки на сучасному етапі розвитку світової економіки рекламний ринок відіграє дедалі більше значення у сфері забезпечення ефективного ведення бізнесу, він є важливою часткою економіки країни і його зміни впливають на економічну ситуацію загалом та ринкову позицію господарюючих суб'єктів.

Дослідженням, що стосуються розвитку реклами як соціального явища, а також вивченню тенденцій та особливостей рекламного ринку України, його розвитку присвятили свої наукові праці такі вітчизняні науковці як: І. Каліна, І. Дьячук, М. Лазебник, Н. Бородкіна, Т. Воргуль, Є. Ромат, Т. Лук'янець, Л. Мороз та інші. Деякі питання, що стосуються вивчення реклами та розвитку рекламного ринку загалом, висвітлено у наукових працях таких провідних зарубіжних вчених, як А. Дейан, Ф. Котлер, М. Портер та Ф. Джефкінс.

Відаючи належне вищезазначеним науковцям, варто зазначити, що у зв'язку з нестабільною ситуацією в Україні, стан економіки загалом, а отже і рекламного ринку постійно змінюється, формуються нові тенденції. Така ситуація є передумовою для постійного вивчення та дослідження даної теми, що дозволить визначити і перспективи галузі реклами.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в аналізі наслідків впливу політичної ситуації та економічної кризи на місткість рекламного ринку України у 2014 р., співставленні з ситуацією на цьому ринку протягом попередніх періодів, дослідженні тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток української реклами розпочався лише зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р., на відміну від інших країн, у яких історичний розвиток реклами розпочався півтори століття тому. Якщо у більшості країн рекламний ринок зростає поступово, то в нашій державі більшість рекламних процесів проходили або занадто динамічно і швидко, або дуже повільно. Даний факт є однією із причин певного гальмування розвитку рекламного ринку України на фоні інших країн [1, с. 15].

Однак протягом останнього десятиліття український рекламний ринок почав швидко зростати. Одним із стимулюючих факторів такого розвитку стала експансія іноземних товарів на український ринок. Поява великої кількості нових рекламодавців стимулювала збільшення попиту на рекламні послуги, а отже і розвиток рекламного ринку. Загалом після 2000 р. український ринок реклами зростає найшвидшими темпами в Європі. Так, упродовж 2001–2006 рр. його місткість збільшилася у 5 разів, при цьому частка телереклами зросла майже в 10 разів. Таке різке зростання пояснюється великою кількістю невикористаних ресурсів у даній галузі, незначною конкуренцією, що відкрило значні можливості для розвитку рекламних компаній України [2, с. 298].

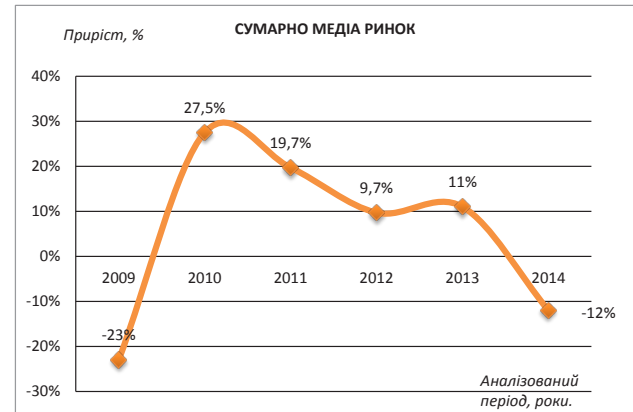
Уже в 2007 р. місткість рекламного ринку України, за даними Всеукраїнської рекламної коаліції (ВРК), складала більше ніж 800 млн дол. США. 60% усіх коштів було витрачено на телевізійну рекламу, зовнішню та у пресі [3].

У період кризи 2008–2009 рр. український рекламний ринок дещо втратив свої позиції, спад показників спостерігався у кожному із сегментів медіаринку, а відносно відхилення місткості ринку загалом у 2008 р. склало -24% (8 млрд 771 млн грн) порівняно з попереднім роком [4]. Тенденції зміни місткості рекламного ринку України за 2008–2014 рр. відображено у таблиці 1 та на рисунку 1.

Аналіз таблиці 1 свідчить, що єдиним медіаноєм, який показував зростання у кризові 2008–2009 рр., був Інтернет, частка якого зросла на 45%.

У післякризові роки український ринок відновив свої попередні, зростаючі тенденції. Так, наприклад, вже у 2010 р. сумарний показник місткості реклам-

ного ринку України (10687 млн грн) збільшився на 27,5% у порівнянні з 2009 р. У наступні роки ринок рекламних послуг поступово розвивався і набирив обертів аж до 2014 р. [5].

Рис. 1. Динаміка зміни місткості рекламного ринку України за 2008–2014 рр.

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 5; 6; 11]

Сучасний стан ринку реклами дуже важко точно оцінити, зважаючи на загострення політичної ситуації на початку 2014 р. і глобальної економічної кризи, що поглинула усі спектри економіки, у тому числі і рекламний ринок. За результатами 2014 р. спостерігається падіння місткості практично усіх сегментів рекламного ринку. Такий спад обумовлений тим, що ринок рекламних послуг прямо залежить від маркетингових бюджетів рекламодавців. За останній рік ці бюджети значно зменшилися у зв'язку із падінням продажу товарів у східних областях України, анексією Криму, коливанням валютного курсу та зниженням купівельної спроможності населення. Виробники товарів та послуг змушені зменшувати витрати на рекламу з метою економії витрат, щоб втриматися на ринку за даних умов. За даними журналу «Forbes», першими, хто вніс корективи до своїх рекламних бюджетів, стали американські та європейські виробники, так як вони найбільше прив'язані до курсу валют, після чого скоротили свої рекламні бюджети і російські компанії [7].

Всеукраїнська рекламна коаліція (ВРК) повідомляє, що місткість медійного рекламного ринку України у 2014 р. становить 10176 млн грн, що на 12% менше ніж у 2013 р. (11480 млн грн) [8]. У 2013–2014 рр. єдиний медіаканал, який показує зростаючий попит як рекламоносії, незважаючи на

Таблиця 1
Динаміка зміни місткості рекламного ринку України за окремими видами носіїв протягом 2008–2014 рр.

Види носіїв	Відносне відхилення, %					
	2009 р. до 2008 р.	2010 р. до 2009 р.	2011 р. до 2010 р.	2012 р. до 2011 р.	2013 р. до 2012 р.	Прогноз 2014 р. до 2013 р.
ТБ – реклама	-26%	34%	24%	10%	15%	-12%
ТБ – спонсорство	-20%	20%	10%	8%	25%	-20%
Преса	-33%	17%	10,2%	8,6%	-3,3%	-21%
Радіо реклама	-50%	67%	36%	15%	9%	-13%
Зовнішня реклама	-37%	23%	25%	20%	5%	-23%
Транспортна реклама	-36%	8%	0%	11%	4%	-44%
Внутрішня (Indoor) реклама	-50%	19%	0%	25%	10%	-26%
Реклама в кінотеатрах	-45%	60%	-20%	10%	14%	-13%
інтернет-реклама	45%	93%	57%	15%	35%	10%

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 5; 6; 11]

кризу, це Інтернет, так як відбувалося і під час кризи 2008–2009 рр. У такий складний для економіки час реклама в Інтернеті стає чи не найкращим альтернативним варіантом. Експерти ZenithOptimedia оцінюють зростання інтернет-ринку загалом на 17,1% у 2014 р. за рахунок пошуку і банерної реклами, здебільшого у сегменті партнерської мережі Google [9].

Згідно із класифікацією IAB (Interactive Advertising Bureau), виділяють 8 напрямів інтернет-реклами, це: пошук, банерна реклама, мобільна реклама, цифрове відео, дошки оголошень, лідогенерація, мультимедійна реклама та спонсорство [10]. Експерти прогнозують зростання рекламних витрат в Інтернеті щонайменше на 16% щороку до 2016 р. включно. Найбільш динамічно буде розвиватися банерна реклама, онлайн-відео, а також реклама у соціальних мережах. Прогнозується також, що контекстна реклама зростатиме на 14% щороку, а сегмент оголошень – на 7% [9].

Щодо інших сегментів рекламного ринку, то падіння за 2014 р. є найбільш суттєвим у таких напрямках, як транспортна реклама (-44%), зовнішня реклама (-23%) та реклама в пресі (-21%). Дещо меншими, проте також значними є втрати реклами на телебаченні (-12%), радіо-реклами (-13%) та реклами в кінотеатрах (-13%) – див. табл. 1 [11].

Окрім зменшення бюджетів на рекламу на українському рекламному ринку спостерігається також явище «перетікання» коштів з одних сегментів медіа-ринку в інші, менш затратні [7]. Експерти вважають, що найбільше при цьому може втратити зовнішня реклама, що підтвердилося даними з аналізу втрат ринку, проведеним ВРК. Несуттєво сповільнили падіння сегменту зовнішньої реклами президентські вибори, проте їхній вплив значно менший, ніж за попередні роки.

Щодо розподілу часток різних медіа на рекламному ринку, то він є таким: за прогнозами експертів, реклама на телебаченні займає 57% рекламного ринку у 2014 р., тоді як у 2013 р. ця частка становила

51%. Це зростання пояснюється тим, що за кризових умов рекламодавці надають перевагу більш перевіреним засобам поширення інформації, які можуть дати гарантований ефект. На думку експертів, зростання частки ТБ-реклами обумовлено підвищеною увагою населення до телебачення у зв'язку з подіями в країні. Частка ТБ-спонсорства залишилася на рівні 6%, як і у 2013 р. Зовнішня реклама займає 12,5% ринку, тоді як у 2013 р. ця частка становила 14%. Реклама у пресі становить 12,5% від усього медіаринку, що на 5,5% менше, ніж минулого року. Частка радіо-реклами у 2014 р. залишилася на рівні 4%, а інтернет-реклами зросла з 6% до 8%. Варто зауважити, що Інтернет включає в себе банерну та відео-рекламу [12]. Графічне відображення розподілу часток ринку між різними медіа подано на рисунку 2.

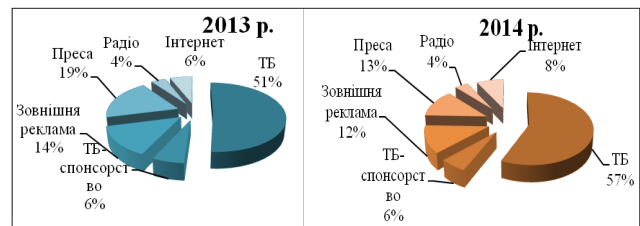

Рис. 2. Частки різних засобів поширення реклами на ринку України у 2013 р. та прогноз на 2014 р.

Джерело: розроблено авторами на основі [12]

За прогнозами експертів, у 2015 р. очікується зростання ринку реклами, зокрема найшвидше буде зростати Інтернет та мобільна реклама, яка включає інтернет-оголошення, рекламу, вбудовану в додатки, СМС-розсилки. Мобільна реклама розвивається динамічно за рахунок поширення смартфонів та планшетів у всьому світі.

Значні можливості для збуту товарів на ринку відкриваються для українських виробників внаслідок підвищення конкурентоспроможності їх товарів за рахунок нижчої ціни, які повинні активізувати

Таблиця 2

Перелік найбільших 20 рекламодавців України за типами медіа у 2014 р.

Топ-20 рекламодавців на телебаченні	Топ-20 рекламодавців у пресі	Топ-20 рекламодавців у зовнішній рекламі	Топ-20 рекламодавців на радіо	Топ-20 рекламодавців в Інтернеті
Procter&Gamble	Procter&Gamble	Sport Life	NAT	Comfy
Nestle	Фокстрот	Астеліт	Victor & Co	Procter&Gamble
Фармак	Seldiko	Fozzy Group	Золотий Вік	MTC
L'Oreal	L'Oreal	Епіцентр	Єва	Kataurl Interactive
Reckitt Benkiser	Evalar	UMS/MTC	Sumatra- LTD	Skoda Auto
Unilever	Hexagone	Фокстрот	Olis	Астеліт
GlaxoSmithKline	UIA	Comfy	Nemo	Rozetka.ua
Mars-Wrigley	On Clinic	Київстар	Tavria	Київстар
Novartis	Клуб семейного досуга	Ельдорадо	Red Taxi	Toyota
Kraft Foods	Воля	Kraft Foods	Skoda Auto	Зона 51
Укрнафта	Wellamart.ua	Алло	Караван	Anheuser-Busch InBev
Berlin Chemie	UMH	Toyota	Ельдорадо	Фидобанк ПУАО
Belersdorf AG	Дзвони майбутнього	Приват Банк	Ocean Plaza	Nissan
UMS/MTC	Burda	PepsiCo	Comfy	Єва
Bayer/Sagmel	Comfy	Group Adeo	Фокстрот	Renault
Sun InBev	Nissan	K.A.N.	Епіцентр	Kraft Foods
Bittner	International Media School	Karavan	Златогор	Буковель
Schwarzkopf&Henkel	ПУМБ	PSA Peugeot Citroen	Berlin Chemie	Hoda Motor
Danone	Clinic Immunology lab	Воля	Brokbusiness bank	Mail.ru
Sanofi	Chanel	Mars-Wrigley	UkrAuto	GlaxoSmithKline

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

свою рекламну діяльність, оскільки найчастіше споживачі не знають про такі підприємства та їх товари.

Увагу сучасного споживача залучає інноваційна реклама, яка використовує новітні технічне забезпечення, комп'ютерні технології і нестандартні способи подачі інформації. Найперспективнішою є відеореклама в місцях масового скупчення людей – так звана технологія InDoor TV. На підставі аналізу вторинної маркетингової інформації встановлено, що на неї звертають увагу більше 90% потенційних покупців. Останніми досягнення у галузі поширення реклами є: тривізор, інтерактивний стіл, TransLook (прозорий кіоск). Такі підходи дозволяють використовувати рекламу з найбільшою ефективністю [13].

У ході дослідження було також проаналізовано на основі даних журналу «Forbes» найбільших рекламодавців України у 2014 р. за типом медіа. Встановлено, що найбільш активну рекламну діяльність ведуть виробники таких товарів, як: автомобілі, косметика, побутова хімія, лікарські препарати, харчові продукти, мобільний зв'язок, а також роздрібні посередники [7]. Перелік підприємств, які найбільш активно рекламують свої товари та послуги, за видами засобів поширення реклами наведено у таблиці 2.

Світовий досвід розвитку рекламного ринку показує, що в умовах фінансово-економічної та політичної кризи найефективнішим способом фокусованого впливу на цільову аудиторію є використання такого медіаканалу, як Інтернет. При цьому фокусування можливе як за індивідуальними (профіль діяльності, місце проживання тощо), так і за поведінковими (час роботи в Інтернеті, введення певних ключових слів тощо) характеристиками користувача. За результатами дослідження, проведеного у 2009 р. серед користувачів Інтернету в Україні, встановлено, що при правильному фокусуванні ефективність реклами підвищується, а за умов кризи цей засіб поширення інформації стає більш привабливим каналом комунікації ніж телебачення та зовнішня реклама. Зважаючи на високу вартість та переважність телебачення в умовах фінансово-економічної кризи, телереклама втрачає свої лідерські позиції і не оцінюється менеджерами підприємств як найефективніше джерело реклами [14].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, результати проведеного дослідження свідчать, що під впливом змін у політичному середовищі – Майдану у січні-лютому 2014 р., анексії Криму та війни на сході України значно погіршився економічний стан держави загалом, знизилася купівельна спроможність громадян, що призвело до зменшення прибутків компаній-рекламодавців та їх рекламних бюджетів. Наслідком цього є суттєве зменшення місткості рекламного ринку та перерозподіл часток різних сегментів в загальному обсязі медіа-ринку. До таких наслідків призвела як нестабільна політична ситуація, так і коливання курсу валют, зменшення інвестицій та ряд інших чинників. Загалом втрати загальної місткості медіаринку складають на сьогодні 12%. Найефективнішим медіаносієм за даних умов залишається Інтернет, який показує зростаючі тенденції. За прогнозами експертів, частка інтернет-реклами

зростатиме і надалі, витісняючи традиційні засоби просування товарів.

Зважаючи на те, що фінансово-економічна та політична криза в Україні триватиме і надалі, ситуація на рекламному ринку, його місткість, тенденції та ключові рекламодавці постійно змінюватимуться. Саме тому дана тема потребуватиме постійних досліджень у перспективі. В умовах кризи зростає також значення заходів «паблік рілейшнз», особливості використання яких вітчизняними підприємствами теж можуть слугувати предметом більш детального вивчення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воргуль Т.В. Сучасні тенденції та особливості розвитку рекламного ринку України / Т.В. Воргуль // Управління розвитком. – 2014. – № 1. – С. 14-17.
2. Кара Н.І. Ринок реклами в Україні та Німеччині: сучасний стан та тенденції розвитку / Н.І. Кара, Р.Я. Заяць, О.Ю. Трач // Логістика : [збірник наукових праць]. – Львів : Видавництво Львівської політехніки. – 2010. – № 690.
3. Лазебник М. Объем рекламно-коммуникационного рынка Украины в 2007 году и прогноз на 2008 год / М. Лазебник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vrk.org.ua/ckeditor_assets/V_UA_2007-08.pdf.
4. Лазебник М. Объем рекламно-коммуникационного рынка Украины в 2008 году и прогноз на 2009 год / М. Лазебник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vrk.org.ua/ckeditor_assets/V_UA_2008-09.pdf.
5. Лазебник М. Объем рекламно-коммуникационного рынка Украины в 2010 году и прогноз развития рынка в 2011 году / М. Лазебник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vrk.org.ua/ckeditor_assets/V_UA_2010-11.pdf.
6. Андрусенко А.М. Сучасні тенденції та особливості розвитку рекламного ринку в Україні / А.М. Андрусенко, Н.О. Бородкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/5706/>.
7. Мандрик П. Як змінився рекламний ринок у першому кварталі 2014 року / П. Мандрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/business/1370346-yak-zminivsia-reklamnij-rinok-u-pershomu-kvartali-2014-roku>.
8. Офіційний сайт Всеукраїнської рекламної коаліції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adcoalition.org.ua/>.
9. Український рекламний ринок у 2014 році впаде на 32,5% в доларах, російський – зростає на 1,7% замість 6,9% – ZenithOptimedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/rinok/2014-09-22/98357>.
10. IAB Internet Advertising Revenue Report conducted by Pricewaterhouse Coopers (PWC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iab.net/research/industry_data_and_landscape/adrevenueareport.
11. Лазебник М. Объем рекламного рынка Украины 2014 / М. Лазебник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mami.org.ua/news/market-news/9832>.
12. StarLight Sales прогнозує падіння українського рекламного ринку на 19% у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/rinok/2014-08-04/96585>.
13. Волков А.Р. Інноваційні технології в системі маркетингових комунікацій / А.Р. Волков, Л.К. Яцишина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2839>.
14. П'ятницька Г.Т. Просування товарів і торгівельних послуг засобами інтернет-реклами / Г.Т. П'ятницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tovary_2011_1_8.pdf.

УДК 330.341.1

Коледіна К.О.

аспірант кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету будівництва та архітектури

ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано динаміку та чинники конкурентоспроможності України за 2010–2013 рр. за методологією Всесвітнього економічного форуму. Досліджено стан і тенденції розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств як основи розробки, створення та реалізації інновацій. Визначено, що для підвищення глобальної конкурентоспроможності України є необхідним активізація і покращення якості інноваційної діяльності, підвищення ефективності інших чинників і взагалі перехід до інноваційної моделі розвитку економіки.

Ключові слова: індекс глобальної конкурентоспроможності, чинники конкурентоспроможності, інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток.

Коледина Е.А. ИННОВАЦИИ КАК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УКРАИНЫ

В статье проанализированы динамика и факторы конкурентоспособности Украины за 2010–2013 гг. по методологии Всемирного экономического форума. Исследовано состояние и тенденции развития инновационной деятельности промышленных предприятий как основы разработки, создания и реализации инноваций. Определено, что для повышения глобальной конкурентоспособности Украины необходимы активизация и улучшение качества инновационной деятельности, повышение эффективности других факторов и вообще переход к инновационной модели развития экономики.

Ключевые слова: индекс глобальной конкурентоспособности, факторы конкурентоспособности, инновации, инновационная деятельность, инновационное развитие.

Koliedina K.O. INNOVATIONS AS THE FACTOR OF COMPETITIVENESS OF UKRAINE

The level of the competitiveness of Ukraine in years 2010–2013 has been analysed in the article according to the methodology of the World Economic Forum. The status and the tendencies of the development of the innovative activity of the industrial enterprises of the country have been researched. The necessity of the transfer to the innovative model of development for the competitive recovery of Ukraine has been determined.

Keywords: index of global competitiveness, factors of competitiveness, innovations, innovative activity, innovative development.

Постановка проблеми. Для інтеграції України в європейський простір та посідання нею гідного місця у складі Європейського Союзу необхідною передумовою є підвищення її конкурентоспроможності та перехід економіки до інноваційного типу. Нинішній низький рівень конкурентоспроможності, недосконалість структури економіки і, як наслідок, низький рівень життя населення – все це реалії сучасної України. Така ситуація потребує радикальних змін, основою яких повинен стати інноваційний бум, тому що без інноваційної переорієнтації державної політики, без підвищення інноваційної активності промислових підприємств та повсюдної реалізації інновацій в усі галузі економіки неможливо досягти підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції промислових підприємств і країни в цілому та її євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження рівня міжнародної конкурентоспроможності країни присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як О. Білорус, В. Вергун, Б. Губський, Д. Лук'яненко, В. Новицький, М. Портер, Дж. Сакс, Й. Шумпетер та ін. В їхніх роботах створено теоретичне підґрунтя, що визначає сутність, принципи, механізми управління конкурентоспроможністю національної економіки. Аналіз проблем розвитку інноваційної діяльності сучасних підприємств та розробці механізмів стимулювання впровадження інновацій в промисловості отримав відображення в працях вчених, зокрема, В. Гесця, В. Семиноженка, В. Мунтіяна, В. Соловійова, Л. Федулової, Д. Стеценка, О. Мазура та інших. У наукових дослідженнях проаналізовано світові тенденції розвитку інноваційної діяльності, стан та проблеми інноваційного розвитку в Україні, запропоновано рекомендації щодо розбудови національної інноваційної системи та формування механізмів дер-

жавної підтримки інноваційних процесів. Проте, незважаючи на суттєві наукові доробки, залишилися питання, що не отримали належного висвітлення, зокрема питання залежності впливу певних чинників, у тому числі інновацій, на індекс глобальної конкурентоспроможності країни.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання статті, яке полягає у дослідженні рівня і динаміки індексу глобальної конкурентоспроможності України за останні роки та стану і тенденцій розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств як засади розробки, створення та реалізації інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним пріоритетом для розвинених країн у нинішніх умовах стають не кількісні, а якісні параметри, що визначають міжнародну конкурентоспроможність. За [1, с. 104-105], міжнародна конкурентоспроможність країни – це здатність країни створити таке національне бізнес-середовище за умов вільного справедливого ринку, в якому вітчизняні товаровиробники можуть постійно розвивати свої конкурентні переваги, займати й утворювати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку, завдяки потужному економічному потенціалу, що забезпечує економічне зростання економіки на інноваційній основі, розвинутій системі ринкових відносин, володінню значним інтелектуальними капіталом та інвестиційними ресурсами, гнучким реагування на зміну світової кон'юнктури та, відповідно до цього, диверсифікацією виробництва, максимально відстоюючи реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення.

Узагальнюючу оцінку впливу стану національної економіки на конкурентоспроможність країни, ідентифікацію її місця у світовому господарстві, з'ясування конкурентних переваг та можливостей

її розвитку забезпечує Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), тому в світовій практиці його визнано основним критерієм визначення конкурентоспроможності країн світу. Складові цього індексу наведено у таблиці 1, а їх значення для України у 2010–2013 роках представлено у таблиці 2.

У склад Індeksu глобальної конкурентоспроможності включено 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Усі змінні згруповано в три групи чинників (див. табл. 1), а саме: базові вимоги, підсилювачі ефективності і інновації та розвиток. Усі вони пов'язані між собою та посилюють один одного. Так, важко буде досягти високого показника у складовій інновацій, не маючи достатньо освічених й добре підготовлених трудових ресурсів, здатних втілювати найновіші технології, без належного рівня фінансування науково-дослідних робіт і належної розвиненості фінансового ринку, без ефективного ринку товарів, який надає можливості просування інновацій на ринку [5].

Складові чинників конкурентоспроможності, тип економіки та розмір ВВП на душу населення знаходяться в безпосередньому взаємозв'язку. Так, якщо в країні виконуються базові вимоги конкурентоспроможності, а ВВП на душу населення не перевищує 2 тис. дол. США, то можна стверджувати, що даній країні притаманна ресурсорієнтована економіка. Якщо ж крім базових вимог присутні ще такі чинники конкурентоспроможності, як підсилювачі ефективності, а розмір ВВП на душу населення знаходиться у рамках від 3 тис. дол. США до 9 тис. дол. США, то мова йде про ефективноорієнтований тип економіки, тобто країна знаходиться вже не на початковому рівні розвитку, яким є ресурсорієнтований. Найпрогресивніший тип економіки, якому відповідають світові країни-лідери, – це інноваційний. На цій стадії розвитку країна має високий рівень конкурентоспроможності бізнесу та реалізації інновацій, а ВВП перевищує 17 тис. дол. США.

За даними Звіту ВЕФ 2013–2014 рр. [4], Україна досягла другої стадії розвитку – країни з ефективноорієнтованою економікою (ВВП на душу населення

Таблиця 1

Взаємозв'язок чинників конкурентоспроможності, типу економіки та розміру ВВП країни

Чинники конкурентоспроможності	Тип економіки	ВВП на душу населення
Базові вимоги: - Інститути; - Інфраструктура; - макроекономічна стабільність; - охорона здоров'я та початкова освіта.	Ресурсорієнтована економіка	< 2000 тис. дол. США
Підсилювачі ефективності: - вища та професійна освіта; - ефективність товарних ринків; - ефективність ринку праці; - розвиненість фінансового ринку.	Ефективноорієнтована економіка	3000-9000 тис. дол. США
Інновації та розвиток: - конкурентоспроможність бізнесу; - інновативність.	Інноваційна економіка	> 17000 тис. дол. США

Джерело: складено автором за даними [2-4]

Таблиця 2

Індекс глобальної конкурентоспроможності

Складові індексу глобальної конкурентоспроможності	Роки						Відхилення від 2010–2011 рр.			
	2010–2011 (139 країн)		2011–2012 (142 країн)		2012–2013 (144 країн)		Бал		Рейтинг	
	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг	2011-2012	2012-2013	2011-2012	2012-2013
Базові вимоги:	3,9	102	4,2	98	4,4	79	+0,3	+0,5	+4	+23
Якість інститутів	3,0	134	3,0	131	3,1	132	0	+0,1	+3	+2
Інфраструктура	3,8	68	3,9	71	4,1	65	+0,1	+0,3	-3	3
Макроекономічна стабільність	3,2	132	4,2	112	4,4	90	+1,01	+1,2	+20	+42
Охорона здоров'я і початкова освіта	5,7	66	5,6	74	5,8	62	-0,1	+0,1	-8	+4
Підсилювачі ефективності:	4,0	72	4,0	74	4,1	65	0	+0,1	-2	+7
Вища освіта і професійна підготовка	4,6	46	4,6	51	4,7	47	0	+0,1	-5	-1
Ефективність ринку товарів і послуг	3,5	129	3,6	129	3,8	117	+0,1	+0,3	0	+12
Ефективність ринку праці	4,5	54	4,4	61	4,4	62	-0,1	-0,1	-7	-8
Рівень розвитку фінансового ринку	3,3	119	3,4	116	3,5	114	+0,1	+0,2	+3	+5
Технологічна готовність	3,4	83	3,5	82	3,6	81	+0,1	+0,2	+1	+2
Розмір ринку	4,5	38	4,5	38	4,6	38	0	+0,1	0	0
Інновації та розвиток:	3,3	88	3,3	93	3,4	79	0	+0,1	-5	+9
Конкурентоспроможність бізнесу	3,5	100	3,5	103	3,7	91	0	+0,2	-3	+9
Інновації	3,1	63	3,1	74	3,2	71	0	+0,1	-11	-8
Глобальний індекс конкурентоспроможності	3,9	89	4,0	82	4,1	73	+0,1	+0,2	+7	+16

Джерело: складено автором за даними [2-4]

у цей період становив 3621 дол. США та 3877 дол. США відповідно). Однак досягнутий результат не можна назвати стабільним, оскільки ВВП країни знаходиться на граничній позиції до рівня ресурсорієнтованої економіки, що свідчить про необхідність посилення позицій України на міжнародній арені та закріплення нею статусу економіки з ефективноорієнтованим типом.

Дані таблиці 2 свідчать про позитивну, але не стійку тенденцію зміни індексу глобальної конкурентоспроможності. Так, згідно зі Звітами ВЕФ [2-4], за 2010–2013 рр., Україна покращила свої позиції в міжнародному рейтингу, піднявшись на 73 місце проти 89 та 82 місця в 2010–2012 рр. відповідно. Цьому сприяли у першу чергу позитивні зміни основних показників конкурентоспроможності, а саме: за складовою «базові вимоги» Україна піднялась на 23 позиції, за «підсилювачами ефективності» – на 7 позицій та на 9 позицій за складовою «Інновації та розвиток». Згідно з даними [2-4], за аналізований період основними конкурентними перевагами України залишається розмір ринку та вища освіта (38 та 47 місце відповідно). У той час як до групи критичних відставань України (позиція у загальному рейтингу нижче 100-го місця) належать: «Якість інститутів» (132-е місце), «Ефективність товарних ринків» (117-е місце), «Розвиненість фінансового ринку» (114-е місце). Меншою мірою відставання має місце в конкурентоспроможності бізнесу (91-е місце), макроекономічній стабільності (90-е місце), технологічній готовності (81-е місце) тощо.

Отже, із шести визначальних чинників конкурентоспроможності України на другій стадії розвитку (чинники ефективності) лише 2 чинника є відносними конкурентними перевагами, останні чотири – належать до груп критичних відставань (2 чинника) та потенційних загроз (2 чинника) [6, с. 89-94].

Для забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України визначальним чинником є реалізація інноваційного потенціалу держави. Однак структурні зміни, які відбувалися протягом останнього десятиліття, характеризуються серйозним технологічним відставанням. Тому доцільними стають питання товарної інноваційної політики у розрізі посилення інноваційної активності підприємств, подальшого її розвитку у кризовий час [7, с. 68-75]. На жаль, згідно з останніми статистичними даними [8], у національній економіці присутня тенденція до зменшення кількості малих та середніх підприємств у промисловості, які впроваджують інновації. Так, у 2010–2012 рр. у порівнянні з 2008–2010 рр. частка малих підприємств зменшилася на 4%, а середніх – на 1%, що є наслідком кризових явищ в економіці в цей період. Саме тому, на думку автора, якість інноваційної діяльності промислових

підприємств України за останній рік (див. табл. 3) погіршилася.

Згідно з даними таблиці 3, частка вітчизняних підприємств, що впроваджували інновації упродовж 2010–2013 років, є незначною. Однак у період, що аналізувався, спостерігається позитивна тенденція збільшення частки інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств України з 13,8% до 16,8%. Але частка реалізованої інноваційної продукції суттєво нижча і за цей же час у загальному обсязі реалізованої продукції впала на 0,5% (з 3,8% до 3,3%). Таким чином, відсоток інноваційно активних підприємств в країні зростає, а частка реалізованої ними інноваційної продукції, навпаки, зменшується, що може свідчити про негативну тенденцію погіршення якості інноваційної продукції, що виробляється, та її неконкурентоспроможності на ринку.

Динаміку впровадження промисловими підприємствами України інновацій у вигляді нових технологічних процесів та видів продукції за 2010–2013 рр. представлено на рисунку 1.

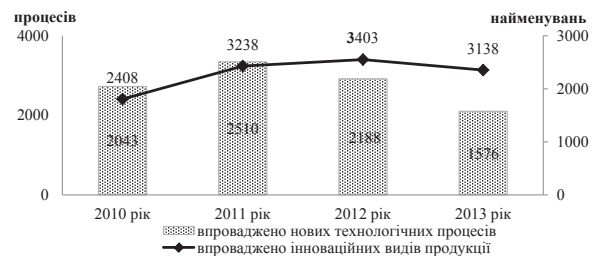

Рис. 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах за 2010–2013 роки

Джерело: складено автором за даними [8]

Як видно з рисунка 1, у період 2011–2013 рр. спостерігається тенденція зменшення впровадження кількості як нових технологічних процесів (з 2510 до 1576 процесів), так і інноваційних видів продукції (з 3238 до 3138 видів), що свідчить про сповільнення темпів впровадження інновацій на промислових підприємствах України та, як наслідок, погіршення ситуації в інноваційній сфері країни.

Наступним кроком в аналізі стану інноваційної діяльності промислових підприємств є дослідження розподілу загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності (див. рис. 2).

Згідно з рисунком 2, протягом періоду, що аналізується, інноваційно активні підприємства спрямували на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення в середньому 65% від загального обсягу витрат, що є найвищим показником серед інших видів витрат. Однак, починаю-

Таблиця 3

Показники інноваційної діяльності промисловими підприємствами за 2010–2013 роки

№	Показник	2010	2011	2012	2013
1	Частка промислових підприємств, що займалися інноваціями, % до загальної кількості обстежених	13,8	16,2	17,4	16,8
2	Введено нових технологічних процесів	2043	2510	2188	1576
	з них маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних	479	517	554	502
3	Введено інноваційних видів продукції, од.:	2408	3238	3403	3138
	нових для ринку	606	900	672	640
	нових тільки для підприємства	1802	2338	2731	2498
4	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, %	3,8	3,8	3,3	3,3

Джерело: складено автором за даними [8]

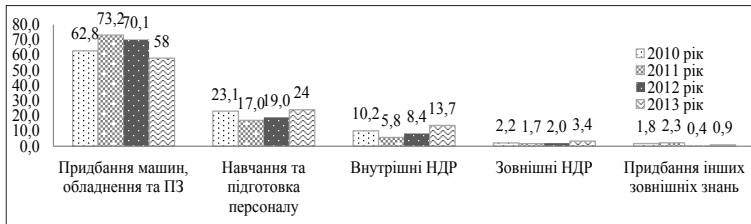

Рис. 2. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств України

Джерело: складено автором за даними [8]

чи з 2011 року намітилася тенденція до зменшення долі цих витрат в загальному обсягу (з 73,2% до 58%), у той час як інші статті витрат (навчання та підготовка персоналу, внутрішні та зовнішні НДР), навпаки, мали тенденцію до збільшення. Така ситуація може свідчити про позитивні зміни в інноваційній діяльності промислових підприємств України, оскільки структура витрат попередніх років є недосконалою та нерациональною, де доля витрат на внутрішні та зовнішні НДР є вкрай малою, наслідком чого є сповільнення переходу до нового, інноваційного рівня, розвитку промислових підприємств України.

Важливу роль у розвитку інноваційної діяльності підприємств відіграють джерела її фінансування, бо вони свідчать про можливості інноваційного розвитку підприємств. Розподіл фінансування інноваційної діяльності за джерелами подано у таблиці 4.

Розглянувши структуру фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, потрібно зазначити, що держава не приділяє цьому питанню належної уваги. Згідно з даними таблиці 4, основним джерелом фінансування інноваційної діяльності були і залишаються власні кошти підприємств, яких завжди недостатньо для розвитку. Їхній обсяг становив у 2013 році 72,9% (6,9 млрд грн у загальному обсязі фінансування технологічних інновацій). Якщо ж брати до уваги розмір наданих підприємствам кредитів, за якими будуть розраховуватися самі підприємства, то обсяг фінансування їх за власний рахунок складає майже 80% від усього фінансового забезпечення. У той час як обсяг фінансування інноваційної діяльності за рахунок державного та місцевих бюджетів складає в середньому лише 1,6% від загального обсягу фінансування. Проте цього недостатньо для впровадження радикальних та довготермінових інноваційних проектів.

Зважаючи на те, що основну частину у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств скла-

дають власні кошти, а основою їх є прибуток, то стає зрозумілим негативний тренд інноваційної активності промислових підприємств. На даний час в Україні складається така ситуація, що більшість вітчизняних промислових підприємств працює збитково, а ті ж з них, що отримують прибуток, не поспішають вкладати його в інновації, тому що інноваційна діяльність є більш ризикованою порівняно з іншими видами діяльності. Тому одним із можливих варіантів для активізації інноваційної діяльності промислових підприємств є залучення іноземних інвестицій, частка яких у фінансуванні інноваційної діяльності значно скоротилася (з 30% до 13,1%).

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження індексу глобальної конкурентоспроможності України показало, що країна досягла другої стадії розвитку – країни з ефективноорієнтованою економікою. Однак ця позиція є поки що нестабільною та мінливою. На нашу думку, незважаючи на результати звіту ВЕФ, Україна все ж таки відноситься до групи країн, що знаходяться на перехідній стадії від ресурсорієнтованої до ефективноорієнтованої економіки. Основними конкурентними перевагами держави є вища освіта та ємність ринку. Проте для їх ефективного використання, зокрема ємності ринку, є нагальна потреба у пришвидшенні інноваційного розвитку, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності країни в світі та закріпить тип економіки як ефективноорієнтованої. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств України показав, що частка підприємств, що займалися інноваціями, є незначною, а частка реалізованої ними інноваційної продукції взагалі мало відчутна у загальному обсязі реалізованої продукції. Тому для стимулювання впровадження інновацій в промисловості ключовим фактором є залучення інвестицій з боку держави чи іноземних інвестицій на розробку, створення та реалізацію інновацій, бо на сьогодні приблизно 65% всього обсягу фінансування інновацій складають власні кошти підприємств, що значною мірою гальмує інноваційний розвиток промислових підприємств та країни в цілому. Без зміни ситуації, що склалася з державною підтримкою і регулюванням в галузі інновацій та створення сприятливого інвестиційного клімату, підвищення конкурентоспроможності України у найближчій перспективі є проблематичним. Подальші дослідження повинні бути пов'язані саме з пошуком можливостей інноваційного розвитку України.

Таблиця 4

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності за джерелами

Показник	2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Усього, в т.ч. за рахунок:	8045495,2	100	14333891,9	100	11480562,8	100	9562626,0	100
власних коштів	4775235,7	59,4	7585550,7	52,9	7335852,7	63,9	6973435,8	72,9
державного бюджету	87001,0	1,1	149169,4	1,0	224256,1	2,0	24659,6	0,3
місцевих бюджетів	5663,7	0,1	12261,1	0,1	17591,6	0,2	157665,0	1,6
позабюджетних фондів	929,0	0,0	491,0	0,0	25,4	0,0	2171,0	0,0
вітчизняних інвесторів	31018,7	0,4	45386,2	0,3	154461,5	1,3	123749,0	1,3
іноземних інвесторів	2411395,6	30,0	56870,6	0,4	994783,7	8,7	1253193,0	13,1
кредитів	626107,6	7,8	5489485,7	38,3	2407795,2	21,0	630197,8	6,6
інших джерел	108143,9	1,3	994677,2	6,9	345796,6	3,0	397554,8	4,2

Джерело: складено автором за даними [8]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 104-105.
2. The Global Competitiveness Report 2011–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2011-12.pdf.
3. The Global Competitiveness Report 2012–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.
4. The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
5. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://competitiveukraine.org/ukr/competitive_report.
6. Шкурупій О.В. Чинники динаміки економіки України та національної конкурентоспроможності / О.В. Шкурупій, Н.Г. Базавлук // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 89-94.
7. Щербак В.Г. Управління торговою маркою в механізмі товарної інноваційної політики підприємства : монографія / В.Г. Щербак, Г.О. Холодний, О.В. Птащенко та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – С. 68-75.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 338.2

Крачок Л.І.*аспірант кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем
Уманського національного університету садівництва***ЗВ'ЯЗОК ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ
З ЕНЕРГЕТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ КРАЇНИ**

Досліджено можливість використання ресурсів сільського господарства як джерела альтернативного палива. Розглянуто, діючі в Україні, енергетичні об'єкти в сфері біоенергетики, спеціалізовані на генеруванні електроенергії та біогазу з відходів аграрного виробництва. Визначено проблеми технологічної безпеки аграрної галузі, які негативно позначаються на стані енергетичної безпеки країни, та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: аграрна галузь, альтернативна енергетика, технологічна безпека, енергетична безпека, аграрна галузь.

Крачок Л.И. СВЯЗЬ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ С ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ СТРАНЫ

Исследовано возможность использования ресурсов сельского хозяйства как источника альтернативного топлива. Рассмотрены, действующие в Украине, энергетические объекты в сфере биоэнергетики, специализированные на генерировании электроэнергии и биогаза из отходов аграрного производства. Определены проблемы технологической безопасности аграрной отрасли, которые негативно сказываются на состоянии энергетической безопасности страны, и предложены пути их решения.

Ключевые слова: аграрная отрасль, альтернативная энергетика, технологическая безопасность, энергетическая безопасность, аграрная отрасль.

Krachok L.I. CONNECTION OF THE TECHNOLOGY SECURITY OF AGRARIAN INDUSTRY WITH THE NATIONAL ENERGY SECURITY

The possibility of using the resources of agriculture as a source of alternative fuel is researched. Energy facilities in the area of bioenergy which are operating in Ukraine in sphere of generating electricity and biogas from waste products of agricultural production are considered are reviewed. The problems of the technological security of agrarian industry that affect at the state of the country's energy security are determined and the ways of its solutions proposed.

Keywords: agriculture, alternative energy, technology security, energy security, agrarian industry.

Постановка проблеми. За нинішніх умов паливно-енергетичної кризи для України, як держави з високою залежністю від імпорту твердого палива та газу, постає чи не найголовніше питання – скорочення споживання таких ресурсів за рахунок їх заміщення альтернативними видами енергії. Можливості держави в забезпеченні енергетичних потреб населення та промисловості обмежені, а імпорт природного газу складає майже 75% від необхідного обсягу, сирової нафти і нафтопродуктів – 85%, що є беззаперечною загрозою енергетичній безпеці держави. Тому пошук не дорогих альтернативних джерел енергії, таких як: паливного біоетанолу, біодизелю та біогазу на основі сировини та відходів сільського господарства, є актуальною проблемою.

Сприяння популяризації нетрадиційних джерел енергії та створення хоча б мінімального техніко-технологічного забезпечення для виробництва біопалива з ресурсів сільськогосподарського походження можливе лише за всестороннього забезпечення технологічної безпеки аграрної галузі, а відповідно, і енергетичної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку виробництва біопалива та його ефективності присвятили наукові праці В.О. Дубровіна, Г.М. Калетнік, М.Ю. Коденська, М.О. Корчемний, С.О. Кудря, О.В. Шубравська та інших вчені.

Одна частина науковців розкриває теоретичні аспекти становлення біоенергетики в Україні та світі, а інша – аналізує перспективи і проблеми використання біопалива. Проте питання альтернативної енергетики, як способу забезпечення технологічної безпеки аграрної галузі та енергетичної безпеки країни приділялось мало уваги.

Формулювання цілей статті. Охарактеризувати можливості розвитку альтернативних джерел енергії в Україні, як складової технологічної безпеки аграрної галузі, необхідної для забезпечення енергетичної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна зі значним аграрним потенціалом має широкі можливості для виробництва всіх видів біопалива, які, на жаль, використовуються дуже мало. Осно-

вними причинами ігнорування підприємствами та державою можливості альтернативної енергетики є значні витрати на виробництво та відсутність технологічного забезпечення.

Попри всі спроби уряду сприяти створенню біопалива, через високі витрати на переробку сировини в біодизель і експортний попит на насіння ріпаку, налагодити його повноцінне виробництво дуже складно. Масштабні плани з розвитку виробництва біоетанолу зі спирту, отриманого з побічної продукції цукрової промисловості (меяси), також не реалізовані, здебільшого через різке подорожчання процесу переробки сировини та потребу в техніко-технологічному забезпеченні. При цьому, Україна має значні можливості для виробництва біопалива з будь-якого виду біомаси, насамперед із рослинних решток, відходів та побічної продукції аграрного виробництва [7, с. 96]. За даними експертних оцінок [8] потенційні можливості держави до 2020 р. дозволяють щорічно виробляти: біоетанолу – близько 4,5-6 млн. т, біодизеля – 6 млн. т, біогазу – 10 млрд. м³, 8 млн. т умовного палива тепла в котельнях, що генерують енергетичні ресурси із біомаси.

В Україні добре розвинутий сектор сільського господарства, зокрема рослинництва, який щорічно генерує великий обсяг різноманітних відходів та залишків, які можуть бути використані для виробництва біопалива. Для цих цілей використовують відходи:

– первинні – утворюються безпосередньо при збиранні врожаю сільськогосподарських культур (солому зернових та інших культур, відходи виробництва кукурудзи на зерно і соняшника);

– вторинні – генеруються при обробці врожаю на підприємствах (лушпиння соняшника, гречки, рису, жом цукрового буряку і т.д.).

Крім того, одна частина відходів та залишків використовується на потреби самого сільського господарства (органічне добриво, підстилка та корм), друга – іншими секторами економіки, а решта біомаси залишається незадіяною і часто просто утилізується. Значну частину біомаси, що не використовується, можна ефективно залучити до виробництва енергії, але для цього варто визначити яку саме частку відходів та залишків сільського господарства можна використовувати на енергетичні потреби [1, с. 5].

Беручи за основу рекомендовані частки відходів агровиробництва, доступні для виробництва енергії, розраховано потенціал різних видів біомаси в 2013 році (табл. 1).

Дані таблиці свідчать, що Україна, а особливо сільське господарство, має великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії, що є гарною передумовою для динамічного розвитку сектора біоенергетики. Економічно обґрунтований енергетичний потенціал біомаси в країні сягає понад 20 млн. т у.п./рік. Основними складовими потенціалу є відходи сільськогосподарського виробництва (солома, стебла кукурудзи, стебла соняшнику, лушпиння і т.п.) – більше 12,6 млн. т у.п./рік та енергетичні культури – близько 10 млн. т у.п./рік.

Окрім біомаси рослинного походження для потреб енергетики можуть використовуватись і відходи тваринництва, зокрема, при виробництві біогазу. До таких відходів відносять: коров'ячий та свинячий гній, пташиний послід, жиrowі осадки та відходи скотобійні.

Таблиця 1

Потенціал різних видів біомаси в Україні в 2013 р.

Вид біомаси	Теоретичний потенціал, млн. т	Частка, доступна для отримання енергії, %	Економічний потенціал, млн. т у.п.
Солома зернових культур	30,6	30	4,54
Солома ріпаку	4,2	40	0,84
Відходи виробництва кукурудзи на зерно (стебла, стрижні)	40,2	40	4,39
Відходи виробництва соняшнику (стебла, кошики)	21,0	40	1,72
Вторинні відходи сільського господарства (лушпиння, жом)	6,9	75	1,13
Біодизель (з ріпаку)	-	-	0,47
Біоетанол (з кукурудзи та цукрових буряків)	-	-	0,99
Біогаз з відходів та побічної продукції АПК	1,6 млрд. м ³ метану (CH ₄)	50	0,97
Енергетичні культури: - верба, тополя, міскантус; - кукурудза (біогаз)	11,5 3,3 млрд. м ³ метану (CH ₄)	90 90	6,28 3,68

Джерело: [2, с. 11]

Таблиця 2

Енергетичні об'єкти в сфері біоенергетики, спеціалізовані на генеруванні електроенергії з відходів аграрного виробництва

№ п/п	Енергогенеруюче підприємство	Енергетична установка	Дата встановлення
<i>Виробництво електроенергії з біомаси</i>			
1.	ПАТ «Кіровоградолія», м. Кіровоград	ТЕЦ на лушпинні соняшнику 1,2 МВт _е + 33,6 МВт _т	01.01.2010
2.	ТОВ «Комбінат Каргілл», м. Донецьк	ТЕЦ на лушпинні соняшнику 2 МВт _е + 15 МВт _т	01.01.2013
3.	ТОВ «АПК «Свгройл», м. Миколаїв	ТЕЦ 5 МВт _е на лушпинні соняшнику (основне паливо) і деревній трісці	01.01.2014
<i>Виробництво електроенергії з біогазу</i>			
4.	ПрАТ «Оріль-Лідер» (птахофабрика, 1-а черга об'єкту), с. Єлизаветівка, Дніпропетровська обл.	БГУ на пташиному посліді й силосі 5 МВт _е	01.12.2013

Джерело: [2, с. 15]

Однак, попри всі потенційні можливості генерації енергії із продуктів сільськогосподарського походження, виробництво біопалива стикається з низкою проблем, зосереджуючись головним чином на створенні дієвого механізму інноваційно-технологічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики [5, с. 80].

На сьогоднішній день частка біомаси в загальному постачанні первинної енергії в країні становить лише 1,2%, а у валовому кінцевому енергоспоживанні – 1,78% [6]. Основною причиною такого низького рівня використання відходів аграрного виробництва вважається відсутність технологічного забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні, що негативно позначається на підтримці як технологічної безпеки аграрної галузі, так і енергетичної безпеки країни. Доказом цього є мізерна кількість об'єктів, які використовують біомасу для генерації і електроенергії, і біогазу.

Згідно даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕ), станом перше півріччя 2014 р. в сфері біоенергетики працювало три підприємства, що виробляють електроенергію з біомаси сільськогосподарського походження та один об'єкт, спеціалізований на переробці відходів виробництва продукції тваринництва та рослинництва в біогаз (табл. 2).

На основі даних таблиці можна чітко сказати, що питання пошуку нетрадиційних ресурсозберігаючих технологій виробництва енергії в Україні тільки починає розвиватись і набуває дедалі більшої важливості.

Крім згаданих об'єктів біоенергетики, в Україні діє ще 7 аграрних підприємств, які здійснюють виробництво біогазу (табл. 3). Незважаючи на становлення перших біогазових установок у 1993 р. та подинокі їх появи в аграрних підприємствах, майже двадцять років становлення і розвитку біоенергетики України були втрачені.

Не менш важливим при цьому є те, що всі технології, які лягли в основу будівництва таких установок мають іноземне походження. Їх імпортерами виступили Данія, Нідерланди та Німеччина. Вітчизняне

виробництво техніко-технологічного забезпечення для переробки сировини та відходів сільськогосподарського виробництва в енергію лише починає зароджуватись. На даний час в Україні діє спільна українсько-німецька компанія «Зорг біогаз Україна», перша установка якої була встановлена в 2009 р., а зараз вона працює ще над трьома проектами біогазового виробництва. Такий стан ставить під загрозу технологічну безпеку аграрної галузі в сфері енергетики.

Позитивним можна вважати зростання зацікавленості аграріїв у встановленні установок по генерації біогазу та поширенню безвідходного виробництва. Анонсовано про завершення будівництва об'єкту створення біогазу в Дніпропетровській області; 2 схожі об'єкти будуються в Миколаївській області; заплановано будівництво 3-х біогазових установок відповідно в Донецькій, Херсонській та Хмельницькій областях [3].

За нинішніх цін на викопні джерела палива, теплової енергії та біомасу використання котлів на біопаливі для виробництва теплової енергії є економічно доцільним і вони можуть використовуватись в промисловому і бюджетному секторах теплоенергетики. Реалізація таких проектів у житлово-комунальному господарстві, хоч із високими ризиками, але також є рентабельною. Термін окупності проектів із впровадження котлів на деревині та соломі становить 2-3 роки для промислового та бюджетного секторів і 8-10 років – для житлово-комунального господарства.

Згідно планових розрахунків, до 2020 р. біомаса може стати змінником близько 3,5 млрд. м³/рік природного газу для виробництва теплової енергії в Україні, а до 2030 р. – 7,5 млрд. м³/рік (табл. 4).

Одним із ключових положень концепції є поступове збільшення частки потужностей теплоелектроцентралей на біомасі та твердих побутових відходах. Для 2030 р. оптимальним видається такий розподіл теплових потужностей: ТЕЦ на біомасі – 25%, ТЕЦ на твердих теплових відходах – 10%, котельні та побутові котли – 65% [4].

Загалом поширення біоенергетичних технологій створює можливості для:

– будівництва спеціалізованих установок з переробки біомаси в різні джерела енергії;

Таблиця 3

Діючі біогазові установки в аграрній галузі

№ п/п	Підприємство	Витрати сировини БГУ, т/добу	Об'єм реактору, м ³	Потужність, кВт _е	Технологія
1.	Свиноферма комбінату «Запоріжсталь», м. Запоріжжя (1993 р.)	20...22 (свинячий гній)	595	-	Bigadan, Данія
2.	Свиноферма корпорації «Агро-Овен», с. Оленівка, Дніпропетровська обл. (2003)	80 (свинячий гній, жирові відходи забою птиці)	2*1000	180	BTG, Нідерланди
3.	С/г компанія «Еліта», смт. Терезине, Київська обл. (2009)	60 (90% гній ВРХ + 10% свинячий гній)	1500	250	LIPP, Німеччина
4.	Ферма ВРХ «Українська молочна компанія», с. Великий Крупіль, Київська обл. (2009)	400 (гній ВРХ)	3*2400+ 1000	625	Зорг, Україна/ Німеччина
5.	Птахофабрика «Оріль-Лідер» (ВАТ «Миронівський хлібопродукт»), с. Єлизаветівка, Дніпропетровська обл. (2012)	140 (послід) + 80 (силос)	10*3500	5000	NVT, Нідерланди
6.	Свинокомплекс компанії «Дпноша», с. Копанки, Івано-Франківська обл. (2012)	400 (в більшості свинячий гній + майже 10% с/г відходи)	13 тис. м ³ біогазу на добу	1000	-
7.	АПХ «Астарта-Київ», Глобинський цукровий завод, Полтавська обл. (2013)	120 тис. т/рік (буряковий жом)	14 млн. м ³ біогазу в рік	-	-

Джерело: [3]

Таблиця 4

Основні показники потенціалу виробництва теплової енергії з біомаси в Україні

Показники	2011 р.	2020 р.	2030 р.
Споживання первинних енергоресурсів, млн. т у.п.	180,7	212,8	238,1
Частка біомаси в загальному споживанні енергії, %	1,24	3	7
- млн. т у.п.	2,24	6,4	16,7
Частка біомаси у валовому кінцевому енергоспоживанні, %	1,78	4,3	10
Встановлена потужність біоенергетичного обладнання для виробництва теплової енергії, МВт	3586	7665	17150
Розподіл потужності, %:			
- ТЕЦ на біомасі;	1	13	25
- ТЕЦ на твердих побутових відходах;	-	2	10
- котельні, побутові котли та печі на біомасі.	99	85	65
Об'єм БМ для виробництва теплової енергії, млн. т у.п.	2,16	4,29	8,84
- частка від потенціалу біомаси, %.	6,4	13	26
Загальне виробництво теплової енергії, млн. Гкал	232	250	271
Частка біомаси в загальному виробництві теплової енергії, %	6	14	32
- млн. Гкал	13,9	35	86,7
Заміщення споживання природного газу для виробництва теплової енергії, млрд. м ³ /рік	1,67	3,5	7,5
- частка від загального споживання природного газу	2,9	7	15

Джерело: [4]

- автоматизації процесів виробництва енергії з сільськогосподарської біомаси;
- посилення контролю якості переробки сировини та відходів агровиробництва в біогаз та електроенергію;
- використання електроенергії і біогазу для потреб сільськогосподарського транспорту;
- створення екологічно чистого сільського господарства [10].

Для енергоефективного та рентабельного виробництва біопалива з різноманітних джерел біомаси необхідні новітні інноваційні технології. Вони мають відповідати всім вимогам інтенсивного розвитку в економічній, екологічній та соціальній сферах вітчизняної економіки і виводити вітчизняну промисловість на передові позиції.

Це означає, що крім винятково економічних факторів, таких як інвестиції, собівартість виробництва та виробничі потужності, слід брати до уваги інші чинники, а саме: баланс енергії й тепличних газів і вплив виробництва біомаси на довкілля [9, с. 35].

Тому Україна з метою подолання існуючої енергетичної кризи та пошуку альтернативних джерел палива повинна прагнути до досягнення істотного збільшення виробництва біопалива з сільськогосподарської сировини, за сучасними інноваційними схемами та технологіями, які є водночас конкурентоспроможними і сталими.

На жаль, повільні темпи становлення альтернативної біоенергетики із ощадних ресурсів аграрної галузі пояснюється рядом причин:

- відсутністю чіткої державної політики щодо питань біоенергетики та діючої державної програми з розвитку альтернативної біоенергетики;
- слабкими фінансово-економічними стимулами для реалізації біоенергетичних проектів та значним ступенем ризику для інвесторів;
- відсутністю вітчизняних виробників технологій та інноваційного технологічного забезпечення для продукування енергії та біогазу;
- потребою імпорту технологій для виробництва енергії з нетрадиційних джерел;
- недостатнє фінансування наукових досліджень та впровадження нових технологій у сфері нетрадиційної енергетики;
- слабка інфраструктура для здійснення технологічних операцій з біомасою, біопаливом;

- відсутність технічних умов, нормативів та стандартів на біопалива;

- недостатня поінформованість потенційних споживачів щодо використання біопалива та біоенергетичних технологій.

Для подолання цих перешкод та успішному розвитку біоенергетики на забезпечення національної безпеки потрібно:

- на рівні держави встановити чіткі цілі розвитку альтернативної енергетики та закріпити їх відповідними нормативно-правовими актами;
- надавати фінансові стимули аграрним підприємствам шляхом запровадження механізму спрощення кредитування, наданого для закупівлі біоенергетичного теплогенеруючого обладнання;
- субсидувати вирощування енергетичних культур та переробки сировини та відходів сільськогосподарського походження для забезпечення потреб держави в нетрадиційних джерелах енергії;
- стимулювати попит на виробництво та споживання біопалива та електричної енергії їх біомаси.

Висновки. Технологічна безпека аграрної галузі спрямована на інтенсивний науково-технологічний та інноваційний розвиток всіх сфер сільськогосподарського виробництва та, за рахунок цього, на забезпечення національної безпеки України. У зв'язку з появою явних загроз безпеці країни в енергетичній сфері, аграрна галузь, як основний напрям народного виробництва, має стати ключовим генератором джерел енергії. Це можливо завдяки технологічному переозброєнню сільського господарства та скоординованій діяльності агровиробників, державних органів та представників паливно-енергетичного комплексу згідно чітко встановлених пріоритетів розвитку відновлюваної енергетики в Україні. Між іншим, це зменшить залежність країни від імпортних енергетичних ресурсів та сприятиме забезпеченню безпеки держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітична записка БАУ № 7. «Перспективи використання відходів сільського господарства для виробництва енергії в Україні» / Г.Г. Гелетука, Т.А. Железна, 2014. – 31 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-7-ua.pdf>.
2. Аналітична записка БАУ № 9. «Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні» / Г.Г. Гелетука, Т.А. Железна, П.П. Кучерук, Є.М. Олійник, 2014. – 32 с. – [Електронний ресурс].

- ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-9-ua.pdf>.
- Гелетуша Г.Г. Розвиток біогазових технологій в Україні та Німеччині : нормативно-правове поле, стан та перспективи / Г.Г. Гелетуша, П.І. Кучерук, Ю.І. Матвеев, Д.І. Науменко, А.І. Станєв, Л.І. Матіюк. – Київ-Гольцов, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uabio.org/img/files/news/pdf/Razvitie_biogazovyh_tehnologiy_1.pdf.
  - Гелетуша Г.Г. Перспективи виробництва теплової енергії з біомаси в Україні / Г.Г. Гелетуша, Т.А. Железна, Є.М. Олійник // Промислова теплотехніка. – 2013. – Т. 35. – № 5. – С. 48-57.
  - Гончарук Т.В. Виробництво біопалива у формуванні енергетичної безпеки України / Т.В. Гончарук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2013. – № 2(3). – С. 77-82.
  - Експрес випуск Державної служби статистики України «Енергетичний баланс України за 2012 рік» № 08/4-16/240 від 20.12.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uabio.org/img/files/docs/ukraine-energy-balance-2012.pdf>.
  - Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки : монографія / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдован, Б.Й. Пасхавер та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012. – 496 с.
  - Калетнік Г.М. Виробництво біопалива / Асоціація «Укр-біоенерго». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kaletnik.com.ua/publikaci_intervu_komentari.htm?n_id=41.
  - Калетнік Г.М. Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки / Г.М. Калетнік // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 30-35.
  - Мисак Й.С. Застосування біогазових технологій в Україні з метою ресурсозберігання / Й.С. Мисак, Я.Ф. Івасик, Т.П. Коваленко // Вода. Екологія. Суспільство. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/105/104>.

УДК 338.012

Кудренко Н.В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Національного університету харчових технологій*

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИТРАТ ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ КРУП'ЯНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розкрито особливості обліку витрат та калькулювання собівартості на підприємствах круп'яної галузі на основі проведених наукових досліджень. Розглянуто основні аспекти формування собівартості виробництва круп'яної продукції. Проведено аналіз формування виробничих витрат на підприємствах круп'яної галузі.

Ключові слова: витрати, облік, собівартість, калькулювання собівартості, крупи, підприємство, круп'яна галузь.

Кудренко Н.В. ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ЗАТРАТ И КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КРУП'ЯНОЙ ОТРАСЛИ

В статье раскрыты особенности учета затрат и калькулирования себестоимости на предприятиях круп'яной отрасли на основе проведенных научных исследований. Рассмотрены основные аспекты формирования себестоимости производства круп. Проведен анализ формирования производственных затрат на предприятиях круп'яной отрасли.

Ключевые слова: затраты, учет, себестоимость, калькулирования себестоимости, крупы, предприятие, круп'яная отрасль.

Kudrenko N.V. FEATURES AND COST ACCOUNTING COSTING ENTERPRISES CEREAL INDUSTRY

In the article the features of cost accounting and costing in enterprises grinding industry on the basis of scientific research. The key aspects of the formation of the cost of production of cereals. The analysis of their production costs in enterprises grinding industry.

Keywords: costs, accounting, cost, costing, cereals, enterprise, cereal industry.

Вступ. Круп'яна галузь України є стратегічно важливою та соціально значущою для населення України. Підприємства, які займаються виробництвом круп фактично повністю залежать від постачання зернової сировини. Основними чинниками, які впливають на виготовлення круп є обсяги, а також якість зібраного врожаю сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими господарствами. Виробництво круп є матеріаломістким та потребує максимальної ефективності використання наявних ресурсів. Тому особливого значення на сьогодні набуває дослідження особливостей формування та відображення в обліку витрат та калькулювання собівартості на підприємствах круп'яної галузі. Адже, однією з основних статей витрат при виробництві продукції в круп'яній галузі є сировина та матеріальні ресурси. Саме вивчаючи та досліджуючи особливості формування витрат на підприємствах, можливо знайти додаткові шляхи максимально ефективного використання ресурсів, зниження необґрунтованих витрат з метою зростання прибутковості та рентабельності господарюючих суб'єктів.

Як доводять проведені дослідження, кожне підприємство самостійно обирає метод обліку витрат і перелік статей калькуляції, які розробляються відповідно до вимог П(С)БО 16 «Витрати» та Податкового кодексу України.

Так, П(С)БО 16 «Витрати» передбачено групування витрат за економічними елементами, які відображаються у фінансовій звітності підприємств. Важливими елементами витрат підприємств круп'яної галузі є стаття «Витрати на оплату праці» та «Відрахування та соціальні заходи». Як уже зазначалося, круп'яна галузь України є матеріаломісткою, на більшості підприємств обладнання є застарілим та потребує використання ручної праці в процесі виробництва круп і відповідно, значних витрат на соціальні відрахування. Тоді як на сучасних підприємствах, виробничі процеси яких відповідають вимогам міжнародних стандартів, у тому числі ISO, використання ручної праці зведено до мінімального, продукція від початку поступає в бункера і по автоматизованих лініях проходить всі стадії виробництва до аж до пакування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження особливостей формування, обліку та відображення витрат як у загальному, так і за галузями промисловості приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні науковці. Зокрема, проблеми обліку витрат виробництва знайшли відображення в наукових працях таких відомих вчених, як: М. Білуха, Ф. Бутинець, С. Голов, М. Кужельний, А. Кузьмінський, В. Лінник, В. Швець та ін. Особливості обліку витрат вивчали іноземні учені такі як Е. Аткинсон, К. Друрі, А. Спенсер, Дж. Фостер, Ч. Хорнгрен та ін.

На думку науковця І. Басманова метод обліку витрат є методом пізнання, який відображає процес їх формування в конкретних умовах виробничого процесу. В обліковій практиці метод вивчення витрат ототожнюється з об'єктами їх обліку, що є засобом розмежування витрат за їх призначенням, а також місцем виникнення. Відомий вітчизняний учений А. Кузьмінський методом обліку виробничих витрат розуміє пізнання витрат за окремими **попереділами**, замовленнями, роботами, послугами, виробами, групами виробів, та ін. [4, с. 9].

Дослідження щодо особливостей обліку виробничих витрат на підприємствах круп'яної галузі є надзвичайно актуальними і заслуговують на увагу. Оскільки, круп'яна галузь є надзвичайно важливою та соціально значущою та потребує проведення подальшого наукового пошуку нових шляхів зниження собівартості продукції з метою забезпечення населення продукцією високої якості в умовах обмеженості ресурсів.

Постановка завдання. У сучасних умовах господарювання актуальності набуває вивчення витрат та формування собівартості готової продукції на підприємствах круп'яної галузі. Виробництво круп є ресурсомістким та повністю залежить від постачання зернової сировини. Тому економія ресурсів та оптимізація витрат є особливо важливими та актуальними завданнями для управлінського персоналу. На підприємствах, які займаються виробництвом круп є актуальним впровадження сучасних методів управління витратами за центрами відповідальності згідно міжнародних стандартів, зокрема управління виробничими процесами та контролю якості виробництва ISO. Більшість підприємств круп'яної галузі побудовані ще за радянських часів виробництво яких є матеріало- та ресурсомістким, тому перед фінансово-економічними відділами стоїть основна задача мінімізація витрат з метою зниження собівартості готової продукції та підвищення ефективності виробництва круп у цілому. Вивчення особливостей обліку витрат за статтями калькуляції та економічними елементами є надзвичайно важливим та актуальним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості обліку витрат за економічними елементами та калькулювання собівартості готової продукції на підприємствах круп'яної галузі, пошук нових шляхів їх зниження з метою мінімізації необґрунтованих витрат є одним з найважливіших завдань для управлінського персоналу.

У теорії і практиці обліку та управління витратами на підприємствах круп'яної галузі визначено наступні методи контролю витрат: система обліку «Стандарт-кост», «Директ-кост», «Кост-менеджемент», функціонально-вартісний аналіз (ФВА), метод АВС, «канбан» і ЛТ та метод ЛСС.

Однак, кожне підприємство самостійно обирає метод обліку витрат та зазначає його в наказі «Про облікову політику». Вибір методу залежить від особливостей та визначених задач підприємства, а також

поставлених цілей. Слід відмітити, що кожен метод обліку та контролю витрат не виключає застосування іншого, однак вони можуть застосовуватись на підприємстві паралельно або взаємодоповнювати один одного.

Як уже зазначалось, кожне підприємство самостійно обирає класифікацію витрат і методу їх подальшого обліку, які повинні не суперечити чинному законодавству та міжнародним вимогам обліку. Однак, на підприємствах по виробництву круп облік необхідно організувати так, щоб більшість витрат включалась до собівартості продукції прямим методом тому, що застосування непрямих методів призводить до можливих неточностей у розрахунках та проведенні аналізу.

Облік витрат на підприємствах круп'яної галузі повинен включати в себе не тільки документальне оформлення проведених господарських операцій, подальшу їх реєстрацію, відображення на рахунках понесених витрат та рознесення по статтях калькуляції, але й проведення детального аналізу, внутрішнього контролю з метою підвищення якості управління виробничими процесами на підприємстві.

Найвагомішою статтею витрат круп'яного виробництва України є сировина та матеріальні ресурси. Постачання сировини залежить від якості та обсягів вирощеного урожаю круп'яних та зернових культур сільськогосподарськими підприємствами. Так, відповідно даних Державної служби статистики в Україні із круп'яних культур найбільші обсяги посівних площ вієса та гречки, тоді як у світовому виробництві круп переважає рис.

Так, відповідно даних FAOSTAT за 2012 рік світовими лідерами по виробництву рису є: КНР, Індія, Індонезія, Бангладеш, В'єтнам, М'янма, Тайланд, Філіпіни, Бразилія, Камбоджа.

Серед основних проблем та негативних факторів, які впливають на ефективне функціонування розвитку підприємств, що займаються виробництвом круп є слабкий розвиток всього аграрного сектора в цілому та зернового ринку, зокрема. Так, за оцінками експертів, вітчизняний аграрний сектор працює лише на 40-50% своєї потужності тому, ринок круп, як продуктів переробки зернових, не є достатньо розвинутим в Україні.

Відповідно до даних Державної служби статистики України, у структурі вітчизняного виробництва круп протягом останніх років переважають гречана та кукурудзяна крупи 22 і 21% відповідно, частка манної і пшонової круп складає близько 7%, виробництво рису становить найменші обсяги близько 4-5%.

У вітчизняному виробництві круп використовують кілька видів гречки, зокрема, ядрицю (цілі зерна), поділ (подрібнені зерна), смоленську крупу (сильно подрібнені зерна), а також гречане борошно [5].

За даними Державної служби статистики протягом 2013-2014 років основними виробниками круп в Україні є наступні підприємства:

1. Компанія «АЛЬТЕРА АЦТЕКА МІЛЛІНГ УКРАЇНА» (Черкаська область) – виробництво та реалізація круп та кукурудзяного борошна. Підприємство з квітня 2010 року входить до складу корпорації «GRUMA». ТОВ «Альтера» (стара назва) виробляє майже 50% всієї вітчизняної кукурудзяної крупи [6].

2. ТОВ «Терра» (Харківська область) – виробництво зернобобових круп і пластівців, каш швидкого приготування. Крупи і пластівці під торговими марками «ТЕРРА», «ТЕРРА-ГЕРКУЛЕС» відомі не тільки серед вітчизняних споживачів, але й експортуються до країн США, Європейського Союзу, Африки, Сходу, Азії, СНГ та Кавказу.

3. ТОВ «Олімп» (м. Харків), займається виробництвом та переробкою круп. ТОВ «Олімп» (м. Харків) входить до складу холдингу Cereal Ukraine та є офіційним дистрибутором торгових марок «Олімп», «КАМА», «Кашка Вкусняшка», «Господарочка» та інших.

4. ТОВ «Сквирський КХП» – виробляє гречану крупу, дієтичне і кондитерське гречане борошно, гречані та перлові пластівці. ТОВ «Сквирський КХП» є одним із найбільших вітчизняних виробників гречаної крупи, дієтичного і кондитерського гречаного борошна, а також пластівців, які не потребують варіння. Підприємство оснащено сучасним швейцарським обладнанням компанії «BUHLER AG». На підприємстві в 2010 році впроваджено інтегровані системи управління якістю і безпечністю відповідно до ДСТУ ISO 9001-2009 та ДСТУ ISO 22000:2007. ТОВ «Сквирський комбінат хлібопродуктів» є постачальником сировини для виробництва дитячого харчування для відомих брендів: «Nestle», «Heinz», «Hipp», «Danone», «Droga Kolinska», «Vivera», «Біллакт» ПАТ «Хорольський МККДП» [7].

5. ТОВ «ТПК» «Слобода» спеціалізується на виробництві та розфасовці круп під власною торговою маркою «Слобода». Підприємство входить до складу агропромислового холдингу «Агросвіт», який випускає продукцію під торговою маркою WHEATFLOUR.

Як доводять проведені дослідження, лідерами на ринку виробництва круп є підприємства, які входять до вертикально інтегрованих агропромислових об'єднань в яких поєднано повний виробничий ланцюг: постачальники сировини (сільськогосподарські підприємства) – переробні підприємства (підприємство по виробництву круп) – роздрібна та оптова торгівля. Що дозволяє зменшити витрати підприємств шляхом зменшення численної кількості посередників, які необґрунтовано «накручують» ціни на сировину, товари, послуги.

Методологічні засади та особливості формування інформації про виробничі витрати в обліку та розкриття її у фінансовій звітності підприємствами круп'яної галузі визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Так, відповідно до вимог зазначеного стандарту, витрати операційної діяльності підприємств круп'яної галузі групуються за наступними економічними елементами:

- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці;
- відрахування та соціальні заходи;
- амортизація;
- інші операційні витрати.

Як уже зазначалось, у структурі витрат при виробництві найбільшу частку займає стаття «Матеріальні витрати», адже галузь на 70% залежить від постачання зернової сировини.

Так, у таблиці 1 наведено дані про збір круп'яних та зернових рослин в Україні в 2012-2013 роках, відповідно до даних Державної служби статистики.

Валовий збір зернових культур у 2013 році порівняно з 2012 роком зріс на 36,3%, урожайність з одного центнера становила 39,9 центнерів з одного гектара (зросла порівняно з 2012 роком на 8,7%). Найвищі показники урожайності кукурудзи зерна 64 центнерів з одного гектара та рису 60 центнерів з одного гектара. Однак, у 2013 році порівняно з 2012 роком валовий збір рису зменшився на 9,2%, а урожайність на 2,1%. Отже, статистичні дані про валовий збір, посівні площі та урожайність зернових культур свідчить, що у 2013 році підприємства круп'яної галузі були на достатньому рівні забезпечені сировиною.

На більшості підприємствах круп'яної галузі, які входять до вертикально інтегрованих агропромислових об'єднань проведено повну реконструкцію та модернізацію обладнання, що дозволило автоматизувати повний виробничий цикл та зменшити витрати праці працівників.

На підприємствах, які входять до складу агропромислового холдингу Cereal Ukraine – одного з провідних виробників круп в Україні, що випускає продукцію під торговельними марками «Олімп» і «Кашка-вкусняшка» проведено повну реконструкцію та модернізацію обладнання. Підприємства групи компанії щомісяця виробляють 4000-4500 тонн круп.

На ПАТ «Луганськ-Нива» працюють незалежно одна від одної дві секції:

– Секція А – по виробництву крупи в асортименті (пшеничної, ячної, перлової, нута цілого та коленого, гороху коленого, цілого, дрібного, крупи пшоно та інш.); по виробництву борошна (житнього, гречаного, вівсяного, пшоняного, кукурудзяного);

– Секція Б – по виробництву круп (гречаної, вівсяної) та пластівців в асортименті на обладнанні фірми Бюлер.

Продукція виробляється під зареєстрованою торговою маркою «Добродія». На підприємстві розроблена і введена в дію в серпні 2002 року система керування якістю, що забезпечує і підтверджує його здатність до постійного удосконалювання виробництва, в якому запобігаються відхилення і визначаються вимоги клієнта до продукції при дотриманні національного законодавства в області безпеки сировини.

Таблиця 1

Динаміка виробництва зернових в Україні у 2012-2013 рр.

Показники	Валовий збір			Зібрана площа			Урожайність	
	тис. т	2013 р. до 2012 р.		тис. га	2013 р. до 2012 р.		ц з 1 га	(+, -) до 2012 р.
		+, -	у %		+, -	у %		
Зернові культури, всього	62997,0	16780,8	136,3	15802,2	1010,1	106,8	39,9	8,7
у тому числі								
Пшениця	22277,5	6514,9	141,3	6565,8	936,1	116,6	33,9	5,9
жито	637,7	-39,1	94,2	279,3	-18,5	93,8	22,8	0,1
Ячмінь	7560,9	624,5	109,0	3232,8	-60,2	98,2	23,4	2,3
Овес	467,2	-162,5	74,2	241,3	-59,8	80,1	19,4	-1,5
кукурудза на зерно	30900,1	9938,8	147,4	4825,1	453,2	110,4	64,0	16,1
Просо	102,0	-55,4	64,8	78,0	-74,5	51,1	13,1	2,8
Гречка	179,0	-59,7	75,0	168,4	-104,9	61,6	10,6	1,9
Рис	145,1	-14,7	90,8	24,2	-1,6	93,8	60,0	-2,1

Складено автором за даними Державної служби статистики України

вини, продукції й охорони праці. Сертифікат отримано міжнародного зразка фірми TUV-CERT. Система якості задовольняє вимоги міжнародного стандарту ISO 9001:2000 і побудована з використанням рекомендацій стандарту ISO 9004:2000 у частині виміру ефективності робочих процесів, ступеня досягнення поставлених цілей [8].

Але, слід відмітити, основна частка підприємств круп'яної галузі побудовані ще за радянських часів та мають технологічно застаріле та ресурсомістке обладнання або зовсім припинили свою діяльність.

У 2013 році значно зросли витрати на паливно-мастильні матеріали та електроенергію, що вплинуло на загальне зростання собівартості та ціни виробництва та реалізації круп.

Зазначимо, що групування витрат за економічними елементами не в повній мірі забезпечує повною інформацією управлінський персонал щодо понесених витрат підприємства. Тому наведену класифікацію витрат за економічними елементами доцільно доповнювати більш детальною інформацією та розподіляти за статтями калькуляції, що дозволяє більш повно та детально проводити аналіз собівартості круп та виявляти резерви щодо її зниження. У сучасних умовах господарювання основним завданням управлінського персоналу підприємств, які займаються виробництвом круп є зниження витрат на виробництво та випуск продукції високої якості, що користується попитом у споживачів.

Ефективне управління виробничими витратами та їх мінімізація є основними завданнями керівництва підприємств, які займаються виробництвом круп на вітчизняному ринку. Норми витрачання ресурсів та особливості обробки сировини повинні відповідати галузевим стандартам, ДСТУ, ТУ міжнародним стандартам управління виробничими процесами та якістю продукції ISO.

Круп'яне виробництво є основою продовольчої безпеки населення України. Нормативи споживання круп та інших продуктів для різних категорій населення затверджені ще в 2000 році і не переглядалися. Так, для розрахунку прожиткового мінімуму відповідно до ст. 7 Закону України «Про прожитковий мінімум» на основі рішення експертної комісії, прийнятого Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 року № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» (далі – Постанова № 656) затверджені основні набори продуктів харчування для українського населення. Так, відповідно Постанови № 656 норми споживання круп для працездатного населення наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Набір продуктів харчування для працездатного населення (кілограмів/рік на одну людину)

Показник	Кількість
Рис	2,5
Пшоно	1,0
Гречана крупа	2,0
Вівсяна крупа	1,1
Бобові	1,9
Інші	0,5
Всього:	9,0

Як бачимо, відповідно до норм споживання для працездатного населення, затверджених у 2000 році Постановою № 656 середньостатистична особа по-

винна споживати на рік 9 кг круп. Однак, як доводять дослідження, у зв'язку з зростанням цін на м'ясо, м'ясопродукти та рибу, основним продуктом споживання в раціоні українського населення є хліб, хлібобулочні та макаронні вироби, а також круп, фактичне споживання яких значно перевищує нормативне. Тому з метою контролю на ринку виробництва та реалізації соціально важливих продуктів, державними органами проводиться контроль на ринку круп, шляхом регулювання цінової політики та обсягів виробництва. Так, ціноутворення на продукцію круп'яної галузі АПК України залежить від обсягів зібраного зерна та «коригується» Антимонопольним комітетом, Кабінетом Міністрів і Державним резервним фондом

Вивчаючи статті затрат у круп'яній галузі слід відмітити, що не менш важливими статтями є «Адміністративні витрати» та «Витрати на збут». Так, витрати на збут для відображення в обліку підприємств, що займаються виробництвом круп, особливості їх формування потребують проведення додаткових наукових досліджень. Адже важливим є для виробників не лише виробити продукцію високої якості, але й реалізувати її з максимальною прибутковістю та рентабельністю, правильно організувати рекламний процес, залучити висококваліфікованих фахівців для проведення ефективної маркетингової діяльності. Однак, більшість підприємств круп'яної галузі не можуть дозволити собі понести додаткові витрати на рекламу та збут готової продукції через брак коштів. Відомі і знані серед вітчизняних споживачів торгові марки круп такі як: «Слобода», «Козачок», «Жменька», «Олімп», «Кашка Вкусняшка», «КАМА», «Господарочка» та ін.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки, що облік витрат та формування собівартості готової продукції на підприємствах круп'яної галузі має свої особливості. Так, основною статтею витрат є зернова сировина, ціна та якість якої залежить від погодних умов, обсягів зібраного врожаю та понесених витрат на її вирощування сільськогосподарським підприємством. Саме постачання зернових на підприємства, які займаються виготовленням круп є основою безперебійного виробництва. В Україні основне виробництво припадає на виробництво гречаної та кукурудзяної круп обсяги яких у 2013 році становлять відповідно до даних Державної служби понад 40% всього виробництва. Не менш важливою статтею витрат є амортизація обладнання. Більшість підприємств круп'яної галузі мають технічно застаріле обладнання та потребують модернізації, реконструкції та повної заміни. Однак, через брак оборотних коштів, високі показники зношеності обладнання продукція, яка випускається підприємствами круп'яної галузі не відповідає міжнародним стандартам якості та має високу собівартість. Сучасна ринкова кон'юнктура вимагає від виробників продукції високої якості та доступності цін для споживачів тому, сподіваємось на подальший економічно обґрунтований та ефективний розвиток круп'яної галузі України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», від 16 липня 1999 р. – № 996-14.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. – № 318.
3. Голов С.Ф. Фінансовий облік: Підручник. / Голов С.Ф., Костюченко В.М., Кравченко І.Ю., Ямборко Г.А. – К: Лібра, 2005. – 976 с.

4. Кузьмінський Ю.А. Що таке система бухгалтерського обліку / Ю.А. Кузьмінський / Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 6. – С. 8-11.
5. Украина: рынок муки и круп. Исследование информационной компании «ПроАгро». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proagro.com.ua/news/proagro/>.
6. Кукурузный початок. мексиканский производитель маисовых лепешек Gruma начинает бизнес в Украине «Агроном». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tulaort.ru/node/540>.
7. ТОВ Сквирський комбінат хлібопродуктів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pavtrade.com/companies/10670>.
8. Україна сьогодні: каталог провідних підприємств України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.com.ua/ukr/catalog/28890/>.

УДК 331.5.024.54

Навроцький О.О.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ У СФЕРІ ПОСЛУГ

Мета статті полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання зайнятості у сфері послуг, що сприяють підвищенню ефективності функціонування економіки країни в умовах переходу суспільства від індустріального до постіндустріального суспільства знань. У статті досліджено проблему державного регулювання зайнятості у сфері послуг, враховуючи фактори впливу на динаміку розвитку зайнятості. Виходячи з проведеного дослідження запропонована концепція державної участі в регулюванні ринку праці у сфері послуг з метою підвищення його збалансованості, яка враховує дії внутрішніх і зовнішніх чинників та його перспективний стан.

Ключові слова: послуги, зайнятість у сфері послуг, структура зайнятості, ринок праці, трудові ресурси.

Навроцький А.А. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАНЯТОСТИ В СФЕРЕ УСЛУГ

Цель статьи заключается в обосновании приоритетных направлений совершенствования государственного регулирования занятости в сфере услуг, способствующих повышению эффективности функционирования экономики страны в условиях перехода общества от индустриального к постиндустриальному обществу знаний. В статье исследована проблема государственного регулирования занятости в сфере услуг, учитывая факторы, влияющие на динамику развития занятости. Исходя из проведенного исследования предложена концепция государственного участия в регулировании рынка труда в сфере услуг с целью повышения его сбалансированности, которая учитывает действия внутренних и внешних факторов и его перспективное состояние.

Ключевые слова: услуги, занятость в сфере услуг, структура занятости, рынок труда, трудовые ресурсы.

Navrotsky O.O. STATE REGULATION OF EMPLOYMENT IN THE AREA OF SERVICES

The purpose of the article is to justify the priorities of improving the state regulation of employment in the services sector, contributing to improving the functioning of the economy in the transition from an industrial society to a post-industrial society of knowledge. The paper studies the problem of state regulation of employment in the services sector, taking into account the factors influencing the dynamics of employment. Based on the study the concept of state involvement in the regulation of the labor market in the service sector to improve its balance, which takes into account the effect of internal and external factors and its future state.

Keywords: services, employment in the service sector, structure of employment, labor market, labor.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У період економічних і соціальних реформ, глобалізації економіки та нестабільної фінансової і політичної ситуації в Україні особливого значення набуває державне регулювання зайнятості населення. Це пов'язано зі змінами вікової структури населення, територіальною диспропорцією попиту та пропозиції робочої сили, високою диференціацією в рівні оплати праці, дезінтеграційними процесами на ринку праці, модернізацією виробництва, розвитком наукомістких технологій, реструктуризацією та диверсифікацією галузей економіки.

Соціальний і економічний розвиток країни значною мірою забезпечується за рахунок підвищення ефективності функціонування галузей сфери послуг. Структура зайнятості населення розвинених країн характеризується переміщенням економічно активного населення в сферу послуг, а високий рівень розвитку матеріального виробництва сприяє становленню сфери послуг. Незаперечним є той факт, що швидкий розвиток сфери послуг і підвищення її частки у валовому національному продукті комплексно характеризує перехід країни до постіндустріальної

стадії розвитку. Важливу роль відіграють послуги і в процесі залучення країни в глобальну економіку і міжнародний поділ праці. Виходячи з цього, питання розвитку сфери послуг з точки зору оцінки її впливу на ринок праці набуває актуальності та ставить перед наукою і практикою багато складних і принципово нових завдань, що пояснює виникнення потреби у всебічному вивченні аспектів державного регулювання зайнятості у сфері послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання державного регулювання зайнятості, у тому числі і в сфері послуг, були досліджені в роботах багатьох видатних учених різних епох і напрямів. Теоретико-методологічні аспекти зайнятості у трансформаційній економіці розглядалися такими вченими, як О. Грішнова [4], Е. Лібанова [5], Л. Лісогор [6], І. Петрова [7], О. Цимбал [8]. Секторальна та галузева зайнятість досліджувалася А. Арсеєнко [9], В. Міненко [11], А. Ревенко [10], В. Смаль [12]. Серед зарубіжних авторів слід виділити роботи Дж.К. Грейсона [3], Рональд Дж. Еренберга [2] та інших, спрямовані на вивчення розвитку та управління робочою силою у сфері послуг із застосу-

ванням нових гнучких форм зайнятості та самозайнятості населення.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак слід зазначити, що багато аспектів механізму державного регулювання зайнятості у сфері послуг залишаються невивченими, а традиційні заходи не адаптовані до сучасної економічної системи, і отже вимагають подальшої розробки та модернізації на основі проведення комплексного аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання зайнятості у сфері послуг, що сприяють підвищенню ефективності функціонування економіки країни в умовах переходу суспільства від індустріального до постіндустріального суспільства знань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зміна у всьому світі структури зайнятості в бік збільшення питомої ваги зайнятих у сфері послуг може бути пояснена виходячи з гіпотези трьох секторів економіки (прихильниками є К. Кларк [1], Ж. Фурастьє [14], С. Кузнець [15]), згідно якої суспільство в ході свого історичного розвитку переходить від економіки з переважанням сільського господарства і індустріального виробництва до економіки, в якій переважаючим сектором стає сфера послуг, а отже і змінюється структура зайнятого населення. Згідно з даними Європейського комітету статистики [16], розподіл зайнятості між різними економічними секторами показує, що на початок 2013 року зайнятість в секторі послуг склала в середньому майже 70% від загальної чисельності зайнятих в ЄС-28, частка поступається лише Чорногорії та Ісландії, з відповідно 76,9% і 75,8%. Українська економіка рухається в напрямку постіндустріального суспільства. Протягом останніх років спостерігається збільшення частки зайнятих у сфері послуг, що наглядно демонструє діаграма зайнятості у цьому секторі економіки України (рис. 1).

За період 1970–2013 рр. частка зайнятих у сфері послуг збільшилася у 3,5 рази. Розвиток цієї сфери можливо пов'язати з трансформаційними процесами в економіці країни, яка вимагала розвитку інфраструктурних галузей (транспорт, комунальної сфери, торгівлі, фінансів тощо).

Проте слід зауважити, що раціональність структури зайнятості виражається не у зростанні окремого сектора економіки (наприклад, чисельності в сфері послуг), а в переході від галузей з низьким рівнем кваліфікації до галузей з високим рівнем. Використовуючи запропонований Д. Беллом і його послідовниками підхід (у тому числі роботу Ф. Махлупа, який розробив теорію знання як товарного продукту, що стала однією з основ теорії суспільства знання), у одній з попередніх робіт автора було запропоновано сучасну типологію секторів економіки за такими ознаками: третій сектор економіки (індустріальний тип

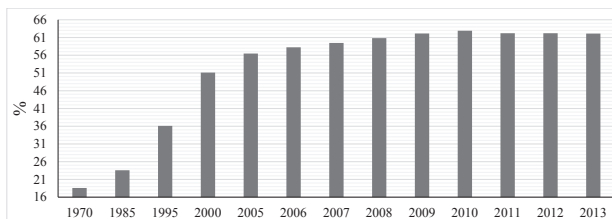

Рис. 1. Динаміка зайнятих у сфері послуг за період 1970–2013 рр., %

Розроблено за [17]

суспільства) – інфраструктурно-виробничий; четвертий сектор економіки (постіндустріальний тип суспільства) – розподільчо-професійний; п'ятий сектор економіки (постіндустріальне суспільство знань) – суспільно-управлінський.

Результати аналізу структури зайнятості у сфері послуг та її динаміка за останні 13 років наведені на рисунку 2.

Рис. 2. Динаміка зайнятого населення за секторами економіки у 2000–2013 рр.

Розроблено за [17]

Варто підкреслити той факт, що питома вага зайнятих у четвертому секторі економіки перевищує значення інших секторів. Структурні зміни у зайнятості населення мають позитивні та негативні наслідки. З одного боку, збільшення частки п'ятого сектора свідчить про перехід країни до постіндустріального суспільства знань, виходячи з значної кількості зайнятих у найбільш наукоємних проектах, але в Україні, як і в багатьох країнах з транзитивною економікою, велика частина обсягів послуг, насамперед у роздрібній торгівлі, надається фірмами нелегального сектора, які часто офіційно не зареєстровані, а отже не відображаються у статистичній звітності. Крім того, переваги у витратах такого роду компаній заважають більш продуктивним і ефективним легальним компаніям зайняти відповідну частку на ринку та працевлаштувати окремі групи населення. Також слід зауважити, що скорочення зайнятості в соціальних галузях є негативною рисою, оскільки вони забезпечують розвиток людського потенціалу.

Сучасна галузева структура сфер послуг характеризується недостатньою (порівняно з розвиненими країнами світу) зайнятістю в галузях, які забезпечують інноваційний розвиток, тому слід відзначити, що потребують подальшого дослідження сфера послуг та її якісний розвиток, задля виявлення факторів, що сприяють розвитку зайнятості населення у сфері послуг, а отже, забезпечення зростання продуктивної зайнятості в країні.

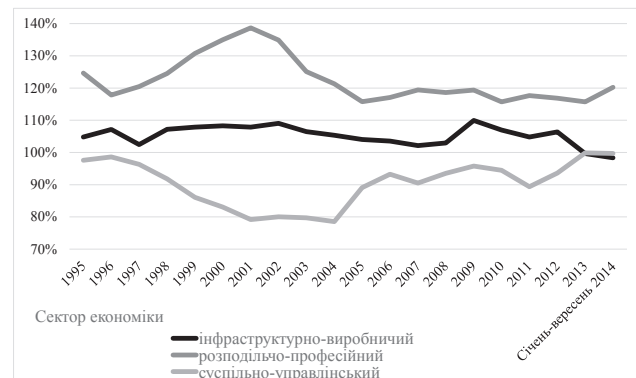

Рис. 3. Динаміка середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг за секторами економіки, % від середньої заробітної плати по країні

Розроблено за [17]

Для оцінки ефективності функціонування інфраструктури обслуговування ринку праці у сфері послуг варто проаналізувати вплив цінового фактора на зміни у структурі зайнятості. Відношення величини середньої заробітної плати працівників третього, четвертого та п'ятого секторів економіки до середньої заробітної плати по країні наочно наведено на рисунку 3.

Динаміка середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг свідчить про те, що найвища заробітна плата за аналізований період спостерігається у розподільчо-професійному секторі економіки, в першу чергу завдяки високому рівню заробітної плати у сфері фінансової та страхової діяльності (вдвічі більшою ніж в середньому по Україні, а у 2001 році майже у 2,7 рази).

Суспільно-управлінський сектор економіки, що описує зайнятість у галузях, які забезпечують інноваційний розвиток, характеризується низьким рівнем заробітної плати, яка значно поступається середньому по країні значенню у сфері освіти та охорони здоров'я, у січні-вересні 2014 року заробітна плата у цих сферах склала відповідно 79% та 70% від середнього по країні рівня.

Варто відзначити, що програми стимулювання зростання інфраструктури сфери послуг пов'язані з вирішенням проблеми удосконалення управління розвитком інфраструктури ринку праці. Питома вага вакансій, заявлених роботодавцями до органів служби зайнятості по сфері послуг, у загальній кількості вакансій найбільшою є для п'ятого сектору економіки, за даними 2013 року, 32% припадало на державне управління й оборону та обов'язкове соціальне страхування, а також майже 20% на охорону здоров'я та соціальну допомогу (таблиця 1). Цей факт пояснюється, з одного боку, низьким рівнем середньомісячної заробітної плати працівників, а отже невеликим попитом на ці сфери діяльності, а з іншого боку, розвитком окремих видів діяльності, що відносяться до п'ятого сектора економіки.

Динаміка потреби підприємств у працівниках четвертого сектора економіки у співставленні з даними аналізу динаміки зайнятого населення за секто-

рами економіки та середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг свідчить про розвиток професійно-розподільчого сектора економіки, що також підтверджується значенням питомої ваги громадян, працевлаштованих після проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за спеціальностями, затребуваних на ринку праці у сфері послуг, у загальній чисельності працевлаштованих за відповідними спеціальностями. Лише у сфері торгівлі за січень-вересень 2014 року було працевлаштовано 16% від загальної кількості не зайнятих трудовою діяльністю громадян.

Варто зазначити, що на величину попиту на працю і на відмінності у структурі і динаміці зайнятості у сфері послуг впливає не тільки рівень заробітної плати, але і безліч факторів, які для трансформаційного стану розвитку сфери послуг в Україні є найбільш впливовими (таблиця 2).

Згідно із таблицею, кількість факторів, що стримують зростання зайнятості у сфері послуг, перевищує кількість факторів, що сприяють її розвитку, а отже необхідно є розробка концепції державного регулювання зайнятості у сфері послуг (рис. 4).

Нова концепція враховує існуючі взаємозв'язки на ринку праці, зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на нього, та дозволяє поєднати трансформаційну економіку (з її вимогами до параметрів соціально-економічного розвитку), бюджетну систему (функціонування якої має бути спрямоване на результат) та систему освіти (що задовольняє потреби особистості й суспільства) завдяки врахуванню тенденцій і напрямів соціально-економічного розвитку країни, цільовій орієнтації на задоволення попиту економіки в кваліфікованих кадрах, моніторингу та зворотного зв'язку з системою освіти та роботодавцями, забезпеченню бюджетним фінансуванням підготовки затребуваних економікою кваліфікованих кадрів, створенню стимулів або санкцій для працевлаштування випускників за фахом, врахуванню інтересів особистості в подальшому підвищенні освітнього рівня через позабюджетну підготовку в освітніх установах, що одночасно сприятиме формуванню конкуренції з боку працівників за робочі місця.

Таблиця 1

Ефективність функціонування інфраструктури обслуговування ринку праці у сфері послуг

	Динаміка потреби підприємств у працівниках за видами економічної діяльності у 2002–2014 рр., на кінець року; тис. осіб				Динаміка працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян за видами економічної діяльності у 2002–2014 рр., тис. осіб			
	Всього потреба у працівниках	Сектор економіки			Всього працевлаштовано	Сектор економіки		
		III	IV	V		III	IV	V
2002	123,9	8,2	21,6	20,7	831,8	44,7	193,1	117,9
2003	138,8	8,6	24,5	24,9	877,3	45,7	212,3	116,8
2004	166,5	11,7	33,7	28,3	984,2	51,1	251,9	121,4
2005	186,6	12,3	41,9	32,9	1049,8	55,5	280,7	129,9
2006	170,5	11,4	45,7	26,8	1070,8	60,1	302,5	127,3
2007	169,7	13,1	40,9	29,9	1098,6	59,8	300,9	127,8
2008	91,1	7,9	22	24,9	1084	60,9	314,4	123,1
2009	65,8	4,9	19,5	18,9	702,7	35	187,7	97,5
2010	63,9	5	16,7	16,3	744,5	36,2	223	97,9
2011	59,3	5	13,9	15,7	762,7	37,8	206,4	108,3
2012	48,6	4,4	10,1	14,2	764,4	39,7	206,9	120,8
2013	47,5	4,1	11	36,1	541,9	23,7	117,2	111,7
січ. – вер. 2014	52,6	4,5	9,5	17,7	384,8	16,5	84,3	58,4

Розраховано за [17]

Таблиця 2

Фактори впливу на динаміку розвитку зайнятості у сфері послуг в Україні

Група факторів	Фактори, що сприяють розвитку зайнятості у сфері послуг	Фактори, що стримують зростання зайнятості у сфері послуг
ЕКОНОМІЧНІ	Зростання мегаполісів – центрів тяжіння праці і фінансових ресурсів; Розвиток сфери комунікацій (стільникового зв'язку та Інтернет); Банкрутство ряду підприємств виробничої сфери.	Низька оплата праці персоналу сфери послуг (особливо у п'ятому секторі економіки); Жорстке державне регулювання заробітної плати та слабка її диференціація залежно від результатів праці; Недосконалість системи ціноутворення у сфері послуг; Високий рівень монополізації окремих секторів ринку послуг; Нестача інвестицій у сферу послуг; Високі ризики підприємницької діяльності; Поширення тіньової зайнятості; Високі ставки по кредитах для бізнесу.
СОЦІАЛЬНІ	Зміна освітніх стандартів у вузах, відкриття нових спеціальностей і напрямів, які готують фахівців для сфери послуг; Зростання інвестицій у людський капітал; Зростання потреби населення в організації дозвілля; Розвиток нестандартних форм зайнятості (аутсорсинг, лізинг, фрілансінг, робота за гнучким і вільним графіком).	Збереження тенденції перевищення пропозиції робочої сили над попитом; Високий рівень прихованого безробіття; Низька внутрішня мобільність населення; Дефіцит кваліфікованих фахівців на фоні надлишку випускників з вищою освітою; Слабка інформованість населення про вакансії за межами місць проживання.
ПРАВОВІ	Створення сприятливих правових умов і гарантій господарювання для інвесторів, зокрема, іноземних; Підвищення грамотності населення в області відкриття власної справи; Створення ефективного інституту банкрутства для юридичних осіб.	Недосконалість законодавчої бази в питаннях регулювання ринку праці; Недостатній взаємозв'язок адміністративних і ринкових методів регулювання зайнятості; Недосконалість законодавчої бази дозволяє роботодавцям та підприємцям використовувати робочу силу нелегально.

Розроблено автором

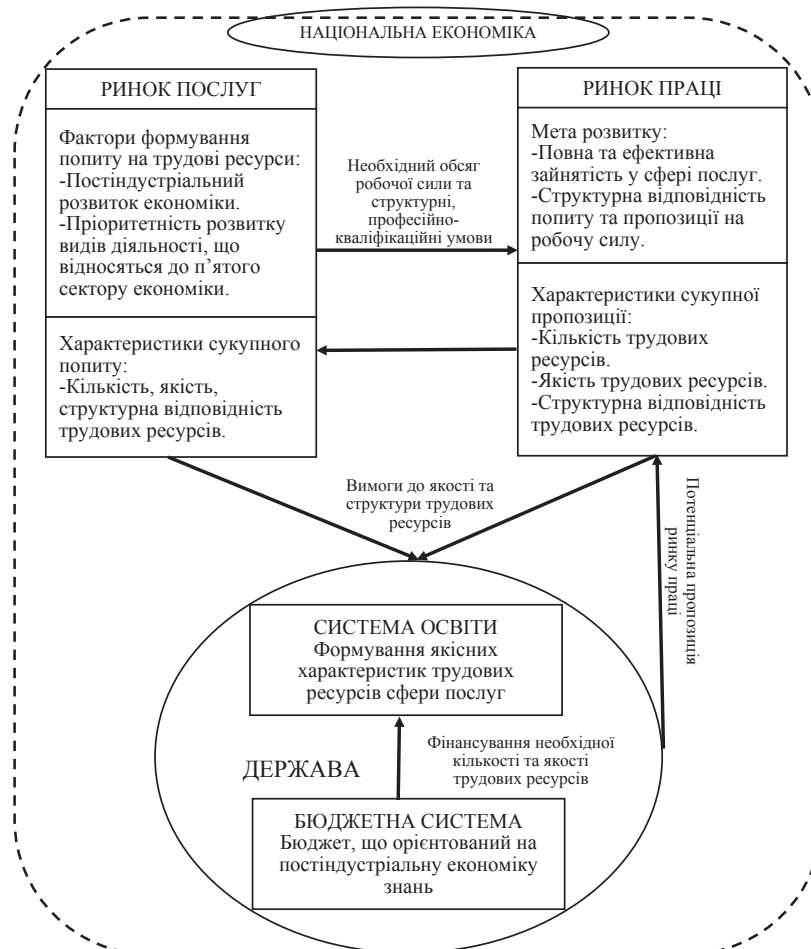

Рис. 4. Концепція державної участі в регулюванні ринку праці у сфері послуг

Розроблено автором

Запропонована концепція державного регулювання зайнятості у сфері послуг відображає зв'язки між зазначеними елементами системи, визначає принциповий порядок їх взаємодії, а також механізм його реалізації, при цьому елементи системи послідовно сприяють вирішенню поставлених завдань.

В умовах трансформаційного розвитку економіки України відбувається формування нових професійно-кваліфікаційних вимог до кадрів у сфері послуг, у зв'язку з чим проблема відповідності підготовлюваних системою освіти фахівців сучасним вимогам економіки мають вирішуватись через державні освітні стандарти зорієнтовані на постіндустріальну економіку знань. Бюджетна ж система забезпечує фінансування підготовки кваліфікованих кадрів, а в умовах зниження чисельності трудових ресурсів в першочерговому порядку фінансується підготовка кадрів для пріоритетних галузей розвитку сфери послуг, а саме п'ятого сектора економіки. Ринок праці на основі механізму саморегулювання повністю або частково приймає підготовлені кадри та бере участь у зворотному зв'язку, надаючи інформацію керуючій системі про рівень збалансованості між попитом і пропозицією; формує вимоги до професійних характеристик працівників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Соціальний і економічний розвиток країни значною

мірою забезпечується за рахунок підвищення ефективності функціонування галузей сфери послуг. За період 1970–2013 рр. в Україні частка зайнятих у сфері послуг збільшилася у 3,5 рази, що можливо пов'язати з трансформаційними процесами в економіці країни, яка вимагала розвитку інфраструктурних галузей (транспорт, комунальної сфери, торгівлі, фінансів тощо). Сучасна галузева структура сфер послуг характеризується недостатньою (порівняно з розвиненими країнами світу) зайнятістю в галузях, які забезпечують інноваційний розвиток. Крім того, суспільно-управлінський сектор економіки, що саме і описує зайнятість у галузях, які забезпечують інноваційний розвиток, характеризується низьким рівнем заробітної плати, яка значно поступається середньому по країні значенню в сфері освіти та охорони здоров'я (у січні-вересні 2014 року заробітна плата у цих сферах склала відповідно 79% та 70% від середнього по країні рівня).

Динаміка потреби підприємств у працівниках четвертого сектора економіки у співставленні з даними аналізу динаміки зайнятого населення за секторами економіки та середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг свідчить про розвиток професійно-розподільного сектору економіки, що також підтверджується значенням питомої ваги громадян, працевлаштованих після проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за спеціальностями, затребуваних на ринку праці у сфері послуг, у загальній чисельності працевлаштованих за відповідними спеціальностями.

Для комплексного вирішення проблем державного регулювання зайнятості у сфері послуг, враховуючи фактори впливу на динаміку розвитку зайнятості, запропонована концепція державної участі в регулюванні ринку праці у сфері послуг з метою підвищення його збалансованості, яка враховує дії внутрішніх і зовнішніх чинників, та його перспективний стан. Подальші дослідження будуть результативними для вирішення питання вдосконалення державного регулювання зайнятості населення у сфері послуг в умовах трансформаційної економіки, дослідження механізмів і концептуальних положень політики зайнятості з урахуванням територіальних і галузевих особливостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Clark C., Fisher A. Urban Population Densities, *Journal of the Royal Statistical Society, Series A (General)*, Vol. 114, No. 4 (1951).
2. Современная экономика труда : Теория и гос. политика : Пер. с англ. / Рональд Дж. Эренберг, Роберт С. Смит ; Под науч. ред. Р.П. Колосовой и др., 777 с. ил. 25 см. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1996.
3. Грейсон Дж.К., О'Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века : пер. с англ. / Дж.К. Грейсон, К. О'Делл. – М. : Экономика, 1991. – 319 с.
4. Грیشнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина / О.А. Грیشнова. – К. : Т-во «Знання», 2009. – 390 с.
5. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності української економіки / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 5-20.
6. Лісогор Л.С. Гнучкість зайнятості на ринку праці та соціальний захист / Л.С. Лісогор // Праця і зарплата. – 2011. – № 13. – С. 4-5.
7. Петрова І.Л. Заходи економічної та соціальної політики в сегменті неформальної зайнятості / І.Л. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 3. – С. 3-7.
8. Цимбал О.І. Трансформація економічної активності та зайнятості на ринку праці України: інституціональні аспекти / О.І. Цимбал // Держава і регіони. Серія економіка та підприємництво. – Запоріжжя, ГУ ЗІГМУ. – 2006. – Вип. 4. – С. 112-116.
9. Арсєенко А. Демистифікація «нової економіки» і проблема безробіття в США і Євросоюзі в умовах глобального кризиса / А. Арсєенко. – Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2010. – № 2. – С. 28-48.
10. Ревенко А.П. Структура і динаміка зайнятості на ринку праці [підрозділ 2.4] / А.П. Ревенко // Структурні зміни на економічному розвитку України ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
11. Міненко В.Л. Методологічні аспекти аналізу економічної активності населення, зайнятості і безробіття [Електронний ресурс] / В.Л. Міненко // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 1(37). – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/08.pdf>.
12. Сміль В.В. Індустріальні та постіндустріальні зміни в структурі зайнятості населення України [Електронний ресурс] / В.В. Сміль // Часопис соціально-економічної географії. – 2010. – № 8(1). – Режим доступу : http://www.geograf.com.ua/pdf/chseg/2010/8/07_Smal_53-58.pdf.
13. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання / за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової. – К. : «Експресс», 2007. – 520 с.
14. Фурастьє Ж. Великая надежда XX века / Ж. Фурастьє. – М. : Наука, 2001. – 183 с.
15. Kuznets S. Quantitative aspects of the economic growth of nations: II, Industrial distribution of national product and labor force / S. Kuznets // *Economic Development and Cultural Change, Supplement to vol. 5, no. 4, July, 1957*, p. 1-110.
16. Enlargement countries – Labour market statistics – 2014 edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-01-13-753/EN/KS-01-13-753-EN.PDF.
17. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 338.24

Оганезова А.В.*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента и экономики в семейной медицине
Харьковской медицинской академии последипломного образования***ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СФЕРЫ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ**

В статье представлено многомерное структурирование процесса регулирования сферы охраны здоровья в виде трёхмерной логической модели, позволяющее раскрыть более широкий спектр реальных, но скрытых причинно-следственных связей формирования и использования капитала здоровья. Обоснована и предложена концептуальная модель государственного регулирования сферы охраны здоровья. Разработан концептуальный подход к формированию социально-экономических механизмов воспроизводства капитала здоровья.

Ключевые слова: сфера охраны здоровья, капитал здоровья, модель государственного регулирования, самосохранительное поведение, корпоративная социальная ответственность.

Оганезова А.В. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті представлено багатовимірне структуривання процесу регулювання сфери охорони здоров'я у вигляді тривимірної логічної моделі, що дозволяє розкрити більш широкий спектр реальних, але прихованих причинно-наслідкових зв'язків формування та використання капіталу здоров'я. Обґрунтовано й запропоновано концептуальну модель державного регулювання сфери охорони здоров'я. Розроблено концептуальний підхід до формування соціально-економічних механізмів відтворення капіталу здоров'я.

Ключові слова: сфера охорони здоров'я, капітал здоров'я, модель державного регулювання, самозберігаюча поведінка, корпоративна соціальна відповідальність.

Oganezova G.V. FORMATION OF THE CONCEPT OF STATE REGULATION IN THE SPHERE OF HEALTH CARE

In the article multidimensional structure of the process of adjusting of the sphere of health care is presented as a three-dimensional logical model, allowing to expose more wide spectrum of the real, but latent cause-and-consequence connections of formation and use of the capital of health. The conceptual model of government regulation in the sphere of health care are grounded and offered. The conceptual approach is developed to forming of socio-economic mechanisms of reproduction of the capital of health.

Keywords: sphere of health care, capital health, model of government regulation, self-preservation behavior, corporate social responsibility.

Постановка проблеми. В течение последнего десятилетия при поддержке Еврокомиссии и на основе местных и национальных инициатив (в частности, выполнение Закона Украины «О порядке проведения реформирования системы здравоохранения в Винницкой, Днепропетровской, Донецкой областях и городе Киеве» [1]) осуществлялись пилотные внедрения элементов новой системы охраны здоровья. Речь идет об определении видов медицинской помощи и соответствующем распределении финансирования, новых упрощенных механизмах финансирования и заключении договоров с поставщиками медицинских услуг, новых стимулирующих методах оплаты труда, механизмах регулируемого доступа к вторичной и третичной медицинской помощи через систему направлений и т.п. Однако по ряду причин указанные внедрения не получили завершенности, не приобрели системный характер. Основной проблемой является несовершенство и архаичность управленческих и организационно-правовых, финансово-экономических, структурных, кадровых, информационных, секторальных и других основ функционирования национальной системы охраны здоровья, что препятствует ее гуманоцентричной направленности и эффективному функционированию по восстановлению и увеличению человеческого капитала украинского государства. Поэтому в условиях ухудшения медико-демографической ситуации в Украине (депопуляция, сокращение и стагнация показателя ожидаемой продолжительности предстоящей жизни, изменение половозрастной структуры населения, увеличение в структуре причин общей смертности доли сердечно-сосудистой патологии, несчастных случаев, травм и отравлений [2]) особенно важным представляется эффективное регулирование сферы охраны здоровья.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы определения путей реформирования здравоохранения, проведения оценок их эффективности являются актуальными для многих стран и входят в программные документы ВОЗ [3]. Они также исследуются в работах отечественных ученых: объектом их внимания стали принципы построения оптимальной системы здравоохранения [4], рассматриваются различные подходы к организации, финансированию и предоставлению медицинских услуг [5], регулированию качества медицинских услуг [6]; разработаны институциональная структура, процессы содержания и реализации политики в области здравоохранения и медико-санитарной помощи [7]; стратегии обеспечения охраны здоровья населения, межотраслевого подхода [8]. Несмотря на широкий диапазон исследований по проблематике, близкой к заявленной, многие аспекты государственного регулирования здравоохранением остаются недостаточно изученными и требуют углубленного целенаправленного исследования.

Постановка задачи. Целью данной статьи является разработка научно-обоснованных концептуальных методологических положений по совершенствованию процессов регулирования сферы охраны здоровья в настоящее время в Украине. В работе использованы системный и институциональный подходы, метод логического моделирования и конструирования, графический метод.

Изложение основного материала. Под сферой охраны здоровья в работе понимается сфера общественной жизни, которая отвечает за поддержание здоровья населения и в которой действуют условия формирования конкурентоспособных экономических субъектов, способных динамично развиваться без внерыночных предпочтений, эффективно используя

капитал здоровья как инвестиционный ресурс инновационного развития экономики. Это структура, в которой взаимодействуют носители капитала здоровья, семьи, в которых капитал здоровья формируется, фирмы, в которых носители его реализуют, а также развитая инфраструктура рынка и государства. Эффективность этой структуры зависит от устойчивых механизмов организации деятельности экономических субъектов в направлении сохранения и прироста капитала здоровья путём координации совместных действий каждой из заинтересованных сторон. Капитал здоровья – неотъемлемая часть человеческого капитала, инвестиции в который направляются на сохранение работоспособности за счет уменьшения заболеваемости, увеличения продуктивного периода жизни, замедляя таким образом физический износ человеческого капитала [9, с. 3].

Для понимания сущности взаимосвязи между социально-экономическими механизмами формирования и использования капитала здоровья и другими факторами современной макроэкономической динамики применены методология многомерного анализа и институциональный подход, что позволило представить эту связь в виде трехмерной логической модели (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальная модель государственного регулирования сферы охраны здоровья

Источник: авторская разработка

Попытаемся представить авторское понимание концептуальной модели государственного регулирования сферы охраны здоровья для каждого экономического субъекта, участвующего в формировании и использовании капитала здоровья. Ключевую роль в воспроизводстве капитала здоровья играют домохозяйства как экономические субъекты. Домохозяйства инвестируют средства и труд родителей на первоначальном этапе производства и формирования капитала здоровья. Они создают условия для производства капитала здоровья, направляют часть бюджета на воспитание, образование и поддержание здоровья детей и членов семьи, выполняют рекреационную функцию и функцию социализации, способствуют эффективному использованию человеческого капитала на рынке труда. Исследования индивидуального здоровья показывают тесную связь уровня образования родителей, продолжительности обучения в школе и образования в области здоровья с выбором

образа жизни, состоянием здоровья и продолжительностью жизни [10].

Однако в Украине домашние хозяйства демонстрируют крайне неразвитые поведенческие стратегии инвестиционного отношения к здоровью. Для них характерны: низкая гражданская и социально-экономическая активность, а также невысокий уровень грамотности и информированности в вопросах поддержания здоровья, прогрессирующая наркомания, распространение табакокурения, алкоголизация, терпимое отношение к контрафактной и фальсифицированной продукции, недостаточная физическая активность и степень развития навыков и традиций экологически грамотного поведения, незначительная активность по улучшению качества бытовых экологических условий, отсутствие культуры пользования услугами по предотвращению генетических заболеваний, отсталость профилактической медицины, слабый спрос на услуги программ добровольного медицинского страхования. Такая ситуация, по мнению автора, обусловлена неразвитостью системы естественных стимулов, позволяющих домашним хозяйствам увидеть тесную связь между состоянием здоровья носителя человеческого капитала и уровнем его конкурентоспособности на рынке труда.

В создании активов капитала здоровья весомую роль играют отдельные фирмы, производственные структуры, которые активно формируют человеческий капитал путем инвестиций в повышение квалификации и приобретение трудовых навыков, но делают эти инвестиции до тех пор, пока те приносят чистый доход. Они напрямую заинтересованы в трудовой отдаче своих работников, повышении производительности труда, сокращении потери рабочего времени из-за болезней и нетрудоспособности. Однако, созданные экономические, правовые и идеологические условия препятствуют развитию в Украине фирмы как эффективного частного собственника, заботящегося о совершенствовании и воспроизводстве активов предприятия, в том числе и нематериальных – человеческого капитала и его элементов. В социально-трудовой сфере сохраняются следующие тенденции: нарастание неформального характера трудовых отношений; слабое развитие практики контроля влияния условий труда на состояние здоровья сотрудников (отсутствие средств индивидуальной защиты, инструктажей по технике безопасности и др.); снижение уровня социально-экономической ответственности за экологическую безопасность; снижение уровня исполнения социально-ответственных обязательств в отношении потребителей; слабое развитие системы оказания медицинской помощи на предприятиях; отсутствие спроса на программы добровольного медицинского страхования.

Все это свидетельствует о неспособности предприятий обеспечить контроль над безопасностью и эффективностью воспроизводства капитала здоровья сотрудников, потребителей и населения на территории функционирования. Таким образом, в настоящее время институт социальной ответственности бизнеса за состояние здоровья своих сотрудников как совокупность устойчивых инвестиционных методов хозяйствования не получил развития на украинских предприятиях: в большинстве они вынуждены принять так называемую адаптационную стратегию развития, в том числе дорогостоящую стратегию социальной ответственности.

В настоящее время особенно значительна роль государства в сферах образования и здравоохранения, в формировании институциональной среды, способствующей сохранению, развитию и воспроизводству

капитала здоровья. Но в Украине дефицит законов в области охраны труда на предприятиях, отсутствие действенного экологического законодательства, промышленное лоббирование с последующими экологическими издержками для общества, коррупция и неразвитость системы контроля в экологической, продовольственной, медицинской и других сферах, а также при прохождении лицензирования, аттестации и стандартизации предпринимательской деятельности на соответствие установленным нормативам препятствует выработке эффективных методов регулирования в сфере охраны здоровья, не способствует инвестиционному поведению экономических субъектов в отношении к здоровью. Отдельные усилия государства в этом направлении не представляются действенными, а иногда даже противоречат цели системы формирования и использования капитала здоровья (противоречивая реформа здравоохранения, упразднение санитарно-эпидемиологической службы и др.).

Второй составляющей в представленной модели являются факторы, влияющие на формирование и сохранение капитала здоровья (плоскость «Факторы»). Учет воздействия данных факторов позволяет обеспечить системный подход к определению фактических причин возникновения проблем (ухудшения здоровья населения), систематизировать их, выделить самые существенные и провести поуровневый поиск первопричины. Подробно эти вопросы освещены в нашей работе [11].

По мнению автора, для преодоления в Украине неэффективных норм организации социально-экономических взаимодействий субъектов по формированию и использованию капитала здоровья необходимо создание механизмов государственного регулирования осознанной социально-ответственной деятельности по сохранению здоровья для получения потока будущих выгод – самосохранительного поведения граждан, поддерживаемого корпоративной и государственной политикой социальной ответственности (плоскость «Механизмы», рис. 1). Формирование механизмов государственного регулирования сферы охраны здоровья с учетом факторов риска здоровья представлено в таблице 1.

Разработанная концептуальная модель государственного регулирования сферы охраны здоровья позволяет определить направления и меры экономи-

ческой политики, необходимые для формирования каждого из механизмов:

- *механизма самосохранительного поведения*: проведение оздоровительной реформы; повышение уровня информированности о факторах риска здоровью; модернизация образовательных программ по специализированным курсам; создание и повышение роли Центров здоровья; дифференциация тарифов на медицинское страхование в зависимости от положения индивидов в группах риска; развитие законодательства о генетических паспортах; акцизная политика государства на алкоголь и табачную продукцию; законодательное ограничение доступа к алкогольной и табачной продукции и др.

- *механизм корпоративной социальной ответственности*: развитие технологий налогового и страхового поощрения взносов на социальные проекты (налоговые преференции, адресность в формировании взносов на социальное страхование, внедрение обязательного медицинского страхования); обеспечение независимости рейтинговой оценки социальной ответственности компаний, влияющей на капитализацию активов; повышение ответственности за экологические и социальные правонарушения; трансформация системы охраны труда в систему охраны здоровья во время труда; распространение практик психологического консультирования, программ управления стрессовыми ситуациями и др.

- *механизм социальной ответственности государства*: участие Украины в инициативах Всемирного саммита по устойчивому развитию, открывающее доступ к финансированию группы Всемирного Банка; присоединение к международным Конвенциям по охране здоровья; разработка Национальной концепции охраны здоровья; создание Национального центра общественного здоровья; инкорпорирование показателей экологической и социальной ответственности в рейтинги инвестиционной привлекательности и др.

Такое многомерное понимание взаимосвязи разнородных составляющих формирующих капитал здоровья, на наш взгляд, раскрывает более широкий спектр реальных экономических причинно-следственных связей в сфере охраны здоровья и помогает преодолеть существующие ловушки саморазрушительного поведения домашних хозяйств, фрагментарность корпоративной и государственной социальной ответственности.

Таблица 1

Формирование механизмов государственного регулирования сферы охраны здоровья с учетом факторов риска здоровья (разработана автором)

Механизмы	Социально-экономические и образ жизни	Экологические факторы	Биологические характеристики и генетика	Система здравоохранения
<i>Домашнее хозяйство (индивидуальное здоровье)</i>				
Самосохранительное поведение индивида	оптимизация образа жизни носителя капитала здоровья	обеспечение качества экологического аспекта бытовой жизни	выявление предрасположенности к проявлению факторов риска	проявление профилактической активности и правовой грамотности в медицинской сфере
<i>Фирма (групповое здоровье)</i>				
Корпоративная социальная ответственность	обеспечение безопасности и эффективности реализации человеческого капитала	обеспечение качества экологического аспекта функционирования человеческого капитала	участие в организации инициатив в области предотвращения генетических заболеваний нос	предоставление возможности получения медицинской помощи
<i>Государство (общественное здоровье)</i>				
Социальная ответственность государства	обеспечение конституционных прав и свобод собственника человеческого капитала	обеспечение условий для удовлетворения потребностей в экологических благах	обеспечение условий для развития ДНК-технологий (наука, законодательство)	обеспечение условий для повышения эффективности организации предоставления медицинской помощи

На наш взгляд, использование трехмерной логической модели государственного регулирования сферы охраны здоровья уменьшает вероятность упрощенного одномерного подхода при совершенствовании законодательной базы и механизмов управления в сфере охраны здоровья. Упрощенно говоря, дифференциация факторов, влияющих на формирование капитала здоровья, исключает изначально разработку механизмов простых, универсальных и действенных, демонстрирует ограниченность мер по реформированию здравоохранения с целью улучшения медицинской помощи, лекарственного обеспечения. Более того, именно указанная нами дифференциация предполагает учет названных различий при формировании механизмов регулирования для каждого экономического субъекта, учет всевозможных факторов сохранения и продления естественного запаса здоровья, позволит взять курс на «здоровьесберегающую» стратегию в отношении действий субъектов, вместо «лечебной», характерной для современного общества. Отсюда и определение особых механизмов для каждого экономического субъекта.

Выводы из проведенного исследования. Попытаемся сформировать собственные теоретико-методологические обобщения, имеющие практическое значение для разработки и совершенствования механизмов регулирования в сфере охраны здоровья в настоящее время в Украине.

Первый вывод состоит в том, что интересы экономических субъектов сферы охраны здоровья (индивид, фирма, государство) различны и определяются реализацией конечной цели: получение дохода в ходе эксплуатации капитала здоровья или охрана и укрепление здоровья. Поэтому актуальной становится проблема поиска оптимального механизма регулирования секторов сферы охраны здоровья, обеспечивающего согласования экономических интересов как государства, общества, так и субъектов хозяйствования на рынке медицинских услуг.

Второй вывод состоит в том, что государство в лице Министерства здравоохранения, социальной политики, экономики, отраслевых министерств и их региональных представительств может нивелироваться конфликт между моральным императивом сохранять солидарность, социальную справедливость и бюджетными ограничениями, которые вызывают необходимость сдерживать расходы на охрану здоровья путем создания социально-экономических институтов, способных оптимизировать взаимоотношения субъектов системы формирования и использования капитала здоровья, обеспечив «согласование взаимных потребностей, мотивов, целей и результатов деятельности» в условиях неопределенности окружающей среды. Согласно нашей гипотезе, такими механизмами по формированию и использованию капитала здоровья представляет собой три взаимосвязанных института

– самосохранительное поведение, корпоративная социальная ответственность и социальная ответственность государства как моделей поведения каждого из экономических субъектов (домашнего хозяйства, фирмы и государства, соответственно), заинтересованных в накоплении здоровья носителя человеческого капитала посредством контроля факторов риска здоровья.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Закон Украины «О порядке проведения реформирования системы здравоохранения в Винницкой, Днепропетровской, Донецкой областях и городе Киеве» // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР), 2012, № 12–13, ст. 81 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uazakon.ru/zakon/zakon-osisteme-zdravoohraneniya.html>. Загол с экрана.
2. Показатель DALY на Украине в четыре раза больше, чем в развитых странах мира. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2013/0569/panorm01.php#2.14.05.2014r>. Загол с экрана.
3. Smith P.C. Оценка эффективности реформирования системы здравоохранения: опыт, проблемы и перспективы [Электронный ресурс]: справочный документ ВОЗ / Smith P.C., Mossialos E., Papanicolas I. – 2008. – Режим доступа: http://www.euro.who.int/document/hsm/2_hsc08_rBD2.pdf.
4. Экономика здравоохранения: учеб. для студ.-инстр. мед. вузов / В.Ф. Москаленко, В.В. Таран, О.П. Гульчий [и др.]; ред. В.Ф. Москаленко; Нац. мед. ун-т им. А.А. Богомольца. – Винница: Нова книга, 2010. – 143 с.
5. Удосконалення організаційно-правових засад збереження і розвитку трудового потенціалу України: інноваційна модель оцінки і збереження трудових людських ресурсів : метод. рек. / [Л.І. Жаліло, О.І. Мартинюк, І.В. Рожкова та ін.]; за заг. ред. І.М. Солоненка. – К.: НАДУ, 2009. – 44 с.
6. Котляревський Ю.О. Організаційно-економічний механізм державного регулювання якості медичних послуг в Україні: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Ю.О. Котляревський; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2009. – 20 с. – укр.
7. Жалінська І.В. Громадське здоров'я: методологія оцінювання та обґрунтування політики: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / І.В. Жалінська; НАН України; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. – К., 2011. – 20 с. – укр.
8. Lekhan V, Rudy V, Richardson E. Ukraine: Health system review. Health Systems in Transition, 2010; 12(8):1–183.
9. Кравчук Л.М. Капітал здоров'я як основна складова людського капіталу // Сталый розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал, 2011. – № 3(6). – С. 3-7.
10. Гринберг Р.С., Чубарова Т.В. Здоровье в социально-экономической системе координат / Материалы на тему Здоровье населения как ключевой фактор социально-экономического развития регионов России // Аналитический вестник. – М., 2013. – № 34(518), С. 19-32. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.council.gov.ru>. 27.05.2014 г. Загол с экрана.
11. Оганезова А.В. Концептуальная модель влияния факторов на здоровье населения / Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти соціально-економічного розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 24-25 жовтня 2014 року) / ГО «Львівська економічна фундація». У 3-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2014. – Ч. 3. – С. 18-22.

УДК 338.5:656.61

Пащенко О.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова***МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ
ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ГАЛУЗІ СУДНОБУДУВАННЯ**

Розкрито сутність галузі суднобудування і визначено їхню роль у фінансовій політиці, з'ясовано специфіку фінансових відносин в економіці країни. Визначено та обґрунтовано види фінансової політики та особливості їх застосування в галузі суднобудування. Зазначені інструменти впливу на процес формування механізму фінансової політики галузі суднобудування. Вивчено цілі, завдання функціонування галузі суднобудування та етапи механізму формування фінансової політики, а також процес його реалізації.

Ключові слова: суднобудування, фінансова політика, інструменти, фінансова політика, фінансова стратегія, держава, суб'єкта управління.

Пащенко А.В. МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ ОБЛАСТИ СУДОСТРОЕНИЯ

Раскрыта сущность области судостроения и определена ее роль в финансовой политике, выяснена специфика финансовых отношений в экономике страны. Определены и обоснованы виды финансовой политики и особенности их применения в области судостроения. Указанные инструменты воздействия на процесс формирования механизма финансовой политики области судостроения. Изучены цели, задачи функционирования отрасли судостроения и этапы механизма формирования финансовой политики, а также процесс его реализации.

Ключевые слова: судостроение, финансовая политика, инструменты, фискальная политика, финансовая стратегия, государство, субъекта управления.

Pashchenko O.V. MECHANISM OF FORMATION AND FINANCIAL POLICY SHIPBUILDING

The essence of shipbuilding and determine their role in financial policy. The specificity of financial relations in the economy. Defined and stipulated sorts of financial policies and their uses in shipbuilding. These instruments influence on the formation mechanism of financial policy shipbuilding. Studied the goals, objectives and functioning shipbuilding stages of formation mechanism of financial policy and its implementation process.

Keywords: shipbuilding, financial policies, tools, fiscal policy, financial strategy, the state regulator.

Постановка проблеми. Дослідження тенденцій розвитку світового ринку суднобудування вказують, що безперечними лідерами в даній галузі є Німеччина, Корея, Японія, Китай. Україна, зі своїм потенціалом вітчизняного суднобудування, посідала місце в десятці провідних суднобудівних держав світу. З розвитком світового ринку складного суднобудування і потенційно високих можливостей вітчизняного суднобудування протягом тривалого періоду можна спостерігати незадовільні результати роботи галузі. За умов ринкової економіки, виникає об'єктивна необхідність визначення тенденцій розвитку фінансового стану та перспективних фінансових можливостей. На вирішення таких питань спрямовано фінансову стратегію суднобудування.

Для того, щоб Україні посісти гідне місце на світовому ринку суднобудування, найважливішим напрямом економічної та фінансової політики держави має стати правильна постановка місці, цілей, завдань функціонування галузі суднобудування з орієнтацією на сучасні досягнення науково-технічного прогресу. Тому розроблення механізму і реалізації фінансової політики галузі суднобудування, що сприяли б розвитку підприємств суднобудівної галузі, є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою фінансової політики галузі суднобудування працювали такі провідні вчені, як: В.М. Алексійчук, І.Г. Благун, О.Д. Вовчак, Л.В. Гасенко, І.Ю. Гришова, О.Є. Гудзь, І.В. Єлейко, В.С. Загорський, Н.Г. Кушинова, О.В. Луг, С.А. Навроцький, В.М. Опарін, О.Р. Романенко, Р.С. Сорока, П.А. Стецюк, І.Р. Чуй, Н.С. Танклевська та інші. Проте, незважаючи на широкий спектр досліджень із зазначеної тематики, процес формування і реалізації механізму фінансової політики в суднобудуванні не

отримав достатньої розробки. Дослідження вказаних проблем є виключно актуальним на сьогоднішньому етапі економічного розвитку як з наукової, так і з практичної точки зору.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є дослідження розвитку теоретичних положень та методичних підходів щодо вирішення проблем розвитку вітчизняного суднобудування на основі формування фінансової стратегії галузі суднобудування з урахуванням особливостей сучасного етапу розвитку економіки України. Для досягнення поставленої мети нагальним завданням є розробка адекватних ринковим умовам механізму формування і реалізації фінансової політики галузі суднобудування, а також забезпечення її міжнародної конкурентоздатності з урахуванням усіх видів національних інтересів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь суднобудування – потужна й перспективна галузь важкої промисловості, яка знаходиться вкрай нестійкому становищі, і для її стабілізації, розвитку й прибуткової діяльності необхідна побудова виваженої фінансової політики. Розробка фінансової політики галузі суднобудування – спроба налагодження гнучкої рефлексивної системи управління її фінансами, вихід галузі на новий продуктивний рівень за показниками якості продукції, інвестиційної привабливості, фінансової стійкості та строками виконання замовлень.

Фінансову політику галузі суднобудування, на наш погляд, потрібно розглядати як чітко орієнтовану на упорядкування фінансових відносин політику керівництва галузі, яка реалізується через фінансовий механізм. Ми підтримуємо погляди І.Ю. Гришової відносно того, що з точки зору методології фінансова політика загалом, як система управління,

складається з двох підсистем якою управляють: – об'єкта управління і тієї, що управляє – суб'єкта управління [3, с. 94-95]. Таким чином, слід відзначити, що об'єктом управління фінансової політики є сукупність відносин з приводу виробництва-продажу продукції на замовлення й безпосередньо кругообіг фінансових відносин галузі суднобудування, які поточно виникатимуть. Суб'єкт управління – керуюча система, що впливає на керовану в процесі прийняття рішення.

Галузь суднобудування згідно із Законом України «Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості» [8] визнана пріоритетною. Це один із виважених кроків на шляху до залучення потенційних інвесторів. Проте акцентуючи увагу на «політиці створення сприятливих умов», слід наголосити, що для ефективного функціонування фінансової політики, побудови чіткої фінансової стратегії й розвитку галузі в цілому необхідний комплекс дій.

Фінансова політика галузі суднобудування залежно від характеру відносин із зовнішнім середовищем, особливостей управління внутрішніми ресурсами може бути агресивною, поміжною або консервативною.

Агресивна фінансова політика, стверджують Л.В. Гасенко і О.В. Луг характеризується високою питомою вагою поточних активів у загальній сумі активів, означає мінімум джерел покриття необоротних активів. З позиції ліквідності містить багато ризиків, оскільки в реальному житті обмежуватися лише мінімумом поточних активів неможливо. Натомість консервативна – передбачає відсутність короткострокової кредиторської заборгованості і ризику втрати ліквідності. Активи фінансуються за рахунок власних коштів та довгострокових кредитів [2].

Помірна фінансова політика управління поточними активами найбільш реальна. В окремих випадках наявність надлишкових поточних активів, може не-

гативно вплинути на прибуток, проте це розглядається як плата за підтримку на відповідному рівні ризику втрати ліквідності. На нашу думку, помилково вважати лише помірно політику найбільш прийнятною для суднобудування. Кожна із зазначених видів політики застосовується залежно від особливості фінансового забезпечення галузі, її стабільності, кредитоспроможності, головної стратегії та цілей її функціонування.

Інші види фінансової політики, що впливають на перебіг її майбутньої реалізації в галузі суднобудування представлені в табл. 1.

Так як фінансова стратегія суднобудування реалізується через прийнятність конкретної фінансової політики, потрібно уточнити визначення механізму останньої – це цілеспрямований вплив комплексу фінансових інструментів (форм, методів, важелів) на процес формування і реалізації фінансової політики галузі суднобудування в контексті його орієнту на подальший розвиток галузі, поглиблення міжгалузевих зв'язків, впровадження інновацій та залучення інвестицій. Процес формування фінансової політики – трудомісткий та доволі обширний. Вибір політики вимагає обережності, зваженості, а доцільність визначається таким показником як період окупності [6, с. 156]. Стартовим етапом має бути коректна постановка місії, цілей і завдань діяльності галузі суднобудування із конкретизацією фінансової сторони, а саме цілей майбутньої фінансової стратегії, яка погоджена з генеральною.

Т.М. Сторожук продовжує думку, акцентуючи увагу на тому, що необхідно починати формувати фінансову політику з визначення необхідного мінімуму питань, при цьому необхідною є особлива інформація:

- про минулі події та операції – для аналізу та висновків, яку формує фінансовий облік;
- в реальному часі – для поточної роботи, яку акумулює управлінський облік;

Таблиця 1

Плюралізм видів фінансової політики галузі суднобудування

Ознака і назва виду фінансової політики	Особливості застосування	
Ступінь законодавчої регламентації	Жорстка	Переважає проводиться в умовах обмеженості фінансових ресурсів; переважний монопольний вплив держави на фінансові відносини в галузі.
	Помірна	Політика рівноваження інтересів держави і галузі; наявність незначних стимулів для розвитку галузі у вигляді вибору джерел фінансування.
	Політика мінімальних обмежень	Мінімізація впливу держави на прийняття рішення щодо фінансового забезпечення діяльності галузі, вирішення тактичних завдань.
Встановлені цілі й завдання	Стабілізаційна політика	Забезпечення постійних обсягів виробництва галузі за умови стабільності цін; стимулювання виробничого процесу; забезпечення сталих надходжень фінансових ресурсів та процес їх стримування в період загального економічного спаду.
	Політика економічного росту	Підтримка розвитку галузі через державний механізм зростання витратків, зниження рівня оподаткування та мінімізації процентних ставок за кредитами.
Характер реалізації	Політика стримування ділової активності	Обернена до політики економічного росту (дія механізму навпаки). У галузі суднобудування практично не застосовується в зв'язку з її складним становищем та необхідністю залучення інвесторів, росту виробничих потужностей і обсягів продаж.
	Дискреційна (активна)	Передбачає здійснення з боку держави заходів, направлених на реалізацію фінансової стратегії і тактики. Конкретні заходи, стимулюючі або стримуючі, застосовуються по відношенню до галузі відповідно до ситуації, яка складається на певний час в економіці і фінансах в цілому (прийняття постанов, проведення експериментів тощо).
	Недискреційна (автоматична)	Впливова політика держави на стан галузі через механізм «автоматичних регуляторів (вмонтованих стабілізаторів)»: податки та податкові режими, субсидії, державні дотації тощо.

Складено автором за даними [7]

– додаткова прогнозна інформація щодо траєкторії розвитку галузі, яку генерує стратегічний облік.

Тобто основою формування фінансової політики має стати стратегічний облік [1, с. 264]. З позицією дослідника можна частково погодитись, проте слід наголосити, що окрім даного обліку вагоме значення відіграє розробка науково-обґрунтованих концепцій розвитку фінансів на даному етапі.

Проміжним етапом має бути обов'язкове фінансове планування й прогнозування. За його допомогою, переконаний О.Р. Романенко, залучаються інші структурні елементи фінансового механізму, такі як фінансові показники, норми і нормативи, ліміти, резерви, фінансові стимули [9, с. 36-50]. Зважаючи на стан галузі, фінансове забезпечення, стан ринку, після здійснення планування, прогнозування і встановлення цілей, слід чітко обрати вид фінансової політики для галузі суднобудування. Оскільки її предметом виступають фінансові відносини, необхідно визначитися зі сферою розповсюдження фінансів, – переконана Н.Г. Кушинова [6, с. 220]. Автор мала на увазі розстановку фінансових акцентів й пріоритетів: на виробництво, маркетинговий хід, загальні взаємини з банком, з державою, постачальниками або посередниками.

Вчена В.П. Чайковська вдало відмітила, що при визначенні основних напрямів використання фінансо-

вих ресурсів слід враховувати стан макроекономічної кон'юнктури (оподаткування, облікова ставка банківського відсотка, норми амортизаційних відрахувань на основні засоби тощо). Галузь суднобудування є доволі специфічною, тому коло інтересів керівництва – переважно пошук інвесторів, підвищення рентабельності продаж, фінансова автономія й стабільність функціонування.

Після визначення типу фінансової політики галузі суднобудування згідно із твердженням дослідника В.С. Загорського, слід розмежувати завдання обраної політики та її складових [5]. Це може бути підвищення темпів виробництва продукції, міжгалузєва кооперація, встановлення цін, визначення цільового ринкового сегменту тощо.

Колектив авторів навчального посібника «Фінанси» – І.Г. Благун, Р.С. Сорока та І.В. Слейко розкривають наступний етап на шляху формування фінансової політики галузі – вибір інструментів її реалізації [1]. Окрім вибору, вагоме місце відводиться загальним проблемам координації окремих інструментів. Учений В.М. Федосов підкреслює важливість правильного вибору фінансових інструментів, що виконують основні функції: регулюючу і забезпечувальну. Автор виокремлює дві групи зазначених інструментів: ті, що встановлені на законодавчій основі, а також ті, що визначені на підставі угод.

До першої групи відносять інструменти фіскальної політики, що використовуються в сфері державних фінансів (податки і збори, внески і відрахування, державні позики, кошторисне фінансування, державні інвестиції й трансферти, дотації) та монетарної політики (регулювання грошової маси, девальвація, ревальвація).

Державні фінансові органи та центральний банк використовують ці інструменти, засновуючись на нормах і положеннях діючого законодавства. Другу групу складають інструменти ринкового типу, які встановлюються на підставі угод: страхові внески і виплати, банківські кредити, лізинг і факторинг, цінні папери (акції, облігації, векселі, тощо). Фінансове законодавство стосовно їх використання визначає тільки загальні засади [8].

Швидкодія фінансового інструментарію, на нашу думку, прямою мірою залежить від комплексного підходу щодо формування фінансової політики суднобудування. Так, у цьому переконана й вчена Н.С. Танклевська, яка пропонує розглядати її з позиції взаємозв'язків організаційної структури управління фінансами в державі; чинної законодавчо-нормативної бази, яка регулює фінансове управління державними фінансами, фі-

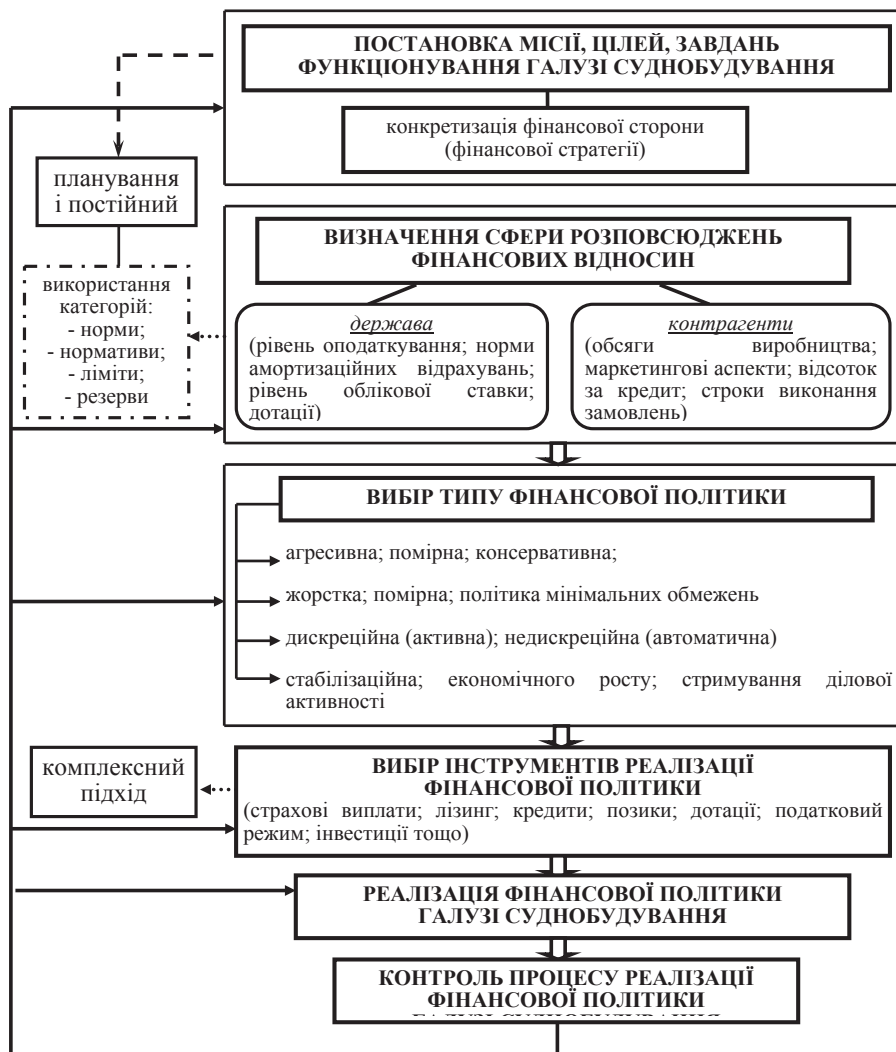

Рис. 1. Механізм формування і реалізації фінансової політики галузі суднобудування

Згруповано автором

нансами підприємств та фінансами галузей; планів розвитку державних фінансів і підприємств; системи стимулів й обмежень фінансово-господарської діяльності [10, с. 244].

Визначивши набір інструментарію, наступним кроком є здійснення конкретних заходів для наближення фінансової політики до планової фінансової стратегії галузі суднобудування і для досягнення поставлених цілей. На даному етапі особливу цінність має якість безперервного й достовірного інформаційного забезпечення, оскільки в будь-який момент може виникнути потреба в оцінці альтернатив, поінформованості стосовно пріоритетів ринку, цінових змін, курсових різниць, особливостей банківського кредитування: інформація регулятивно-правового характеру; фінансові відомості нормативно-довідкового характеру; бухгалтерська і статистична звітність; несистемні дані.

Останнім етапом є процес контролю за ходом реалізації фінансової політики галузі суднобудування. Контроль спрямований на пересвідчення дотримання фінансових планів, перманентний аналіз і діагностику. Акцент на значимості контролю ставить О.С. Гудзь: «...розробка й реалізація фінансової політики повинні постійно контролюватися» [4, с. 75]. Спектр аналізованих етапів дозволив нам схематично відобразити механізм формування і реалізації фінансової політики галузі суднобудування (рис. 1).

Результативність фінансової політики галузі суднобудування потрібно оцінювати відповідно до того, наскільки була досягнута основна мета та завдання, які ставилися при її здійсненні та якою є наближеність до планової фінансової стратегії. Іншими показниками результативності є: оптимізація структури виробництва й виробничого процесу галузі; збільшення обсягу прибутку та його раціональний розподіл; мінімізація фінансових ризиків; високі результативні показники роботи галузі суднобудування (збільшення замовлень, інноваційність, кооперація тощо).

Таким чином, побудова вираженої й активно функціонуючої фінансової політики галузі суднобудування – шлях до успішної реалізації фінансової стратегії та місії діяльності галузі.

Фінансова політика, окрім того, що є проміжною ланкою на шляху до досягнення цілей, завдяки поєднанню комплексного підходу, фактору інформованості, фінансового планування і прогнозування, відображає спектр можливих зв'язків галузі суднобудування з органами державного управління та з контрагентами (постачальниками, замовниками, банками, страховими компаніями). Завдяки фактору відображення зазначених зв'язків, фінансова політи-

ка дає змогу встановити рівень фінансової стійкості галузі, вказати на недоліки в її роботі, розробити альтернативний план дій, а також запропонувати практичні шляхи вирішення таких проблем.

Висновки. Вдосконалено трактування поняття механізму формування і реалізації фінансової стратегії суднобудування – це цілеспрямований вплив комплексу фінансових інструментів (форм, методів, вазелів) на процес формування і реалізації фінансової політики галузі суднобудування в контексті його орієнту на подальший розвиток галузі, поглиблення міжгалузевих зв'язків, впровадження інновацій та залучення інвестицій. Визначено, що досліджувана фінансова політика, завдяки поєднанню фактору поінформованості, фінансового планування і прогнозування, відображає спектр можливих зв'язків галузі суднобудування з органами державного управління та з контрагентами (постачальниками, замовниками, банками, страховими компаніями), дає змогу встановити рівень фінансової стійкості галузі, вказати на недоліки в її роботі, розробити альтернативний план дій, а також запропонувати практичні шляхи вирішення таких проблем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Благун І.Г. Фінанси: Навч. посіб. / І.Г. Благун, Р.С. Сорока, І.В. Єлейко. – Львів: «Магнолія-2006», 2007. – 314 с.
2. Гасенко Л.В. Політика управління оборотним капіталом підприємства / Л.В. Гасенко, О.В. Луг // Актуальні досягнення європейської науки. – 2011; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>.
3. Гришова І.Ю. Принципи фінансової політики переробних підприємств АПК України / І.Ю. Гришова // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 93-96.
4. Гудзь О.Є. Науково-методичне забезпечення формування та реалізації фінансової політики підприємства / О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк, С.А. Навроцький, В.М. Алексійчук // Облік і фінанси. – 2013. – № 2(60). – С. 69-86.
5. Загорський В.С. Фінанси: Навч. посіб.: 2-ге вид., стер. / В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй. – К.: Знання, 2008. – 247 с.
6. Кушинова Н.Г. Основні теоретичні підходи до визначення поняття фінансової політики / Н.Г. Кушинова // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(6). – С. 216-223.
7. Опарін В.М. Фінанси: Навч. посіб.: 2-ге вид., доп. і перероб. / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.
8. Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 36; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
9. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник: 4-те вид. / О.Р. Романенко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.
10. Танклевська Н.С. Концептуальні основи формування фінансової політики розвитку сільського господарства країни / Н.С. Танклевська // Вісник СевНТУ: зб. наук. праць. Серія: Економіка і фінанси: Вип. 30. – Севастополь, 2012. – С. 241-245.

УДК 330.341.4

Чебанов О.О.*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту економіки промисловості
Національної академії наук України***СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ПРОМИСЛОВІСТІ: ЦІНОВИЙ АСПЕКТ**

У роботі наведено та проаналізовано результати оцінки чинників ефективності структурних зрушень у промисловості України на основі коефіцієнтів еквівалентності міжгалузевому обміну протягом 2000-2012 рр. Отримані оцінки доповнено результатами розрахунків показників ефективності динаміки цінових структурних пропорцій, обчислених у факторних цінах. З'ясовані основні тенденції ефективності структурних зрушень за вказаний період часу.

Ключові слова: еквівалентність міжгалузевому обміну, ефективність, промисловість, структура цін, структурні зрушення.

Чебанов А.А. СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ: ЦЕНОВОЙ АСПЕКТ

В работе представлены и проанализированы результаты оценки факторов эффективности структурных сдвигов в промышленности Украины на основе коэффициентов эквивалентности межотраслевого обмена в течение 2000-2012 г. Полученные оценки дополнены результатами расчетов показателей эффективности динамики ценовых структурных пропорций в факторных ценах. Выявлены основные тенденции эффективности структурных сдвигов за указанный период времени.

Ключевые слова: эквивалентность межотраслевого обмена, эффективность, промышленность, структура цен, структурные сдвиги.

Chebanov O.O. STRUCTURAL CHANGE IN THE INDUSTRY: PRICE ASPECT

The paper contains the results of estimation and analysis of structural change efficiency factors in the Ukrainian industry in 2000-2012, which are based on the interindustry exchange equivalence indicators. The author also presents the results of estimation of price structural proportions dynamics efficiency indicators at factor prices. The main trends in structural change efficiency are revealed over this period.

Keywords: interindustry exchange equivalence, efficiency, industry, price structure, structural change.

Постановка проблеми. Модернізація промисловості вимагає оптимізації всіх параметрів економічної системи. При цьому, одним з найважливіших індикаторів функціонування національної економіки є цінові пропорції, що складаються в промисловості. Коригування існуючих відхилень фактичних цінових пропорцій від оптимальних з метою досягнення цілей розвитку держави за рахунок поліпшення ефективності структури та структурних зрушень повинно стати одним з ключових напрямів активної державної промислової політики. Тому оцінка та аналіз ефективності структури відносних цін на продукцію промислового виробництва та чинників її динаміки є актуальними на сучасному етапі розвитку української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії економічної науки вивченню структури економіки традиційно приділяється велика увага. Так, вже стали класичними за своїм змістом результати досліджень структурних чинників економічного зростання, наведені в роботах [1-4]. Питанням структурних зрушень, моделювання та прогнозування динаміки структурних пропорцій приділяється значна увага і в сучасній економічній літературі (див., наприклад, роботи [5-8]).

У роботі [9] російськими авторами запропоновано методичний підхід до оцінки ефективності структурних зрушень, що спирається на поняття справедливого розподілу створеного економічного ефекту (нovoї вартості) як основи процесів сталого економічного зростання та збалансованого структурного розвитку.

У роботах [10-12] адаптовано та апробовано зазначений підхід відповідно до методології СНР. Зокрема, обґрунтовано доцільність застосування сумарної ВДВ галузей економіки у факторних цінах як показника економічного ефекту. Проаналізовано результати оцінки розрахованих у такий спосіб галузевих показників порівняльної ресурсовіддачі в українській

економіці (2000-2003 рр.) та промисловості (2000-2006 рр. та 2007-2010 рр.).

У роботі [13] запропоновано групування чинників зрушень у структурі розподілу економічного ефекту. Наведено та проаналізовано результати оцінки на основі адитивної трифакторної моделі впливу трьох комплексних груп чинників (організаційно-економічних, структурно-розподільчих та інституційних) на динаміку пропорцій у структурі ВДВ промисловості протягом 2000-2010 рр.

Постановка завдання. Метою цієї статті є оцінка та аналіз чинників ефективності зрушень у структурі відносних цін промисловості України для уточнення пріоритетних напрямів реалізації структурних завдань промислової політики в найближчій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладені в даній роботі результати оцінки та аналізу чинників зрушень у структурі відносних цін на промислову продукцію ґрунтуються на певних теоретико-методологічних та методичних припущеннях.

Відповідно до основних положень неокласичної теорії, конкуренція є головною рушійною силою розвитку економіки. В умовах досконалої конкуренції на макроекономічному та мезоекономічному рівні відбувається еквівалентний міжгалузевий обмін та справедливий міжгалузевий та міжфакторний розподіл економічного ефекту. Загальним критерієм еквівалентності (нееквівалентності) та справедливості (несправедливості), а отже, й оптимальності (неоптимальності) структури ВДВ за категоріями доходу, є результат міжгалузевому обміну та розподілу: відсутність (наявність) в економіці галузі, яка привласнює ефект, створений в інших галузях. При цьому в стані неокласичної конкурентної рівноваги припускається незмінність та визначеність фізичних обсягів основних макроекономічних та мезоекономічних показників та невизначеність цін і структурно-розподільчих пропорцій, розподіл відбувається відповідно

до граничної продуктивності факторів виробництва. Таким чином, в умовах досконалої конкуренції формуються оптимальні пропорції в структурах цін та розподілу економічного ефекту.

Припускається, що розподільчі пропорції та ринкові ціни на товари в економіці визначаються одночасно. Розподіл розглядається на рівні фактичного обсягу ВДВ у факторних цінах, створеної за відповідний рік. Структурно-розподільчі та цінові пропорції, що відповідають розподілу в стані неокласичної конкурентної рівноваги, називаються ефективними та справедливими.

Характерними рисами української економіки періоду становлення та ринкової трансформації стали неповна завантаженість виробничих потужностей, безробіття та високий ступінь монополізації багатьох сегментів національного ринку. Ці та ціла низка інших чинників не дозволяють охарактеризувати фактичний стан економіки України як такий, що відповідає неокласичній рівновазі в умовах досконалої конкуренції. Тому, з урахуванням зауважень критиків неокласичної концепції, припускається, що в кожному окремий період часу національна економіка не знаходиться в оптимальному рівноважному стані. Отже, порівняння фактичних структурних параметрів з відповідними справедливими значеннями в статистиці дозволяє оцінити ступінь ефективності структурних пропорцій, а в динаміці за певний проміжок часу – ступінь ефективності структурних зрушень, що відбуваються.

Показниками, що характеризують ефективність структури цін та вартісні диспропорції в економіці, обрано коефіцієнти еквівалентності міжгалузевого обміну у факторних та ринкових цінах, які розраховуються як співвідношення відповідних фактичних та справедливих цін на галузеву продукцію. Ефективна цінова структура за обраним критерієм передбачає приблизно однаковий рівень коефіцієнтів еквівалентності міжгалузевого обміну, а ефективність структурних зрушень – зміну цінових пропорцій у напрямку до такої (ефективної) структури.

Галузеві коефіцієнти еквівалентності міжгалузевого обміну доповнено узагальнюючими показниками. Останні розраховані як по промисловості в цілому (M_1) для кожного року, так і по окремих галузях для всього аналітичного періоду (M_2). Узагальнюючі показники структурних змін (M_1), розраховані по

роках для промисловості в цілому, характеризують варіацію галузевих відхилень фактичних цін від відповідних справедливих значень. Узагальнюючі показники структурних змін (M_2), розраховані по окремих галузях за кілька років, характеризують середнє відхилення фактичних цін відповідної галузі від їхнього нормативного значення в певному аналітичному періоді. Методика їх розрахунку базується на оцінці кореня квадратного із загальноприйнятого в теорії статистики умовного моменту розподілу другого порядку, в якому відхилення розрахованих значень коефіцієнтів еквівалентності міжгалузевого обміну визначаються від одиниці.

Оцінку впливу комплексних чинників на ефективність зрушень у структурі цін здійснено відповідно до групування, запропонованого в роботі [13], на основі трифакторної адитивно-мультиплікативної моделі за методом абсолютних різниць (див. більш детально в роботах [9; 14]).

Інформаційно-статистичною базою проведеної оцінки стали існуючі на сьогодні статистичні таблиці «Витрати – Випуск», офіційні дані Держкомстату України про чисельність зайнятих та вартість основних засобів, а також базисні індекси обсягів продукції та послуг по видах економічної діяльності.

Результати оцінки коефіцієнтів еквівалентності міжгалузевого обміну у факторних та ринкових цінах для вітчизняних видів промислової діяльності наведено в табл. 1-2.

Як видно з табл. 1, в економіці України протягом 2000-2012 рр. цінові диспропорції склалися на користь більшості видів промислової діяльності. Лише в окремі роки факторні ціни були нижчими за справедливі для добування паливно-енергетичних корисних копалин (у 2003-2005 рр.), легкої промисловості (у 2000 р.), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (у 2000 р.), машинобудування (у 2000-2002 рр.), виробництва та розподілення електроенергії, газу та води (у 2003-2007 рр.). При цьому лідерами за коефіцієнтом еквівалентності міжгалузевого обміну у факторних цінах серед видів промислової діяльності були оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність (у 2000-2004 рр.), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (у 2005 р.), металургійне виробництво та виробництво готових металевих

Таблиця 1

Коефіцієнти еквівалентності міжгалузевого обміну у факторних цінах у 2000-2012 рр.

Види промислової діяльності	2000	2003	2006	2009	2012	M_2
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	1.060	0.874	1.088	1.305	1.327	0.170
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	1.068	1.084	1.229	1.716	1.744	0.359
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	1.204	1.240	1.303	1.363	1.413	0.318
Легка промисловість	0.946	1.184	1.235	1.193	1.267	0.205
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	1.283	1.305	1.266	1.209	1.226	0.275
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів	1.082	1.014	1.237	1.443	1.430	0.260
Хімічна та нафтохімічна промисловість	1.161	1.132	1.305	1.277	1.259	0.210
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0.897	1.052	1.153	1.269	1.185	0.149
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	1.283	1.140	1.315	1.376	1.202	0.238
Машинобудування	0.867	1.042	1.011	1.045	1.110	0.066
Інші галузі промисловості	1.243	1.091	1.148	1.151	1.241	0.175
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1.185	0.900	0.972	1.021	1.026	0.086
M_1	0.175	0.149	0.218	0.333	0.336	

виробів (у 2006 р.), добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних (у 2007-2012 рр.). Водночас, аутсайдерами за цим показником стали машинобудування (у 2000-2002 рр.), добування паливно-енергетичних корисних копалин (у 2003-2004 рр.), виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (у 2005-2012 рр.).

У цілому за аналітичний період фактичні факторні ціни при міжгалузевому обміні були найближчими до відповідних нормативних значень (за показником M_2) для машинобудування та розподілення електроенергії, газу та води. Водночас, найбільші цінові диспропорції зафіксовано для добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних та виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Необхідно відзначити, що під час та після світової економічної кризи (2008-2012 рр.) масштаб нееквівалентності міжгалузевого обміну в промисловості України був у 1,5-2 рази вищий (за показником M_1), ніж у першій половині аналітичного періоду (2000-2006 рр.). Найбільш масштабні цінові диспропорції зафіксовано в 2010 р., а найменш масштабні – у 2002 р.

Одним з найголовніших принципів оподаткування є принцип рівності: рівноцінні суб'єкти оподаткування повинні сплачувати рівні податки. Оскільки податки (за виключенням субсидій) на виробництво та імпорт складаються насамперед (за своїм обсягом) з податків на продукти, що за своїм змістом є непрямыми податками, то можна припустити, що їх загальна величина в економіці повинна розподілятися між галузями згідно з принципом рівності пропорційно відповідним галузевим значенням ВДВ у факторних цінах. У зв'язку з цим цікавою є оцінка коефіцієнтів еквівалентності міжгалузевого обміну в ринкових цінах з метою визначення впливу податків на виробництво та імпорт на цінові диспропорції (див. табл. 2).

Чисті податки на виробництво та імпорт у різних видах промислової діяльності по різному впливали на ступінь еквівалентності міжгалузевого обміну. Так, для виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, хімічної та нафтохімічної промисловості, машинобудування, інших галузей промисловості (протягом всього аналітичного періоду), легкої промисловості (у 2000-2001 рр. та 2005-2012 рр.), оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім

меблів; целюлозно-паперового виробництва; видавничої діяльності (у 2003-2012 рр.), виробництва коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів (у 2000-2002 рр. та 2005-2006 рр.), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (у 2005-2006 рр.), виробництва та розподілення електроенергії, газу та води (у 2003-2006 рр.) коефіцієнти еквівалентності міжгалузевого обміну в ринкових цінах були вищими за відповідні показники у факторних цінах. Для інших видів промислової діяльності для кожного року зафіксовано зниження рівня фактичних ринкових цін у порівнянні з відповідними факторними під впливом цього інструменту державної економічної політики.

Чисті податки на виробництво та імпорт змінювали також пропорції фактичних та справедливих цін. Так, у середньому за аналітичний період цінові диспропорції у ринкових цінах збільшувалися у порівнянні з факторними для виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, легкої промисловості, оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, крім меблів; целюлозно-паперового виробництва; видавничої діяльності, хімічної та нафтохімічної промисловості, машинобудування, інших галузей промисловості, а також у середньому по промисловості – для кожного року з аналітичного періоду.

Таким чином, чисті податки на виробництво та імпорт для переважної більшості видів промислової діяльності та в цілому для промисловості посилювали нееквівалентність міжгалузевого обміну та неефективність цінової структури протягом всього аналітичного періоду.

Результати оцінки узагальнюючих показників впливу окремих груп чинників на ефективність зрушень у структурі відносних цін української промисловості за видами діяльності наведено в табл. 3-4.

Проведений аналіз динаміки цінових пропорцій та ефективності зрушень у структурі відносних цін у промисловості свідчить про те, що вплив комплексних чинників на цінову динаміку суттєво змінювався з року в рік за напрямом та масштабом. Водночас, можна простежити наступні основні закономірності щодо впливу окремих груп чинників на ефективність змін відносних цін на продукцію промислового виробництва в цілому за аналітичний період.

Група організаційно-економічних чинників мала суттєвий вплив (більше 25 відс.) за напрямом та масштабом на ефективність змін цінових пропорцій

Таблиця 2

Коефіцієнти еквівалентності міжгалузевого обміну в ринкових цінах у 2000-2012 рр.

Види промислової діяльності	2000	2003	2006	2009	2012	M_2
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	1.003	0.853	1.018	1.192	1.204	0.112
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	1.047	1.050	1.182	1.611	1.645	0.304
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	1.357	1.395	1.450	1.458	1.555	0.449
Легка промисловість	1.012	1.147	1.424	1.434	1.443	0.333
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; целюлозно-паперове виробництво; видавничої діяльності	1.272	1.309	1.267	1.226	1.236	0.279
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів	1.138	1.014	1.265	1.365	1.424	0.258
Хімічна та нафтохімічна промисловість	1.195	1.142	1.349	1.364	1.314	0.261
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0.890	1.035	1.174	1.232	1.160	0.134
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	1.248	1.114	1.268	1.316	1.164	0.201
Машинобудування	0.926	1.045	1.088	1.120	1.129	0.090
Інші галузі промисловості	1.268	1.157	1.208	1.231	1.307	0.229
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1.122	0.901	1.001	0.993	1.006	0.060
M_1	0.188	0.175	0.263	0.335	0.349	

у всіх без виключення видах промислової діяльності. При цьому для переважної більшості видів діяльності (винятком стали тільки інші галузі промисловості) вплив цієї групи чинників складав 28,9-29,6 відс. та був меншим, ніж вплив інших груп чинників.

Необхідно також відзначити, що ефективність динаміки цінових пропорцій протягом аналітичного періоду для всіх видів діяльності переважно залежала від впливу структурно-розподільчих та інституційних чинників (сумарний вплив яких складав 70,4-71,1 відс.), тобто чинників, що по своїй суті більшою мірою пов'язані зі змінами вартісних пропорцій, ніж зі змінами фізичних обсягів валового випуску.

Група структурно-розподільчих чинників посідала друге місце за впливом на ефективність динаміки цінових пропорцій для переважної більшості видів промислової діяльності. Отже, удосконалення структури сукупного попиту та стимулювання зростання продуктивності факторів виробництва є суттєвими, але не вирішальними чинниками зростання ефективності структурних зрушень.

Вирішальний вплив на ефективність динаміки структурних пропорцій у всіх без винятку видах промислової діяльності здійснювала група інституційних чинників (див. табл. 4).

Як видно з табл. 4, провідну роль у групі інституційних чинників протягом аналітичного періоду для всіх без винятку видів промислової діяльності відігравали інші чинники. Зміни мінімальної заробітної плати для переважної більшості видів промислової діяльності впливали на ефективність динаміки цінових пропорцій у більшій мірі, ніж зміни в структурі чистих податків на виробництво та імпорт (виняток склали виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, легка промисловість).

Отже, для підвищення ефективності динаміки структурних пропорцій у промисловості необхідно проведення державної промислової політики в напрямку поліпшення інституційного та конкурентного середовища, усунення корупції та детінізації економіки.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеної оцінки та аналізу впливу комплексних

Таблиця 3

Оцінка впливу комплексних груп чинників на ефективність зрушень у структурі цін у 2000-2012 рр., %

Види промислової діяльності	Організаційно-економічні чинники	Структурно-розподільчі чинники	Інституційні чинники
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	29.2	32.7	38.1
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	28.9	32.7	38.4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	29.1	32.9	38.0
Легка промисловість	29.3	32.6	38.1
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	29.4	33.1	37.5
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів	29.3	32.8	37.9
Хімічна та нафтохімічна промисловість	29.4	33.1	37.5
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	29.1	32.9	38.0
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	29.6	33.3	37.1
Машинобудування	29.1	33.1	37.8
Інші галузі промисловості	29.5	28.1	42.4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	29.6	33.3	37.1

Таблиця 4

Оцінка впливу окремих інституційних чинників на динаміку цінових пропорцій у 2000-2012 рр., %

Види промислової діяльності	Зміни в структурі чистих податків на виробництво та імпорт	Зміни мінімальної заробітної плати	Інші
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	30.9	31.6	37.5
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	30.9	31.4	37.7
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	32.0	31.7	36.3
Легка промисловість	32.3	31.6	36.1
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	31.7	31.9	36.4
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів	31.4	31.7	36.9
Хімічна та нафтохімічна промисловість	31.9	31.9	36.2
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	31.3	31.6	37.1
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	31.4	32.1	36.5
Машинобудування	31.5	31.7	36.8
Інші галузі промисловості	28.9	28.9	42.2
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	31.7	32.1	36.2

чинників на ефективність динаміки цінових пропорцій у вітчизняній промисловості можна зробити висновок про те, що ефективність зрушень у структурі відносних цін зумовлена різними групами чинників, які визначають найбільш доцільні напрями проведення державної політики за видами промислової діяльності.

Пріоритетами модернізації промисловості з метою поліпшення ефективності зрушень у ціновій структурі та досягнення сталого економічного зростання повинні стати галузі, для яких зафіксовані найбільші відхилення фактичних цін від оптимальних протягом аналітичного періоду. Зміст державної промислової політики в цьому напрямку має полягати в стимулюванні усіма можливими в ринкових умовах засобами змін у структурі відносних цін на продукцію вітчизняної промисловості, що наблизить фактичні структурні пропорції до оптимальних та, як наслідок, створить умови для подальшого економічного зростання. На особливу увагу при цьому заслуговує такий вид діяльності, як харчова промисловість, для якого зафіксовані найбільші диспропорції в структурі відносних цін промисловості.

Одним з найважливіших інструментів державної економічної політики щодо коригування цінових диспропорцій у промисловості є податки на виробництво та імпорт. Проте, як свідчить проведений аналіз, існуючі в Україні чисті податки на виробництво та імпорт протягом аналітичного періоду лише посилювали цінові диспропорції, що склалися в реальному секторі економіки. Тому заходи державної промислової політики повинні передбачати зміни умов оподаткування промислових підприємств з метою підвищення ефективності структурних зрушень для забезпечення стійкого економічного зростання. Водночас, розробка конкретних пропозицій щодо змін податкового законодавства потребує проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Для підвищення ефективності зрушень у структурі відносних цін на продукцію промислового виробництва, зменшення масштабів нееквівалентності міжгалузевого обміну та усунення існуючих цінових диспропорцій доцільним є також проведення державної промислової політики у всіх без винятку видах промислової діяльності в напрямку поліпшення інституційного та конкурентного середовища, усунення корупції та детінізації економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сраффа П. Производство товаров посредством товаров: прелюдия к критике экономической теории / П. Сраффа: пер. с англ. / под ред. И.И. Елисейевой. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 159 с.
2. Леонтьев В. Экономическое эссе. Теории, исследования, факты и политика / В. Леонтьев: пер. с англ. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
3. Pasinetti L.L. Structural Change and Economic Growth – A Theoretical Essay on the Dynamics of the Wealth of Nation / L.L. Pasinetti. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 300 p.
4. Яременко Ю.В. Теория и методология исследования многоуровневой экономики / Ю.В. Яременко. – М.: Наука, 2000. – 400 с.
5. Jin K. Industrial Structure and Capital Flows / K. Jin // American Economic Review. – 2012. – № 102(5). – P. 2111-2146.
6. Chen B. Testing for Smooth Structural Changes in Time Series Models via Nonparametric Regression / B. Chen, Y. Hong // Econometrica. – 2012. – № 80: – P. 1157–1183.
7. Ogawa K. Financial Distress and Industry Structure: an Inter-Industry Approach to the Lost Decade in Japan / K. Ogawa, E. Sterken, I. Tokutsu // Economic Systems Research. – 2012. – № 24(3). – P. 229-249.
8. Rada C. Structural transformation in China and India: A note on macroeconomic policies / C. Rada, R. von Arnim // Structural Change and Economic Dynamics. – 2012. – № 23 (3): – P. 264-275.
9. Гребенников В.Г. Измерения сдвигов в структуре российской экономики (технологический, отраслевой и институциональный аспекты и их взаимосвязь) / В.Г. Гребенников, А.В. Суворов // Экономика и математические методы. – 1998. – Т. 34, № 2. – С. 229-249.
10. Збаразьська Л.О. Оцінка структурних зрушень в економіці України в 2000-2003 рр. на основі порівняльної ресурсовіддачі / Л.О. Збаразьська, О.О. Чебанов // Статистика України. – 2005. – № 3. – С. 26-31.
11. Збаразьська Л.О. Тенденції ефективності міжгалузевого розподілу ефекту в українській промисловості / Л.О. Збаразьська, О.О. Чебанов // Економіка промисловості. – 2008. – № 3. – С. 55-64.
12. Чебанов О.О. Оцінка ефективності структурних зрушень у промисловості України у 2007-2010 рр. / О.О. Чебанов, Л.О. Збаразьська // Статистика України. – 2013. – № 1. – С. 28-35.
13. Чебанов О.О. Оцінка чинників ефективності структурних зрушень як аналітичний інструмент обґрунтування пріоритетів промислової політики / О.О. Чебанов, Л.О. Збаразьська // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2013. – № 4(46). – С. 178-185.
14. Chebanov O. Estimating Structural Change Factors in the Ukrainian Economy / O. Chebanov // Full Papers of the 19th International Input-Output Conference. – 2011. – Режим доступу: http://www.iioa.org/files/conference-2/561_20110509091_v3.pdf.

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 336.7

Абубекерова А.З.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів**Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій***Хацер М.В.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів**Запорізької державної інженерної академії*

КОРПОРАТИВНІ ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто інструменти ринку облигацій та їх класифікація. Проаналізовано стан ринку корпоративних облигацій та визначені шляхи підвищення ефективності його функціонування. Визначено і оцінено основні позитивні та негативні аспекти емісії облигацій для переведення зобов'язань акціонерного товариства.

Ключові слова: емітент, фондовий ринок, корпоративні облигації, біржові контракти, грошові зобов'язання.

Абубекерова А.З., Хацер М.В. КОРПОРАТИВНЫЕ ОБЛИГАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ФИНАНСИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

В статье рассмотрены инструменты рынка облигаций и их классификация. Проведен анализ состояния рынка корпоративных облигаций и определены пути повышения эффективности его функционирования. Определены и оценены основные положительные и негативные аспекты эмиссии облигаций для трансформации обязательств акционерного общества.

Ключевые слова: эмитент, фондовый рынок, корпоративные облигации, биржевые контракты, денежные обязательства.

Abubekerova A.Z., Khatser M.V. CORPORATE BONDS AS THE TOOL OF THE ENTERPRISE ACTIVITY FINANCING IN TERMS OF FINANCIAL CRISIS

The article deals with the bond market instruments and their classification. The states of the corporate bond market and the ways to improve the efficiency of its functioning have been analyzed. The article identifies and evaluates the main positive and negative aspects of the bonds emission for the transformation of joint-stock company duties.

Keywords: issuer, stock market, corporate bonds, stock contracts, money obligations.

Постановка проблеми. В умовах скорочення основних показників економічного розвитку України, що є наслідком посилення кризових процесів всередині країни та зовнішньої негативної кон'юнктури ринків сировини, готових виробів та послуг, на підприємствах гостро постає проблема залучення ресурсів для фінансування поточної діяльності та довгострокових інвестиційних проектів. Особливо нагальною дана проблема стала внаслідок значного зростання вартості енергоносіїв та необхідності проведення оновлення суттєво зношених основних фондів українських суб'єктів господарювання. Також проблемою, що потребує фінансових вливань, є зменшення вартості оборотних коштів підприємств України внаслідок кризових явищ та значної інфляції.

Структура власників сучасних українських підприємств та їх фінансові можливості не дозволяють більшості суб'єктів господарювання залучити значні фінансові ресурси з даних джерел фінансування власної діяльності. Криза та проблеми зі збутом призводять до збитковості або суттєво зменшили прибутки господарюючих суб'єктів України, що також не дозволяє їм розраховувати на значні фінансові вливання. Таким чином, у сучасних умовах господарювання українські підприємства не мають суттєвих можливостей фінансувати свою діяльність за рахунок власних фінансових джерел.

Необхідно активно використовувати кредитні ресурси. При цьому у рамках управління фінансами

необхідно відходити від традиційних шляхів залучення фінансових коштів у рамках банківських кредитів, оскільки відтік депозитів та великі ризики, що пов'язані з довгостроковим фінансуванням, змушують банки підвищувати відсоткові ставки по кредитах, що робить їх економічно не обґрунтованими для українських підприємств. Встає питання пошуку альтернативних джерел фінансування в умовах відсутності довіри з боку інвесторів (особливо іноземних), що дозволить українським підприємствам подолати кризові явища та отримати ресурси для подальшого розвитку і проникнення на ринки країн Європейського Союзу в рамках інтеграційних процесів.

За таких умов для українських суб'єктів господарювання особливо важливим є розвивати ринок облигаційних позик, оскільки він дозволить отримати ресурси зі значно меншими витратами і надасть можливість українським інвесторам мати альтернативні шляхи вкладення коштів в умовах нестабільності економіки держави та української банківської сфери. При цьому, особливу увагу на даний ринок повинні звернути акціонерні товариства, особливо публічного типу, оскільки правові аспекти їх функціонування роблять облигаційні запозичення (випуск корпоративних облигацій) одним з найбільш ефективних інструментів залучення фінансових ресурсів у власну господарську діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти висвітлення даної про-

блеми знайшли своє відображення в розробках таких вчених, як: О.І. Вальчишен, Т.В. Нічосова, І.В. Білоус, Г.В. Михайлів та інших.

О.І. Вальчишен сконцентрував увагу у своїх дослідженнях як на історії, так і на теорії з практикою обігу облігацій в Україні.

Т.В. Нічосова у своїй праці розкрила сутність системних трансформацій ринку корпоративних облігацій України.

І.В. Білоус у своєму дослідженні розглядав інвестиційну привабливість корпоративних облігацій та їх ризику.

Г.В. Михайлів досліджував місце і роль облігацій на фінансовому ринку України.

Незважаючи на достатність досліджень з даного питання, сучасний стан ринку цінних паперів (у тому числі ринок облігацій) та кризові і трансформаційні явища в економіці України зумовлюють потребу у подальших дослідженнях та адаптації теоретичних розробок до практичної сторони функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання, особливо акціонерних товариств.

Мета написання статті: дослідження фінансування видатків підприємства (акціонерного товариства) шляхом переведення своїх зобов'язань в облігації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим сегментом ринку цінних паперів є ринок облігацій, на якому відбувається обіг боргових зобов'язань.

Облігації можуть існувати виключно в бездокументарній формі [1].

Емітент може розміщувати:

- звичайні (незабезпечені);
- забезпечені облігації.

Розмір забезпечення, отриманого від поручителя, гаранта, не має перевищувати розміру їхнього власного капіталу;

- відсоткові;
- цільові;
- дисконтні облігації.

Емітент має право розміщувати відсоткові та дисконтні облігації на суму, яка з урахуванням суми всіх випусків незабезпечених облігацій цього емітента не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення.

Емітент розміщує виключно забезпечені цільові облігації, виконання зобов'язань за якими передбачається об'єктами житлового будівництва, для фінансування будівництва яких залучаються кошти від фізичних та юридичних осіб.

Погашення відсоткових та дисконтних облігацій здійснюється виключно грошима.

Погашення цільових облігацій здійснюється шляхом передачі товарів та/або надання послуг, а також сплати коштів власнику таких облігацій у випадках та порядку, передбачених проспектом емісії облігацій [2].

Ринок облігацій є вагомим, успішно функціонуючим елементом, який безпосередньо впливає на стан і розвиток вітчизняного фондового ринку. У порівнянні з іншими сегментами, цей ринок характеризується

стрімкими темпами розвитку, оскільки саме випуск облігацій є одним із найнадійніших способів залучення великих обсягів довгострокового позикового фінансування (таблиця 1).

Згідно з таблицею 1 можемо відмітити наступне:

1. Загальний обсяг випуску облігацій за роки дослідження зріс на 32360,43 млн. грн. при темпі росту 420,17%. При цьому відмічаємо зменшення обсягів випуску облігацій порівняно з попереднім роком у 2010 році та в 2013 році. Так, у 2013 році порівняно з 2012 роком ринок скоротився на 8918,83 млн. грн. при темпі росту 82,64%.

2. Обсяг випуску облігацій підприємствами та іншими суб'єктами господарювання окрім банків і страхових компаній за роки дослідження зріс на 24320,43 млн. грн. при темпі росту 340,62%. Відмічаємо, що даний сегмент ринку у 2009–2013 роках зростав повільніше, ніж ринок взагалі. При цьому, він повторив періоду падіння за ринком взагалі. Так, у 2013 році порівняно з 2012 роком сегмент ринку скоротився на 5160,39 млн. грн. при темпі росту 86,97%, тобто скорочення сегменту ринку було менше, ніж ринку взагалі. Цікавим є розгляд долі даного сегменту в структурі ринку облігацій та її зміни. Необхідно зазначити, що доля ринку облігацій підприємств та інших суб'єктів господарювання, окрім банків і страхових компаній, за роки дослідження зменшилась на 18,93% зі 100% у 2009 році до 81,07% у 2013 році. Однак при цьому даний сегмент ринку є найбільшим і суттєво перевищує інші сегменти ринку.

3. Обсяг випуску облігацій банками за роки дослідження зріс на 8040,00 млн. грн. Відмічаємо, що на фоні зростання ринку, даний сегмент продемонструвавши в 2011 році стрімке зростання у подальші роки (2012 та 2013) зменшувався. Так, у 2013 році порівняно з 2011 роком сегмент ринку скоротився на 5853,50 млн. грн. при темпі росту 57,87%. У 2013 році порівняно з 2012 роком сегмент ринку скоротився на 3730,00 млн. грн. при темпі росту 68,31%, тобто скорочення сегменту ринку було більше, ніж ринку взагалі. Цікавим є розгляд долі даного сегменту в структурі ринку облігацій та її зміни. Необхідно зазначити, що доля ринку облігацій банків за роки дослідження збільшилась на 18,93% з 0% у 2009 році до 18,93% у 2013 році. Однак при цьому доля даного сегменту ринку, починаючи з 2011 року, постійно зменшувалась.

4. Обсяг випуску облігацій страховими компаніями були незначні і мали місце тільки в 2011 та 2012 роках.

Підсумовуючи проведенне дослідження, можемо відмітити, що обсяги залучення коштів суб'єктами економіки в Україні на ринку облігаційних позик є незначними. У 2013 році відбулося зменшення обсягів зареєстрованих Національною комісією по цінним паперам та фондовому ринку (НКЦПФР) облігаційних випусків. Також важливим у дослідженні (таблиця 1) є те, що більшість ринку займають саме підприємства та банки, більшість яких є акціонер-

Таблиця 1

Обсяг зареєстрованих випусків облігацій суб'єктів господарювання в Україні в 2009–2013 роках, млн. грн. [3]

Вид емітента	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Підприємства та інші	10 107,35	6 343,86	21 920,94	39 588,17	34 427,78
Банки	-	3 150,00	13 893,50	11 770,00	8 040,00
Страхові компанії	-	-	100,00	28,44	-
Усього	10 107,35	9 493,86	35 914,44	51 386,61	42 467,78

ними товариствами публічного типу, тобто мова йде саме про корпоративні облигації.

Ще однією проблемою ринку є те, що реєстрація випуску ще не свідчить про його розміщення. Так, з зареєстрованих у 2013 році випусків облигацій, які повинні були отримати рейтингову оцінку, кредитний рейтинг підтримується лише за 44% (за обсягом випусків), або 40% (за кількістю випусків). Це свідчить про високий ступень непрозорості вітчизняного ринку облигацій та вказує на те, що значна частка публічних емісій здійснюється не з метою реалізації інвестиційних проектів чи поповнення оборотних коштів, а для реалізації певних фінансових схем українських суб'єктів господарювання, і в першу чергу, акціонерних товариств. Дана ситуація свідчить про суттєві проблеми українського ринку корпоративних облигацій і неможливість, у достатній мірі, державного регулятора вплинути на негативні тенденції та процеси на ринку [4].

Необхідно зазначити, що облигації є альтернативою банківського кредиту. Досить важливим у рамках дослідження автори вважають навести дані динаміки вкладень українських банків в кредити, що надані суб'єктам господарювання, та порівняти їх з інвестиціями вітчизняних банків у цінні папери, додавши до цього дослідження дані про загальну суму кредитів виданих банками, дані про частку кредитів, що надані суб'єктам господарювання в загальному обсязі кредитів, які надані банками, дані про частку простроченої заборгованості за кредитами банків та дані про вкладення банків України в ОВДП. Така подача матеріалів дозволить, на думку авторів, детальніше зрозуміти проблеми дослідження. При цьому період дослідження береться з 01.01.2011 року до 01.10.2014 року.

Динаміку кредитного портфеля суб'єктів господарювання та вкладення в цінні папери українських банків наведено в таблиці 2.

Підсумовуючи дані, наведені в таблиці 2, можемо зазначити наступне:

- українські банки концентрують увагу саме на кредитній діяльності з акцентом на кредити суб'єктам господарювання;

- вкладення в цінні папери носять додатковий характер для вітчизняних банків, при цьому переважають складення в ОВДП, що робить інвестиції банківської системи України в цінні папери суб'єктів господарювання зовсім незначними;

- необхідно розуміти, що українські банки за сучасних умов розвитку ринку цінних паперів взагалі і ринку облигацій зокрема не повинні при випуску облигацій, у тому числі корпоративних, сприйматись як основні інвестори. Однак при цьому можемо побачити великий потенціал банківської системи України у розвитку ринку облигацій (корпоративних облигацій).

Надалі порівняємо облигації з банківським кредитом та виявимо проблеми розвитку ринку.

У порівнянні з випуском облигацій банківський кредит є на сьогодні основним джерелом фінансування діяльності суб'єктів господарювання. Але банківські ресурси, за рахунок яких фінансуються кредити, складаються переважно з короткострокових депозитів населення та залишків коштів на поточних рахунках клієнтів. У свою чергу термін розміщення облигацій підприємств у середньому складе 3 роки, що не дозволяє банкам у повному обсязі задовольнити потреби підприємства в інвестиційних ресурсах. Додатковий обсяг боргових інструментів на ринку потребує наявності сталого попиту з боку інституційних інвесторів, які мають довгострокові ресурси, а саме пенсійні та інвестиційні фонди, страхові компанії та інші. Ефективний механізм обігу облигацій підприємств, який дозволить підвищити їхню привабливість для учасників ринку та дозволить підвищити їх ліквідність, є передумовою фінансової стійкості підприємства в умовах фінансової кризи.

Оскільки ринок облигацій підприємств є найбільш емним (див. таблиця 1) автори вважають за доцільне розглянути обсяги торгів облигаціями підприємств на біржовому та позабіржовому ринку за період з 2009 року до 2013 року (див. таблиця 3).

Підсумовуючи наведені дані в таблиці 3, можемо зазначити наступне:

- більшість облигацій підприємств реалізується на позабіржовому ринку з суттєвим збільшенням за

Таблиця 2

Кредити, що надані суб'єктам господарювання та вкладення в цінні папери банків України, (млн. грн.) [5]

Періоди	01.01.2011 року	01.01.2012 року	01.01.2013 року	01.01.2014 року	01.10.2014 року
Кредити, що надані суб'єктам господарювання	508 288	580 907	609 202	698 777	758 186
Всього наданих кредитів	755 030	825 320	815 327	911 402	965 692
Частка кредитів, що надані суб'єктам господарювання, %	67,3	70,4	74,7	76,7	78,5
Частка простроченої заборгованості за кредитами, %	11,2	9,6	8,9	7,7	11,5
Вкладення в цінні папери	83 559	87 719	96 340	138 287	153 377
З них ОВДП	54 696	58 175	66 052	81 048	86 059

Таблиця 3

Обсяг торгів облигаціями підприємств на біржовому та позабіржовому ринку у 2009–2013 роках, млрд. грн. [3]

Вид ринку	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Позабіржовий ринок	74,06	62,79	82,28	98,54	51,36
Біржовий ринок	7,07	6,71	21,42	26,35	47,51
Усього	81,13	69,5	103,7	124,89	98,87
Обсяг торгів на ринку цінних паперів	1067,26	1541,38	2171,10	2530,87	1676,97
Частка обсягу торгів облигаціями підприємств на ринку цінних паперів, %	7,6	4,51	4,78	4,93	5,9

період дослідження долі реалізації облігацій на біржовому ринку, що свідчить про збільшення прозорості даного сегменту ринку цінних паперів;

- доля ринку облігацій у розмірі ринку цінних паперів України не значна і за період дослідження зменшилась на 1,7%. При цьому, за період з 2010 року по 2013 рік доля поступово зростала та зросла за ці роки на 1,39%.

На додачу до таблиці 3 необхідно зазначити, що обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами на біржовому вторинному ринку становив 94,91% від загального обсягу виконаних біржових контрактів протягом зазначеного періоду.

Девальвація гривні та падіння ділової активності під час кризи супроводжується збільшенням обсягу прострочених кредитів та затриманням інших платежів підприємства. Пролонгація та трансформування боргових зобов'язань дозволить зменшити платіжне навантаження на підприємство та відстрочити сплату боргів у більш сприятливий для боржника період. Облігації більш мобільні, ніж дебіторська заборгованість, та дозволяють кредиторам підприємства застосовувати їх як заставу при кредитуванні, або в разі необхідності продати на ринку цінних паперів.

Облігації підприємств підтверджують зобов'язання емітента за ними та не дають право на участь в управлінні емітентом.

У разі переведення своїх зобов'язань в облігації, підприємство (акціонерне товариство) повинне дотримуватись наступних вимог:

1) емісія облігацій для переведення зобов'язань акціонерного товариства може бути здійснена виключно щодо грошових зобов'язань акціонерного товариства, крім зобов'язань з виплати заробітної плати, а також зобов'язань щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів);

2) емісія облігацій для переведення зобов'язань акціонерного товариства може бути здійснена за умови отримання письмової згоди кредиторів;

3) рішення про приватне розміщення облігацій з метою переведення зобов'язань акціонерного товариства в облігації може прийматися за умови відсутності мораторію на задоволення вимог кредиторів або в разі, якщо таке переведення зобов'язань передбачено планом санації;

4) розміщення і оплата облігацій здійснюються за номінальною вартістю шляхом укладення між акціонерним товариством (емітентом) і його кредиторами (учасниками розміщення) договорів про заміну первісного зобов'язання зобов'язанням за облігаціями (новацією);

5) зобов'язання акціонерного товариства перед кредитором, для переведення яких прийнято рішення про розміщення облігацій, вважаються припиненими з моменту набуття кредитором права власності на облігації та реєстрації звіту про результати розміщення облігацій [2].

Висновки з проведеного дослідження. Подолання кризи неплатоспроможності підприємств потребує диверсифікації джерел фінансування та пошук джерел, які мають тривалий строк залучення та фіксовану вартість протягом всього строку. Це дає можливість довгострокового фінансового планування ліквідності підприємства в умовах євроінтеграції та необхідності модернізації українських підприємств. Для сталого внутрішнього попиту з боку інституційних інвесторів необхідно підвищити привабливість облігацій підприємства шляхом розширення кола проведення операцій з цими інструментами. Можливість отримання ломбардних кредитів банками від НБУ під заставу облігацій підприємств, які мають позитивний кредитний рейтинг, значно збільшить попит на них з боку банківських установ та дозволить підвищити ліквідність активів українських банків.

Впровадження на підприємствах пенсійних програм сприяє появі довгострокових інвесторів на фондовому ринку України – недержавних пенсійних фондів.

Державна підтримка суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які мають валютну виручку, при розміщенні боргових зобов'язань на зовнішніх фінансових ринках активізує залучення довгострокових ресурсів в економіку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про цінні папери та фондовий ринок. Закон України № 3480-IV від 23 лютого 2006 року. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1391701992047256>.
2. Про порядок здійснення емісії облігацій підприємств, облігацій міжнародних фінансових організацій та їх обігу. Положення НКБФР № 2998 від 27.12.2013. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0171-14/print1391701992047256>.
3. Рух ринку цінних паперів України до світових стандартів для економічного зростання держави. Річний звіт НКЦПФР за 2013 рік. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1402491205.pdf.
4. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2013 рік. Національне рейтингове агентство «Рюрік» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bonds_4_kv_2013_review.pdf.
5. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>.

УДК 658:65.014

Белко І.А.
здобувач

Подільського державного аграрно-технічного університету

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття присвячена визначенню понятійного апарату стратегічного управління розвитком аграрного підприємства. Розглянуті існуючі підходи до розробки стратегій розвитку підприємств в умовах невизначеності ринкового середовища. Визначені причини неефективної реалізації стратегій на аграрних підприємствах. Запропонована концептуальна схема організації стратегічного управління розвитком аграрного підприємства.

Ключові слова: стратегічне управління, розвиток, підприємство, стратегія, конкуренція, стратегічний план, управлінське рішення.

Белко И.А. СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ РЫНОЧНОЙ СРЕДЫ

Статья посвящена определению понятийного аппарата стратегического управления развитием аграрного предприятия. Рассмотрены существующие подходы к разработке стратегий развития предприятий в условиях неопределенности рыночной среды. Определены причины неэффективной реализации стратегий на аграрных предприятиях. Предложена концептуальная схема организации стратегического управления развитием аграрного предприятия.

Ключевые слова: стратегическое управление, развитие, предприятие, стратегия, конкуренция, стратегический план, управленческое решение.

Belko I.A. STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER UNCERTAINTY OF MARKET ENVIRONMENT

The article is devoted to defining the conceptual apparatus of the strategic management of the development of the agricultural enterprise. The existing approaches to the development of enterprise development strategies under uncertainty market environment. The reasons for ineffective implementation of strategies for agricultural enterprises. The proposed conceptual framework of strategic management development in agricultural enterprises.

Keywords: strategic management, development, business strategy, competition, strategic planning, project management solutions.

Постановка проблеми. В умовах світової економічної кризи завдання підтримки конкурентоспроможності та ефективного розвитку аграрних підприємств стає особливо актуальним у зв'язку з тим, що негативні наслідки в значній мірі ослабили їхні позиції на внутрішньому і зарубіжному ринках. Практичне вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю забезпечення існування і розвитку підприємства у довгостроковій перспективі, залежить від ступеня засвоєння керівниками і персоналом методології і методів стратегічного управління.

Поряд з цим, важливість стратегічного управління обумовлюється тим, що темпи змін у зовнішньому середовищі часто випереджають швидкість і адекватність реакції аграрних підприємств, у зв'язку з чим зростає ймовірність появи непередбачуваних для підприємства ризикових ситуацій. Стратегічне управління покликане розширити горизонти передбачення, створити можливості своєчасної реакції підприємства на зміни зовнішнього середовища на ринках с.-г. продукції, послуг і технологій.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою наукових досліджень проблематики стратегічного управління розвитком підприємств стали роботи О. Виханського, О. Гудзинського, Я. Кашуби, Г. Осовської, О. Писаревського, І. Тищенко, А. Чикуркової, З. Шершньової та інших. Значний внесок у стратегічний менеджмент зробили І. Ансофф, Ф. Вірсем, Г. Минцберг, Дж. Мур, Г. Лемпел, М. Портер, К. Прахалад, М. Трейсі, Г. Хамел та інші. Вимагають подальших наукових досліджень питання розробки технологій стратегічного управління розвитком підприємств, що передбачають розв'язання проблеми реалізації стратегій економічного розвитку аграрними підприємствами.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає

в тому, щоб визначити понятійний апарат стратегічного управління розвитком підприємств, представити класичні стратегії розвитку та основні принципи їх формування в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах трансформації економічних відносин, зокрема й в аграрній сфері, виникає необхідність у постійній готовності соціально-економічної системи до змін у межах свого функціонування й розвитку. Для того щоб цілеспрямовано і доцільно керувати розвитком системи, необхідно чітко розуміти, що мається на увазі під її розвитком.

У науковій літературі не існує єдиного підходу до розуміння сутності терміну «розвиток». У 20 ст. категорія розвитку знайшла широке відображення в економіці, зокрема як на макrorівні – у формі економічного зростання в роботах Дж. М. Кейнса, Дж. Г. Міда, У. Ростоу [1, с. 25; 2, с. 49; 3, с. 63], так і на мікрорівні – у контексті екології організаційних структур Г.Р. Керрола та М.Т. Ханнана, [4, с. 72; 5, с. 96] й еволюційної економіки Р. Нельсона та С. Уінтера [6, с. 129].

Усе різноманіття поглядів на поняття «розвиток» можна представити у вигляді чотирьох груп: перша група вчених пов'язує розвиток з реалізацією нових цілей, цілеспрямованістю змін; друга розглядає його як процес адаптації до навколишнього середовища; третя – підміняє розвиток його джерелом – суперечностями системи; четверта – отожднює розвиток з однією з його ліній – прогресом, чи ускладненням систем, або з однією з його форм – еволюцією [7, с. 68].

Сьогодні в багатьох українських виробників сільськогосподарської продукції фінансовий стан є незадовільним, що дає підстави оцінювати питання забезпечення їх економічного розвитку як першочергового. Беззаперечним є той факт, що розвиток

сільськогосподарських підприємств відбувається в умовах мінливого економічного, соціального, правового та екологічного середовища. Трансформування підприємств аграрного сектору стає необхідним при виникненні значних диспропорцій між внутрішнім та зовнішнім середовищем їх розвитку. Воно спрямовується на підвищення адаптаційних можливостей підприємств, що є однією з основ підвищення їх ефективності [8, с. 9].

Розвиток сільськогосподарських підприємств є основою прогресивної динаміки національної економіки будь-якої держави. В Україні сільське господарство є однією з базових галузей, зокрема від розвитку аграрного сектору залежить розвиток інших галузей. В умовах кризових змін в економіці на перший план виходять виробники, оскільки реальний сектор економіки має найбільший вплив на її ефективність. В умовах ринку вирішення завдання стабілізації становища аграрних підприємств вимагає взаємооцінки їх розвитку.

Слід зауважити, що деякі вчені досліджують поняття ефективного, сталого розвитку, керованого розвитку, адаптивного розвитку, соціально-економічного розвитку [9, с. 35; 10, с. 10], недостатньо уваги приділяючи аналізу розвитку на рівні підприємства загалом і по-різному розуміючи вищезазначені типи розвитку.

Розвиток підприємства проявляється через поліпшення параметрів виробничих або бізнес-процесів чи управління ними, внаслідок чого підвищується ефективність діяльності підприємства в поточному періоді порівняно з базовим [11, с. 58; 12].

Про ефективний розвиток підприємства можна говорити тоді (за В. Парето), коли значення усіх цільових показників не погіршуються, а значення хоча би одного із них поліпшується за певний проміжок часу, або ж передбачається компенсація погіршення значень одних цільових показників, за рахунок поліпшення інших (за критерієм ефективності Калдора-Хікса) [13, с. 247; 14].

Визначення «сталий розвиток» стосовно аграрної сфери сформовано в матеріалах, прийнятих на сесії Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) в 1996 р. у Римі. Одним з головних принципів сталого розвитку сільського господарства є забезпечення продовольчої безпеки країни.

Сталий розвиток аграрного сектора визначається тісно взаємопов'язаними складовими, такими як: економічна, соціальна та екологічна. Основними критеріями сталого економічного розвитку є зростання виробництва безпечних продуктів харчування з метою задоволення потреб людини, забезпечення економічної ефективності виробництва, що дозволяє вести розширене відтворення. Соціальна складова сталого розвитку включає підвищення рівня і якості життя населення. Суть екологічної складової полягає в забезпеченні у даний час і на довгострокову перспективу стійкості агросистем, покращення якості навколишнього середовища і збереження природних ресурсів.

Отже, як бачимо існують різні погляди щодо поняття економічного розвитку на мікрорівні, проте більшість науковців під розвитком розуміють перш за все процес, який спрямований на оптимізацію функціонування підприємства, підвищення ефективності його діяльності.

З урахуванням вищезазначеного вважаємо, що економічний розвиток – це процес кількісних і якісних перетворень у господарській діяльності підприємства, який спрямований на досягнення цільових

орієнтирів у перспективі, забезпечення конкурентоспроможності, стійкості конкурентних позицій та довготривалого успіху в ринковому середовищі.

Головний орієнтир управління розвитком підприємств – забезпечення його життєздатності. Надійність, стійкість, живучість, та вмотивованість до розвитку – основні складові життєздатності, які віддзеркалюють різні аспекти підприємництва [15, с. 16].

Термін «стратегічний менеджмент» був введений в обіг у 60-70-х рр. ХХ ст. для того, щоб відображати відмінність управління, що здійснюється на вищому рівні, від поточного управління на рівні виробництва. Справжній розквіт теорії стратегічного управління розпочався з 1960-х рр.

Існує чимало визначень стратегічного управління. Зокрема О.С. Віханський стверджує, що це таке управління, яке спирається на людський потенціал як основу організації, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, гнучко реагує і проводить своєчасні зміни в організації, що відповідають виклику з боку оточення і дозволяють досягати конкурентних переваг, що в сукупності дає можливість організації виживати в довгостроковій перспективі досягаючи при цьому своїх цілей [16, с. 13].

Отже, можна зазначити, що стратегічним є управління, яке, спираючись на персонал, орієнтує підприємство на гнучке регулювання своєї поведінки для досягнення конкурентних переваг на ринку і стратегічних цілей у довгостроковому періоді.

Стрижнем стратегічного управління є стратегія, точніше система ринкових стратегій, що включає ряд взаємопов'язаних конкретних організаційно-економічних, правових і трудових стратегій.

За М. Портером, стратегія – це створення унікальної й вигідної позиції, що передбачає певний набір видів діяльності. Якби була тільки одна ідеальна позиція, не було б ніякої потреби в стратегії [17].

Г. Мінцберг виділяв 5 визначень стратегії: стратегія як план – система послідовних дій; стратегія як позиція – визначення положення організації в зовнішньому середовищі і щодо своїх головних конкурентів; стратегія як «спритний прийом»; стратегія як принцип поведінки; стратегія як перспектива [18, с. 16].

І. Ансофф розглядає стратегію як набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності. Існує чотири різні групи: правила, що використовуються при оцінюванні результатів діяльності фірми в сьогоденні й у перспективі; правила, за якими складаються відносини фірми з її зовнішнім середовищем, що визначають: які види продукції й технології вона буде розробляти, куди та кому збувати свої вироби, яким чином домагатися переваги над конкурентами; правила, за якими встановлюються відносини й процедури всередині організації, – організаційні концепції; правила, за якими фірма веде свою повсякденну діяльність, називають основними оперативними прийомами [19, с. 26].

Створення власної стратегії на підприємстві неможливе без стратегічного мислення. Його сутність полягає в усвідомленні мети розвитку підприємства, способів її досягнення, в обов'язковому і швидкому реагуванні на зміни, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, у формуванні і реалізації стратегій. Стратегічне мислення передбачає вивчення потреб споживачів, відкриття нових можливостей для організації; створення для неї сприятливих умов діяльності, а також уміння бачити в довгостроковій перспективі труднощі, що можуть виникнути на її шляху в майбутньому [20].

Для того, щоб правильно сформулювати стратегію, необхідно знати, які види стратегій існують взагалі і які з них можуть бути вибрані для конкретного підприємства за тих чи інших обставин. Це потребує детального розгляду та вивчення можливостей застосування різних видів стратегій підприємства.

У світовій науці виділяють п'ять поглядів на стратегію досягнення лідерства на ринку: стратегія конкурентної боротьби за М. Портером, конкуренція за майбутнє Г. Хамела і К. Прахалада, конкурентні дисципліни М. Трейсі і Ф. Вірсема, екосистема Дж. Мура, правила гри в бізнес А. Бранденбургера і Б. Нейлбаффа.

Розроблена М. Портером розширена концепція суперництва виходить з того, що здатність підприємств реалізувати свої конкурентні переваги на базовому ринку залежить від прямої конкуренції, а також таких конкурентних сил як товари-замінники, споживачі, постачальники і потенційні конкуренти на цьому ринку. Саме взаємодія п'яти сил визначає стратегічний потенціал рентабельності ринку товарів, що реалізуються підприємствами, та послуг, що ними надаються [17].

Г. Хамел та К.К. Прахалад виділяють такі принципи формування стратегій: битва за інтелектуальне лідерство, що дасть змогу передбачити конкурентне майбутнє; зосередження на ключових концепціях; урахування революційних ідей; розвиток стратегічної архітектури [21, с. 158].

М. Трейсі і Ф. Вірсема визначили три ціннісні дисципліни, або засоби доставки споживачу тієї чи іншої цінності: виробнича досконалість, лідерство за продуктом або близькість до споживача. Підприємства, які прагнуть домінувати на своїх ринках повинні обрати одну з цих дисциплін і досягнути у ній досконалості [22, с. 121].

На думку Дж. Мура, для того, щоб досягти успіху, необхідно розвивати «екологічну свідомість». Кожне підприємство існує в певній екосистемі підприємства, та його керівництву слід формувати й реформувати цю екосистему через стратегію, що реалізується підприємством [23, с. 47].

А. Бранденбург і Б. Нейлбафф стверджували, що бізнес – це гра за своєю специфікою, бізнес – це спільна конкуренція. Теорія ігор дає змогу вийти за межі простих ідей конкуренції і співпраці та досягти розуміння конкуренції. У конкурентній грі є п'ять основних елементів: гравці, додані вартості цінностей, правила гри, тактика (ходи гравців), масштаби (межі гри) [24, с. 116].

Розумне поєднання й використання компонентів цих наукових концепцій у методології стратегічного управління підприємством дасть змогу досягти бажаної стратегічної позиції на конкурентному ринку та певних довгострокових конкурентних переваг.

Сучасна наука управління пропонує широкий спектр методів управління, зокрема, заснованих на таких сучасних підходах як синергетичний та рефлексивний.

Синергетичний підхід до управління є альтернативою кібернетичному, який передбачає створення таких умов діяльності системи, за яких вона була б життєздатною. При цьому вважається, що розвиток – це процес, який характеризує незворотну, спрямовану, закономірну зміну системи та є її універсальною властивістю. Розвиток економічної системи неможливий без відповідного потенціалу, зокрема ресурсного забезпечення та мотивації дій до розвитку.

Основним інструментом рефлексивного управління є формування «образів» тих елементів і підсистем, з якими необхідно здійснювати взаємодію.

У системі підприємництва це вимагає забезпечення побудови та підтримки трьох основних типів образів. Перший – це образ підприємства як типового представника множини підприємств у «свідомості» органів державного управління. Другий – ідеальний образ підприємства в його власній свідомості, орієнтир для розвитку. Третій образ – ідеальна з точки зору підприємництва влада, яка формується в колективній «свідомості» недержавних громадських організацій та доводиться до відома представників влади з метою наближення реального стану влади до ідеального [15, с. 17].

На вибір ключових стратегій управління підприємством впливають чинники зовнішнього і внутрішнього середовища: цілі підприємства; масштаби підприємства; інвестиційна привабливість; стратегії конкурентів; існуючий потенціал підприємства; особливості галузі; витрати на виробництво та збут; можливості підприємства. Стратегічне управління нерозривно пов'язане зі зміною обставин і умов, що зумовлює застосування ситуаційного підходу.

У сучасних умовах господарювання можна виділити такі підходи до вироблення стратегій:

1. Контроль над витратами. Стратегії такого типу базуються на зниженні власних витрат у порівнянні із витратами конкурентів шляхом обов'язкового контролю над витратами, або шляхом регулювання розміру підприємства і обсягу продукції, завдяки чому досягається вища ефективність виробництва.

2. Стратегія диференціації, її суть полягає в концентрації організацією своїх зусиль на декількох пріоритетних напрямках, де вона намагається мати більше переваг над іншими. Ці напрями можуть бути різними, тому варіантів стратегії на практиці існує дуже багато.

3. Стратегія фокусування. У цьому випадку підприємство цілеспрямовано орієнтується на якусь групу споживачів, або на обмежену частину асортименту продукції, або на специфічний географічний ринок. У такому випадку часто говорять про нішу на ринку [25, с. 152-154].

Формування вдалої стратегії залежить від постійного аналізу таких елементів підприємства як фінансовий стан організації (визначає, яку стратегію вибере керівництво в майбутньому); виробництво (має велике значення для своєчасної адаптації внутрішньої структури організації до змін зовнішнього оточення і її виживання в конкурентному середовищі); персонал (реалізує стратегію); організаційна культура та імідж організації (формує конкурентну позицію на ринку).

Умовами успіху реалізації стратегії вважаються: забезпечення відповідності стратегії середовища; впевненість персоналу й менеджерів у своїх здібностях; готовність фірми до змін. Проблемами, пов'язаними з реалізацією стратегії, є: її невідповідність структурі фірми; високий ризик; відсутність навичок; слабкість інформаційних систем; недосконалість методів діяльності [26, с. 188].

Слід визнати, що більшість вітчизняних аграрних підприємств лише нещодавно почали освоювати технологію стратегічного управління. Тому часто досконали на папері стратегічні плани, на підготовку яких підприємства витрачали багато часу та коштів (у тому числі, запрошуючи зовнішніх консультантів), у результаті залишаються нереалізованими. Тобто, наявність стратегії ще не означає, що аграрне підприємство здійснює стратегічне управління. У свою чергу, формування існування стратегічного менеджменту не захищає повністю аграрне підприємство від невдач.

Наші дослідження свідчать, що основними причинами неефективної реалізації стратегій на аграрних підприємствах є:

- ригідність існуючих організаційних структур, які слабо піддаються змінам відповідно до обраної стратегії та обґрунтування стратегічних змін;
- недостатнє розуміння керівниками конкретних завдань і термінів досягнення цілей, а також того, які конкретні зміни необхідні в поведінці та діях кожного з них;
- низька ефективність механізмів моніторингу результативності реалізованих стратегій і внесення необхідних коригувань при виявленні відхилень;
- недостатнє опрацювання питань ідентифікації, забезпечення і розподілу необхідних ресурсів для реалізації стратегій, у тому числі фінансових, інформаційних, людських і ресурсів часу;
- відсутність системи колективного прийняття рішень про напрями стратегічного розвитку підприємства;
- відсутність у колективі почуття відповідаль-

ності за досягнення стратегічних цілей впродовж усього періоду їх реалізації;

- неготовність керівників до подолання опору, пов'язаного з новими стратегічними змінами;
- недостатність досвіду і кваліфікації керівників у стратегічному управлінні;
- недостатня ефективність збутової діяльності, нерозвиненість маркетингової діяльності;
- висока диференціація продукції за асортиментом, каналами збуту та просуванням на ринку, що обумовлює рекламність продукції та невідповідність рекламних замовлень сезонним коливанням їх реалізації;
- високі витрати, пов'язані з переорієнтацією виробництва та реалізації окремих видів продукції, послуг.

Отже, результати досліджень свідчать про недоліки та труднощі в процесі розробки та реалізації стратегій, а також наявність резервів, використання яких сприятиме зростанню ефективності діяльності суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки. Тому нами пропонується концептуальна схема організації стратегічного управління

розвитком аграрного підприємства (рис. 1).

Організація управління розвитком підприємств в умовах сталості передбачає, на наш погляд, на макrorівні – реалізацію глобальної стратегії сталого розвитку аграрного сектору, основні положення якої повинні трансформуватися, поглиблюватися і адаптуватися на подальших нижніх рівнях вертикалі управління – регіоні, підприємстві.

Стратегічні плани сталого розвитку аграрного сектору в країні реалізуються суб'єктами господарської діяльності, тому їх стратегічний вибір є визначальною компонентою ефективного розвитку всієї економіки.

Дослідження розробки стратегії розвитку з використанням класичної (спрощеної) схеми їх вибору та реалізації (рис. 2) дозволили виявити переваги стратегічного управління та проблеми, що перешкоджають його розвитку на вітчизняних аграрних підприємствах.

Дослідивши укрупнені етапи процесу розробки та реалізації стратегії розвитку, можна виявити ряд факторів, що стримують розвиток стратегічного управління в аграрних підприємствах. Такий аналіз доцільно здійснювати, враховуючи переваги, властиві стратегічному управлінню та підтвержені світовою практикою. Так, основними перевагами стратегічного управління для аграрних підприємств є те, що стратегія розвитку:

- дозволяє визначити основні напрями та шляхи досягнення цілей щодо активізації розвитку та забезпечення виживання підприємства в довгостроковій перспективі, концентруючи зусилля на очевидних пріоритетах;
- є способом встановлення взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем;

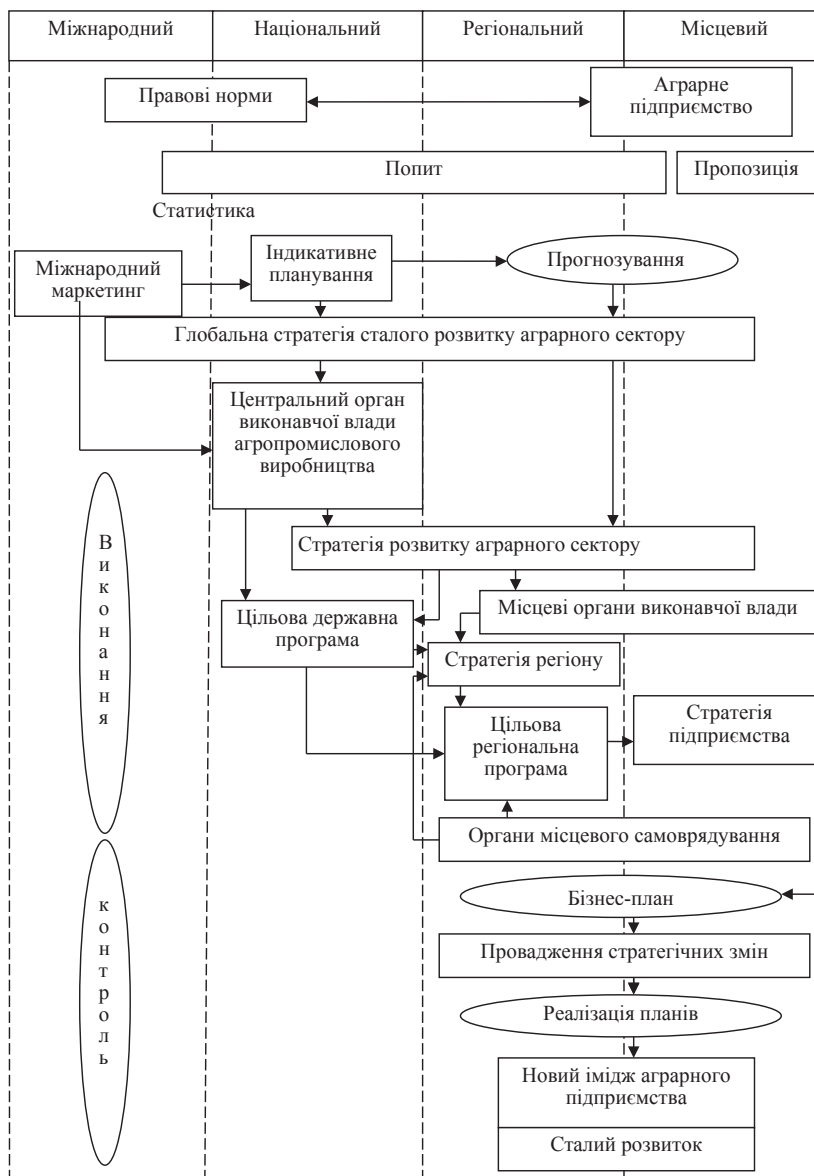

Рис. 1. Концептуальна схема організації стратегічного управління розвитком аграрного підприємства

Розроблено за дослідженнями автора

– дає змогу здійснювати оперативне і постійне уточнення в процесі господарської діяльності та змін при умові добре налагодженого зворотного зв'язку;

– є основою для розробки стратегічних планів, проектів і програм, що є системною характеристикою напрямів розвитку підприємства;

– є інструментом міжфункціональної інтеграції діяльності підприємства і одним із способів досягнення синергії;

– є основою для формування і проведення змін в організаційній структурі підприємства, узагальненим стрижнем діяльності всіх рівнів і ліній систем управління;

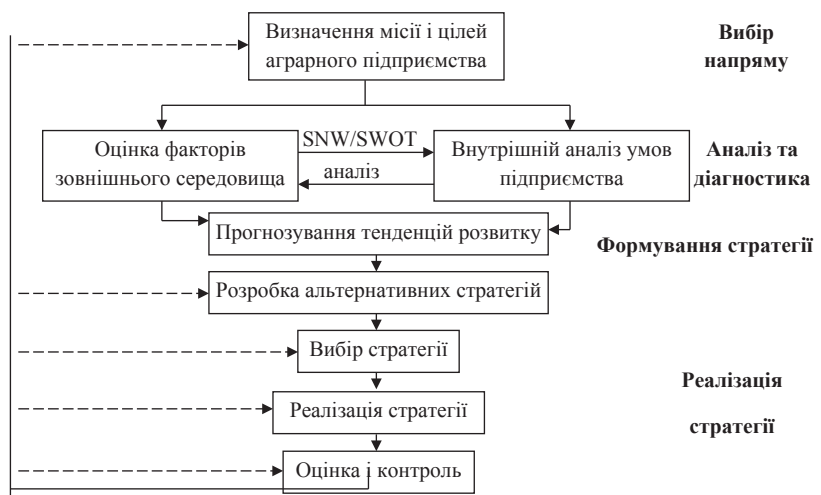
– є чинником стабілізації відносин в організації;

– дає можливість забезпечити ефективну мотивацію, контроль і облік дотримання стандарту підприємства, що визначає успішний його розвиток і результати діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Стратегічні рішення потребують певних знань. Для вибору ефективної стратегії розвитку організації або для формування власного стратегічного плану для аграрного підприємства, необхідно, щоб керівник, який буде приймати стратегічне рішення, володів технологією стратегічного управління, розумів принципи побудови стратегії, вмів аналізувати фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовищ організації та був здібний до стратегічного мислення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. – 289 с.
2. Мид Дж.Г. Избранное: Сб. переводов / РАН. ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исследований. Отд. социологии и социал. психологии; Сост. и переводчик В.Г. Николаев. Отв. ред. Д.В. Ефременко. – М., 2009. – 290 с. (Сер.: Теория и история социологии).
3. Блауг М. Ростоу, Уолт У. // 100 великих экономистов после Кейнса = Great Economists since Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. – СПб.: Экономикс, 2009. – С. 248-251. – 384 с.
4. Carroll G.R. Organizational Ecology // Annual Review of Sociology. – 1984. – № 10. – P. 71-93.
5. Hannan M.T. and Freeman J. Organizational Ecology. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989. – 241 p.
6. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер. – М.: Финстатинформ, 2000. – 474 с.
7. Ерохина Е.А. Развитие национальной экономики: системно-самоорганизационный подход. / Е.А. Ерохина. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1999. – 160 с.
8. Колач С.М. Трансформування та ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / С.М. Колач. – Львів, 2009. – 20 с.
9. Коршунова Е.Д. Моделирование процесса адаптивного управления организационным развитием предприятия инвестиционно-промышленной сферы / Е.Д. Коршунова // Ме-

Рис. 2. Основні стадії процесу розробки стратегії розвитку аграрного підприємства

Розроблено за дослідженнями автора

неджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 2. – С. 34-39.

10. Черных А.В. Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.В. Черных. – Белгород, 2006. – 20 с.
11. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: Монография / Афанасьев Н.В., Рогожин В.Д., Рудыка В.И. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2002. – 184 с.
12. Ивлев В. Balanced ScoreCard – альтернативные модели [Електронний ресурс] / В. Ивлев, Т. Попова. – Режим доступу: <http://www.balancedscorecard.ru/bsc878.html>.
13. Pareto V. Traiffi de sociologie gimurale // Pareto V. Oeuvres complntes. Geimve, 1968. – Т. XII. – 639 p.
14. Микроэкономика. [Электронный ресурс]. — Электрон. дан. — СПб.: Институт «Экономическая школа», 2002-2003. Режим доступа: <http://micro.economicus.ru/>.
15. Кашуба Я.М. Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва / Кашуба Я.М. // Економіка та держава. – 2011. – № 9.– С. 16-18.
16. Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарика, 1998. – 296 с.
17. Портер М.Е. Конкуренция. – М.: Вильямс, 2001. – 495 с.
18. Минцберг Г. Школы стратегий / Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 385 с.
19. Ансофф И. Стратегическое управление: сокр. пер. с англ. / И. Ансофф; под ред. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
20. Ліпєц Ю.В. Впровадження стратегічного менеджменту на підприємствах України як прогресивного напрямку їх розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipdo.kiev.ua/files/articles/but4.pdf>.
21. Hamel G., Prahalad C.K. Competing for the Future. – Harvard Business School Press. Boston (Mass.). – 1994. – 456 p.
22. Treacy M., Wiersema F. The Discipline of Market Leaders. Reading (Mass.), 1995. – 369 p.
23. Moore J.F. The Death of Competition. – N.Y.: Harper Business, 1996. – 478 p.
24. Brandenburger A.M., Nalebuff B.M. Coopetition. – N.Y.: Doubleday, 1996. – 668 p.
25. Осовська Г. В. Менеджмент організацій // Осовська Г. В., Осовський О.А.: Навч. Посібник. – К.: Кондор. – 2005. – 860 с.
26. Семенов Г.А. Стратегія розвитку підприємства в сучасних умовах на прикладі КП «НВК «Іскра» (м. Запоріжжя) // Семенов Г.А., Богдан Ю.М. // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 2. – С. 187-190.

УДК 004738.5:339

Вавдійчик І.М.

*асистент кафедри економіки та фінансів підприємства
Київського національного торговельно-економічного університету*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ЗАКУПІВЛІ ТОВАРНИХ РЕСУРСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ ТОРГОВИХ МАЙДАНЧИКІВ

У статті розкрито основні аспекти організації та функціонування такої форми електронної комерції, як електронні торгові майданчики (ЕТМ). Виокремлено основні переваги здійснення закупівель товарів підприємствами торгівлі з використанням ЕТМ. Розглянуто відмітні особливості застосування незалежних та внутрішньо корпоративних ЕТМ, запропоновано критерії вибору незалежного ЕТМ.

Ключові слова: електронна комерція, електронний торговий майданчик, тендер, торги, функціонал.

Вавдійчик И.Н. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕДУРЫ ЗАКУПКИ ТОВАРНЫХ РЕСУРСОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭЛЕКТРОННЫХ ТОРГОВЫХ ПЛОЩАДОК

В статье раскрыты основные аспекты организации и функционирования такой формы электронной коммерции, как электронные торговые площадки (ЕТП). Выделены основные преимущества осуществления закупок товаров предприятиями торговли с использованием ЕТП. Рассмотрены отличительные особенности применения независимых и внутренне корпоративных ЕТП, предложены критерии выбора независимой ЕТП.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронная торговая площадка, тендер, торги, функционал.

Vavdiichyk I.M. IMPROVEMENT OF PROCEDURE OF PURCHASE OF COMMODITY RESOURCES WITH THE USE OF ELECTRONIC TRADE GROUNDS

The basic aspects of organization and functioning of such form of electronic commerce, as electronic trade grounds (ETG), are exposed in the article. Basic advantages of realization of purchases of commodities are distinguished by trade enterprises with the use of ETG. The distinctive features of application are considered independent and inwardly corporate ETG, the criteria of choice of independent ETG are offered.

Keywords: electronic commerce, electronic trade ground, tender, functional.

Постановка проблеми. Функціонування підприємств торгівлі в сучасних умовах господарювання, яке спроможне забезпечити сталі темпи зростання обсягів їх діяльності, вимагає застосування сучасних інформаційних технологій. Використання форм, засобів і методів електронної комерції підприємствами торгівлі сприяє забезпеченню прозорості та відкритості більшості бізнес-процесів, підвищенню їх ефективності та результативності. Тому дослідження проблем розвитку та особливостей функціонування електронної комерції та зокрема електронних торгових майданчиків для підприємств торгівлі є своєчасним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя для застосування інноваційних технологій, зокрема в сфері електронної комерції, закладено в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Особливості створення та функціонування сучасних систем електронної комерції розкрито в працях Евода І. [1] Ю. Кисельова [2], Д. Козьє [3], М. Рейнолдса [4], О. Юдіна [5]. Дослідженню загальних характеристик і особливостей функціонування основних систем та організаційних форм електронної комерції присвячені праці В.В. Апопія [6], І.Т. Балабанова [7], В.Л. Плєскача [8], А.І. Пушкаря [9].

Постановка завдання. Дослідити та проаналізувати можливості застосування електронних торгових майданчиків, оцінити їх переваги та недоліки в процесі закупівлі товарних ресурсів підприємствами роздрібною торгівлі України в сучасних умовах господарювання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Підвищенню ефективності та прозорості закупівельних операцій торговельних підприємств сприятиме використання сучасних засобів електронної комерції – електронних торгових майданчиків (ЕТМ). За твердженням А. Апопія, електронний торговий майданчик – це ринковий кібернетичний простір для

здійснення комерційних операцій у режимі on-line, пов'язаних з оптовими закупівлями і оптовими продажами товарів, робіт, послуг [6, с. 407].

Великі українські компанії, у тому числі в сфері ритейлу поступово, слідом за місцевими операторами світових лідерів, наприклад компанії «МЕТРО кеш енд Кері Україна», усвідомлюють необхідність впровадження електронних закупівель як інноваційної технології формування товарних ресурсів. Використання електронних торгових майданчиків (ЕТМ) дозволяє підприємствам торгівлі вивести бізнес-процес формування товарних ресурсів та закупівлі товарів на якісно новий рівень, контролювати закупівлі та витрати, оптимізувати витрачання часу, забезпечити необхідну прозорість закупівельного процесу, уникнення корупції та зловживань. ЕТМ, які можуть використовуватися підприємствами торгівлі для організації пошуку постачальників та забезпеченню закупівлі товарних ресурсів, відносяться до категорії В2В (business to business – бізнес для бізнесу) тобто майданчики, на яких постачальники і закупівельники можуть вести торгово-закупівельну діяльність, купуючи товари, роботи і послуги для потреб своїх компаній.

Фахівці ринку відзначають 9 основних переваг здійснення закупівельної діяльності за допомогою електронних торгових майданчиків [10].

1. ЕТМ – ефективний інструмент боротьби з «відкатами», підвищення прозорості та відкритості закупівель. Загальновідомо, що менеджери із закупівлі не завжди чесні і сумлінні у виконанні своїх обов'язків. Використання ЕТМ дозволяє власникам та керівникам підприємств навести порядок у відділі закупівель, отримати ефективний інструмент віддаленого контролю закупівельної діяльності, організувати прозору систему закупівель. Проведення закупівельної діяльності в електронній формі дозволяє усунути маніпуляції менеджменту з метою віддати перемогу

«своєму» постачальнику, мінімізувати вплив людського фактора на результати закупівлі (вибір кращої заявки відбувається автоматично, виходячи із визначених організатором закупівлі критеріїв/вимог) форм. Чим більш корумпованою є сфера закупівлі в конкретному підприємстві, тим вищу економію отримає підприємство від застосування ЕТМ.

2. ЕТМ – джерело збільшення прибутку. До основних джерел отримання прибутку від використання ЕТМ слід віднести: економію на закупівлях, збільшення обсягу продажів, скорочення витрат на організацію торговельно-закупівельного процесу. Економія коштів відбувається за рахунок зниження витрат шляхом впровадження електронної форми документації, зменшення витрат, спрощення процедури замовлення, зниження вартості залучення постачальників на одиницю товару і оптимізації вибору постачальників. Як свідчить вітчизняна практика провідних ЕТМ, ефективність закупівель, що здійснюються за допомогою електронних торгових майданчиків, досягає 25% від початкової запланованої вартості закуповуваних товарів, робіт, послуг.

3. ЕТМ – інструмент підвищення конкурентоспроможності. Оптимізація управління закупівельною діяльністю за допомогою ЕТМ спрямована на підвищення конкурентоспроможності підприємства торгівлі за рахунок закупівлі необхідних ресурсів відповідної якості, встановленої кількості, у певний час, у потрібне місце і з найменшими витратами. В умовах цінової конкуренції, яка сьогодні притаманна споживчому ринку України, зниження собівартості закупівлі якісної продукції підвищує її конкурентоздатність в очах споживачів, а отже обумовлює конкурентні переваги і самого підприємства торгівлі.

4. ЕТМ – інструмент подолання територіальних кордонів (обмежень). Організація закупівельної діяльності за допомогою ЕТМ допомагає подолати традиційний територіальний бар'єр, який існує між ритейлерами і постачальниками (виробниками) споживчих товарів. Нівелювання географічного чинника дозволяє значно збільшити перелік постачальників, з якими співпрацює підприємство торгівлі та мінімізувати складову витрат на відрядження в складі трансакційних витрат, а отже, і собівартості товарних ресурсів.

5. ЕТМ – засіб підвищення ліквідності ринку закупівель. ЕТМ забезпечує всі ключові фактори ліквідності ринку, такі як: прозорість здійснюваних операцій, покупці і продавці володіють всією повною інформацією про стан і кон'юнктуру ринку; необмежене коло постачальників; відсутність неринкових механізмів впливу, зручні та ефективні технології проведення закупівель; відсутність бар'єрів входу на ринок. Як результат, ринок закупівель стає більш ліквідним, тобто в будь-який час є можливість придати будь-яку кількість товарів, робіт, послуг за найкращими ринковими цінами.

6. ЕТМ – інструмент зниження трудових витрат. Закупівлі в електронній формі вимагають набагато менше часу, ніж традиційні закупівельні процедури. Як результат, використання ЕТМ дозволяє зменшити час та трудові зусилля менеджерів із закупівель на пошук контрагентів, вибір оптимальної пропозиції, підготовку та проведення переговорів до 70%.

7. ЕТМ – шлях до створення відкритого конкурентного середовища. На ЕТМ здатні ефективно працювати тільки найкращі компанії-постачальники, які бережуть свою ділову репутацію та готові до чесної конкуренції. Участь в електронних торгах вимагає від постачальників відповідності ринковим

стандартам якості. Отже, цей інструмент організації закупівельної діяльності сприяє зростанню якості споживчих товарів та зростанню задоволенню покупців підприємств торгівлі.

8. ЕТМ – інструмент розвитку аналітично-прогностичних можливостей підприємства. ЕТМ дозволяють проводити аналіз динаміки закупівель, продажів, планувати попит і пропозицію, оновлювати та розширювати власну пропозицію споживчих товарів, здійснювати не тільки пошук, а й оцінку окремих постачальників товарних ресурсів та обирати найкращого на умовах недискримінаційного доступу.

9. ЕТМ – стандартизовані процедури закупівель. На ЕТМ використовуються стандартизовані процедури закупівель, які відповідають найкращим світовим практикам та зарекомендували себе в якості найбільш ефективних та таких, що дозволяють уникнути помилок при проведенні процедур закупівель. Незважаючи на велику кількість переваг в ЕТМ є і суттєвий недолік: складно оцінити якість товарів, що пропонуються; менеджер із закупівлі не може особисто «побачити» продукт та оцінити його споживчі властивості, отже ризикує купити «кота в мішку». Виходячи з цього, ЕТМ рекомендується виключно для закупівлі масових стандартних товарів.

Виокремлюються два типи ЕТМ: незалежні та внутрішньо корпоративні [11]. При використанні незалежного ЕТМ підприємство торгівлі, яке бажає здійснити закупівлю, розміщує на ЕТМ умови закупівлі (товарну групу чи найменування товару, обсяг, фінансові, транспортні умови тощо. Система з наявної бази даних підбирає відповідних зареєстрованих постачальників та відправляє їм запит на участь у конкурсі закупівлі. Постачальники, які бажають взяти участь у конкурсі, виставляють свою пропозицію з вказаною ціною та іншими умовами поставки. Фахівці підприємства торгівлі чи фахівці ЕТМ (за договором) аналізують пропозиції постачальників, їх активність і рейтинги в системі, вибирають переможця торгів і укладають з ним угоду закупівлі. Незалежні ЕТМ є більш ефективними з точки зору організації торгово-закупівельної діяльності. Наявність великої кількості закупівельників і постачальників у системі розширює перелік потенційних партнерів і дає додаткову економію часу, оскільки про закупівлі в найкоротші терміни дізнається найбільш широке коло компаній.

Корпоративні ЕТМ є більш дорогавартістним інструментом, оскільки вони створюються під потреби конкретного підприємства торгівлі. Перевагою є максимальне врахування специфіки його діяльності та бізнес-процесу закупівлі, можливість використання індивідуальних вимог (наприклад, більш широка інформація щодо товару та постачальника), що обумовлює можливість більш об'єктивного вибору постачальника за рахунок використання наукових методів вибору, які враховують більшу кількість факторів. У той же час, крім високої вартості, недоліком є певна обмеженість бази даних постачальників, яка формується підприємством торгівлі самостійно. Ухвалюючи рішення про переведення закупівель в електронну форму підприємству торгівлі необхідно визначитися: створювати власний ЕТМ або скористатися послугами незалежного оператора. Однак створення власного ЕТМ потребує суттєвих фінансових витрат. Крім того, всі репутаційні ризики, пов'язані з можливими технічними проблемами, безпекою, людським фактором, несе підприємство торгівлі – організатор тендерів. З плюсів варто відзначити те, що при створенні власного майданчика легше вирі-

шити задачу інтеграції з існуючими в компанії ІТ-сервісами. Разом з тим, використання незалежних ЕТМ також має очевидні переваги: за меншу вартість замовник отримує певний рівень сервісу і додаткові опції (наприклад, навчання, додатковий пошук постачальників, консультаційну підтримку). Оператори ЕТМ зацікавлені в тому, щоб постійно розвиватися і покращувати якість послуг з урахуванням потреб і запитів усіх користувачів. Таким чином, найбільш ефективним, на наш погляд, варіантом для малого і середнього торговельного бізнесу є використання незалежних ЕТМ, для великих підприємств торгівлі – впровадження гібридної моделі, при якій торги проходять на власному ЕТМ з подальшим дублюванням інформації на зовнішньому ЕТМ. Такий підхід дозволяє розширити перелік постачальників і отримати більше пропозицій. Інформація щодо кількісних та якісних параметрів діяльності найбільш ЕТМ що функціонують в Україні та рекомендуються для практичного використання підприємствами торгівлі, представлена в табл. 1.

Торги щодо закупівлі товарних ресурсів на будь-якому типі ЕТМ можуть бути відкритими чи закритими (відповідно, з необмеженою та обмеженою кількістю учасників). Найбільш важливим та складним моментом є вибір незалежного ЕТМ. Сьогодні на українському ринку досить багато пропозицій від незалежних ЕТМ, кожна з яких пропонує свою тарифну сітку і набір послуг.

В якості основних критеріїв вибору незалежного ЕТМ рекомендується використовувати наступні

(доопрацьовано автором на основі [12], зокрема наведено 7 нових критеріїв з врахуванням інформації, представленої на сайтах ЕТМ):

1. Функціонал. Необхідно переконатися, що пропонується не «дошка оголошень» про оголошені тендери, а повноцінний ЕТМ. Тільки в цьому випадку є можливість провести закупівлю повністю в онлайн-режимі і оцінити всі переваги системи електронних торгів. Для цього доцільно скористатися опцією «Безкоштовні пробні торги» або «Безкоштовний сервіс», які пропонуються постачальниками ЕТМ. Підприємствам торгівлі доцільно звернути увагу на зручність оголошення процедури закупівель, зокре-

ма перелік параметрів закупівлі, які можливо встановити: товарна група, найменування та опис товару, дата поставки, періодичність поставки, фінансові умови (кількість днів відстрочки), суб'єкт організації та оплати транспортних витрат, термін придатності товарів тощо.

2. Перелік типів торгів, які підтримуються системою. Як свідчить ознайомлення з наявними пропозиціями перелік типів торгів, які можуть бути організовані на ЕТМ, є достатньо різноманітним: електронний аукціон, редукціон з переторжка, відкриті і закриті тендери, запити пропозицій та котирувань тощо, усього більш як 45 варіантів. Чим більш широкий перелік типів торгів, підтримує платформа ЕТМ, тим ширші можливості підприємства торгівлі щодо здійснення закупівель та вибору постачальника, зниження вартості товарних ресурсів.

3. Середня кількість учасників у торгах та їх галузева приналежність. Проаналізувавши цей показник, можна приблизно спрогнозувати кількість учасників по закупівлі відповідної групи товарів. Також варто уточнити в представників ЕТМ цифру конкретно по товару/послуді, які цікавлять підприємство. Якщо такий запит залишиться без відповіді, значить постачальників з даної номенклатури (товарної групи) на майданчику поки що немає, а отже ефективність його використання може бути сумнівною.

4. Ефективність та результативність закупівель. Їх індикатором є середній відсоток економії на торгах, заявлений ЕТМ, а також кількість оголошених тендерів, які відбулися. Як свідчить світова практика на електронних торгах економиться в середньому 10-25% від первісної ціни. Доцільно поглиблено розглядати пропозиції лише тих ЕТМ, які, за наведеною на сайті статистикою, є більш ефективними.

5. Додатковий сервіс. Доцільно уточнити перелік додаткових сервісів, які отримуються автоматично (розсилка запрошення в ваш тендер, протокол результатів закупівлі, аналітика), а також перелік додаткових послуг менеджерів клієнтського відділу ЕТМ (допомога у створенні тендерної документації, запрошення до участі в тендері в телефонному режимі постачальників, закріплення за підприємством персонального менеджера і т.п.), а також умови їх

Таблиця 1

Інформація про найбільш популярні ЕТМ, які діють в Україні та пропонуються для застосування торговельним підприємствам

Назва ЕТМ	Країна-розробник	Рік заснування	Кількість зареєстрованих учасників	Кількість проведених торгових процедур	Обсяг проведених торгів, млн грн	Ефективність закупівель
B2B-Center Україна (www.b2b-center.ua)	Росія	2011	190800	427567	1192264,2	н/д
			148090*	319966*	665100*	
Fabrikant.ua (www.fabrikant.ua)	Росія	2012	5403	1770	659,1	13,01%
			2647*	1263*	275,8*	
Тендер Про Україна (www.tenderpro.com.ua)	Росія	2009	109958	43024	н.д. *	н/д
			66080*	148217*		
Торгові системи (www.ts.ua)	Україна	2011	1499	4184	106	н/д
			1227*	3670*	69,8*	
Універсальні електронні торгові системи (www.tender-me.com.ua)	Росія / Україна	2012	н.д.	н.д.	н.д.	н/д
Українська електронна торговельна площадка (www.uetp.com.ua)	Україна	2011	1035	712	10,3	н/д
			1028*	668*	10,1*	
Zakupki.UA (www.zakupki.ua)	Україна	2013	н/д	н/д	36,4	23,5%
			225*	10*	3,8*	

Джерело: дані офіційних сайтів компаній станом на 05.11.2014 р.

*- станом на 15.12.2013 за даними [11]

надання (надаються безкоштовно, входять в абонентську плату, надаються на платній основі). Окремі ЕТМ пропонують суттєве розширення функціональних можливостей, зокрема планування закупівель, формування бюджету, побудову ієрархії організації, включаючи інтеграцію з ERP-системами.

6. Розміри бази постачальників, у т.ч. цільових: національних та за місцем діяльності або цільовим ринком закупівлі підприємства торгівлі, та швидкість їх зростання (показники приросту) усього та в одній торговій пропозиції. Рекомендується звертати уваги не просто на кількість зареєстрованих користувачів відповідного ЕТМ, а й диференційовано: продажі – купівля (для підприємств торгівлі більше значення має зареєстрована кількість виробників та постачальників); кількість українських користувачів (якщо пріоритетом є закупівля товарних ресурсів українського походження) або відповідної країни (якщо оголошення закупівлі на ЕТМ має за мету залучення іноземних постачальників з подальшим прямим імпортом закуплених товарних ресурсів на територію України).

7. Можливість отримання інформаційно-консультативних послуг та навчання по роботі з системою. Знайомлячись з пропозиціями окремих ЕТМ, слід звернути увагу на цю можливість, а саме: частоту та змістовність проведення різноманітних презентацій та тренінгів; наявність «гарячої» лінії для постійного консультування користувачів, підготовку та розміщення на сайті різноманітних інструктивних матеріалів та зручність роботи з ними зручність; проведення вебінарів з практики закупівель та інших питань управління діяльністю підприємства тощо.

8. Можливість нецінового відбору постачальників та товарів за рахунок врахування більш широкого переліку критеріїв вибору, ніж ціна закупівлі. Окремі ЕТМ пропонують розміщення заявки на участь у тендері тільки разом з анкетою постачальника, яка розроблюється ЕТМ або організаторам торгів та містить усю важливу для нього інформацію, яка може (і повинна) прийматися до відома при визначенні переможця тендеру. Також доцільно отримувати більш повну інформацію щодо товару, який пропонується до закупівлі, зокрема документи відповідності, фото, відгуки тощо. Такий підхід дозволяє враховувати при виборі постачальника не лише ціну товару, а й інші характеристики товару та постачальника.

9. Економічність використання (рівень цін на послуги ЕТМ), прозорість цінової політики. Необхідно зазначити, що підходи до встановлення цін дуже різноманітні: відсоток від угоди (диференційований залежно від її розміру), фіксована плата за пакетне обслуговування на певний період, фіксована плата за окремі операції (запит комерційних пропозицій, організація торговельної процедури, оцінка конкурентних пропозицій тощо). Бажано, щоб надавався пільговий період безкоштовного пробного використання системи, що дозволяє краще зрозуміти доцільність її використання. Стосовно прозорості цінової політики, то про неї говорить наявність на сайті ЕТМ спеціального розділу «Тарифи» чи «Тарифний план» з повною інформацією щодо вартості послуг, які надаються. Виходячи з наведеної інформації та прогнозованого обсягу закупівельних операцій, оцінюються рівень цін на послуг для конкретного підприємства (прийнятний, допустимий, високий, відмова від співробітництва тощо).

10. Досвідченість. У процесі оцінювання доцільно звернути увагу на рік початку діяльності, кількість зареєстрованих користувачів та динаміку їх

зростання, кількість торгів, які відбулися, кількістю позитивних та співвідношенням позитивних та негативних відгуків про роботу ЕТМ тощо, які опосередковано засвідчують набутий досвід ЕТМ. Безумовно, «молоді» ЕТМ пропонують більш дешеві пропозиції щодо окремих видів послуг, іноді використовують більш агресивну рекламу та обіцянки, але доцільніше звертати увагу на об'єктивну статистику та професійні якості фахівців ЕТМ.

11. Інтернаціоналізація, доступ до системи міжнародних закупівель та врахування кращих іноземних практик організації електронних торгівлі, зокрема TECLLOT, надання безкоштовних послуг з перекладу рекламних матеріалів на іноземну (англійську) мову тощо.

12. Інноваційність, прагнення до удосконалення своїх функціональних можливостей. Оскільки інформаційні технології дуже швидко розвиваються, суттєве значення при виборі ЕТМ має його інноваційна орієнтація, прагнення до постійного розширення функціональних можливостей для забезпечення більшої зручності користувачів, прагнення до налагодження нових додаткових аналітичних модулів, які дозволяють у наочній формі представляти результати торгово-закупівельної діяльності тощо.

Для проведення процедури вибору з використанням зазначених критеріїв можуть використовуватися різноманітні методичні прийоми, зокрема просте та зважене (з врахуванням вагомості) експертне опитування.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, ЕТМ належать до числа інноваційних (для України) та перспективних (з точки зору наявного потенціалу) інструментів удосконалення закупівельної діяльності та формування товарних ресурсів підприємствами торгівлі, що сприяють покращенню результатів їх господарсько-фінансової діяльності. Сучасні підприємства роздрібною торгівлі, особливо великих форматів, активно впроваджують інноваційні технології ведення бізнесу, тому проблеми впровадження та використання окремих форм електронної комерції, зокрема електронних торгових майданчиків, потребують подальшого вивчення та дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Эвод И.И. Электронная коммерция: планирование, создание, эксплуатация Web-сайтов электронной коммерции. Практическое руководство / И.И. Эвод: пер. с англ. – СПб.: ДиаСофт, 2002. – 590 с.
2. Киселев Ю.Н. Электронная коммерция: практическое руководство / Ю.Н. Киселев. – СПб.: ДиаСофтЮП, 2001. – 224 с.
3. Козье Д.И. Электронная коммерция / Д.И. Козье: пер. с англ. – М.: Русская Редакция, 1999. – 270 с.
4. Рейнолдс М.И. Электронная коммерция. Основы программирования: Visual Basic, ASP, SQL Server 7.0 и MTS / М.И. Рейнолдс. – М.: Лори, 2001. – 538 с.
5. Системи електронної комерції: створення, просування і розвиток: монографія / О.М. Юдін, М.В. Макарова, Р.М. Лавренко. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 201 с.
6. Комерційна діяльність: підручник / за ред. проф. В.В. Анопія. – Вид. 2-ге, переробл. і допов. – К.: Знання, 2008. – 558 с.
7. Балабанов И.Т. Электронная коммерция / И.Т. Балабанов. – СПб.: Питер, 2001. – 334 с.
8. Плещач В.Л. Электронная коммерция / В.Л. Плещач, Т.Г. Затоначка. – К.: Знання, 2007. – 535 с.
9. Пушкарь А.И. Стратегическое управление развитием электронного бизнеса и информационных ресурсов предприятия (модели, стратегии, механизмы). Научное издание / А.И. Пушкарь, Е.Н. Грабовский, Е.В. Пономаренко. – Харьков: изд. ХНЕУ, 2005. – 480 с.

10. Електронний торговий майданчик як ефективний метод оптимізації закупівельного процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uetp.com.ua/useful_information/elektronnij_torgovij_majdanchik_yak_efektivnij_metod_optimizatsii.
11. Огляд ринку електронних торговельних майданчиків у Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://groshi-v-kredit.org.ua/ohlyad-rynku-elektronnyh-torhovelnih-majdanchukiv-u-ukrajini.html>.
12. Переход на систему електронних закупок: знаем, где подстелить соломку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.procurement.com.ua/2014/09/blog-post_30.html#more.

УДК 005.7:005.94

Вартанова О.В.

доктор економічних наук, доцент,

професор кафедри міжнародної економіки

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

АНАЛІЗ КОМПЕТЕНЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дано визначення компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності, визначено їх склад та структуру. Визначено особливості формування компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності. Встановлено перелік та рейтинг компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності. Запропоновано структуру моделі компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: здібності, здатність до підприємницької діяльності, компетенції, модель компетенцій, суб'єкти підприємницької діяльності.

Вартанова Е.В. АНАЛИЗ КОМПЕТЕНЦИЙ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Дано определение компетенций субъектов предпринимательской деятельности, определен их состав и структура. Определены особенности формирования компетенций субъектов предпринимательской деятельности. Предложена структура модели компетенций субъектов предпринимательской деятельности. Установлен перечень и рейтинг компетенций субъектов предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: способности, способность к предпринимательской деятельности, компетенции, модель компетенций, субъекты предпринимательской деятельности.

Vartanova O.V. THE ANALYSIS OF THE COMPETENCIES OF BUSINESS ENTITIES

The definition of competencies of business entities, defined by their composition and structure are identified. The features of the forming of competencies of business entities are determined. The list and ranking of competencies of business entities are determined. The structure of model competence of business entities is proposed.

Keywords: ability, ability to entrepreneurship, competence, competency model, business entities.

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність є особливим типом господарської поведінки суб'єктів підприємництва, спрямованим на завоювання конкурентних переваг із використанням інноваційного підходу, при якому господарюючий суб'єкт здатен виявляти й реалізувати можливості, що виникають у зовнішньому середовищі. Успішність та життєздатність підприємницької діяльності визначає особа – підприємець, від особистісних рис, якостей, знань та спроможностей, здатності до підприємницької діяльності якої залежатимуть результати бізнесу. Підприємці – це особлива група людей, але їхня поведінка підкоряється певним моделям. Ці моделі вміщують сукупність особистісних, професійних спроможностей, знань, навичок, досвіду, мотивів, цінностей та ін. Існує думка, що більшість з цих компетенцій формуються на основі вроджених здібностей, деякі з них можуть бути сформовані та набуті з досвідом. У літературі є дані, що 11% населення народжується зі здібностями до підприємництва [1]. Отже, природжені здатності суб'єктів підприємництва є вирішальним чинником їхнього становлення як суб'єкта підприємницької діяльності, що зумовлює поведінку суб'єктів підприємництва, їхню здатність створювати успішний бізнес та конкурувати в ринковому середовищі. З цього випливає необхідність формувати та розвивати необхідні знання й навички суб'єктів підприємницької діяльності, які визначають їхню спроможність до здійснення підприємницької діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні, методологічні й практичні аспекти діяльності суб'єктів підприємництва знайшли відображення в роботах А. Агеєва, А. Арсеєнко, І. Бузько, М. Вебера, П.Ф. Друкера, І. Єрмошенко, Т. Ковальчука, Д. Кузіна, Д.-К. Гелбрейта, Дж. М. Кейнса, В. Леонтьєва, А. Маршалла, А. Сміта, Є. Папченка, А. Чухна, Ф. Хайека, І. Холода, Й. Шумпетера, А. Юданова та ін., які розкривають сутність підприємницької діяльності, її економічні функції та мотиви. Очевидно, що ключову роль у підприємницькій діяльності відіграє особа – підприємець, від особистісних рис, якостей, знань та спроможностей, здатності до підприємницької діяльності залежатимуть результати бізнесу. В умовах докорінних змін в економічних умовах, які відбуваються в світовій економіці, необхідно формування нових підходів та методів до забезпечення діяльності суб'єктів підприємництва, які дають змогу підвищувати їхню конкурентоспроможність завдяки розвитку особистісних компетенцій як здатності та спроможності до підприємницької діяльності. Одним з таких підходів є компетентнісний підхід (розглянутий у роботах В. Верби, О. Гребешкової, П. Селзніка, Х. Стівенсона, Дж. Тідда, К. Прахальда і Г. Хемеля та ін.), згідно з яким в основі конкурентних переваг знаходяться ключові сфери компетенції суб'єкта підприємництва, що визначають його унікальність у конкурентному середовищі та дають йому можливість успішно конкурувати. Застосування компетентнісного підходу дає змогу ідентифікувати ключові

чові компетенції та формувати моделі компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності, які зумовлюють їх здатність до підприємницької діяльності.

Мета дослідження полягає у визначенні ключових особистісних і професійних знань, навичок і спроможностей (компетенцій), властивих суб'єктам підприємницької діяльності, які визначають їх здатність до підприємницької діяльності і зумовлюють їх конкурентні переваги.

Результати дослідження. У більшості наукових праць підприємництво розглядається з позицій діяльнісного підходу. Підприємницька діяльність, як і будь-яка інша, має певну структуру. Вона включає в себе мету, потреби, мотиви, предмет, знання про нього; способи і засоби досягнення мети, а також умови її досягнення. Таке розуміння структури діяльності, вперше чітко сформульоване в працях О. Леонтьєва, і досі підтримується як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. У дослідженнях структури підприємницької діяльності звертається увага на те, що головною її метою є отримання вигоди [2], а «середовищем» діяльності підприємця є невизначеність. Різні дослідники зосереджувалися на різних аспектах успішності підприємницької діяльності. Мета підприємництва обумовлена такими структурними елементами підприємницької діяльності, як мотиви або внутрішні спонуки до неї. Проте способи досягнення мети підприємницької діяльності визначаються наявністю уроджених та набутих якостей, які в сукупності визначають результати підприємницької діяльності. Необхідність виявлення домінуючих якостей зі всього спектру рис підприємця, які визначають здатність та спроможність до підприємницької діяльності та в цілому формують моделі компетенцій суб'єкта підприємництва, визначають мету даного дослідження та його актуальність.

Компетенції персоналу є сукупність професійних та особистісних характеристик (якостей) працівника, його мотивів, цінностей та настанов, що формують моделі його професійної поведінки та зумовлюють успішність його професійної діяльності. Компетенції суб'єкта підприємницької діяльності можна визначити як кластер знань, навичок, спроможностей, цінностей, мотивів, зумовлених особистісними якостями й психофізіологічними характеристиками особи, які формують поведінкові моделі людини та знаходять вияв у формуванні її здатності до підприємницької діяльності [3]. Особливості підприємницької діяльності як з інституціональної, так і з організаційної точки зору, зумовлюють певну специфіку формування та прояву компетенцій суб'єкта підприємництва.

Використання компетентнісного підходу до визначення особистісних рис, психофізіологічних особливостей і спроможностей суб'єктів підприємницької діяльності дає змогу встановити особистісні й професійні характеристики, які є необхідними й достатніми для здійснення підприємницької діяльності, та які в сукупності формують компетенції суб'єкта підприємницької діяльності. Автором визначено структуру формування компетенцій суб'єкта підприємницької діяльності, яка складається зі знань, навичок, вмінь, досвіду, цінностей та мотивів, які впливають на поведінку, вчинки та управлінські рішення суб'єктів підприємництва. Модель компетенцій суб'єкта підприємницької діяльності містить визначення компетенцій, які згруповані за певними ієрархічними рівнями, а також поведінкові індикатори, що дають змогу оцінити ступінь прояву конкретних компетенцій у професійній діяльності підприємця.

Підприємці – це особлива група людей, але їхня поведінка підкоряється певним моделям. Дійсно, дослідження компанії ТТІ СИ (Російська Федерація) демонструють, що для більшості успішних підприємців характерні такі компетенції, як уміння переконувати, лідерські якості, особиста відповідальність, орієнтація на результат і уміння спілкуватися з людьми. Але це ж дослідження продемонструвало, що є деякі якості, які успішним підприємцям не властиві [1]. Дослідження компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності проходило в декілька етапів. Спочатку було проведено діагностування особистих якостей серійних підприємців. Потім їх порівняли з контрольною групою (17 000 випробовуваних). Контрольна група, як і експериментальна, пройшла діагностування володіння 23 практичними навичками, пов'язаними з професійною діяльністю. За підсумками діагностування спеціалісти компанії ТТІ СИ оцінили, які з компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності є добре розвиненими, розвиненими, помірно розвиненими або вимагають подальшого розвитку.

Проаналізувавши одержані дані, було виявлено, що в більшості суб'єктів підприємницької діяльності немає чотирьох конкретних компетенцій. Ключові компетенції суб'єктів підприємницької діяльності (порівняно із компетенціями контрольної групи – 17000 працюючих дорослих) подано на рис. 1.

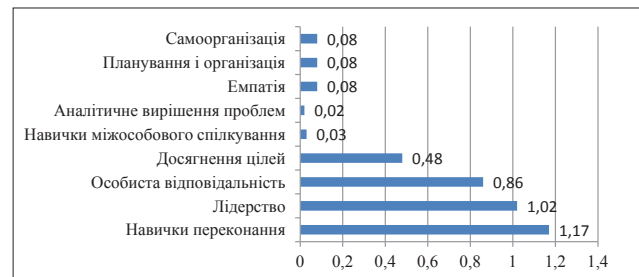

Рис. 1. Ключові компетенції суб'єктів підприємницької діяльності [1]

Дослідження показали, що найрідкіснішою компетенцією підприємців є емпатія. Підприємці створюють товари й вирішують проблеми для людей, але, згідно з нашим дослідженням, вони роблять це в надії окупити витрачені ресурси. Підприємці можуть думати про людей тільки з раціональної точки зору – вони хочуть робити товари або робити послуги, потрібні іншим. Проте в підприємців це найчастіше пов'язано з бажанням отримати винагороду за згааний час і зусилля – а ті, у кого добре розвинена емпатія, зазвичай цього не очікують. Відмітно, що люди підприємницького складу розуму, не мають навичок самоорганізації й управління своїм часом, адже необхідність вирішення щоденних завдань відволікає від досягнення цілей, значущих для підприємства й самого підприємця. Оскільки зазвичай у підприємців йде декілька проектів паралельно, у них просто немає часу вникати в деталі кожного з них. Зазвичай, їм потрібний помічник для управління повсякденними завданнями, тому для вирішення таких питань їм доводиться наймати людину, що володіє навичками самоорганізації, або делегувати їх співробітникові усередині підприємства.

З цього випливає ще одна компетенція, якої бракує підприємцям, – уміння планувати й організувати. Аналогічно з навичками самоорганізації, якщо підприємець витрачає час на планування й

організацію кожної зустрічі, у нього не залишиться часу на розв'язання інших проблем. Варіантом вирішення цієї проблеми є наймання кваліфікованого офіс-менеджера або секретаря, який вестиме календар, організуватиме зустрічі й інші заходи, підтримуватиме порядок в офісі й триматиме керівника в курсі майбутніх подій. Крім того, підприємцям бракує навичок вирішення аналітичних завдань. У них високий рівень утилітарної мотивації (можливі доходи, фінансові винагороди, нові продукти або ідеї), тому найчастіше вони приймають рішення швидко; вони звикли до постійної нестачі часу для ухвалення рішень, до того ж зазвичай у них немає часу збирати й аналізувати дані. Аналітичні дані підприємці сприймають як перешкоду. І це правильно, адже усі, хто говорив, що їхні ідеї не спрацюють, спиралися на цифри й логіку. Наприклад, Мартін Лютер Кінг-молодший говорив: «У мене є мрія». Він не говорив: «У мене є план і стратегія». У підприємців є загальне бачення про-

екту, але їм потрібні помічники, щоб розробити реалістичну стратегію і втілити її в життя [1].

Люди з підприємницьким складом розуму мають певний набір компетенцій, який дає можливість їм генерувати ідеї і вести за собою інших. Але ймовірно, ті якості, яких їм бракує, не менш важливі. Розуміючи свої слабкості, вони зможуть їх компенсувати, оточуючи себе людьми, які здатні компенсувати ті якості, яких бракує підприємцям. Ключовою навичкою істинного лідера є усвідомлення сильних сторін інших людей і вміння доповнювати ними свої слабкості – це основа створення команди, яка утілить у життя мрії і досягне поставлених цілей.

Завдання формування переліку компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності зумовлює необхідність добору їхніх ключових компетенцій, що можливо на основі аналізу необхідних знань, вмінь, спроможностей, навичок, кваліфікаційних ознак суб'єктів підприємництва, які необхідні та достатні для здійснення підприємницької діяльності. Для

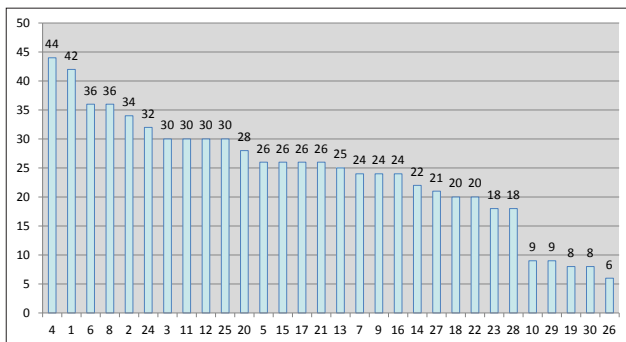

Рис. 2. Рейтинг компетенцій суб'єктів підприємництва Луганської області (відсотки)

1. Чітке розуміння змісту підприємництва	16. Здатність до навчання підприємництва
2. Відокремлення фактів від чуток	17. Орієнтація на клієнта
3. Уміння давати виважені оцінки	18. Гнучкість
4. Уміння знаходити нестандартні рішення	19. Емпатія
5. Уміння поводитись і приймати рішення в умовах невизначеності	20. Креативність
6. Уміння виробляти нові комерційні ідеї	21. Управління ризиками
7. Уміння оцінювати перспективність нових ідей	22. Стресовитривалість
8. Знання, необхідні для створення нової справи	23. Відкритість
9. Уміння оцінювати зовнішню ситуацію	24. Впевненість у собі
10. Уміння оцінювати дії з точки зору етики і моралі	25. Організованість
11. Уміння укладати угоди, встановлювати контакти, вести переговори	26. Наявність середньої освіти
12. Уміння отримувати належне	27. Наявність вищої освіти як такої
13. Комунікативність	28. Наявність вищої освіти за спеціальністю економіка, менеджмент, фінанси тощо
14. Управління конфліктами	29. Наявність додаткової / другої вищої освіти
15. Орієнтація на результат	30. Наявність кваліфікації магістра, зокрема, MBA або вченого ступеня

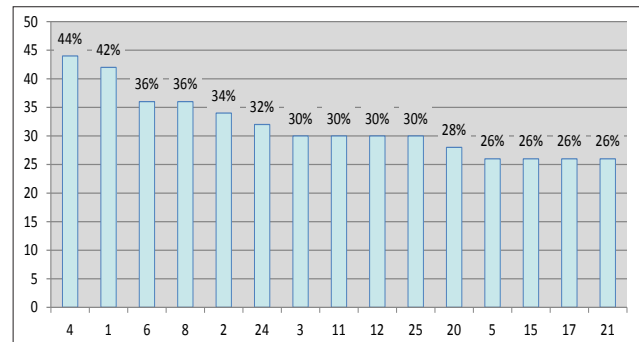

Рис. 3. Ключові компетенції суб'єктів підприємництва Луганської області (відсотки)

1. Чітке розуміння змісту підприємництва	16. Здатність до навчання підприємництва
2. Відокремлення фактів від чуток	17. Орієнтація на клієнта
3. Уміння давати виважені оцінки	18. Гнучкість
4. Уміння знаходити нестандартні рішення	19. Емпатія
5. Уміння поводитись і приймати рішення в умовах невизначеності	20. Креативність
6. Уміння виробляти нові комерційні ідеї	21. Управління ризиками
7. Уміння оцінювати перспективність нових ідей	22. Стресовитривалість
8. Знання, необхідні для створення нової справи	23. Відкритість
9. Уміння оцінювати зовнішню ситуацію	24. Впевненість у собі
10. Уміння оцінювати дії з точки зору етики і моралі	25. Організованість
11. Уміння укладати угоди, встановлювати контакти, вести переговори	26. Наявність середньої освіти
12. Уміння отримувати належне	27. Наявність вищої освіти як такої
13. Комунікативність	28. Наявність вищої освіти за спеціальністю економіка, менеджмент, фінанси тощо
14. Управління конфліктами	29. Наявність додаткової / другої вищої освіти
15. Орієнтація на результат	30. Наявність кваліфікації магістра, зокрема, MBA або вченого ступеня

цього автором сформовано перелік компетенцій суб'єктів підприємництва, які було угруповано за основними ознаками компетенції: знання, навички, вміння, спроможності, мотиви і цінності, поведінка, управлінські рішення і практичні дії, кваліфікація. Таким чином було визначено 30 компетенцій, які дозволяють скласти «компетентнісний портрет» або профіль суб'єкта підприємницької діяльності. Аналіз компетенцій суб'єктів підприємництва здійснювався за результатами опитування суб'єктів підприємницької діяльності в межах розроблення Програми підтримки підприємництва в м. Луганськ на 2010-2015 рр. Луганської обласної державної адміністрації.

Метою аналізу було визначення ключових компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності. Опитування суб'єктів підприємництва дало можливість обрати ключові компетенції суб'єктів підприємницької діяльності, які в найбільшій мірі характеризують його професійну спроможність, здатність реалізувати власні цілі, бути конкурентоспроможним у професійному середовищі. Респондентам був запропонований перелік компетенцій, які потрібно оцінити за п'ятибальною шкалою важливості компетенції для суб'єкта підприємництва, де 5 – найбільший прояв важливості компетенції, 1 – відповідно, її найменший прояв. За результатами опитування було одержано оцінювання компетенцій суб'єктів підприємництва, що дало можливість виявити їхній рейтинг (рис. 2), а також встановити ключові (найбільш важливі) компетенції суб'єктів підприємництва та характеристики, які, на думку респондентів, є неважливими для суб'єктів підприємництва.

За результатами проведеного опитування виявилося, що до ключових компетенцій суб'єктів підприємництва можна віднести 4, 1, 6, 8, 2, 24, 3, 11, 12, 25 компетенції, а саме: вміння знаходити нестандартні рішення (44%), чітке розуміння змісту підприємництва (42%), уміння виробляти нові комерційні ідеї (36%), знання, необхідні для створення нової справи (36%), відокремлення фактів від чуток (34%), впевненість у собі (24%), уміння давати виважені оцінки (30%), уміння укладати угоди, встановлювати контакти, вести переговори (30%), уміння отримувати належне (30%), організованість (30%). Разом із тим, респонденти визнали відносно неважливими такі компетенції суб'єктів підприємництва, як 10, 29, 19, 30, 26, а саме: уміння оцінювати дії з точки зору етики і моралі (9%), наявність додаткової / другої вищої освіти (9%), емпатія (8%), наявність кваліфікації магістра, зокрема, міжнародних освітніх рівнів MBA або вченого ступеня (8%), наявність середньої освіти (6%).

Аналіз даних, одержаних під час дослідження, дає можливість зробити висновок, що, на думку респондентів, найменш важливими компетенціями суб'єктів підприємництва є морально-етичні компетенції, пов'язані із здатністю оцінювати події з точки зору моралі та етики, зокрема, емпатія, також респонденти

вважають несуттєвою наявність у підприємців певного кваліфікаційного рівня. Зокрема, наявність середньої освіти вважають необхідним 6% респондентів, додаткової або другої вищої освіти – 9%; додаткового ступеня магістра або наукового ступеня – 6%. Рейтинг компетенцій суб'єктів підприємництва Луганської області подано на рис. 2.

Ключові компетенції суб'єктів підприємництва Луганської області подано на рис. 3.

Визначення ключових компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності дає змогу формувати моделі їх ключових компетенцій, які представляють собою певну ієрархію ключових компетенцій, об'єднаних у кластери, в якій кожній з компетенцій відповідають певні поведінкові індикатори. Поведінкові індикатори – це різні ступені прояву професійної поведінки працівника, що дозволяють кількісно оцінити компетенції персоналу шляхом співставлення найбільш бажаних для працедавця зразків професійної поведінки, з тими, що реально демонструються працівником. Структуру моделі компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності (фрагмент) подано на рис. 4.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз компетенцій суб'єктів підприємницької діяльності дав змогу встановити, що підприємцям властиві певні здібності, які зумовлюють їхню здатність до підприємницької діяльності. Використання компетентнісного підходу до визначення особистісних рис, психофізіологічних особливостей і спроможностей суб'єктів підприємницької діяльності дало змогу встановити особистісні й професійні характеристики, які є необхідними й достатніми для здійснення підприємницької діяльності, та які в сукупності формують компетенції персоналу суб'єкта підприємницької діяльності. Ключові компетенції

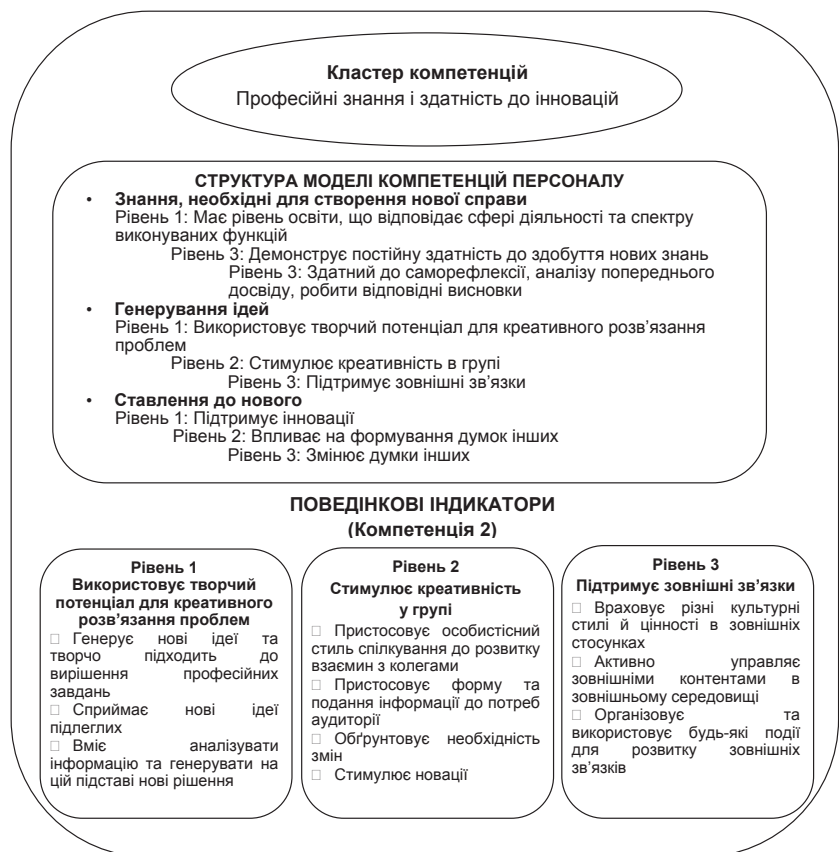

Рис. 4. Загальна структура моделі компетенцій персоналу суб'єкта підприємницької діяльності (фрагмент)

суб'єктів підприємницької діяльності лежать в основі формування їх конкурентних переваг, а саме: визначають не тільки якісний склад конкурентних переваг, види та кількісні характеристики продукції, що виробляється, а знаходяться в основі побудови всієї системи забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боннстеттер Б.И. Навыки, которых не хватает предпринимателям [Электронный ресурс] / Б.И. Боннстеттер. – Режим доступа: <http://blog.3metrix.ru/serial-entrepreneurs/>.
2. Knott P. A new approach to competence analysis / P. Knott, A.W. Pearson, R. Taylor // International Journal of Technology Management, 1996. – № 11. – P. 494–503.
3. Труніна І.М. Забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.04 / І.М. Труніна ; СНУ ім. В. Даля. – Луганськ, 2014. – 36 с.
4. Вартанова О.В. Конкурентоспроможність персоналу підприємства: [монографія] / О.В. Вартанова, К.В. Клецова, О.М. Кузьменко та ін. – Луганськ: Вид-во «Ноулдж», 2011. – 176 с.

УДК 338.439.4:633.003.13

Гаркавий В.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту організацій

Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ РОСЛИННИЦЬКИХ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Ефективність виробництва – це складна економічна категорія, у ній відображається дія багатьох економічних законів і показується одна з найважливіших сторін суспільного виробництва – його результативність. Форми прояву ефективності можна згрупувати по функціональних підсистемах, тобто оцінка ефективності базується на якомусь показнику (технологічна, економічна, соціальна та інші підсистеми). У статті, у першу чергу, приділено увагу оцінці технологічної ефективності роботи рослинницьких галузей сільського господарства України.

Ключові слова: сільське господарство, оцінка ефективності, виробництво.

Гаркавий В.В. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ РАСТЕНИЕВОДЧЕСКИХ ОТРАСЛЕЙ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

Эффективность производства – это сложная экономическая категория, в ней отражается действие многих экономических законов и показывается одна из важнейших сторон общественного производства – его результативность. Формы проявления эффективности можно сгруппировать по функциональным подсистемам, то есть оценка эффективности базируется на каком-то показателе (технологическая, экономическая, социальная и другие подсистемы). В статье, в первую очередь, уделено внимание оценке технологической эффективности работы растениеводческих отраслей сельского хозяйства Украины.

Ключевые слова: сельское хозяйство, оценка эффективности, производство.

Garkavyi V.V. PERFORMANCE EVALUATION OF CROP SECTORS OF AGRICULTURE OF UKRAINE

Production efficiency is a complex economic category. It displays the action of many economic laws and shows one of the most important aspects of social production – its performance. Manifestations of efficiency can be grouped into functional subsystems, ie performance evaluation is based on some indicator (technological, economic, social and other subsystems). This article, first of all, focuses on the assessment of the technological efficiency of the crop sectors of agriculture of Ukraine.

Keywords: agriculture, performance evaluation, production.

Постановка проблеми. Рослинництво це основна галузь агропромислового комплексу, яка займається вирощуванням сортів культурних рослин, необхідних для життєдіяльності людини або інших потреб, у тому числі і сільськогосподарських. Іншими словами, ця галузь забезпечує людину продуктами харчування, а іншу важливу галузь сільського господарства – тваринництво – кормами. Тому вирішення проблеми нарощування обсягів виробництва продукції рослинництва і підвищення її якості має особливе значення. Результати виробничої діяльності можна оцінити за її ефективністю, рівнем продуктивності праці, соціальним ефектом і так далі. У самому загальному розумінні ефективність виробництва слід розуміти як співвідношення результатів і витрат або задіяних ресурсів. Проблема порівняння витрат і одержаних результатів може ускладнюватись в умовах інфляції, тому доцільнішим видається метод визначення ефективності виробництва, що передбачає співвідношення одержаних результатів і задіяних ресурсів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам дослідження ефективності сільськогосподарського виробництва України присвячені роботи О.В. Манжури [6], Н.О. Вернюка [2], Н.А. Пігорного [7], В.С. Дієсперова [3], Н.І. Дучинської [4] та інших вчених. Але проблема дослідження ефективності залишиться актуальною завжди.

Сучасна економічна теорія і світова практика господарювання оцінюють результати функціонування економіки країни, або певної її галузі, двома способами: економічним зростанням і ефективністю суспільного виробництва. Ці поняття близькі і взаємопов'язані один з одним, але тим не менш не тотожні.

Економічне зростання – це розвиток національної економіки протягом певного періоду часу, який вимірюється або абсолютним приростом обсягів валового внутрішнього продукту (ВВП) і валового національного доходу, або темпами зростання цих показників у розрахунку на душу населення.

Ефективність виробництва – категорія, яка характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить не про темпи приросту обсягів виробництва, а про те, якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст, тобто свідчить про якість економічного зростання.

Ефективність виробництва є однією з головних характеристик господарської діяльності людини. Вона носить багатогранний і багаторівневий характер. Розрізняють ефективність процесу відтворення в цілому та окремих його фаз: виробництва, розподілу, обміну та споживання. Виділяють ефективність всієї економіки країни, окремих її галузей, підприємств і ефективність господарської діяльності окремого працівника.

А.В. Підгорний вказує, що різноманітність підходів до тлумачення категорії ефективність свідчить не лише про її багатоваріантність, але також й про незавершеність процесу пізнання проблеми [7, с. 126-131]. Він зазначає, що ефективність виробництва слід розглядати як складну економічну категорію, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів. Що ж до дослідження ефективності безпосередньо сільськогосподарського виробництва, то автор зазначає, що воно передбачає використання системного підходу до соціально-економічних процесів, ґрунтуючись на теорії відновлення. Також, на думку автора, сутність ефективності сільського господарства полягає у формуванні комплексу умов для забезпечення відтворення сільського населення на основі виробництва необхідної суспільної продукції.

Н.О. Вернюк ефективність виробництва розглядає як комплексне відображення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили, вкладених у певний вид діяльності за певний проміжок часу [2, с. 118-124]. Він зазначає, що з одного боку, ефективним можна вважати таке виробництво, що забезпечує найоптимальніше поєднання і використання економічного потенціалу та дозволяє отримати максимальний натурально-виробничий і фінансовий результати. Але Н.О. Вернюк також зазначає, що ефективність виробництва досягається в разі застосування принципу мінімізації, – тобто мова йде про досягнення найвищих кінцевих результатів при мінімальних затратах ресурсів.

В.С. Дієсперов зазначає, що в зв'язку з тим, що ситуація в сільськогосподарському виробництві України настільки різна, що аналіз її стає неповноцінним без урахування особливостей конкретних умов кожного підприємства [3, с. 13-20]. На думку автора, відмінності простежуються і під час оцінки результатів діяльності сільськогосподарських підприємств і в розрізі регіонів нашої країни.

Можна погодитись з О.В. Манжурою, який пропонує доповнювати кількісний аналіз результатів розвитку сільськогосподарських галузей виробництва якісними оцінками причинно-наслідкових зв'язків між обсягами виробництва, продуктивністю праці та рентабельністю роботи окремих галузей [6, с. 115-119]. Зокрема автор пропонує використовувати для цього кореляційний аналіз.

Особливу цікавість представляє думка Н.І. Дучинської [4, с. 123-127], яка зазначає, що вітчизняні учені, у своїх наукових працях, концентрують більшу увагу саме на економічній ефективності, але враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, доцільно розрізняти і такі види ефективності як технологічна і соціальна.

Під технологічною ефективністю розуміється такий спосіб виробництва, при якому для випуску

даної кількості продукції витрачається не більше ресурсів кожного виду, ніж при інших способах, і принаймні по одному ресурсу в порівнянні з іншими способами досягається економія. Поняття технологічної ефективності може бути сформульовано також наступним чином. Виробництво може вважатися технологічно ефективним, якщо забезпечується максимально можливий обсяг випуску продукції при заданій кількості ресурсів. Технологічна ефективність лежить в основі визначення економічної ефективності виробництва.

Соціальна ефективність – це відповідність результатів господарської діяльності соціальним цілям суспільства. Вона виражає рівень задоволення всієї сукупності потреб. Соціальна ефективність пов'язана з рівнем життя населення, змістом та умовами праці, станом середовища проживання людини, масштабами вільного часу. Вона передбачає посилення соціальної орієнтації економічного зростання. Неприпустиме збільшення масштабів виробництва за рахунок погіршення умов праці, нанесення шкоди навколишньому середовищу, зниження інших показників життєдіяльності людини.

Постановка завдання. На основі аналізу статистичної інформації визначити стратегію розвитку рослинницьких галузей сільського господарства України та провести оцінку ефективності їх роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як уже зазначалось вище, в основі визначення економічної ефективності виробництва лежить технологічна ефективність. Н.І. Дучинська зазначає, що технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. У рослинництві показниками технологічної ефективності, на думку Н.І. Дучинської, у першу чергу, виступають урожайність культур з одиниці посівної площі та основні параметри якості рослинницької продукції, наприклад, – вміст олії в насінні соняшнику [4, с. 123-127].

Саме визначенню технологічної ефективності роботи рослинницьких сільського господарства України і буде, у першу чергу, приділено увагу в цій статті. У таблиці 1 проаналізовано динаміку зміни розмірів площі збирання основних товарних культур у всіх категоріях господарств України [за даними джерел 5; 8; 9].

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про помітне зростання в Україні площ збирання, а значить і посіву, зернових і зернобобових культур на протязі 2010-2013 років: за цей відрізок часу рівень даного показника зріс на 1203,4 тис. га, або на 8,3%. Водночас у 2014 р., по даним на 1 листопада, зібрана площа зернових і бобових культур в Україні скоротилась у порівнянні з попереднім 2013 р. на 2207,3 тис. га.

Також, за попередніми результатами, у 2014 р. у країні скоротились площі збирання цукрових буряків, картоплі і овочів відкритого ґрунту. Однією з причин цього, на мій погляд, у першу чергу по овочам, є відсутність даних у Державній службі статистики України по АРК.

У наступній таблиці проаналізована динаміка валових зборів основної продукції по ключовим товарних культурах у всіх категоріях господарств України [за даними джерел 5; 8; 9].

Аналіз таблиці 2 показує, що в 2014 р., у порівнянні з 2010 р., навіть без даних про результати роботи сільськогосподарських підприємств АРК, сільське господарство України виробило на 17964 тис. т біль-

Таблиця 1

Зібрана (обмолочена) площа в усіх категоріях господарств, тис. га

Культура	2010	2011	2012	2013	2014*	2014 у % до 2010
Зернові та зернобобові культури	14598,9	15337,0	14812,8	15802,3	13595,0	93,12
Цукрові буряки	492,8	516,3	448,6	270,4	260,1	52,78
Соняшник	4514,7	4712,5	5083,0	5092,6	4997,5	110,69
Картопля	1417,0	1443,3	1444,1	1391,2	1345,2	94,90
Овочі відкритого ґрунту	466,8	504,3	503,4	493,7	449,4	96,30

* На 1 листопада 2014 р., інформація без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим

Таблиця 2

Валовий збір продукції рослинництва в усіх категоріях господарств, тис. т

Продукція	2010	2011	2012	2013	2014*	2014 у % до 2010
Зернові та зернобобові**	39271	56747	46216	63051	57235	145,74
Цукрові буряки	13749	18740	18439	10789	11652	84,75
Насіння соняшнику**	6772	8671	8387	11051	9995	147,59
Картопля	18705	24248	23250	22259	23675	126,57
Овочі відкритого ґрунту	8122	9833	10017	9873	8899	109,57

* На 1 листопада 2014 р., інформація без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим

** У вазі після доробки

Таблиця 3

Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні, ц з 1 га площі збирання

Культура	2010	2011	2012	2013	2014	2014 +/- до 2010
Зернові та зернобобові культури	26,9	37,0	31,2	39,9	42,1	+15,2
Цукрові буряки	279,0	363,0	411,0	399,0	448,0	+169,0
Соняшник	15,0	18,4	16,5	21,7	20,0	+5,0
Картопля	132,0	168,0	161,0	160,0	176,0	+44,0
Овочі відкритого ґрунту	174,0	195,0	199,0	200,0	198,0	+24,0

ше зерна, на 3223 тис. т більше насіння соняшнику, на 4970 тис. т більше картоплі. Також, за останні п'ять років в Україні зросло виробництво овочевих культур.

Хоча, якщо порівнювати валові збори двох останніх років (2013 і 2014), то можна помітити скорочення виробництва наступних видів продукції рослинництва: зернових і зернобобових; насіння соняшника та овочевих культур. Водночас у поточному році, порівнюючи з 2013 р., в Україні зросло виробництво цукрових буряків і картоплі відповідно на 863 та 1416 на тис. т.

Як уже зазначалось одним із ключових показників технологічної ефективності виробництва продукції рослинницькими галузями є урожайність культур з одиниці площі, табл. 3.

Дані таблиці 3 свідчать про помітне зростання рівня урожайності по всіх, обраних для аналізу, сільськогосподарських культурах в Україні в 2014 р. у порівнянні з урожайністю в 2010 р. Так найпомітніше зростання рівня технологічної ефективності, тобто урожайності з одиниці площі, простежується по цукрових буряках, – 160,57%. Майже в такому ж розмірі зросла ефективність виробництва в Україні зернових і зернобобових культур: рівень їх урожайності в 2014 р. (дані на 01.11.2014) у порівнянні з 2010 р. склав 156,51%. Рівно на 1/3, за досліджуваній період, зросла урожайність соняшнику і картоплі. З усього цього можна зробити висновок про помітне зростання рівня технологічної ефективності рослинницьких галузей сільського господарства України.

Представляє цікавість аналіз коливань показника технологічної ефективності виробництва продукції основних рослинницьких галузей в Україні за досліджуваній період. Для унаочнення результатів

буде використано графічний метод. На наступних рисунках показано аналітичне вирівнювання рівня урожайності зернових та зернобобових культур і соняшнику в Україні за досліджуваній період.

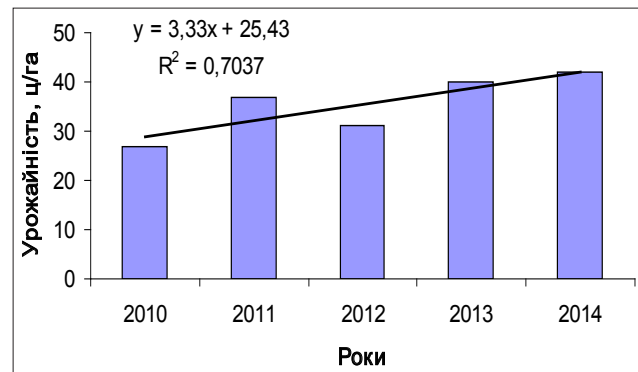

Рис. 1. Аналітичне вирівнювання рівня урожайності зернових і зернобобових культур в Україні

Прямолінійний тренд свідчить про поступове зростання рівня урожайності зернових і зернобобових культур в Україні, у середньому на 3,33 ц з 1 га площі збирання щороку. Згідно коефіцієнту апроксимації прямолінійний тренд достовірно відображає зміну рівня досліджуваного показника ($R^2=0,7037$).

Прямолінійний тренд свідчить про поступове зростання урожайності даної культури в Україні, за останні п'ять років, у середньому на 1,33 ц/га щороку. Згідно коефіцієнту апроксимації прямолінійний тренд достовірно відображає зміну рівня досліджуваного показника ($R^2=0,6188$).

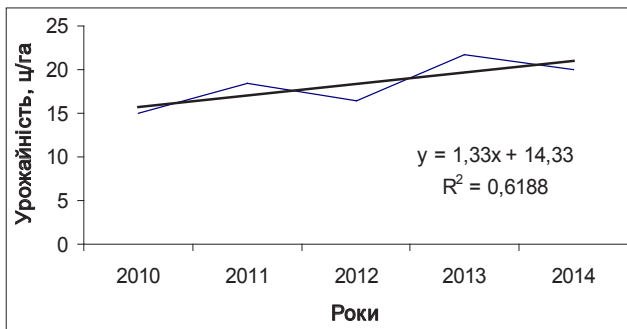

Рис. 2. Аналітичне вирівнювання рівня урожайності соняшника культур в Україні

Отже, на основі аналізу таблиці 3 і рисунків 1-2 можна зробити висновок, про поступове, але стабільне зростання урожайності в Україні основних сільськогосподарських культур. В.Я. Амбросов вважає, що це відбувається за рахунок подальшої інтенсифікації виробництва продукції рослинництва, у першу чергу зернових і олійних культур, на основі її хіміко-техногенної спрямованості [1, с. 72-79]. Водночас професор В.Я. Амбросов вважає, що даний напрям інтенсифікації, у тому числі в зв'язку з високим рівнем цін на промислові ресурси, може не дати гарантованого приросту доходів сільськогосподарським товаровиробникам.

Виходом із ситуації, на мій погляд, може стати використання сучасних технологій виробництва рослинницької продукції, наприклад No-Till, та Strip-Till. Як, відомо, використання даних технологій дає змогу підтримувати і відновлювати родючість ґрунтів і отримувати високу урожайність сільськогосподарських культур. Звісно, існують деякі обмеження їх застосування, так технологія No-Till не завжди є ефективною на «важких» суглинистих ґрунтах, – відомі випадки, коли аграрії були змушені відмовлятися від її використання і повертатися до технологій з мінімальним обробітком ґрунту. Технологія Strip-Till також має певні обмеження: зрозуміло, що її недоцільно використовувати при вирощуванні таких культур як пшениця, ячмінь або гречка; також можуть виникати технічні складнощі з точним висівом насіння. Але попри всі обмеження, на мій погляд, саме широке застосування технології Strip-Till дозволить сільськогосподарським підприємствам Дніпропетровської області оптимізувати витрати ресурсів і досягти зростання урожайності просапних культур. Мова йде, у першу чергу, про такі стратегічно важливі для цього регіону культури як соняшник і кукурудза на зерно.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дають можливість зробити висновок про те, що ефективність – це не випадкове явище, а закономірний, стійкий, об'єктивний процес функціонування економіки, який набув рис економічного закону. Він може бути сформульований як закон підвищення ефективності суспільного виробництва.

Ефективність виробництва – це складна економічна категорія, у ній відображається дія багатьох економічних законів і показується одна з найважливіших сторін суспільного виробництва – його результативність.

Форми прояву ефективності можна згрупувати наступним чином:

- по функціональних підсистемах, тобто оцінка ефективності базується на якомусь показнику (технологічна, економічна, соціальна та інші підсистеми);

- за рівнем структури народного господарства, тут мова йде про масштаб об'єкта що оцінюється, наприклад, можна оцінювати ефективність виробництва в цілій галузі, а можна оцінювати ефективність виробництва на маленькому підрозділі підприємства;

- по відображенню витрат, наприклад, піддаються оцінці ефективність витрат праці або виробнича ефективність;

- за формою ідентифікації, ефективність може бути як абсолютною, так і відносною (у порівнянні з чим-небудь).

Підвищення ефективності виробництва обумовлюється сукупністю постійно діючих факторів і рядом особливостей сучасного етапу економічного розвитку суспільства. З одного боку, підвищення економічної ефективності необхідно в зв'язку з обмеженістю збільшення деяких видів ресурсів, змінами у вартості факторів виробництва, зростанням потреб ринку у вітчизняній продукції, посиленням вимог до якості продукції. З іншого боку, на сучасному етапі розвитку суспільства розширюються можливості підвищення економічної ефективності суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амбросов В.Я. ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств / В.Я. Амбросов // Економіка АПК. – 2013. – № 10. – С. 72-79.
2. Вернюк Н.О. Організаційно-економічні засади управління ефективністю виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами / Н.О. Вернюк // Економіка та управління АПК. – 2014. № 1. – С. 118-124.
3. Дієсперов В.С. Ефективність сільськогосподарського виробництва на Волині / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 13-20.
4. Дучинська Н.І. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення / Н.І. Дучинська, Н.М. Бондаренко, К.А. Лядова // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Т. 21, вип. 7(2). – С. 123-127.
5. Збирання врожаю сільськогосподарських культур та проведення інших польових робіт: стат. бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Манжура О.В. Ефективність сільського господарства України як галузі національної економіки / О.В. Манжура // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 115-119.
7. Підгорний А.Н. Ефективність виробництва – головний показник результативності функціонування сільськогосподарського підприємства / А.Н. Підгорний // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2014. – Вип. 25. – С. 126-131.
8. Рослинництво України 2012: стат. збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Рослинництво (1990-2013 рр.): стат. інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 338.432:631

Гордієнко М.І.*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічного контролю та аудиту
Сумського національного аграрного університету***Якимчук Ю.М.***аспірант кафедри економічного контролю та аудиту
Сумського національного аграрного університету*

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена системному аналізу оцінки комплексного дослідження сучасного стану сільського господарства України. Виявленню негативних факторів та несприятливих чинників, які впливають на його функціонування. Визначенню науково обґрунтованих шляхів його ефективного розвитку та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: сільське господарство, системний аналіз, сучасний стан, негативні фактори, перспективи розвитку, конкурентоспроможність.

Гордиенко Н.И., Якимчук Ю.Н. СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Статья посвящена системному анализу оценки комплексного исследования современного состояния сельского хозяйства Украины. Выявлению негативных факторов и неблагоприятных факторов, влияющих на его функционирование. Определению научно обоснованных путей его эффективного развития и обеспечения продовольственной безопасности государства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, системный анализ, современное состояние, негативные факторы, перспективы развития, конкурентоспособность.

Gordienko M.I., Yakymchuk Y.M. AGRICULTURE UKRAINE: ANALYSIS OF THE CURRENT AND FUTURE ENVIRONMENT

The article is devoted to the systematic analysis of a comprehensive study of the current state of agriculture in Ukraine. Detection of negative factors and unfavorable factors that affect its operation. Determination of scientifically based ways to effective development and food security.

Keywords: agriculture, system analysis, current state, negative factors, prospects of development, competitiveness.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво – найдавніший вид людської діяльності. Аграрний сектор, як показує світовий досвід, повинен формуватися на рівні регіонів. У такому випадку він буде забезпечувати соціально-економічний розвиток сільських територій і підвищувати конкурентоспроможність аграрного сектору держави.

На сьогоднішній день Україна займає лідируючі позиції в сфері експорту сільськогосподарської продукції на світовий ринок. Крім того ця складова аграрного сектору є основою розвитку економіки нашої країни та добробуту її населення. Цьому сприяє низка факторів: сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування переважної більшості сільськогосподарських культур, найбільш родючі ґрунти, потужний людський потенціал. Відтак необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектору України, що потребує суттєвої модернізації в напрямку розвитку підприємницької діяльності на селі, впровадження інноваційних технологій у виробництво, підвищення конкурентоспроможності, забезпечення дохідності товаровиробників, а також розбудови соціальної інфраструктури та розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми наукового обґрунтування перспектив розвитку аграрного сектору країни знаходилися в полі зору багатьох провідних вчених-економістів. Питанням державної продовольчої політики, сучасного стану та перспективам розвитку сільського господарства України, у тому числі в умовах розвитку зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі, присвятили свої праці: В.Я. Амбросов, Ю.О. Лупенко [7], Л.І. Михайлова [4], Л.Ю. Мельник, П.Т. Саблук, В.Я. Месель, І.І. Веселяк [7], М.Й. Малік,

Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдован, В.В. Юрчишин, С.М. Кваша, О.М. Шпичак, А.Д. Радченко, М.Й. Хорунжий, Т.О. Зінчук [6], О.В. Ульяновченко та інші.

Постановка завдання. Основними цілями поставленими при написанні даної статті є проведення системного аналізу сучасного стану сільського господарства, виявлення негативних факторів та несприятливих чинників, визначення перспектив його ефективного розвитку та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропромисловий комплекс належить до однієї з найважливіших сфер економіки кожної держави. Значення та роль аграрного сектора в економіці важко переоцінити, оскільки саме сільське господарство забезпечує населення продуктами харчування, а легку і харчову промисловість – сировиною. Тому питання розвитку галузей аграрної сфери мають першочергове соціально-економічне та політичне значення як у контексті окремих країн, так і глобалізації світового ринку в цілому [1, с. 12].

За даними Державної служби статистики сільське населення України станом на 1 січня 2014 року становить 14164,9 тис. осіб або 31,3% всього населення держави, кількість зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарстві в 2013 році – 3577,5 тис. осіб, що на 81,5 тис. осіб більше проти 2012 року. Кількість зареєстрованих діючих підприємств у сільському господарстві в 2013 році було 55858 одиниць проти 61178 одиниць у 2002 році. Найбільшу питому частку в загальній кількості діючих сільськогосподарських підприємств мали фермерські господарства – 73,2%, господарські товариства становили 14,8%.

Проведені групування сільськогосподарських підприємств України за розмірами посівних площ сіль-

ськогогосподарських культур дає підстави констатувати, що у 2013 році 53,9% підприємств мали площу до 50,00 га, площею більше 3000,00 га володіли тільки 3,2% від всіх зареєстрованих сільськогосподарських підприємств, або 1442 одиниці [2, с. 84].

За рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (0,94 га на одного мешканця) Україна серед Європейських країн дещо поступається лише Республіці Білорусь, а за забезпеченістю ріллею (0,73 га на одного мешканця) випереджає всі країни Європи. При цьому основний фонд пихотних земель України формують чорноземи (більше 60%), що свідчить про високий потенціал, який має країна у виробництві основних сільськогосподарських культур.

Представлені в таблиці 1 статистичні дані дають можливість зробити висновок, що валове виробництво основних сільськогосподарських культур за досліджуемий період має тенденцію до зростання, окрім цукрових буряків (фабричних). У 2011 та 2013 роках отримано найвищий урожай зернових та зернобобових культур відповідно 56,7 і 63,0 млн. тонн, проти 51,0 млн. тонн у 1990 році.

Урожайність по всіх культурах підвищується, так по зернових культурах на 20,5 ц/га проти базисного 2000 року, або на 27,8% проти 2012 року, по цукрових буряках – зростання на 222,2 ц/га в порівнянні з 2000 роком, та незначне зменшення на 3,0% з попереднім роком, а по плодах і ягодах збільшення відбулося майже у три рази, що в свою чергу є позитивним фактором.

Посівні площі також мають тенденцію до змін, якщо скорочення по таким культурам як картопля, овочі, плоди та ягоди є виправданою, то зменшення площі посіву цукрових буряків не є обґрунтованим, не дивлячись на зростання урожайності.

За даними щорічного монетарного огляду Національного банку України приріст обсягів виробництва продукції рослинництва у 2013 році становив 18,1% [3].

Тваринництво одна із стратегічних галузей сільського господарства, рівень і розвиток якої значною

мірою визначає продовольчу безпеку держави. Після розпаду СРСР ця галузь зазнала величезних втрат і відкотилася за рівнем виробництва продукції на рівень 1955–1957 років, особливо катастрофічним відбувся занепад у сільськогосподарських підприємствах, а вівчарство практично було ліквідовано повністю.

Протягом 1991 – 2013 року у всіх категоріях господарств поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 20,1 млн. голів або в 5,4 рази, у тому числі корів – на 5,9 млн. голів або 3,3 рази, свиней – на 11,5 млн. голів або майже в три рази, овець та кіз – на 6,7 млн. голів або в 4,8 рази, птиці – на 15,8 млн. голів.

Аналогічна ситуація і з виробництвом тваринницької продукції. У порівнянні з 1990 роком (табл. 2) реалізація на забій худоби і птиці різних видів у живій вазі зменшилась майже на 2,0 млн. т або у 1,8 рази, виробництво молока скоротилося на 13,0 млн. т або у 2,1 рази, вовни – на 26,3 тис. т або у 8,5 рази. Збільшення виробництва за аналогічний період спостерігаємо тільки по двом видам продукції, по яйцям та меду, відповідно на 3,3 млн. шт. (20%) та 22,8 тис. т (45%).

Ситуація, що склалася у тваринництві, обумовлена не тільки різким скороченням поголів'я худоби та птиці та недостатньою їх продуктивністю, а в першу чергу відсутністю ефективного, науково обґрунтованого економічного механізму державної підтримки галузі. Динаміка позитивних змін по окремих видах тваринницької продукції (м'ясо птиці (у забійній вазі), яйця, мед) спостерігається починаючи з 2010 року.

За офіційними даними загальний приріст обсягів виробництва продукції тваринництва в 2013 році склав лише 4,8% проти 2012 року, при рентабельності 11,3% [2; 3, с. 55].

Історично так склалося, що виробництво продуктів харчування не тільки є основою господарської діяльності людей, а й сферою, котра визначає всю со-

Таблиця 1

Виробництво основних сільськогосподарських культур

Культура	Роки				
	2000	2010	2011	2012	2013
Валовий збір, тисяч тонн					
Зернові та зернобобові культури	24459,0	39270,9	56746,8	46216,2	63051,3
Цукрові буряки (фабричні)	13198,8	13749,2	18740,5	18438,9	10789,4
Соняшник	3457,4	6771,5	8670,5	8387,1	11050,5
Картопля	19838,1	18704,8	24247,7	23250,2	22258,6
Овочі	5821,3	8122,4	9832,9	10016,7	9872,6
Плоди та ягоди	1452,6	1746,5	1896,3	2008,7	2295,3
Урожайність, центнерів з 1 га зібраної площі					
Зернові та зернобобові культури	19,4	26,9	37,0	31,2	39,9
Цукрові буряки (фабричні)	176,7	279,5	363,3	410,8	398,9
Соняшник	12,2	15,0	18,4	16,5	21,7
Картопля	121,6	132,5	168,0	161,0	159,7
Овочі	112,3	173,6	195,0	199,2	199,9
Плоди та ягоди	38,4	78,2	84,9	89,9	103,5
Посівна площа, тисяч гектарів					
Зернові та зернобобові культури	13646	15090	15724	15449	16210
Цукрові буряки (фабричні)	856	501	532	458	280
Соняшник	2943	4572	4739	5194	5051
Картопля	1631	1412	1443	1444	1394
Овочі	519	468	504	503	494
Плоди та ягоди	378	223	223	223	222

Джерело: розроблено авторами за даними [2, с. 86–98]

ціальну організацію людини. Від стану даної сфери можна говорити, яким буде рівень розвитку суспільства і економіки в цілому.

Аналіз статистичних даних свідчить, що наявний стан виробництва основних видів продукції на одну особу недостатній (табл. 3), а фактичний стан продовольчого споживання в Україні на душу населення можна охарактеризувати, як загрозливий щодо життєзабезпечення населення.

Споживання найважливіших видів продовольства на душу населення в країні, хоча й збільшується в останні роки, однак залишається нижче науково обґрунтованих раціональних норм рекомендованих Міністерством охорони здоров'я України.

Слід відзначити, що українським законодавством визначені мінімальні норми споживання основних продуктів харчування населенням України, які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 року № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення», а саме: м'ясо і субпродукти – 52 кг/на душу населення на рік; молоко і молокопродукти – 341 кг, яйця – 231 шт., хліб і хлібопродукти – 94 кг, картопля – 96 кг, овочі та баштанні – 105 кг, плоди і ягоди – 68 кг, олія рослинна всіх видів – 8 кг, цукор – 32 кг, риба – 12 кг/на душу населення.

Рівень споживання по окремих видах продуктів харчування в Україні в 2013 році перебуває на критично небезпечному рівні, зокрема: молоко та молочні продукти – 220,9 кг/особу, м'ясо та м'ясопродукти –

56,1 кг/особу, плоди і ягоди – 56,3 кг/особу. Це пояснюється тим, що виробництво молока, м'яса, вовни, плодів, ягід і винограду не забезпечує потреби внутрішнього ринку. Якість продукції не завжди відповідає світовим стандартам. Урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин значно нижче, ніж у розвинутих країнах світу. Таким чином можна зробити висновок, що по виробництву продукції та рівнем створення ВВП у розрахунку на одну особу, Україна значно поступається як країнам Європейського, так і країнам Митного союзу [1].

Більше 30 відсотків сільськогосподарських підприємств є збитковими, а рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва є недостатньою (табл. 4). Після 1990 року виробництво продукції тваринництва до 2005 року було збитковим, за останні п'ять років рентабельним є тільки виробництва молока – 13,1% у 2013 році. У 2011 році загальний рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності досягнув 26,5%, а рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції склав всього 27,2%.

Аграрний сектор України за роки незалежності цілеспрямовано та впевнено увійшов до світового ринку та позиціонував себе як важливого та впливового гравця на окремих його сегментах з основних видів сільськогосподарської сировини та продовольства [4, с. 244].

Глава 17 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, перш за все буде стосуватися наступних сфер: сприяння взаємному

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції тваринництва

Види продукції	Роки					
	1990	2000	2010	2011	2012	2013
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	4357,8	1662,8	2059,0	2143,8	2209,6	2389,4
у тому числі: яловичина та телятина	1985,4	754,3	427,7	399,1	388,5	427,8
свинина	1576,3	675,9	631,2	704,4	700,8	748,3
м'ясо птиці	708,4	193,2	953,5	995,2	1074,7	1168,3
баранина та козлятина	45,8	17,2	21,0	19,6	19,7	18,7
кролятина	30,2	13,9	13,5	14,0	14,2	14,2
конина	11,7	8,3	12,1	11,5	11,7	12,1
Молоко, тис. т	24508,3	12657,9	11248,5	11086,0	11377,6	11488,2
Яйця, млн. шт.	16286,7	8808,6	17052,3	18689,8	19110,5	19614,8
Вовна, т	29804	3400	4192	3877	3577	3520
Мед, т	50858	52439	70873	70311	70134	73713

Джерело: [2, с. 125]

Таблиця 3

Динаміка виробництва основних видів продукції на одну особу

Продукція	Роки					
	1990	2000	2010	2011	2012	2013
Зернові та зернобобові культури, кг	983	497	856	1242	1014	1386
Цукрові буряки (фабричні), кг	853	268	300	410	404	237
Соняшник, кг	50	70	148	190	184	243
Картопля, кг	322	403	408	531	510	489
Овочі, кг	128	118	177	215	220	217
Плоди та ягоди, кг	56	30	38	41	44	50
Виноград, кг	16	10	9	11	10	13
М'ясо (у забійній вазі), кг	84,0	33,8	44,9	46,9	48,5	52,5
Молоко, кг	472,3	257,4	245,2	242,5	249,5	252,5
Яйця, шт.	314	179	372	409	419	431

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Таблиця 4
Рівень рентабельності виробництва
сільськогосподарської продукції
в сільськогосподарських підприємствах, %

Роки	Сільськогосподарська продукція – всього	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
1990	42,6	98,3	22,2
1995	13,6	55,5	-16,5
2000	-1,0	30,8	-33,8
2005	6,8	7,9	5,0
2010	21,1	26,7	7,8
2011	27,2	32,3	13,0
2012	20,5	22,3	14,3
2013	11,2	11,1	11,3

Джерело: розроблено авторами за даними [2, с. 55, с. 65]

розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва; покращення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектора та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування; сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників; обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики в сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції в сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості [5, с. 204].

Для вчених-аграрників, урядовців та практиків вітчизняного аграрного бізнесу дуже важливими є умови доступу вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції до ринку Європейського Союзу [4, с. 246].

На сучасному етапі розвитку аграрний сектор є одним із визначальних секторів економіки країни, що забезпечує надходження валютних коштів.

За 2013 рік експорт товарів знизився на 7,6% проти 2012 року до 64,9 млрд. дол. США, у тому числі машин, устаткування, транспортних засобів та приладів – на 20,1%, продукції хімічної промисловості – на 13,8%, чорних і кольорових металів та виробів з них – на 7%. Імпорт товарів зменшився на

5,8% до 84,5 млрд. дол. США, насамперед, унаслідок скорочення мінеральних продуктів (на 18,8%), машин, устаткування, транспортних засобів та приладів (на 12,6%) [3].

Станом на кінець 2013 р. Україна експортувала сільськогосподарської та продовольчої продукції на 17,1 млрд. дол. США, що становить, близько 26% від загального експорту України (табл. 5).

За досліджуваній період, з 2005 по 2013 роки, загальна валюта експорту продукції аграрного сектору зросла майже в 4 рази. У товарній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, найбільшу питому вагу займають продукти рослинного походження 52,1%, зокрема зернові культури 37,4%, втратили свої позиції, готові харчові продукти – до 21,0% у 2013 році проти 30,0% у 2005 році, а по жирам та олії тваринного або рослинного походження спостерігається нарощення до 20,6%, що на 7,0% більше 2005 року.

За обсягами експорту пшениці Україна вийшла на друге місце серед провідних експортерів світу, а за обсягами олії соняшникової – зайняла перше місце.

За оперативними даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на кінець листопада 2014 року, фактичні обсяги експортованої та підготовленої до експорту зернової продукції становлять 15,85 млн. т (у тому числі пшениця складає 7,5 млн. т), що на 10,0% перевищує показник минулого року. Основними державами імпортерами українського зерна є Саудівська Аравія, Єгипет, Іспанія, Іран та Турція.

Імпорт сільськогосподарської та продовольчої продукції в 2013 році склав 8,2 млрд. дол. США, проти 2,7 млрд. дол. США у 2005 році. У структурі імпорту відбулися суттєві зміни, якщо у 2005 році готові харчові продукти займали 54,2%, то в звітному році відбулося зниження даної групи товарів до 39,3%. У 2013 році Україна імпортувала переважно: їстівні плоди та горіхи (15,2%), рибу і ракоподібні (10,6%), м'ясо та їстівні субпродукти (7,7%), алкогольні і безалкогольні напої та оцет (7,4%), тютюн і промислові замінники тютюну (5,5%), по інших товарах питома вага незначна.

Оцінюючи перспективи зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі країни, досягнути га-

Таблиця 5
Динаміка експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, тисяч доларів США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Роки				
	2005	2010	2011	2012	2013
Усього	4304840,2	9935978,5	12804109,1	17905603,7	17038805,3
1. Живі тварини; продукти тваринного походження	732016,0	771386,6	936606,1	960557,4	1084105,1
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед	553598,0	648786,6	703757,5	611629,8	691739,5
2. Продукти рослинного походження	1694786,7	3976213,4	5531957,1	9222473,3	8875920,1
10 зернові культури	1383083,0	2467060,7	3617122,2	7008425,7	6371334,7
12 насіння і плоди олійних рослин	135441,3	1085659,1	1434808,3	1753973,5	2048059,7
3. Жири та олії тваринного та рослинного походження	587249,5	2617314,4	3396407,0	4210625,2	3507076,4
4. Готові харчові продукти	1290788,0	2571064,1	2939138,9	3511947,8	3571703,7
18 какао та продукти з нього	239319,1	591612,0	675726,5	662472,1	556813,3
20 продукти переробки овочів	118969,3	210389,5	228319,6	323453,8	404190,6
22 алкогольні і безалкогольні напої	419191,3	443700,0	383045,5	385010,8	411341,6
23 залишки і відходи харчової промисловості	139640,6	479066,4	626635,6	877728,0	923387,3

Джерело: розроблено авторами за даними [2, с. 69]

рантованих успіхів можливо лише за умов урахування та збереження власної ідентифікації галузі, селективного підходу до використання досвіду європейської інтеграції при здійсненні структурних реформ у сільському господарстві [6].

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з проведених досліджень та враховуючи розробки учених Національного наукового центру «ІАЕ», можна зробити висновок, що ключові проблеми аграрного сектору економіки України полягають у наступному [7]: низька конкурентоспроможність, у тому числі висока собівартість, сільськогосподарської продукції та продовольства національного виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках; непоширеність висококонкурентних та інноваційних технологій, адаптованих до потреб та економічних можливостей виробництва, низький рівень інноваційності в аграрному секторі, низькі темпи техніко-технологічної модернізації; відсутність ефективної системи впровадження наукових розробок в агропромислове виробництво; низька або неналежна якість окремих видів сільськогосподарської сировини та харчових продуктів; недостатньо розвинена інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, недосконалість каналів та умов просування сільськогосподарської продукції та продовольства на міжнародний ринок; галузева незбалансованість сільського господарства; недосконалість критеріїв надання державної підтримки, які не в повній мірі враховують агроекологічні вимоги до виробничо-господарського процесу, інноваційність технологій, показники економічної ефективності виробництва та соціальну відповідальність бізнесу; слабка інвестиційна спроможність держави та переважної більшості суб'єктів господарювання аграрного сектору, недостатність власних обігових та доступних кредитних фінансових ресурсів у сільськогосподарських виробників для покриття розриву в часі між потребою у коштах та часом сприятливих цін реалізації продукції; дефіцит висококваліфікованих кадрів, недосконала система прогнозування потреби в кваліфікованих робітничих кадрах та фахівцях з вищою освітою; низький платоспроможний попит населення як споживачів продукції сільського господарства та продовольства; низька якість життя сільського населення порівняно з міським; поглиблення демографічної кризи в сільській місцевості.

Враховуючи визначені проблеми сільського господарства України, наближення та гармонізацію з відповідними правовими та регуляторними стандартами ЄС, з метою забезпечення ефективного розвитку аграрного сектору економіки України необхідно науково обґрунтувати: пріоритетність аграрного сектору в загальнодержавній економічній політиці; збалансування задоволення потреб внутрішнього ринку та доходів від зовнішньоекономічної торгівлі; збалансування переваг від транснаціоналізації та вимог збереження національної економічної та продовольчої незалежності; фокусування державної підтримки на визначених «точках зростання» та «критичних точках»; стимулювання підвищення ефективності виробництва шляхом зміщення акцентів у наданні державної підтримки від прямого фінансування до механізмів фінансування на поворотній основі; пріоритетність кооперації та саморегулювання в аграрному секторі; урахування регіональних економічних умов господарювання в сільському господарстві; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; подолання демографічної кризи в сільській місцевості та підвищення добробуту сільських громад.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіз. доп. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 39 с.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/>.
4. Михайлова Л.І., Михайлов А.М. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі країни в контексті різновекторності міжнародної співпраці // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект // Коллектив авторов. – Сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ, 2014. – Т. 1. – 440 с. – С. 243-247.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?>
6. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки: монографія / Т.О. Зінчук. – Житомир: ДВНЗ «Державний агроекологічний університет», 2008. – 384 с.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

УДК 334.722:634/635(477)

Домбровська С.С.

аспірант кафедри торговельного підприємництва
Київського національного торговельно-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РИНКУ ПЛОДОВООВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена особливостям функціонування вітчизняного плодоовочевого ринку. Розглянуто їх вплив на формування комплексу взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва. Розроблено схему взаємодії суб'єктів, які здійснюють діяльність на ринку плодоовочевої продукції України.

Ключові слова: плодоовочева продукція, ринок плодоовочевої продукції, механізм взаємодії суб'єктів.

Домбровская С.С. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА РЫНКЕ ПЛОДОВООВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ УКРАИНЫ

Статья посвящена особенностям функционирования отечественного плодоовощного рынка. Рассмотрено их влияние на формирование комплекса взаимосвязей между субъектами предпринимательства. Разработана схема взаимодействия субъектов, осуществляющих деятельность на рынке плодоовощной продукции Украины.

Ключевые слова: плодоовощная продукция, рынок плодоовощной продукции, механизм взаимодействия субъектов.

Dombrovska S.S. THE ASPECTS OF INTERACTION MECHANISM FORMATION OF ENTREPRENEURSHIP SUBJECTS IN FRUIT AND VEGETABLE MARKET OF UKRAINE

The article is devoted to features of functioning of domestic fruit and vegetable market. There considered their influence on the formation of the complex relationships between business entities. There developed a scheme of the merchant's interaction operating in the fruit and vegetable market of Ukraine.

Keywords: fruits and vegetables, produce market, mechanism of merchant's interaction.

Постановка проблеми. У сучасних вітчизняних умовах надзвичайно актуальними стають питання забезпечення продовольчої безпеки України. Це обумовлює необхідність підвищення ефективності функціонування агропромислового комплексу, у тому числі плодоовочевого підкомплексу, який є однією з основних і найбільш трудомістких сфер АПК. Споживання плодоовочевих продуктів здатне в значній мірі забезпечити організм людини основними харчовими, біологічно активними речовинами та енергією. В Україні діють такі науково-обґрунтовані норми споживання: овочів – 161 кг, плодів і ягід – 84 кг [1; 2].

За даними Державної служби статистики фактичний рівень споживання плодоовочевої продукції істотно нижче науково-обґрунтованих норм (рис. 1).

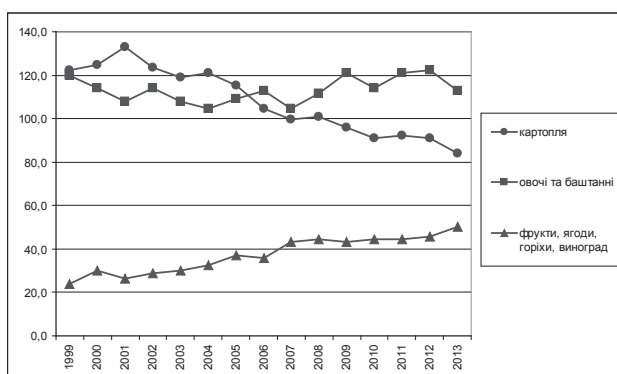

Рис. 1. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у перерахунку на первинний продукт) у середньому за рік у розрахунку на одну особу

Побудовано автором за даними Державної служби статистики [4]

Як видно з рис. 1, споживання картоплі стійко скорочувалося протягом тривалого часу і в 2013 році становило лише 84 кг на людину. Споживання овочів та баштанних культур у середньому знаходиться

на рівні 113 кг на людину в рік, що практично на 30% нижче науково обґрунтованої норми. За останні 15 років значно зросло споживання фруктів, плодів, горіхів і ягід – у 2,1 рази, проте його рівень на 40% нижче обґрунтованої норми.

Вітчизняні фахівці бачать основну причину дефіциту фонду споживання плодів та овочів в переважно її низькій лежкоздатності, недосконалих технологіях збирання, післязбиральної обробки та зберігання [1; 2]. Окрему проблему становить недосконалість логістики плодоовочевої продукції та складності формування ефективного організаційно-економічного механізму взаємодії суб'єктів на ринку плодоовочевої продукції [1; 2; 3; 5; 6].

Аналіз останніх досліджень і виділення невирішених частин проблеми. Останнім часом вивченню питань підвищення ефективності функціонування АПК у цілому і його плодоовочевого підкомплексу вітчизняні вчені приділяють велику увагу. У працях П. Саблука, М. Маліка, В. Апопія, О. Шпичак, С. Кваші, В. Андрійчука, І. Яснолоб та В. Нелєпи досліджуються концептуальні питання формування організаційно-економічного механізму функціонування та взаємодії сільськогосподарських підприємств і підприємств оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Однак у роботах науковців невирішеними залишаються питання особливостей побудови комплексної системи взаємодії суб'єктів підприємництва на вітчизняному плодоовочевому ринку, яка б враховувала специфічні характеристики даної продукції.

Метою статті є визначення підходів до формування механізму взаємодії суб'єктів плодоовочевого підкомплексу АПК з урахуванням особливостей функціонування ринку плодоовочевої продукції України.

Виклад основного матеріалу. Ринок плодоовочевої продукції, як і ринок будь-якого іншого активу, має свої специфічні характеристики, які безпосередньо впливають на формування системи взаємодій суб'єктів, що функціонують на даному ринку. Вивчення особливостей діяльності суб'єктів на ринку

вимагає початкового проведення дослідження специфічних характеристик товарів та продуктів, що реалізуються на відповідному ринку. Розглянемо основні характеристики плодоовочевої продукції. Плоди та овочі є функціональними органами однорічних, дворічних і багаторічних рослин, які представлені бульбами, коренеплодами, суцвіттями, зав'язями, та виконують строго певні функції. Комплекс біохімічних процесів, що протікають у плодах та овочах після відділення від материнської рослини, визначається тими функціями, які були закладені в них вегетуючою рослиною і мають біологічно запрограмований механізм продовження роду та час життя. Ці процеси визначають можливу тривалість збереження споживчих властивостей плодів та овочів і терміни їх зберігання [3]. За даним принципом всі плоди та овочі класифікують на три основні групи:

1) вегетативні органи дворічних рослин (бульби, коренеплоди, цибулини, качани), біологічне призначення яких полягає в тому, що на другому році життя вони утворюють насіння, необхідне для продовження виду. Тому ці органи наділені системою захисту для переживання несприятливих умов восени та взимку до початку нового циклу ростових процесів у весняний період. Цей етап називається стадією спокою. Тому основне завдання на всіх етапах товароруку цих овочів знизити до допустимого мінімуму інтенсивність усіх життєзабезпечуючих процесів в рослинних об'єктах;

2) генеративні органи (плоди та ягоди однорічних овочевих і багаторічних плодів рослин), основною біологічною функцією яких є забезпечення насіння необхідними поживними речовинами і захисним механічним бар'єром до моменту їх повного дозрівання, як тільки насіння досягне фізіологічної зрілості для продовження виду, самі органи, що їх містять, які виконали своє генетичне призначення, починають відмирати. Тому можливі терміни на етапах просування товару до споживача будуть визначатися ступенем зрілості при збиранні та швидкістю процесів дозрівання;

3) листя, частини рослин (салат, шпинат, кріп), ягоди, з моменту відділення від материнської рослини не виконують ніяких генетично запрограмованих функцій продовження виду, тому в них відсутні системи захисту, які обумовлюють тривале зберігання. Вони є швидкопсувними продуктами. Тому основне завдання на етапі їх післязбиральної обробки, транспортування та реалізації полягає в забезпеченні умов, що запобігають втраті вологи, в'яненню та мікробіологічному псуванню [3].

Плоди та овочі є живими рослинними об'єктами, у них протікає весь комплекс фізіологічних процесів, що властиві живій рослинній системі. Відмінною особливістю є та обставина, що після відриву від материнської рослини, усі процеси, що протікають, забезпечуються енергією та необхідними хімічними сполуками за рахунок витрачання запасних речовин, накопичених в процесі вирощування. Чим інтенсивніше протікають фізіологічні процеси в тканинах рослин, тим інтенсивніше витрачаються запасені в процесі вегетації речовини, і тим швидше знижується харчова цінність продукції. У плодах та овочах протікають такі фізіологічні процеси як дихання, випаровування, замерзання (або підморозка), дозрівання та старіння, процеси загоєння механічних пошкоджень та тепловиділення.

Протікання фізіологічних процесів у плодоовочевій продукції викликає втрати плодів та овочів на всіх етапах товароруку. Втрати плодів та овочів при

зберіганні, транспортуванні та реалізації фахівці умовно ділять на дві основні групи: кількісні (природні) та якісні [3]. Природний збиток обумовлений нормальними фізіологічними процесами життєдіяльності свіжої плодоовочевої продукції – диханням і випаровуванням. Ці втрати неминучі і повне їх виключення неможливо. Дотримання затверджених вимог до умов і режимів короткочасного та тривалого зберігання, транспортування та реалізації свіжих плодів і овочів дозволяє мінімізувати ці втрати та нормувати їх. Якісні втрати – це відходи, що утворюються в процесі відбракування продукції, яка має критичні дефекти, неприпустимі для плодів та овочів, призначених для зберігання та реалізації (мікробіологічні та фізіологічні захворювання, пошкодження сільськогосподарськими шкідниками і неприпустимі механічні пошкодження). Відбракована продукція підлягає списанню та знищенню.

Зазначені вище особливості плодоовочевої продукції обумовлюють відповідну специфіку взаємовідносин суб'єктів на даному ринку. Низька лежквдність плодоовочевої продукції вимагає якнайшвидшої реалізації зібраного врожаю, що обумовлює значний обсяг продажів сільськогосподарської продукції через систему бірж.

Як видно за даними рис. 2, питома вага угод з купівлі-продажу сільськогосподарської продукції стійко зростає, починаючи з 1997 року до 2012 року (виняток склав лише період 2006–2007 рр., протягом яких спостерігалось деяке скорочення частки угод по СГП). Така динаміка обсягів біржових угод з сільськогосподарською продукцією пояснюється прагненням товаровиробників якнайшвидше реалізувати швидкопсувні продукти харчування.

Більш детальне дослідження біржових угод з СГП провести досить складно, що обумовлюється насамперед фрагментарністю статистичних матеріалів, що надаються Держстатом України (наприклад, відсутністю відомостей про результати діяльності бірж за 6 та 12 місяців).

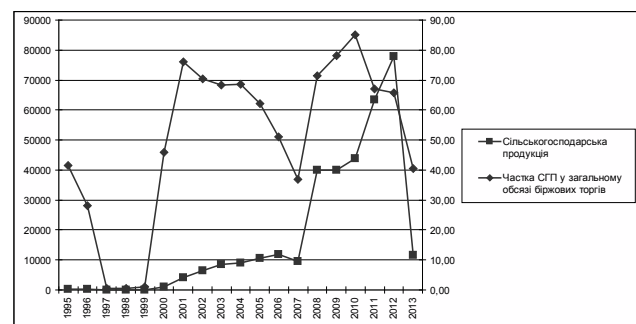

Рис. 2. Динаміка обсягів біржових угод (млн. грн.) та частки угод, укладених на сільськогосподарську продукцію (%)

Складено автором за даними Державної служби статистики [7]

У таблиці 1 представлені основні параметри біржової торгівлі сільгосппродукцією, у тому числі продукцією рослинництва. Як видно за даними таблиці 1, питома вага біржових угод з продажу СГП хоч і досить нестабільна, але стійко перевищує 40% рівень. Специфічною особливістю угод, укладених на агропромислових біржах (АБ), є виключно висока ліквідність укладених угод. Так, найменша ліквідність угод (92,5%) була відзначена в 2011 році – тобто співвідношення укладених контрактів і обсягу пропозиції продукції становило 0,925. Протягом

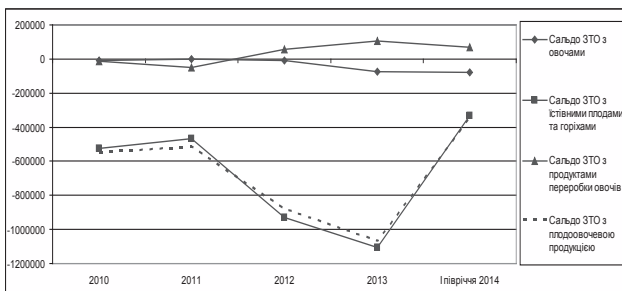

решти періодів коефіцієнт ліквідності перевищував 97%, а в 2012 рік сягає 100% (тобто була продана вся запропонована на біржі сільськогосподарська продукція).

Відзначено постійне скорочення частки біржових угод з продажу продукції рослинництва. Також скорочується і абсолютний обсяг укладених угод на дану продукцію. Слід також відзначити, що в основному операції з продажу сільськогосподарської продукції, у тому числі і продукції рослинництва, укладаються на АПБ на умовах «спот» (тобто на умовах негайної оплати продукції, що є в наявності). Необхідно зазначити, що переважна кількість біржових угод на продаж продукції рослинництва, укладається на АПБ м. Києва (від 42,8% до 97,5%).

Ще однією специфічною рисою ринку плодоовочевої продукції є значна присутність іноземних контрагентів. За даними Держстату України частка експорту плодоовочевої продукції в сукупному обсязі експорту становить близько 1%, а імпорту – близько 2% у загальному обсязі імпорту. У структурі експорту плодоовочевої продукції провідне місце займає експорт продуктів переробки овочів, а в структурі імпорту – натуральні плоди і горіхи. Нами була розрахована величина сальдо балансу зовнішньоторговельних операцій (ЗТО) з плодоовочевою продукцією та окремими її видами, що проілюстровано на рис. 3.

Як видно за матеріалами рис. 3, протягом всього аналізованого періоду баланс зовнішньоторговельних угод з овочами, натуральними плодами та горіхами плодоовочевої продукції пасивний – тобто платежі від імпорту істотно перевищують надходження коштів від експорту цих категорій продукції.

Рис. 3. Динаміка обсягів сальдо зовнішньоторговельних операцій (ЗТО) з плодоовочевою продукцією, тис. дол. США

Побудовано автором за матеріалами [9]

Слід відзначити, що з 2012 року забезпечено активне сальдо ЗТО з продукцією переробки овочів, однак його величина недостатня для забезпечення сукупного позитивного сальдо по зовнішньоторговельних операціях з плодоовочевою продукцією, яке залишається пасивним протягом тривалого часу. Це свідчить про більш масштабне надходження плодоовочевої продукції з-за кордону, порівняно з її вивезенням вітчизняними підприємствами за кордон.

Виявлені специфічні риси ринку плодоовочевої продукції дозволяють побудувати принципову схему системи взаємозв'язків між суб'єктами ринку плодоовочевої продукції, яка наочно представлена на рис. 4.

Як видно з рис. 4 суб'єкти ринку плодів та овочів взаємодіють із суб'єктами багатьох інших ринків, таких як:

1) ринок праці. На даному ринку основними суб'єктами є власне наймані робітники (у тому числі і сезонні); різні агентства, які надають послуги з працевлаштування, а також державна структура – Центр зайнятості, який займається не тільки працевлаштуванням громадян на ринку плодоовочевої продукції, а й надає послуги із забезпечення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників. З ринку праці суб'єкти плодоовочевого ринку отримують власне робочу силу і трудові послуги, а в напрямку ринку праці рухається потік витрат на оплату праці, а також винагороди агентствам з працевлаштування та Центру зайнятості;

2) ринок послуг зв'язку та комунікацій і засоби масової інформації. На даному ринку суб'єкти плодоовочевого підкомплексу АПК отримують власне можливість поширення й отримання інформації про свою діяльність та потреби інших суб'єктів, направляючи на ринок комунікацій плату за користування даними послугами;

3) ринок інвестиційних товарів. На ринку інвестиційних товарів суб'єкти ринку плодоовочевої продукції можуть задовольнити власну потребу в об'єктах інвестування – необоротних активах різних категорій (виробничому обладнанні, техніці, технології, будівлях і спорудах, машинах та механізмах тощо). У зворотному напрямку йде грошовий потік плати за інвестиції;

4) ринок виробничих ресурсів. З даного ринку суб'єкти плодоовочевого підкомплексу АПК отримують необхідні для виробничого процесу матеріальні оборотні активи – посівний і посадковий матеріал, мінеральні, хімічні добрива та отрутохімікати, паливно-мастильні матеріали, тару, тарні матеріали

Таблиця 1

Основні параметри біржової торгівлі СГП в Україні

Показник	1 кв. 2011	9 міс. 2011	1 кв. 2012	9 міс. 2012	1 кв. 2013	6 міс. 2013	9 міс. 2013
1. Частка біржових угод, укладених на АПБ, %	67,8	79,8	93,9	91,6	59,8	44,3	43,1
2. Коефіцієнт ліквідності угод укладених на АПБ, %	97,5	92,5	100	100	97,5	96,8	97,8
3. Частка угод на операції з продажу продукції рослинництва із загальних обсягів, укладених на АПБ, %	60,6	62,3	58,0	14,5	44,9	37,8	30,7
4. Частка операцій на АПБ, укладених на умовах «спот»	80,8	93,2	99,3	97,3	82	85,4	89,8
у т.ч. з продажу продукції рослинництва	63,6	63,5	58,3	61,5	45%	37	30,1
5. Частка угод з продажу продукції рослинництва, укладених на біржах м. Києва	42,8	78,7	97,5	97,2	79,7	80,2	81,1

Складено автором за даними [7; 8]

тощо. На ринок виробничих ресурсів відповідно направляється потік платежів за матеріальні оборотні активи;

5) ринок капіталу. На даному ринковому сегменті суб'єкти ринку плодоовочевої продукції пред'являють попит на фінансові ресурси в обсязі, необхідному для успішного функціонування. Фінансові ресурси суб'єкти можуть отримувати як у вигляді прямих інвестицій (капітального і боргового фінансування безпосередньо від капіталодателів), так і у вигляді непрямих інвестицій (через фінансових посередників, наприклад, через банківські установи). На даному ринку також купуються необхідні страхові послуги. На ринок капіталу від суб'єктів ринку плодоовочевої продукції направляються потоки процентних і дивідендних платежів за користування фінансовими ресурсами, потоки повернення раніше отриманих коштів та страхові платежі;

6) державний сектор. Це умовне позначення всієї сукупності державних органів, бюджетних організацій та позабюджетних фондів. На їхню адресу суб'єктами плодоовочевого підкомплексу АПК направляються потоки податкових та інших обов'язкових платежів, і матеріальні потоки державних закупівель плодоовочевої продукції. Від державного сектора в адресу підприємств плодоовочевого підкомплексу АПК спрямовуються платежі на державні закупівлі, державна допомога (у матеріальній та фінансовій формах), а також різні державні послуги (наприклад, по сертифікації продукції, видачу санітарно-гігієнічних сертифікатів тощо);

7) іноземні економічні системи. Під даним терміном ми розуміємо всю сукупність зарубіжних партнерів, що постачають на вітчизняний ринок для потреб суб'єктів плодоовочевого підкомплексу АПК машини та механізми (й інші інвестиційні товари), капітал,

комунікаційні послуги, матеріальні оборотні активи (посівний матеріал, паливо тощо). Однак основними видами взаємозв'язків іноземних економічних систем з ринком плодоовочевої продукції України є власне експорт та імпорт сільгосппродукції, а також грошові потоки платежів з експорту та імпорту відповідно.

У складі суб'єктів безпосередньо ринку плодоовочевої продукції можна виділити такі групи підприємницьких структур:

- виробники плодоовочевої продукції (державні, колективні, приватні підприємства, фермерські господарства та індивідуальні підприємці);
- агропромислові біржі, які забезпечують значний обсяг реалізації сільськогосподарської продукції, у тому числі і плодоовочевої;
- підприємства оптової торгівлі;
- підприємства роздрібною торгівлі;
- підприємства промислової переробки плодоовочевої продукції;
- кінцеві споживачі.

Слід зазначити, що блок «Споживачі» на рис. 4 виділений пунктирною лінією. Цим ми хотіли показати, що дані суб'єкти (якщо мова йде про домашні господарства) мають обмежену або специфічну інтегрованість у систему взаємозв'язків ринку плодоовочевої продукції. Так, домашні господарства, безумовно, є платниками податків та інших обов'язкових платежів, потребують комунікаційні послуги, страхові послуги та банківські кредити. Однак на ринок праці домашні господарства виходять не як покупці трудових послуг, а як продавці робочої сили; фінансові ресурси у вигляді капітального фінансування (шляхом розміщення акцій і паїв) не отримують; імпорт та експорт плодоовочевої продукції не здійснюють; виробничі інвестиції та вкладення в матеріальні оборотні активи не виробляють.

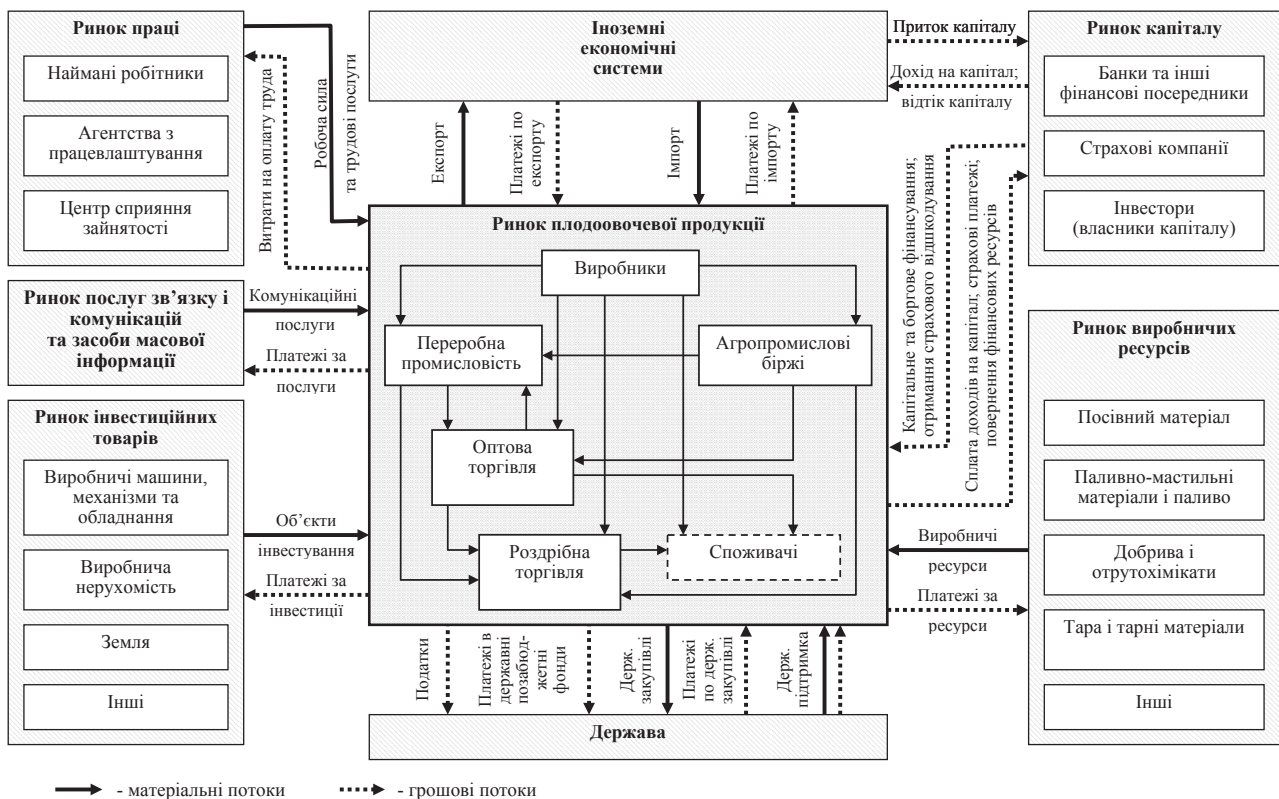

Рис. 4. Система взаємодії суб'єктів на ринку плодоовочевої продукції

Власна розробка автора

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У результаті проведеного дослідження нами розроблена принципова схема взаємодії суб'єктів на ринку плодоовочевої продукції. Був конкретизований і впорядкований широкий спектр взаємних зв'язків між суб'єктами, виключне різноманіття яких вимагає розробки дієвого організаційно-економічного механізму взаємодії суб'єктів на ринку плодоовочевої продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цимбаліста Н.В. Гігієнічна оцінка рівнів споживання основних груп харчових продуктів населенням України / Н.В. Цимбаліста // Проблеми харчування. – 2007. – № 4. – С. 45-48.
2. Дьякова Ю.В. Тенденції розвитку ринку сушеної плодоовочевої продукції України / Ю.В. Дьякова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer31/833.pdf>.
3. Николаева М.А. Товароведение плодов и овощей: Учебник для ВУЗов / М.А. Николаева. – М.: Экономика, 1990.
4. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у пе-

рахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Організація торгівлі / Апопій В.В.: Міщук І.П.: Ребицький В.М. та ін.; За ред. Апопія В.В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
6. Яснолоб І.І. Організаційно-економічний механізм функціонування плодоовочевого ринку / І.І. Яснолоб // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1 (8). – С. 327-336.
7. Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Про діяльність бірж України в 2011-2013 рр.: експрес-випуски Державної служби статистики України від 04.06.2013 р. № 101, від 03.09.2013 р. № 08.4-16/158, від 03.12.2013 р. № 08.4-16/224, від 31.05.2012 р. № 08/4-16/124, від 30.11.2012 р. № 08/4-16/265, від 31.05.2011 р. № 140, від 30.11.2011 р. № 295 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Зовнішня торгівля України товарами за 2010-2013 рр.: експрес-випуски Державної служби статистики України від 15.02.2011 р. № 25, від 15.02.2012 р., від 14.02.2013 р. № 08.2-27/16, від 14.02.2014 р. № 58/0/08.2вн-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 338.439

Ємцев В.І.

*доктор економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Національного університету харчових технологій*

НАПРЯМИ РЕІНЖІНІРИНГУ ВИРОБНИЧИХ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ

Проаналізований сучасний стан та тенденції функціонування цукрової галузі України. Визначені основні проблеми діяльності підприємств галузі. Запропоновані можливі напрями реінжинірингу виробничих та бізнес-процесів на підприємствах цукрової галузі, що можуть забезпечити розвиток їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: цукрова галузь, цукор, реінжиніринг, біопаливо, конкурентоспроможність, конкурентоформуюче середовище.

Ємцев В.И. НАПРАВЛЕНИЯ РЕИНЖИНИРИНГА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ И БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ СВЕКЛОСАХАРНОЙ ОТРАСЛИ

Проанализировано современное состояние и тенденции функционирования свеклосахарной отрасли Украины. Определены основные проблемы деятельности предприятий отрасли. Предложены возможные направления реинжиниринга производственных и бизнес-процессов на предприятиях свеклосахарной отрасли, которые могут обеспечить развитие их конкурентоспособности.

Ключевые слова: свеклосахарная отрасль, сахар, реинжиниринг, биотопливо, конкурентоспособность, конкурентоформирующая среда.

Iemtssev V.I. WAYS OF PRODUCTIVE AND BUSINESS PROCESSES REENGINEERING AT THE ENTERPRISES OF SUGAR

Modern state and tendencies of functioning of sugar industry of Ukraine were analyzed. Certain basic problems of activity of enterprises of industry were defined. Possible ways of reengineering of productive and business processes on the enterprises of sugar industry that can lead to the development of their competitiveness were suggested.

Keywords: sugar industry, sugar, reengineering, biofuel, competitiveness, competitive environment.

Постановка проблеми. Підприємство є найбільш важливою складовою в ланцюжку конкуренції «товар – підприємство – галузь – економіка країни». Саме тут здійснюється процес виробництва продукції (надання послуг), вирішуються питання ефективного використання ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових, інтелектуальних). Інтеграція України у світову економічну спільноту вимагає активізації способів забезпечення конкурентоспроможності саме ключових агентів економіки – великих і середніх промислових підприємств, які виступають визначальною ланкою економіки на всіх стадіях її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку конкурентоспроможності підприємств цукрової

галузі України розглядали у своїх працях В.С. Бондар, О.М. Варченко, О.С. Заєць, М.Ю. Коденська, В.Я. Мель-сель-Веселяк, М.В. Роїк, М.П. Сичевський, Л.М. Хомичак, А.С. Фурса, М.І. Ярчук та інші вітчизняні вчені [1-10]. Однак особливості функціонування цукрового виробництва в сучасних умовах існуючого конкурентоформи-муючого середовища потребують подальших досліджень можливих напрямів реінжинірингу виробничих та бізнес-процесів на підприємствах цукрової галузі.

Постановка завдання. Висвітлити і проаналізувати проблеми функціонування цукрової галузі України, дослідити можливі напрями реінжинірингу виробничих та бізнес-процесів на підприємствах цукрової галузі

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має серйозні потенційні конкурентні переваги для того, щоб займатися виробництвом цукру. Однак цукровим бізнесом, напевно, навіть більшою мірою, ніж в інших галузях, потрібно займатися системно, не чекаючи миттєвої спекулятивної вигоди. Тільки виробники, які розсудливо інвестують в техніко-технологічні інновації, у побудову сировинної схеми, що базується на інтеграції, у зниження ресурсо- та енергоспоживання, можуть розраховувати на успіх у цьому бізнесі.

Саме тому задля збереження і розширення власних конкурентних позицій українським підприємствам у своїй діяльності необхідно поєднувати здібності з розробки, виробництва і реалізації продукції з аналогічними (або меншими) витратами, ніж у конкурента, або із здатністю забезпечувати споживача товаром з аналогічними (або кращими) якісними та споживчими властивостями, ніж у конкурента. Це складне завдання можна вирішити тільки на основі активізації інноваційної діяльності, що призведе до зростання продуктивності сукупної праці в умовах існуючого конкурентоформуючого середовища галузі.

До основних чинників, що стримують розвиток конкурентоспроможності та погіршують ситуацію в цукровій галузі України на нашу думку, слід віднести: неефективне використання наявного власного виробничого і науково-технічного потенціалу, повільне технічне переоснащення виробництва та впровадження інноваційних технологій, спрямованих на економію сировини, зменшення енерговитрат та раціональне використання відходів. Також, на наш погляд, на розвиток конкурентоспроможності негативно впливають: низький рівень диверсифікації цукробурякового виробництва; застарілість існуючих технологій з переробки цукрових буряків і отримання цукру; відсутність технологій з комплексної глибокої переробки побічних продуктів – жому, меляси й органічних відходів; недосконалість ринкових перетворень і механізму ціноутворення на фоні імпорту цукровмісних продуктів та цукрозамінників.

У країні склалася ситуація, за якої сільгоспвиробники втрачають інтерес до буряківництва, отримуючи більшу рентабельність при вирощуванні менш трудомістких технічних культур і кукурудзи (хоча нерозвиненість елеваторної та логістичної інфраструктури, постійні зміни кон'юнктури ринку вносять у кінцеву ефективність їх вирощування власні корективи). Разом із тим, збиткові цукрозаводи не в змозі підвищити ціну закупівлі цукрових буряків і, тим самим, зацікавити сільгоспвиробників та забезпечити їм достатню прибутковість при вирощуванні цукрової сировини. Це призвело і

буде призводити до скорочення та непередбачуваності площ посівів буряків та переходу сільгоспвиробників, що знаходяться в сировинних зонах цукрозаводів, на вирощування більш прибуткових культур (табл. 1).

Виходом із ситуації, що склалася в умовах існуючого конкурентоформуючого середовища, може бути зниження собівартості вирощування цукрових буряків у сільгоспвиробників. Проте це є проблематичним за умов значного зростання цін на імпортне насіння буряку (у 2013 р. – 83% від загальної потреби), технічні засоби, нафтопродукти, мінеральні добрива, засоби захисту рослин тощо. Стосовно цукрових заводів, то вони мають можливість значно підвищити ефективність виробництва і, відповідно, конкурентоспроможність продукції та підприємств.

Проведений аналіз основних показників роботи цукрових заводів (табл. 1) дозволяє визначити кілька основних проблем їх діяльності.

Перша проблема – реалізація готової продукції в повному обсязі. Так із вироблених у 2011/12 МР 2331 тис. т цукру було реалізовано лише 1860 тис. т, або 79,8%. Залишки склали 471 тис. т цукру, що призвело до недоотримання 2826 млн грн доходу (471 тис. т × 6000 грн/т – ціна цукру). У 2012/13 МР було вироблено 2,226 тис. т цукру що разом з залишками склали 2697 тис. т, а реалізовано було лише 1757 тис. т. Збитки цукрозаводів склали більше 2 млрд грн [10; 12].

Ситуацію було б можливо виправити за рахунок продажу цукру на зовнішніх ринках, проте збільшити експорт цукру без протекціоністської підтримки держави вкрай важко. Так, обсяг експорту продукції в 2011 р. склав 51 тис. т, або 2,2% виробленого цукру. У 2013 МР було експортовано 163 тис. т цукру, або 4,67% від розміру запасів [10; 12]. З цього можна зробити висновок: для того, щоб запобігти перевиробництву цукру, треба виробляти цукор в обсягах, достатніх для задоволення лише внутрішнього споживання та можливого, проте вкрай обмеженого, експорту.

Друга проблема полягає в тому, що цукрові заводи недостатньо раціонально використовують супутню та зворотну продукцію – мелясу, жом, органічні залишки (хвостики, головки, залишки бадилля буряків тощо) які отримуються в процесі виробництва цукру.

Вирішенням проблеми є підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємств цукрової галузі на основі реінжинірингу [11] шляхом диверсифікації виробництва і впровадження новітніх біоадаптивних технологій та розвитку економічно обґрунтованих форм комбінування виробництва із залученням вторинних ресурсів сировини та енергії, впровадження яких надасть змогу раціонально використовувати основні фонди, робочу

Таблиця 1

Динаміка основних показників роботи цукробурякового підкомплексу АПК України за 2001-2013 рр.

Показники	Середнє 2001-2005 р	2007	2009	2010	Середнє 2005-2010 р	2011	2012	2013
Площа посіву, тис. га	757,7	584,0	327,6	492	516,5	544,4	466,4	270,0
Урож-ть буряків, ц/га	210,3	292,2	314,0	278,3	304,5	363	407	397
Заготівля буряків, млн т	14,58	16,36	9,44	13,37	14,77	17,79	17,55	9,22
Кіль-сть прац. заводів, шт	126	110	56	73	86,0	77	63	38
Потужність, задіян. з-дів.тт	353,9	310,1	180,47	224,6	254,0	240,2	212,88	137,4
Тривалість вир-ва, дів	56,50	59,5	53,97	63,7	63,4	75,14	80,68	64,8
Вироблено цукру, т/га	2,32	3,18	3,87	3,12	3,5	4,52	4,76	4,48
Витрати бур. на 1 тонну цукру, т	8,58	8,58	9,7	8,42	8,54	7,45	7,72	7,48

Джерело: [10; 12]

силу, сировину, паливо і, як результат, скоротити витрати на одиницю виробленої продукції. Виходячи з цього, як один з можливих варіантів підвищення рівня інноваційності підприємств цукрової галузі, пропонуємо розглянути можливість в умовах цукрового заводу технологічного вирішення проблеми та впровадження спільного виробництва цукру білого з одночасною переробкою, за енергозберігаючими технологіями, супутньої та зворотної продукції у біоетанол та біогаз, утилізації, за рахунок метанового бродиння, післяспиртової барди та жому, із можливістю оперативного регулювання (за прикладом цукрових підприємств Бразилії) співвідношення виробництва цукру і біоетанолу [7; 8].

Результати проведеного дослідження показують, що при перерахунку на одиницю енергії, вартість біомаси, як паливного компонента, значно менша за традиційні енергоресурси. Тому вона є недорогим і легкодоступним місцевим паливом, яке у світі почали ефективно залучати до виробництва теплової та електричної енергії [311]. Так, у 2012 р. світове виробництво біопалива зросло до 22,9 млн т проти 22 млн т у 2011р. та 18,3 млн т у 2010 р. Виробництво в країнах ЄС оцінюється у 9 млн т (9,1 млн т у 2011 р. та 9,6 млн т у 2010 р.), у Бразилії – 2,3 млн т (2,4 та 2,1 млн т відповідно), в Індонезії – 1,6 млн т (1,3 та 0,68 млн т), в Аргентині – 2,5 млн т (2,4 та 1,8 млн т). При цьому США та Бразилія є найбільшими виробниками біоетанолу в світі. Так у Бразилії половина рухомого складу транспорту працює на альтернативному пальному, основу якого становить спирт [7; 8].

Як показав проведений аналіз, основною сировиною для виробництва біопалива першого покоління в світі наразі залишаються сік цукрової тростини, рослинні олії, головним чином рапсова, соєва, пальмова та кукурудзяна. Проте зараз у різних країнах світу обмежується виробництво і використання біопалива першого покоління, яке виробляється з продовольчих сільгоспкультур та, одночасно, стимулюється зростання виробництва і використання біопалива другого покоління.

Аналіз досвіду таких країн, як США і Бразилія, щодо виробництва та використання біопалива також свідчить, що цукрові буряки та продукти їх переробки являють собою значно ефективніше джерело для виробництва етанолу, ніж кукурудза. Це пов'язано з тим, що для вирощування цукрових буряків потрібно менше землі і води, їх можна вирощувати в багатьох регіонах світу, де занадто холодний клімат для вирощування кукурудзи. Під час вегетації цукрові буряки використовують на 40% менше води, ніж кукурудза, і потребують вдвічі менше площі. Крім того, у процесі виробництва етанолу з буряків одержують менше відходів, оскільки більша частина останніх може бути перетворена в біопаливо та добрива [7].

Можливість впровадження таких технологій та реальності організації такого виробництва вивчалися багатьма авторами [7; 8; 9]. Аналіз цих джерел підтверджує, що виробництво біологічних видів палива – біоетанолу, ЕТВЕ (етил-трет-бутилового ефіру), біодизелю, біогазу тощо є пріоритетним напрямом у світовому виробництві моторних палив. Так за даними світових експертів, у світі налічується 575 заводів із виробництва етанолу загальною потужністю 80,6 млн тонн. Найдешевший біоетанол у світі одержують Бразилія – 20 \$/100 л, США (завдяки державним субсидіям) – 52 \$/100 л, а найдорожчий – Німеччина за ціною 78 \$/100 л [7].

У США переважна більшість біоетанолу виробляється із зерна (в основному з кукурудзи). Однак для цукрових заводів України більш цікавий досвід роботи підприємств Бразилії, де з цукрової тростини паралельно виробляються цукор та біоетанол. Така організація виробництва дає можливість оперативно реагувати на ситуацію на ринку: при збільшенні попиту на цукор підприємства переробляють тростину на цукор, а в разі падіння попиту та обсягів реалізації цукру, з метою недопущення зменшення його вартості через «затоварювання» ринку готовою продукцією, врожай переробляється на біоетанол. При цьому аграрний сектор працює з повним та стабільним навантаженням і гарантією безумовної реалізації вирощеного врожаю за стабільними економічно обґрунтованими цінами. При цьому, крім гарантії збуту виробленої продукції, така схема виробництва дає можливість коригувати вартість кожного з продуктів з урахуванням умов конкурентоформуючого середовища та зміни цін на ринку, здешевлюючи чи здорожуючи цукор та біоетанол.

У Україні на сьогоднішній день основним паливом є природний газ. Його частка серед первинних енергоресурсів становить близько 40%. З 53 млрд куб. м більш половини використовується в бюджетній, комунальній сферах, а також населенням для виробництва теплової енергії. Постійний ріст вартості природного газу для всіх категорій споживачів, починаючи з 2005 року – від 60 до 380 \$/1 тис. куб. м (ціна на 2014 р.), і доведення його до ринкової вартості є однією з основних рушійних сил розвитку біоенергетики в Україні. Сьогодні внесок поновлюваних джерел енергії в енергобалансі країни становить усього лише 2,7%, з яких 2% – гідроенергетика, біомаса 0,5% і ін. [12].

Перевагою біомаси є її поновлюваний характер і відносна низька ціна у порівнянні із традиційними видами палива. Вартість енергії, що отримується при використанні біопалив, у 3-17 раз нижче, чим у газі. Деревні гранули й брикети – найдорожчі із твердих видів біопалива, і їхнє використання було економічно недоцільним для використання при існуючих цінах на природний газ для теплокомуненерго й населення. Однак після підвищення його вартості гранули й брикети з біомаси зможуть конкурувати із блакитним паливом.

По оцінках провідних вітчизняних спеціалістів у сфері біоенергетики, економічний потенціал біомаси становить близько 30 млн. тонн у.т./рік, що може забезпечити до 14% потреби України в первинній енергії, з яких 17 млн. тонн у. п. доступні вже сьогодні. При цьому основний потенціал становлять відходи сільського господарства – солома зернових культур, стебла кукурудзи й соняшнику, лушпиння соняшнику, що складає 18-22% від маси насіння, цукровий буряк та продукти його переробки [5; 7].

Потенціал деревної біомаси – близько 1,63 млн. тонн у.п., що майже в 7 разів менше від потенціалу сільськогосподарських відходів. Перспективним напрямом розвитку біоенергетики є вирощування спеціальних швидкозростаючих енергетичних рослин. Більше того, Україна має додаткові можливості по нарощуванню потенціалу біомаси шляхом досягнення європейського рівня урожайності основних сільськогосподарських культур.

Останні роки в Україні відбуваються важливі зміни в законодавчій базі сектору біоенергетики. Так законодавчо-нормативна база України представлена: п'ятьма Законами України, Указом Президента України, двома Постановами та Розпо-

рядженням Кабінету Міністрів України, Податковим кодексом України, Державною програмою «Етанол», затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України, Програмою розвитку спиртової галузі, затвердженою наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України тощо.

Проте, незважаючи на наявність законодавчих актів щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива, на очевидну позитивну спрямованість існуючих законів, слід зазначити, в Україні, на жаль, не вдалося налагодити їх широкомасштабне виробництво та споживання, а ринок біомаси в Україні перебуває в заблокованому стані й практично не дозволяє одержати пільги й скористатися стимулюючими засобами при реалізації біоенергетичних проектів.

Також слід зазначити, що аналіз існуючих в Україні програм з розвитку біоенергетики та запровадження відновлюваних джерел і біомаси в загальне енергоспоживання свідчить про те, що їхні цілі не узгоджені між собою та мають великі невідповідності в плануванні. Це може не тільки зашкодити реалізації вказаних програм, а і не приведе до вагомого ефекту їх запровадження. Отже, на наш погляд, треба сформувати єдину програму розвитку сектору біоенергетики, яка б скоординувала та об'єднала в собі всі раніше згадані програми, ґрунтувалася б на принципах стійкості, доступності відновлюваних енергетичних ресурсів та була економічно й соціально виправданою в існуючих умовах конкурентоформуючого середовища.

Згідно з діючим законодавством України, до біологічних палив відносяться: біоетанол; біопаливо моторне; біопаливо дизельне; сумішеві палива; компоненти, виготовлені з біологічної енергетичної сировини, для змішування з традиційними видами палива; біоводень; біогаз; ЕТБЕ (етил-трет-бутиловий ефір), виготовлений з використанням біоетанолу [308; 310; 314].

Держава, в рамках державної програми «Біодизель», сприяє виробництву дизельного біопалива із вмістом етилового або метилових ефірів жирних кислот, отриманих з рослинних олій та тваринних жирів. Так виробництво дизпалива в Україні заплановано в наступних пропорціях: у 2012 році – не менше 2%; у 2013 році – не менше 5,75%; у 2014 році – не менше 10%; у 2015 році – не менше 20% до загального обсягу [306; 308; 314]. Однак прийняття закону і рішення про обов'язкове використання біодобавок ухвалювалося поспішно. Зараз у країні немає ні стандартів, ні нормативної бази, ні розробленої процедури контролю за виконанням вимог закону. Стандарти якості нафтопродуктів, що діють на сьогодні, взагалі не дозволяють використовувати паливо зі змістом біоетанолу більш 5%. Тому для значно інтенсивнішого застосування альтернативних видів палива необхідно доопрацювати законодавчу та нормативну бази, особливо в частині податкових пільг для виробників та споживачів біоенергетичного обладнання, компенсації вартості обладнання населенню, надання «зеленого» тарифу на біогаз і використання біомаси тощо. У той же час, якщо нові стандарти і будуть розроблені та прийняті, за їх виконання виробники сумішевих бензинів повинні будуть витратити значні суми на закупівлю необхідного устаткування та одержання необхідних дозволів на виробництво даного виду палива, що може затягнутися на роки [5; 7; 8].

В умовах загострення проблеми забезпечення України експортними енергоносіями та зменшен-

ня внутрішнього попиту на цукор буряковий білий доречно прискорити впровадження технологій з виробництва біоетанолу та біогазу не тільки з меляси, але і на основі безпосередньої переробки з цією метою цукрових буряків та їх органічних залишків. У 2011–2012 рр. виробництво біоетанолу в країні не перевищувало 60 тис. т. На сьогодні в країні працює всього п'ять-шість малопотужних підприємств, що використовують, як правило, технології одержання спирту з меляси, якої їм не вистачає через згорання виробництва цукру або зупинки цукрозаводів у регіонах розміщення спиртзаводів. На думку фахівців, сьогодні цукрові заводи після певного дообладнання (бродильне відділення та установка з вилучення біоетанолу з бражки та його абсолютування) можуть розпочати виробництво біоетанолу з меляси. При такому виробництві практично виключаються витрати на перевезення меляси між підприємствами різних відомчих підпорядкувань.

Також, біоетанол можна виробляти (за умови дотримання чіткої технології дозування та контролю кислотності субстрату) із проміжних продуктів переробки солодких коренеплодів: бурякового (дифузійного) соку, цукрового сиропу, зеленої патоки, бою буряків та суміші хвостиків (голівок) після класифікатора, залишків бадилля буряку, органічних залишків, що виділяються з мийної води тощо. Використання якраз проміжних продуктів для виробництва біоетанолу дає змогу збалансувати потреби України в цукрі та зберегти й розвинути земельні площі під вирощування цукрових буряків, що є важливим як з точки зору сівозміни, так і екології [5; 7; 8]. При цьому, вирішуються декілька проблем АПК: енергетична – отримується висококалорійне паливо, яке можна використовувати, в тому числі, у виробництві цукру; агрохімічна – при утилізації отримується високоцінне екологічно чисте органічне добриво, позбавлене домішок патогенної мікрофлори, яке можна застосовувати при виробництві органічної продукції і використання якого дозволить зменшити потребу в хімічних мінеральних добривах; екологічна – утилізація органічних відходів, що накопичуються під час агропромислового виробництва, зменшення викидів метану в атмосферу та зниження рівня зараження ґрунтових вод продуктами розкладу органіки; фінансова – зменшення витрат на утилізацію органічних відходів, придбання енергоносіїв, сплату штрафів за шкідливі викиди та забруднення навколишнього середовища, отримання додаткового прибутку.

Як свідчать результати досліджень, енергетична ефективність виробництва біоетанолу з цукрових буряків, є найвищою серед рослинної сировини. Так, за виходом біоетанолу з розрахунку на 1 га, цукрові буряки переважають жито – у 4 рази, пшеницю – у 1,8-2 рази, кукурудзу – у 1,3 рази, картоплю – у 1,5-1,78 рази тощо (5,7).

Існуючі варіанти переробки цукрових буряків на біопаливо та біогаз дозволяють з 1 т цукрових буряків, залежно від їх цукристості, виробити до 100 л біоетанолу, тобто для виробництва 1 т біоетанолу потрібно 12-16 т цукрових буряків. Виходячи з цього вихід біоетанолу з 1 га за врожайності цукрових буряків у 350 ц/га з 1 га можна виробити 2,1-2,9 тис л біоетанолу, 400 ц/га – 2,5-3,3 тис л, 500 ц/га – 3,1-4,2 тис л; 600 ц/га – близько 3,75-5,0 тис л [7; 8].

Ще одним позитивним моментом впровадження виробництва біоетанолу з цукрових буряків є

те, що енерговитрати при цьому на чверть менше, ніж із зерна, оскільки відсутня потреба в солоді та ферментних препаратах, а напівпродукти цукрового виробництва можуть подаватися на зброджування в розчиненому стані та вже нагрітими. При цьому можливо та економічно доцільно для обігрівання метантенків застосовувати оборотну воду цукрозаводу, низький теплотенціал якої не використовується в технологічній схемі й просто «гріє» атмосферу, а недостатнє охолодження оборотної води вимагає використання додаткових її об'ємів та додаткової енергії на її перекачування.

Застосування біоетанолу з цукрових буряків, за рахунок високого вмісту органічних сполук, підвищує октанове число та запобігає розшаруванню бензоспиртових сумішей. Однак, як паливо для існуючих в Україні типів двигунів, біоетанол придатний тільки в суміші з мінеральним паливом: бензином у кількості до 6% об'ємних та дизельним паливом у кількості 10-12% об'ємних. В Україні в 2011 р. використано 4401,3 тис. т бензину та 6213 тис. т дизпалива [7; 8]. Таким чином, щорічна потреба України в біоетанолі як добавці до всього обсягу згаданих видів палива для автотранспорту, яке виробляється та споживається в Україні, становитиме до 0,9-1 млн тонн. Для виробництва такої кількості біоетанолу необхідно переробити до 12,5-14,0 млн т цукрових буряків. Крім того, виробництво біоетанолу в ЄС становить близько 2 400 тис. т, а потреба визначається на рівні 2800 тис. т, тобто 400 тис. т імпортується. Тобто загальний обсяг споживання (з урахуванням обсягів можливого експорту) вітчизняного біоетанолу може скласти 1-1,2 млн т [7].

При цьому можливо збільшити й виробництво біогазу на основі метанізації жому. За часів СРСР жом використовували як цінний корм для худоби. Зараз реалізація жому, з відомих причин, ускладнена. Цукрозаводи вимушені силосувати та зберігати його на відкритих площах, що вимагає додаткових витрат на оренду й оплату площі, у майбутньому, можливу рекультивацию ґрунтів. Під час переробки 1 т пресованого жому вологістю 75-80% можна отримати до 100 м³ біогазу (для порівняння – при переробці 1 т гною ВРХ – до 60 м³). Підсушений та очищений біогаз можна використовувати як паливо або спалювати його в когенераційній установці з метою отримання електричної та теплової енергії. Запаси засилосованого пресованого жому дозволяють виробляти біогаз майже протягом 6 місяців на рік. Для продовження функціонування установки після закінчення роботи цукрозаводу на власній сировині можлива поступова адаптація процесу метанізації для переробки органічних відходів сільгоспідприємств та залишків силосу [7; 8].

Організація такого виробництва забезпечує не тільки спільне використання допоміжного устаткування та послуг, а й має ряд організаційних та економічних переваг: спільна закупівля сировини, організація виробництва та збуту продукції, управління. Заводи із виробництва біоетанолу та біогазу є додатковою виробничою дільницею, яку необхідно змонтувати. Всі інші види діяльності інтегруються в діючі структури цукрового заводу.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки, що незалежно від варіанта схеми організації переробки цукрових буряків та впровадження біоетанольної установки, як складової технологічного процесу цукрового заводу потужністю 5 тис т буряку на добу, збільшується обсяг валового прибутку підприємства на 25-75 млн грн/рік, що підтверджує доцільність впровадження даних технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В. Іноземні гібриди цукрових буряків: «за» і «проти» / В. Бондар, Л. Літвіновська // *Агробізнес сьогодні*. – 2010. – № 4. – С. 30-33.
2. Варченко О. М. Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання : монографія / О. М. Варченко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 313 с.
3. Заєць О. С. Ринок цукру в Україні. Проблеми створення, функціонування та розвитку / О. С. Заєць. – 2-ге вид. – К.: Наук. думка, 2003. – 385 с.
4. Коденська М. Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектора / М. Ю. Коденська, А. В. Єремєєва // *Економіка АПК*. – № 6. – 2013. – С. 14-20
5. Месель-Веселяк В. Я. Ефективність альтернативних видів енергії в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Веселяк, В. С. Паштецький // *Економіка АПК*. – 2011. – № 12. – С. 3-9.
6. Роїк М. В. Від багатонасінних сортів-популяцій до ЧС гібридів новітнього покоління / М. В. Роїк // *Цукрові буряки*. – 2012. – № 2-3. – С. 4-6.
7. Роїк М. В. Перспективи розвитку біоенергетики в Україні / М. В. Роїк, В. Л. Куріло, О. М. Ганженко, М. Я. Гументік // *Цукровий буряк*. – 2012. – № 2-3(86-87) – С. 6-8.
8. Сичевський М. П. Шляхи диверсифікації цукробурякового виробництва / М. П. Сичевський, Л. М. Хомічак, С. Г. Олійнічук, М. М. Ярчук // *Цукор України*. – 2013. – № 4. – С. 9-14.
9. Фурса А. В. Реформа ринку цукру в ЄС / А. В. Фурса // *Економіка АПК*. – 2006. – № 11. – С. 143-144.
10. Ярчук М. М. Аналітична інформація про підсумки роботи Національної асоціації цукровиків України в 2013 р. / М. М. Ярчук // *Матеріали науково-технічної конф. цукровиків України «Конкурентоспроможність українського цукру на національному і світовому ринках – вимоги часу»*. – К.: «ЦукорУкраїна», 2014. – С. 7-28.
11. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації. Манифест революції в бізнесі / М. Хаммер, Д. Чампи. – Москва : «Манн, Иванов и Фербер», 2006. – 118 с.
12. Статистичний щорічник України за 2013 рік. [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> дата звернення к ресурсу 06.09.2014.

УДК 330.341.1

Завальнюк В.В.*асистент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету***ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена проблемам інвестиційного забезпечення розвитку інноваційних процесів машинобудівного комплексу України. Проаналізована ефективність функціонування машинобудівного комплексу. Обґрунтовано необхідність здійснення інвестиційної підтримки інноваційної діяльності підприємств галузі. Визначено особливості інвестування інновацій та фактори, які обумовлюють вибір потенційних інвесторів і джерел інвестування інновацій. Запропоновані конкретні заходи, що сприятимуть інноваційно-інвестиційній активності у машинобудівній галузі та розвитку економіки України в цілому.

Ключові слова: інвестиційна підтримка, джерела інвестування, інноваційно-інвестиційна активність, економіка України, бюджетні інвестиції.

**Завальнюк В.В. ПРОБЛЕМЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ
МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ**

Статья посвящена проблемам инвестиционного обеспечения развития инновационных процессов машиностроительного комплекса Украины. Проанализирована эффективность функционирования машиностроительного комплекса. Обоснована необходимость осуществления инвестиционной поддержки инновационной деятельности предприятий отрасли. Определены особенности инвестирования инноваций и факторы, обуславливающие выбор потенциальных инвесторов и источников инвестирования инноваций. Предложены конкретные меры, способствующие инновационно-инвестиционной активности в машиностроительной отрасли и развитию экономики Украины в целом.

Ключевые слова: инвестиционная поддержка, источники инвестирования, инновационно-инвестиционная активность, экономика Украины, бюджетные инвестиции.

**Zavaliuk V.V. PROBLEMS OF INVESTMENT SUPPORT OF INNOVATION PROCESSES MECHANICAL ENGINEERING
UKRAINE**

The article deals with the problems of providing innovative investment process engineering complex of Ukraine. Analyzed the efficiency of the machine-building industry. The necessity of the investment support for innovation of the industry. The features of investment and innovation factors that determine the choice of potential investors and investment sources of innovation. Specific measures to promote innovation and investment activities in the engineering sector and economic development of Ukraine as a whole.

Keywords: investment support, sources of investment, innovation and investment on the economy of Ukraine, government investment.

Постановка проблеми. Промисловість є однією з провідних галузей економіки, яка утворює фундамент науково-технічної трансформації, економічного зростання і соціального прогресу суспільства. Найважливішою ланкою промисловості більшості розвинутих країн є галузь машинобудування. Рівень розвитку машинобудування є одним із основних показників економічного розвитку країни та є основним індикатором, що дозволяє оцінити її інноваційну систему.

Машинобудування відіграє визначальну роль не лише для багатьох галузей господарства, але й значною мірою забезпечує рівень економічного розвитку країни. Особливостями даної галузі є: наукоємність, трудомісткість, металомісткість, кооперування. У даний час машинобудування являє собою комплекс галузей промисловості, а також інтелектуальний потенціал працівників машинобудівної галузі, що виготовляють засоби виробництва, транспорт, предмети споживання.

Прагнення України до створення конкурентоспроможної економіки має ґрунтуватися на світових тенденціях економічного зростання, в основі яких лежить науково-технічний потенціал та інноваційний розвиток. Перехід України на інноваційний шлях відбувався протягом тривалого часу. Після підписання Угоди про партнерство і співробітництво з Європейськими співтовариствами було затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу», якою визначено курс на розвиток національної економіки за інноваційною моделлю [1]. Обрав-

ши інноваційну модель розвитку, Україна все ще не вийшла на очікуваний рівень сталого економічного зростання. Маючи значний кадровий потенціал у науково-технічній та інноваційній сфері, необхідну матеріально-технічну базу, нормативно-правове поле для впровадження інноваційної діяльності, залишається багато невирішених проблем, які гальмують розвиток високотехнологічних галузей промисловості, у т. ч. машинобудування. Зокрема, спостерігається невідповідність попиту на передові технології з боку господарського сектору темпам розвитку науково-технічної та інноваційної сфер; низька сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій через брак обігових коштів; відсутність економічних стимулів, які б заохочували суб'єктів господарювання впроваджувати новітні технології у виробничий процес тощо. При цьому основним чинником, що гальмує впровадження успішних розробок у виробництво, є відсутність інвестиційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Успішний розвиток інноваційної діяльності неможливий без належного інвестиційного забезпечення. Вітчизняні підприємства потерпають від нестачі фінансових ресурсів і постійно перебувають у пошуку додаткових джерел фінансування. Багато вітчизняних учених-економістів проводять теоретичні дослідження щодо вирішення проблем інвестиційного забезпечення розвитку інноваційної діяльності базових галузей національної економіки. Так, Т.В. Бова, В.О. Корецька-Гармаш, О.М. Антипов значну увагу приділяють венчурному інвестуванню; А.Я. Куз-

нецова, Г.В. Возняк, С.В. Захарін, Т.С. Смовженко, Б.І. Пшик проводять дослідження таких основних форм інвестиційного забезпечення, як державне фінансування, фінансування за рахунок позиків та власних коштів; А.М. Турило, Т.А. Черемисова, В. Рошило розглядають лізинг як одну із форм стимулювання інноваційного розвитку промислового комплексу тощо. По суті, вони констатують фактичний регіональний та галузевий розподіл інвестицій, який здійснюється виходячи з інтересів інвесторів, та не дають можливості розвивати перспективи залучення інвестицій в економіку регіонів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на великий спектр досліджень стосовно проблем інвестиційного забезпечення розвитку інноваційних процесів у базових галузях економіки країни, залишаються невирішеними питання, пов'язані з пошуком та практичним застосуванням альтернативних інвестиційних джерел, які б сприяли прискоренню розвитку інновацій на виробничих підприємствах машинобудівного комплексу. У зв'язку із цим подальше дослідження проблем забезпечення та регулювання інвестицій в інноваційну діяльність машинобудівної галузі є важливим завданням, що потребує спеціального наукового аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямів і джерел залучення інвестицій в інноваційну діяльність машинобудівної галузі, розробка заходів стосовно стимулювання інвестиційних надходжень до машинобудівних підприємств та виявлення альтернативних інвестиційних джерел фінансування інноваційної діяльності галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль і значення машинобудування визначаються насамперед тим, що це базова галузь економіки країни, тісно взаємопов'язана з провідними галузями економіки і забезпечує їх стійке функціонування, наповнення споживчого ринку яке є основою розвитку технологічної промисловості.

Від рівня розвитку машинобудування залежать найважливіші питомі показники валового внутрішнього продукту країни (матеріаломісткість, енергоємність тощо), продуктивність праці в різних галузях сільського господарства, рівень екологічної безпеки промислового виробництва і обороноздатність держави.

Інвестиційні процеси в Україні характеризуються невідповідністю інвестиційних вкладень інвестиційним потребам, значним скороченням обсягу самих інвестицій, обмеженими можливостями фінансування інвестицій з різних джерел надходження, що у сукупності впливає на відтворювальні процеси в країні, призводить до зростання ризику та несприятливих умов для здійснення інвестування.

У сформованих умовах важливого значення набуває управління інвестиційною діяльністю підприємств, спрямоване на підвищення ефективності інвестування й мінімізацію ризиків інвестиційної діяльності.

Продуктивне реформування підприємств машинобудівної галузі України неможливе без значних інвестицій, оскільки вони є найважливішим фактором економічного зростання й відновлення даної галузі, що забезпечує модернізацію діючих виробництв, створення і впровадження новітньої техніки й технологій, сучасних систем організації та управління економічними процесами.

Джерелами інвестицій в основний капітал промислових підприємств є їх власні кошти (приблизно 70-75% від загального обсягу інвестицій), кошти

іноземних інвесторів (2-6%), кредити банків та інші позики (7-13%). Кошти державного та місцевого бюджетів становлять приблизно 3-4% кожен, що у 10 разів менше, ніж у розвинутих країнах.

Для промисловості України помилки, допущені за роки незалежності, спричинили посилення негативних тенденцій у процесах інвестиційного забезпечення відтворення основного капіталу.

Світова економічна криза вплинула на зменшення обсягів виробництва та експорту продукції. У машинобудуванні зниження обсягів виробництва з жовтня 2011 р. становило 11,2%, у листопаді – 38,8%, у грудні – 37,1%. Скорочення виробництва у грудні зафіксовано у 22 регіонах. Найбільший показник скорочення зафіксовано у Волинській області. Загалом, за минулий рік скорочення обсягів виробництва спостерігалось лише у семи регіонах (Вінницька, Волинська, Кіровоградська, Львівська, Чернівецька області та м. Київ, Севастополь) за усіма видами машинобудівної продукції.

Основними обмеженнями щодо розвитку машинобудування на перспективу є висока залежність галузі від традиційних зовнішніх ринків збуту продукції (переважно російського) та низький рівень диверсифікації зовнішніх ринків. У таких умовах підприємства будуть змушені переорієнтуватися з традиційних зовнішніх ринків на внутрішні, проводити політику, спрямовану на закріплення існуючих позицій та освоєння нових сегментів на внутрішньому ринку.

Поряд з цим у короткостроковому періоді розвиток машинобудівних підприємств буде характеризуватися скороченням виробництва або незначними темпами зростання та структурною перебудовою, пов'язаною із закриттям підприємств, що не витримали конкуренцію з іноземними виробниками, та обмеженням доступу до фінансових ресурсів.

Для вирішення вказаних проблем машинобудівні підприємства потребують значних інвестиційних ресурсів з метою приведення номенклатури і асортименту виробництва у відповідність з потребами внутрішнього ринку. Основою для залучення інвестицій має стати зважена державна та регіональна політика, зокрема стимулювання інвестиційної активності підприємств за рахунок можливої застосування методів нарахування прискореної амортизації з одночасним зниженням податкових зобов'язань. Адже саме амортизаційні відрахування є найвагомішою часткою власних грошових коштів підприємств при реалізації інвестиційних проектів підприємств. Внесення змін до податкової та митної політики будуть стимулювати оновлення виробництва, впровадження новітніх технологій при посиленні контролю за використанням коштів, що направляються підприємствами на реновацію. Мотивацією до залучення інвестицій у виробництво, у тому числі машинобудування, є можливість регулювання рівня інвестиційних ризиків.

Основними факторами ризику є низька конкурентоспроможність продукції, відносно низька ліквідність, високий рівень забруднення навколишнього середовища.

Виходячи з цього, слід констатувати, що промислові підприємства машинобудівного комплексу є досить «ризиковими» об'єктами для інвесторів з погляду залучення інвестиції. Існує багато причин таких ризиків. Одна з них полягає в тому, що обсяг інвестицій залучається, як правило, значний, а термін окупності при цьому досить тривалий. Іншою причиною є те, що вкладення в підприємства машинобудування можуть бути непривабливими для інвестора,

оскільки практично неможливо встановити високий відсоток оплати за користування кредитом через те, що поточний рівень рентабельності машинобудівних підприємств зазвичай є нижчим за відсоток, встановлений за користування кредитом [7]. Залучення інвестицій у машинобудування може бути досягнуто за рахунок:

- прямих інвестицій держави в розвиток машинобудівних підприємств;
- посилення контролю фінансового стану і репутації підприємств реципієнтів інвестицій;
- контролю залучення інвестицій підприємствами;
- державної підтримки навчання персоналу підприємств;
- створення додаткових особливих економічних зон для відкриття машинобудівних підприємств, що виробляють стратегічно важливу продукцію;
- створення інвестиційних фондів або участі в їх створенні;
- співпраці з банками з питань прогнозування можливих криз машинобудівних підприємств.

Такий підхід буде сприяти розвитку підприємств машинобудівної галузі та зниженню рівня ризику інвестицій.

Одним із індикаторів інвестиційної політики машинобудівних підприємств є основний капітал. І хоча останніми роками спостерігалось збільшення обсягів інвестицій в основний капітал, він є недостатнім для забезпечення всіх потреб машинобудування у модернізації.

Причини кризи машинобудування багато в чому схожі з причинами кризи інших галузей народного господарства. По-перше, промисловість була побудована за галузевим принципом з високим рівнем спеціалізації і низьким рівнем міжгалузевого і внутрішньогалузевого обміну. По-друге, зруйнувався єдиний економічний простір ЄСРП. По-третє, українська економіка багато в чому залежить від сировинних цін та імпорту капіталу.

У залежності від того, на який ринок орієнтована продукція, що випускається підприємствами, їх умовно можна об'єднати у 5 груп:

- група галузей інвестиційного машинобудування (важке, енергетичне, транспортне, хімічне, нафтове), розвиток яких визначається інвестиційною активністю, будівельного і транспортного комплексів;
- група підприємств тракторного і сільськогосподарського машинобудування, машинобудування для переробних галузей АПК і підприємств легкої промисловості, що залежать від платоспроможності сільгоспвиробників і переробників сільськогосподарської продукції, а також частково від попиту населення;
- група наукоємних галузей – верстатобудування, електротехніка, у тому числі і побутова, приладобудування, так звані комплектуючі галузі, що розвиваються слідом за потребами усіх інших галузей промисловості, включаючи і саме машинобудування;
- автомобільна промисловість, випуск продукції якої орієнтований на попит кінцевих споживачів (виробництво легкових автомобілів), а також на потребу підприємств, фірм і виконавчих органів влади (виробництво вантажівок і автобусів);
- група підприємств оборонних галузей, виробляють продукцію для державних потреб (у тому числі за подвійними технологіями).

Погіршився фінансовий стан машинобудування, який характеризується дворазовим значенням кредиторської заборгованості над дебіторською. Про-

строчена кредиторська заборгованість, що припадає на галузь, становить у цей час майже чверть від усієї простроченої заборгованості в промисловості і продовжує зростати. Виріток продукції на одного робітника в машинобудуванні продовжує залишатися однією з найнижчих. Відповідно, і рівень зарплати в машинобудуванні більше ніж на чверть нижче, ніж у середньому по промисловості, що веде до загострення кадрових проблем.

Тим часом фізичний і моральний знос основних засобів виробництва досяг критичного рівня (від 65 до 75%). Вибуття основних фондів йде з темпом 1,5-2,5% на рік, тоді як річний темп поновлення технологічної бази не перевищує 0,1-0,5%.

Все це породжує замкнуте коло проблем машинобудування:

- зношені фонди;
- низька якість продукції, що випускається;
- низька конкурентоспроможність;
- низькі обсяги продажів;
- недостатні обіги по фінансам;
- брак коштів на оновлення обладнання.

І, як наслідок, відсутність можливостей не тільки для інновацій, але й для збереження темпів зростання виробництва на досить високому рівні.

Слід ще раз підкреслити, що проблеми і фактори, які склалися в машинобудуванні за перехідний період і перешкоджають його розвитку, мають не приватний, локальний характер, а являють собою загальну взаємопов'язану і взаємообумовлену систему. На рівні машинобудівних підприємств до числа основних з них слід віднести:

- критичний моральний і фізичний знос устаткування і технологій;
- гострий дефіцит кваліфікованих кадрів внаслідок відносно низької заробітної плати, падіння престижу інженерно-технічних і робітничих спеціальностей, загострення соціальних проблем;
- дефіцит грошових ресурсів з причин низької рентабельності виробництва і низької кредитної та інвестиційної привабливості підприємств для реалізації програм стратегічних перетворень, що включають в себе у тому числі впровадження передових управлінських і організаційно-технічних рішень, модернізацію виробничої інфраструктури, підготовку та залучення кваліфікованих кадрів, розробку і освоєння нових конкурентоспроможних видів продукції і послуг;
- наявність надлишкових виробничих потужностей, як правило, з морально застарілою конфігурацією і архітектурою виробничих будівель (зайві габарити, висока енергоємність, низька ремонтпридатність) і, відповідно, вкрай високі витрати на їх утримання;
- морально застарілу інфраструктуру виробничих потужностей (промислові комунікації, внутрішньозаводська транспортна і складська система (внутрішня логістика), екологічна безпека, санітарні норми і вимоги (охорона праці), техніка безпеки тощо);
- морально застарілу систему управління підприємствами;
- недостатньо розвинену систему виробничої кооперації, особливо в формі малого і середнього бізнесу;
- слабозрозуміну систему менеджменту якості (невідповідність міжнародним стандартам якості, включаючи систему контролю, технічне регулювання, культуру виробництва);
- брак досвіду та ресурсів для формування ефективної маркетингової (збутової) політики, особливо на ринку наукоємної продукції;

– недостатньо розвинену (аж до повної відсутності) систему сервісу і технічної підтримки, випускається протягом усього життєвого циклу виробу;

– реальну загрозу несанкціонованих дій з боку третіх осіб: банкрутство, рейдерство, дискредитацію на ринку і в суспільстві;

– нерівні умови конкуренції на ринку з зарубіжними виробниками аналогічної продукції машинобудівних підприємств (як наслідок викладених вище проблем).

Очевидно, що вихід із даної системної кризи можливий тільки при реалізації системних підходів, ефективному використанні інвестиційного потенціалу з мобілізацією всіх необхідних і можливих ресурсів держави, всього потенціалу розвитку.

Складність розвитку машинобудування полягає в тому, що при реалізації стратегічних цілей входження країни в постіндустріальне суспільство, у найближчій перспективі, необхідно вирішувати одночасно три основні завдання:

1. Інтенсивну модернізацію машинобудування та його технічного переозброєння, що безпосередньо пов'язане із залученням масштабних інвестицій.

2. Підготовку та перепідготовку кадрового потенціалу з формуванням нового інженерно-технічного та управлінського покоління, здатного забезпечити інноваційний розвиток машинобудування.

3. Створення умов для підвищення інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств та забезпечення припливу приватних інвестицій у машинобудування.

Для подальшого динамічного розвитку машинобудування в інвестиційній політиці необхідно:

– забезпечити реалізацію заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості підприємств машинобудівного комплексу;

– забезпечити залучення довгострокових інвестицій з використанням системи державних гарантій, цілеспрямованого регулювання грошового обігу тощо;

– забезпечити залучення державних і приватних інвестицій на паритетних засадах у рамках цільових програм підтримки галузей машинобудування;

– забезпечити доступ для підприємств реального сектора економіки до дешевих кредитних ресурсів;

– розвинути систему постачання обладнання на умовах лізингу;

– активізувати інвестиційну діяльність «природних» монополій з використанням обладнання вітчизняного виробництва;

– стимулювати вкладення власних інвестицій підприємств в основні фонди шляхом вдосконалення амортизаційної політики, податкових пільг та коригування відповідних нормативних актів;

– стимулювати залучення приватних інвестицій у галузь шляхом вдосконалення нормативно-правової бази залучення інвестицій, формування єдиних статистичних баз даних для потенційних інвесторів, розвитку інфраструктури галузі, розроблення лізингових схем придбання обладнання і збуту продукції, вдосконалення вертикальних і горизонтальних інтеграційних зв'язків машинобудівних підприємств;

– забезпечити розробку системи податкових пільг, що надаються пріоритетним інвестиційним проектам, відповідно до норм СОТ.

Реалізація перерахованих завдань буде можлива, очевидно, лише у разі підвищення

конкурентоспроможності машинобудівної продукції та суттєвої модернізації її технологічного потенціалу. Тому що не можна створити конкурентну продукцію без конкурентної технологічної бази. Звідси висновок: базою нової інфраструктури машинобудування повинні стати великі корпоративні структури, оснащені сучасними інформаційними технологіями і програмними системами. Управління життєвим циклом виробів, включаючи його логістичну підтримку в експлуатації, має спиратися на CALS-технології та міжнародні стандарти. Тобто необхідно створювати комп'ютеризовані інтегровані виробництва, оснащені обробними центрами на основі електронних модулів та інтелектуальних систем управління.

Останнім часом в економічній практиці окремо виділяється нова – інноваційна – форма інвестицій (вкладення у нововведення). У цілому за стабільної економіки всі інвестиції мають бути водночас інноваційними. Сьогодні ця проблема набула особливого значення, оскільки, за даними проведеного дослідження, встановлено, що ступінь зносу основних засобів у машинобудівному комплексі досягає 60-90%, у той час як оновлення основних засобів відбувається на рівні 20-40%.

Дотепер рівень впровадження інновацій настільки низький (лише 999 промислових підприємств країни, при загальній їх кількості 54408 у 2013 році, здійснюють інноваційну діяльність), що його вплив не забезпечує ніякого суттєвого зростання рентабельності промислового виробництва [2].

Основними причинами негативної ситуації є:

– відсутність на загальнодержавному рівні відповідної управлінської стратегії й стимулювання інноваційного процесу взагалі;

– зменшення темпів пріоритетних наукових досліджень і розробок;

– зменшення темпів придбання прав на об'єкти інтелектуальної власності, ліцензій, ноу-хау, технологій;

– нестача коштів, необхідних для впровадження відповідних засобів виробництва;

– економічний рівень розвитку країни;

– недоліки у податковій системі;

– ризикованість суттєвих інноваційних заходів.

Аналізуючи специфіку інвестування інновацій, у роботі встановлено, що особливості здійснення інвестиційної підтримки інноваційного розвитку підприємств обумовлюються низкою факторів (рис. 1).

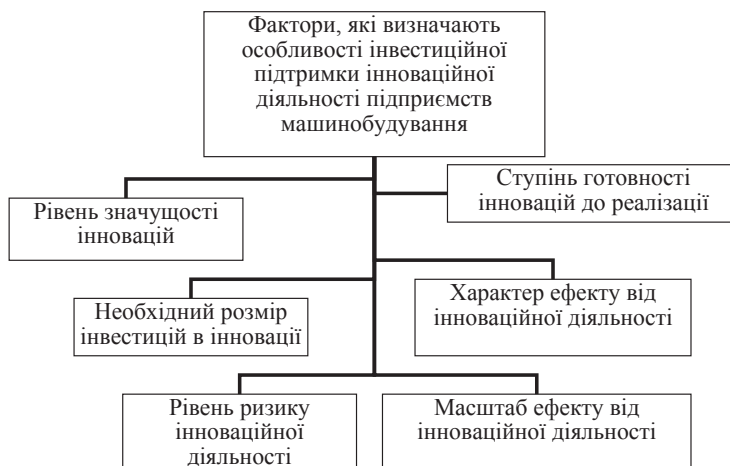

Рис. 1. Фактори, які визначають особливості інвестиційної підтримки інноваційної діяльності підприємств машинобудування

Представлені на рисунку 1 фактори обумовлюють вибір потенційних інвесторів і джерел інвестування інновацій, визначають необхідний розмір інвестицій у інноваційний розвиток, формують умови здійснення інвестиційної підтримки інноваційної діяльності підприємств машинобудування.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати проведеного аналізу дозволяють дійти висновку, що загальний стан машинобудівної галузі досить скрутний, проте за останні п'ять років спостерігається незначна тенденція до покращення деяких економічних показників. Були виявлені основні негативні чинники, що зупиняють інвестиційні та інноваційні процеси у машинобудівній галузі, та запропоновані напрями реформування інвестиційної політики, які повинні охоплювати такі аспекти:

- основними джерелами інвестування повинні стати кошти підприємств і організацій у вигляді прибутку та амортизаційних відрахувань;

- бюджетні інвестиційні ресурси повинні надходити у галузі, які є мало привабливими для приватного інвестора, але необхідними для забезпечення життєздатності економіки;

- доцільно державним органам влади застосовувати маркетингові та PR-стратегії для залучення іноземних інвестицій;

- провести реструктуризацію великих неефективних підприємств і максимально розширити сферу середнього бізнесу – основного ринку інвестиційних посередників;

- створювати рівні конкурентні умови для внутрішніх та іноземних інвесторів;

- сприяння розвитку потужної банківської системи, спрямованої на кредитування реального сектору економіки;

- сприяння ринку страхових послуг;

- кошти населення можуть стати важливою складовою інвестиційних ресурсів за умов підвищення рівня реальних доходів, стимулювання заощаджень та акумуляції тимчасово вільних грошових ресурсів населення на потреби інвестування;

- збільшити експорт та провести у цьому напрямі додаткові законодавчі реформи, зменшити кількість імпортованих товарів на ринку;

- необхідно оцінювати економічну ефективність інвестиційних проектів та допустимий ризик, пов'язаний з їх реалізацією.

Основними заходами вирішення негативних тенденцій інноваційного процесу в машинобудівному комплексі мають бути:

- розробка нових та перегляд діючих відповідних законодавчих актів, які б регламентували стратегію введення інновацій;

- доцільно розробити систему контролю показників, які б всебічно відображали хід реалізації інноваційних проектів і дозволяли б оцінити ефективність їх проходження по всіх етапах життєвого циклу продуктової інновації;

- для більш активного впливу ринкового управління на інноваційний процес необхідно розширити масштаби співробітництва з іншими країнами шляхом створення з ними спільних підприємств;

- на нашу думку, тимчасово, на період подолання кризи, при розрахунку податку на прибуток прибуток, що піддається оподаткуванню промислових підприємств машинобудівного комплексу, було б доцільно зменшити на суму видатків, пов'язаних із підготовкою й освоєнням нових технологій та видів продукції, які розробляються за рахунок прибутку.

Економічне зростання не буде стійким при недостатньо інвестованому машинобудуванні. Без збільшення засобів у його основний капітал, до того ж інноваційно насичених, пожвавлення виробництва у галузі припиниться.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрова В.П. Прогнозування впливу інноваційних факторів на розвиток економіки України. // Економіка підприємства, 2011. – С. 9-26.
2. Єгоренко Д.В. Обґрунтування інвестиційних рішень в умовах зон економічного сприяння / Д.В. Єгоренко // Економіка і управління. – 2012. – № 2. – С. 394.
3. Зятковська Л.І. Інноваційні технології – важливий фактор промислового виробництва // Фінанси України, 2011. – № 11. – С. 62-65.
4. Пелих А.С., Баранников М.М. Экономика машиностроения. – Ростов н/Д: «Феникс», 2010. – 417 с.
5. Тимошенко Л.М. Інвестиції та інвестування в соціалізації економіки України: теорія, методологія, перспективи : монографія / Л.М. Тимошенко, Н.М. Деєва. – Дніпропетровськ : Пороги, 2009. – 509 с.
6. Удалих О.О. Управління інвестиційною діяльністю : навчальний посібник / О.О. Удалих. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 262 с.
7. Федоренко В. Инвестиции и экономика Украины / В. Федоренко // Экономика Украины. – 2012. – № 5(538). – С. 121.

УДК 369.041:631.16

Зінчук Т.А.
студенткаобліково-фінансового факультету
Миколаївського національного аграрного університету

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено економічну суть фінансів сільськогосподарських підприємств. Наведено результати аналізу найбільш актуальних питань фінансового забезпечення економічного розвитку сільськогосподарських підприємств. Оцінено фінансове забезпечення сільськогосподарських виробників в Україні власними ресурсами. Досліджено проблеми, пов'язані із забезпеченням аграрних підприємств кредитами. Аргументовано основні напрями трансформації системи фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва.

Ключові слова: ресурсне забезпечення, фінансові ресурси, інвестиції, джерела фінансування, банківське кредитування, бюджетне фінансування, сільськогосподарські підприємства.

Зінчук Т.А. ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Исследована экономическая суть финансов сельскохозяйственных предприятий. Представлены результаты анализа наиболее актуальных вопросов финансового обеспечения экономического развития сельскохозяйственных предприятий. Оценено финансовое обеспечение сельскохозяйственных производителей в Украине собственными ресурсами. Исследованы проблемы, связанные с обеспечением аграрных предприятий кредитами. Аргументированы основные направления трансформации системы финансово-кредитного обеспечения аграрного производства.

Ключевые слова: ресурсное обеспечение, финансовые ресурсы, инвестиции, источники финансирования, банковское кредитование, бюджетное финансирование, сельскохозяйственные предприятия.

Zinchuk T.A. PROBLEMS OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES

Investigated the economic substance of Finance farms. Results of the analysis the most pressing issues of financial support economic development of agricultural enterprises are adduced. Estimated financial support agricultural producers in Ukraine's own resources. Investigated the problems associated with providing loans to agricultural enterprises. Argued the main directions of the transformation of financial and credit enhancement of agricultural production.

Keywords: resource support, financial resources, investments, sources of financing, bank financing, government funding, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Ефективність фінансування сільськогосподарських підприємств є однією із ключових проблем розвитку економіки країни. Це пояснюється тим, що сільське господарство займає одне із перших місць щодо забезпечення розвитку переробних галузей держави, є джерелом сировинної бази і партнером в інтеграційних та ринкових функціонуваннях, а також є важливим стратегічним та економічним базисом для вирішення продовольчої проблеми та підйому регіонального сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти фінансування сільськогосподарських підприємств досліджували такі корифеї теорії аграрних фінансів, як: В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, С. Дем'яненко, М. Малік, П. Лайко, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Ульянченко, А. Чупіс та інші [1-6]. Їхній творчий доробок є теоретичним базисом сучасної парадигми аграрних фінансів, що створює наукову передумову для розгляду різних аспектів формування і розвитку системи фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва. Перманентність фінансової діяльності та постійна динамічна зміна умов і чинників, у яких вона протікає, актуалізують необхідність розширення діапазону досліджень у цій царині.

Метою даного дослідження є поглиблення теоретичних засад фінансування сільськогосподарських підприємств, а також аналіз існуючих джерел фінансування сільськогосподарських підприємств для подальшого їх використання у процесі розширеного відтворення і розроблення універсального підходу до оптимізації вибору джерел фінансування діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Низка авторів західної фінансової науки визначення поняття фінансового забезпечення обумовлюють як сукупність процесів і процедур, які використовуються керівництвом країни для здійснення фінансової діяльності країни, контролю та звітності. Ці заходи включають у себе запис, перевірку та своєчасної звітності операцій, які впливають на доходи та витрати державного бюджету, активи і пасиви країни [12].

Найгострішою проблемою для підприємств аграрної сфери щодо фінансування діяльності є обмеженість фінансових ресурсів при відсутності необхідних обсягів власних коштів фінансування та труднощів доступу до позичкових та залучених фінансових ресурсів. Більшість вчених основними проблемами фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств визначають: відчутне зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства, що не дозволяє їм ефективно функціонувати; недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки та відсутність майнової застави для ведення не лише розширеного, а й простого відтворення; відсутність стабільного фінансування у визначені періоди року (сезонність робіт), що посилює диспаритет цін [8]; залежність результатів діяльності підприємств і джерел фінансування від впливу природно-кліматичних умов; необхідність кредитного забезпечення діяльності та подальшого успішного розвитку суб'єктів господарювання як наслідку впливу попередньо зазначених факторів [2].

У забезпеченні процесу відтворення та соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств домінуючим чинником виступають фінансові ресурси. У результаті ринкових трансформацій

значна частина підприємств аграрної галузі втратила власні фінансові ресурси, а умови доступу до зовнішніх суттєво погіршилися.

Нестача фінансових ресурсів обумовлена, як слушно наголошує О.С. Гудзь, «по-перше, втратою підприємствами власних фінансових ресурсів у наслідок збиткової їх роботи та інфляції; по-друге, високою вартістю залучення позикових коштів; по-третє, недосконалістю державної фінансової політики» [1]. У зв'язку з цим управління фінансовим середовищем в аграрній сфері набуває важливого значення для забезпечення процесу розширеного відтворення і розвитку підприємств у гармонійному поєднанні із соціальними потребами працівників.

Необхідність державного фінансування зумовлена не тільки специфікою галузі сільського господарства, а й низкою особливостей, які притаманні вітчизняним підприємствам цієї сфери. Серед них, зокрема, такі: зниження купівельної спроможності населення, що обмежує можливості підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання України від розвинених країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунту; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу.

У сільському господарстві фінанси мають особливі специфічні ознаки, які притаманні тільки їм:

- сезонність виробництва – кошти для ведення діяльності потрібні в значній мірі під час посівної кампанії, а прибуток отримують лише з реалізації товару;

- порівняно довга тривалість обігу капіталу в галузі, що спричинено подовженим циклом виробництва;

- відсутність застави для забезпечення довгострокових кредитів. Основні фонди фізично та морально застаріли, а банки вимагають заставу 150-200% від розміру кредиту;

- значна частина виробленої продукції залишається у підприємстві для власних потреб, що зменшує величину можливого прибутку.

Фінансові ресурси, які знаходяться у розпорядженні сільськогосподарських підприємств, поділяються за характером формування на власні та залучені.

До власних належать фінансові ресурси, сформовані за рахунок внутрішніх джерел, – прибутку, амортизаційних відрахувань тощо; до залучених – кредити, позики, лізинг тощо.

Сільське господарство сьогодні найбільше потребує фінансової підтримки та фінансового захисту, що зумовлюється сезонністю виробництва, циклічністю, великим періодом кругообігу капіталу, станом його матеріально-технічної бази, недосконалістю амортизаційної політики, диспаритетом цін між продукцією сільського господарства і промисловості, особливостями технологічного процесу, його соціально-економічною значимістю. У результаті дослідження фінансового забезпечення сільгоспідприємств з'ясовано, що:

- сільськогосподарські підприємства працюють за рахунок власних ресурсів, які на сьогодні за питомою вагою є значними, однак недостатніми для самофінансування, а відтак не можуть бути джерелом розвитку;

- банківське кредитування не відіграє суттєвої ролі у розвитку сільськогосподарської галузі, хоч на даний час намітилися позитивні тенденції щодо зростання обсягів кредитування з боку вітчизняних ко-

мерційних банків, у тому числі і в частині пільгового кредитування;

- банківська система України ще повністю не мобілізувала й не реалізувала усі властиві їй стимулюючі можливості щодо Зстабілізації кредитного забезпечення суб'єктів аграрного сектора економіки. Банківське кредитування суб'єктів аграрної сфери потребує модернізації, розробки фундаментальних і прикладних засад його подальшого розвитку.

Аграрні підприємства мають певні об'єктивні вимоги щодо їх кредитного обслуговування, а саме: необхідність дотримання економічно обґрунтованих термінів, обсягів, вартості кредиту, своєчасності надходження кредиту позичальнику, що пов'язано із сезонністю виробництва. Об'єктивно тривалий період виробництва у сільському господарстві й уповільнений обіг авансового капіталу зумовлюють значну потребу в залученні короткострокових і довгострокових кредитних ресурсів.

Слід звернути особливу увагу на зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції (в Україні через погане зберігання втрачається близько 25% всієї продукції).

Необхідно також розробити і затвердити державну цільову програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та розвитку земельних відносин на період до 2015 року, а також розглянути і прийняти законодавчі акти, які будуть спрямовані на забезпечення розвитку агропромислового комплексу та мінімізацію впливу фінансової кризи на галузь.

Проте слід зазначити, що Україна обрала вірний шлях проведення економічних реформ у сільському господарстві, здобувши політичну незалежність, – відродження господаря на українській землі шляхом приватизації та створення рівних юридичних прав і економічних можливостей для розвитку і здорової конкуренції усіх доцільних форм господарювання на селі. Найбільш поширеною при цьому залишається колективна форма організації виробництва на базі асоційованої приватної власності на землю і майно. Досвід багатьох країн світу показав, що саме кооперативна ідея здатна протистояти економічному хаосу.

Поряд з прямою фінансовою підтримкою з боку держави важливе місце займає непряма фінансова підтримка, тобто система оподаткування сільськогосподарських підприємств. Чинна система відрізняється своєю лояльністю і необґрунтованістю, вона не передбачає жодних застережних чи стримуючих заходів щодо способів ведення сільського господарства та неконкурентних методів господарювання.

До Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» протягом років його існування було внесено низку змін, які призвели до того, що наразі він поєднує у собі лише податок на прибуток, плату за землю, плату за придбання торгового патенту і збір за спеціальне водокористування. Зважаючи на переважну збитковість сільськогосподарських підприємств, загальна система оподаткування може бути для них зручнішою та економічнішою. З метою дотримання принципу справедливості удосконалена система оподаткування має включати два об'єкти справляння податку: прибуток та вартість використаної землі. Це дозволить створити максимальні стимули для ефективного господарювання.

Ще одним важливим інструментом забезпечення стабільного фінансування сільськогосподарських підприємств повинно стати страхування як спосіб уникнення чи зменшення впливу ризиків, що призводять до фінансових втрат.

Причинами таких ризиків може бути скорочення обсягів валової продукції через стихійні явища, втрата майна (посівів, худоби, інших активів) через хвороби, пожежі, нещасні випадки тощо. У результаті таких загроз та викликів підприємство може втратити не лише частину свого майна, а й доходи, які створюються в результаті використання цього майна. У зв'язку з цим підприємству фінансово вигідніше попередньо витратити незначну суму коштів на страхування, аніж покривати усі збитки за власний рахунок.

Серед основних проблем фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств можна виділити:

- зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства, що не забезпечує нормальне функціонування аграрного виробництва;
- недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки та відсутність заставного майна для ведення не лише розширеного, а й простого відтворення;
- відсутність надійних гарантій повернення інвестицій та кредитів через збитковість підприємств;
- неврахування сезонності робіт (немає стабільного фінансування у конкретно визначені періоди року), що фактично підсилює диспаритет цін [7].

Незважаючи на зростання обсягів фінансування сільського господарства, його потреби у фінансових ресурсах постійно збільшуються. Якщо у 2008 р. для проведення весняно-польових робіт на 1 га ріллі витрачалося 870 грн, то у 2011 р. витрати зросли у 1,5 рази, тобто до 1297 грн. Так, у 2014 році планові витрати коштів для проведення весняно-польових робіт на 1 га ріллі становлять 2087,3 грн, що на 234,5 грн більше, у порівнянні з 2013 роком. Розрахункова потреба в коштах для проведення комплексу весняно-польових робіт становить 42,8 млрд грн. Це актуалізує проблему розвитку недержавних фінансових інститутів підтримки малого підприємництва.

Така форма фінансування включає два компоненти: міжнародну донорську допомогу та прями фінансові зв'язки з великими промисловими підприємствами. Перший з них представлений кредитними лініями і грантами ЄБРР, Американського фонду підтримки підприємств у нових незалежних країнах, Фонду «Євразія», Інвестиційного фонду «Україно», Міжнародної фінансової корпорації, Агентства США з міжнародного розвитку. Обсяги цього виду фінансування незначні і немає підстав для прогнозування їх збільшення в майбутньому.

Більш вагоме значення у фінансуванні аграрних підприємств має фінансова підтримка вітчизняних великих промислових підприємств у вигляді надання грошових та товарних кредитів, фінансування через субпідряд, лізинг та франчайзинг. Мабуть, цей канал має непогані перспективи розвитку. Проте з ним пов'язана низка специфічних особливостей, які обмежують сферу застосування. Крім того, в останні роки активно розвиваються агрохолдинги, які мають родинні зв'язки з промисловими підприємствами, що проявляють інтерес до диверсифікації свого бізнесу в аграрну сферу.

Аналізуючи ситуацію, яка склалася на сьогодні, відчутних втрат понесла фінансова сфера аграрного виробництва. Виходячи з оцінки нинішнього виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, за різними розрахунками щорічний дефіцит оборотних коштів для забезпечення нормального виробничого процесу в рослинництві становить 45-60 млрд грн, а в тваринництві 40-45 млрд грн.

За прогнозами на найближчі 5 років обсяги інвестиційної діяльності в сільському господарстві по-

винні досягти 150-240 млрд грн. Три чверті з них не мають реальної фінансової платформи.

Щороку уряд України недофінансовує сектор АПК (рис. 1).

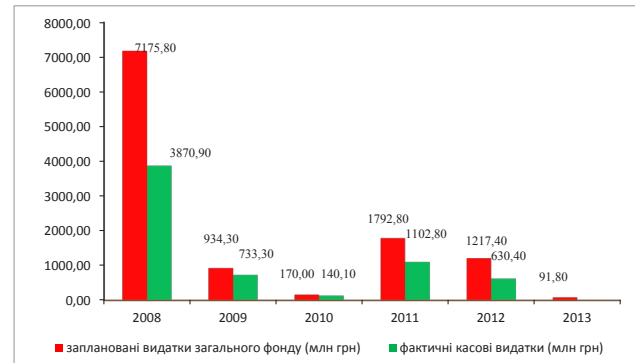

Рис. 1. Розподіл запланованих і фактичних видатків на АПК України за 2008–2013 роки

Отже, державне фінансування аграрного сектора економіки активно здійснювалося протягом 2011 року. Серед усіх напрямів спрямування коштів держави, які вона надає на розвиток аграрного сектора України, найбільші суми надходять Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України, а саме у 2010 році – 80000 тис. грн, у 2011 році обсяги даної допомоги зросли на 6856374,0 тис. грн.

Експерти зазначили, що Державний бюджет на 2013 рік є найбільш жорстким стосовно агропромислового комплексу за останні 7 років.

Слід зазначити, що українські банки вважають аграрний сектор економіки найбільш привабливим і перспективним об'єктом кредитування. Але готові сьогодні кредитувати лише ті сільськогосподарські підприємства, які обробляють 3,0–50,0 тис. га земельних угідь, тобто 83,8% їх загальної кількості під цей критерій не попадають.

Розвиток аграрного виробництва вимагає постійної і цілеспрямованої діяльності державних органів і недержавних інститутів, яка включає систему різних форм і методів стимулювання та регулювання, спрямованих на створення сприятливих економічних умов діяльності його суб'єктів.

Державна підтримка агробізнесу в Україні здійснюється в рамках державних цільових програм, державних цільових фондів, Українського фонду підтримки підприємництва, Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств, Державного інноваційного фонду, надання податкових пільг.

Для подолання кризової ситуації у галузі сільського господарства прийнята програма економічних реформ 2010–2014 рр. про розвиток сільського господарства, яка передбачає:

- удосконалення системи субсидування для підвищення конкурентоспроможності сектора відповідно до угоди про сільське господарство у рамках СОТ (переорієнтація субсидування на напрями, що відповідають «зеленому ящику» за методологією СОТ);
- гармонізацію системи стандартизації сільгосппродукції з нормами ЄС;
- захист українських товаровиробників від імпорту низькоякісної сільгосппродукції за рахунок використання технічного регулювання, дозволеного СОТ;
- розвиток кредитно-фінансових механізмів підтримки сільгоспвиробників, у тому числі лізингу сільськогосподарської техніки;

- відмову від адміністративного втручання в ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, використання антимонопольного законодавства у випадку різкого коливання цін на сільгосппродукцію;
- відмову від будь-яких обмежень експорту сільськогосподарської продукції [6].

Варто відзначити, що за кордоном рівень державної підтримки підприємств сільського господарства більш високий та ефективний. Зокрема, у США він становить 40% від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35%, в Японії та Франції – 72%, натомість в Україні – 8,3%. У країнах ЄС державну підтримку сільського господарства здійснюють шляхом надання аграріям дешевих кредитів, підтримання твердих цін, виконання безпосередніх виплат тощо. В Європі державному регулюванню підлягає 90% цін на сільськогосподарську продукцію у формі субсидій для підтримки аграріїв через високі ціни на засоби виробництва [2, с. 80].

У таблиці 1 розкрито фактори, які впливають на рівень забезпечення сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами.

Таблиця 1

Фактори, які впливають на рівень забезпечення сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами

Фактори, які впливають на збільшення рівня забезпеченості	Фактори, які впливають на зменшення рівня забезпеченості
Продаж необоротних активів	Погашення короткострокових кредитів
Збільшення дебіторської заборгованості	Грошові виплати
Збільшення ліквідних запасів готової продукції та товарів	Скорочення дебіторської заборгованості
Надання позик	Податки на дохід від дооцінки активів
Збільшення обсягів виручки	Повернення наданих позик
Збільшення короткострокових фінансових інвестицій	Збільшення безнадійної дебіторської заборгованості та сумнівного боргу
Збільшення коштів на розрахункових та депозитних рахунках	Інфляційні процеси

Отже, забезпеченість сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами визначається багатьма факторами виробничого економічного та організаційного характеру й повинна відповідати певним вимогам:

1. Забезпечення достатнього рівня ліквідності оборотних активів, оскільки від цього залежить платоспроможність підприємства за фінансовими зобов'язаннями.

2. Забезпечення мінімізації втрат фінансових ресурсів у процесі їх використання в умовах інфляції.

3. Забезпечення раціонального розміщення фінансових ресурсів між сферами їх функціонування за рахунок скорочення питомої ваги неякісної дебіторської заборгованості у сфері обігу.

Для визначення забезпеченості сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами не можна обмежуватися балансовими даними, виходячи із яких розраховуються традиційні коефіцієнти. Забезпеченість сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами вимагає відповіді на запитання, які реальні можливості підприємства погасити ко-

роткострокові зобов'язання і одночасно продовжити безперервну діяльність. Іншими словами, скільки реально коштують фінансові ресурси, які є на балансі підприємства, яка їх реальна ліквідність: скільки дебіторської заборгованості що рахується на балансі, дійсно перетвориться у грошові засоби, які можуть бути спрямовані на погашення боргів; при необхідності продажу частини готової продукції – яка дійсна (а не за балансовою оцінкою) сума грошових засобів може бути отримана від цього продажу. І нарешті, чи вистачить запасів, які залишилися за вартістю, у матеріально-речовому складі для продовження роботи після погашення боргів.

Висновки з проведеного дослідження. Кожне сільськогосподарське підприємство в умовах ринкової економіки самостійно приймає рішення щодо залучення тих чи інших джерел фінансування, бо кожне з них має «підводні камені». Фінансистам сільськогосподарської галузі слід уважно вивчати кожну можливість використання тих чи інших джерел, обирати для свого підприємства оптимальний варіант. Адже фінансова стабільність є запорукою не тільки безперервного відтворення матеріальних ресурсів, але й виступає гарантією якості готової продукції.

Отже, для ефективного розвитку агропромислового комплексу потрібно в першу чергу вирішити проблему фінансування сільськогосподарських підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борисова В.А. Страховий захист ресурсного потенціалу АПК / В.А. Борисова. – Суми : Видавництво «Довкілля», 2002. – 196 с.
2. Гаврилюк О.М. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О.М. Гаврилюк // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 79-93.
3. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : [монографія] / О.Є. Гудзь. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
4. Гудзь Е.Е. Особенности становления и тенденции развития интеграционных процессов в АПК Украины: финансовый аспект / Е.Е. Гудзь // Интеграция и дезинтеграция в агропромышленном комплексе экономики: традиционный и инновационный подходы. – М. : ООО «НИПКЦ Восход-А», 2009. – 925 с. – С. 438-445.
5. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку (довідь) / М.Я. Дем'яненко // Економка АПК. – 2007. – № 5. – С. 4-18.
6. 3 Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. про розвиток сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroconf.org/content/z-programi-ekonomichnih-reform-na-2010-2014-rr-prorozvitok-silskogo-gospodarstva>
7. Першко Л.О. До питання створення механізму фінансового забезпечення діяльності підприємств / Л.О. Першко // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. – 2008. – № 37(49). – С. 99-103.
8. Ринкова трансформація економіки АПК : [кол. монографія у 4 ч.] / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – Ч. 3 : Фінансово-кредитна система. – К. : ІАЕ, 2002. – 477 с.
9. Чупіс А.В. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства : науково-методичне видання / [А.В. Чупіс та ін.]. – Суми : Довкілля, 2001. – 404 с.
10. Сільське господарство України у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/sg/dop/dsg_2010.zip.
11. Стецюк Ю.П. Передумови розвитку банківського інвестиційного кредитування аграрних проектів / Ю.П. Стецюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит», 2010. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/2010_2/56Stesuk_Yu.pdf.
12. Europe and the Euro (National Bureau of Economic Research Conference Reports) Alberto Alesina, Francesco Giavazzi, Italy, Bologna, 2007.

УДК 330.3

Кісь С.Я.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри теорії економіки та управління
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

МАКРОПЕРЕДУМОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розвиток економічної сфери суспільства на засадах інтелектуалізації запропоновано розглядати як основу інтелектуалізованої діяльності підприємства. Продемонстровано особливості економіки, заснованої на знаннях, доведено їх формування інтелектуалізованим суспільством. Реінтерпретовано класичну схему ринкового кругообігу з метою демонстрації особливостей інтелектуалізованої взаємодії окремих осіб, підприємств, держави.

Ключові слова: інтелект, інтелектуалізація, підприємство, інтелектуалізована діяльність, інтелектуалізований кругообіг.

Кись С.Я. МАКРОПРЕДПОСЫЛКИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Развитие экономической сферы общества на основе интеллектуализации предложено рассматривать как основу интеллектуализированной деятельности предприятия. Продемонстрированы особенности экономики, основанной на знаниях, доказано их формирование интеллектуализированным обществом. Реинтерпретировано классическую схему рыночного кругооборота с целью демонстрации особенностей интеллектуализированного взаимодействия лиц, предприятий, государства.

Ключевые слова: интеллект, интеллектуализация, предприятие, интеллектуализированная деятельность, интеллектуализированный кругооборот.

Kis S.J. MACROECONOMIC PRECONDITIONS OF ENTERPRISES BUSINESS ACTIVITY INTELLECTUALIZATION

The development of society economic sphere on the basis of intellectualization is proposed to consider as the foundation of enterprise intelligent activity. Special features of economy, based on knowledge, are demonstrated and their formation by the intelligent society is proven. The classical scheme of the market cycle is reinterpreted for the special features demonstrating of individuals, enterprises and state intelligent interaction.

Keywords: intelligence, intellectualization, enterprise, intelligent activity, intelligent cycle.

Постановка проблеми. Проникнення та поширення інтелектуальної складової у систему економічних, соціальних, політичних та духовно-культурних відносин суспільства можна вважати, з одного боку, одним із першочергових завдань на шляху до інтелектуалізованого розвитку відповідних суспільних сфер, а з іншого – головною передумовою зростання ролі інтелекту та явища «інтелектуалізації» у діяльності всіх учасників суспільних процесів та відносин, що між ними виникають. Розглядаючи інтелект як вагомий чинник конкурентних переваг у глобалізованому середовищі, як один з найважливіших елементів захисту національних інтересів держави, як принципово значущий ресурс економічної системи, приходимо до висновку про критичну важливість наявності, розвитку та ефективного використання інтелектуальних ресурсів макро-, мезо- та мікрорівня суспільного простору. В сучасних умовах необхідність розширення можливостей суспільно активних суб'єктів у контексті переосмислення ними переваг та можливих ризиків, актуалізує питання, пов'язане з їх відношенням до інтелекту як ключового ресурсу суспільства.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне передумови інтелектуалізації одного із найважливіших суб'єктів економічних відносин у суспільстві – підприємства, розглядати у контексті виконання економічною системою посередницької функції, в якій відбувається перетворення інтелектуальних ресурсів в інтелектуалізовані соціальні та економічні результати діяльності підприємств. Інтелектуалізація суспільства, яку, на нашу думку, можна вважати процесом інтелектуальної суспільної трансформації сприяє формуванню інтелектуалізованих соціальної, духовно-культурної, політичної, та економічної сфер. Функціонування останньої на засадах інтелектуалізації означає, що економічний добробут суспільства визначається високими технологіями, інноваційними можливостями, та рівнем інтелектуального розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Виходячи з наведеного вище, вважаємо, що розглядати стан, проблеми та перспективи інтелектуалізованого розвитку суспільства, необхідно, наперед погодившись з думкою про те, що економічним фундаментом сучасного суспільства є особливий тип економіки – економіки, заснованої на знаннях (економіки знань), де знання відіграють вирішальну роль, а виробництво знань стає джерелом зростання [1]. Отже, зважаючи на це, головною передумовою інтелектуалізації діяльності підприємства слід вважати інтелектуалізований розвиток економічної сфери суспільства, яке, на думку відомого російського вченого, знаходиться на етапі нових змін, що полягають у формуванні нового соціального устрою [2]. Його головним небезпечним явищем, на переконання науковця, яке висловлене у 1997 році, стане протистояння між персоналом інтелектуальної сфери, які на умовах приватної власності володіють здібностями і результатами своєї діяльності та іншої частини суспільства, що живе згідно з канонами індустріальної епохи. Можна припустити, що саме до другої частини суспільства автор [3, с. 62] у 2009 році відносить тих «...тих керівників і управлінців, які володіють традиційними технологіями і техніками менеджменту, не говорячи вже про малоосвічених неінтелектуальних людей», «дилетантів» і «профанів». У зв'язку з цим головною умовою інтелектуалізації всіх суспільних сфер, в тому числі економічної, слід вважати готовність та спроможність керівників макро-, мезо- та мікроутворень до відповідної оцінки інтелектуальної праці, залучення у виробництво винаходів, нових технологій, використання інтелектуальної продукції, її впровадження та комерціалізацію.

Теоретичним та прикладним проблемам людського та інтелектуального капіталу, розвитку економіки знань присвячені праці як відомих західних дослідників, так і вітчизняних вчених-економістів та пред-

ставників інших наукових сфер. Серед їх переліку можна виокремити праці Г. Беккера [4], Д. Белла [5], Е. Денісона [6], Л. Едвінсона [7], Ф. Махлупа [8], Т. Сакаїя [9], Т. Стюарта [10], а також Ю. Вазала [11], А. Бутнік-Сіверського [12], С. Вовканича [13], А. Гальчинського, В. Семиноженка [14], В. Гейця [15], А. Чухна [16] та інших.

Невирішені частини проблеми. Індустріальне суспільство – це організація роботи машин і людей для виробництва речей, а постіндустріальне передбачає пріоритетне використання знань. У зв'язку з цим вважаємо, що аналіз процесів і явищ, які супроводжують становлення та розвиток економіки знань, дасть можливість простежити взаємодію суспільства, його економічної системи та її учасників в контексті формування інтелектуалізованої діяльності. Тобто передумови інтелектуалізації підприємств формуються в економічній сфері суспільного розвитку, а суб'єкти господарювання – це найбільш активні учасники економічних відносин. Дослідження процесів та явищ, які супроводжують становлення і розвиток знаньорієнтованої економіки, дасть можливість обґрунтувати необхідність, важливість та ефективність переорієнтування цілей, пріоритетів і завдань діяльності підприємств на цілі інтелектуалізованого розвитку.

Мета дослідження – обґрунтувати вплив інтелектуалізованого розвитку суспільства на інтелектуалізацію господарської діяльності підприємств.

Основні результати дослідження. Виходячи з міркувань про те, що знання – це головний елемент економіки, заснованої на знаннях, а інтелектуалізоване суспільство – це організована сукупність людей, діяльність яких спрямована на виробництво і поширення знань, приходимо до формулювання першої і головної, на наш погляд, умови інтелектуалізації всіх учасників суспільних, у тому числі економічних відносин – їхньої безпосередньої участі у процесах виробництва, нагромадження, поширення, використання знань. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на вперше запропоновані автором поняття «елементарний носій інтелекту», «інтелект елементарного носія» та «інтелект групи елементарних носіїв» [3, с. 22]. Аналіз змісту представлених дефініцій дозволяє прийти до висновку про те, що інтелект особи, робочої групи, підрозділу організації, підприємства, локальної громади, держави, нації, міждержавних утворень та людства сприяє та бере активну участь у виробництві, нагромадженні, поширенні та використанні знань, забезпечуючи функціонування відповідного типу економіки. Інтелектуальна взаємодія, з одного боку, сприяє поділу суспільства на елементарних носіїв інтелекту, а з іншого – сприяє появі нових інтелектуальних можливостей, збільшує ефективність інтелектуальної діяльності індивіда до масштабів підприємства, регіону, держави, людства.

Узагальнення приведених вище та інших підходів вітчизняних та зарубіжних вчених до визначення суті поняття «економіка знань» [7; 9; 10; 11] дозволило встановити, що більшість з них знаньєвоорієнтований розвиток економіки пов'язують з використанням знань для створення нових видів продукції та технологій. Погоджуючись з думкою автора про трансформацію моделі інноваційного розвитку у концепцію «знаньєвої економіки», а також підтримуючи твердження, що інновація – це результат дії чинників, які не мають безпосереднього зв'язку з місцем здійснення інновацій [1], можна зробити висновок, що інноваційна діяльність суспільства – це частково результат суспільної інтелектуалізації, яким користуються виробничі організації.

Зростання ролі процесів інтелектуалізації суспільства в останні десятиріччя зумовлено, в першу чергу, поширенням у середовищі світового, національного, регіонального та мікрорівневого господарства такого явища, як інновації. Інновація як економічне явище у багатьох випадках розглядається з позиції її домінуючої ролі у підвищенні продуктивності праці, створенні нових робочих місць, формуванні цінності для споживача та бухгалтерської вигоди для виробника. Тобто можна констатувати, що інновація – це фактор розвитку суспільства, який виконує ряд важливих функцій. Це дає підстави розглядати прямий зв'язок між суспільною функцією інновацій і рівнем інтелектуалізації суспільства. З цього приводу угорський професор Борис Санто зазначає, що інтелектуальна економіка, наростаючи обсяги трансферу знань із лабораторій у виробництво і суспільство, радикальна інтелектуалізація вищої освіти, глобалізація ринку робочої сили та інші зміни зумовлені у першу чергу зростанням сили інтелекту у суспільстві [17].

Зв'язок інтелектуалізації та процесів, пов'язаних з діяльністю підприємств, продемонстровано у деяких західних наукових джерелах [18; 19]. Зокрема, у [18] підприємствам запропоновано в якості методу підвищення їхньої конкурентоспроможності розглядати активізацію розумової діяльності, яку, на переконання авторів, необхідно навчитися форсувати за допомогою свого ж інтелекту. З необхідністю можна припустити, що мова йде про використання у першу чергу особистого інтелекту керівника, який повинен стати каталізатором інтелектуалізації, виробити технологію та інструменти інтелектуалізації з метою підвищення рівня інноваційності. Демонструючи практичний аспект інтелектуалізованої взаємодії суспільства та підприємства, можна погодитися з думкою західних науковців про тісний взаємозв'язок між саморозвитком інтелекту, підпорядкованою цьому процесу корпоративною стратегією підприємства та діяльністю державних інституцій підтримки і стимулювання інновацій [19]. На їх переконання, поширенню явища інтелектуалізації у суспільстві перешкоджає стрімко зростаючий у глобальному масштабі розрив між меншістю, яка живе інтелектуальними цінностями і поширює їх, та більшістю, який дуже часто притаманні цілком протилежні дії, спрямовані на несприйняття інтелектуалізації як суспільного явища [19].

Найважливіший, на наш погляд, висновок з наведених вище наукових положень західних вчених полягає в тому, що для використання переваг інтелектуалізованого розвитку суспільства в діяльності суб'єктів господарювання необхідно ліквідувати або скоротити до мінімуму різницю між рівнем сприйняття та несприйняття у людському суспільстві та його організованих утвореннях необхідності інтелектуалізації. Вирішення цього завдання насамперед пов'язане з такими змінами у суспільстві як повернення моди на інтелект, розробка та реалізація державної політики у сфері інтелектокористування, мотивації інтелекту, подолання деінтелектуалізації та інтелектофобії у державній, регіональній, галузевій владі та на рівні окремих суспільних утворень. Звертаючи увагу на сформульовані вище узагальнення та підтримуючи парадигми «інтелектуалізованому суспільству – інтелектуалізоване управління» [3], з необхідністю приходимо до висновку про те, що нарощування рівня інтелектуалізму в суспільстві – це першочергове завдання державної влади, яка своїми рішеннями та створенням інституційним середовищем повинна сприяти інтелектуальному розвитку.

Узагальнення ряду наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів [1; 2; 5; 7; 9; 11; 14; 15; 16; 17; 20] дозволило сформувавши деякі особливості розвитку суспільства на засадах інтелектуалізації, які сприяють підвищенню рівня знанієорієнтованості економічної сфери загалом та активних учасників економічних відносин зокрема, до яких належать підприємства різних галузей та видів діяльності.

Перш за все необхідно відзначити, що економіка знань як передумова і результат інноваційного розвитку та інтелектуалізації суспільства характеризується явищем швидкого заміщення праці знаннями. Зважаючи на це, зростає роль людини та її інтелекту, розвиток якого супроводжує будь-які процеси у суспільстві, в тому числі економічні та управлінські. Зокрема, створення вартості поступово трансформується в процес, у якому знання, а не праця починають виступати як джерело вартості. Тобто на зміну класичній трудовій теорії вартості, яка визначає працю головним її джерелом, приходить теорія знанієвостореної вартості або вартості створюваної знаннями, яку її основоположник Т. Сакайя вважає передумовою переходу до нового етапу цивілізації [9]. Ідентифікуючи працю людини як джерело вартості, слід відзначити, що основою інтелектуалізованого суспільства є творчий потенціал працівника, яким необхідно управляти, використовуючи технології та інструменти управління знаннями. Управлінські процеси, орієнтовані на знання, дозволяють перетворити будь-яке суспільне утворення, у тому числі підприємство, на інтелектуалізовану систему.

Другою, не менш важливою характеристикою економічних відносин в умовах інтелектуалізованого суспільства є поширення явища софтизації в економіці, що означає домінування у виробничих процесах інформаційних потоків. Підтримуючи автора, який у [21] представив модель взаємодії процесів софтизації у ланцюзі «наука – інноваційна інфраструктура – інноваційне виробництво», приходимо до можливості їх розгляду у ланцюзі «знання та творчий потенціал – управління знаннями – інноваційне виробництво – інтелектуалізована діяльність». Ключову роль у цьому випадку, на наш погляд, відіграє складова «управління знаннями», за допомогою якої наукова, економічна, технологічна, організаційно-управлінська інформація стає рушійною силою інтелектуалізації.

Третьою особливістю інтелектуальної економіки, яка свідчить про інтелектуалізований розвиток суспільства і демонструє його вплив на діяльність підприємства, на нашу думку, слід вважати створення у системі економіки знань моделі розвитку і використання людських ресурсів, яку визначають як антропоцентричну [20; 22]. Її суть полягає у розширенні функцій працівника і його перехід від вузької спеціалізації до універсалізму. Такий працівник здатний здійснювати оцінку, творчий синтез інформації, проникати в суть проблеми, здійснювати коригування технологічного процесу, тобто бути рушійною силою інтелектуалізації. Перетворення рутинного працівника в творчу особистість у рамках антропоцентричної моделі однаковою мірою стосується як працівників виконавчої, так і управлінської сфери.

Формування в інтелектуалізованому суспільстві працівників з креативним, нестандартним, творчим мисленням дозволяє прослідкувати необхідність прояву іншої, не менш важливої за попередні, особливості розвитку економіки знань, яка полягає в «...об'єднанні інтелектуальних зусиль» або «...спільній інтелектуальній дії» [23, с. 38]. Зміст останньої

автор [24] пов'язує з інтелектуальною синергією і використовуючи наукові здобутки, представлені в [25], вказує на її взаємодію з сінтелектикою, яка у [23, с. 38] визначена як наука «...про функціонування об'єднаного (колективного) інтелекту, який створює специфічний ефект акумуляції творчих (інтелектуальних) елементів складної системи, наділеної розумом (когнітивним рівнем). Розвиваючи дослідження проблем сінтелектики і синергізму, приходимо до висновку, що сінтелектика як доповнення синергетики – це важлива умова інтелектуалізованого розвитку суспільства, яка дозволяє за допомогою процесів і механізмів інтелектуальної взаємодії досягти інтелектуального ефекту як на загальносуспільному рівні, так і на рівні його окремих організаційних утворень».

П'ята особливість економіки знань, сформована інтелектуалізованим суспільством, – це трансформація інституту приватної власності, яка полягає у зміні власності на засоби виробництва власністю на інформацію та знання. Враховуючи те, що знання та інформація тісно пов'язані з їх виробниками, відокремити капітал від праці є неможливим. При цьому відносини власності в інтелектуалізованому суспільстві формуються таким чином, що людина як носій інтелекту, від якої знання є невіддільними і домінують в структурі засобів виробництва, створює умови, за яких традиційна власність на засоби виробництва втрачає зміст. Використання приведеної особливості як передумови інтелектуалізації діяльності підприємства вимагає, на наш погляд, від їх керівного корпусу дій, спрямованих на трансформацію управлінських впливів, які повинні забезпечити максимально ефективне використання знань та інформації як засобів виробництва, з урахуванням особливостей відносин власності в інтелектуалізованому суспільстві.

Наступна особливість інтелектуалізації суспільства – це формування нового типу влади, за якої ставлення до засобів виробництва перестав бути вирішальним фактором впливу, влади і привілеїв у суспільстві. Такий тип влади засновник теорії постіндустріального (інформаційного) суспільства Деніел Белл називає меритократією, розуміючи під цим поняттям становище людини у суспільстві, обумовлене не правом народження або майновим становищем, а виключно інтелектуальним потенціалом і здатністю генерувати нове знання [5]. Несприйняття або свідоме ігнорування процесів поширення явища меритократії у суспільстві призводить до його деінтелектуалізації, дефіциту інтелекту і вироблених за його допомогою продуктів, в тому числі управлінських рішень влади. На думку професора В.П. Петренка, це спричиняє необхідність заміщення інтелекту його сурогатними видами, які притаманні середовищу «какократії» [3]. На наш погляд, проникнення меритократії як принципу управління, згідно з яким керівні пости повинні займати найздібніші люди у різні сфери суспільного життя дозволить сформувавши передумови інтелектуалізованого розвитку підприємств як суспільних господарських одиниць.

Визначаючи економіку знань як одну із найважливіших сфер інтелектуалізованого розвитку суспільства, вважаємо за необхідне реінтерпретувати класичну схему ринкового кругообігу з метою демонстрації особливостей інтелектуалізованої взаємодії окремих осіб, підприємств, держави. Це дасть можливість прослідкувати процес перетворення суспільної інтелектуалізації в інтелектуалізований розвиток підприємств як активних учасників економічних відносин. З цією метою доцільно розглянути пошире-

ну в теоретичній економіці найпростішу модель економічного кругообігу, яка передбачає участь уряду, звертаючи при цьому увагу на його важливу роль в інтелектуалізації економіки та суспільства (рис. 1). Традиційну назву «кругообіг доходів і витрат в ринковій економіці» доцільно замінити на «інтелектуалізований кругообіг доходів та витрат в економіці знань», а послідовність процесів перетворення ресурсів у результати діяльності розглянути з позиції домінуючої участі інтелектуальної складової у їх формуванні.

На рисунку 1 ринок ресурсів відображає місце, на якому підприємства (фірми) купують у домашніх господарств ресурси, необхідні для виробництва: робочу силу, капітал, природні ресурси, а також індивідуальну інтелектуальну власність за ринковими цінами. При цьому за умов інтелектуалізованого кругообігу на ресурсний ринок постачається робоча сила та капітал. Рівень їх інтелектуалізації визначає інтелектуалізацію праці і виробництва для споживачів і характеризується знаннями, навиками, досвідом, ноу-хау, невіддільними від конкретного працівника, творчими здібностями, креативним способом мислення, моральними цінностями, культурою праці, ставленням до роботи, які притаманні їх виробникам і є, частково, результатом процесів суспільної інтелектуалізації.

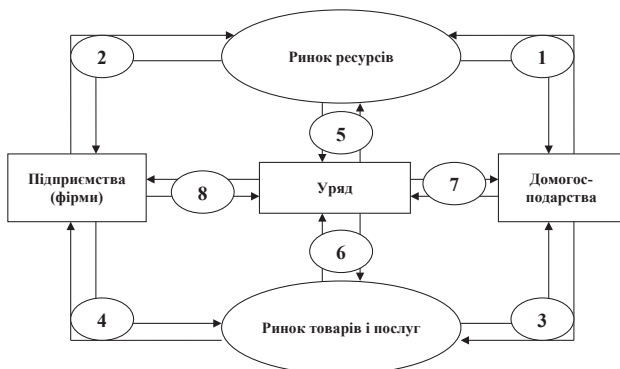

Рис. 1. Інтелектуалізований кругообіг доходів та витрат в економіці знань

1 – продаж інтелектуалізованих ресурсів і отримання доходів у вигляді заробітної плати, прибутку, відсотків тощо; 2 – купівля інтелектуалізованих ресурсів, з їх подальшим використанням у виробничо-комерційних цілях; 3 – купівля товарів, у тому числі тих, що вироблені з використанням інтелектуалізованих ресурсів та послуг, споживання яких дозволяє підвищити рівень інтелектуального розвитку; 4 – продаж товарів, у тому числі тих, що вироблені з використанням інтелектуалізованих ресурсів; 5 – продаж інтелектуалізованих ресурсів, якими володіє держава, та отримання доходів; 6 – купівля товарів, у тому числі тих, що вироблені з використанням інтелектуалізованих ресурсів та послуг, споживання яких дозволяє підвищити рівень інтелектуалізації системи державного управління; 7 – сплата податків від реалізації, у тому числі інтелектуалізованих ресурсів і отримання товарів та послуг, споживання яких дозволяє підвищити рівень інтелектуалізації ресурсів; 8 – сплата податків від реалізації товарів та послуг, у тому числі тих, які вироблені з використанням інтелектуалізованих ресурсів, а також отримання колективних суспільних благ, які впливають на інтелектуалізацію діяльності.

Ринок ресурсів перебуває у тісній взаємодії з державним сектором. Інтелектуалізованими ресурсами, які держава постачає на ринок і якими активно користуються покупці, на наш погляд, можна вважати ноу-хау, не пов'язані з персоналом, програми, інформаційні ресурси, технології, технічне забезпечення.

Для їх виробництва, а також з метою забезпечення інтелектуалізованого розвитку державних інституцій необхідні відповідні товари та послуги, споживання яких відбувається за посередництвом ринку товарів та послуг. Останній, в свою чергу, в умовах інтелектуалізованого кругообігу, крім виконання традиційної функції місця зустрічі покупців та продавців призначений, в тому числі, для реалізації процесу комерціалізації інтелектуальної власності, який являє собою використання продуктів інтелектуальної праці в комерційній діяльності підприємств та організацій.

Взаємодія держави з домогосподарствами та підприємницьким сектором в умовах інтелектуалізованого кругообігу відбувається таким чином: уряд надає домашнім господарствам і підприємствам колективні суспільні блага, пов'язані з утриманням бюджетної сфери (освіта, наука, медицина, оборона, управління), споживання яких окремими особами дозволяє підвищити рівень інтелектуалізації ресурсів, а підприємства, в результаті споживання цих благ мають можливість запропонувати на ринок більшу кількість товарів та послуг, виготовлених з використанням інтелектуалізованих ресурсів. При цьому головною умовою успішної кількісно-якісної інтелектуалізованої взаємодії у тріаді держава–домогосподарство–підприємство, на наш погляд, є готовність (організаційно-управлінська, фінансово-економічна та техніко-технологічна) усіх учасників до підтримки, сприйняття та поширення процесів інтелектуалізації в рамках інтелектуалізованого кругообігу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інтелектуалізація суспільства – це соціально-економічне явище, результатом якого є отримання суспільством соціальної та економічної вигоди. Економічна вигода – це наслідок проникнення процесів інтелектуалізації в усі сфери суспільного життя, серед яких пріоритетною, на наш погляд, слід вважати економічну сферу. Визначення таких особливостей інтелектуалізації суспільства, як заміщення праці знаннями, поширення явища «софтизації» та переважання антропоцентричної моделі розвитку і використання людських ресурсів, інтелектуальна синергія і сінтелектика, домінування власності на інформацію та знання, меріократичний тип влади дозволило прийти до висновку про те, що головною умовою їх поширення в суспільстві та економіці є усвідомлення такої необхідності управління на всіх рівнях. Позиціонування підприємства в інтелектуалізованому кругообігу доходів та витрат дозволило встановити, що його діяльність значною мірою залежить від проникнення процесів інтелектуалізації на відповідні ринки та інтелектуальної активності інших учасників кругообігу.

На наш погляд, предметом подальших наукових досліджень має стати адаптація існуючих та визначення нових понять та категорій, які характеризують інтелектуалізовану діяльність підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федулова Л.І. Особливості економіки знань на сучасній фазі розвитку суспільства / Л.І. Федулова, Т.М. Корнієва // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4(106). – С. 73-86.
2. Иноземцев В. Постиндустриальная экономика и «постиндустриальное общество»: терминологические и концептуальные проблемы / В. Иноземцев // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 140-152.
3. Петренко В.П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління : монографія. – Івано-Франківськ : ПП Курилюк В.Д., 2009. – 196 с.

4. Беккер Г. Человеческий капитал (главы из книги) / Г. Беккер // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – № 11-12. – С. 46-54.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
6. Денисон Э. Исследование различий в темпах экономического роста / Э. Денисон. – М. : Прогресс, 1971. – 645 с.
7. Эдвинсон Л. Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях / Л. Эдвинсон. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 248 с.
8. Machlup F. Knowledge: Its Creation, Distribution, and Economic Significance. – Vol. III: The Economics of information and Human Capital. Princeton (N.Y.), 1984. – P. 148-163.
9. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Инземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 337-371.
10. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Инземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 337-400.
11. Бажал Ю. Знання економіки: теорії і державна політика / Ю. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71-76.
12. Бутнік-Сіверський О.Б. Трансформація інтелектуальної власності інноваційний продукт / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2003. – № 5. – С. 3-12.
13. Вовканич С.Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея / С.Й. Вовканич. – Львів : Видавництво ЛБА, 2001. – 540 с.
14. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / Під заг. ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовичкіна, В.П. Семиноженко. – К., 2004. – 261 с.
15. Геєць В.М. Характер перехідних процесів до економіки знань / В.М. Геєць // Економіка України. – 2004. – № 5. – С. 4-13.
16. Чухно А. Нова економічна політика (закінчення) / А. Чухно // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 15-22.
17. Санто Борис. Інтелектуалізація общества / Борис Санто [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://iee.org.ua/ru/publication/79/>.
18. Boisot, Max and MacMillan, Ian (December 2004): Crossing Epistemological Boundaries: Managerial and Entrepreneurial Approaches to Knowledge. /Long Range Planning – International Journal of Strategic Management/, v. 37, no. 6.
19. Molnar, Istvan (2004): Az europai integracio innovacios rendszere jogi es intezmenyi vonasainak fejlodese es jelenlegi allapota.– Magyar Iparjogvedelmi es Szerzoi Jogi Egyesulet Kozlemenyei/, no. 45, pp. 67-92, Budapest.
20. Князев С.Н. Інтелектуалізація – стержнева основа розвитку економіки и управління / С.Н. Князев, А.Г. Шрубенко // Проблеми управління. – Академія управління при президенті Республіки Беларусь, 2007. – № 3(24). – С. 16-25.
21. Князевич А. О. Софтизація і сервізація інноваційної інфраструктури країни / А.О. Князевич // Економіка держави. – 2014. – № 4. – С. 23-27.
22. Ситник Й.С. Передумови інтелектуалізації систем менеджменту промислових підприємств / Й.С. Ситник // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О.Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 100-107.
23. Україна: інтелект нації на межі століть. – К. : Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2000. – 508 с.
24. Хитра О.В. Синергетичний аспект дослідження сутності інтелектуального капіталу / О.В. Хитра // Вісник національного технічного університету «ХПІ» . збірник наукових праць. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2012. – № 13. – С. 155-165.
25. Управління використання інтелектуального потенціалу людських ресурсів на засадах сентелектики і синергізму / І.М. Данилюк-Черних, В.П. Петренко // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 148-154.

УДК 658.12.34 (075.8):633.1(477)

Колодійчук В.А.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Львівського національного аграрного університету

ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ І ПРОЕКТУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ НА ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню передумов для аналізу і проектування логістичних систем на зернопродуктовому ринку України. На основі фундаментальних положень концепції логістики розроблено пропозиції щодо ведення логістичної діяльності із врахуванням особливостей зернового ринку та світових тенденцій його розвитку. Для подальших якісних змін у сфері виробництва і переробки зерна сформульовані основні принципи аналізу та проектування логістичних систем, що формують відповідний теоретичний фундамент розвитку галузі, що досліджується.

Ключові слова: концепція, зернопродуктовий ринок, логістична система, аналіз, проектування, принципи.

Колодийчук В.А. ПРИНЦИПЫ АНАЛИЗА И ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ НА ЗЕРНОПРОДУКТОВОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

Статья посвящена теоретическому обоснованию предпосылок для анализа и проектирования логистических систем на зернопродуктовом рынке Украины. На основе фундаментальных положений концепции логистики разработаны предложения по ведению логистической деятельности с учетом особенностей зернового рынка и мировых тенденций его развития. Для дальнейших качественных изменений в сфере производства и переработки зерна сформулированы основные принципы анализа и проектирования логистических систем, что формирует соответствующий теоретический фундамент развития исследуемой отрасли.

Ключевые слова: концепция, зернопродуктовый рынок, логистическая система, анализ, проектирование, принципы.

Kolodiychuk V.A. THE PRINCIPLES OF ANALYSIS AND LOGISTIC SYSTEMS DESIGN ON GRAIN MARKET IN UKRAINE

The article is devoted to theoretical conditions substantiation for analysis and logistic systems design of grain market in Ukraine. Based on the fundamental logistics concept provisions, the proposals to conduct logistic activities taking into account features of the grain market and its world trends are developed. For further qualitative changes in the grain production and processing sphere, the basic principles of analysis and logistic systems design which forms an appropriate theoretical development foundation of investigated field are formulated.

Keywords: conception, grain market, logistic system, analysis, design, principles.

Постановка проблеми. Недостатнє теоретичне осмислення основних положень концепції логістики, адаптованих до умов зернопродуктового ринку України, а також не систематизованість засадничих принципів прикладного аналізу і проектування логістичних систем є проблемою для якісних перетворень у визначеній галузі АПК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності в ринковій економіці знайшли відображення в публікаціях зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: Д. Вордлоу, М.Р. Ліндерса, А.М. Гаджинського, Є.В. Крикавського, О.А. Окландера, Ю.В. Пономарьової та ін. Однак ці дослідження стосуються переважно фундаментальних засад теорії логістики і не вирішеними залишаються прикладні аспекти досліджень. Незважаючи на значний науково-прикладний доробок таких вітчизняних вчених, як В.І. Бойка, П.І. Гайдуцького, М.Г. Лобаса, І.І. Лукінова, В.Ф. Сайко, П.Т. Саблука, Л.М. Худолія, О.М. Шпицака та ін. стосовно проблем розвитку зернового господарства, не вирішеними залишаються питання оптимального управління матеріальними потоками на зерновому ринку на основі концепції логістики.

Постановка завдання. Створенню теоретичних передумов для аналізу і проектування логістичних систем на зернопродуктовому ринку України передують з'ясування основних положень концепції логістики щодо розвитку даного ринку та формулювання основних принципів формування ефективних логістичних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальність та адаптивність кожної виробничо-збутової системи формують індивідуальні логістичні ланцюги, що

здатні реалізувати її цільову функцію. Напрацьований науково-практичний потенціал, що формують систему поглядів на ведення логістичної діяльності і представлений основними положеннями концепції логістики [1, с. 11], які слід взяти за основу нашого прикладного дослідження. Формулювати основні положення концепції логістики без врахування євроінтеграційних прагнень України означатиме неадекватність теоретичних напрацювань, тому представляти концептуальні засади досліджуваного підкомплексу будемо також у площині зовнішньоекономічних зв'язків і тенденцій світового ринку зерна.

Першим положенням концепції логістики є реалізація принципу системного підходу, що безумовно є фундаментальним у проектуванні, дослідженні та вдосконаленні експортних можливостей суб'єктів господарювання. Розглядаючи систему як сукупність елементів, що пов'язані між собою функціональними, інформаційними, фінансовими та іншими зв'язками ми повинні проектувати структурно-функціональне забезпечення логістичної діяльності у взаємозв'язку та взаємозалежності її структурних елементів. При цьому слід гармонізувати потужності кожного елемента логістичної системи, що задіяний у переміщенні матеріального потоку від первинного джерела сировини до споживача кінцевої продукції. Потужність логістичної системи визначається потужністю її найбільш слабкої ланки. І якщо в логістичному ланцюгу, який забезпечує обробку, транспортування, перевалку зерна, його документальне супроводження тощо, виникають обмеження потужності внаслідок дефіциту технічних засобів, організаційних збоїв чи адміністративних бар'єрів, то вся система безумовно знизить свій потенціал до параме-

трів слабкої ланки і тоді закономірним є процес зростання логістичної складової в експортній ціні продукції. Формулюючи це твердження ми посилаємося на сформульований А.А. Богдановим закон [2], який вказує, що структурна стійкість цілого визначається його найменшою частковою стійкістю. Наочним прикладом прояву цього закону може бути елементарний ланцюг, який складається із ланок неоднакової міцності і руйнується там, де знаходиться найбільш слабка у відношенні міцності ланка.

Для уникнення цієї загрози слід виважено формувати систему інфраструктурного забезпечення зернопродуктового підкомплексу АПК України на основі гармонізації потужностей та оптимальної конфігурації його складових, керуючись при цьому критеріями ефективності.

Другим положенням концепції логістики є врахування потреб ринку в процедурі організації матеріального потоку. Безумовно, напрям та потужність матеріального потоку повинні відповідати параметрам платоспроможного попиту. Стосовно зернового ринку це фундаментальне положення концепції логістики вимагає уточнення, оскільки нееластичність попиту на зерно дає можливість з високою точністю спрогнозувати параметри його споживання. Обсяги світового споживання зерна перебувають у кореляції з кількістю населення та їх фізіологічними потребами в першочергових продуктах харчування. Тому аналізувати національний і світовий ринок зерна варто в контексті змін чисельності населення Землі.

Світове виробництво зернових становить 1, 8-1, 9 млрд т і потенційне зростання може скласти 2, 1-2, 3 млрд т у середньостроковій перспективі [3]. Прогнозне зростання населення планети з теперішніх 7 млрд до 9 млрд у 2050 році вимагає відповідного зростання виробництва.

Тенденція зростання кількості жителів не забезпечує задоволення їх попиту (навіть за триразового збільшення пропозиції зерна) згідно з нормами споживання, визначеними Продовольчою і сільськогосподарською організацією при ООН (FAO). Мінімальна норма споживання за даними FAO – 600 кг/чол. і потенціал для зерновиробництва очевидний.

Варто також зауважити, що виробництво зерна є основою не лише для виробництва хліба, круп, спирту, кондитерських виробів тощо, а й для розвитку інших галузей, зокрема тваринництва (корм та основні компоненти комбікормів), птахівництва, тим самим забезпечуючи ще один важливий напрям харчування людини – виробництво м'ясних і молочних виробів.

Зростання економіки багатьох країн світу спричинює більші обсяги споживання м'яса, що стимулює зерновиробництво. Окрім галузевого використання зерна, сучасний етап технологічного розвитку характеризується тенденцією до зростання споживання біопалива, виробництво якого також залежить від сировинної зернової бази. Світовий ринок зерна охоплює практично всі країни світу, одних як експортерів, інших – як імпортерів.

Наступним, третім положенням концепції логістики є пріоритетність розподілу товарів над їх виробництвом. Дане твердження актуалізує ринковий підхід до організації виробничо-збутової діяльності підприємства, а саме: виробляти потрібно не те, на що в підприємства є ресурсні, організаційні та інші можливості, а те – що безпосередньо буде куплене споживачами. Орієнтація виробничої програми на платоспроможний попит є основою формування логістичної системи з визначенням її відповідних параметрів. Щодо зернового ринку та формування його експорт-

ного потенціалу України, дане положення концепції логістики частково нівелюється з огляду на нееластичність попиту на зерно. У попередньому положенні концепції логістики ми вже це обґрунтували.

Четверте положення концепції логістики акцентує увагу на необхідності встановлення оптимального рівня обслуговування клієнтів. Чим вищий рівень обслуговування, тим, відповідно, й вищі витрати. Прийняття обґрунтованого компромісного рішення за рівнем обслуговування вирішує завдання достатності витрат і привабливості продукції для клієнта. Реалізація цього положення, на наш погляд, залежить від наявності ефективної логістичної інфраструктури експортного зернового потенціалу України. Об'єктивна оцінка наявності сучасних засобів транспортування, зберігання, перевалки вантажів, повинна бути в основі договірних відносин із покупцями. Базисні умови контракту повинні включати ефективні, з точки зору організаційно-технічного забезпечення, дії продавця. Тобто зростання логістичних витрат повинно спонукати експортерів на використання тих базисних умов передачі прав власності на товар, які мінімізують ці витрати. Специфіка зернової продукції сприяє гнучкості у визначенні контрактних умов і навіть на умовах EXW «Франко завод» не складно знайти закордонного покупця на зерно.

П'яте положення концепції логістики визначає, що аналіз логістичного ланцюга потрібно вести з кінця процесу. Будь-яка система вимагає моніторингу з метою відповідності її реального стану запроєктованому. Логістичний цикл передбачає певну дискретність переміщення матеріального потоку по логістичному ланцюгу від початку його виникнення (поле) до кінцевого споживача (імпортер). Аналіз цієї системи, згідно даного положення концепції логістики, слід проводити від задоволення платоспроможного попиту експортера стосовно кількісних і якісних параметрів матеріального потоку. Якщо виявляється певна невідповідність, то для її з'ясування ми аналізуємо попередню ланку логістичного ланцюга, далі ланку, що передує попередній і так до початку виникнення матеріального потоку. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків дозволяє виявити «вузькі місця» у логістичному ланцюгу та провести відповідні коригування.

Наступне, шосте положення концепції логістики визначає обов'язковість розгляду всього логістичного ланцюга, а не окремої його ланки, під час її вдосконалення або проектування. Це положення, певною мірою, базується на першому із визначених вище положень щодо реалізації принципу системного підходу. Удосконалення систем повинно проводитись із врахуванням таких їх властивостей, як складність, ієрархічність, цілісність, структурованість, рухливість, унікальність, непередбачуваність та невизначеність поведінки, адаптивність тощо.

Сукупність операцій складає функцію, яка є предметом оптимізації логістичної системи. Функції транспортування, зберігання, вантажопереробки тощо можуть бути оптимізовані у випадку детального аналізу їх структур (операцій) і сьоме положення концепції логістики акцентує увагу на обов'язковості врахування вартості кожної елементарної операції під час виконання розрахунків, використання в техніко-економічних обґрунтуваннях рішень з організації вантажопотоку.

Вибір варіантів логістичної системи слід здійснювати на підставі порівняння їх техніко-економічних показників. Це, восьме положення концепції логістики, відкриває перед експортером зерна альтернативні варіанти виходу на зовнішній ринок. Прийнят-

тя рішення щодо способів та схем транспортування, зберігання, вантажопереробки тощо слід здійснювати на основі критеріального підходу. Основним критерієм є мінімізація витрат при досягненні цільової мети логістичної системи: забезпечити доставку зерна до його покупця із дотриманням всіх кількісних, якісних і часових параметрів.

Формуючи логістичний ланцюг, тобто лінійно впорядковуючи всі його елементи, слід провадити єдину політику, що відповідає загальній стратегії підприємства. *Дев'яте положення концепції* логістики акцентує увагу на відповідності всіх рішень з планування й організації матеріальних потоків загальній стратегії суб'єкта господарювання.

Серед основних положень концепції логістики слід виділити *десяте положення*, яке наголошує на використанні найбільш повної інформації у процесі прийняття управлінських рішень. Інформаційний потік, який ми відносимо до забезпечувального, суттєво впливатиме на реалізацію цільової функції логістичної системи. Від повноти та достовірності інформації залежить ефективність експорту зерна і для реалізації цього положення концепції слід відповідально поставитись до вибору джерел отримання інформації та формування логістичної інформаційної системи з відповідними їй підсистемами. Отримання первинної інформації на основі «польових» досліджень – процес занадто витратний і не завжди виправданий. Використання вторинної інформації (кабінетні дослідження) не завжди відображають об'єктивну картину явища, яке ми досліджуємо. Тому пошук компромісу щодо інструментарію та джерел отримання інформації досягається на основі критеріального підходу: мінімум витрат – максимум корисності інформації. Для досягнення цієї мети у процесі дослідження зернового ринку іноді доцільно використовувати послуги консалтингових фірм та інших спеціалізованих суб'єктів.

Формування синергетичного ефекту залежить від узгоджених дій всіх учасників логістичного ланцюга. Лінійно впорядкована множина всіх посередників у процесі експорту зерна не повинна допускати внутрішніх конфліктів, які, безумовно, зменшують потенціал системи і збільшують непродуктивні витрати на усунення існуючих протиріч. Вирішувати це завдання слід на етапі створення логістичного каналу, надаючи перевагу в співпраці з тими посередниками, які найбільш органічно вписуються в конфігурацію логістичної системи, яка формується. Налагодження ділових, партнерських відносин між учасниками логістичного ланцюга – це *одинадцять положень концепції* логістики, згідно [1].

І останнє – *дванадцять положень концепції* наголошує на обов'язковості ведення обліку логістичних витрат протягом всього логістичного ланцюга. Аналітичною базою для оптимізації системи є облікові дані щодо кожної операції всіх логістичних функцій. Для виявлення резервів підвищення ефективності експорту зерна необхідно провести відповідний факторний аналіз. Оскільки класифікація факторів є основою класифікації резервів – здійснити заходи й щодо задіяння виявлених резервів.

А резерви використання логістичних методів в управлінні зерновими потоками очевидні. У експортній ціні на пшеницю, за даними [4], логістичні витрати складають близько 30%, на кукурудзу – близько 40%. Зокрема, вартість транспортування досягає 130 грн/т, перевалки в портах – більше 175 грн/т. Крім цього, у вартість зерна включені послуги держінспекцій з сертифікації в розмірі 13-26 грн/т.

Якщо в Україні вартість перевалки тони зерна становить \$22, то за кордоном вона втричі нижча [5]. Послуги портових елеваторів у Російській Федерації становлять лише \$7 за тону, у США – \$6,5, а у Франції – \$7,5. За підрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України, логістичні витрати, пов'язані з експортом зерна, у 2013-14 маркетинговому році складають по пшениці 550 грн/т, кукурудзі – очікується 765 грн/т.

Проблема високих логістичних витрат на українське зерно особливо загострюється в період зниження світових цін на зерно. Тому оптимізація логістичних витрат, на думку експертів [6], дасть значні резерви для економії. Згідно з результатами розрахунку, в умовах неналежного функціонування інфраструктури та обслуговуючих установ вартість обробки, зберігання, транспортування і перевалки експортного зернового потенціалу України (34,4 млн т разом з олійними) може перевищити 25,7 млрд грн. За умови проведення оптимізаційних заходів витрати на цей же обсяг можуть скласти 16,9 млрд грн, що заощадить 8,8 млрд грн, або 280 грн на тонні зерна.

Отже, ми розглянули основні положення концепції логістики, які сформульовані в багатьох літературних джерелах і використовуються для пояснення і відповідного розуміння явищ і процесів та спробували адаптувати їх до зернопродуктового підкомплексу АПК. Взавши за основу загальновідомі положення концепції логістики ми сформулювали визначальний задум реалізації логістичних функцій у конкретній галузі, відобразивши свою систему поглядів на ведення логістичної діяльності. Відомо, що концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незалежністю, але й недостатньою верифікованістю. Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знань, у прагненні використовувати його для пошуку і пояснення існуючих закономірностей, що фактично визначає концепцію як систему вихідних теоретичних положень, яка є основою дослідницького пошуку. У процесі наукових досліджень прийняті вихідні положення перевіряють, розвивають, коригують і лише практична перевірка, що підтверджує чи заперечує ті чи інші факти, є критерієм істини, яка уточнює концепцію як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж. При цьому вона може й не витримати випробування практикою і бути знехтуваною.

Розглянуті вище основні положення концепції логістики в зернопродуктовому підкомплексі АПК дали нам підстави сформулювати принципи аналізу і проектування логістичних систем, які представимо на рисунку 1, зазначивши при цьому їх змістовний взаємозв'язок із охарактеризованими вище концепціями. Зупинимось детальніше на тих принципах, що не були відображені в основних положеннях концепції логістики, однак є, на нашу думку, важливими з позицій формулювання загальних положень, яким повинні задовольняти наукові припущення, гіпотези або теорії. І першим з них є принцип науковості логістичного управління (див. рис. 1).

Нехтування фундаментальними науковими теоріями в багатьох сферах нашого суспільно-економічного та політичного життя є неприпустимим помилком, що матиме негативні системні наслідки. Барометром цього ігнорування є залишковий принцип фінансування науки при розподілі державного бюджету, відсутність мотивацій фінансування наукових досліджень багатьма суб'єктами господарювання, незахищеність інтелектуальної власності в Україні тощо.

Це безумовно є наслідком зміни суспільно-економічної формації в державі, що спричинила порушен-

ня світоглядних принципів і критерієм успішності став не інтелектуальний рівень людини, а грошовий еквівалент, яким вона оперує.

Україна обрала курс на європейську інтеграцію, однак економічні успіхи не вирішать структурних проблем без усвідомлення кожним українцем засадничих принципів демократичного суспільства, у якому науці не може відводитись другорядна роль. Шлях до Європи для України пролягає не через інтеграцію територій, а через інтеграцію цінностей, що здатні трансформувати світогляд людей. І коли наука в нашій державі буде сприйматись як продуктивна сила суспільства, це буде фундаментальним базисом для якісних перетворень у всіх сферах людського буття.

Під час дослідження логістичних систем у зернопродуктовому підкомплексі АПК ми розглядаємо причинно-наслідкові зв'язки між об'єктивним станом логістики зерновиробництва та фундаментальними теоріями систем, ефективності тощо, які формують і пояснюють структурно-функціональні взаємозв'язки у відповідній сфері. Прийняття управлінських рішень у реальних економічних умовах також повинні враховувати основні положення теорії ефективності, а також властивості систем, оскільки це латентно визначатиме успіхи компанії та при детальному аналізі пояснюватиме причини її невдач.

Часто-густо причиною збоїв у логістиці є розбалансування матеріальних, інформаційних, фінансових і сервісних потоків, що актуалізує принцип гармонізації потоків (див. рис. 1). У логістичній системі визначальним є матеріальний потік, що проходячи від первинного джерела сировини до кінцевого споживача через функціональні сфери логістики видозмінюється і набуває форму готової продукції. Для забезпечення його переміщення в логістичній системі функціонують інформаційні, фінансові та сервісні потоки. Якщо виникають проблеми з обміну інформацією, порушується система взаєморозрахунків тощо, логістична система знижує свій потенціал у досягненні синергетичного ефекту і витрачає енергію на вирішення набутих внутрішніх протиріч.

Самі протиріччя можуть бути також закладені ще на стадії створення логістичної системи, якщо при цьому було порушено принцип формування єдиної команди (див. рис. 1). Потенціал логістичної системи визначається не лише можливостями її складових елементів, але й їх сумісністю між собою. Система, в якій елементи конфліктують між собою пріречена на занепад, тому формування єдиної команди однодумців, які однаково вмотивовані і готові до спільної роботи є умовою функціонування ефективних логістичних ланцюгів.

Протиріччя між елементами логістичного ланцюга можуть бути спричинені диспаритетністю цін на результати їх праці. У сфері АПК найбільш ймовірною ланкою виникнення даного роду конфліктів є взаємозв'язки між виробниками сільськогосподарської продукції та її переробниками, а також поставальниками матеріальних ресурсів для сільськогосподарського виробництва. Еквівалентність обміну створює рівні умови для розширеного відтворення виробництва кожного інтегрованого в логістичну систему учасника, що актуалізує запропонований нами (див. рис. 1) принцип паритетності цін і еквівалентності обміну у процесі розподілу синергетичного ефекту. Для визначення паритетного співвідношення доцільно використовувати індексний метод порівняння цін.

Принцип глобальної оптимізації можна задовольнити методом послідовного наближення локальних цілей до вирішення глобальних завдань оптимізації структурно-функціонального забезпечення ефективності функціонування логістичних систем. Оптимізаційні задачі, а також весь процес ефективного логістичного управління повинен базуватись на ви-

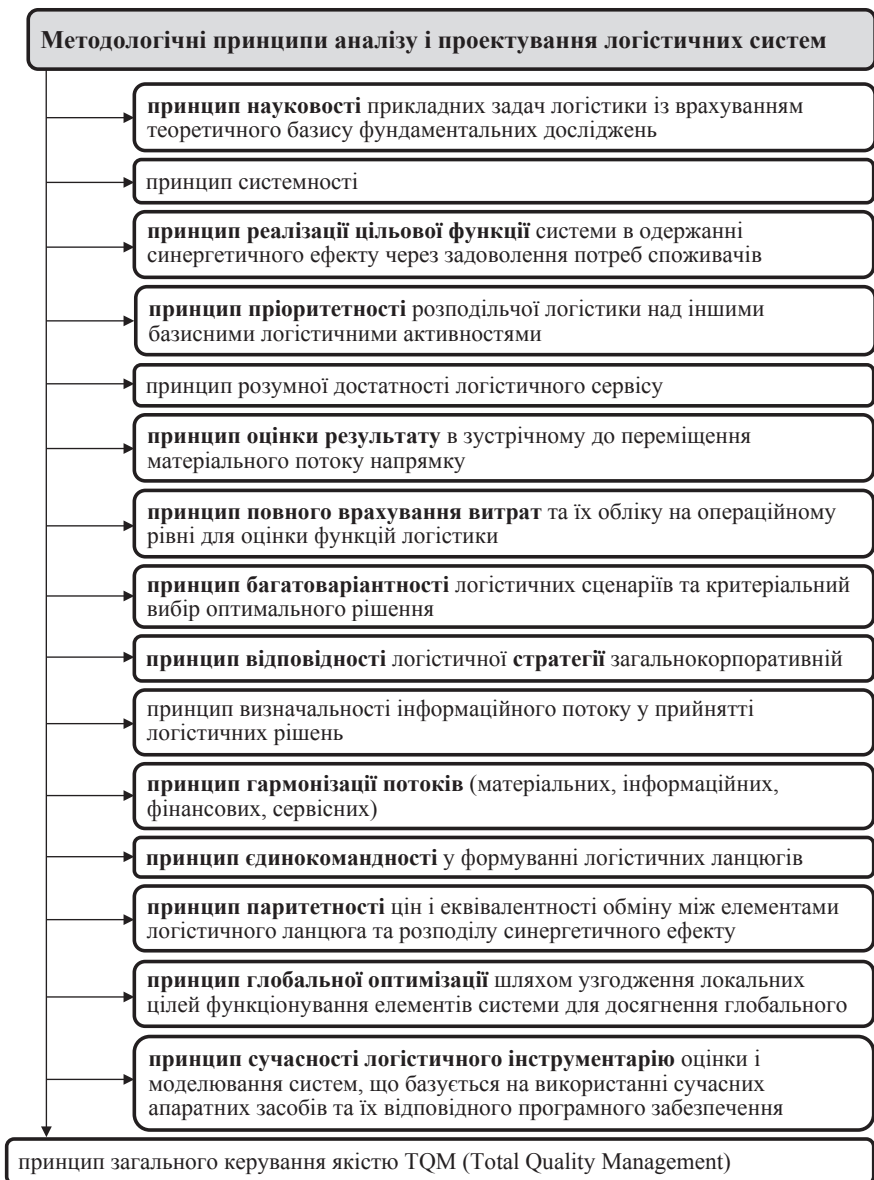

Рис. 1. Принципи аналізу і проектування логістичних систем

користанні сучасних логістичних інформаційних систем, що складаються із функціональної та забезпечувальної підсистем. Функціональна включає сукупність розв'язуваних завдань, згрупованих за ознакою спільності мети, а забезпечувальна підсистема складається із технічного, інформаційного забезпечення та математичного інструментарію для вирішення функціональних завдань. Використання сучасних технічних засобів, які забезпечують обробку і передачу інформаційних потоків, а також програмних продуктів для цих технічних систем – є одним із засадничих принципів методології аналізу і проектування логістичних ланцюгів.

Загальне керування якістю (Total Quality Management) – це концепція організації контролю якісних показників та методів впливу на них на всіх стадіях життєвого циклу товару з метою попередження причин дефектів у виробництві, постійного підвищення якості і максимального задоволення потреб споживачів.

Для національного АПК і його зернопродуктового підкомплексу дотримання принципу загального керування якістю (див. рис. 1) створює організаційно-технологічні передумови для інтеграції у світовий ринок зерна та продукції його переробки.

Висновки з проведеного дослідження. Основні положення концепції логістики в зернопродуктовому підкомплексі АПК є визначальним задумом реалізації логістичних функцій, що відображають нашу систему поглядів на ведення логістичної діяльності. При

характеристиці галузевих систем, принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне, на наш погляд, функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого цільового призначення. Формулювання основних положень концепції логістики, адаптованих до умов об'єкту дослідження, а також визначення засадничих принципів прикладного аналізу і проектування логістичних систем дає можливість для створення теоретичного фундаменту якісних перетворень на зернопродуктовому ринку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пономарьова Ю.В. Логістика: навч. посіб. / Ю.В. Пономарьова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.
2. Богданов А.А. Тектология: (Всеобщая организационная наука. В 2-х кн.) / А.А. Богданов. Редкол. Л.И. Абалкин (отв. ред.) и др.; Отд-ние экономики АН СССР; Ин-т экономики АН СССР. – М.: Экономика, 1989. – (Экономическое наследие). – 355 с.
3. Почесне місце України на глобальному ринку зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroprofi.com.ua/downloads/nomera/2013/>
4. Присяжнюк М.В. На елеваторах Житомирщини завищують ціну за зберігання зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.1.zt.ua/news/ekoekonomika>.
5. Присяжнюк М.В. Мінагрополітики буде знижувати вартість логістики зернових [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua>.
6. Потенціал зниження логістичних витрат при експорті зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zernoua.info/news/5969.html>.

УДК 334.7

Корж Н.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Вінницького торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету

СТРУКТУРУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ЕЛЕМЕНТА КОРПОРАТИВНОГО КАПІТАЛУ

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до визначення поняття «соціальний капітал» зарубіжних та вітчизняних вчених. Подано класифікацію соціального капіталу та його функцій. Визначено значення соціального капіталу в досягненні цілей корпорації. Проведена структуризація соціального капіталу як елемента корпоративного капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, споживчий капітал, організаційний капітал, довіра, соціальна і корпоративна відповідальність, соціальна рента.

Корж Н.В. СТРУКТУРИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА КАК ЭЛЕМЕНТА КОРПОРАТИВНОГО КАПИТАЛА

В статье рассматриваются основные теоретические подходы к определению понятия «социальный капитал» зарубежных и отечественных ученых. Представлена классификация социального капитала и его функций. Определено значение социального капитала в достижении целей корпорации. Проведена структуризация социального капитала как элемента корпоративного капитала.

Ключевые слова: социальный капитал, потребительский капитал, организационный капитал, доверие, социальная и корпоративная ответственность, социальная рента.

Korzh N.V. STRUCTURIZATION OF THE SOCIAL CAPITAL AS ELEMENT OF THE CORPORATE CAPITAL

In article the basic theoretical approaches to definition of concept «the social capital» as from foreign, and domestic scientists are considered. Classification of the social capital and its functions is presented. Value of the social capital in achievement of objectives of corporation is certain. Structurization of the social capital as element of the corporate capital is lead.

Keywords: social capital, customer capital, organizational capital, trust, social and corporate responsibility, social rent.

Постановка проблеми. У сучасній науці сформувався поняття соціального капіталу як суспільного ресурсу, який сприяє інвестиціям, торгівлі та вирішенню суспільних проблем. Соціальний капітал зміцнює довіру між партнерами по бізнесу, перетворює індивідуальну репутацію на суспільне надбання, підтримує благодійність та інші форми альтруїстичної поведінки тощо. Все це є підґрунтям для розглядання соціального капіталу як ціннісного ресурсу розвитку організації разом із традиційними формами капіталу як то виробничий і людський капітал. У даний час дослідження поняття, структури соціального капіталу носить міждисциплінарний характер та є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні зарубіжні вчені, володіючи значним досвідом, створили фундаментальні основи вивчення соціального капіталу. Серед них слід відзначити Ф. Фукуяму (F. Fukuyama) [1], П. Бурдьє (P. Bourdieu) [2], Дж. Коулмана (J. Coleman) [3] та ін. Серед вітчизняних науковців, які працювали над визначенням поняття соціального капіталу, слід зазначити: О. Яременко [7], Ю. Зайцеву [8], М. Горожанкіну. Соціальні параметри механізму формування корпоративної соціальної відповідальності розглядав Д. Баюра [6] та ін. Разом з тим у науковому середовищі дотепер відсутнє загальне бачення соціального капіталу як елемента неуреченого корпоративного капіталу.

Постановка завдання. Гіпотезою даного дослідження є те, що соціальний капітал виступає нематеріальним структурним елементом корпоративного капіталу, а його потенціал об'єктивується в мережі соціальних корпоративних зв'язків та охоплює організаційні можливості фірми.

Метою статті є визначення змісту соціального капіталу та розкриття його функцій як елемента корпоративного капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компанія в інформаційну еру є відкритою системою. Вона розглядає інші підприємства не тільки як конкурентів, а як можливих партнерів для створення сумісних підприємств. Вона розглядає оптовиків як помічників у реалізації нових, покращених виробів, а споживачів – як людей або організацій, з якими потрібно будувати довгострокові добрі взаємовідносини. Уміння агентами по закупкам та збуту або продавців вести переговори про реалізацію виробів є ключовим фактором успіху для організації-виробника. І це може змінити ситуацію на користь компанії.

Розрізняють дві форми соціального капіталу: структурний – суспільні інститути, мережі, асоціації та правила, яким підпорядковане їх існування; когнітивний – довіра, відносини, цінності, норми та способи поведінки.

Соціальний капітал базується на таких факторах:

- неформальна структура підприємства (неформальні взаємовідносини між членами колективу, психологічна сумісність, репутація);
- формальна структура підприємства (взаємовідносини між членами колективу, які регламентуються посадовими інструкціями та статутом підприємства);
- соціально-економічний простір, у якому функціонує підприємство;
- соціальна культура організації (громадські та неформальні об'єднання);
- соціальне партнерство з контрагентами на ринку (соціальна довіра організації, соціальна відповідальність перед партнерами по бізнесу та суспільством);

- імідж організації.

Поділ соціального капіталу за рівнями базується на інституційній структурі соціально-економічної системи. При переході з індивідуального рівня соціального капіталу на більш складні виникають ризики зменшення віддачі від приватних інвестицій у соціальний капітал. Кожен наступний рівень соціального капіталу змінює характер відносин з контрагентами, а також конкретні вигоди, які отримує індивід у результаті входження в ті чи інші соціально-економічні відносини.

У широкому розуміння інвестиції у соціальний капітал – це витрати ресурсів і часу, які пов'язані з формуванням норм і цінностей, моделей поведінки, довіри з метою підвищення якості життя. Інвестиції в соціальний капітал можуть мати як економічні, так і інші результати. Економічні результати, як правило, мають вартісну оцінку (тримання доходу, прибутку, скорочення витрат). Інші види результатів можна опосередковано оцінити у вартісному виразі через економію часу і витрат.

У теперішній час не існує такої класифікації соціального капіталу і інвестицій у нього, яка найбільш відповідає б вимогам сучасної економіки. Умовно його можна класифікувати його таким чином:

- за рівнями економічної системи: рівень економічного агента, міні-, мікро-, мезо- і глобальний підхід;
- у залежності від рентоотримувача соціального капіталу: як приватне, клубне і суспільне благо;
- за сферами впливу: інвестиції на розвиток персоналу, підтримку регіональної економічної системи, формування зовнішнього інституціонального середовища, створення репутації організації, сприятливого зовнішнього середовища, партнерських відносин;
- за основними напрямленнями інвестицій у соціальний капітал: інвестиції на встановлення зв'язків, на освоєння норм і правил, діючих у групі, на укріплення довіри.

При цьому потрібно звернути увагу на вигоди, які отримують господарські суб'єкти із реалізації соціального капіталу на кожному рівні.

Й. Діскін назвав такі вигоди як соціальна рента. Соціальна рента – це частина прибутку, яку отримують за рахунок створення локального інституціонального середовища і за рахунок розвитку соціального порідку – використання соціального капіталу, який накопичений в країні або в регіоні [9]. Соціальну ренту пропонують поділяти за типами в залежності від рівня використання соціального капіталу. Вона отримується за рахунок відмінностей у доступі до локального інституційного середовища, яке базується на відповідних цінностях.

Соціальна рента 1 – частина прибутку, який отримується за рахунок створення локального інституційного середовища. Цією рентою володіють всі учасники цього інституційного середовища, яке надає їм особливі вигоди по відношенню до економічних агентів, які діють на інших умовах. Таку соціальну ренту отримують підприємці визначеного регіону. На відміну від них, підприємці регіону, де соціальний капітал менш розвинутий, не можуть отримувати таку ренту.

Соціальна рента 2 може бути отримана шляхом належності до визначеної групи мікро- і мезорівня. Це частина прибутку, яку можна отримати за рахунок зниження трансакційних і виробничих витрат. Джерелом даної ренти може бути диференційне застосування норм в залежності від поділу учасників на «своїх» (агентів, які входять в дане соціальне

утворення) і «чужих» (агентів, які не входять в нього). На відміну від соціальної ренти 1, такий дохід тісно пов'язаний з минулими вкладеннями економічного агента.

На рівні окремого економічного агента і міні рівнях існує можливість отримання соціальної ренти 3, яка є прибутком, що отриманий за рахунок використання особистісних властивостей, положення в групі. Таку ренту отримують ті, хто має можливість регулювати доступ учасників мережі до її ресурсів і ресурсів інших мереж, з якими вони пов'язані. Переваги соціальної ренти 3 демонструє те, що окремі підприємці раніше, ніж конкуренти отримують інформацію про ті чи інші проекти, події і використовують її для мінімізації можливої загрози або максимізації вигоди, їм може бути полегшений доступ до постачань ресурсів, ризиків збуту, можуть бути надані послуги щодо захисту від конкурентів, створені сприятливі умови ведення бізнесу (видача ліцензій, сертифікатів, частота різних перевірок, тощо).

Сьогодні важко структурувати соціальний капітал, ще важче його виміряти. Якщо основу соціального капіталу становлять соціальні відносини між контрагентами підприємства, то в основу його структурування доцільно покласти їх поділ. Контрагентами підприємства є постачальники; споживачі; посередники і суспільство в цілому.

Сьогодні соціальна добродійність фігурує у пресі і науковій літературі як соціальна корпоративна відповідальність, корпоративне громадянство, корпоративна філантропія, корпоративні пожертви, корпоративна участь у житті громад, зв'язки з громадою, громадські заходи, розвиток громад, корпоративна відповідальність та корпоративний соціальний маркетинг. Найбільш часто використовується термін соціальна корпоративна відповідальність під якою розуміють вільний вибір на користь зобов'язання підвищувати добробут громади через відповідні підходи до ведення бізнесу, а також надання корпоративних ресурсів.

Інші дослідники характеризують соціальну корпоративну відповідальність як зобов'язання бізнесу сприяти сталому економічному розвитку, працюючи з найманими працівниками, їхніми родинами, місцевою громадою та суспільством в цілому з метою покращення якості життя [8]. Вона розглядається як таке ведення бізнесу, що задовольняє чи перевищує етичні, юридичні, комерційні та публічні очікування, які суспільство пов'язує з бізнесом.

Основа соціальної корпоративної відповідальності становлять корпоративні соціальні ініціативи – це основні заходи, які здійснює компанія задля підтримки корисних справ та виконання зобов'язань щодо корпоративної соціальної відповідальності. Ці ініціативи спрямовані в основному на підтримку справ охорони здоров'я, безпеки, освіти, зайнятості, охорони довкілля, розвитку громади і економіки та задоволення інших основних людських потреб. Підтримка з боку компаній може здійснюватися у вигляді грошових внесків, грантів, оплати реклами, публіситі, промо-спонсорство, технічної експертизи, негрошових внесків, волонтерської роботи працівників, надання доступу до дистрибутивних каналів.

Важливою складовою соціального капіталу виступає довіра, яка проявляється у соціальних відносинах із контрагентами, соціальній взаємодії підприємства з ними і соціальній справедливості.

З появою соціального капіталу соціально-психологічні характеристики людини переносяться із людського капіталу у соціальний, так як являються ре-

зультатом взаємодії між ними. В основному це такі: мотивація, моральні цінності, етичні принципи, соціальні норми, загальна культура, мобільність.

Таким чином, між всіма видами капіталу сьогодні немає чіткого розмежування складових. На нашу думку, структурування корпоративного капіталу повинно підпорядковуватися можливості і зручності його оцінки і подальшого управління його складовими з метою визначення їх оптимальної структури і управління ними у загальній системі корпоративного управління.

Для визначення структури соціального капіталу потрібно перш за все провести аналіз основних його функцій.

М. Горожанкіна [5] виділяє діалогову (інтерактивну) функцію соціального капіталу, яка полягає у встановленні довірчих відносин між керівництвом і співробітниками організації, що у свою чергу забезпечить координацію дій, передачу знання, досвіду і навичок, необхідних у виробництві.

Інші автори виділяють такі функції:

- політичну (розвиток демократичного громадянського суспільства);
- економічну (впровадження нових форм організації, збільшення інших форм капіталу);
- соціально-культурну (культурно-етичну) функцію соціального капіталу, яка проявляється в тому, що він дозволяє співпрацювати, довіряти, розуміти, формує культурні цінності, визначає високий рівень культури співробітництва;
- кореляційну (інтегральна) функцію соціального капіталу дозволяє розширювати підприємству базу постійних клієнтів;
- інтенсивну функцію, яка сприяє поліпшенню якості ділових відносин;
- інформаційну функцію соціального капіталу полягає в тому, що соціальний капітал сприяє поширенню та обміну інформацією;
- інфраструктурну (об'єднує колектив і визначає лідерів);
- комунікаційну, що сприяє розвитку професійної мови та зміцненню довіри між партнерами, створює сприятливий клімат у колективі організації;
- комбінаційну функцію соціального капіталу, яка проявляється при взаємодії співробітників у колективі організації та сприяє його безконфліктному співпраці.

С.А. Сисоєв виділяє такі функції соціального капіталу [4]:

- за рахунок підвищення довіри, ступеня «взаємодіючості» між учасниками угоди дозволяє зменшити трансакційні витрати, які пов'язані з формальними механізмами координації, – контрактами, ієрархією, бюрократичними правилами;
- полегшує персоналізовану неформальну взаємодію між ринковими агентами. Раніше вважалося, що модернізація економіки, розширення ринків потягне за собою заміну неформальних механізмів координації формальними. У більшості випадків так і вийшло. Але на ринках специфічних активів при реалізації інвестиційних та інноваційних проектів з високим ступенем невизначеності роль персоналізованої взаємодії між партнерами, як і раніше, є високою;
- накопичений на рівні фірми соціальний капітал дозволяє делегувати ряд повноважень по прийняттю рішень «донизу», тобто низовому рівню менеджерів. Це у багатьох випадках дозволяє вирішити проблему «агента-принципала», знижує ризик трансакційних витрат по мірі збільшення фірми. У той же час сутте-

во підвищує значення таких якостей робітника, як чесність, відповідальність, власна ініціатива;

- накопичення соціального капіталу на макрорівні суспільства (рівні взаємодії органів влади, бізнес-асоціацій, профспілок) сприяє підвищенню довіри до інститутів держави, консолідації суспільства, зростання соціальної стабільності, яка у кінцевому рахунку сприяє прискоренню економічного розвитку;

- накопичений соціальний капітал на рівні групи та родини, взаємовиручка та взаємодопомога їх членів дозволяє знизити соціальну уразливість, отримати у кризовій ситуації необхідну підтримку;

- включення у накопичення соціального капіталу дозволяє отримати доступ до ресурсів, які створені чи перерозподілені у рамках громади чи родини.

Виходячи з вищезазначеного, соціальний капітал не може стати результатом дій окремої людини, він виростає з пріоритету колективних чеснот над індивідуальними. До соціального капіталу мають відношення ті фактори, які створюють можливість виникнення та розвитку соціальних зв'язків і забезпечують їхнє збереження. Природні ресурси і технології, що використовуються фірмою, можуть не змінюватися, а її соціальний капітал може зростати в міру розширення соціальних зв'язків та зміцнення іміджу фірми.

Отже, соціальний капітал як елемент корпоративного капіталу поділяється на споживчий капітал (корпоративна соціальна відповідальність, зв'язки з громадськістю, ринкові зв'язки, бренди, фірмові знаки) та організаційний капітал (організаційна структура, тип управління, корпоративні відносини, корпоративна культура) (рис. 1).

В основу категорії «соціальний капітал» покладено ідею про очікувану віддачу від вкладень у соціальні відносини. Соціальні стосунки – це важлива форма вияву соціальних тривалих, сталих, системних, оновлюваних, різноманітних за змістом зв'язків. Вони є стосунками схожості й відмінності, рівності й нерівності, панування і підлеглості між окремими людьми та їх групами. Соціальні відносини виникають:

- між індивідами як частиною соціальної групи;
- між групами індивідів;
- між окремими індивідами та групами індивідів.

Соціальний капітал має такі характеристики:

- по-перше, він завжди виступає як продукт організованої взаємодії, тому має колективну, а не індивідуальну природу;

- по-друге, соціальний капітал як організована суспільна система є колективним благом і належить усім членам громадянського суспільства разом.

Соціальний капітал, не виступає власністю окремої організації, але включається до активів організації і використовується у міру його можливостей.

Сьогодні правомірно визначити зв'язок, який існує між соціальним, інтелектуальним, людським капіталом, та визначити їх місце у структурі активів організації.

Соціальний капітал слід відрізнити від людського – в останньому випадку мова йде про особисті активи (освіту, професійні навички, здоров'я тощо), а соціальний капітал – суспільний ресурс. Між цими двома поняттями є певна аналогія, зокрема, в тому, що стосується віддачі на обидва види капіталу. Відомо,

Рис. 1. Структурування соціального капіталу та його місце в системі неуреченого корпоративного капіталу

мо, що часткова віддача на освіту може в ту чи іншу сторону відрізнитися від громадської. У разі соціального капіталу аналогічний «зазор» може виникнути між груповою та суспільною ефективністю.

Згідно з визначенням, соціальний капітал повинен сприяти спільним діям корпорації заради досягнення спільної мети. Якщо елементи соціального капіталу охоплюють інтереси корпорації в цілому, то подібні вкладені зусилля примножують корпоративний і суспільний добробут. Соціальний капітал стає містком між корпорацією та зовнішнім її середовищем. Разом з тим є ситуації, коли соціальний капітал охоплює інтереси окремих зацікавлених осіб, а не корпорації в цілому, мобілізуючи при цьому закритий (той, що переслідує особистісні цінності та надбання) соціальний капітал. У такому випадку виникає конфлікт інтересів всередині корпорації та не досягається місія даної структури, а отже, соціальний капітал не створює нової синергійної цінності, і його суспільна віддача виявляється нульовою або навіть негативною.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що завдяки розвитку відносин, які утворюються внаслідок обороту соціального капіталу, створюється і функціонує така поведінка розвитку підприємства, яка заснована на економічній участі всіх агентів у господарській діяльності, – держави, власників, персоналу. Соціальний капітал виступає важливим рушійним елементом корпоративного капіталу, оскільки охоплює нематеріальні цінності та надбання організації та уможливорює саморегулювання всередині корпорації, дозволяє скоротити витрати, пов'язані з охороною навколишнього середовища, трудових відносин, контролю якості продукції.

Подальше структурування корпоративного капіталу повинно підпорядковуватися можливості і зручності його оцінки та подальшого управління його складовими з метою визначення їхньої оптимальної структури і управління ними у загальній системі корпоративного управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? / Ф. Фукуяма // День. – 2006. – № 177. – С. 4-17.
2. Bourdieu P. The forms of capital // Handbook of Theory and

- Research for the Sociology of Education / Ed. by J.G. Richardson. – N.Y. : Greenwood, 1985.
3. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital // Social Capital: A Multifaceted Perspective / Ed. by P. Dasgupta, I. Serageldin. Washington: The World Bank, 2000.
  4. Сысоев С.А. Проблемы выявления структуры и функций социального капитала // Научные работы ДонНТУ. Серия: экономическая. Выпуск 31-1. – С. 176-181.
  5. Соціальний капітал суспільства в умовах трансформації економічної системи (питання теорії і методології) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / М.Є. Горожанкіна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 32 с.
  6. Баюра Д.О. Соціальні параметри конкурентоспроможності в контексті розвитку механізму КСВ / Д.О. Баюра, О.А. Буян // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 5-6. – С. 32-35
  7. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації : монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України; УІСД ім. Олександра Яременка, 2006. – 480 с. – С. 31-32.
  8. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика : монографія / Ю.К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002.
  9. Дискін І.Е. Хозяйственная система России: проблемы институционального генезиса // Общественные науки и современность. – 1998. – № 4.

УДК 338.439.5:637.5:339.137

Косович О.В.
здобувач

Житомирського національного агроекологічного університету

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИРОВИННОЇ ЗОНИ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У статті проведено аналіз сучасного стану сировинної зони Хмельницької області. Наведено основні результати дослідження актуальних проблем, що виникають при забезпеченні сировиною підприємств м'ясопереробної галузі. Виявлено причини, які зумовлюють послаблення конкурентних позицій переробних підприємств.

Ключові слова: м'ясо, сировина, м'ясопереробні підприємства, тваринництво, виробництво, реалізація, ціна.

Косович О.В. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЫРЬЕВОЙ ЗОНЫ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ ХМЕЛЬНИЧЧИНЫ

В статье проведен анализ современного состояния сырьевой зоны Хмельницкой области. Приведены основные результаты исследования актуальных проблем, возникающих при обеспечении сырьем предприятий мясоперерабатывающей отрасли. Выявлены причины, которые обуславливают ослабление конкурентных позиций перерабатывающих предприятий.

Ключевые слова: мясо, сырье, мясоперерабатывающие предприятия, животноводство, производство, реализация, цена.

Kosovych O.V. TERMS OF TRENDS AND EFFICIENT FUNCTIONING ZONES RAW MEAT PROCESSING PLANTS KHMELNYCHYNA

The article analyzes the current state of resource zone Khmelnytsky region. The basic results of current research problems in securing raw meat processing industry. The reasons that weaken the competitive position of processing enterprises.

Keywords: meat, raw, meat processing companies, animal husbandry, production, sale, price.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аграрний сектор є одним із важливих в економіці України. Від ефективного функціонування його підприємств значною мірою залежить економічна й політична стабільність держави та матеріальний добробут громадян. Одним із важливих і найбільш проблемних складників виробничої системи АПК є м'ясопереробний підкомплекс, підприємства якого забезпечують відповідний рівень поповнення ринку м'ясопродуктами за доступною для населення ціною. Це передбачає збалансоване, злагоджене функціонування системи виробництва, переробки та реалізації продукції. Проте нині в переробному секторі поряд із проблемами матеріально-технічного забезпечення, зростанням цін на енергоресурси, посиленням конкуренції з боку імпортової продукції, загострилася проблема дефіциту якісної м'ясної сировини, що призводить до скорочення масштабів діяльності, підвищення собівартості виробленої продукції, втрати конкурентних переваг, а отже, послаблення конкурентних позицій переробних підприємств. Звідси випливає необхідність дослідження, перш за все, сучасного стану сировинної бази м'ясопереробних підприємств, причин, які його зумовили, та тенден-

цій зміни на перспективу, для розробки напрямів та шляхів покращення останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню проблеми розвитку м'ясопереробної галузі та їх вирішенням займалися П.С. Березівський, О.В. Богданюк, О.І. Драган, А.І. Гончарук, М.В. Зубець, Р.В. Логоша, В.Я. Мельсель-Веселяк, М.Я. Мойса, І.В. Свиноус та багато інших.

Головним завданням м'ясопереробного підкомплексу України є забезпечення внутрішньої потреби держави м'ясом тільки за рахунок власного виробництва: нарощування його обсягів, збільшення експорту та повна відмова від ввезення імпортного м'яса для внутрішніх потреб. Одним з дієвих кроків виходу із кризи є конкурентоспроможний розвиток м'ясопереробного підкомплексу.

П.С. Березівський, переконаний, що м'ясопродуктовий підкомплекс – одна з найважливіших продуктових вертикалей з виробництва і переробки продукції тваринництва і головне функціональне призначення його – забезпечення потреб населення в м'ясі та м'ясних продуктах. Він становить доволі складну виробничо-організаційну структуру,

між окремими елементами якої є тісна взаємозалежність: не можна збільшити споживання м'яса та м'ясопродуктів до раціонального рівня без наявності високопродуктивних м'ясних порід, їх повноцінної годівлі, доведення поголів'я до високо вагових кондицій при знятті з відгодівлі та забезпечення повної переробки живої ваги, а також добре організованої оптової та роздрібної торгівлі [1, с. 118].

Ствердження О.В. Богданюка та І.В. Шовкова вказують на те, що головним завданням м'ясопереробної галузі має бути забезпечення внутрішньої потреби держави високоякісною, доступною за ціною м'ясною продукцією виключно за рахунок власного виробництва. Зменшення виробництва м'яса і м'ясопродуктів є наслідком незадовільного функціонування продуктової вертикалі та непродуманої стратегії розвитку галузі [2, с. 45].

Слушною і є позиція М.В. Зубця про те, що найбільш суттєвішими проблемами тваринництва є значне скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин (у 2–8 разів), значне зростання собівартості і зниження рентабельності виробництва продукції тваринництва [3, с. 19].

Р.В. Логоша, зауважує, що основними причинами зниження виробництва м'яса можна визначити такі: відсутність мотивації у виробників м'ясної продукції, невиправдані майбутні очікування цін і доходів від виробництва та реалізації м'ясної продукції, низький рівень державної підтримки й складний процес сертифікації м'ясної продукції при експортній діяльності [4, с. 121].

В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Мойса вважають, що збільшення виробництва вітчизняної м'ясопродукції можливо вирішити за умови співпраці державних структур, аграрних підприємств, особистих селянських і фермерських господарств та переробних підприємств від ефективності функціонування яких залежить діяльність підкомплексу загалом [5, с. 3; 6, с. 18-19].

І.В. Свиноус досліджуючи проблеми конкурентоспроможності українських м'ясопродуктів, зазначає, що «істотне скорочення кількості м'ясопереробних

підприємств та обсягів виробництва супроводжувалося ростом кількості дрібних виробників м'яса і м'ясопродуктів [7, с. 137].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Слід зазначити, що дослідження науковців є ґрунтовними, але нині м'ясопереробна галузь має низку невирішених проблем, пов'язаних з відсутністю державної підтримки, не продуманою стратегією розвитку галузі, зниженням рентабельності виробництва продукції тваринництва тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасного стану і основних тенденцій розвитку м'ясопереробних підприємств Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи динаміку виробництва м'яса всіх видів у Хмельницькій області встановлено, що за період 2000-2012 рр. обсяг виробництва продукції знизився, зокрема: м'яса в живій вазі – на 38,4 тис. т або на 32,4% – до рівня 80,3 тис. т; м'яса в забійній вазі – на 20,9 тис. т або на 28,1% – до рівня 53,4 тис. т. Дане явище зумовлено зменшенням обсягу виробництва м'яса як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення (табл. 1).

Проте, порівняно з 2011 р. ситуація в м'ясній галузі області має тенденцію до покращення. Так, обсяг виробництва м'яса в живій вазі збільшився на 5,4 тис. т або на 7,2%, м'яса в забійній вазі – на 3,9 тис. т або на 7,9%. Це стало можливим внаслідок нарощування обсягу виробництва м'яса в усіх категоріях господарств і, перш за все, у сільськогосподарських підприємствах, в яких обсяг виробництва зріс на 10,1% – щодо м'яса в живій вазі та на 10,5% – щодо м'яса в забійній вазі.

З розрахунку на одну особу Хмельницької області обсяг виробництва м'яса в 2012 р. склав 61,3 кг – у живій вазі та 40,7 кг – у забійній вазі, що становить лише 50,9% від раціональної норми споживання. Порівняно з 2000 р. обсяг виробництва м'яса з розрахунку на одну особу зменшився на 21,9 кг або

Таблиця 1

Динаміка виробництва м'яса всіх видів у Хмельницькій області, тис. т

Показник	Рік					Відхилення, %	
	2000	2005	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р.	2012 р. до 2011 р.
М'ясо в живій вазі	118,7	76,3	73,2	74,9	80,3	-32,4	+7,2
У тому числі: у сільськогосподарських підприємствах	38,3	21,4	23,9	25,8	28,4	-25,8	+10,1
у господарствах населення	80,4	54,9	49,3	49,1	51,9	-35,4	+5,7
М'ясо в забійній вазі	74,3	48,1	48,0	49,5	53,4	-28,1	+7,9
У тому числі: у сільськогосподарських підприємствах	22,9	12,9	16,5	18,1	20,0	-12,7	+10,5
у господарствах населення	51,4	35,2	31,5	31,4	33,4	-35,0	+6,4

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Хмельницькій області

Таблиця 2

Динаміка виробництва м'яса всіх видів з розрахунку на одну особу в Хмельницькій області, кг

Показник	Рік					Відхилення, %	
	2000	2005	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р.	2012 р. до 2011 р.
М'ясо в живій вазі	83,2	55,7	55,3	56,9	61,3	-26,4	+7,7
М'ясо в забійній вазі	52,1	35,1	36,3	37,6	40,7	-21,8	+8,4
Рівень забезпеченості населення м'ясом (у забійній вазі), %	65,1	43,9	45,3	47,0	50,9	-14,2 в.п.	+3,9 в.п.

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

26,4% – у живій вазі та на 11,3 кг або 21,8% – у забійній вазі. Внаслідок чого рівень забезпеченості населення м'ясом зменшився на 14,2 пункти (табл. 2).

Основними виробниками м'яса в Хмельницькій області є господарства населення. Їх питома вага в структурі загального обсягу виробництва м'яса всіх видів (у забійній вазі) у 2012 р. становить 62,5%, однак має тенденцію до зниження – на 6,6 пункти порівняно з 2000 р., у тому числі на 0,9 пункти – проти 2011 р. (рис. 1).

Рис. 1. Структура обсягу виробництва м'яса всіх видів у Хмельницькій області (2000-2012 рр.)

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Відповідно питома вага сільськогосподарських підприємств у структурі загального обсягу виробництва м'яса за досліджуваний період характеризується тенденцією до зростання: з 30,8% – у 2000 р. до 37,5% – у 2012 р. Що, на нашу думку, є позитивним явищем, оскільки, як свідчить світовий досвід, лише в сільськогосподарських підприємствах є можливість для застосування сучасних високо продуктивних технологій виробництва м'яса.

Виходячи з цього, подальше дослідження сировинної бази м'ясопереробних підприємств Хмельницької області зосереджено на оцінюванні стану розвитку м'ясної галузі в сільськогосподарських підприємствах. Так, як свідчать дані табл. 3, у розрізі основних видів обсяг виробництва м'яса в сільськогосподарських підприємствах за період 2000-2012 рр. має різні тенденції зміни. Зокрема, обсяг виробництва свинини і м'яса птиці зріс відповідно на 3,0 тис. т або на 83,3% та на 8,1 тис. т або в 82 рази і становить 6,6 тис. т і 8,2 тис. т. Обсяг виробництва інших видів м'яса зменшився: яловичини і телятини – на 13,4 тис. т або на 72,0% і склав 5,2 тис. т; баранини – на 0,1 тис. т або на 100%; конини – на 0,5 тис. т або на 100%.

Результати розподілу сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за обсягом виробництва м'яса свідчать, що в 135 підприємствах (43,4% від загальної кількості) – I група – середній обсяг виробництва м'яса становить 32,1 т, що на 51,6 т або на 61,7% менше порівняно із середнім значенням по області. У загальному обсязі виробництва м'яса питома вага даної групи сільськогосподарських підприємств становить 16,7% або 4,33 тис. т (табл. 4).

У 103 підприємствах (33,1% від загальної кількості) – II група – середній обсяг виробництва м'яса становить 70,6 т, що на 13,1 т або на 15,7% менше порівняно із середнім значенням по області. У загальному обсязі виробництва м'яса питома вага даної групи сільськогосподарських підприємств становить 27,9% або 7,27 тис. т.

У 73 підприємствах (23,5% від загальної кількості) – III група – середній обсяг виробництва м'яса становить 197,7 т, що на 114,0 т або в 2,4 рази більше порівняно із середнім значенням по області. У загальному обсязі виробництва м'яса питома вага даної групи сільськогосподарських підприємств становить 55,4% або 14,43 тис. т.

Таблиця 3

Динаміка виробництва м'яса за видами в сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області, тис. т

Вид продукції	Рік					Відхилення, %	
	2000	2005	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р.	2012 р. до 2011 р.
Яловичина і телятина	18,6	10,1	5,6	5,1	5,2	-72,0	+2,0
Свинина	3,6	2,5	4	5,7	6,6	+83,3	+15,8
Баранина	0,1	0	0	0	0	-100,0	-
М'ясо птиці	0,1	0,1	6,9	7,3	8,2	82,0 р.	+12,3
Конина	0,5	0,2	0	0	0	-100,0	-
М'ясо – разом	22,9	12,9	16,5	18,1	20	-12,7	+10,5

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Таблиця 4

Розподіл сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за обсягом виробництва м'яса (2010-2012 рр.)

Показник	Група сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва м'яса, т			Разом по області
	I	II	III	
	до 50	50-100	понад 100	
Кількість сільськогосподарських підприємств	135	103	73	311
Питома вага від загальної кількості, %	43,4	33,1	23,5	100,0
Обсяг виробництва м'яса в групі підприємств, тис. т	4,33	7,27	14,43	26,03
Питома вага в загальнообласній величині, %	16,7	27,9	55,4	100,0
Середній обсяг виробництва м'яса в одному сільськогосподарському підприємстві, т	32,1	70,6	197,7	83,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

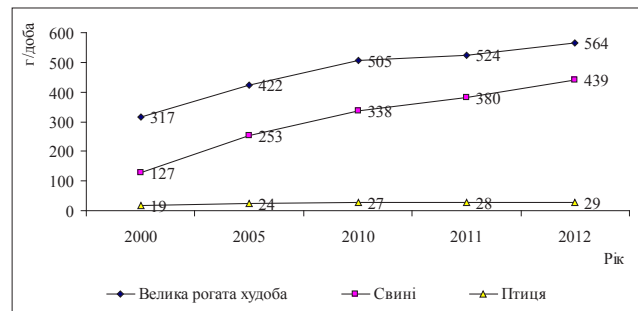

Отже, досить потужна сировинна база для м'ясопереробних підприємств Хмельницької області сформована нині лише в 73 сільськогосподарських підприємствах, що становить 23,5% від їх загальної кількості. Щодо інших 238 підприємств (76,5%), то виробництво м'яса в них знаходиться в кризовому стані.

Для з'ясування причин кризових явищ у м'ясній галузі сільськогосподарських підприємств Хмельницької області проводилося дослідження динаміки, складу і структури, а також тенденцій зміни поголів'я тварин та їх продуктивності. Так, як видно з даних табл. 5, поголів'я тварин у сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області за період 2000-2012 рр. зменшилося по всіх видах окрім птиці. Зокрема, поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 231,1 тис. гол. або на 73,2% і становить 84,4 тис. гол., поголів'я свиней – на 54,2 тис. гол. або на 37,3% і становить 91,1 тис. гол., поголів'я овець – на 5,7 тис. гол. або на 63,3% і становить 3,3 тис. гол., поголів'я коней – на 22,0 тис. гол. або на 88,0% і становить 3,0 тис. гол.

Щодо поголів'я птиці, то його величина за досліджуваний період характеризується чітко вираженою тенденцією до зростання: якщо в 2000 р. його значення склало 129,9 тис. гол., то в 2005 р. – 245,0 тис. гол., у 2010 р. – 2,6 млн. гол., а в 2012 р. – 7,1 млн. гол. У цілому за даний період поголів'я птиці зросло в 54,6 рази.

За рівнем продуктивності тварин ситуація в м'ясній галузі сільськогосподарських підприємств Хмельницької області краща. Як свідчать дані рис. 2, за період 2000-2012 рр. середньодобовий приріст живої маси у всіх видах тварин має чітко виражену тенденцію до зростання. Зокрема, у великої рогатої худоби середньодобовий приріст живої маси зріс на 247 г або на 77,9% і становить 564 г, у свиней – на 312 г або у 3,5 рази і склав 439 г, у птиці – на 10 г або на 52,6% і становить 29 г.

Рис. 2. Динаміка середньодобового приросту живої маси тварин у сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області (2000-2012 рр.)

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Обсяг реалізації м'яса всіх видів сільськогосподарськими підприємствами Хмельницької області за період 2000-2012 рр. зменшився на 18,3 тис. т або на 38,6% і становить 29,1 тис. т (табл. 6).

У розрізі напрямів реалізації обсяг поставки м'яса сільськогосподарськими підприємствами характеризується різними тенденціями зміни. Так, на ринку та населенню в рахунок оплати праці обсяг реалізації м'яса зменшився найбільше: відповідно на 12,6 тис. т або на 78,3% і на 12,0 тис. т або на 97,6% – до рівня 3,5 тис. т і 0,3 тис. т. Переробним підприємствам обсяг реалізації м'яса зменшився на 4,1 тис. т або на 27,1% і становить 11,1 тис. т. Проте за іншими напрямами реалізації, до яких включаються такі: підприємствам торгівлі, санаторіям, дитячим садкам, школам, лікарням, будинкам відпочинку, закритим закладам, комерційним структурам, зарубіжним країнам, включаючи країни СНД тощо, – обсяг реалізації м'яса збільшився на 10,5 тис. т або в 3,8 рази і становить 14,3 тис. т.

Таблиця 5

Динаміка поголів'я тварин у сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області, тис. гол.

Вид худоби та птиці	Рік					Відхилення, %	
	2000	2005	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р.	2012 р. до 2011 р.
Велика рогата худоба	315,5	155,2	81,2	82,2	84,4	-73,2	+2,7
у тому числі корови	98,9	49,7	27,9	28,5	29,1	-70,6	+2,1
Свині	145,3	94,1	94,8	87,8	91,1	-37,3	+3,8
Вівці	9,0	4,4	3,0	4,0	3,3	-63,3	-17,5
Птиця	129,9	245,0	2617,3	4191,7	7093,2	54,6 р.	+69,2
Коні	25,0	11,2	3,8	3,3	3,0	-88,0	-9,1

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Таблиця 6

Динаміка обсягу реалізації м'яса (у живій вазі) сільськогосподарськими підприємствами Хмельницької області, тис. т

Напрямок реалізації	Рік					Відхилення, %	
	2000	2005	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р.	2012 р. до 2011 р.
Переробним підприємствам	15,2	14,3	10,5	11,2	11,1	-27,1	-0,9
На ринку	16,1	2,9	2,6	2,0	3,5	-78,3	+74,4
Населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати	12,3	2,2	0,6	0,6	0,3	-97,6	-49,1
За іншими напрямами	3,8	4,8	15,5	14,9	14,3	3,8 р.	-4,1
Разом	47,4	24,2	29,3	28,6	29,1	-38,6	+1,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Результати розподілу сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за обсягом реалізації м'яса свідчать, що в 104 підприємствах (33,4% від загальної кількості) – I група – середній обсяг реалізації становить 29,5 т, що на 63,4 т або на 68,3% менше порівняно із середнім значенням по області. У загальному обсязі реалізації м'яса питома вага даної групи сільськогосподарських підприємств становить 10,6% або 3,07 тис. т (табл. 7).

У 137 підприємствах (44,1% від загальної кількості) – II група – середній обсяг реалізації м'яса становить 70,3 т, що на 22,6 т або на 24,3% менше порівняно із середнім значенням по області. У загальному обсязі реалізації м'яса питома вага даної групи сільськогосподарських підприємств становить 33,3% або 9,63 тис. т.

У 70 підприємствах (22,5% від загальної кількості) – III група – середній обсяг реалізації м'яса становить 231,4 т, що на 138,5 т або в 2,5 рази більше порівняно із середнім значенням по області. У загальному обсязі реалізації м'яса питома вага даної групи сільськогосподарських підприємств становить 56,1% або 16,2 тис. т.

Виходячи з чого сформувано висновок, що нині фактично постачальниками м'ясної сировини на переробні підприємства є переважно 70 сільськогосподарських підприємств Хмельницької області, що складає 22,5% від їх загальної кількості.

Дане явище зумовлене рядом причин, однією з основних серед яких є, на нашу думку, недосконалість цінова політика на сировину в переробній галузі. Так, як видно з даних табл. 8, за період 2000-2012 рр. ціна реалізації м'яса на ринку і населенню в рахунок оплати праці зросла найменше порівняно з іншими каналами реалізації: відповідно лише на 8,9 тис. грн./т або в 4,4 рази і на 8,6 тис. грн./т або в 4,7 рази – до рівня 11,5 тис. грн./т і 10,9 тис. грн./т.

Переробним підприємствам м'ясо реалізовувалося за ціною 13,0 тис. грн./т, що на 10,5 тис. грн./т або в

5,2 рази більше проти 2000 р., але на 0,3 тис. грн./т або на 2,5% менше порівняно з середньою за всіма напрямками реалізації ціною.

Щодо ціни реалізації м'яса за іншими напрямами, то вона за даний період зросла найбільше: на 12,0 тис. грн./т або в 7,0 рази – до рівня 14,1 тис. грн./т.

Наслідком зазначених деструктивних процесів у ланцюгу «виробник м'яса – переробне підприємство» стало погіршення забезпеченості останніх м'ясною сировиною. Для кількісного виміру даного явища застосовано наступний алгоритм:

1. Визначено потребу населення Хмельницької області в м'ясі, виходячи з раціональної норми споживання останнього – 80 кг на чол. у рік;

2. Розраховано необхідний (мінімальний для забезпечення потреб населення) обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) за формулою:

$$\text{НОМ} = \text{ПМ} \times \text{К}_{\text{сп}}, \quad (1)$$

де НОМ – необхідний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) всіма категоріями господарств Хмельницької області, тис. т;

ПМ – обсяг потреби населення в м'ясі, тис. т;

$\text{К}_{\text{сп}}$ – коефіцієнт співвідношення обсягу виробництва м'яса в живій вазі до обсягу виробництва м'яса в забійній вазі;

3. Обчислено необхідний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) переробним підприємствам Хмельницької області за формулою:

$$\text{НОМ}_{\text{пп}} = \text{НОМ} - \text{ОМІН}_{\text{ст}} - \text{ОМІН}_{\text{гн}}, \quad (2)$$

де $\text{НОМ}_{\text{пп}}$ – необхідний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) переробним підприємствам, тис. т;

НОМ – необхідний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) усіма категоріями господарств області, тис. т;

$\text{ОМІН}_{\text{ст}}$ – обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) сільськогосподарськими підприємствами за іншими напрямами реалізації (крім переробним підприємствам), тис. т;

$\text{ОМІН}_{\text{гн}}$ – обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) господарствами населення за іншими напрямами реалізації (крім переробним підприємствам), тис. т.

Таблиця 7

Розподіл сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за обсягом реалізації м'яса (2010-2012 рр.)

Показник	Група сільськогосподарських підприємств за обсягом реалізації м'яса, т			Разом по області
	I	II	III	
	до 50	50-150	понад 150	
Кількість сільськогосподарських підприємств	104	137	70	311
Питома вага від загальної кількості, %	33,4	44,1	22,5	100,0
Обсяг реалізації м'яса групи сільськогосподарських підприємств, тис. т	3,07	9,63	16,20	28,90
Питома вага в загальнообласній величині, %	10,6	33,3	56,1	100,0
Середній обсяг реалізації м'яса одного сільськогосподарського підприємства, т	29,5	70,3	231,4	92,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Хмельницькій області

Таблиця 8

Динаміка ціни реалізації м'яса (у живій вазі) сільськогосподарськими підприємствами Хмельницької області за напрямами реалізації, грн./т

Напрямок реалізації	Рік					Відхилення, %	
	2000	2005	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р.	2012 р. до 2011 р.
Переробним підприємствам	2517,8	6972,8	11540,1	12430,5	12987,8	5,2 р.	+4,5
На ринку	2642,1	6427,2	10427,2	11162,4	11530,6	4,4 р.	+3,3
Населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати	2316,4	6351,8	9725,5	10641,7	10932,4	4,7 р.	+2,7
За іншими напрямами	2017,5	6670,2	12142,5	13516,2	14059,8	7,0 р.	+4,0
У середньому	2467,7	6790,9	11722,9	12870,5	13317,7	5,4 р.	+3,5

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Таблиця 9

Рівень забезпеченості м'ясною сировиною переробних підприємств Хмельницької області

Показник	Рік					Відхилення, %	
	2000	2005	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р.	2012 р. до 2011 р.
Потреба населення в м'ясі, тис. т	114,1	109,6	105,9	105,4	104,9	-8,1	-0,5
Необхідний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі), тис. т	182,3	173,9	161,5	159,4	157,7	-13,5	-1,1
Необхідний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) переробним підприємствам, тис. т	85,8	124,4	102,0	95,8	88,9	+3,7	-7,1
Фактичний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) переробним підприємствам, тис. т	31,3	29,6	19,1	14,1	12,3	-60,8	-12,8
У тому числі: сільськогосподарськими підприємствами	15,2	14,3	10,5	11,2	11,1	-27,1	-0,9
господарствами населення	16,1	15,3	8,6	2,9	1,2	-92,5	-58,6
Рівень забезпеченості переробних підприємств м'ясом (у живій вазі), %	36,4	23,8	18,8	14,7	13,8	-22,7 в.п.	-0,9 в.п.
У тому числі: із сільськогосподарських підприємств	17,7	11,5	10,3	11,6	12,4	-5,2 в.п.	+0,8 в.п.
із господарств населення	18,7	12,3	8,5	3,1	1,4	-17,3 в.п.	-1,7 в.п.

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

4. Визначено фактичний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) переробним підприємствам за формулою:

$$\text{ФОМ}_{\text{факт}} = \text{ФОМ}_{\text{ст}} + \text{ФОМ}_{\text{гн}}, \quad (3)$$

де $\text{ФОМ}_{\text{факт}}$ – фактичний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) переробним підприємствам, тис. т;

$\text{ФОМ}_{\text{ст}}$ – фактичний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) сільськогосподарськими підприємствами, тис. т;

$\text{ФОМ}_{\text{гн}}$ – фактичний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) господарствами населення, тис. т;

5. Розраховано рівень забезпеченості переробних підприємств м'ясом (у живій вазі) за формулою:

$$\text{РЗМ}_{\text{факт}} = (\text{ФОМ}_{\text{факт}} \div \text{НОМ}_{\text{факт}}) \times 100\%. \quad (4)$$

Отримані результати наведено в табл. 9.

З даних табл. 9 видно, що в 2012 р. обсяг потреби населення Хмельницької області в м'ясі склав 104,9 тис. т або на 8,1% менший проти 2000 р. внаслідок відповідного зменшення чисельності населення. Необхідний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) усіма категоріями господарств області становить 157,7 тис. т, у тому числі переробним підприємствам – 88,9 тис. т. При цьому останній порівняно з 2000 р. зріс на 3,1 тис. т або на 3,7% за рахунок перевищення темпів зниження фактичного обсягу реалізації м'яса (у живій вазі) усіма категоріями господарств за іншими напрямками (крім переробним підприємствам) над темпами зниження загального необхідного обсягу реалізації м'яса.

Фактичний обсяг реалізації м'яса (у живій вазі) переробним підприємствам за досліджуваний період зменшився на 19,0 тис. т або на 60,8% і становить 12,3 тис. т. У тому числі сільськогосподарськими підприємствами – зменшився на 4,1 тис. т або на 27,1% і склав 11,1 тис. т, що становить 90,2% загального обсягу реалізації м'яса переробним підприємствам.

Як наслідок, рівень забезпеченості переробних підприємств м'ясною сировиною (у живій вазі) у 2012 р. склав лише 13,8%, у тому числі за рахунок продукції із сільськогосподарських підприємств – 12,4%, із господарств населення – 1,4%. Порівняно з 2000 р. рівень забезпеченості зменшився на 22,7 пункти, у тому числі проти 2011 р. – на

0,9 пункти, що відповідно впливає на ресурсну позицію та конкурентний статус м'ясопереробних підприємств.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, зниження обсягу виробництва м'яса як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення загострило проблему поставки м'ясної сировини на переробні підприємства, внаслідок чого рівень завантаженості виробничих потужностей останніх досягнув критичної межі, що негативно відображається на забезпеченні потреб населення в даній продукції згідно встановлених вимог.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Березівський П.С. Організація, прогнозування та планування АПК: навч. посіб. / П.С. Березівський. – [2-ге вид.]. – Л.: Магнолія Плюс, Видавець СГД ФО В. М. Піча, 2006. – 443 с.
2. Основні напрями розвитку м'ясопродуктового підкомплексу / О.В. Богданюк, І.В. Шовкова // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 44-47.
3. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні в контексті національної продовольчої безпеки / М.В. Зубець, І.В. Гузев. – Укр. акад. аграр. наук, Ін-т розведення і генетики тварин. – К.: Аграрна наука, 2005. – 176 с.
4. Логоша Р.В. Аналіз сучасного стану експорту м'ясної продукції / Р.В. Логоша // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 120-124.
5. Месель-Веселяк В.Я. Методичні рекомендації щодо формування регіональних виробництв у м'ясопродуктовому підкомплексі / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 71 с.
6. Мойса М.Я. Напрями збільшення виробництва тваринницької продукції / М.Я. Мойса, Н.М. Бурдейна // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 18-22.
7. Свиноус І.В. Щодо проблеми конкурентоспроможності українських м'ясопродуктів / І.В. Свиноус // Економіка управління АПК: зб. наук. праць. – Біла Церква. – 2010. – Вип. 4 (81). – С. 136-141.
8. Статистичний збірник «Сільське господарство Хмельницької області за 2012 рік» / За ред. Л.О. Хамської. – Хмельницький, 2013. – 272 с.
9. Туріца Н.А. Стратегічні напрями виходу з кризи підприємств м'ясопереробної галузі / Н.А. Туріца, В.О. Кравченко // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ, 2008 р. – Вип. № 30. – С. 209-215.

УДК 65.012.32:658.114

Круглова О.А.*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри прикладної економіки та інформаційних систем
Харківського державного університету харчування та торгівлі***Ставропольцева О.В.***студентка
економічного факультету
Харківського державного університету харчування та торгівлі*

ВПЛИВ ЯКОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ

У статті подано результати емпіричного дослідження впливу якості корпоративного управління на ефективність діяльності компанії. Висновки щодо сили зв'язку між окремими показниками отримано за результатами кореляційного аналізу. Установлено посилення в динаміці залежності між підвищенням рівня корпоративного управління та показниками ефективності діяльності компанії.

Ключові слова: управління, підприємство корпоративного типу, корпоративне управління, якість корпоративного управління, ефективність діяльності.

Круглова Е.А., Ставропольцева О.В. ВЛИЯНИЕ КАЧЕСТВА КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

В статье представлены результаты эмпирических исследований влияния качества корпоративного управления на эффективность деятельности компании. Выводы о зависимости между отдельными показателями получены по результатам корреляционного анализа. В динамике установлено усиление зависимости между повышением уровня корпоративного управления и показателями эффективности деятельности компании.

Kruglova O.A., Stavropoltseva O.V. THE INFLUENCE OF CORPORATE MANAGEMENT QUALITY ON THE EFFICIENCY OF COMPANY ACTIVITY

The results of the empirical study of the influence of the quality of corporate management on corporate activity are presented in the research paper. Conclusions about the strength of relationships between individual indices are obtained from the results of correlation analysis. The gain in the dynamics of the relationship between increased level of corporate management and the indices of the efficient company activity is determined.

Keywords: management, corporate enterprise, corporate management, quality of corporate management, efficiency of activity.

Постановка проблеми. Розвиток корпоративного сектору в Україні та активність інтеграційних процесів у різних сегментах національної економіки зумовлюють підвищений інтерес науковців та практиків до питань формування та розвитку корпоративного управління на підприємстві. Корпоративне управління є одним із чинників забезпечення довіри акціонерів та контрагентів до компанії, підвищення рівня її інвестиційної привабливості та економічної стійкості, максимізації сукупного доходу власників. Незважаючи на роль корпоративного управління в забезпеченні ефективності функціонування підприємства, теоретичні та практичні засади визначення такого зв'язку залишаються недостатньо висвітленими в економічній літературі, що зумовлює актуальність дослідження з даного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування й реалізації системи корпоративного управління розглянуто в працях як зарубіжних, так і українських учених. У працях М. Дженсена, В. Меклінга, Дж. Ван Хорна, Д. Норта, Р. Томаса та ін. подано базові положення щодо реалізації системи корпоративного управління на підприємстві, зокрема побудови взаємовідносин власників і менеджерів, фінансування корпорації та її інвестиційної привабливості [1–3]. Питання адаптації відповідних методик і технологій корпоративного управління з урахуванням національного законодавства, етапу економічного розвитку, галузевих особливостей функціонування господарюючого суб'єкта розглянуто в працях В. Гриньової, О. Попова, А. Педька, Д. Баюра та ін. [4–6]. Незважаючи на численні публікації об'єктивним є здійснен-

ня емпіричних досліджень та виявлення тенденцій розвитку корпоративного управління з урахуванням особливостей сучасного етапу розвитку національної економіки.

Постановка завдання. Метою проведеного дослідження є виявлення залежності між рівнем корпоративного управління та ефективністю діяльності українських компаній за сучасних умов розвитку економіки. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність дослідження методичних підходів до визначення якості корпоративного управління та узагальнюючого показника ефективності діяльності підприємства, а також обґрунтування методичного інструментарію для виявлення залежності між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність корпоративного управління досліджено в аспекті таких понять, як «управління підприємством», «підприємство корпоративного типу», «корпоративний менеджмент», «якість корпоративного управління». У результаті визначено наступне. В узагальнюючому вигляді управління характеризує вплив суб'єкта на об'єкт для досягнення останнім бажаного стану. Як діяльність управління знаходить вираження у функціях планування, організації, мотивації та контролю, специфіка реалізації яких залежить від особливостей формування капіталу й розподілу відповідальності між суб'єктами господарювання за результати діяльності. Для підприємств корпоративного типу характерним є функціонування на засадах об'єднання капіталів власників, розмежування функцій управління й володіння ресурсами і результатами діяльності компанії, визначення прав та обов'язків усіх суб'єктів корпоративних відносин.

У цьому значенні корпоративне управління є значно ширшим поняттям, ніж корпоративний менеджмент. Корпоративний менеджмент відображає окремий аспект професійної діяльності, а корпоративне управління – сукупність відносин, що виникають між учасниками (акціонерами, менеджерами, працівниками, органами державного управління, іншими зацікавленими особами) з приводу їх прав та обов'язків, а також участі в реалізації функцій управління на підприємстві. За визначенням НКЦПФР: «корпоративне управління...визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління ним» [7].

Слід відзначити, що єдиної, загальноновизнаної моделі корпоративного управління не існує. Кожне підприємство корпоративного типу самостійно розробляє стандарти корпоративного управління, ураховуючи особливості національного законодавства, а також дотримуючись прийнятих вимог та правил. Акціонерні товариства в Україні формують систему корпоративного управління відповідно до Принципів корпоративного управління Організації економічного розвитку та співробітництва, Принципів корпоративного управління, Закону України «Про акціонерні товариства», а також інших нормативно-правових, методичних рекомендацій та документів у цій сфері [7, с. 54]. Щодо показників стану корпоративного управління, то згідно з даними НКЦПФР за 2007–2012 рр. кількість акціонерних товариств, що розкрили інформацію про стан корпоративного управління, так само як і кількість товариств, в яких проведено загальні збори акціонерів, зросла. Щодо товариств, які мають власний кодекс корпоративного управління, то їх кількість у 2012 р. порівняно з 2007 збільшилась у 10 разів (від 66 до 640), що також свідчить про загальні позитивні тенденції розвитку корпоративних відносин та корпоративного управління на підприємствах [7, с. 54].

Розвиток акціонерної форми власності та активне впровадження стандартів корпоративного управління зумовлює необхідність оцінювання якості останнього. У працях [8–9] якість подано як сукупність властивостей об'єкта, що зумовлюють його здатність задовольняти визначені потреби, відповідно до його призначення. Дотримання цього підходу відносно побудови відносин на підприємствах корпоративного типу дозволяє зробити висновок, що якість корпоративного управління – це комплексна характеристика, яка відображає можливість та ступінь реалізації прав і рівень задоволення економічних інтересів усіх учасників корпоративних відносин.

Для оцінки якості корпоративного управління зазвичай використовують методики рейтингової оцінки, в основі яких лежать одиничні показники, що характеризують стан корпоративного управління на підприємстві за визначеним напрямом, та розрахунок на цій підставі інтегрального показника якості корпоративного управління. Рейтинги корпоративного управління пропонуються на українському ринку агентствами Standard&Poor's, Кредит-Рейтинг, Concord Capital [10–12]. У нашому дослідженні використано результати рейтингової оцінки якості корпоративного управління, розробленої компанією Concord Capital [12].

Корпоративне управління – система відносин, успішність формування та реалізації якої оцінюється через ефективність діяльності компанії. Грунтуючись на поданій тезі в межах даного дослідження висуну-

то дві гіпотези: 1) якість корпоративного управління є чинником ефективності діяльності компанії; 2) підвищення рівня корпоративного управління має позитивний вплив на ефективність функціонування компанії. Для перевірки поданих гіпотез використано дані 16 компаній України, за якими опубліковано результати моніторингу стану корпоративного управління та фінансові результати діяльності підприємств за 2011–2013 рр. [12; 13].

Якість корпоративного управління на підприємствах визначено за 10 критеріями, поданими в трьох напрямках – звітність, права міноритарних акціонерів, зв'язки з інвесторами. Залежно від рівня реалізації завдань корпоративного управління діяльність компанії за кожним критерієм оцінено в нуль або один бал. Таким чином, для побудови рейтингу підприємств використано шкалу, згідно з якою, залежно від загальної кількості набраних балів, виділено п'ять рівнів корпоративного управління – високий (9–10 балів), вищий за середній (7–8 балів), середній (5–6 балів), нижчий за середній (4 бали), низький (0–3 бали) [12].

За результатами опрацювання вихідної інформації визначено, що упродовж 2011–2013 рр. компанії здебільшого зберегли та підвищили стандарти корпоративного управління (табл. 1).

Таблиця 1
Рівень корпоративного управління
за групою компаній за 2011–2013 рр. [12]

Компанія	Рейтинг		Бали	
	2011	2013	2011	2013
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	Q	Q	10	10
ПАТ «Концерн Галнафтогаз»	Q	Q	10	9
ПАТ «Автомобільна компанія «Богдан моторс»	AA	AA	7	7,5
ПАТ «Концерн Хлібпром»	Q	AA	9	7
ПАТ «МК Азовсталь»	AA	AA	7	7
ПАТ «Турбоатом»	A	AA	6	7
ПАТ «Авдіївський завод металевих конструкцій»	A	A	5	6,5
ПАТ «Київенерго»	P	A	4	6
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	A	A	6	6
ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат»	P	A	4	6
ПАТ «МоторСіч»	A	A	5	6
ПАТ «Центральний ГЗК»	AA	A	7	6,5
ПАТ «ЕК Житомиробленерго»	P	A	4	5,5
ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго»	A	BA	5	5
ПАТ «Концерн Стирол»	P	BA	4	4,5
ПАТ «Укрнафта»	P	P	4	3

Примітка: Q – високий; AA – вищий за середній; A – середній; BA – нижчий за середній; P – низький рівень корпоративного управління

Загальною тенденцією є покращення якості корпоративного управління, про що свідчить збільшення узагальнюючого показника за 8 з 16 досліджених підприємств. Позитивним також є зменшення кількості компаній із низьким рівнем та зростання частки підприємств з середнім та високим рівнями корпоративного управління. Водночас слід відзначити, що 4 з 16 підприємств не покращили свого рейтингу порівняно з попереднім періодом. Стільки ж компа-

ній погіршили свої позиції за абсолютним значенням узагальнюючого показника якості корпоративного управління.

Для оцінювання ефективності функціонування компаній використано показник рентабельності діяльності, розрахований на основі економічної доданої цінності (EVA, Economic Value Added). EVA – універсальний показник, який в умовах нерозвиненості вітчизняного фондового ринку використовується як один з основних під час фінансового аналізу, для оцінки вартості компанії, обґрунтування управлінських рішень на довгострокову перспективу. В узагальнюючому вигляді показник EVA визначається на основі даних про бухгалтерський чистий прибуток після сплати податків, скорегований за відповідних припущень, та вартості капіталу компанії (1).

$$EVA = NOPAT - \text{Capital}, \quad (1)$$

де EVA (Economic Value Added) – економічна додана цінність;

NOPAT (Net Operating Profit After Tax) – чистий операційний прибуток з вирахуванням податків, проте до сплати відсотків;

Capital (Cost of Capital) – сукупна вартість капіталу компанії.

Вибір на користь EVA як результуючого показника зумовлений його більшою відповідністю інтересам власників та пояснювальною здатністю щодо результатів та перспектив розвитку підприємства. За своїм змістом EVA відображає економічний прибуток підприємства, який, на відміну від бухгалтерського, враховує явні і неявні витрати, зокрема витрати, пов'язані з використанням капіталу відповідної структури та джерел формування. Додатне значення EVA свідчить про зростання цінності компанії, від'ємне – про неефективне використання капіталу та руйнування цінності, нульове – про отримання інвесторами компенсації за ризик інвестування.

У формалізованому вигляді EVA подається в різний спосіб, що дозволяє дослідити основні чинники створення цінності на підприємстві. У рамках поточ-

ного дослідження для розрахунку EVA використано спрощену модель, яка передбачає визначення спреда – різниці між фактичною рентабельністю власного капіталу (за розміром чистого прибутку) та необхідною нормою дохідності (для власників) [14]:

$$EVA = \left(\frac{NI}{E} - K_e \right) \times E, \quad (2)$$

де NI – чистий прибуток, тис. грн;

E – інвестований власний капітал, тис. грн;

K_e – норма дохідності на власний інвестований капітал.

Результати діяльності компаній, а також показники рентабельності, розраховані за чистим прибутком та EVA, є різними, що доводить значущість використання відповідного результатного показника під час оцінювання ефективності діяльності підприємства (табл. 2).

Залежність між якістю корпоративного управління та ефективністю діяльності досліджено з використанням методу кореляційного аналізу. Як результативні використано показники рентабельності діяльності (на основі EVA) за сукупністю компанії, як факторні – значення якості корпоративного управління за відповідний період часу. Період дослідження – 2013 рік. У підсумку визначено прямий помірний зв'язок між досліджуваними показниками ($r = 0,32$). Невисоке значення коефіцієнта кореляції свідчить про те, що рівень корпоративного управління безпосередньо не впливає на рентабельність діяльності та не входить до переліку ключових факторів ефективності господарювання підприємств корпоративного типу.

Поглиблене дослідження залежності між якістю корпоративного управління та ефективністю діяльності компаній здійснено з дотриманням динамічного підходу (табл. 3).

З огляду на обмеженість інформації щодо основних фінансових результатів діяльності за всіма компаніями вибіркової сукупності у подальшому під час визначення зв'язків між змінами рівня корпо-

Таблиця 2

Рентабельність діяльності за групою компаній за 2013 р.

	Чистий дохід, тис. грн	Чистий прибуток (збиток), тис. грн	EVA, тис. грн	Рентабельність діяльності, %	
				на основі чистого прибутку	на основі EVA
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	11826711,0	1198255,0	1058417,9	10,1	8,9
ПАТ «Концерн Галнафтогаз»	494902,0	403809,0	369110,4	81,6	74,6
ПАТ «Автомобільна компанія «Богдан моторс»	1054737,0	-190793,0	-386504,1	-18,1	-36,6
ПАТ «Концерн Хлібпром»	777777,0	6173,0	-22848,4	0,8	-2,9
ПАТ «МК Азовсталь»	20882305,0	-2513100,0	-2863695,9	-12,0	-13,7
ПАТ «Турбоатом»	1741261,0	582944,0	564174,6	33,5	32,4
ПАТ «Авдіївський завод металевих конструкцій»	90275,0	-65312,0	-65388,6	-72,3	-72,4
ПАТ «Київенерго»	13514322,0	1004333,0	999518,9	7,4	7,4
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	28251196,0	-1517018,0	-2202857,0	-5,4	-7,8
ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат»	23912081,0	-2929911,0	-3479504,2	-12,3	-14,6
ПАТ «МоторСіч»	8583924,0	1319191,0	1269341,0	15,4	14,8
ПАТ «Центральний ГЗК»	5672952,0	1572006,0	1519948,3	27,7	26,8
ПАТ «ЕК Житомиробленерго»	1388510,0	53462,0	48024,4	3,9	3,5
ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго»	16027557,0	91088,0	80440,9	0,6	0,5
ПАТ «Концерн Стирол»	4375699,0	-1764205,0	-1932910,7	-40,3	-44,2
ПАТ «Укрнафта»	21101331,0	189886,0	10236,3	0,9	0,0

Розраховано за даними [13; 15]

ративного управління та рентабельністю діяльності використано дані за 8 з 16 підприємств. Результати розрахунку за групою досліджуваних компаній дозволяють зробити висновок про загальну тенденцію до зниження їх цінності за 2011–2013 рр. Від’ємні значення та зменшення абсолютного розміру EVA свідчать про те, що в звітний період на підприємствах цінність здебільшого не створювалась, а руйнувалась, що є негативною тенденцією в розвитку досліджуваних компаній.

Ефективність системи корпоративного управління виражається в стабільності та узгодженості розвитку всіх підрозділів компанії, що знаходить відображення у відповідних змінах основних показників результатів та ефективності діяльності господарюючого суб’єкта. З огляду на зазначене вище в межах цього дослідження проаналізовано ступінь узгодженості між динамікою якості корпоративного управління та EVA, а також рентабельністю діяльності (табл. 4).

У підсумку зроблено висновок про відсутність одностороннього зв’язку між динамікою якості корпоративного управління та результатами діяльності компаній. За умов варіювання показника якості корпоративного управління відзначено різну динаміку EVA та показника рентабельності діяльності. Зокрема за умов незмінної якості системи корпоративного управління одночасно спостерігається зниження (ПАТ «Миронівський хлібопродукт») та зростання (ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго») показників EVA та рентабельності діяльності. Така сама ситуація у випадку зниження/зростання якості реалізації корпоративних стандартів.

Для одержання однозначного висновку щодо залежності ефективності діяльності від якості системи

корпоративного управління на підприємстві визначено коефіцієнти кореляції між означеними показниками за даними 2011 та 2013 рр., а також рівень кореляційного зв’язку між абсолютними відхиленнями показників якості корпоративного управління та рентабельності діяльності. Результати кореляційного аналізу дозволяють зробити висновок про посилення в динаміці залежності між підвищенням рівня корпоративного управління та показниками ефективності діяльності компанії. Коефіцієнти кореляції є додатними та зростають у динаміці. Якщо в 2011 р. коефіцієнт кореляції між якістю системи корпоративного управління та рентабельністю діяльності становив 0,39, то в 2013 р. – 0,41. Водночас дослідження зв’язку між динамікою корпоративних стандартів та успішністю діяльності компанії не надали позитивного результату. Зв’язок є помірним і зворотним ($r = -0,46$). Отримані невисокі значення коефіцієнтів кореляції певною мірою є відображенням практики корпоративного управління в Україні, що свідчить про необхідність удосконалення існуючих систем корпоративного управління на підприємствах.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про відсутність тісного зв’язку між якістю системи корпоративного управління та ефективністю поточної діяльності компанії. Коефіцієнти кореляції, хоча й додатні, проте мають невисокі значення. Водночас, у динаміці зв’язок між рівнем реалізації корпоративних стандартів та успішністю господарювання посилюється. Розуміння залежностей між якістю корпоративного управління та ефективністю діяльності сприяє підвищенню рівня обґрунтованості управлінських рішень щодо функціонування та розвитку підприємств корпоративного типу.

Таблиця 3

Динаміка якості корпоративного управління та рентабельності діяльності за групою компаній за 2011–2013 рр.

Компанія	Якість корпоративного управління, бали		EVA, тис.грн		Рентабельність діяльності за EVA, %	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	10	10	1906522,7	1058417,9	19,1	8,9
ПАТ «Концерн Галнафтогаз»	10	9	209119,5	369110,4	5,6	74,6
ПАТ «Турбоатом»	6	7	411555,0	564174,6	32,5	32,4
ПАТ «Авдіївський завод металевих конструкцій»	5	6,5	-2309,2	-65388,6	-2,1	-72,4
ПАТ «Київенерго»	4	6	-1379308,6	999518,9	-12,5	7,4
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	6	6	1567982,6	-2202857,0	5,4	-7,8
ПАТ «Центральний ГЗК»	7	6,5	2549203,0	1519948,3	39,7	26,8
ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго»	5	5	34408,5	80440,9	0,3	0,5

Розраховано за даними [13; 15]

Таблиця 4

Аналіз узгодженості динаміки якості корпоративного управління з динамікою EVA та рентабельністю діяльності за групою компаній за 2011–2013 рр.

Компанія	Динаміка		
	Якості корпоративного управління	EVA	рентабельності діяльності за EVA, %
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	без змін	знижується	знижується
ПАТ «Концерн Галнафтогаз»	знижується	зростає	зростає
ПАТ «Турбоатом»	зростає	зростає	без змін
ПАТ «Авдіївський завод металевих конструкцій»	зростає	знижується	знижується
ПАТ «Київенерго»	зростає	зростає	зростає
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	без змін	знижується	знижується
ПАТ «Центральний ГЗК»	знижується	знижується	знижується
ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго»	без змін	зростає	зростає

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дженсен М. Теория фирмы: поведение менеджеров, агентские издержки и структура собственности / М. Дженсен, У. Меклинг: пер с англ. // Вестник С.-Петерб. ун-та. Сер. Менеджмент. – 2004. – Вып. 4. – С. 118-191.
2. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 800 с.
3. North D. C. The First Economic Revolution / D. C. North, R. P. Thomas // Economic History Review 30. 2ndseries. – 1977. – № 2. – P. 229-241.
4. Гриньова В. М. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні / В. М. Гриньова, О. Є. Попов. – Х.: ХДЕУ, 2003. – 324 с.
5. Педько А. Б. Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах: монографія / А. Б. Педько. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 315 с.
6. Баюра Д. О. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія / Д. О. Баюра. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 288 с.
7. Звіт ДКЦПФР 2013 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт НКЦПФР. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1402491205.pdf.
8. Иванов Ю. Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток : монографія / Ю. Б. Иванов, П. А. Орлов, О. Ю. Иванова. – Х.: ІНЖЕК, 2008. – 352 с.
9. Солодкая М. С. Надёжность, эффективность, качество систем управления [Электронный ресурс] / М. С. Солодкая. – Режим доступа : <http://credonew.ru/content/view/149/24>.
10. Рейтинги корпоративного управления: Критерии и методология: Standard&Poor's: Служба рейтингов корпоративного управления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.standardandpoors.ru/article.php?pubid=1703&sec=an>.
11. Методология оценки уровня корпоративного управления [Электронный ресурс] / Рейтинговое агентство «Кредит-рейтинг». – Режим доступа : <http://www.credit-rating.ua>.
12. Стандарты корпоративного управления. Не унесённые ветром [Электронный ресурс] / Рейтинговое агентство Concord Capital. – Режим доступа : <http://concorde.ua/ru/getfile/11059/3/>.
13. Офіційний сайт Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua>.
14. Ивашковская И. В. Экономическая добавленная стоимость. Концепции. Подходы. Инструменты / И. В. Ивашковская, Е. Б. Кукина, И. В. Пенкина // Корпоративные финансы. – 2010. – № 2 (14). – С. 103-108.
15. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

УДК 351.863:664.61

Ладико Л.М.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі***Ладико І.Ю.***кандидат економічних наук,**доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля***ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВКИ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЦЕСНО-ЦІЛЬОВОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті розглянуто особливості постановки технології процесно-цільового бюджетування (ПЦБ) у системі забезпечення економічної безпеки підприємства. Постановка ПЦБ у системі забезпечення економічної безпеки здійснюється в п'ять етапів. Особливістю цих етапів є те, що формована бюджетна структура узгоджується з основними фінансовими бюджетами та фінансовою структурою, які зорієнтовані на цілі забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: безпека, постановка, етапи, процес, бюджет, структура, узгодження, показники.

Ладыко Л.Н., Ладыко И.Ю. ОСОБЕННОСТИ ПОСТАНОВКИ ТЕХНОЛОГИИ ПРОЦЕССНО-ЦЕЛЕВОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены особенности постановки технологии процессно-целевого бюджетирования (ПЦБ) в системе обеспечения экономической безопасности предприятия. Постановка ПЦБ в системе обеспечения экономической безопасности осуществляется в пять этапов. Особенностью этих этапов является то, что сформированная бюджетная структура согласовывается с основными финансовыми бюджетами и финансовой структурой с ориентацией на цели обеспечения экономической безопасностью предприятия.

Ключевые слова: безопасность, постановка, этапы, процесс, бюджет, структура, согласование, показатели.

Ladyko L.N., Ladyko I.Yu. FEATURES OF STAGING OF TECHNOLOGY OF PROCESS AND TARGET BUDGETING IN SYSTEM OF PROVIDING ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY

The article considers features of technology of process and target budgeting (PTB) in the system of economic security of enterprise. Staging of PTB have to realize in five stages. Feature of these stages is that the created budgetary structure is coordinated with the main financial budgets and financial structure with orientation to the purposes of providing economic security of the enterprise.

Keywords: security, staging, stages, process, budget, structure, coordination, indicators.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань системи забезпечення економічної безпеки підприємства є створення «прозорої» бізнес-моделі підприємства за рахунок підвищення керованості, якості управлінської інформації, поліпшення організаційних комунікацій та ін. Сформувати таку модель мож-

на тоді, коли на підприємствах існує розгорнена система показників, за допомогою якої можна оцінити результативність функціонування діяльності. У свою чергу, наявність самої системи показників забезпечує надання необхідної для ухвалення ефективних управлінських рішень інформації про реальний стан справ

на підприємстві і в його структурних підрозділах. Причому, система показників створює реальні умови для реалізації планування, координації та контролю на підприємстві. Здійснення цих важливих функцій менеджменту має комплексний, «наскрізний» характер, який охоплює стратегічний і оперативний рівень управління підприємства. Досягнути цього можливо при постановці та реалізації технології процесно-цільового бюджетування підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів бюджетування в сучасних наукових публікаціях закордонних та вітчизняних вчених Дж. Брімсона, В.І. Добровольського, Е.М. Марченко, С.В. Тупкало, В.І. Федосова, Дж. Хоупа, В.Е. Хруцького, К.В. Шиборша та ін. приділяється значна увага. Розглядаються різні підходи в бюджетних технологіях управління: традиційний (В.І. Добровольський, Е.М. Марченко, В. Федосов, Дж. Хоуп, В.Е. Хруцький, К.В. Шиборш) і процесно-орієнтований (Дж. Брімсон, С.В. Тупкало). Питання, що стосуються такого нового напрямку в розвитку бюджетних технологій, як процесно-цільове бюджетування, в основному знаходять відображення в роботах авторів цієї статті.

Метою статті є розкриття особливостей постановки технології процесно-цільового бюджетування в системі забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значною мірою успіх реалізації технології ПЦБ залежить від якості її постановки і реалізації на підприємстві. Саме на етапі постановки даної технології

закладається успішність створення узгодженої системи не тільки управління підприємством, але і його системи забезпечення економічної безпеки.

Структурно технологія ПЦБ представляє собою певну впорядковану сукупність реалізованих етапів. Етапи технології ПЦБ забезпечення економічної безпеки підприємства представлено на рис.1.

Особливістю процесно-цільового підходу вважається те, що формування технології ПЦБ на підприємстві здійснюється не «зверху-вниз» (як при традиційному бюджетуванні) або «знизу-вгору» (як при процесно-орієнтованому бюджетуванні), а досягається за рахунок інтеграції двох напрямів – «знизу-вгору» і «зверху-вниз». Як наслідок, з одного боку, посилюється зворотний зв'язок і, відповідно, контроль у системі менеджменту підприємства, а з іншого – досягається реальна узгодженість показників операційної діяльності та цілей підприємства.

Виходячи з особливостей процесно-цільового бюджетування, постановка даної організаційно-управлінської технології буде здійснюватися на принципі послідовно-паралельних дій. По суті, процес постановки та реалізації процесно-цільового бюджетування формується на принципах «зустрічного» проектування. Технологія ПЦБ має такі ключові етапи:

- діагностика поточного стану діяльності підприємства (I);
- ідентифікація діяльності підприємства (II);
- проектування діяльності підприємства (III);
- формування фінансової структури підприємства (IV);
- розробка бюджетної структури підприємства (V).

Рис. 1. Етапи постановки технології процесно-цільового бюджетування в системі забезпечення економічної безпеки підприємства

---- – контур системи забезпечення економічної безпеки підприємства;
 ↔ – взаємозв'язок підетапів постановки технології ПЦБ;
 → – напрям послідовності реалізації етапів технології процесно-цільового бюджетування.

розробка бюджетної структури підприємства (V).

На першому етапі проводиться діагностика поточного стану діяльності підприємства. На цьому етапі передбачається виявити слабкі й сильні сторони діяльності підприємства, ідентифікувати проблемні зони діяльності як щодо зовнішнього, так і щодо внутрішнього середовища. Знання, що одержуються в результаті діагностики, є актуальними для системи забезпечення економічної безпеки досліджуваного підприємства, оскільки керівництво підприємства одержує інформацію про потенційні загрози й невикористані можливості підприємства. Наявність такої інформації створює умови для прогнозування можливих станів, що виводять підприємство із зони його економічної безпеки. Головною метою діагностики поточного стану діяльності підприємства можна вважати визначення причин незадоволеності керівництва поточним станом діяльності підприємства. Практично метою цієї діагностики є отримання відповіді на питання: «Що сьогодні не влаштовує в нашій діяльності?».

Основні завдання діагностики [6, с. 282] поточного стану діяльності підприємства такі:

- ідентифікація й оцінка реального стану об'єкта, що діагностується;
- дослідження складу і властивостей об'єкта, його порівняння з відомими аналогами або базовими характеристиками, нормативними величинами;

виявлення змін у стані об'єкта в часі й просторі; встановлення основних чинників, що викликають зміни в стані об'єкта, і урахування їх впливу; прогноз основних тенденцій діяльності.

Враховуючи двосторонній характер постановки технології ПЦБ, діагностика внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства повинна проводитися паралельно. Цього необхідно дотримуватися для збереження органічності діагностики й забезпечення комплексної оцінки поточного стану діяльності підприємства.

Інформація, одержана за підсумками проведення цього етапу, стає основою вироблення змістовного результату діагностики, тобто який реальний стан об'єкта діагностики, які проблеми і до чого слід прагнути? Практично результат, одержуваний у процесі діагностики, стає відправною точкою другого етапу – діагностики позиціонування підприємства.

Другий етап починається з ідентифікації діяльності підприємства. На цьому етапі уточнюється структура діяльності підприємства для подальшої прив'язки з технологією ПЦБ. Основним завданням цього етапу є визначення й уточнення структури діяльності підприємства та її параметрів.

При здійсненні ідентифікації діяльності підприємства виділяють два рівні – операційний і стратегічний.

Ідентифікація операційного рівня діяльності підприємства пов'язана з ідентифікацією процесів. З одного боку, ідентифікація процесів необхідна для створення мережі процесів, ефективність управління якої залежить від оптимального набору властивих їй процесів [8, с. 79]. З другого боку, виділені й описані процеси, орієнтовані на клієнтів, стають об'єктами іншого змісту управління та іншого інтересу. Акцент в управлінні зміщується від функціональних структур до аналізу процесів і до планів (бюджетів) процесів.

Процес ідентифікації включає такі процедури: визначення операцій, процедур або діяльності на предмет їх ідентифікації як процесів (на відповідність базовим ідентифікаційним ознакам процесу: наявність входу і виходу, меж і клієнтів [4, с. 135]; складання переліку процесів [8, с. 79]; опис (документування) процесів [8], який включає розробку паспорта, визначення послідовності операцій і процедури процесу, технології і показників його оцінки;

декомпозиція процесів.

На відміну від операційної ідентифікації стратегічна ідентифікація підприємства спрямована не на внутрішнє середовище підприємства, а на визначення позицій підприємства в зовнішньому середовищі. При її проведенні фокус уваги зміщується з поточної діяльності на перспективи розвитку підприємства.

У даному підході під стратегічною ідентифікацією розуміють стратегічне позиціонування [1, с. 46] підприємства. Сучасний погляд на стратегічне позиціонування підприємства є більш широкий на відміну від традиційного і розглядається як результат пов'язаних уявлень про концепцію його перспективного розвитку, стратегічні орієнтири та стратегічні пріоритети.

Основними результатами стратегічного позиціонування потрібно вважати побудову й аналіз ланцюжка створення цінності підприємства, що дозволяє більш глибоко усвідомити його стратегічну спрямованість, а також два системоутворювальних документи: «Бачення» («Місія») і «Ділове кредо» [1, с. 200], що визначають подальший вибір стратегічних вимог

до майбутнього стану підприємства і встановлюють принципи внутрішньої і зовнішньої поведінки, які повинні підтримуватися на підприємстві.

На третьому етапі здійснюється проектуванням діяльності підприємства під яким розуміють – формування (створення) моделі процесів, адекватних тим, що відображають діяльність підприємства. Етап проектування діяльності підприємства реалізується в двох напрямках:

як проектування мережі процесів діяльності підприємства;

як стратегічне проектування, що відображає процес цілеполягання підприємства.

Проектування мережі процесів діяльності (бізнес-процесів) підприємства забезпечує найважливіший базовий принцип орієнтації на системний підхід в управлінні процесами [2, с. 208], завдяки чому їх розглядають як єдину систему (мережу). Мережа – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих процесів підприємства, що включають у себе всі види діяльності, здійснювані на підприємстві [3, с. 41].

На стратегічному рівні постановки технології ПЦБ виробляється стратегічне проектування. Входом процесу стратегічного проектування вважаються результати стратегічного позиціонування – стратегічні орієнтири. По суті, стратегічне проектування визначає способи реалізації вибраної стратегічної спрямованості та стратегічних орієнтирів. Тут результати стратегічного позиціонування набувають більш конкретної форми, а саме, розробляється модель ланцюжка доданої вартості, стратегічні орієнтири переводяться у форму цілей і цільових показників.

Для проектування системи стратегічних цілей підприємства проводиться декомпозиція цілей за ключовими чинниками: ефективність фінансової діяльності, операційна ефективність, ефективність інвестиційної діяльності [1].

Завершенням етапу проектування діяльності підприємства є сформована мережа процесів і встановлена значущість процесів мережі. До результатів даного етапу також належать процесні цілі, конкретизація стратегічної мети, її декомпозиція.

На четвертому етапі здійснюється формування фінансової структури підприємства. При постановці ПЦБ виникає реальна необхідність у визначенні об'єкта фінансового планування й управління [7]. У класичному розумінні до об'єкта фінансового управління відносять фінансові ресурси, джерела їх формування і напрями використання, а також грошовий оборот суб'єкта господарювання, що є безперервним потоком грошових надходжень і виплат [5]. Вимірювання і контроль, розподіл відповідальності, що виникає при формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, є найважливішими завданнями при розробці фінансової структури підприємства.

Формування фінансової структури підприємства – це розробка моделі, яка дозволяє встановити відповідальність за виконання бюджетів і контролювати джерела виникнення доходів і витрат. Фінансова структура є впорядкованою структурою специфічних ланок, які виконують свої операції відповідно до бюджетів і наділених ресурсів. Такі специфічні ланки одержали назву центрів фінансової відповідальності. По суті, фінансова структура – це сукупність центрів фінансової відповідальності, консолідованих фінансовою інформацією [1].

Особливістю центрів фінансової відповідальності, що виділяються при реалізації ПЦБ, полягає в

тому, що як організаційні ланки розглядаються не тільки структурні підрозділи (відділ, цех та ін.), але і процеси діяльності, які мають не тільки функціональний, але і міжфункціональний характер. Організаційна ланка, що відповідає за процес діяльності і тим самим за формування доданої вартості, не просто несе фінансову відповідальність, а відповідає за процес створення доданої вартості. Стає очевидним, що в межах справжнього методичного підходу зміст традиційних центрів фінансової відповідальності знає певні зміни. А саме, на зміну ЦФВ з прив'язкою до структурних підрозділів приходять центри фінансової відповідальності з прив'язкою за процесами діяльності, які стають у межах такої інтеграції центрами фінансової відповідальності за процесами діяльності, тобто центрами фінансової процесної відповідальності (ЦФПВ).

Фінансова структура, що розробляється, ніби накладається на існуючу організаційну структуру управління підприємства і не завжди є симетричною їй. Для того щоб виключити асиметрію і сумістити сукупність центрів фінансової відповідальності (ЦФВ) і центрів процесної відповідальності (ЦПВ) з діючою організаційною структурою управління, необхідно, як на нашу думку, здійснювати певні організаційні перетворення з метою проведення організаційних змін у системі менеджменту підприємства.

Як наслідок, фінансова структура, що розробляється, дозволяє підвищити рівень керованості підприємства, а раціональна система підконтрольних показників і розподілу відповідальності створює необхідні умови для підвищення прозорості фінансової системи підприємства. Саме це дозволяє перетворити ПЦБ на реальний інструмент системи забезпечення економічної безпеки підприємства. Результатом етапу є регламент процесу формування фінансової структури. Його відображають в «Положенні про фінансову структуру».

На п'ятому етапі здійснюється розробка бюджетної структури підприємства. Після того, як буде сформована фінансова структура, керівництво підприємства визначається з тим, хто на підприємстві і за які конкретні показники несе відповідальність. Звичайно, це важливо знати, але для ефективного управління цього ще не достатньо. Для цього слід вирішити питання забезпечення реалізації наділеної відповідальності. Інструментом реалізації відповідальності в межах фінансової структури є бюджети [7, с. 169].

Враховуючи той факт, що бюджет – це кількісне вираження плану, стає очевидним, що в бюджетах знаходять відображення планові завдання у вигляді цільових показників. Завдяки нормативним плановим показникам у межах бюджетів стає можливим зіставлення планових показників із фактичними, тобто стає можливим здійснення реального контролю за підконтрольними показниками. Саме сукупність бюджетів забезпечує управління фінансовими ресурсами підприємства на підставі делегування повноважень і встановлення відповідальності, які визначаються фінансовою структурою.

Упорядкована та ієрархічно супідрядна сукупність операційних, функціональних і зведеного бюджетів підприємства називається бюджетною структурою. Формування бюджетної структури залежить від трьох важливих чинників:

- вимог, що висувуються з боку керівництва підприємства;
- специфіки господарської діяльності;
- фінансової структури.

Під вимогами керівництва розуміють сукупність тверджень щодо складу, деталізації та періодичності процедури бюджетування.

Бюджетна структура повинна відображати ті об'єкти управління, контроль за якими є обов'язковим для регулярного менеджменту, тобто бути достатньою для успішного управління підприємством. У межах ПЦБ у бюджетну структуру включаються не тільки бюджети за видами господарської діяльності, які прив'язані до структурних підрозділів підприємства, але й бюджети за процесами діяльності. Ці бюджети в контексті ПЦБ стають тим критерієм, який дозволяє обмежити процес надмірної декомпозиції і деталізації бюджетної структури. Процесний бюджет повинен включати як кількісну (у натуральних вимірниках), так і вартісну оцінку ресурсів, що використовуються в цьому процесі.

Традиційно бюджетна структура на підприємствах формувалася більшою мірою за фактом «зверху-вниз», хоча декларувалося, що вона формується «знизу-вгору». Це потрібно пояснити. У більшості постановочних методик бюджетування завжди наголошується, що бюджетна структура починає формуватися з операційних бюджетів (бюджету продажів, бюджету постачання, бюджету виробництва та ін.), а потім проводиться їх консолідація з фінансовими бюджетами в межах майстер-бюджету. Хоча на практиці все відбувається інакше. Операційні бюджети формуються відповідно до існуючих структурних підрозділів. Їх деталізація ґрунтується на функціональній спеціалізації, яка лежить в основі традиційних функціонально-орієнтованих централізованих (жорстких) структур управління.

Результатом узгодження процесних і операційних бюджетів стає впорядкована сукупність узгоджених операційних бюджетів, які в підсумку узгоджуються з основним фінансовим бюджетом. У свою чергу, основний бюджет зорієнтовано на цілі забезпечення економічної безпеки (фінансові показники) підприємства. Значення фінансових показників є нормативами забезпечення економічної безпеки підприємства, що встановлюються на плановий період. Ці показники забезпечення економічної безпеки підприємства є практично «табло управління» для центрів фінансової та процесної відповідальності.

Побудова бюджетної структури ПЦБ пов'язана, перш за все, з самою зміною логіки формування моделі бюджетування і бюджетної структури. Від традиційної побудови за типом «ЦФВ – бюджет – стаття бюджету» відбувається поворот до логічного ланцюжка «ЦФПВ – процес – ресурс – стаття бюджету – бюджет».

Отже, постановка технології ПЦБ є важливим і відповідальним етапом, на якому закладається основа її успішного впровадження. Процесно-цільове бюджетування – це комплексний процес, що відбувається на підприємстві та забезпечує інтеграцію взаємодії значної чисельності співробітників з метою досягнення результатів діяльності. Його постановка і реалізація здійснюється на основі зустрічних дій «знизу-вгору» і «зверху-вниз», які сприяють гармонізації цієї технології бюджетування та створенню системи узгодженого управління підприємства в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Постановка технології ПЦБ у системі забезпечення економічної безпеки включає п'ять етапів. На перших трьох здійснюється перепроектування бізнес-моделі підприємства (діагностика поточного стану діяльності підприємства, ідентифікація діяльності підприємства, проектування діяльності підприємства). На ін-

ших двох етапах реалізуються системні зміни в системі управління підприємством, а саме формується фінансова структура підприємства і розробляється його бюджетна структура. Особливістю цих етапів є те, що формована бюджетна структура узгоджується з основними фінансовими бюджетами та фінансовою структурою, які зорієнтовані на цілі забезпечення економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Григорьев Л. Менеджмент по нотам: Технология построения эффективных компаний / Л. Григорьев, С. Горелик, Д. Кудрявцев и др.; под ред. Л. Григорьева. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – 692 с.
2. Дібніс Г.І. Теорія і практика ділового адміністрування: [навчальний посібник] / Г.І. Дібніс, О.О. Ромахова, Н.О. Держак та ін. – Луганськ: «Ноулідж», 2009. – 488 с.
3. Елиферов В.Г. Бизнес-процессы: Регламентация и управление: [учебник] / В.Г. Елиферов, В.В. Репин. – М.: ИНФРА – М., 2004. – 319 с.
4. Козаченко А.В. Управление крупным предприятием: [монография] / А.В. Козаченко, А.Н. Ляшенко, И.Ю. Ладыко и др. – К.: Либра, 2006. – 384 с.
5. Кузнецов Б.Т. Финансовый менеджмент: [учебник для студентов вузов] / Б.Т. Кузнецов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 415 с.
6. Основы менеджмента: современные технологии: [учебно-методическое пособие] / под ред. проф. М.А. Чернышова. – М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н /Д: Издательский центр «МарТ», 2003. – 320 с.
7. Хруцкий В.Е. Внутрифирменное планирование. Настольная книга по постановке финансового планирования / В.Е. Хруцкий, В.В. Гамаюнов. – [2-е изд.]. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 464 с.
8. Шельмин Е.В. Эффективная система на основе процессного управления. Проблемы. Анализ. Решение / Е.В. Шельмин. – М.: Вершина, 2007. – 224 с.

УДК 657.1:075.8

Незвещук-Когут Т.С.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і туризму
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ

У статті проведено аналіз основних тенденцій розвитку підприємств готельного господарства. Проаналізовано динаміку туристичних потоків України та Чернівецької області. Визначено особливості формування концепції розвитку готельних підприємств Чернівецької області з урахуванням прикордонного положення.

Ключові слова: готельні підприємства, готельний бізнес, туристичні потоки, прикордонне положення, концепція розвитку, стратегія менеджменту.

Незвещук-Когут Т.С. ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ И МЕНЕДЖМЕНТА РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНАХ

В статье проведен анализ основных тенденций развития предприятий гостиничного хозяйства. Проанализирована динамика туристических потоков Украины и Черновицкой области. Определены особенности формирования концепции развития гостиничных предприятий Черновицкой области с учетом приграничного положения.

Ключевые слова: гостиничные предприятия, гостиничный бизнес, туристические потоки, пограничное положение, концепция развития, стратегия менеджмента.

Nezveshchuk-Kogut T.S. FORMATION OF CONCEPT AND DEVELOPMENT MANAGEMENT OF HOTEL COMPANIES IN THE BORDER REGIONS

The article analyzes the main trends of hotel development companies and the dynamics of Ukrainian and Chernivtsi tourist flows. The author defines formation features of the recovery concept of Chernivtsi Oblast hotels considering cross-border state.

Keywords: hotel enterprises, hotels, tourist flows, border position, development concept, management strategy.

Постановка проблеми. Як показує світовий досвід, туристичний бізнес володіє комплексним соціально-економічним, економічним і культурним впливом на розвиток конкретних регіонів. У зв'язку з цим він може бути використаний в якості економічного важеля поживлення економіки [1]. Водночас, при обмеженості державного фінансування та наявному кризовому стані різних сфер економіки, саме туризм та його складові повинні стати основними чинниками розвитку регіону. Повною мірою це відноситься до Чернівецької області, яка до того ж характеризується перевагами прикордонного положення.

Чернівецька область – це регіон багатопрофільного літнього та зимового гірсько-спортивного туризму, масового пізнавально-оздоровчого відпочинку, а також бальнеологічного лікування. Крім того, через

своє вигідне географічне розташування Буковина є транзитною територією на шляху прямування з Румунії та Молдови до міст Західної України та до країн Європейського Союзу.

Зазначені умови визначають характер, принципи, концепцію та менеджмент розвитку підприємств сфери туризму, у тому числі готельного господарства. Однак під впливом зовнішнього середовища та інших факторів впливу виникає необхідність формування сучасних ефективних систем управління з метою відповідності послуг міжнародним стандартам, пошуку нових споживачів, реагування та зміну туристичних потоків тощо. Це зумовлює актуальність визначення особливостей формування концепції та менеджменту розвитку готельних підприємств в умовах, які склалися в Чернівецькій області.

Мета дослідження. Здійснити аналіз принципів діяльності підприємств готельного господарства, дослідити основні фактори, які впливають на функціонування готелів у Чернівецькій області, як прикордонного регіону, визначити особливості формування концепції та менеджменту розвитку підприємств готельного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики формування концепції та стратегії розвитку підприємств готельного господарства, а також туристично-рекреаційних підприємств висвітлені в працях таких провідних учених як: М. Бойко, І. Винниченко, Л. Мармуль, С. Мельниченко, Т. Ткаченко, О. Сарапіної, О. Соколової, Л. Шульгіної, В. Шкромеди та ін. Однак в існуючих наукових дослідженнях недостатньо вивчені питання впливу факторів на формування концепції розвитку готельних підприємств, розташованих на територіях прикордонних регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах поглиблення відносин між Україною і Європейським Союзом, підґрунтям якого стало підписання відповідної Угоди про асоціацію, виникає гостра потреба підвищення якості готельної пропозиції до рівня міжнародних стандартів, розширення ринків збуту, розробки якісно нової концепції розвитку готельних підприємств, що сприятиме сталому розвитку туристичної сфери в цілому. З однієї сторони зазначене вимагає значної концентрації зусиль як державних установ, так і суб'єктів готельного бізнесу. Така координація дій передбачає виконання ряду завдань, у тому числі:

- корегування законодавчої бази та стандартів готельного обслуговування;
- формування концепції та стратегії розвитку готельного бізнесу;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій у сферу туризму, готельне господарство, інфраструктуру;
- реалізація заходів щодо зміцнення позитивного іміджу України;
- забезпечення безпечних умов перебування туристів під час подорожі тощо.

З іншої сторони, перед сучасним готельним підприємством у таких умовах виникає потреба розробки актуальної концепції діяльності та впровадження нової стратегії розвитку. Загалом, класичним підходом до визначення стратегії є її ототожнення із засобом досягнення цілей підприємства. Він заснований на тому, що формулювання стратегічних цілей підприємства невід'ємно пов'язане з розробкою шляхів їх досягнення, і тому в даному розумінні стратегія визначається як план або модель дій. Так, А. Чандлер розглядав стратегію як визначення основних

довгострокових цілей і орієнтирів підприємства, визначення курсу дій і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення. При цьому основним процесом у виборі та розробці стратегії він визначав раціональне планування [3].

На наш погляд, стратегія управління підприємствами готельного господарства – це концепція виживання, функціонування та розвитку підприємств в умовах ринкових відносин, яка залежить від передумов, притаманних будь-якому підприємству, яка передбачає:

- розробку місії та цілей підприємства на майбутнє;
- визначення реальних можливостей та стратегічних завдань,
- вивчення впливу зовнішніх факторів;
- розробку механізму виявлення та вирішення проблем;
- розробку плану економного та раціонального витрачання ресурсів, у тому числі людських та енергетичних;
- постійний моніторинг вимог та очікувань споживачів, позицій конкурентів, динаміки ринку тощо;
- невідкладну управлінську реакцію на небезпеки та загрози.

З цих позицій формування концепції розвитку готельних підприємств варто розглядати як системний процес, який дозволяє проаналізувати суть умов, в яких працює готельний бізнес, визначає їх місію, цілі і завдання, розробляє головні напрями та заходи збалансованості його розвитку в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища при максимальному використанні всіх наявних ресурсів прикордонного регіону. Дослідження теоретичних та практичних основ формування концепції розвитку готельних підприємств становить необхідну передумову дослідження туристичних потоків України та Чернівецької області, що, у свою чергу, впливали та впливають на діяльність готельних підприємств.

Так, відповідно до класифікації Всесвітньої Туристичної Організації (ВТО) Україна належить до Європейського туристичного регіону, у межах якого згідно принципу регіональної континентальності та особливостей пропозиції турпродукту виділяють п'ять субрегіонів: Північний; Західний; Центрально-Східний; Південний; Східно-Середземноморський [1]. Україна відноситься також до Центрально-Східного субрегіону, до якого також входять ще 20 країн, із них безпосередньо межують з Україною Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Росія, Білорусь та Молдова. Таке межування з багатьма країнами Європи звичайно впливає на туристичні потоки, що здійснюються на територіях транскордонних регіонів.

Таблиця 1
Кількість іноземних туристів, що відвідали Україну з країн-сусідів, протягом 2009-2013 рр.

тис. осіб

Країна	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	+/- 2013/2009
Білорусь	2984,6	3 058, 0	2643,9	3091,7	3 353,6	+368,9
Молдова	4339,1	4063,4	4071,7	4849,1	5 417,9	+1 078,8
Польща	2546,1	2089,6	1720,1	1404,0	1 259,2	-1286,9
Російська Федерація	6964,4	7900,4	9018,5	9526,6	10284,7	+3 320,3
Румунія	1077,3	910,4	735,2	791,2	877,2	-200,0
Словаччина	537,5	609,9	564,3	476,5	424,3	-113,2
Угорщина	814,8	944,7	862,0	742,4	771,0	-43,
Всього з країн-сусідів	19263,9	17487,1	19615,9	20881,9	22 388,1	-3124,2
Всього по Україні з усіх країн світу	20798,3	21203,3	21415,2	23012,8	24 671,2	+3 872,8

Аналізуючи динаміку в'їзду іноземних громадян в Україну за останні п'ять років, нами було виявлено, що більше 90% від загальної кількості туристів, які відвідали Україну, припадає на іноземних туристів з країн-сусідів (таблиця 1). Це пояснюється територіальною близькістю між прикордонними регіонами та до основних туристичних потоків, наявністю прямого транспортного зв'язку та спрощеного візового режиму між деякими транскордонними регіонами.

Як видно з наведеної таблиці 1, найбільше іноземних туристів, що прибували в Україну, були з Російської Федерації (33% від загальної чисельності іноземних туристів, що прибули в Україну, у 2009 р., 41% – у 2013 р.), Молдови (21% – у 2009 р., 22% – у 2013 р.) та Білорусі (14% – у 2009 р., 13,5% – у 2013 р.). Дещо менше туристів відвідали Україну з Польщі (12% – у 2009 р., 5,1% – у 2013 р.), Угорщини (3,9% у 2009 р., 3,1% – у 2013р.), Румунії (5,1% – у 2009 р., 3,5% – у 2013 р.), Словаччини (2,6% – у 2009 р., 1,7% – у 2013 р.). Крім того, у досліджуваному періоді відслідковувалася тенденція збільшення туристичних потоків з країн колишнього СРСР та зменшення кількості туристів з країн Європейського Союзу. Туристичні потоки, сформовані за часів незалежності України аж до 2014 року, зумовили необхідність адаптації підприємств готельного господарства до потреб основних груп туристів, що проживали в цих підприємствах. Однак, зважаючи на складну політичну та економічну ситуацію, яка спостерігається в Україні з початку 2014 року, розраховувати на позитивну динаміку в'їзного туризму, у тому числі з країн колишнього СРСР, є наразі неможливим.

Тому перед підприємствами готельного господарства сьогодні постає гостра необхідність переорієнтування концепції їх розвитку в напрямку внутрішнього споживача, а також іноземного туриста з країн Європейського союзу, інших країн світу. Аналізуючи динаміку туристичних потоків Чернівецької області варто відзначити, що дана область – одна з найменших за площею областей України, що розташована на межі з Румунією (члена Європейського Союзу) та Молдовою (асоційованого партнера Європейського Союзу). Туристична Буковина має унікальні перспективи, які реалізуються в безліч проектах і державних цільових програмах.

Одним із стратегічних пріоритетів Програми соціально-економічного розвитку Чернівецької області є розвиток туристичної галузі та популяризація туристичних атракцій. Однак, не зважаючи на реалізацію зазначених програм аналіз динаміки в'їзного туризму в Чернівецькій області за період 2009-2013 рр. показав, що починаючи з 2010 р. прослідковується помітне значне зменшення кількості туристів (табл. 2).

З наведеної таблиці 2 видно, що кількість внутрішніх туристів, які відвідали регіон у 2013 р. становила 3,1 тис. осіб, тобто порівняно з 2009 р. зменшилася на 90%. Аналогічна ситуація спостерігається щодо чисельності іноземних туристів, які відвідали Чернівецьку область. Так, у 2009 р. за даними статистичної форми 1-Тур їх налічувалося 37,2 тис. осіб, а в 2013 р. – лише 500 осіб. Варто відзначити, що аналіз, проведений на основі статистичної звітності «Звіт про діяльність туристичної організації» (форма 1-Тур) не повністю відображає реальну динаміку туристичних потоків, оскільки враховує лише

Таблиця 2

Динаміка туристичних потоків в Чернівецькій області (за формою 1-Тур)

тис. осіб

Туристичні потоки і показники	Роки					+/- 2013/2009
	2009	2010	2011	2012	2013	
Кількість туристів, осіб	63,1	64,1	48,4	18,9	18,6	- 44,5
з них: іноземних туристів	5,8	4,1	2,2	0,6	0,5	- 4,3
зарубіжних туристів	20,1	23,2	20,5	13,9	15,1	- 5,0
внутрішніх туристів	37,2	36,7	25,7	4,5	3,1	-34,1
Екскурсантів, осіб	15,9	6,3	5,1	3,2	2,7	-13,2

Таблиця 3

Кількість обслужованих іноземців готелями та аналогічними засобами Чернівецької області у 2013 р.

Назва країни	Кількість обслужованих іноземців	З них		
		готелях	мотелях	туристичних базах, притулках, таборах, інших місцях тимчасового розміщення
Усього по країнах світу	7597	6303	6	1288
1. З них прибули до України з колишнього СРСР, у т.ч. з	3697	2865	3	829
– Молдови	1504	1172	2	330
– Білорусі	1016	898	-	118
– Російської Федерації	996	671	2	330
2. З них прибули з:				
– Румунії	1008	963	1	44
– Польщі	532	432	-	100
– Німеччини	284	246	2	36
– Австрія	79	79	-	-
– Швейцарія	17	17	-	-
– США	132	110	-	22
– Великобританія	74	24	-	50
– Канаді	55	25	-	30
– Чеської Республіки	115	106	-	9
– Ізраїлю	112	112	-	-

тих туристів, які скористалися послугами туристичних підприємств.

Іншим важливим кроком дослідження туристичних потоків Чернівецької області є аналіз структури іноземних туристів, у тому числі за країнами їхнього походження, за даними готельних підприємств. Так, за даними готелів та інших аналогічних засобів Буковини в 2013 р. було обслуговано 7597 іноземних туристів (табл. 3).

Проаналізувавши структуру іноземних туристів, що відвідали Чернівецьку область у 2013 р. і зупинялися в готельних підприємствах, можна зробити такі висновки:

1. Основна маса туристів були резидентами російськомовних (Молдова, Білорусь, Російська Федерація), та прикордонних (Польща, Румунія) країн, відповідно за даний період їх частка в загальній структурі складає 46,2% та 20%.

2. На другому місці знаходяться туристи з німецькомовних країн (Німеччина, Австрія, Швейцарія), зокрема їх частка в загальній структурі іноземних туристів становить 5%.

3. На третьому місці знаходяться туристи з англійськомовних країн (Велика Британія, США, Канада). Так, їх частка складає 2%.

4. Окрему увагу варто звернути на кількість туристів, що прибули з Ізраїлю, частка яких у загальній структурі лишається стабільною протягом багатьох років – 1,0%.

Аналіз структури іноземних туристів, залежно від мети відвідування Чернівецької області в розрізі мотивів: відпочинок, службова та ділова мета (бізнес), лікувальні та спеціалізовані тури, показав результат, зображений на рис. 1.

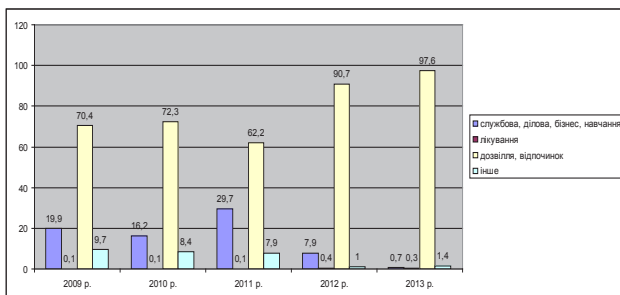

Рис. 1. Розподіл туристів Чернівецької області в 2013 році за метою відвідування

Аналізуючи мотиви приїзду іноземних туристів, слід зауважити про значне збільшення туристів, які відвідують регіон з метою відпочинку, – з 70,4% – у 2009 р., до 97,6% – у 2013 р., та різке зменшення кількості туристів зі службовою метою з 19,9% – у 2009 р. до 0,7% – у 2013 р. Також негативна динаміка спостерігається з кількістю туристів, які відвідали Чернівецьку область з метою лікування з 9,7% у 2009 р. до 0,7% у 2013 р.

Два останні показники свідчать, по-перше, про значну ймовірність похибки при відображенні статистичної звітності, а по-друге, поєднання високих цін з відсутністю якісного сервісу при обслуговуванні туристів у спеціалізованих турах та лікувальних рекреаційних закладах не спонукає їх до збільшення відвідування Буковини. Крім того, за результатами проведеного нами опитування було виявлено, що в структурі додаткових послуг готелів 60% переважають послуги харчування та розваг; 30% – послуги для бізнесу (оренда конференц-залів, послуги перекладача, інші послуги), 10% – інші додаткові послуги.

При дослідженні кваліфікаційних вимог персоналу було виявлено, що лише 50% персоналу мають відповідну освіту, 30% персоналу готелів володіють англійською мовою, 10% – німецькою, і лише 5% – румунською та молдовською мовою. При здійсненні моніторингу стану інформаційної політики було виявлено, що лише 20% офіційних веб-сайтів готелів Чернівецької області мають, окрім української, російської та англійську версії.

Отже, провівши теоретичне та аналітичне дослідження діяльності готельних підприємств та вивчивши умови і фактори, що впливають на формування концепції діяльності підприємств готельного господарства, нами було виявлено, що переважна більшість готельних підприємств Чернівецької області ще не адаптувалися до сучасних негативних умов впливу зовнішнього середовища; не розробили концепцію розвитку, враховуючи зміни; не проводять маркетингові дослідження, за результатами яких розробляли відповідні стратегії; не популяризують Буковину як безпечний регіон для відпочинку, рекреації та оздоровлення. Зазначене відповідно негативно впливає на зменшення кількості туристів, у тому числі – іноземних.

Враховуючи іноземний досвід міжнародного готельного бізнесу, варто виділити такі особливості формування концепції діяльності підприємницьких структур готельної сфери, впровадження яких у практику менеджменту дозволило б забезпечити розвиток як готельних підприємств, так і готельного бізнесу загалом, у тому числі:

1) централізація управління підприємством: єдиний центр бронювання, у тому числі з можливістю здійснювати бронювання іноземними мовами (російською, англійською, німецькою, румунською, ідиш); доведення операційної інформації до місць виконання; формування якісного готельного продукту, активізацію всіх господарських служб; забезпечення професіоналізму та знання іноземних мов персоналу готелю;

2) інтеграція готельного бізнесу з іншими сферами сервісу – ресторанним господарством, спортивними, торговельними та розважальними закладами; навчальними закладами, бізнес структурами з метою проведення спільних заходів, популяризації можливостей готелю;

3) розробка нових готельних продуктів та пропозицій з урахуванням різних верств населення за рівнем доходу, за віковою структурою, національними особливостями тощо.

4) поглиблення спеціалізації готельних підприємств – розширення спектру додаткових послуг з урахуванням результатів маркетингових досліджень потреб потенційних споживачів, у тому числі з країн-сусідів;

5) створення туристичних кластерів, у тому числі транскордонних (на території Чернівецької області, Україна – Сучавського повіту, Румунія), до складу яких входили б туристичні та готельні підприємства, державні та комерційні установи, навчальні заклади, рекреаційні підприємства тощо);

6) тотальне впровадження інноваційних інформаційних технологій, у тому числі щодо реалізації інформаційної політики;

7) використання засобів пропаганди туристичної Буковини в країнах-сусідах, а також, у країнах, з яких найбільше прибуває туристів, оскільки саме ці іноземні туристи є перспективною цільовою аудиторією. Виготовлення рекламної, сувенірної та іншої продукції, що буде нести рекламно-інформа-

ційний характер, саме німецькою, англійською та російською мовами.

8) розвиток та популяризація туристичного бренду Буковини на міжнародному рівні; залучення до цієї роботи всіх буковинців, у тому числі через соціальні мережі.

Крім того, при формуванні загальної концепції розвитку готельних підприємств варто використовувати додаткові управлінські можливості, що передбачені Угодою про асоціацію між Україною та Європейським союзом. Згідно статті 401 співробітництво України та Європейського Союзу зосереджується в галузі туризму на таких напрямках: «обміні інформацією, найкращими практиками, досвідом та передачі «ноу-хау», зокрема інноваційних технологій; встановленні стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму; просуванні та розвитку туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур; розвитку та імплементації ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних та фінансових аспектів; навчанні спеціалістів з туризму, а також нарощенні потенціалу в галузі туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг; розвитку і сприянні туризму на основі місцевих громад» [3].

Висновки. Врахування зазначених особливостей при формуванні концепції та менеджменту розвитку готельних підприємств у прикордонному регіо-

ні, на нашу думку, позитивно вплине на динаміку туристичних потоків у Чернівецьку область, підвищить заселеність готельних підприємств, сприятиме підвищенню їх дохідності та модернізації. Реалізація концепції розвитку готельних господарств також сприятиме підвищенню рівня життя населення прикордонного регіону (через збільшення зайнятості в готельному господарстві, рівня заробітної плати, надходження до місцевого бюджету), облаштуванню зовнішнього середовища, розвитку інфраструктури сільських територій, збереженню довкілля, інтенсифікації міжнародних зв'язків у регіоні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Близнюк А.М., Коніщева Н.Й., Давиденко Л.І. Механізми державного регулювання сфери туризму: сутність та шляхи удосконалення // Вісник ДІТБ. – 2007. – № 11. – С. 76-84.
2. Мармуть Л.О. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств: моногр. / Л.О. Мармуть, О.А. Сараліна. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. екон.», 2006. – 180 с.
3. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність. – Київ: КНТЕУ, 2002. – 301 с.
4. Ткач В.О., Кукліна Т.С. Розвиток системи маркетингу туристичних послуг: Монографія. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. – 111 с.
5. Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в області: статистичний збірник / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2014. – 88 с.
6. Шульгіна Л.М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу: монографія / Л.М. Шульгіна. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 597 с.

УДК 657.1:075.8

Незвещук-Когут Т.С.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри менеджменту і туризму**Чернівецького торговельно-економічного інституту**Київського національного торговельно-економічного університету***Чорний Б.С.***аспірант кафедри менеджменту і економіки**Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*

ВИКОРИСТАННЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТА РЕКЛАМИ ІМІДЖУ ТЕРИТОРІЇ РЕГІОНУ У МЕНЕДЖМЕНТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведено аналіз складових та особливостей формування позитивного іміджу території в умовах Чернівецької області. Це дозволило обґрунтувати основні етапи та заходи щодо його подальшого підвищення та використання в менеджменті розвитку туристичних підприємств регіону.

Ключові слова: імідж, туристична територія, туристичні підприємства, популяризація, реклама, місцеві бюджети, менеджмент, розвиток, підвищення ефективності.

Незвещук-Когут Т.С., Чорный Б.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ И РЕКЛАМЫ ИМИДЖА ТЕРРИТОРИИ РЕГИОНА В МЕНЕДЖМЕНТЕ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье проведен анализ составляющих и особенностей формирования положительного имиджа территории в условиях Черновицкой области. Это позволило обосновать основные этапы и мероприятия по его дальнейшему повышению и использованию в менеджменте развития туристических предприятий региона.

Ключевые слова. имидж, туристическая территория, туристические предприятия, популяризация, реклама, местные бюджеты, менеджмент, развитие, повышение эффективности.

Nezveshchuk-Kogut T.S., Chornyy B.S. USE OF POPULARIZATION AND IMAGE ADVERTISING OF THE REGION IN MANAGEMENT OF TOURISM ENTERPRISES

The article analyzes the components and features of the territorial positive image creation in terms of Chernivtsi region. It allowed to ground the main stages and measures for its further improvement and use in the management of regional tourism enterprises.

Keywords: image, tourist area, tourist agencies, promotion, advertising, local budgets, management, development efficiency.

Постановка проблеми. Західні регіони України, зокрема прикордонні території, володіють унікальними туристично-рекреаційними, природними ресурсами та багатою екосистемою. Незважаючи на це, існуючий ресурсний потенціал для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму й рекреації досі використовується неефективно. Одна з проблем – неефективна діяльність щодо популяризації можливостей та потенціалу туристично-рекреаційного комплексу прикордонних районів західних регіонів України, у тому числі через засоби масової комунікації. У таких умовах формування позитивного іміджу території, або окремого муніципального та територіального утворення набуває все більш актуального значення.

Мета дослідження. Визначення ролі формування позитивного іміджу території, як локалізованого туристичного продукту у туристичній діяльності, а також засобів його популяризації та використання у менеджменті туристичних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування позитивного іміджу території на рівні держави широко висвітлювалися у наукових працях провідних зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як О. Афанасьєв, О. Бабанчикова, О. Виханський, Т. Жданова, Л. Зеленська, Т. Дробішевська, В. Мірошніченко, І. Мартинов, В. Казаков, Н. Кудла, Ю. Правик, І. Школа та ін., проте в цих роботах не в достатній мірі розкриті чинники, які впливають на позитивний імідж певної території, а також не визначено їх вплив на розвиток міжнародного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах, що характеризуються загальносві-

товими тенденціями динамічного розвитку та зростанням прибутків туристичної галузі обумовили підвищення інтересу до її розвитку і в нашій країні. Такі країни Європи, як Швейцарія, Іспанія, Франція велику частку свого добробуту сформували за рахунок доходів від туризму, беручи активну участь у формуванні ВВП по виробництву послуг як на регіональному, так і на міжнародному рівні. Визнані лідери міжнародного туризму протягом десятиріч формували власний позитивний імідж і сьогодні займають певні ніші у світовому туристичному потоці. Відомі світові туристичні бренди країн Європи та Близького Сходу довели відповідність наявних ресурсів очікуванням і потребам туристів, що багато в чому послужило стійкому формуванню і підтримці іміджу даних територій.

Сьогодні у світовій галузі туризму істотно відбуваються зрушення щодо структури туристичного попиту. Це обумовлюється появою нових видів туризму – дегустаційні, екстремальні, шопінг та еко-тури тощо, новими вимогами туристів щодо структури туристичного продукту, підвищеними вимогами щодо якості та цінової пропозиції, іншими факторами. Такі передумови дають можливість Україні поступово формувати власний позитивний імідж туристичних регіонів, таких як Буковина, та просувати їх на міжнародний ринок.

На думку В. Сергійко, під іміджем слід розуміти уявлення, що склалися в індивідуальній і масовій свідомості, про той чи інший регіон. Оскільки імідж регіону – це категорія, яка складається з відношення до нього, то він здатний здійснювати вплив на поведінку інших учасників загальнонаціонального комунікаційного процесу. Науковцем також запро-

поновано 5 етапів формування та просування іміджу – це усвідомлення проблеми, консультації, прийняття принципів рішень, створення структур, які відповідають за створення позитивного іміджу регіону; підготовчі заходи дослідження, формування баз даних, виявлення аудиторії впливу; робота з населенням регіону, створення умов для початку системної діяльності по створенню іміджу регіону; формування і просування іміджу регіону через ЗМІ; контроль за функціонуванням механізму формування [1].

Ми погоджуємося з таким твердженням, водночас вважаємо, що головним завданням при здійсненні таких етапів формування іміджу є також виділення позитивних сторін території, що історично склалися, або на основі створених у теперішньому часі привабливих рис території. При цьому в менеджменті туристичних організацій важливо виділити два аспекти формування і просування іміджу території: формування внутрішнього іміджу в період становлення і формування зовнішнього іміджу. Так, при формуванні внутрішнього іміджу слід вирішувати такі задачі [6]:

- визначення термінових і перспективних цілей функціонування території і складання планів діяльності;
- сегментація туристичного ринку відповідно до плану;
- створення товарного знаку, логотипу;
- підбір і розстановка співробітників, адекватних займаному місцю і загальним цілям;
- розробка загального стилю, концепції оформлення території;
- проведення маркетингових досліджень;
- створення клієнтської бази.

При розробці зовнішнього іміджу необхідно вирішити такі завдання [5]:

- розсилка інформаційних листів потенційним партнерам і клієнтам про створення, цілі і загальну стратегію території;
- зовнішня реклама, зосереджена на унікальності пропонованих послуг;
- дотримання принципів ділової етики в процесі спілкування з клієнтом.

Крім того, важливою умовою формування іміджу території є використання світового досвіду. Одним з таких принципів є «принцип відповідності», який безумовно має зворотний зв'язок зі споживачами туристичних послуг на певній території. У такому випадку імідж території визначається як різниця між очікуваннями (уявними сподіваннями), яке намагається створити територія перед споживачем (потенційним туристом), і уявленням про територію, яке уже існує в потенційного туриста. Розглядаючи дану позицію, концепція формування іміджу повинна ґрунтуватися на активних діях щодо формування і позитивного сприйняття своєї «особи» і «віддзеркаленню обличчя» території в «дзеркалі» клієнта, а саме:

- імідж даної території повинен відповідати стратегії розвитку регіону в цілому;
- імідж повинен відповідати початковому рівню розвитку даної території;
- внутрішній імідж повинен відповідати зовнішньому;
- на первинній стадії формування, імідж, який подається на ринок, повинен відповідати даному етапу розвитку суспільства, з метою не дратувати клієнта невідповідністю фактичного рівня розвитку території [5].

Для визначення впливу іміджу території на розвиток підприємств у сфері міжнародного туризму та його врахування в менеджменті їх діяльності проана-

лізуємо стан формування позитивного іміджу території на прикладі Чернівецької області. Так, за даними Головного управління статистики в Чернівецькій області Буковина володіє надзвичайно потужними ресурсами для розвитку різних видів туризму. За оцінкою лісового потенціалу область займає 11 місце на Україні, природно-рекреаційного – 18, мінерального – 22, земельного – 23. На території області налічується 137 об'єктів обліку запасів по 17 видах корисних копалин, з яких розробляється тільки 39. Буковина має сприятливі кліматичні умови, високий природно-рекреаційний потенціал, чимало історичних і архітектурних пам'яток, діючі традиційні народні промисли та ремесла тощо. Загалом, налічується 330 об'єктів різних категорій природно-заповідного фонду, які займають більше 10,5% території. За цим показником край входить до чільної п'ятірки найзаповітніших областей України, загалом забезпеченість природними рекреаційними ресурсами на 1 км² території та 1 жителя Буковини відповідно в 1,4 та 1,8 рази вище ніж в Україні. Це створює сприятливі умови для розвитку екологічного туризму.

На Буковині туризм був визнаний пріоритетною галуззю. Зазначене визначалося у Концепціях соціально-економічного розвитку Чернівецької області, Стратегіями розвитку туризму Чернівецької області, Програмами розвитку туризму у Чернівцях тощо, метою яких було впровадження комплексних заходів, спрямованих на розвиток туристичної галузі області та міста, створення конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби мешканців та гостей території; розвиток матеріально-технічної бази і сучасної інфраструктури туризму, сприятливих умов для залучення інвестицій, ефективного використання природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, забезпечення умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності; підвищення якості та асортименту туристичних послуг, розширення мережі туристично-екскурсійних маршрутів, здійснення системної рекламно-інформаційної діяльності, підтримку в'їзного та внутрішнього туризму, покращання кадрового забезпечення галузі.

Крім того, природне розташування, сприятливі природно-кліматичні умови, багаті рекреаційні ресурси, культурні та історичні традиції зумовлюють перспективи для розвитку багатопрофільного туризму, а саме:

- пізнавальний, що пов'язано із наявністю пам'яток архітектури (міська ратуша, приміщення поштамту, резиденція митрополитів, Вірменська церква, драматичний театр у м. Чернівці, Хотинська фортеця у м. Хотин, Дністровська ГАЕС), пам'яток природи (печера Довбуша, Протяте каміння, перевал Німчич, печера Попелюшка), музеїв (Чернівецький краєзнавчий музей, Музей ім. В. Івасюка, Музей під відкритим небом у м. Чернівці, музей-садиба Ю. Федьковича у Путилі), місць, пов'язаних з перебуванням відомих людей (О. Кобилянська, Ю. Федькович, І. Франко, Л. Українка, М. Емінеску, Сіді Таль). Слід також зазначити, що одним із чинників пізнавального туризму є збережені на Буковині елементи традиційної культури Маланка, Різдво, Водохреще, Великдень тощо [3];

- оздоровчий – запаси лікувальних грязей з високими лікувальними властивостями, поблизу сіл Брусниця (Кіцманський район), Черешенька (Вижицький район) і Костинці (Сторожинецький район);

– релігійний – величезний потенціал розвитку даного виду туризму, про що свідчить наявність великої кількості храмів як у м. Чернівці, так і в межах області (Свято-Успенська дерев'яна церква, Свято-Миколаївська дерев'яна та мурована церкви, Резиденція буковинських митрополитів, Ільїнська церква у Топорівцях Новоселицького району, Успенська церква в Кулівцях та ін.), а також наявність 11 монастирів, що приваблюють велику кількість паломників (Свято-Успенський старообрядницький монастир у с. Біла Криниця Глибоцького району, що слугує центром світового старообрядництва);

– спортивний: пішохідний та гірський туризм (буковинські Товтри Кельменецького і Герцаївського районів, Буковинські Карпати, гора Стіжок у с. Мигове), спелеотуризм (печера Довбуша, «Попелюшка», «Буковинка», «Скитська», «Чорнопотоцька»), водний туризм (рафтинг на р. Черемош та р. Сірет), а також гірський велотуризм;

– екологічний, сільський зелений туризм (каньйон р. Дністер, Вижницький національний природний парк);

– навчальний, що пов'язано із наявністю престижних та відомих вищих навчальних закладів (Чернівецьким національним університетом імені Ю. Федьковича, Буковинським державним медичним університетом, Чернівецьким торговельно-економічним інститутом КНТЕУ).

Однак, незважаючи на значні ресурси та комплексні системні дії місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, туристичний потік як внутрішніх, так й іноземних туристів щороку не зростає належним чином. Це пояснюється багатьма факторами зовнішнього середовища, відсутністю достатньої інформації про значні туристичні можливості території, невиконанням задекларованих комплексних дій у менеджменті туристичних організацій щодо формування позитивного іміджу.

На наш погляд, просування Буковини, як виконання системних комплексних заходів у рамках існуючих програм розвитку туризму на Буковині та в Чернівцях, у тому числі через інформованість про туристичні можливості території та туристичних організацій, вимагає активізації відповідних менеджерських зусиль. Пропагування конкурентних туристичних переваг території (унікальні природні ресурси, визначні культурно-історичні атракції, традиційна гостинність місцевих жителів, сприятлива цінова по-

літика), у тому числі через соціальні мережі, дозволить підвищити туристичний інтерес, приваблювати більше потенційних туристів до зосереджених на території ресурсів, умов життєдіяльності та ділової активності.

Зважаючи на запропоновані основні складові та основні етапи формування позитивного іміджу туристичного регіону, варто зазначити, що такий процес має бути комплексним, а ініціатором, спонсором та менеджером рекламної компанії території може виступати орган виконавчої влади, розробляючи відповідні програми, фінансуючи при цьому підготовку, виготовлення і розповсюдження рекламних матеріалів про місто, область, туристичні можливості тощо.

Висновки. У сучасних умовах більшість туристичних територій і підприємств України не мають чітко розробленої політики щодо формування і підтримки власного іміджу та використання її в менеджменті. Це, у свою чергу, призводить до погіршення репутації, слабкої ринкової позиції, зниження конкурентоспроможності, а, отже, відтоку споживачів і зниженню їх рентабельності. Вивчення туристичних можливостей та конкурентних переваг Чернівецької області дозволило обґрунтувати заходи менеджменту щодо популяризації туристичного іміджу території та туристичних організацій. Вони охоплюють соціальні комунікації через мережу Інтернет, рекламну діяльність, підтримку туристичних організацій місцевими органами влади та ін. На нашу думку, це дозволить суттєво збільшити потік туристів, а одночасно з цим, сприятиме збільшенню надходження коштів до місцевих бюджетів і підвищенню рівню добробуту жителів регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сергійко В.Ф. Значення привабливого іміджу територій для збереження природної та історико-культурної спадщини / В.Ф. Сергійко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм: 36. наук. ст. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – Вип. 2. – С. 126-130.
2. Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в області: статистичний збірник / Головне управління статистики в Чернівецькій області. – Чернівці, 2014. – 88 с.
3. Брижак П.М. Туристичний путівник «Буковина туристична» серії Україна запрошує / П.М. Брижак, М.М. Влад. – ТОВ «Світ Успіху», 2005.
4. www.advesti.ru/publish/inpress.
5. www.reflist.ru/doc/11652.shtml.
6. www.rusarticles.com/article_104825.html.

УДК 339.138

Педько І.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Одеської державної академії будівництва та архітектури

МОДЕРНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВ ІНДУСТРІЇ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ BIG DATA

У статті проведено дослідження теоретичних засад функціонування маркетингової інформаційної системи підприємств індустрії будівельних матеріалів на засадах технології Big Data. Обґрунтовано, що технологія Big Data розширює можливості маркетингових інформаційних систем за рахунок здатності накопичення та швидкої обробки значних обсягів інформації. Визначено структуру стеку Big Data та ознаки віднесення програмних продуктів до технології Big Data.

Ключові слова: маркетингові інформаційні системи, маркетингове Інтернет-середовище, технологія Big Data.

Педько И.А. МОДЕРНИЗАЦИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ПРЕДПРИЯТИЯ ИНДУСТРИИ СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ BIG DATA

В статье проведено исследование теоретических основ функционирования маркетинговой информационной системы предприятий индустрии строительных материалов на основе технологии Big Data. Обосновано, что технология Big Data расширяет возможности маркетинговых информационных систем за счет способности накопления и быстрой обработки больших объемов информации. Определена структура стека Big Data и признаки отнесения программных продуктов с технологией Big Data.

Ключевые слова: маркетинговые информационные системы, маркетинговое Интернет-среда, технология Big Data.

Pedko I.A. MODERNIZATION OF MARKETING ENTERPRISE INFORMATION SYSTEM CONSTRUCTION MATERIALS, POWERED BY BIG DATA

The article conducted research on the theoretical principles of the functioning the marketing information system construction materials based on technology Big Data. Proved that Big Data technology enhances the marketing information systems through capacity storage and fast processing of large amounts information. The structure of the stack Big Data and signs referring software technology to Big Data.

Keywords: marketing information systems, marketing Internet-environment, technology Big Data.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі процеси глобалізації та інформатизації призводять до високого рівня насичення ринків будівельних матеріалів та підвищення рівня конкуренції між виробниками. Зниження попиту в умовах економічної кризи посилює вимоги до стратегічного маркетингу, а в сфері впливу якого знаходяться питання формування та функціонування маркетингової інформаційної системи.

Основною силою, що стимулює розвиток ринку будівельних матеріалів є інвестиційно-будівельна активність на внутрішньому ринку України. Ринок починає активно розвиватися під впливом попиту будівельників інфраструктурних та комерційних об'єктів, житлового будівництва. У той же час зростають вимоги, які будівельні компанії пред'являють до продукції. Вона повинна не тільки задовольняти вимогам української проектною документації та діючих ДСТУ, а й відповідати світовим стандартам на даний вид товарів.

На ринку починає формуватися інвестиційний попит на бетонні підприємства біля міст-мільйонників або підприємства, які можуть постачати конкурентоспроможну продукцію на зовнішні ринки. Підприємствам індустрії будівельних матеріалів для забезпечення стійких позицій на ринку потрібна виважена цінова політика, оптимальна асортиментна політика із урахуванням зміни структури споживання, раціональні маркетингові заходи із просування продукції. Для забезпечення результативності діяльності необхідно обробляти значні масиви інформації. Тому існує наукове завдання вбудовування нових цифрових технологій у механізм функціонування маркетингових інформаційних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітним аспектам формування і функціонування маркетингових інформаційних систем підприємств присвячені роботи багатьох вчених. При цьому слід

зазначити, що різні автори як синонімічні використовують наступні поняття – інформаційна система маркетингу, маркетингова інформаційна система, система маркетингової інформації.

В.Р. Прауде, О.Б. Білий використали термін «інформаційна система маркетингу» для відображення безперервно діючої взаємопов'язаної системи людей, обладнання та процедури збору, обробки, аналізу, оцінки й розподілу інформації за місцем, часом і точністю для прийняття рішень з питань маркетингового планування, його інструментів і контролю [1, с. 45].

А.О. Старостіна, А.В. Кравченко підкреслили, що «система маркетингової інформації – це постійно діюча система взаємодії людей, технічних засобів та методичних способів для планування, одержання й обробки інформації, спрямованої на успішне виконання поставлених завдань» [2, с. 31].

В.М. Петров визначив, що «система маркетингової інформації – це сукупність інформації, апаратно-програмних і технологічних засобів, засобів телекомунікацій, баз і банків даних, методів і процедур, персоналу і управління, які реалізують функції збору, передачі, обробки та накопичування інформації для підготовки і прийняття ефективних управлінських рішень у маркетингу» [3, с. 27; 2, с. 34].

Л.В. Балабанова обґрунтувала, що «маркетингова інформаційна система або система маркетингової інформації є сукупністю інформаційних процесів для задоволення потреби в інформації різних рівнів прийняття маркетингових рішень» [4, с. 79].

Крім вищезазначених, у фаховій літературі можна зустріти велику кількість інших визначень (табл. 1).

Одним із головних завдань маркетингової інформаційної системи є формування баз даних щодо характеристик цільової аудиторії та діяльності конкурентів. Така діяльність включає регулярний збір, систематизацію, обробку, стандартизацію і занесен-

Таблиця 1

Сучасні уявлення щодо визначення поняття «маркетингова інформаційна система»

Джерело	Визначення
Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Е.М. Пеньковой / Ф. Котлер – М.: Прогресс, 1990. – 736 с.	Система маркетингової інформації — постійно діюча система взаємозв'язку людей, обладнання та методичних прийомів, призначена для збору, класифікації, аналізу, оцінки і поширення актуальної, своєчасної і точної інформації для використання її розпорядниками сфери маркетингу з метою вдосконалення планування, втілення в життя і контролю за виконанням маркетингових заходів (с. 114)
Котлер Ф. Основы маркетингу / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг. – Київ, Москва, Санкт-Петербург: Вільямс, 1998. – 1056 с.	Маркетингова інформаційна система – це діюча система взаємозв'язку людей, устаткування і методичних прийомів, призначена для збору, класифікації, аналізу, оцінки і поширення актуальної, своєчасної і точної інформації для використання її розпорядниками сфери маркетингу з метою удосконалювання планування, перетворення в життя і контролю за виконанням маркетингових заходів (с. 79)
Эванс Дж. Маркетинг: Сокр. пер. с англ. / Авт. предисл. и науч. ред. А.А. Горячов. / Дж. Эванс, Б. Берман – М.: Экономика, 1990. – 350 с.	Маркетингова інформаційна система (МІС) – це сукупність процедур та методів, розроблених для створення, аналізу і розподілу інформації для випереджаючих маркетингових рішень на регулярній постійній основі (с. 86)
Черчилль Гилберт А. Маркетинговые исследования. / Гилберт А Черчилль. – СПб: Питер, 2000. – 752 с.	Маркетингова інформаційна система (МІС) – сукупність процедур і методів, призначених для регулярного, планомірного збору, аналізу і розподілу інформації для підготовки і прийняття маркетингових рішень (с. 40)
Малхотра Нэреш К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство, 3-е издание.: Пер. с англ. / Нэреш К. Малхотра – М.: Вильямс, 2003. – 960 с.	Маркетингова інформаційна система – формалізований порядок дій для отримання, аналізу, зберігання поширення на регулярній основі необхідної інформації для осіб, відповідальних за прийняття рішень у сфері маркетингу (с. 37)
Малхотра Нэреш К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство, 3-е издание.: Пер. с англ. / Нэреш К. Малхотра – М.: Вильямс, 2003. – 960 с.	Маркетингова інформаційна система – формалізований порядок дій для отримання, аналізу, зберігання поширення на регулярній основі необхідної інформації для осіб, відповідальних за прийняття рішень у сфері маркетингу (у. 37)
Мхитарян С.В. Маркетинговая информационная система. / С.В. Мхитарян – М.: Эксмо, 2006. – 336 с.	Маркетингова інформаційна система – це сукупність персоналу, устаткування і процедур, призначена для збору, обробки, аналізу і розподілу своєчасної та достовірної інформації, необхідної для прийняття маркетингових рішень (с. 9)
Оксанич А.П. Інформаційні системи і технології маркетингу: Навч. посіб. / А.П. Оксанич, В.Р. Петренко, О.П. Костенко –К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. –320 с.	Маркетингова інформаційна система (МІС) – це сукупність інформації, апаратно-програмних і технологічних засобів, засобів телекомунікацій, баз і банків даних, методів і процедур, персоналу і управління, які реалізують функції збору, передачі, обробки та накопичування інформації для підготовки і прийняття ефективних управлінських рішень у маркетингу (с. 27)
Маркетинг: навчальний посібник / Орлов П.А., Косенко С.І., Прохорова Т.П. та ін. – Х.: ІНЖЕК, 2012. – 528 с.	Інформаційна система маркетингу (ІСМ) – це структурна організація людей, обладнання й методів, що дозволяють збирати інформацію із зовнішніх і внутрішніх джерел, обробляти, аналізувати й видавати її в потрібний час для прийняття маркетингових рішень (с. 132)
Павленко А.Ф. Маркетинг: Підручник. / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак – К.: КНЕУ, 2003. –246 с.	Маркетингова інформаційна система (МІС) – це спеціалізована постійна структура, яка складається з відповідного персоналу та обладнання і здійснює конкретні процедури, метою яких є збирання, аналіз, оцінка і подання інформації, необхідної для поліпшення планування процесу маркетингу, його здійснення і контролю (с. 47)
Маркетинговый менеджмент: Учеб. пособие / Под общей редакцией М.И. Белявцева и В.Н. Воробьева – Донецк: ДонНУ, 2004. –545 с.	Система маркетингової інформації – це сукупність інформації, яка необхідна виконання маркетингових заходів (с. 73)
Маркетинг предприятий пищевой промышленности: учебное пособие. Под редакцией чл.-корреспондента НАН Украины Б.В. Буркинського. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2002. –538 с.	Система маркетингової інформації – це сукупність різних баз даних, структурованих за функціональним призначенням, що полегшує їх пошук і використання (с. 124)

ня інформації про споживачів та конкурентів (товарна номенклатура, ціни, канали збуту). Для реалізації цього завдання на підприємстві повинна бути створена система збору зовнішньої інформації, яка у свою чергу є підсистемою системи маркетингової інформації, з відповідним набором програмних і технічних інструментів та персоналом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для того, щоб маркетингова інформаційна система була ефективною, у механізм функціонування її підсистем повинні бути вмонтовані сучасні інформаційні технології. Необхідність обробки якісно нових обсягів структурованих і неструктурованих даних показала: традиційні підходи до їх зберігання і обробки стали неефективними і необхідні нові технології. Враховуючи масштабність завдань, перед

маркетинговою аналітикою постало завдання вибору адекватного інструментарію для аналізу інформації. Невирішеною проблемою є гармонізація традиційних та новітніх технологій збору, обробки, збереження маркетингової інформації. Однією з таких новітніх систем є технологія Big Data технологія обробки великих баз даних.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ознак віднесення технологій до стеку технологій Big Data і їх місця в механізмі функціонування маркетингових інформаційних систем підприємств індустрії будівельних матеріалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах стратегічних змін швидкими темпами зростає потік інформації, який надходить до маркетингової інформаційної системи. Фахівці виділяють

два способи впровадження маркетингової інформаційної системи [5, с. 29]: адаптація комп'ютерних інформаційних технологій і комунікацій до існуючої структури управління і розподілу обов'язків між фахівцями відділу маркетингу; розробка нової організаційної структури.

У теперішній час основні потоки інформації генеруються Інтернет-сервісами, соціальними мережами, додатками електронної торгівлі, додатками про місцезнаходження абонентів мереж. Кількість e-mail, що відправляються кожен секунду у світі становить 2,9 млн.; обсяг відео, що завантажується на YouTube кожен хвилину – 20 годин; обсяг даних, які обробляються Google за день – 24 петабайт; кількість повідомлень на Твіттері в день – 50 млн.; кількість хвилин, проведених в Facebook в місяць – близько 700 млрд.; обсяг даних, переданих / отриманих на мобільні пристрої – 1,3 ексабайт; кількість продуктів, що замовляються в Amazon в секунду – 72,9 [6].

Для оптимізації відтворювальних процесів підприємств потрібна сучасна і актуальна інформація. Б. Гейтс називає сучасну інформаційну систему підприємства «електронною нервовою системою», яка виконує дві основні функції у формуванні корпоративного інтелекту [7, с. 79]:

1) розширює аналітичні здібності людей, аналогічно як механічні пристрої розширюють їх фізичні можливості;

2) об'єднує здібності безлічі окремих людей, формуючи сукупний інтелект всієї організації і колективну готовність до дії.

Дані про макро- та мікроекономічне середовище підприємства збираються в маркетинговій інформаційній системі. Маркетингове середовище, перебуваючи в перманентному розвитку, формує умови функціонування маркетингової системи підприємства, вимагає адаптивної, гармонічної стратегії і тактики. Певні зміни маркетингового середовища очевидні, інші – латентні. Перманентний контроль змін маркетингового середовища вимагає створення налагодженої інформаційної системи, яка ґрунтується на ефективних методах збору і аналізу маркетингової інформації. Своєчасне отримання інформації про стан чинників маркетингового середовища дозволяє підприємству уникнути загроз та стає підґрунтям формування конкурентоспроможності. Серед технологій аналізу маркетингового середовища найбільш поширені: аудит; сканування; діагностика; моніторинг.

На ринку B2B відносно корпоративних клієнтів повинна бути накопичена наступна інформація:

- 1) товари, які споживач раніше закуповував;
- 2) обсяги і ціни минулих закупівель;
- 3) особові дані контактної особи;
- 4) постачальники-конкуренти, які співпрацюють, або бажають співпрацювати з даним споживачем;
- 5) стан поточних контрактів;
- 6) очікувані витрати підприємства-споживача в найближчі роки;
- 7) оцінка сильних та слабких сторін, можливостей і загроз підприємства-споживача.

На ринку B2C відносно кінцевих споживачів повинна бути накопичена наступна інформація:

- 1) демографічні характеристики споживачів (вік, рівень доходу, розмір сім'ї);
- 2) психографічні дані (сфери діяльності, інтереси, переконання);
- 3) інформація про минулі купівлі.

Збір інформації щодо діяльності конкурентів повинен проходити за наступними етапами:

1) виділення основних напрямів ринкової діяльності власного підприємства в розрізі товарних груп;

2) виділити конкурентів які пропонують такий же обсяг товарів і працюють з тими ж цільовими сегментами;

3) виділити основні напрями ринкової діяльності конкурентів у розрізі товарних груп;

4) провести порівняння позицій основних напрямів ринкової діяльності власного підприємства з основними напрямками ринкової діяльності конкурентів за наступними критеріями:

– ширина та глибина товарного асортименту, додаткові послуги;

– рівні цін по аналогічним асортиментним групам, з виділенням у кожній асортиментній групі дорожчих і дешевших товарів, використаних скидок і націнок;

– канали розподілу з виділенням кількості і розташування офісів та складів, порядку прийому та обробки заявок, виконання замовлень, порядку відвантаження товарів;

– комунікативна діяльність з оцінкою, носіїв, видань, обсягів, якості та рекламних бюджетів;

– товарообіг конкурентів.

Маркетингове Інтернет-середовище, яке одночасно є засобом, ринком та маркетинговим інструментом, може бути розглянуте з двох позицій:

– як джерело інформації про стан маркетингового середовища;

– як самостійне маркетингове середовище, чинникам якого властиві показники і характеристики, що відрізняються від показників і характеристик реального середовища (наприклад, соціально-демографічні характеристики користувачів Інтернет відрізняються від загальнонаціональних показників).

Пропоновані сучасні підходи до дослідження маркетингового середовища орієнтовані на аналіз інформації, що отримується з Інтернет. Дане джерело має наступні переваги перед друкованими носіями:

– доступ до безлічі різного типу даних: новинних, аналітичних, інформаційних, спеціалізованих;

– низька вартість Інтернет-інформації в порівнянні з друкованими носіями;

– електронний формат документів, тобто готовність документів до подальшої обробки за допомогою спеціальних програмних продуктів.

Необхідним для кожного підприємства є створення всеохоплюючої системи збору інформації, яка ґрунтується на роботі в Інтернет та повинна складатися з трьох етапів: пошук і фільтрація розрізнених фрагментів інформації, яка містить релевантні «натяки» на прогнози розвитку ринкової ситуації; збір і зберігання цих фрагментів на випадок підтвердження очевидності історичного розвитку; зіставлення значень різних інформаційних фрагментів.

Моніторинг маркетингового середовища в Інтернет може здійснюватися за допомогою автоматичного комп'ютеризованого контент-аналізу шляхом кількісної та якісної оцінки тексту. Основу кількісного аналізу становить підрахунок частот про існуючу проблему, а зміна їх кількості в часі сигналізує про відхилення стану середовища. Якісний контент-аналіз дозволяє робити висновки навіть на основі присутності або відсутності певної характеристики змісту.

Нині зростання обсягу інформації має експонентний характер і обумовлюється появою нового технологічного укладу (рис. 1).

Для порівняння: 235 терабайт – обсяг даних бібліотеки Конгресу США в 2011 р.

Для маркетингових інформаційних систем такі технологічні виклики, з одного боку, полегшують доступ до інформації, а, з іншого, створюють проблеми з її збереженням та обробкою. Дане протиріччя вирішується за допомогою технології Big Data.

Технологія Big Data допомагає розкрити комерційний потенціал мегамасивів інформації за рахунок пошуку маркетингових закономірностей і фактів шляхом агрегування та систематизації великих обсягів даних. Збирається і аналізується інформація про зміст веб-сайтів, їх відвідувачів (звички, історія відвідання сторінок, запити, коло спілкування, знайомства). Технологія дозволяє детально проаналізувати інтереси і поведінку відвідувачів, що є актуальним для виробників бетону та виробів з бетону з наступних причин.

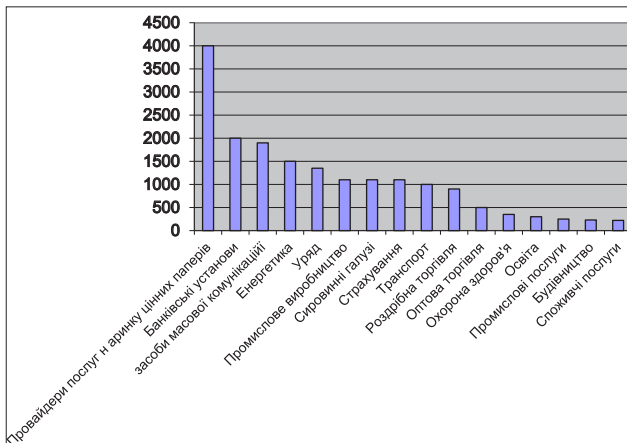

Рис. 1. Обсяг накопичених в США даних на підприємствах різних сфер діяльності (терабайти) [8]

Підприємства-виробники бетону та виробів з бетону випускають продукцію, яка постачається на будівельні майданчики та має короткий термін використання. Діяльність цих підприємств залежить від темпів будівництва в країні, цін постачальників на складові бетону, цін на енергоносії. Будь-які зміни в попиті на нерухомість, у цінах на газ, або на сировину, миттєво впливають на продажі підприємств-виробників бетону. Попит є сезонним: при стабільній ситуації в будівництві він зростає навесні і спадає восени. Також для ринку бетону та виробів з бетону характерною є та обставина, що можна варіювати властивості бетону в широких межах за рахунок добавок: пластифікаторів; повітрявтягувальних; противорозних; для догляду за бетоном; добавок, що розширюються; піноутворюючих; самоущільнювальних; на основі мікрокремнезему; гідрофобізуючих; прискорювачів й уповільнювачів схоплення; добавок, що покращують перекачування суміші бетононасосом. Вибір добавок залежить від великої кількості обставин. Навіть добавки одного функціонального призначення можуть належати до різних типів: так, для монолітного і збірного бетону застосовують різні добавки [9]. Для визначення оптимального варіанту виробництва бетону необхідна обробка значних обсягів інформації, що обумовлює необхідність використання новітніх технологій аналізу великих баз даних маркетингової інформації.

Автоматизація будь-яких бізнес-задач в індустрії будівельних матеріалів повинна включати замкнутий цикл моделі прийняття рішень: моніторинг, аналіз, підтримку прийняття рішень, автоматизацію її

виконання. Можливості технології Big Data принципово змінюють підхід до аналізу інформації. Зараз вартість зберігання інформації настільки знизилася, що з'явилась можливість збирати великі масиви даних, виявляти взаємозв'язки між ними. Зокрема, технологія Big Data як стек, тобто ієрархічно організований набір технологій, включає моніторинг, пошук, вимір, оповіщення, очищення, аналіз, архівування інформації.

Слід виділяти два класи програмного забезпечення підтримки прийняття рішень: у транзакційних і проектних управлінських завданнях; у процесі аналізу за запитом, що включає виявлення закономірностей у даних, прогнозування подій і прийняття рішень на основі даного інтелектуального передбачення.

Стек Big Data включає:

- 1) системи підтримки прийняття рішень з інтерфейсом для користувача;
- 2) системи аналітичної обробки і виявлення закономірностей;
- 3) системи організації і управління даними;
- 4) ІТ-інфраструктуру.

Ознаками віднесення програмних продуктів (додатків) до технології Big Data є здатність:

- 1) обробки значних обсягів інформації;
- 2) доступу до будь-яких джерел інформації;
- 3) роботи з будь-якими форматами інформації;
- 4) роботи з інформацією будь-якої структури;
- 5) швидкого збору і обробки інформації;
- 6) впливу на прибутковість підприємства.

До технології Big Data відносяться групи стандартних чи специфічних додатків для: офлайнової чи онлайн-обробки за запитом; виявлення закономірностей у базах даних; оптимізації логістичних ланцюгів у різних видах діяльності; аналізу текстових, аудіо, відео форматів інформації, соціальних мереж.

Технологія Big Data дозволяє зменшити витрати на функціонування маркетингової інформаційної системи за рахунок скорочення трудових витрат, раціональної організації маркетингової аналітики. Вона стала доступнішою для більшої кількості користувачів серед середніх та малих підприємств [10; 11; 12].

Отже, основою успішної ринкової діяльності сучасного підприємства є саме маркетинг та система стратегічного маркетингового управління, яка охоплює всі функціональні сфери його діяльності. Варто зазначити, що інформаційною основою ефективної маркетингової системи підприємства є маркетингово-інформаційно-аналітична система, яка на даний момент стає важливим фундаментом при прийнятті стратегічних і тактичних маркетингових рішень.

Висновки. Проведене дослідження теоретичних засад функціонування маркетингової інформаційної системи підприємств індустрії будівельних матеріалів на засадах технології Big Data дозволяє зробити наступний висновок.

Технологія Big Data розширює можливості маркетингових інформаційних систем за рахунок здатності накопичення та швидкої обробки значних обсягів інформації. Використання цієї технології в маркетингових інформаційних системах підприємств індустрії будівельних матеріалів здатне суттєво підвищити якість стратегічних рішень і раціоналізувати процеси розробки комплексу маркетингу.

Стек Big Data включає: системи підтримки прийняття рішень з інтерфейсом для користувача; системи аналітичної обробки і виявлення закономір-

ностей; системи організації і управління даними; IT-інфраструктуру. Ознаками віднесення програмних продуктів (додатків) до технології Big Data є здатність: обробки значних обсягів інформації; доступу до будь-яких джерел інформації; роботи з будь-якими форматами інформації; роботи з інформацією будь-якої структури; швидкого збору і обробки інформації; впливу на прибутковість підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прауде В.Р. Маркетинг: Навч. посібник. / В.Р. Прауде, О.Б. Білий – К.: Вища школа, 1994. – 256 с.
2. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: Навч. посіб / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко – К.: Кондор, 2004. – 200 с.
3. Петров В.Н. Информационные системы / В.Н. Петров – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.
4. Балабанова Л.В. Управление реализацией стратегий предприятия: маркетинговый подход: [монография] / Л.В. Балабанова, І.С. Фоломкина. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 402 с.
5. Оксанич А.П. Информационные системы и технологии в маркетингу: Навч. посіб. / А.П. Оксанич, В.Р. Петренко, О.П. Костенко – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 320 с.
6. КомпьютерПресс 01'2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.compress.ru/article.aspx?id=22725&iid=1044>.
7. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли / Б. Гейтс – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – 480 с.
8. Сайт компании McKinsey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mckinsey.com/global_locations/europe_and_middleeast/russia/ru.
9. Добавки для бетонов: классификация [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://b2blogger.com/articles/review/208.html>.
10. Мхитарян С.В. Маркетинговая информационная система / С.В. Мхитарян. – М.: Эксмо, 2006. – 336 с.
11. Robert R. Harmon / Marketing information system / Encyclopedia of Information Systems, Vol. 3 (2003) Elsevier Science (USA), 137-151.
12. Пахутник Я.Г. Концептуальні підходи до побудови маркетингових інформаційних систем промислового підприємства / Інноваційна економіка 2'2014.

УДК 669.013:330.117

Пуліна Т.В.

*доктор економічних наук, доцент
Запорізького національного технічного університету*

Коротунова О.В.

*кандидат технічних наук, доцент
Запорізького національного технічного університету*

Клімуш Г.С.

*студент факультету економіки та управління
Запорізького національного технічного університету*

ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто підходи до формування стратегії розвитку металургійного підприємства. Надана оцінка впливу факторів макросередовища, безпосереднього оточення та внутрішнього середовища на функціонування підприємства металургійної галузі ПАТ «Запоріжсталь». Обрано такий інструмент, як SWOT-аналіз, на основі якого обґрунтовано вибір стратегій розвитку підприємства металургійної галузі ПАТ «Запоріжсталь». Розроблено конкретні рекомендації щодо впровадження стратегій розвитку на металургійному підприємстві.

Ключові слова: стратегія розвитку, підприємство металургійної галузі, конкурентні переваги, SWOT-аналіз.

Пуліна Т.В., Коротунова О.В., Клімуш А.С. ОБОСНОВАНИЕ ВЫБОРА СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены подходы к формированию стратегий развития металлургического предприятия. Дана оценка влияния факторов макросреды, непосредственного окружения и внутренней среды на функционирование предприятия металлургической отрасли ОАО «Запорожсталь». Избран такой инструмент, как SWOT-анализ, на основе которого обоснован выбор стратегий развития предприятия металлургической отрасли ОАО «Запорожсталь». Разработаны конкретные рекомендации по внедрению стратегий развития на металлургическом предприятии.

Ключевые слова: стратегия развития, предприятие металлургической промышленности, конкурентные преимущества, SWOT-анализ.

Pulina T.V., Korotunova O.V., Klimush A.S. JUSTIFICATION OF THE CHOICE OF DEVELOPMENT STRATEGY OF METALLURGICAL ENTERPRIS

The article discusses approaches to the development strategy formation at the metallurgical concern. The estimation of the impact of factors of macro, immediate environment and internal environment on the functioning of the metallurgical company JSC «Zaporizhstal». Selected a tool such as SWOT-analyse, based on which the choice of development strategies metallurgical industry JSC «Zaporizhstal» was justified. The concrete recommendations for the development strategies implementation at the metallurgical concern were made.

Keywords: development strategy, the metallurgical concern, competitive advantages, SWOT-analysis.

Вступ. В останні десятиріччя розуміння важливості сталого розвитку суспільства в цілому, а також окремих сфер його діяльності, насамперед економіки, продовжує зростати. Металургія є однією з базових галузей економіки, саме тому практично

в жодній галузі промисловості без розвиненої металургії прогрес не можливий. Тому промислово розвинені країни ЄС, США, Японія та Корея особливо уважно ставляться до розвитку підприємств металургійної галузі.

Аналіз досліджень і публікацій. На теперішній час немає єдиної методики формування стратегії розвитку металургійного підприємства. Це є актуальною проблемою. Підходи щодо розробки стратегії розвитку підприємства досліджували І.А. Бланк, В.Р. Веснін, О.С. Віханський, П.В. Забелін, Н.К. Моїсеєва, А.Н. Петров, Г. Мінцберг, Б. Річарсон, Р. Річарсон, В. Хорн та ін. [1; 2; 3; 5]. В абсолютній більшості вчені розуміють стратегію розвитку підприємства як усвідомлену та продуману сукупність норм і правил, що лежать в основі розробки та прийняття стратегічних рішень, які впливають на майбутній стан організації. Завданням стратегії підприємства є створення конкурентної переваги, адаптація до негативного впливу навколишнього середовища, забезпечення прибутковості та балансу між зовнішніми вимогами та внутрішніми можливостями.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування вибору стратегій розвитку металургійного підприємства з використанням SWOT-аналізу.

Результати дослідження. У відомих підходах щодо розробки стратегії розвитку підприємства визначають такі класифікаційні ознаки: суб'єкт про-

цесу розробки і ступінь його участі, час, результати і низка інших. Однак, незважаючи на деякі відмінності в поглядах на цю проблему, загальним баченням є те, що кожна компанія повинна вибрати найбільш корисну для неї модель. Цей вибір повинен забезпечувати ефективність розробленої стратегії підприємства.

Аналіз літературних даних [1; 2; 3; 5] показав, що основною метою розвитку металургійної промисловості є забезпечення зростаючого попиту на металопродукцію необхідної номенклатури, якості і обсягів поставок металоспоживаючим галузям на внутрішній ринок (з урахуванням перспектив їх розвитку) та на світовий ринок на основі пришвидшеного інноваційного оновлення галузі, підвищення її економічної ефективності, екологічної безпеки, ресурсного та енергетичного збереження, конкурентоспроможності продукції та сировинного забезпечення.

Слід зазначити, що оптимальна стратегія розвитку металургійного підприємства забезпечить тривкий конкурентний розвиток і створить організаційно-економічні умови для успішного його функціонування.

Таблиця 1

Оцінка впливу макросередовища на функціонування ПАТ «Запоріжсталь»

№	Фактори макросередовища	Важливість для галузі (1, 2, 3)	Ступінь впливу (0,1, 2, 3)	Характер впливу (+ / -)	Оцінки впливу
I. Політико-правові фактори:					
1	нестабільність політичної ситуації в Україні	2	1	-	-2
2	постійні зміни в законодавстві України	2	1	-	-2
3	жорстка податкова політика	2	2	-	-4
4	державна підтримка галузі	3	3	+	9
Всього за політико-правовими факторами					1
II. Економічні фактори:					
5	падіння темпів виробництва	2	3	-	-6
6	ріст світового попиту на метал	3	3	+	+9
7	рівень інфляції	2	2	-	-4
8	коливання курсу національної валюти	3	3	-	-9
9	вихід із економічної кризи	3	3	+	+9
10	нові ринки в зв'язку із вступом до СОТ	3	3	+	+9
Разом за економічними факторами					+8
III Соціально-демографічні фактори:					
11	погіршення демографічної ситуації в країні	1	2	-	-2
12	зменшення працездатного населення	2	2	-	-4
13	зниження народжуваності	1	2	-	-2
14	підвищення рівня безробіття	2	1	-	-2
15	зростання рівня соціальних потреб населення	1	2	+	+2
16	переорієнтування життєвих цінностей	3	3	+	+9
Разом за соціально-демографічними факторами					+1
IV Технологічні фактори:					
17	низька швидкість змін і адаптації нових технологій	3	2	-	-6
18	нові технологічні рішення у металургійній галузі	3	2	+	+6
19	удосконалення якості існуючих продуктів металургії	3	2	+	+6
20	тенденції в науково-технічному прогресі	3	1	+	+3
Разом за технологічними факторами					+9
V Міжнародне оточення:					
21	світове визнання та відома назва	3	2	+	+6
22	орієнтація на експорт	3	1	-	-3
23	підвищення темпів і розширення напрямів залучення іноземних інвестицій	3	3	+	+9
Разом за факторами міжнародного оточення					+12
Разом за факторами макросередовища					31

Для формування стратегії розвитку ПАТ «Запоріжсталь» застосовано такий інструмент як SWOT-аналіз [1; 2; 3; 5]. У табл. 1 надана оцінка впливу факторів макросередовища на функціонування ПАТ «Запоріжсталь».

Сукупний вплив факторів макрооточення на функціонування підприємства оцінюють за коефіцієнтом впливу факторів макросередовища, (1):

$$C_{\text{MAC}} = \frac{\pm A_1 B_1 \pm A_2 B_2 \pm \dots \pm A_n B_n}{[\max A_i B_i] \cdot n} = \frac{\sum_{i=1}^n (\pm A_i B_i)}{[\max A_i B_i] \cdot n}; \quad (1)$$

$$C_{\text{MAC}} = \frac{31}{9 \cdot 23} = 0,15,$$

де C_{MAC} – коефіцієнт впливу факторів макросередовища на функціонування ПАТ «Запоріжсталь»;

A – експертна оцінка важливості фактора для галузі;

B – експертна оцінка впливу фактора;

n – кількість факторів впливу.

Рівень факторів макросередовища оцінюють за шкалою значень коефіцієнта.

Якщо значення коефіцієнта впливу факторів макросередовища додатне: від 0 до 0,35 – нейтральний вплив, від 0,35 – до 0,50 сприятливий вплив, від 0,50 до 1,00 – позитивний вплив.

Якщо значення коефіцієнта впливу факторів макросередовища від'ємне: від 0 до 0,35 – негативний вплив, від 0,35 – до 0,50 загрожуючий вплив, від 0,50 до 1,00 – знищуючий вплив.

За результатами розрахунків виходить, що значення коефіцієнта впливу факторів макросередовища – 0,15 додатне [4].

У таблиці 2 наведено оцінки факторів впливу безпосереднього оточення на економічний розвиток ПАТ «Запоріжсталь».

Оцінки впливу факторів безпосереднього оточення підприємства визначали за коефіцієнтом впливу факторів безпосереднього оточення на об'єднання підприємств. Коефіцієнт розраховується за формулою (2):

$$C_{\text{MIC}} = \frac{\pm A_1 B_1 \pm A_2 B_2 \pm \dots \pm A_n B_n}{[\max A_i B_i] \cdot n} = \frac{\sum_{i=1}^n (\pm A_i B_i)}{[\max A_i B_i] \cdot n}; \quad (2)$$

$$C_{\text{MIC}} = \frac{5}{9 \cdot 17} = 0,033,$$

де C_{MIC} – коефіцієнт впливу факторів безпосереднього оточення підприємств;

A – експертна оцінка важливості фактора для галузі;

B – експертна оцінка впливу фактора на об'єднання підприємств;

n – кількість факторів впливу.

Рівень впливу факторів безпосереднього оточення підприємства оцінювали за такою шкалою значень коефіцієнта:

якщо значення коефіцієнта впливу факторів безпосереднього оточення підприємства додатне: від 0,0 до 0,35 – нейтральний вплив, від 0,35 – до 0,50 сприятливий вплив, від 0,50 до 1,00 – позитивний вплив;

якщо значення коефіцієнта впливу факторів безпосереднього оточення підприємства від'ємне: від 0 до 0,35 – негативний вплив, від 35 – до 50 загрожуючий вплив, від 0,50 до 1,00 – знищуючий вплив [4].

За результатами аналізу встановлено, що значення коефіцієнта впливу безпосереднього оточення підприємства – 0,033, додатне. Це свідчить про низький рівень використання можливостей підприємства з боку мікросередовища. Сукупний вплив факторів безпосереднього оточення підприємства оцінюється позитивно.

Таблиця 2

Оцінки факторів впливу безпосереднього оточення на економічний розвиток ПАТ «Запоріжсталь»

№	Фактори мікросередовища	Важливість для галузі (1, 2, 3)	Ступінь впливу (0,1, 2, 3)	Характер впливу (+ / -)	Оцінки впливу
I Споживачі:					
1	стабільна географія експорту товарів	3	3	+	+9
2	збільшення поставок в країні ЄС	3	3	+	+9
3	втрата країни-споживача Росії	3	3	-	-9
4	сприятливе ставлення покупців до інноваційних рішень	2	2	+	+4
5	наявність незадоволеного попиту	3	1	+	+3
6	зростання попиту	3	3	+	+6
7	високий ступінь задоволеності продукцією	2	2	+	+4
	Разом за споживачами				+26
II Постачальники:					
8	тривале співробітництво з постачальниками	3	2	+	+6
9	збільшення присутності в корпоративних правах підприємств	3	3	+	+9
10	подорожчання тарифів на електроенергію та природний газ	3	2	-	-6
11	збільшення цін постачальників	2	3	-	-6
12	скорочення кількості постачальників	2	1	-	-2
	Разом за постачальниками				+1
III Конкуренти:					
13	швидке зростання обсягів виробництва в Китаї, на Близькому Сході та в Африці	3	3	-	-9
14	поява нових технологій у конкурентів	3	3	-	-9
15	поява товарів-замінників	2	2	-	-4
16	значний вхідний бар'єр до ринків збуту	2	2	-	-4
17	відхід з ринку дрібних підприємств	2	2	+	+4
	Разом за конкурентами				-22
	Разом				5

Таблиця 3

Фактори впливу внутрішнього середовища на економічний розвиток ПАТ «Запоріжсталь»

№	Фактори внутрішнього середовища	Важливість для галузі (1, 2, 3)	Ступінь впливу (0,1,2,3)	Характер впливу (+ / -)	Оцінки впливу
I Персонал:					
1	висока кваліфікація персоналу	3	3	+	+9
2	високопрофесійна команда співробітників	3	3	+	+9
3	низька плинність кадрів	2	2	+	+4
4	мотиваційна система оплати праці	2	2	+	+4
	Разом:				+26
II Організація і управління:					
5	наявність стратегії розвитку	3	3	+	+9
6	адекватна цілям організаційна структура	2	3	+	+6
7	наявність корпоративної культури	1	3	+	+3
	Разом:				+18
III Виробничо-збутова діяльність:					
8	наявність великого досвіду	3	3	+	+9
9	відпрацьована технологія виробництва	3	3	+	+9
10	стійкі відносини з постачальниками	3	3	+	+9
11	висока культура ведення збутової діяльності	2	3	+	+6
12	рівень матеріально-технічного постачання	2	3	+	+6
13	неналежне технологічне оновлення	3	3	-	-9
14	нестача сучасного програмного забезпечення	2	2	-	-4
	Разом:				+26
IV Фінанси:					
18	стабільне фінансове становище	3	3	+	+9
19	ефективне управління витратами	2	2	+	+4
20	зростання прибутку	3	3	+	+9
21	недостатність фінансування розвитку підприємства	2	3	-	-6
	Разом:				+16
V Маркетинг:					
22	позитивний імідж підприємства	3	3	+	+9
23	широкий асортимент	3	3	+	+9
24	нездатність швидкого реагування на зміни попиту з боку споживачів взагалі та конкретних замовлень зокрема	2	3	-	-6
25	нестача інформації для проведення комплексного аналізу та обстеження	3	2	-	-6
26	використання сучасних засобів стимулювання споживачів	2	2	+	+4
27	наявність відділу маркетингу	2	3	+	+6
28	не використовуються достатньою мірою сучасні методи аналізу і прогнозування діяльності	2	2	-	-4
29	недосконала система управління стосунками із споживачами	2	2	-	-4
	Разом:				+14
	Разом за факторами внутрішнього середовища безпосереднього оточення				+100

У таблиці 3 наведено фактори впливу внутрішнього середовища на економічний розвиток ПАТ «Запоріжсталь».

Вплив внутрішнього середовища на розвиток підприємства оцінювали за коефіцієнтом впливу факторів внутрішнього середовища на об'єднання підприємств, який розраховується за формулою (3):

$$C_{\text{MAC}} = \frac{\pm A_1 B_1 \pm A_2 B_2 \pm \dots \pm A_n B_n}{[\max A_i B_i] \cdot n} = \frac{\sum_{i=1}^n (\pm A_i B_i)}{[\max A_i B_i] \cdot n}; \quad (3)$$

$$C_{\text{MAC}} = \frac{100}{9,29} = 0,38,$$

де C_{MAC} – коефіцієнт впливу факторів внутрішнього середовища на розвиток підприємства;

A – експертна оцінка важливості фактора для галузі;

B – експертна оцінка впливу фактора на підприємство;

n – кількість факторів впливу.

Рівень впливу факторів внутрішнього середовища на розвиток підприємства оцінювали за такою шкалою значень коефіцієнта:

від 0 до 0,50 – слабка позиція, від 0,50 – до 0,75 середня позиція, від 0,75 до 1,00 – сильна позиція [4].

Коефіцієнт впливу факторів внутрішнього середовища становить 0,38, що свідчить про слабку позицію і потребує розробки стратегії розвитку підприємства.

У таблицях 4 та 5 наведено результати SWOT – аналізу економічної діяльності ПАТ «Запоріжсталь».

Рівень впливу поля SO матриці SWOT-аналізу на ПАТ «Запоріжсталь» – 0,61. Це свідчить про зна-

Таблиця 4

SWOT – аналіз ПАТ «Запоріжсталь»

№		Можливості з боку																				
		Макросередовища						Мікросередовища														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11										
Опис можливостей		Державна підтримка галузі	Зростання світового попиту на метали	Вихід з економічної кризи	Нові ринки в зв'язку із вступом до СОТ	Зростання рівня соціальних потреб населення	Переорієнтування життєвих цінностей	Нові технологічні рішення	Удосконалення якості існуючих продуктів	Тенденції в науково-технічному прогресі	Підвищення залучення іноземних інвестицій	Світове визнання та відомість нава	Стабільна географія експорту товарів	Збільшення поставок в країни ЄС	Сприятливе ставлення покупців до інноваційних рішень	Високі ступені задоволеності продукцією	Нааявність незадоволеного попиту	Зростання попиту	Збільшення присутності в корпоративних правах підприємств	Тригале співробітництво з партнерами	Вихід з ринку ліричних підприємств	
Сильні сторони		Опіння впливу	9	9	9	9	2	9	6	6	3	9	6	9	4	4	3	6	9	6	4	
Слабкі сторони		№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Опис сильних та слабких сторін		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		9	18	18	18	18	11	11	15	15	12	18	15	15	18	13	13	12	15	18	15	13
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		6	15	15	15	15	8	15	12	12	9	15	12	15	15	10	10	9	12	15	12	10
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		6	15	15	15	15	8	15	12	12	9	15	12	15	15	10	10	9	12	15	12	10
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		6	15	15	15	15	8	15	12	12	9	15	12	15	15	10	10	9	12	15	12	10
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		9	18	18	18	18	11	18	15	15	12	18	15	18	18	13	13	12	15	18	15	13
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13	13	6	13	10	10	7	13	10	13	13	8	8	7	10	13	10	8
		4	13	13	13																	

Продовження таблиці 4

№	Опис можливостей	Загрози з боку																				
		Макросередовища						Мікросередовища														
5	Нестача інформації для проведення комплексного аналізу	-6	3	3	3	3	-4	3	0	0	-3	3	0	3	3	-2	-2	-3	0	3	0	-2
6	Не використовуються достатньою мірою сучасні методи аналізу і прогнозування діяльності	-4	5	5	5	5	-2	5	2	2	-1	5	2	5	5	0	0	-1	2	5	2	0
7	Недосконала система управління стосунками із споживачами	-4	5	5	5	5	-2	5	2	2	-1	5	2	5	5	0	0	-1	2	5	2	0

№	Опис можливостей	Загрози з боку																				
		Макросередовища						Мікросередовища														
1	Нестабільна політична ситуація в Україні	-2	-3	-2	-4	-9	-4	-2	-2	-4	-2	-2	-6	-3	-9	-6	-2	-2	-9	-9	-4	-4
2	Гальмування економічних реформ	7	6	7	5	0	7	5	7	5	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
3	Висока кваліфікація персоналу	9	7	5	3	5	0	7	5	7	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
4	Високопрофесійна команда співробітників	9	7	5	3	5	0	7	5	7	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
5	Низька плинність кадрів	4	2	1	2	0	-2	0	2	0	2	2	-2	1	-5	-2	2	-5	-5	0	0	0
6	Мотиваційна система оплати праці	4	2	1	2	0	-2	0	2	0	2	2	-2	1	-5	-2	2	-5	-5	0	0	0
7	Наявність стратегії розвитку	9	7	6	7	5	3	5	7	5	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
8	Адекватна цілям організаційна культура	6	4	3	4	2	0	2	4	2	4	4	3	0	-3	0	4	-8	-3	2	2	2
9	Наявність великого досвіду	9	7	6	7	5	3	5	7	5	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
10	Відпрацьована технологія виробництва	9	7	6	7	5	3	5	7	5	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
11	Стійкі і тривалі відносини з постачальниками	9	7	6	7	5	3	5	7	5	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
12	Висока культура ведення торгівельної діяльності	6	4	3	4	2	0	2	4	2	4	4	3	0	-3	0	4	-3	-3	2	2	2
13	Стабільне фінансове становище	9	7	6	7	5	3	5	7	5	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
14	Ефективне управління витратами	4	2	1	2	0	-2	0	2	0	2	2	-2	1	-5	-2	2	-5	-5	0	0	0
15	Зростання прибутку	9	7	6	7	5	3	5	7	5	7	7	3	6	0	3	7	0	0	0	5	5
16	Позитивний імідж	4	2	1	2	0	-2	0	2	0	2	2	-2	1	-5	-2	2	-5	-5	0	0	0

Сильні сторони

Слабкі сторони

Закінчення таблиці 4

15	Широкий асортимент	9	7	6	7	5	3	5	0	7	0	0	3	3	7	0	0	5	5
16	Використання сучасних засобів стимулювання споживачів	4	2	1	2	0	-2	0	-5	2	2	-2	-2	-2	2	-5	-5	0	0
17	Наявність відділу маркетингу	6	4	3	4	2	0	2	-3	4	4	3	0	0	4	-3	-3	2	2
18	Обмежене матеріально-технічне постачання	6	4	3	4	2	0	2	-3	4	4	3	0	0	4	-3	-3	2	2
1	Неналежне техно-логічне оновлення	-9	-11	-12	-11	-13	-15	-13	-18	-11	-15	-12	-18	-15	-11	-18	-18	-13	-13
2	Нестача сучасного програмного забезпечення	-4	-6	-7	-6	-8	-10	-8	-13	-6	-10	-7	-13	-10	-6	-13	-13	-8	-8
3	Недостатність фінансування розвитку підприємства	-6	-8	-9	-8	-10	-12	-10	-15	-8	-12	-9	-15	-12	-8	-15	-15	-10	-10
4	Нездатність швидко реагувати на зміни попиту	-6	-8	-9	-8	-10	-12	-10	-15	-8	-12	-9	-15	-12	-8	-15	-15	-10	-10
5	Нестача інформації для проведення комплексного аналізу	-6	-8	-9	-8	-10	-12	-10	-15	-8	-12	-9	-15	-12	-8	-15	-15	-10	-10
6	Не використовуються достатньою мірою сучасні методи аналізу і прогнозування діяльності	-4	-6	-7	-6	-8	-10	-8	-13	-6	-10	-7	-13	-10	-6	-13	-13	-8	-8
7	Недостатня система управління стосунками зі споживачами	-4	-6	-7	-6	-8	-10	-8	-13	-6	-10	-7	-13	-10	-6	-13	-13	-8	-8

чний рівень впливу даного квадранта на підприємство. Рівень впливу поля ST матриці SWOT-аналізу – 0,11, це свідчить про середній рівень впливу даного квадранта на підприємство.

Рівень впливу поля WO матриці SWOT-аналізу на ПАТ «Запоріжсталь» 0,05, це підтверджує незначний вплив даного квадранта на підприємство. Проте рівень впливу поля WT (-0,58) має від'ємне значення та свідчить про загрозливий вплив даного квадранта на ПАТ «Запоріжсталь».

Таблиця 5
Середні значення результату SWOT-аналізу
ПАТ «Запоріжсталь»

	Можливості (O)	Загрози (T)
Сильні сторони (S)	0,61	0,11
Слабкі сторони (W)	0,05	- 0,58

За результатами комплексного аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища організації та враховуючи ринкову ситуацію ПАТ «Запоріжсталь» запропоновано стратегію його розвитку, яка полягає в зміцненні позицій на ринку, що відноситься до стратегій концентрованого зростання.

За результатами аналізу конкуренції на ринку чорної металургії стратегія ПАТ «Запоріжсталь» характеризується чітко визначеними показниками зворотної вертикальної інтеграції, що спрямовані на утворення умов для економічного зростання комбінації за рахунок придбання, утворення або підсилення контролю за структурами, відповідальними за постачання. Завдяки таким діям стабілізується або захищається стратегічно важливе джерело постачання, зменшується залежність від постачальників, стабілізуються ціни на продукти та послуги комбінату.

За результатами досліджень ПАТ «Запоріжсталь» надано конкретні рекомендації щодо реалізації визначених стратегій його розвитку, а саме:

- нарощування обсягів виробництва та розширення асортименту металопродукції, підвищення її якості та конкурентноздатності;
- модернізація виробничого процесу;
- посилена увага до зменшення витрат підприємства;
- плідна робота з потенційними замовниками металу для максимально точного визначення рівня технічних та технологічних вимог до продукції;
- зниження коопераційних ризиків при співробітництві з постійним колом постачальників основної сировини та матеріалів, укладення довгострокових договорів з урахуванням оптимальних партій закупівель;
- залучення додаткових фінансових ресурсів шляхом укладання договорів, що передбачають поетапну оплату виготовленої продукції.

Висновки. За результатами дослідження обґрунтовано вибір стратегій розвитку та рекомендовано їх до реалізації ПАТ «Запоріжсталь». А саме, запропоновано стратегію посилення позицій на ринку, яка відноситься до стратегії концентрованого зростання та зворотної вертикальної інтеграції. Розроблені стратегії дозволяють визначити перспективу розвитку ПАТ «Запоріжсталь», вдосконалити систему стратегічного управління, збільшити ефективність роботи, конкурентоспроможність продукції підприємства, покращити фінансово-економічні результати діяльності.

Реалізація стратегії посилення позицій на ринку потребує значних маркетингових зусиль в області

управління асортиментом, реклами, ціноутворення, якісного обслуговування споживачів, тому як перспективу подальших наукових розробок у цьому напрямку необхідно розглянути впровадження концепції маркетингового управління в діяльність підприємств металургійної галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аніщенко В.О. Особливості стратегічного розвитку компанії з метою збільшення її вартості / В.О. Аніщенко, В.Г. Маргасова, Н.В. Ткаленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 67-75.
2. Лозовський Ю.А. Формування стратегії як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК / Ю.А. Лозовський // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3 (81). – С. 84-88.
3. Малецький М.О. Проектні засади інноваційного менеджменту гірничо-металургійного та енергетичного комплексів / М.О. Малецький, В.А. Шаповал, О.Г. Джур // Металлургическая и горнорудная промышленность. – 2012. – № 1. – С. 109-111.
4. Пуліна Т.В. Методичні підходи до створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості / Т.В. Пуліна // Монографія. – Запоріжжя: «Акцент», 2013. – 408 с.
5. Рачинський А.І. Стратегічне управління в контексті сучасних західноєвропейських підходів / А.І. Рачинський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – № 3. – С. 12-20.

УДК 338.487

Рєга М.Г.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу
Мукачівського державного університету

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МАРКЕТИНГУ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

У статті йдеться про становлення та розвиток маркетингу в туризмі. Розглядається сфера туризму та тенденції розвитку сучасного маркетингу відносно. Визначено роль маркетингу в умовах економічної кризи. Особливу увагу приділено розгляду теоретичних та практичних заходів сутності маркетингу в туристичній сфері. Досліджено методи та підходи оцінки ефективності маркетингової діяльності.

Ключові слова: туристичний маркетинг, туристична сфера, туристичний продукт, маркетинг відносно, маркетинг споживача.

Рєга М.Г. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МАРКЕТИНГА В ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

В статье говорится о становлении и развитии маркетинга в туризме. Рассматривается сфера туризма и тенденции развития современного маркетинга отношений. Определена роль маркетинга в условиях экономического кризиса. Особое внимание уделено рассмотрению теоретических и практических заданий сущности маркетинга в туристической сфере. Исследованы методы и подходы оценки эффективности маркетинговой деятельности.

Ключевые слова: туристический маркетинг, туристическая сфера, туристический продукт, маркетинг отношений, маркетинг потребителя.

Rega M.G. THE DEVELOPMENT MARKETING IN THE TOURISM SECTOR

The article refers to the establishment and development of marketing in tourism. We consider tourism and trends of modern marketing relationship. The role of marketing in the economic crisis. Particular attention is paid to the theoretical and practical measures essence of marketing in the tourism sector. The methods and approaches for evaluating the effectiveness of marketing activities.

Keywords: tourism marketing, tourism sector, tourist product, relationship marketing, marketing consumer.

Постановка проблеми. Однією з найбільш динамічних та найбільш прибуткових галузей світової економіки є туризм. За даними Міжнародної туристичної організації частка туризму у світовому ВВП становить близько 9% та близько 30% у світовому експорті послуг та 6% від обсягів світової торгівлі. Зростання індустрії туристичних послуг стимулюється ростом чисельності та доходів населення, зменшенням робочого часу та збільшенням часу на відпочинок, значним поліпшення транспортної інфраструктури. На сьогодні сфера туризму є одним із найважливіших чинників соціального та економічного розвитку. Туризм позитивно впливає на розвиток національних економік, дозволяє збільшувати валютні надходження, поліпшує показники платіжного балансу, сприяє ефективному використанню природного та історико-культурного потенціалу.

У даному контексті особливої актуальності набуває специфічна галузь маркетингу – туристичний маркетинг. Туристичні підприємства для успішної роботи та зайняття своєї ніші на ринку послуг повинні використовувати маркетингову діяльність, для

того щоб розпізнати, ідентифікувати і оцінити існуючий або прихований попит на послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання маркетингу в туризмі досліджувала велика кількість вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: А. Барішев, С. Брігс, Л. Бухаріна, Н. Восколович, Т. Дашкова, А. Дурович, М. Мальська, Г. Мунін, Ю. Правик, О. Романенко, С. Скибінський, С. Скобкін, З. Тимошенко, В. Янкевич та ін.

Туризм за головними характеристиками суттєво не відрізняється від інших форм господарської діяльності. Тому засади сучасного маркетингу можуть бути застосовані і в туризмі.

Водночас туризм має свою специфіку, яка відрізняє його не лише від торгівлі товарами, а й від інших форм торгівлі послугами. Йдеться про особливий характер споживання туристичних послуг і товарів у місці їх виробництва, а також у певній ситуації.

Постановка завдання. Існує багато визначень туристичного маркетингу. Так, французькі науковці Р. Ланкар та Н. Ольє відмічають, що туристичний маркетинг – це серія основних методів і прийомів, ви-

роблених для дослідження, аналізу та вирішення поставлених завдань щодо найповнішого задоволення потреб туристів, а також визначення найраціональніших способів ведення справ туристичними фірмами [10, с. 39].

Швейцарський дослідник К. Крипендорф визначає маркетинг у туризмі як систематичну координацію діяльності туристичних підприємств, а також приватну та державну політику в галузі туризму.

Туристичний маркетинг є складовою частиною маркетингу сфери послуг, тому рекомендації туристичного маркетингу необхідно використовувати при створенні служб сервісу, для планування і контролю якості їхньої роботи. Для бюро подорожей, ресторанів і місцевих бюро по туризму, готелів маркетинг – зовсім не одне і те ж. Кінцеві цілі маркетингу різні в підприємства, що прагне збільшити свій прибуток, у національної чи регіональної адміністрації, що хоче заманити в регіон якнайбільше туристів, і в туристичній організації, транспортних, готельних і ресторанних мереж. Але усі вони в більшому чи меншому ступені займаються маркетингом.

Всесвітня туристична організація визначає такі функції туристичного маркетингу:

- встановлення контактів з клієнтами – переконання клієнта в тому, що передбачуване місце відпочинку і наявний там сервіс, визначні місця та все інше відповідають його запитам;

- розвиток – проектування нововведень, нових послуг і продуктів, які зможуть забезпечити нові можливості для збуту, а також повніше задовольнити потреби туристів;

- контроль – аналіз результатів діяльності по просуванню послуг на туристичний ринок і перевірку того, наскільки ці результати відображають використання можливостей туристичної фірми.

Сутність маркетингу полягає в тому, щоб пропозиції туристичних послуг в обов'язковому порядку повинні орієнтуватися на споживача, а також узгоджувати можливості підприємства з вимогами ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи управління маркетингом в індустрії туризму передбачено досягнення наступних маркетингових цілей: визначення можливостей ринку та ресурсів компанії, планування та здійснення маркетингової діяльності, яка є необхідною для досягнення цілей фірми.

У зв'язку з цим управління маркетингом має проводитись у масштабі всього підприємства і стати завданням для цілого підприємства, а не обмежуватись лише рамками відділу маркетингу. Ефективні маркетингові рішення в сфері обслуговування туристів повинні координуватися та інтегруватися з управлінням операціями виробництва послуг, а також з управлінням персоналом та фінансами.

Будь-яка туристична фірма повинна самостійно стежити за усіма змінами, що відбуваються на ринку туристичних послуг. Погляди, потреби та бажання клієнтів є дуже мінливими, і фірмам необхідно встигати реагувати на зміни. Відставання погрожує незадоволенням споживачів, що може привести не тільки до їх втрати, але і до падіння репутації фірми.

Для успішного ведення справ у туристичному бізнесі необхідно не тільки вміти надавати якісні послуги, але і знати, кому вони необхідні, для яких цілей. Для цього проводяться маркетингові дослідження. Цілком очевидно, що маркетингові дослідження є вкрай необхідними. Вони обов'язково вимагають комплексного і детального підходу. За умови ретельної розробки і дотримання усіх необхідних правил

засоби та сили, витрачені на проведення маркетингового дослідження, сповна скуповуються і багато в чому визначають успішну роботу фірми.

Одним із центральних елементів маркетингової діяльності туристичних фірм є проведення рекламних кампаній.

Для того щоб реально використовувати маркетинг, як надійний інструмент досягнення успіху на ринку, керівникам і спеціалістам туристичних підприємств необхідно оволодіти його методологією і вмінням творчо застосовувати її в залежності від конкретних ситуацій. Ці специфічні особливості туристичного продукту впливають на маркетинг у туризмі. Як немає однозначного визначення маркетингу в цілому, так відсутнє єдине тлумачення маркетингу в туризмі.

У традиційному виробництві з конкретним результатом роботи поняття маркетингу має конкретніший зміст. У туризмі результат діяльності зводиться до туристичного продукту. Основний туристичний продукт – це комплексне обслуговування, тобто стандартний набір послуг, який продають туристам в одному «пакеті».

Втім туристичний продукт, окрім загальних специфічних характеристик послуг, має певні відмінності:

1. Це комплекс послуг і товарів, що характеризується складними взаєминами між різними компонентами.

2. Попит на туристичні послуги надзвичайно еластичний щодо рівня доходу та цін, але певним чином залежить і від політичних та соціальних умов.

3. Зазвичай споживач не може побачити турпродукт до моменту його споживання, а власне споживання відбувається безпосередньо на місці виробництва туристичної послуги.

4. Споживач долає відстань, яка віддаляє його від продукту і місця споживання, а не навпаки.

5. Турпродукт залежить від таких змінних, як простір і час, для нього характерні коливання попиту.

6. Туристичний продукт є зусиллям багатьох підприємств, кожне з яких має свої методи роботи, специфічні потреби й різні комерційні цілі.

7. Неможливо досягти високої якості туристичних послуг навіть за найменших недоліків, оскільки обслуговування туристів якраз і складається з дрібниць і найменших деталей.

8. На якість туристичних послуг впливають зовнішні чинники форс-мажорного характеру (кліматичні умови, погода, політика в галузі туризму, міжнародні події тощо).

Вказані специфічні особливості туристичного продукту, що впливають на маркетинг у туризмі.

Оскільки туристичний продукт насамперед має бути хорошим придбанням, то туристичний маркетинг є низкою послідовних дій туристичних підприємств, спрямованих на досягнення цієї мети. Тому логічним і обґрунтованим є таке визначення туристського маркетингу: маркетинг у туризмі – це система безупинного узгодження пропонованих послуг з послугами, які користуються попитом на ринку і які туристичне підприємство спроможне запропонувати з прибутком для себе і ефективніше, аніж у конкурентів.

Фахівці виділяють п'ять груп факторів, що впливають на формування туристських потреб:

1. Природні фактори (географічне положення місця відпочинку, клімат, флора, фауна й ін.).

2. Соціально-економічний розвиток місця відпочинку (мова, економічний і культурний рівень розвитку країни).

3. Матеріальна база туристської індустрії (транспорт, готелі, підприємства харчування, дозвілля, спортивно-курортні й ін.).

4. Інфраструктура місця відпочинку (комунікації, під'їзні колії, висвітлення, пляжі, стоянки, садово-паркові господарства й ін.).

5. Туристська пропозиція (ресурси гостинності, у тому числі екскурсійна, пізнавальна, спортивна, розважальна, курортна і рекреаційна пропозиції).

Основними мотивами вибору туристських послуг, як правило, є вид туризму і визначений рівень (клас) обслуговування, тривалість відпочинку. Специалізація ж обслуговування за віковим принципом і за складом родини диктується специфікою обслуговування людей різних вікових груп, що виникає на основі психофізіологічних особливостей того чи іншого віку, і обумовлюється величиною потоків туристів на конкретну матеріальну базу.

Головне, на що повинні бути спрямовані методи сучасного маркетингу, – виявлення можливостей найбільш повного задоволення потреб людей з погляду психологічних і соціальних факторів, а також визначення оптимальних способів фінансової діяльності туристичних фірм, виходячи із наявних ресурсів.

Виокремлюють такі рівні використання маркетингу в сфері туризму:

- маркетинг туристичних підприємств;
- маркетинг виробників туристичних послуг;
- маркетинг туристичних організацій;
- маркетинг територій та регіонів.

Маркетинг туристичних підприємств, що є основною ланкою підприємницької діяльності у сфері туризму, представляє собою процес узгодження їх можливостей і запитів споживачів. Результатом цього процесу є надання туристам послуг, які задовольняють їхні потреби, і отримання підприємством прибутку, необхідної для його розвитку і кращого задоволення запитів споживачів у майбутньому.

Маркетинг виробників туристичних послуг розглядається як система комплексного вивчення потреб і попиту з метою організації надання послуг, максимально орієнтованого на задоволення потреб конкретних споживачів та забезпечення найбільш ефективних форм і методів обслуговування.

Наступні два рівні характеризують сферу некомерційного маркетингу в туризмі.

Маркетинг туристичних організацій, що представляють і захищають колективні інтереси підприємців у сфері туризму, розуміється як діяльність, вживаються з метою створення, підтримки або зміни сприятливого громадської думки.

Маркетинг територій та регіонів – діяльність, що вживаються з метою створення, підтримки або зміни поведінки клієнтів стосовно конкретним населеним пунктам, регіонам чи навіть країнам у цілому. Подібної діяльністю займаються регулюючі та координуючі органи в туризмі на муніципальному, регіональному та національному рівнях.

Маркетинг у туризмі для застосування й ефективного розвитку потребує:

- глибокого насичення ринку послугами, тобто існування ринку покупця;
- високої конкурентної боротьби туристичних фірм за переваги споживачів;
- вільних ринкових відносин, тобто можливості без адміністративних обмежень вибирати ринки збуту та ділових партнерів, встановлювати ціни, проводити комерційну роботу тощо;
- вільної діяльності адміністрації туристичного підприємства щодо визначення цілей фірми, стра-

тегії, управлінських структур, розподілу коштів за статтями бюджету і т. д.

Головні принципи та вимоги, покладені в основу маркетингу туризму, визначають його призначення, яке полягає в тому, що пропозиції туристських послуг повинні обов'язково орієнтуватися на споживача, а можливості підприємства – постійно узгоджуватися з вимогами ринку. Зважаючи на це, для маркетингу в туризмі характерні:

- орієнтація на ефективне розв'язання проблем конкретних споживачів. Ринок складають споживачі з певними потребами, для задоволення яких вони й хочуть та можуть придати туристський продукт. Власне тому ідентифікація потреб споживачів у маркетингу має особливе значення. Запропоновані на ринку продукти повинні розглядатися підприємством з урахуванням того, наскільки вони можуть задовольнити потреби споживачів.

- орієнтація на певний комерційний результат, що для фірми означає поступове оволодіння певною часткою ринку відповідно до довгострокових цілей фірми. Сформулювавши цілі, фірма визначає три компоненти маркетингової діяльності – терміни, ресурси, відповідальність і орієнтується на довгострокове прогнозування маркетингової ситуації – від платоспроможних потреб населення до власних можливостей у перспективі.

- комплексний підхід до досягнення визначених цілей, оскільки успіх забезпечує сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених засобів маркетингу. Комплексний підхід означає, що певні маркетингові дії (аналіз потреб, вивчення туристського продукту, реклама і т. д.), взяті окремо, не матимуть того ефекту, який має застосування маркетингу як системи.

- активність, наступальність, **завзятливість**, які забезпечують швидке й ефективне реагування на зміни зовнішнього середовища стосовно фірми. Без цього неможливо домогтися комерційного успіху й переваг над конкурентами.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, здійснення маркетингової діяльності потребує залучення фінансових ресурсів. Саме з позиції ефективності використання цих ресурсів часто оцінюється ефективність маркетингу. Існуючі на сьогодні методи і підходи оцінки ефективності маркетингової діяльності дозволяють відповісти на такі питання, як: обґрунтування доцільності окремої маркетингової кампанії, інтенсивність використання функції маркетингу, досягнення менеджментом цілей маркетингу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України від 15.09.1995 № 324/95 «Про туризм» <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
2. Адельсеїтова Э.Б. Обеспечение конкурентоспособности туристической фирмы на основе качества турпродукта / Э.Б. Адельсеїтова, Л.Н. Джемилева // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 236. – С. 10-13.
3. Анохіна Л.О. Вдосконалення системи маркетингу в туристичній сфері як напрям підвищення конкурентоспроможності вітчизняних санаторно-курортних підприємств / Л.О. Анохіна // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія розвитку України у глобальному середовищі». – Ялта. – листопад 2010 р. – С. 128-132.
4. Артюхова І.В. Маркетингові інструменти забезпечення конкурентоспроможності підприємства санаторно-курортного комплексу / І.В. Артюхова // Культура народов Причерноморья. – 2008. – № 144. – С. 21-23.
5. Барышев А.Ф. Маркетинг в туризме и гостеприимстве: учеб. пособие / А.Ф. Барышев. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 160 с.

6. Баумгартен Л.В. Изучение потребителей туристских услуг / Л.В. Баумгартен // Маркетинг в России и за рубежом. – 2007. – № 2. – С. 34-45.
7. Бриггс С. Маркетинг в туризме / С. Бриггс. – К.: Знання-Прес, 2005. – 358 с.
8. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм: Учебник для студентов вузов / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз; пер. с англ. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 1071 с.
9. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс. Пер. с англ. / Ф. Котлер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 656 с.
10. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер: [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.

УДК 339.137.2

Рябик Г.Є.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління підприємством
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ФОРМУВАННЯ АСОРТИМЕНТУ ПРОДУКЦІЇ, ЗБАЛАНСОВАНОГО ІЗ ВИМОГАМИ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто методичний підхід щодо вибору найбільш пріоритетних для фінансування товарів, який засновано на визначенні синергетичного ефекту, що виникає в стратегічних зонах господарювання підприємства. У межах наведеного методичного підходу запропонована авторська матриця параметрів товарного асортименту підприємства, яка дає можливість здійснювати узгоджену оцінку параметрів товарів і послуг, а також забезпечення збалансованості маркетингових заходів за критеріями рівня продажу, темпів змін обсягів збуту, рівня витрат на збут.

Ключові слова: асортимент, товарна політика, пріоритетні для фінансування товари, критерії позиціонування, маркетинговий інструментарій, матриця параметрів товарного асортименту, конкурентна позиція.

Рябик А.Е. ФОРМИРОВАНИЕ АССОРТИМЕНТА ПРОДУКЦИИ, СБАЛАНСИРОВАННОГО С ТРЕБОВАНИЯМИ СТРАТЕГИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрен методический подход относительно выбора наиболее приоритетных для финансирования товаров, который основан на определении синергетического эффекта, возникающего в стратегических зонах хозяйствования предприятия. В рамках представленного методического подхода предложена авторская матрица параметров товарного ассортимента предприятия, которая дает возможность осуществлять согласованную оценку параметров товаров и услуг, а также обеспечения сбалансированности маркетинговых мероприятий по критериям уровня продаж, темпов изменения объемов сбыта, уровня затрат на сбыт.

Ключевые слова: ассортимент, товарная политика, приоритетные для финансирования товары, критерии позиционирования, маркетинговый инструментарий, матрица параметров товарного ассортимента, конкурентная позиция.

Ryabik A.E. THE FORMATION OF THE PRODUCT RANGE, BALANCED WITH THE REQUIREMENTS OF THE STRATEGY OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

In the article the methodical approach regarding the selection of the highest priority for funding of the goods which is based on the determination of the synergistic effect, resulting in strategic areas of the business enterprise. In the framework presents a methodological approach proposed by the authors, the matrix parameters in the product portfolio of the company, which allows consistent estimation of the parameters of goods and services, and ensuring the balance of marketing activities according to the criteria of the level of sales, the rate of change of sales, cost of sales.

Keywords: range, product policy, priority for the financing of goods criteria positioning, marketing tools, matrix parameters product range, competitive position.

Постановка проблеми. Наявність складного комплексу різноманітних факторів, які надають довгостроковий вплив на прийняття і реалізацію управлінських рішень щодо удосконалення товарного асортименту підприємства, вимагає формування стратегічного підходу до вирішення цього завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням конкурентоспроможності підприємства в площині формування товарного асортименту займалися багато видатних вчених: Е.П. Голубков [1], П.С. Завьялов [2], М.І. Иванова [3], И.М. Лифиц [4], та інші, але за думкою автора, на ретельну увагу заслуговує розробка рекомендацій щодо маркетингового забезпечення реалізації товарного асортименту підприємства.

Постановка завдання. На основі викладеного матеріалу є можливість визначення конкурентної позиції окремих видів продукції, які входять до товарного асортименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поглиблення сучасних тенденцій розвитку ринку, пов'язаних із підвищенням мінливості попиту споживачів та неухильним загостренням конкурентного суперництва, вимагають від виробників продукції безупинного оновлення асортименту продукції, яка виробляється, активізації зусиль відносно розробки та реалізації продуктово-інноваційної політики, спрямованої на пошук оригінальних, більш досконалих шляхів задоволення запитів покупців.

При цьому слід враховувати, що кожен з товарів, які входять у товарний асортимент, який пропонується підприємством ринку, проходить також через всі фази власного життєвого циклу (ЖЦТ), що спонукає виробників здійснювати активний пошук максимально прибуткових варіантів сполучення продуктів, розподілу доходу і витрат за етапами ЖЦТ та вирішувати інші завдання в сфері встанов-

лення найбільш раціонального варіанту упорядкування товарного асортименту.

Планова діяльність у сфері формування та збуту товарного асортименту продукції підприємства визначає методи і пов'язана із пошуком найбільш вигідних і привабливих для здійснення господарських операцій цільових ринків та сегментів, а також із упорядкуванням та забезпеченням оптимальності (з точки зору очікуваного доходу) побудови набору товарів і послуг, які виробляються. У цілому, слід підкреслити, що неоднозначність завдань, які вирішуються в сфері формування товарного асортименту, обумовлює розмаїття існуючих підходів до визначення оптимальності сполучення при цьому товарів і послуг. Серед поглядів науковців на дану проблему можна виділити три основні концепції: маркетингову, фінансову та стратегічну (рис. 1).

Основу маркетингової концепції становить прагнення щодо згладжування впливу динаміки життєвого циклу продукції на фінансові результати роботи підприємства та сталість його конкурентних позицій.

Отже, важливим аспектом маркетингової діяльності є відстеження життєвого циклу кожного товару, що випускається підприємством, і товарного асортименту в цілому для планування як економіч-

них показників, що характеризують господарські операції, пов'язані із виробництвом і збутом цього товару, так і визначення комплексу маркетингових заходів, спрямованих на забезпечення оптимальності сполучення параметрів життєвого циклу усього асортименту товарів, які виробляються.

При цьому, з точки зору маркетингового підходу, оптимальною є ситуація упорядкованості товарного асортименту таким чином, що в його складі будуть сполучатися та взаємодоповнювати один одного для запобігання коливанням надходжень доходу від збуту продукції з різними закономірностями проходження за фазами життєвого циклу.

Таким чином, підготовка нового виробництва та удосконалення якісних параметрів продукції, що виробляється, є обов'язковою умовою забезпечення сталого економічного зростання підприємства в умовах ринкової конкуренції.

При розгляді ж питання формування товарної політики з точки зору фінансового підходу, в якості головного критерію оптимізації переважно використовується показник темпів змін власного капіталу.

Слід підкреслити, що вагомими перевагами фінансового підходу до формування товарного асортименту є можливість урахування як широкого кола

факторів, що визначають результативність дій підприємства в цій сфері, так і диференціацію впливу такого роду факторів. Диференціація впливу факторів, у свою чергу, визначає можливість підвищення вибірковості та селективності управлінського регулювання даних процесів, у т.ч. як у стратегічному, так і в поточному контексті.

Наступним етапом управлінського регулювання товарного асортименту, що виробляється на підприємстві, є визначення резервів скорочення непродуктивних витрат, що набуває особливу актуальність в умовах, наприклад, реалізації конкурентної стратегії «низьких витрат».

Належно до підходу, що пропонується, здійснення повного та всебічного аналізу можливостей визначення та наслідків використання резервів скорочення непродуктивних витрат є недоцільним, оскільки в даному випадку найбільше значення має оптимізація фінансових параметрів виробництва і продажу тих видів продукції, які відіграють вирішальну роль у формуванні доходу підприємства. Отже, необхідність урахування фактору вагомості можливих результатів оптимізації витрат обумовлюють необхідність упорядкування видів продукції саме за критерієм релевантності. Тільки за такі умови можна розраховувати на отримання відчутного економічного ефекту від здійснення даних заходів.

Незважаючи на отримані позитивні результати окремого ви-

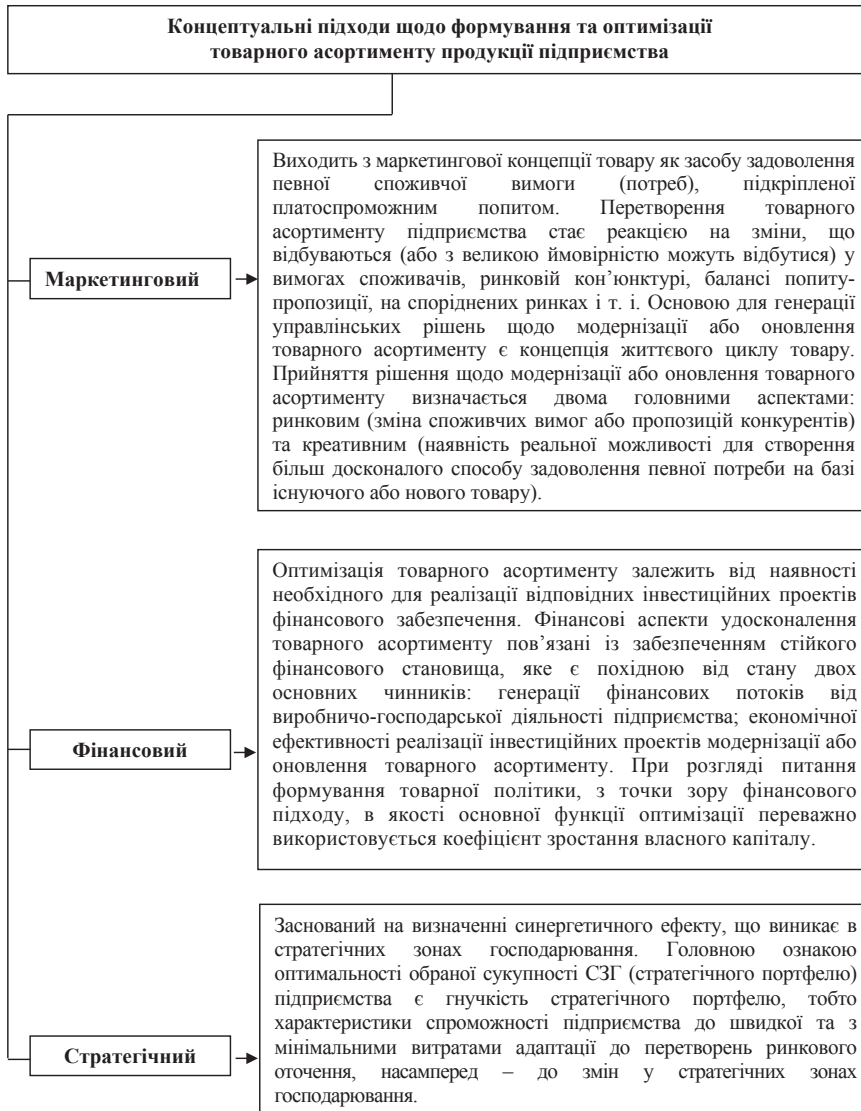

Рис. 1. Характеристика концептуальних підходів щодо формування та оптимізації товарного асортименту продукції підприємства

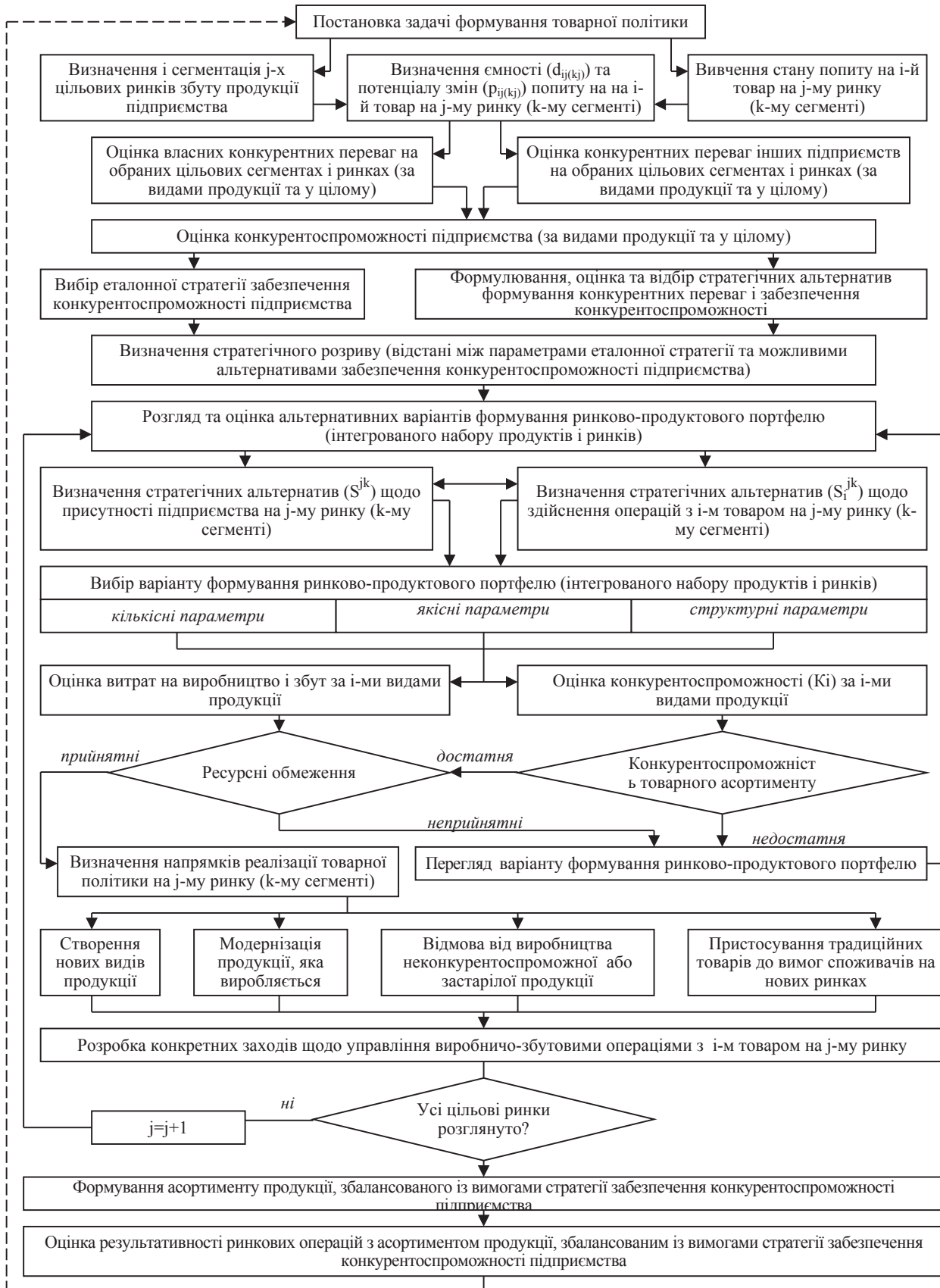
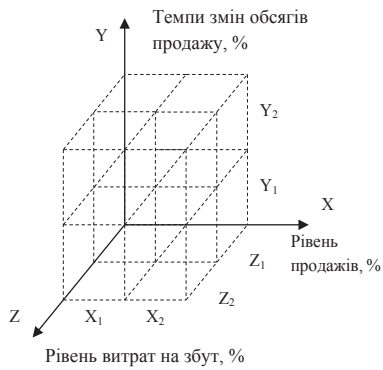

Рис. 2. Послідовність формування асортименту продукції, збалансованого із вимогами стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Критерії позиціонування:

- X_1 – рівень продажу виробу нижче від порога беззбитковості;
- X_2 – рівень продажу виробу вище від порога беззбитковості;
- Y_1 – темпи росту продажу нижче середніх за асортиментом товарів підприємства;
- Y_2 – темпи росту продажу вище середніх за асортиментом товарів підприємства;
- Z_1 – питомий рівень витрат на збут нижче середніх за асортиментом товарів;
- Z_2 – питомий рівень витрат на збут вище середніх за асортиментом товарів.

Рис. 3. Матриця параметрів товарного асортименту підприємства

користання маркетингового та фінансового підходів до формування та упорядкування товарного асортименту, слід все ж таки наголосити на доцільності поєднання обох цих концепцій у рамках єдиного стратегічного підходу. Саме таку основу покладено до побудови маркетингового стратегічного планування, важливим елементом якої виступає формування товарного асортименту, збалансованого із вимогами стратегії забезпечення КСП (рис. 2).

Збалансованість поєднання зазначених підходів у рамках запропонованої послідовності забезпечується через узагальнення та комплексну оцінку впливу на показники роботи підприємства низки параметрів товарного асортименту, що визначають його вплив на конкурентні переваги підприємства.

Після формування асортименту, оптимального з погляду рентабельності активів, природним образом виникає питання про оптимальний перерозподіл коштів, отриманих від його продажу. Ці кошти є джерелами внутрішнього фінансування, які в сполученні із залученими коштами, що є джерелами зовнішнього фінансування, утворюють капітал підприємства.

Таким чином, перед підприємством виникає проблема вибору найбільш пріоритетних для фінансування товарів. Для вирішення цієї проблеми пропонується методичний підхід, заснований на визначенні синергетичного ефекту, що виникає в стратегічних зонах господарювання підприємства.

ми рівня продажу, темпів змін обсягів збуту, рівня витрат на збут.

Особливості прояву характеристик товарного асортименту підприємства в площині сформованої матриці оцінки (рис. 3), у свою чергу, будуть визначати відмінності в маркетинговому інструментарії, який доцільно використовувати для забезпечення конкурентоспроможності (табл. 1)

Позиціонування окремих видів продукції, що входять до товарного асортименту досліджуваного підприємства пропонується проводити за методикою, приведеною в таблиці 2. В якості прикладу представлено визначення позиції трьох товарів із товарного асортименту ПАТ «Точмедприлад». Дані взяті за 2011 рік.

Встановлення осередку матриці та конкурентної позиції окремих видів продукції, що входять до товарного асортименту дозволяє запропонувати для посилення конкурентних позицій досліджуваного підприємства низку рекомендацій щодо використання маркетингового інструментарію. Так, позиціонування окремих видів продукції, що входять до товарного асортименту ПАТ «Точмедприлад» (табл. 2), дозволяє запропонувати для посилення конкурентних позицій підприємства низку заходів для впровадження системи знижок (для товару «РМО-2»), розвитку каналів комунікації та збуту («АОХ-1»), реалізації цінової стратегії «зняття вершків» («ОЗ-5»).

Таблиця 1

Рекомендації щодо маркетингового забезпечення реалізації товарного асортименту підприємства

Осередок матриці	Характеристика конкурентної позиції за видом продукції	Стадія життєвого циклу продукції	Рекомендації щодо використання маркетингового інструментарію
$X_1 Y_1 Z_1$	Низька конкурентоспроможність, несформованість попиту	Вихід на ринок	Активізація реклами. Розвиток каналів комунікації та збуту
		Спад	Поступове припинення збуту
$X_1 Y_2 Z_1$	Освоєння ринку, обмеженість конкуренції	Вихід на ринок	Розвиток каналів комунікації та збуту. Реклама
$X_1 Y_1 Z_2$	Збитковість операцій, скорочення попиту	Зрілість. Спад	Контроль бюджету маркетингу, поступове припинення збуту
$X_1 Y_2 Z_2$	Широке охоплення ринку. Виявлення та задоволення прихованих потреб споживачів	Вихід на ринок, формування попиту	Контроль бюджету маркетингу. Гнучка цінова політика. Розвиток каналів комунікації та збуту
$X_2 Y_1 Z_1$	Загострення конкуренції (переважно цінової)	Насичення ринку. Зрілість	Гнучка цінова політика. Вдосконалювання продукції
$X_2 Y_2 Z_1$	Стабільне отримання доходу без потреб в інвестуванні	Зростання. Зрілість	Агресивний захист позиції. Акумуляція доходів
$X_2 Y_1 Z_2$	Поступове посилення конкуренції. Ускладнення та розширення вимог споживачів щодо продукції	Зрілість	Поглиблення сегментації ринку. Контроль бюджету маркетингу.
		Спад	Селективна маркетингова підтримка.
$X_2 Y_2 Z_2$	Активна позиція в конкурентній боротьбі. Широке охоплення ринку	Зростання	Контроль бюджету маркетингу. Розвиток каналів комунікації і збуту. Поглиблення сегментації

Таблиця 2

**Методика визначення конкурентної позиції окремих видів продукції,
які входять до товарного асортименту**

Показник	Ум. позн.	Порядок розрахунку	Значення показника за видами продукції		
			РМО-2	АОХ-1	ОЗ-5
Ціна за од., грн/од.	Ц	Обліковий	870,0	1950,0	800,0
Питомі змінні витрати, грн/д., у т. ч.:	В ^з	Обліковий	635,1	1365,0	648,0
витрати на збут	З ^з	Обліковий	24,5	43,6	38,6
Питомий маржинальний дохід, грн/од.	М	Обліковий	234,9	585,0	152,0
Постійні витрати, грн, у т. ч.:	В ^п	Обліковий	120843,0	152363,8	65861,0
витрати на збут, грн	З ^п	Обліковий	15312,0	11562,1	6566,0
Обсяг продажу в звітному році, од.	О ¹	Обліковий	869,0	457,0	670,0
Обсяг продажу в попередньому році, од.	О ⁰	Обліковий	890,0	403,0	651,0
Питомий прибуток від реалізації, грн/од.	П	Обліковий	96,0	251,5	53,7
Кількість і-тих видів продукції в товарному асортименті, які беруться для розрахунку, од.	n	Обліковий	3		
Рівень беззбитковості продажу, од.	ОБ	$\frac{V_i^1}{M_i}$	514,0	260,0	433,0
Рівень продажу, %	X	$\frac{O_i^1}{O_{B_i}}$	169,1 (>100%)	175,5 (>100%)	154,6 (>100%)
Темпи змін обсягів продажу продукції, %	Y	$\frac{O_i^1}{O_i^0} \times 100\%$	97,8 (<100%)	113,4 (>100%)	102,9 (>100%)
Середні темпи змін обсягів продажу, %	L	$\left[\frac{\sum_{i=1}^n (O_i \times O_i^1)}{\sum_{i=1}^n (O_i \times O_i^0)} \right] : n$	104,9		
Питомі витрати на збут, грн/од.	Z	$3_i^z + \frac{3_i^p}{O_i}$	42,1	42,1	42,1
Середні питомі витрати на збут, грн/грн	ПВ _з	$\left[\frac{\sum_{i=1}^n Z_i}{\sum_{i=1}^n (O_i - \Pi_i)} \right] : n$	53,1		
Позиція за матрицею оцінки параметрів товарного асортименту	–	–	X ₂ Y ₁ Z ₁	X ₂ Y ₁ Z ₁	X ₂ Y ₁ Z ₁

Висновки. На основі викладеного матеріалу є можливість вивчення методико-методологічних засад обґрунтування управлінських рішень щодо вибору пріоритетів забезпечення конкурентоспроможності при формуванні товарного асортименту в наявних умовах обмеженості доступних інвестиційних ресурсів. Використання запропонованого методичного підходу не тільки дозволяє сформулювати збалансовану оцінку наслідків впливу змін товарного асортименту на конкурентні переваги, але й визначити пріоритетний інструментарій, застосування якого стане передумовою для зміцнення конкурентоспроможності.

Перспективи подальших досліджень. Найбільш важливими етапами процесу формування товарної політики підприємства, які потребують подальшого ретельного вивчення і деталізації є такі: визначення пріоритетів удосконалення (оптимізації) товарного асортименту підприємства; визначення пріоритетів науково-технічного розвитку підприємства; визначення потреб підприємства в інвестиційних ресурсах; планування фінансового за-

безпечення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голубков Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика / Е.П. Голубков. – М.: Издательство «Финпресс», 2005. – 464 с.
2. Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах / П.С. Завьялов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 496 с.
3. Иванова М.І. Маркетингові аспекти формування конкурентоспроможності продукції / М.І. Иванова. // Бизнес-Информ. 2012. – № 6. – С. 8-11
4. Лифиц И.М. Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг. / И. М. Лифиц. – М.: Юрайт, 2001. – 224 с.
5. Маркетинговое исследование: информация, анализ, прогноз. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 320 с.
6. Рябик Г.Е. Методичні засади оцінки стратегічних конкурентних позицій при формуванні конкурентоспроможності підприємства / Г.Е. Рябик // Вісник економіки транспорту і промисловості: збірник наукових праць. Випуск 29 – Харків: УДАЗТ, 2010. – С. 373-379.
7. Фатхудинов Р.А. Стратегический маркетинг: Учебник. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. – 640 с.

УДК 338.45:664

Сагайдак О.М.*здобувач кафедри менеджменту, управління проектами і логістики
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури***Штанько Л.О.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри прикладної економіки
Українського гуманітарного інституту,
доцент кафедри фінансів
Національного університету харчових технологій*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу рівня економічної безпеки на основі використання методик оцінки її фінансової складової. У роботі проведена оцінка стану кондитерської промисловості України з визначенням умов забезпечення економічної безпеки на рівні макросередовища кондитерського підприємства. У статті зазначені проблеми, що є основними загрозами забезпечення продовольчої безпеки галузі.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова складова економічної безпеки, методика оцінки економічної безпеки, кондитерська промисловість.

Sagajdak O.H., Shtanko L.A. ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ КОНДИТЕРСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу уровня экономической безопасности на основе использования методик оценки ее финансовой составляющей. В работе проведена оценка состояния кондитерской промышленности Украины с определением условий обеспечения экономической безопасности на уровне макросреды кондитерского предприятия. В статье указанные проблемы, которые являются основными угрозами обеспечения продовольственной безопасности отрасли.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансовая составляющая экономической безопасности, методика оценки экономической безопасности, кондитерская промышленность.

Sagajdak O.M., Shtanko L.O. THE PROBLEMS OF PROVIDING OF ECONOMIC SECURITY CONFECTIONERY INDUSTRY IN UKRAINE

The paper is devoted to the analysis the level of economic security through the use of valuation techniques of financial component. This paper evaluated the state of the confectionery industry in Ukraine with conditions to ensure economic security at macro environment of confectionery company. In the article mentioned problems that are major threats to food security industry.

Keywords: economic security, the financial component of economic security, economic security evaluation methodology and confectionery industry.

Постановка проблеми. У 2013 році харчова промисловість за обсягами виробленої та реалізованої продукції вийшла на перше місце серед усіх галузей промисловості. Питома вага реалізованої продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у загальному обсязі реалізованої промислової продукції в Україні за 2013 рік склала 19,5%. Важливе місце в структурі виробництва харчових продуктів займає кондитерська промисловість. Хоча галузь досить динамічно розвивається, підприємства стикаються з низкою проблем, які створюють загрозу для їх економічної безпеки. Оцінка останньої є достатньо складним процесом, що передбачає врахування безлічі факторів, що впливають на виробничо-господарську діяльність підприємства. Тому, оцінка економічної безпеки та виявлення проблем, що перешкоджають досягненню її нормального рівня, є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки економічної безпеки в частині фінансової безпеки присвячені роботи Л.Г. Мельника і О.І. Карінцевої [5] і С.І. Ільяшенко [1]. Автори пропонують оцінювати фінансову безпеку підприємства на основі аналізу його фінансової стійкості та достатності оборотних засобів для здійснення виробничо-збутової діяльності. Автори Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко [2] пропонують в якості критерію безпеки використовувати чистий прибуток. Оцінка здійснюється на основі порівняння з мінімальним при-

бутком, необхідним для простого відтворення. Автор Ю.В. Шутяк [7] пропонує відтворювальний підхід до оцінки економічної безпеки. Отже, наявність різних методик вимагає здійснення порівняння результатів для формулювання більш достовірних висновків.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати основну мету дослідження, яка полягає в проведенні економічної характеристики кондитерської галузі як макроскладової економічної безпеки підприємства та в здійсненні порівняльної оцінки фінансової складової економічної безпеки на основі відомих методик із визначенням основних проблем підприємств галузі, що є загрозами економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кондитерська галузь займає значну частину в харчовій промисловості України. Український ринок кондитерських виробів – один із найбільш розвинутих у вітчизняній харчовій промисловості, який протягом 2005-2013 рр. розвивався досить динамічно.

За даними міжнародної дослідницької компанії TNS, кожний українець з'їдає приблизно 2 кг шоколаду. Ця цифра менша східноєвропейського рівня щорічного споживання в 4-5 кг шоколаду на душу населення. Для прикладу, у Росії цей показник вищий – 5 кг. У Західній Європі та США – 5-6 кг шоколаду на рік. Середньостатистичний житель Швейцарії споживає понад 13 кг шоколадної продукції на рік.

Ринок кондитерської продукції умовно ділиться на три основних сегменти: цукристі, борошняні і шоколадні вироби. Найзначніший сегмент – цукристі кондитерські вироби (карамель, драже і цукерки). Сегмент борошняних виробів (печива, вафлі, торти і крекери) займає до 38,6% всього обсягу продукції, а сегмент шоколадних виробів – 5,7%. Практично всі товарні групи кондитерської промисловості розвиваються завдяки освоєнню виробниками нових рецептур і поліпшенню технологічного обладнання.

В останні роки найпомітніше розширився асортимент шоколаду плиткового (за рахунок пористого і високоякісного тонкого); шоколадних цукерок (завдяки розвитку пралінових начинок); шоколадних батончиків (особливо вафельної групи); рулетів, бісквітів (у тому числі бісквітного печива), глазурованого печива й печива з начинкою.

Упродовж багатьох років, починаючи з серпня-вересня, у кондитерській промисловості спостерігаються сезонні тенденції нарощування виробництва і розширення асортименту в кожній із товарних груп.

Події другої половини 2013 року та 2014 року негативно вплинули на стабільність ринку кондитерських виробів. Останнім часом ситуація на кондитерському ринку продовжує зазнавати змін.

Структуру реалізованої промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів за 2013 рік наведено на рис. 1.

Як бачимо з рис. 1, виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів у 2013 році склало 7,1% у загальному об'ємі. За 2013 рік, у порівнянні до 2012 року, зменшено обсяги виробництва наступних видів продукції: шоколаду та готових харчових продуктів, що містять какао – на 2,7% (вироблено 328 тис. тонн); – виробів кондитерських цукрових (у т.ч. білий шоколад), що не містять какао – на 8,7% (вироблено 197 тис. тонн).

Суттєвий вплив на зменшення обсягів промислового виробництва також мало значне зниження обсягів виробництва цукру білого кристалічного бурякового (на 41,1%, вироблено 1263,4 тис. тонн). Цей спад об'єктивно можна пояснити перевиробництвом цукру в 2012 році та, як наслідок, зменшенням посівів цукрових буряків у 2013 році.

Індекси виробництва продукції харчової промисловості за окремими видами за січень-вересень 2014 року (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) наведено в таблиці 1.

Як видно з даних таблиці, виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів має в 2014 році найнижчий індекс виробництва – 77,2%. Обсяг реалізованої промислової продукції цукру, ка-

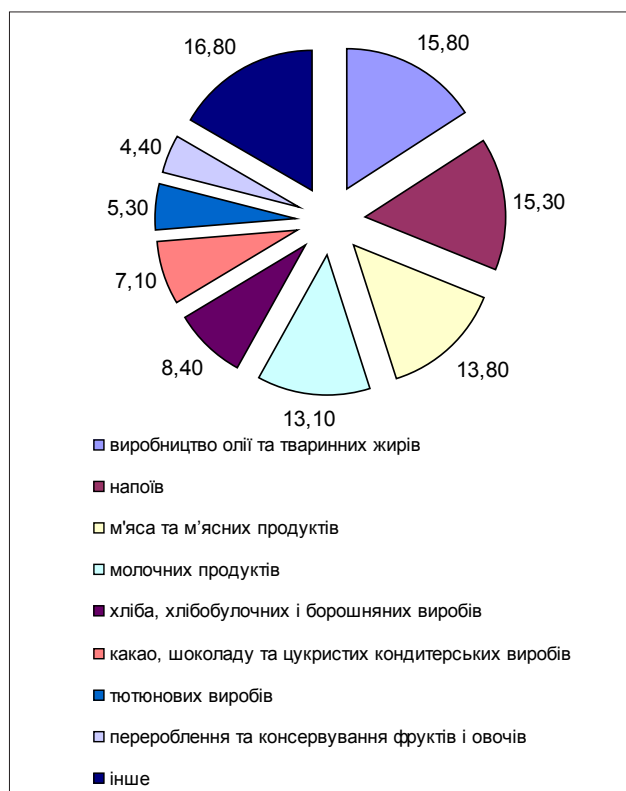

Рис. 1. Структура реалізованої промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів за 2013 рік, %

као, шоколаду та цукрових кондитерських виробів за січень-вересень 2014 року (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) становив 10208,0 млн. грн. [9]

У 2012 – 2013 рр. дві третини всього ринку і три чверті експорту контролювали 9 виробників кондитерської галузі, а саме: «Roshen», «АВК», «Конті», «Світоч» (Nestle), «Kraft Foods Україна», «Бісквіт-Шоколад», «Житомирські ласощі», «Полтавакондитер», «Світ ласощів» та ін. [4, с. 15]. Проаналізуємо рівень економічної безпеки на прикладі одного з виробників.

ПАТ «Полтавакондитер» – одне з небагатьох підприємств кондитерської промисловості, яке не зазнало збитків протягом 2007-2011 років, коли прокотилася попередня хвиля економічної кризи. Саме тому з метою аналізу умов забезпечення економічної безпеки підприємств кондитерської галузі, було обрано дане підприємство.

Таблиця 1

Індекси кондитерської продукції та цукру за окремими видами за січень-вересень 2014 року (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя), %

Виробництво	Вересень 2014 р. до серпня 2014 р.	Вересень 2014 р. до вересня 2013 р.	Січень-вересень 2014 р. до січня-вересня 2013 р.
Виробництво харчових продуктів	138,2	115,7	104,0
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання	100,3	89,5	94,3
Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	105,9	68,0	82,9
Виробництво цукру	2833,3	511,4	296,3
Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	90,7	58,8	77,2

Джерело: [8]

Публічне акціонерне товариство «Полтавакондитер» було створене на базі орендного підприємства Полтавська кондитерська фабрика. З метою збільшення торгівельної мережі воно заснувало ТОВ «ТД «ДОМІНІК-ПОЛТАВА» (м. Полтава), а також за участю сторонніх осіб такі юридичні особи: ТОВ «ТД «ДОМІНІК» (м. Дніпропетровськ), ТОВ «ТД «ДОМІНІК-КИЇВ» (м. Київ). Товариство має розгалужену мережу фірмових магазинів у Полтавській області. До основних видів діяльності ПАТ «Полтавакондитер» відносяться виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів; виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання; оптова торгівля цукром, шоколадними та кондитерськими виробами.

Основні види продукції, які виробляє Товариство – шоколад, цукерки, печиво, зефір, карамель, халва. Основними ринками збуту продукції є Грузія, Казахстан, Росія, Таджикистан, Киргизія, Азербайджан, Молдавія, Туркменія, Білорусія, Узбекистан, інші країни (Литва, Румунія, Ізраїль, Естонія, Латвія). Істотна доля продажу здійснюється через дистриб'юторів, з якими укладаються довгострокові договори.

Проведено оцінку поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки ПАТ «Полтавакондитер» і наведено в таблиці 2.

Важливим показником оцінки фінансової складової є оцінка показника рентабельності діяльності підприємства, представлена на рисунку 2.

Методику оцінки економічної безпеки в частині фінансової безпеки розглянуто в роботах Л.Г. Мельника і О.І. Карінцевої [5, с. 96] і С.І. Ільяшенко [1, с. 51]. Для кожної складової (серед них ринкова та інтерфейсна, інтелектуальна й кадрова, фінансова складові) запропонована окрема методика оцінки. Автор підтримує підхід, відповідно до якого оцінку фінансової безпеки підприємства можна виконати на основі аналізу його фінансової стійкості, ступінь якої визначається на основі

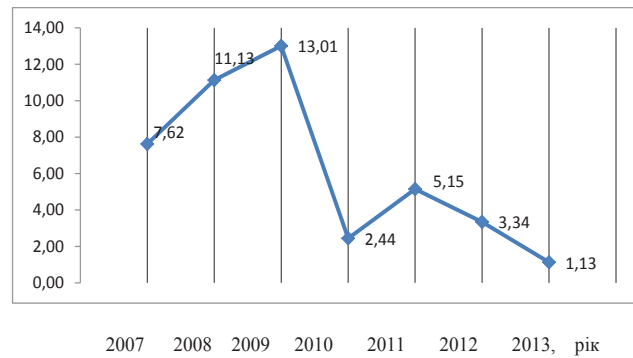

Рис. 2. Динаміка зміни рівня рентабельності (збитковості) ПАТ «Полтавакондитер», %

оцінки достатності оборотних засобів для здійснення виробничо-збутової діяльності. Цей підхід детально описується в літературі з фінансового менеджменту та оцінок ризику. Оціночні показники представлені формулами 1-3:

1) надлишок чи недостача власних оборотних засобів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства ($\pm E_c$):

$$\pm E_c = E_c - Z; \quad (1)$$

2) надлишок чи недостача власних обігових засобів, а також середньострокових і довгострокових кредитів і займів ($\pm E_m$):

$$\pm E_m = (E_c + K_m) - Z; \quad (2)$$

3) надлишок чи недостача загальної величини оборотних засобів ($\pm E_n$):

$$\pm E_n = (E_c + K_m + K_t) - Z, \quad (3)$$

де Z – сума запасів і витрат;

E_c – сума власних оборотних коштів підприємства;

K_m – середньострокові та довгострокові кредити і займи;

K_t – короткострокові кредити і займи.

Показники економічної безпеки ПАТ «Полтавакондитер» за 2009-2013 роки

Таблиця 2

Показник	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,0959	0,0624	0,1432	0,0539	0,0774
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,9271	1,5357	1,8431	1,9770	2,2764
Коефіцієнт загальної ліквідності	3,1143	2,4853	2,6378	3,0283	3,6010
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,8110	0,7542	0,7543	0,7928	0,8302
Коефіцієнт фінансової залежності	1,2331	1,3260	1,3257	1,2613	1,2045
Коефіцієнт фінансування	4,3395	3,0730	3,0708	3,8274	4,8910
Коефіцієнт маневреності власних оборотних активів	0,9480	1,1342	1,1847	1,0464	0,9369
Коефіцієнт обіговості всього капіталу підприємства	1,9263	1,7730	1,7717	1,5140	1,3661
Коефіцієнт обіговості оборотних активів	3,1281	2,7644	2,6469	2,5053	2,2835
Коефіцієнт обіговості необоротних активів	4,3779	4,3275	4,8725	4,1315	3,5440
Коефіцієнт фінансового ризику	0,2331	0,3260	0,3257	0,2613	0,2045
Рентабельність активів	0,1231	0,0232	0,0499	0,0322	0,0109
Рентабельність власних оборотних активів	0,1810	0,0353	0,0734	0,0433	0,0147
Рентабельність продукції	0,2317	0,1577	0,1586	0,2157	0,2053
Валова рентабельність продажів	0,1881	0,1362	0,1369	0,1774	0,1703
Рентабельність власного капіталу	0,1437	0,0292	0,0640	0,0418	0,0134
Коефіцієнт зношення основних засобів	0,7696	0,8785	0,8703	1,0157	1,1622
Коефіцієнт придатності основних засобів	1,2995	1,1383	1,1490	0,9845	0,8604
Коефіцієнт росту основних засобів	1,0511	1,1699	0,9423	0,9876	1,0698
Фондовіддача	3,0961	2,6813	2,8130	2,3165	1,8145
Фондоозброєність	31,9583	38,4255	47,8187	48,6764	55,6275
Матеріалоемність	0,6171	0,6703	0,6689	0,5789	0,5808

Залежно від значень оціночних показників можна виділити області фінансової стійкості та визначити рівні фінансової безпеки підприємства. Залежно від значень одержаних показників виділяють п'ять рівнів фінансової стійкості.

Абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека досягається за умови виконання наступних умов:

$$\pm E_c \geq 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0$$

Підприємство характеризується як підприємство із нормальною фінансовою стійкістю та нормальним рівнем безпеки за умови:

$$\pm E_c \approx 0, \pm E_m \approx 0, \pm E_n \approx 0$$

Хиткий фінансовий стан і нестабільний рівень безпеки мають підприємства оціночні показники яких мають значення:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0$$

Критичний фінансовий стан і критичний рівень безпеки:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n \geq 0$$

Кризовий фінансовий стан і кризовий рівень безпеки:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n < 0$$

Результати наведено в таблиці 3.

Абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека характерна для ПАТ «Полтавакондитер» протягом всього періоду.

У роботі Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко [2, с. 67] за критерій безпеки пропонується брати чистий прибуток, який порівнюється з мінімальним прибутком, необхідним для простого відтворення. Таке порівняння дозволяє визначити те, чи знаходиться підприємство в стані безпеки.

$$Pr_m = \frac{3П - (1 - ПДВ)(3П + Ам) + Ш}{(1 - ПДВ - П_{пр})} * (1 + \frac{T_i}{100}), \quad (4)$$

де Pr_m – мінімальний прибуток, необхідний для простого відтворення;

3П – витрати на оплату праці з відрахуваннями в різні фонди, тис. грн.;

Ам – амортизація основних засобів, тис. грн.;

Ш – штрафи, які відносяться на чистий прибуток, тис. грн.;

$P_{пр}$ – ставка податку на прибуток (в долях одиниці);

$Pr_{ч}$ – чистий прибуток, тис. грн.

T_i – темпи інфляції за обраний для розрахунку період (за даними Держкомстату).

Наступним іде порівняння мінімального прибутку, необхідного для простого відтворення, з чистим прибутком ($Pr_{ч}$). Якщо в поточному періоді $Pr_{ч} = Pr_m$ або $Pr_{ч} > Pr_m$, то підприємство знаходиться в економічній безпеці, якщо $Pr_{ч} < Pr_m$, то економічної безпеки в підприємства немає.

Запропонована методика не вимагає від аналітика знань економіко-математичних методів оцінки, що розширює коло користувачів.

За даними таблиці в 2009, 2012, 2013 роках економічна безпека підприємства була в загрозовому стані.

Цікавим та досить новим є методика оцінки економічної безпеки за відтворювальним підходом Ю.В. Шутяк. [7], який пропонує наступну формулу мінімального прибутку, необхідного для простого відтворення:

$$Pr_m = (BM + 3П + IOB) \frac{T_i}{100} - A, \quad (5)$$

де BM – витрати сировини, матеріалів, запасних частин і напівфабрикатів;

3П – витрати на оплату праці з нарахуваннями на соціальні потреби, тис. грн.;

IOB – інші операційні витрати, тис. грн.;

T_i – відсоток інфляції в і-му періоді;

A – амортизація основних засобів, тис. грн.;

Формула 5 відображає ситуацію, коли підприємство функціонує за рахунок власних коштів: коли просте відтворення передбачає покриття матеріальних витрат, витрат на оплату праці та інших операційних витрат, а прибуток і амортизація повинні покривати втрати від інфляції.

Таблиця 3

Діагностика фінансової безпеки ПАТ «Полтавакондитер» за період 2009-2013 рр. за методикою Л.Г. Мельника і О.І. Карінцевої, тис. грн.

Показник		2009	2010	2011	2012	2013
Показник	Запаси і витрати	46 434,0	53 934,0	48 234,0	50 368,0	50 460,0
	Власні оборотні кошти	82 692,0	84 358,0	99 410,0	96 802,0	98 890,0
	Середньострокові та довгострокові кредити і позики	0,0	0,0	0,0	370,0	196,0
	Короткострокові кредити і позики	0,0	6 000,0	7 135,0	6 794,0	823,0
	E _c	36 258,0	30 424,0	51 176,0	46 434,0	48 430,0
	E _m	36 258,0	30 424,0	51 176,0	46 804,0	48 626,0
	E _n	36 258,0	36 424,0	58 311,0	53 598,0	49 449,0
Область економічної безпеки		Абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека				

Таблиця 4

Розрахунок мінімального прибутку (тис. грн.), необхідного для простого відтворення за методикою Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
Матеріальні затрати	265 192,0	297 248,0	313 151,0	253 295,0	216 436,0
Витрати на оплату праці	39 464,0	40 929,0	43 915,0	49 955,0	42 272,0
Відрахування на соціальні заходи	14 471,0	15 054,0	16 138,0	18 383,0	15 514,0
Амортизація	9 047,0	10 541,0	11 347,0	10 658,0	10 954,0
Темп інфляції	19 004,0	19 051,0	19 735,0	27 608,0	24 034,0
Штрафи	21 100,00	12 445,53	77 036,49	-	-
Пр _м	7 290,3	5 507,1	5 724,5	9 328,9	5 105,4
Пр _ч	24 340,0	5 097,0	11 932,0	7 720,0	2 506,0
Критерій оцінювання	Пр _ч <Пр _м	Пр _ч >Пр _м	Пр _ч >Пр _м	Пр _ч <Пр _м	Пр _ч <Пр _м

Діагностику рівня економічної безпеки підприємства необхідно проводити за допомогою шкали, представленої в таблиці 5.

Результати досліджень за методикою Ю.В. Шутяк наведено в таблиці 6.

Згідно отриманих даних, підприємство характеризується критичним рівнем економічної безпеки за весь період. Це вказує на звужене відтворення на підприємстві, де не можуть відшкодуватися усі витрати операційної діяльності, відсотки по кредитах і втрати від інфляції, при цьому, зрозуміло, не залишається вільних коштів для покращення факторів виробництва.

Отже, проаналізовано стан економічної безпеки ПАТ «Полатвакондитер». Деякі результати досить різняться між собою. Це говорить про те, абсолютно точної методики оцінки немає. Проте прослідковується певна тенденція до погіршення стану економічної безпеки підприємства.

Зазначимо, що економічна безпека – це показник, який розглядається на рівні макро-, мікро- та мезосередовища підприємства. Головними істотними проблемами, які впливають на діяльність товариства, є несвоєчасні розрахунки споживачів за отриману продукцію, нестабільність законодавчих актів, особливо податкового законодавства, низька купівельна платоспроможність населення, висока конкуренція, нестабільна економічна та політична обстановка в країні, агресивна політика Росії, що безпосередньо торкається діяльності підприємств кондитерської галузі.

Також однією з проблем забезпечення економічної безпеки є висока чутливість виробників кондитерських та шоколадних виробів до стану ринку какао-бобів. Вони є імпортною сировиною, таким чином, вітчизняні кондитери є досить чутливими до валютних ризиків. Слід зазначити, що в 2013 році є деяке послаблення позицій українських виробників у шоколадному сегменті. Це пов'язано з тим, що 19 верес-

Таблиця 5

Шкала рівнів економічної безпеки підприємства

Значення шкали	Діагноз	Опис
(1; +∞)	Високий рівень економічної безпеки	Сума відшкодування відсотків по кредитах і втрати від інфляції вдвічі перевищує необхідний рівень, що свідчить про можливість забезпечення розширеного відтворення і високий рівень економічної безпеки
[0,1; 1]	Нормальний рівень економічної безпеки	На підприємстві відшкодовуються усі витрати операційної діяльності, відсотки по кредитах і втрати від інфляції і при цьому залишаються вільні кошти для покращення факторів виробництва, що свідчить про можливість забезпечення розширеного відтворення і стан економічної безпеки
(-0,1; 0,1)	Нестабільний рівень економічної безпеки	На підприємстві відшкодовуються усі витрати операційної діяльності, відсотки по кредитах і втрати від інфляції, проте не залишається коштів для покращення факторів виробництва, що свідчить про забезпечення простого відтворення
[-1; -0,1]	Критичний рівень економічної безпеки	Величина фінансового результату від операційної діяльності і амортизації лише частково перекривають втрати від інфляції і виплати відсотків по кредитах, що не дозволяє забезпечити навіть просте відтворення. Тобто на підприємстві спостерігається звужене відтворення
(-∞; -1)	Катастрофічний рівень економічної безпеки	Фінансовий результат від операційної діяльності свідчить про те, що на підприємстві не відшкодовуються операційні витрати навіть після корегування на амортизацію, а додаткові втрати від інфляції і необхідність сплачувати відсотки по кредитах погіршують ситуацію

Таблиця 6

Результати досліджень за методикою Ю.В. Шутяк

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
ІОВ	19 004,0	19 051,0	19 735,0	27 608,0	24 034,0
Прм	370 891,1	396 026,7	401 131,2	338 889,5	289 376,3
ОП	35 486,0	11 849,0	18 731,0	12 326,0	5 340,0
Зв	-335 405,1	-384 177,7	-382 400,2	-326 563,5	-284 036,3
Кв	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9
шкала	[-1; -0,1]	[-1; -0,1]	[-1; -0,1]	[-1; -0,1]	[-1; -0,1]

Таблиця 7

Узагальнююча характеристика кондитерської галузі

Ознака	Характеристика
Позитивний аспект	Інвестиційно приваблива галузь харчової промисловості України; наявність значного інвестиційного потенціалу, реалізація якого дозволить значно підвищити ефективність господарювання
Негативний аспект	Матеріалосміність – більша частина витрат спрямована на придбання сировини; коливання цін на сировину (цукор, борошно, какао-боби) протягом року.
Основні постачальники сировини	В Україні наявна місцева сировина – борошно та цукор. Какао-боби імпортуються значною мірою з Західної Африки.
Перспективи	Орієнтація на експорт продукції, модернізація виробництва для виготовлення якісної продукції та розширення асортименту, удосконалення системи розподільної логістики; переорієнтація з виробництва продукції преміум-класу на збільшення обсягів вагових шоколадних цукерок, оскільки цей сегмент практично не зазнав впливу фінансової кризи й досі залишається бажаним
Серйозні загрози	Залежність від цін на імпорту сировину; встановлення іншими країнами обмежень на кондитерську продукцію українських виробників. Значне використання сировини на основі рослинних жирів з метою здешевлення.

ня 2013 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Митного тарифу України», згідно з яким Митний тариф перебудовується на основі гармонізованої системи кодування ГС-2012, якою користуються в більшості країн світу, у тому числі в ЄС. При цьому Закон передбачає підвищення з 5% до 10% ставок ввізного мита на ряд товарних позицій, що виступають сировиною для кондитерської галузі (какао-порошок), а також на кондитерське обладнання (печі хлібопекарські та кондитерські). Підвищення вартості сировини та обладнання відповідним чином має відобразитись на вартості продукції. Що стосується ринку цукру, то він характеризується високим ступенем державного регулювання, що негативно позначається на його учасниках.

Підсумовуючи проведений аналіз стану кондитерської галузі в цілому та рівня економічної безпеки представників галузі можна зробити узагальнюючі висновки щодо позитивних і негативних характеристик галузі (таблиця 7).

Серед передумов розвитку кондитерської галузі України є вирішення однієї з основних задач щодо подолання торгових обмежень. Це стане можливим завдяки розв'язанню низки внутрішньоекономічних проблем (подальше зниження регуляторного тиску, вдосконалення Податкового кодексу, митних процедур тощо); зняття обмежень на постачання українських кондвиробів, які запроваджені Росією, Казахстаном і Білоруссю; повна лібералізація торгівлі кондитерськими товарами з Євросоюзом.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у роботі було проведено оцінку економічної безпеки підприємств кондитерської промисловості в межах її фінансової складової. Також здійснено економічну оцінку ситуації в кондитерській галузі України, яка впливає на умови функціонування підприємств

та макроекономічну складову економічної безпеки. У ході аналізу були визначені основні проблеми галузі, які негативно впливають на рівень економічної безпеки виробників кондитерської продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ильяшенко С.И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.И. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12-19.
2. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
3. Мартиновський В.С. Сучасний стан і перспективи розвитку кондитерської галузі України / В.С. Мартиновський, Ю.О. Сьоміна // Економіка Харчової Промисловості. – 2014. – № 2(22). – С. 43-45.
4. Мартиновський В.С. Сучасний стан та оцінка ефективності виробництва підприємств кондитерської промисловості України / В.С. Мартиновський, В.О. Ігнатенко // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 2 (14). – С. 14-16.
5. Мельник Л.Г. Економіка підприємства: [навч. посіб.] / Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 412 с.
6. Огляд кондитерського ринку України // Національне рейтингове агентство Рюрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rurik.com.ua>.
7. Шутяк Ю.В. Діагностика економічної безпеки підприємства: дис. ... канд. екон. наук.: 08.00.04: / Шутяк Ю.В. ; Хмельниць. нац. ун-т. – Хмельницький, 2011.
8. Індеси харчової продукції за видами діяльності за січень-вересень 2014 року / Державна служба статистики України . – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/pr/ipp_vd_m/ipp_vd_m_u/ipp_vdm0914_u.htm. – Дата звернення: 30.11.2014.
9. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності за січень-вересень 2014 року / Державна служба статистики України . – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp0914_u.htm. – Дата звернення: 30.11.2014.

УДК 336.764.1

Стельмашук А.М.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту
Хмельницького економічного університету*

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ І ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано методичні засади оцінки сучасного стану і визначення стратегії розвитку та підвищення ефективності використання основних засобів м'ясопереробних підприємств. Визначено, що основою подальшого розвитку м'ясопереробних підприємств мають стати дії щодо технологічного оновлення та структурної перебудови їх виробництва. Стратегічна інноваційна діяльність підприємств м'ясопереробної промисловості АПК має бути спрямована в бік удосконалення структури, основних засобів і технології виробництва, підтримки високих темпів розвитку й рівня прибутковості.

Ключові слова: м'ясопереробні підприємства, основні засоби, ефективність використання, стратегія, методичні засади.

Стельмашук А.М. СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ И ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обоснованы методические основы оценки современного состояния и определение стратегии развития и повышения эффективности использования основных средств мясоперерабатывающих предприятий. Определено, что основой дальнейшего развития мясоперерабатывающих предприятий должны стать действия по технологическому обновлению и структурной перестройке их производства. Стратегическая инновационная деятельность предприятий мясоперерабатывающей промышленности АПК должна быть направлена в сторону усовершенствования структуры, основных средств и технологии производства, поддержания высоких темпов развития и уровня доходности.

Ключевые слова: мясоперерабатывающие предприятия, основные средства, эффективность использования, стратегия, методические основы.

Stelmashchuk A.M. STRATEGY OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF THE EFFICIENCY OF APPLICATION OF THE MAIN INSTRUMENTS OF MEAT PROCESSING PLANTS

In the article the methodological principles of assessment of the current state and determine the development strategy and improving the efficiency of vehicles meat processing plants. Determined that the basis for further development of meat processing enterprises have become actions on technological modernization and restructuring of production. Strategic innovation activities of enterprises meat processing industry APC should be directed toward improving the structure, fixed assets and technology, support and development of high rates of return.

Keywords: meat processing companies, fixed assets, efficiency, strategy, methodology.

Постановка проблеми. Найбільш чутливою до кризових умов господарювання опинилась переробна галузь АПК, зокрема підприємства м'ясопереробної промисловості, які забезпечують населення необхідними продуктами життєдіяльності. Причина складності проведення необхідних економічних реформ полягає у відсутності науково-обґрунтованого вектору стратегії розвитку підприємств м'ясопереробної галузі. Сучасний кризовий стан м'ясопереробної галузі визначає термінову необхідність пошуку шляхів подолання підприємствами кризи з метою стабілізації стану та забезпечення розвитку.

Невід'ємною і особливо важливою частиною м'ясопереробного, як і будь якого іншого підприємства, є основні засоби. Від рівня їх збалансованого розвитку і ефективності використання залежать важливі показники діяльності підприємства, зокрема такі як фінансово-економічний стан і конкурентоздатність на ринку. Враховуючи, що проблема підвищення ефективності використання основних засобів є центральною в період переходу України до цивілізованих ринкових відносин та маючи ясне уявлення про роль основних засобів у виробничому процесі, чинниках, що впливають на використання основних засобів, необхідно виявити методи, напрями, за допомогою яких підвищується ефективність використання основних засобів і виробничих потужностей підприємства, що забезпечує зниження витрат виробництва і зростання продуктивності праці.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних учених значний внесок у розробку теорії капіталу і практики підвищення

ефективності відтворення та використання основного капіталу зробили А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сей, К. Маркс, А. Маршалл, А. Картер, Дж. Кендрік. Проблема ефективного використання основних фондів і виробничих потужностей підприємств займає чільне місце в дослідженнях таких українських економістів, як В. Андрійчук, В. Антонюк, М. Герасимчук, І. Лукінов, Б. Кваснюк, М. Чумаченко, А. Чухно, А. Золотарьов, В. Ключко, Г. Одинцова, П. Орлов, М. Хохлов, І. Волик, І. Швець та інших. Проблеми розвитку виробничого потенціалу м'ясопереробної галузі досить широко висвітлені в наукових працях А.Н. Богатирьова, Л.Е. Дяченко, Н.І. Левчука, Л.Б. Ліпатова, С.А. Новікової, В.М. Пасічного, П.Т. Саблука та інших.

Вивчення наукових праць доводить, що ряд важливих аспектів стосовно розвитку м'ясопереробних підприємств у наукових працях розроблені недостатньо. Не в повній мірі розкрито питання подальшого розвитку м'ясопереробних підприємств у нестабільних умовах зовнішнього середовища та формування і реалізації стратегії розвитку підприємств зазначеної галузі.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методичних засад оцінки сучасного стану і визначення стратегії розвитку та підвищення ефективності використання основних засобів м'ясопереробних підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. У сучасних умовах розвитку ринкового середовища та зростаючої ролі управління виникає необхідність стратегічного підходу до розвитку і підви-

щення ефективності використання основних засобів м'ясопереробних підприємств. Стратегія підприємства – це генеральна комплексна програма дій, яка визначає пріоритети і формулює цілі та основні шляхи для їх досягнення. Розробка стратегій підприємств – це досить складний і тривалий процес, враховуючи постійну переоцінку і періодичну перевірку вибраних цілей, аналізуючи при цьому стан середовища діяльності самого підприємства.

Дослідженням встановлено, що для оцінки рівня ефективності використання і розвитку основних засобів м'ясопереробного підприємства доцільно використовувати систему таких показників: показники, які характеризують технічний стан (відтворення) основних засобів; узагальнюючі показники використання основних засобів; часткові показники використання основних засобів.

Сукупність резервів підвищення використання основних засобів виробництва може бути визначена за такими групами: технічне вдосконалення засобів праці; збільшення тривалості роботи машин та обладнання; покращення організації та управління виробництвом.

Для характеристики стану і використання основних засобів переробних підприємств застосовують чотири групи показників:

- показники технічного стану та руху основних засобів (коефіцієнти зносу, придатності, оновлення, вибуття);

- показники завантаження основних засобів (коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного та інтегрального використання);

- показники технічного оснащення підприємства (фондооснащеність, фондоозброєність та енергоозброєність праці);

- показники ефективності використання основних засобів (фондовіддача, фондомісткість, рентабельність основних засобів) [1, с. 89-90].

Наведені сучасні підходи до оцінки сучасного стану та визначення ефективності використання основних засобів досить різні, але в переважній більшості ґрунтуються на одних оціночних показниках, які слід розглядати як три підсистеми:

- 1) показники, які характеризують технічний стан (відтворення) основних засобів;

- 2) узагальнюючі показники використання основних засобів;

- 3) часткові показники використання основних засобів.

Для забезпечення нормальних умов здійснення виробничого процесу та підвищення його ефективності основні засоби мають бути у відповідному технічному стані, який оцінюють на підставі таких показників, як коефіцієнт зносу та коефіцієнт придатності.

Коефіцієнт зносу показує, яка частина вартості основних засобів перенесена на готову продукцію (списана на витрати діяльності в попередніх періодах). Він розраховується як відношення зносу основних засобів підприємства (суми амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання) на певну дату до первісної (переоціненої) їх вартості на ту ж дату.

Коефіцієнт придатності – показник, зворотний до коефіцієнта зносу. Він показує, яка частина основних засобів придатна для експлуатації в процесі здійснення господарської діяльності (не перенесена на готову продукцію), і обчислюється як відношення залишкової вартості основних засобів підприємства на певну дату до їх первісної (переоціненої) на ту ж дату [6, с. 163].

Коефіцієнт оновлення основних засобів характеризує інтенсивність введення в дію нових основних засобів. Він показує частку введених основних засобів за визначений період у загальній вартості основних засобів на кінець звітної періоду [4, с. 441].

Коефіцієнт вибуття основних засобів характеризує рівень інтенсивності їх вибуття зі сфери виробництва. Коефіцієнти вибуття та придатності якнайтісніше залежать від темпів оновлення основних засобів: чим більше коефіцієнт вибуття наближається до коефіцієнта оновлення, тим нижчим є рівень зносу основних засобів і кращим їх технічний стан.

Коефіцієнт приросту основних засобів характеризує рівень приросту основних засобів або окремих його груп за певний період [4, с. 442-443].

Необхідно також розрізняти дві форми оновлення основних засобів – екстенсивну та інтенсивну. Екстенсивне оновлення характеризує темпи збільшення обсягу експлуатованих основних засобів. Інтенсивне оновлення передбачає заміну діючих основних засобів новими, більш ефективними. Проте процес виведення з експлуатації застарілих та спрацьованих основних засобів не можна ототожнювати з інтенсивним оновленням діючих засобів праці.

Реальний господарський оборот охоплює не лише введення в дію нових і виведення з експлуатації спрацьованих засобів, а й передачу певної їхньої частини з балансу одного підприємства на баланс іншого [3, с. 115-116].

Для узагальнюючої характеристики ефективності використання основних засобів у першу чергу використовується показник фондовіддачі, який показує величину вартості виготовленої продукції, що припадає на 1 гривню вартості основних засобів. Зростання фондовіддачі є позитивною тенденцією в діяльності підприємства. Для підвищення фондовіддачі необхідно нарощувати обсяги виробництва продукції за рахунок більш інтенсивного використання основних засобів і знижувати середньорічну вартість цих засобів за рахунок ліквідації зношених, мало продуктивних і не використовуваних у виробництві [7, с. 159].

Фондомісткість є показником, оберненим до фондовіддачі. Вона характеризує, яка частина середньорічної вартості основних засобів припадає на 1 грн. випущеної підприємством продукції.

Рентабельність основних засобів характеризує, яка частка прибутку підприємства припадає на 1 грн. середньорічної вартості основних засобів [1, с. 98].

Забезпеченість підприємства основними засобами характеризується показниками фондоозброєності праці та технічної озброєності праці. Фондоозброєність праці розраховується як відношення середньої вартості основних виробничих засобів основного виду діяльності до кількості робітників у найбільшу зміну або до їх середньооблікової чисельності.

Рівень технічної озброєності праці розраховується як відношення середньої вартості активної частини основних засобів до кількості робітників у більш численну зміну або до їх середньооблікової чисельності [4, с. 445].

Підсистема часткових показників ефективності використання основних виробничих засобів включає: коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного й інтегрального використання обладнання; коефіцієнт змінності роботи устаткування.

Рівень використання обладнання за часом (рівень екстенсивного використання обладнання) характеризується системою показників – коефіцієнтів вико-

ристання, які визначаються як відношення фактично відпрацьованого обладнанням часу до загального фонду часу.

Аналіз таких коефіцієнтів у динаміці за кілька звітних періодів дає змогу встановити тенденцію зміни рівня використання обладнання в часі.

Рівень використання потужності обладнання, його продуктивність (рівень інтенсивного використання обладнання) здебільшого характеризують коефіцієнтом інтенсивності завантаження, який обчислюють як відношення фактичного випуску продукції за одну машино-годину до планового її випуску.

Коефіцієнт інтегрального використання устаткування розраховується як добуток коефіцієнтів екстенсивного та інтенсивного використання обладнання [6, с. 173-174].

Найбільш важливим у практиці аналітичної роботи підприємств є коефіцієнт змінності роботи устаткування і обладнання. У найбільш поширеному вигляді його визначають як відношення суми машино-змін, відпрацьованих протягом доби до загальної кількості машин, наявних у даному підрозділі [9, с. 80].

Для підприємств надзвичайної гостроти набула проблема підвищення коефіцієнта змінності роботи виробничого устаткування. В Україні цей показник нині є невисправдано низьким і свідчить про наявність достатньо великих резервів кращого використання знарядь виробництва і праці. Тому найважливішим показником підвищення рівня ефективності використання основних засобів підприємства є зростання обсягів виробленої ним продукції (виконаних робіт, наданих послуг).

Одним з головних стратегічних факторів підвищення ефективності основних засобів є їх оновлення та технічне вдосконалення на інноваційній основі. Впровадження досягнень науково-технічного прогресу дає змогу підвищити рівень механізації та автоматизації виробництва, продуктивності праці робітників, сприяє економії матеріальних витрат, підвищує культуру та безпеку виробництва.

Значними резервами підвищення ефективності використання основних засобів є збільшення тривалості роботи машин та механізмів. Основними причинами цілозміних та цілодобових простоїв обладнання є неузгодженість пропускної спроможності окремих цехів і дільниць; незадовільна організація технічно-профілактичного обслуговування та ремонту устаткування, відсутність стабільності в забезпеченні робочих місць сировиною, матеріалами, електроенергією, комплектуючими виробами, оснащенням тощо [1, с. 104-105]. Для вирішення існуючої проблеми необхідно підвищувати рівень напруженості та інтенсивності виробництва за рахунок запровадження системи відповідних заходів.

Усю сукупність технічних, організаційних та економічних заходів щодо кращого використання основних засобів підприємства можна умовно поділити на дві групи: 1) збільшення екстенсивного завантаження – збільшення масштабів виробництва; 2) підвищення інтенсивного навантаження – зростання рівня продуктивності виробництва і праці.

Для реалізації визначених напрямів підвищення ефективності використання основних засобів переробних підприємств АПК необхідно запровадити достатні економічні стимули – побудову механізму оплати праці залежно від кінцевих результатів виробництва; більш гнучку амортизаційну та інвестиційну політику; державну підтримку великих інвестиційних проектів тощо.

Стратегічним напрямом розвитку і підвищення ефективності використання основних засобів м'ясопереробних підприємств є використання інноваційної політики в процесі їх модернізації у відповідності до євростандартів. Відомо, що лише 15% переробних підприємств розвиваються ефективно, що явно недостатньо для економічного піднесення української економіки. Тільки 6% продукції української харчової промисловості може конкурувати на світових ринках. Тому, якщо не будуть проведені комплексні інноваційні перетворення економічних механізмів підвищення ефективності використання основних засобів, то в найближчі роки варто очікувати повного занепаду галузі, що відволікає ресурси від ефективної інноваційної діяльності.

Дослідженням питань сутності і напрямів інноваційного розвитку підприємств займається ряд вітчизняних вчених. Як свідчать їх наукові результати, існують різні трактування сутності основних положень, ведуться наукові дискусії.

Так, відомий дослідник С.М. Ілляшенко, трактує інноваційний розвиток у сфері формування ресурсного потенціалу підприємства як «...процес господарювання, що спирається на безупинні пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища в рамках обраної місії та прийнятної мотивації діяльності і який пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту» [5].

За визначенням Л.І. Федулової [11], інноваційний розвиток – «це незворотній процес переходу з одного стану в інший, який характеризується сукупністю змін, обумовлених впровадженням інноваційних перетворень, що приводять до формування нових властивостей системи, зміни її якісного стану, зростання здібностей, компетенцій, потенціалу та рівня ефективності її діяльності, укріплення системи, а також формування здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього та внутрішнього середовища».

Дослідник Л.М. Борщ характеризує інноваційний розвиток в агропромисловій сфері як комплексне використання наукоємних факторів виробництва в технологічній, організаційній, економічній та управлінській діяльності для забезпечення стійкої конкурентоспроможності продукції АПК на внутрішніх та зовнішніх ринках [2].

Немає серед дослідників однастайності у визначенні напрямів інноваційного розвитку. Одні автори [5] поділяють напрями інноваційного розвитку на: збалансований (визначається поступовим характером інноваційних зрушень), наступаючий (ситуація швидких кардинальних змін), захищаючий (з метою підвищення рівня конкурентоспроможності до позицій лідера ринку), абсорбуючий (імітація інноваційних перетворень). Група інших дослідників виділяє внутрішній та зовнішній напрями, які, у свою чергу включають легітимний, нелегітимний, цілеспрямований його види [10].

Існують також пропозиції визначати організаційно-управлінський, ресурсний, торгово-технологічний, концептуально-форматний, та продуктовий напрями інноваційного розвитку підприємств [8].

Проведений аналіз наукових результатів досліджуваної проблеми показує, що дослідники використовували різні методичні підходи до вивчення поставлених питань, чим забезпечили проведення комплексного дослідження за всіма факторами та впливовими ознаками.

Стратегічна інноваційна діяльність підприємств м'ясопереробної промисловості має бути спрямована

в бік інноваційної продукції та засобів виробництва, що належать до процесних виробничих інновацій та забезпечують вироблення інноваційної продукції харчування. Тому методологічне забезпечення реалізації інноваційного потенціалу м'ясопереробних підприємств має базуватися на сформованій системі цільових показників, які відповідають обраним стратегічним підходам та концепції реалізації їх інноваційного потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. Важливою частиною м'ясопереробного, як і будь якого іншого підприємства, є основні засоби, від рівня збалансованого розвитку і ефективності використання яких залежать кінцеві результати діяльності підприємства.

У сучасних умовах розвитку ринкового середовища та зростаючій ролі управління обґрунтовано необхідність стратегічного підходу до розвитку і підвищення ефективності використання основних засобів м'ясопереробних підприємств. Визначено, що стратегія переробного підприємства – це комплексна програма дій, яка визначає пріоритети і формулює цілі та основні шляхи для їх досягнення в умовах сучасного та передбачуваного середовища діяльності підприємства.

Встановлено, що для оцінки рівня ефективності використання і розвитку основних засобів м'ясопереробного підприємства доцільно використовувати систему таких показників: показники, які характеризують технічний стан (відтворення) основних засобів; узагальнюючі та часткові показники використання основних засобів. Виявлення резервів підвищення використання основних засобів виробництва запропоновано здійснювати за такими напрямками дослідження: технічне вдосконалення засобів праці; збільшення тривалості роботи машин та обладнання; покращення організації та управління виробництвом.

Визначено, що основою подальшого розвитку м'ясопереробних підприємств мають стати дії щодо технологічного оновлення та структурної перебудови їх виробництва. Необхідно позбутися відсталості технічної бази підприємств м'ясопереробної промис-

ловості, шляхом їх техніко-технологічного переозброєння. Це дозволить розширити внутрішній і зовнішній ринок продукції та поліпшити фінансово-економічний стан.

Стратегічна інноваційна діяльність підприємств м'ясопереробної промисловості АПК має бути спрямована в бік удосконалення структури, основних засобів і технології виробництва, підтримки високих темпів розвитку й рівня прибутковості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар Н.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / Бондар Н.М. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 400 с.: іл.
2. Борщ Л.М. Інновації і інвестиції в реальному секторі економіки: перспективи розвитку / Л.М. Борщ // Економіка ринкових відносин. – 2008. – № 22. – С. 44-52
3. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. – [Вид. 3-тє, без змін]. – К.: КНЕУ, 2006. – 528 с.: іл.
4. Економічний аналіз: Навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатов та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. – [Вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с.
5. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / Ілляшенко С.М. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 504 с.
6. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: теорія і практика: Підручник / За ред. проф. А.Г. Загороднього. – [Вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – Львів: Магнолія 2006, 2008. – 440 с.
7. Костенко Т.Д. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: Навч. посібник для внз. / Костенко Т.Д. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 400 с.
8. Левицька І.В. Проблеми інтенсифікації відтворювальних процесів на підприємствах харчової промисловості / І.В. Левицька // Економіка харчової промисловості. – 2010. 3. – С. 14-17.
9. Сідун В.А. Економіка підприємства: Навчальний посібник / Сідун В.А., Пономарьова Ю.В. – [Вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 356 с.
10. Стратегічне управління інноваційною діяльністю як основа економічної безпеки національної економіки: монографія / [М.В. Гаман, О.І. Дацій, Х. Корецький та ін.]. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2008. – 281 с.
11. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності / Л.І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 82-97.

УДК 620.9:622.3

Темченко О.А.*доктор технічних наук, доцент,
професор кафедри економіки, організації та управління підприємства
Криворізького національного університету***Максимова О.С.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, організації та управління підприємства
Криворізького національного університету***Темченко Г.В.***кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки, організації та управління підприємства
Криворізького національного університету*

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ НА ГІРНИЧОРУДНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Стаття присвячена розробці організаційно-технологічних заходів забезпечення та використання енергоресурсів на вітчизняних гірничорудних підприємствах з метою їх енергозбереження з урахуванням ключових аспектів економіко-правових основ цього процесу. Систематизовані економіко-правові аспекти і особливості використання енергетичних ресурсів на гірничорудних підприємствах з метою їх збереження та підвищення енергоефективності в цілому. Розроблений системний підхід дозволяє визначити фактичні витрати та перспективний рівень використання енергоресурсів на гірничорудних підприємствах з метою можливості їх енергозбереження на основі врахування ключових аспектів економіко-правових основ цього процесу.

Ключові слова: енергетичні ресурси, умовне паливо, енергозбереження, енергоефективність, гірничорудні підприємства.

Темченко А.А., Максимова Е.С., Темченко А.В. ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭНЕРГОРЕСУРСОВ НА ГОРНОРУДНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Статья посвящена разработке организационно-технологических мероприятий обеспечения и использования энергоресурсов на отечественных горнорудных предприятиях с целью их энергосбережения с учетом ключевых аспектов экономико-правовых основ этого процесса. Систематизированы экономико-правовые аспекты и особенности использования энергетических ресурсов на горнорудных предприятиях с целью их сбережения и повышения энергоэффективности в целом. Разработанный системный подход позволяет определить фактические расходы и перспективный уровень использования энергоресурсов на горнорудных предприятиях с целью возможности их энергосбережения на основе учета ключевых аспектов экономико-правовых основ этого процесса

Ключевые слова: энергетические ресурсы, условное топливо, энергосбережение, энергоэффективность, горнорудные предприятия.

Temchenko A.A., Maksymova O.S., Temchenko A.V. ECONOMICAL AND LEGAL ASPECTS OF USE OF ENERGY RESOURCES AT THE MINING ENTERPRISES

The article deals with development of organizational and technological actions of providing and use of energy resources at the domestic mining enterprises for the purpose of their energy saving taking into account key aspects of economical and legal bases of this process. Economical and legal aspects and features of use of energy resources at the mining enterprises for the purpose of their saving and increase of energy efficiency in general are systematized. The developed system approach allows to define the actual expenses and perspective level of use of energy resources at the mining enterprises for the purpose of possibility of their energy saving on the basis of the accounting of key aspects of economical and legal bases of this process

Keywords: energy resources, conditional fuel, energy saving, energy efficiency, mining enterprises.

Постановка проблеми. Гірничорудні підприємства України працюють в умовах дефіциту і зростання цін на енергетичні ресурси. Одним із найважливіших напрямів підвищення конкурентоспроможності залізорудного виробництва є ефективне їх використання. Тому економіко-правові аспекти використання енергоресурсів на сучасному етапі розвитку вітчизняної промисловості потребують підвищеної уваги, що обумовлює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній теорії використовується багато визначень щодо терміну «ресурси». У великому енциклопедичному словнику ресурси (від французького *resource* – допоміжні засоби) тлумачать як грошові засоби, цінності, запаси, можливості, джерела засобів та доходів [1, с. 341]. Таке тлумачення дає можливість вважати, що в складі ресурсів підприємства враховуються основні та оборотні активи (грошові кошти, цінності, запаси), власний та залучений капітал (джерела засобів) і результати діяльності під-

приємства (доходи). В економічній енциклопедії під редакцією С.В. Мочерного стверджується, що ресурси – це «основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система і які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Система будь-якого рівня охоплює такі ресурси: природні, технічні, технологічні, кадрові, просторові, часові, структурно-організаційні, інформаційні, фінансові, нематеріальні» [2, с. 485].

У загальній сукупності, незалежно від натурально-речового складу і економічних ознак всі виробничі ресурси системи поділяють на матеріальні, нематеріальні, трудові та фінансові [3, с. 62].

При групуванні витрат за економічними елементами будь-яке паливо та енергія всіх видів, які використані на технологічні та інші операційні цілі, у тому числі на експлуатацію транспортних засобів, опалення та освітлення приміщень, на виробництво з палива тепло- та електроенергії, що спожиті в операційній діяльності підприємства, відносяться до

матеріальних витрат [4, с. 92]. Спираючись на таке положення енергетичні ресурси досить часто класифікують об'єднують з матеріальними ресурсами. Більшість економістів, серед яких В.Н. Авдеенко та В.А. Котлов [5, с. 108], А.Г. Аганбегян [6, с. 76] визначають енергетичні ресурси як одні з основних у складі широкого переліку матеріальних ресурсів. Так, Б.Т. Кляниченко [7, с. 39] стверджує, що за своєю матеріально-речовинною формою енергетичні ресурси відносяться до матеріальних ресурсів, тому що мають матеріальну форму і за допомогою їх використання задовольняються матеріальні потреби суспільства.

У той же час деякими дослідниками енергетичні ресурси виділяються як своєрідний елемент засобів виробництва. По-перше, деякі види енергетичних ресурсів не мають матеріально-речовинної основи (електроенергія, тепло) і тому не формують виробничих запасів, а включаються у виробничий процес по факту його здійснення. По-друге, енергія легко трансформується з одного виду в інший, тому співвідношення її якісних характеристик виду продукції, що виробляється і елементам виробничого процесу забезпечується в ході його реалізації, усередині виробничої ланки.

Енергетичні ресурси, у певній мірі, незамінні. Їх відсутність або нестача можуть призвести до уповільнення, або повного припинення виробничого процесу. Особлива роль енергетичних ресурсів у виробничому процесі дозволяє виділити їх у самостійний, окремий ресурс у складі виробничих ресурсів, що має як матеріальний, так і нематеріальний характер.

Особливі умови виникнення та специфічний характер використання енергетичних ресурсів потребує уточнення їх визначення. Термінологічно їх можна визначити як – «Природний чи вироблений енергоносії (зокрема паливо), нагромаджену енергію якою за сучасного рівня розвитку техніки та технології технічно можливо та економічно доцільно використовувати в господарській діяльності, чи енергія певного виду, придатна для використання». Цьому визначенню відповідає як поняття енергетичний ресурс (енергоресурс) так і поняття паливно-енергетичний ресурс (ПЕР), наведені в Законі України «Про енергозбереження» – «сукупність усіх природних і створених видів палива та енергії, які використовуються в національному господарстві» [8, с. 899].

Неоднозначність термінологічного апарату з питань ефективного управління енергозбереженням та визначення енергоємності виробничих процесів ускладнюють процес забезпечення ефективного використання енергоресурсів. Крім того, існуючі підходи до управління енергозбереженням не охоплюють усього комплексу питань щодо енергозбереження з урахуванням галузевих особливостей і сучасного стану економічного середовища, в якому функціонують гірничорудні підприємства. Також недостатньо досліджено питання формування теоретико-методичних основ використання енергетичних ресурсів, проведення моніторингу енергоємності технологічних процесів і прогнозування показників використання енергетичних ресурсів на гірничорудних підприємствах.

Постановка завдання. Отже, враховуючи сучасні проблеми гірничодобувної галузі вітчизняної промисловості в контексті забезпечення та використання енергоресурсів,

існує об'єктивна необхідність у розробці організаційно-технологічних заходів з енергозбереження на основі виокремлення ключових аспектів економіко-правових основ цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергетичні ресурси (англійською – *energy resources*) – це всі доступні для промислового та побутового використання джерела різноманітних видів енергії. Тобто енергетичні ресурси це об'єктивні носії енергії, які використовують для транспортування енергії від місця її виникнення до кінцевого споживача чи до наступного ступеня перетворення [9, с. 124]. У склад енергетичних ресурсів на промисловому підприємстві прийнято включати всі види палива (вугілля, сланці, торф, кокс), нафту і її похідні (бензин, дизельне паливо, мазут), природний газ, електричну енергію, вибухову речовину, тепло, пар, холодну і гарячу воду, стиснене повітря і т. ін. (рис. 1).

За характером складових та особливостями використання енергетичні ресурси можна поділити на дві підгрупи: природні та вироблені. Природні ресурси – це та логічна ланка, яка виражає тісний зв'язок діяльності людини з природним середовищем. Для споживання достатньо вилучити такі ресурси з природного середовища без застосування спеціальних технологічних дій, необхідних для підготовки їх до використання. Вироблені енергетичні ресурси – це частина природних ресурсів, які зазнали суттєвих змін у результаті їх переробки (крекінг, збагачення, випал), або створені (вироблені) людиною у відповідності до виробничих потреб і які складають основу матеріального виробництва.

За натуральними складовими та виробничим призначенням у складі вироблених ресурсів можна виділити: вироблені сторонніми організаціями, самим підприємством та вторинні енергоресурси. Вторинні енергетичні ресурси – це енергетичний потенціал продукції, відходів, побічних і проміжних продуктів, який утворюється в технологічних агрегатах (установках, процесах) і не використовується в самому агрегаті, але може бути частково або повністю використаний для енергопостачання інших агрегатів (процесів) [10]. За характером використання енергетичні витрати поділяються на такі, що забезпечують успішне виконання операцій технологічного процесу, приводять у дію технічні засоби виробництва та забезпечують господарські потреби підприємства. У відповідності до такого поділу здійснюється враху-

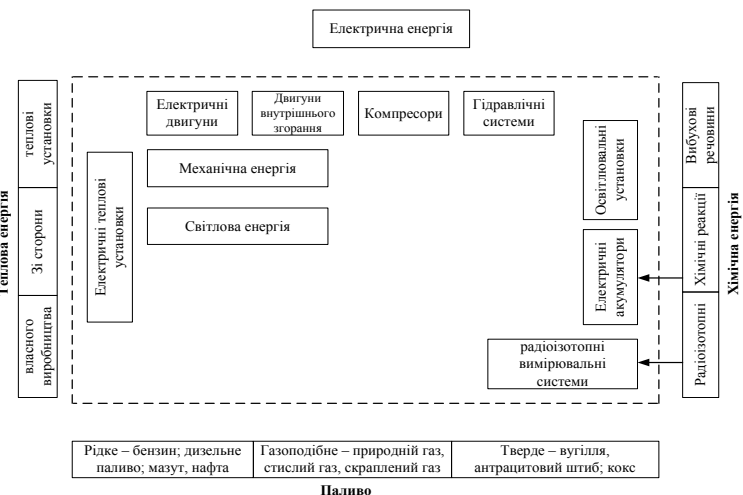

Рис. 1. Склад системи енергозабезпечення промислового виробництва

вання енергетичних витрат у складі собівартості продукції (робіт, послуг). При групуванні витрат за калькуляційними статтями, у відповідності до напрямів використання, енергетичні ресурси відносяться до різних статей. Стаття калькуляції «Паливо й енергія на технологічні цілі» об'єднує витрати енергетичних ресурсів (як одержаних від сторонніх організацій, так і виготовлених самим підприємством), що безпосередньо використовуються в процесі виробництва продукції та є складовими такого процесу.

Витрати на паливо й енергію на технологічні цілі відносяться безпосередньо до собівартості окремих видів продукції на підставі показань контрольно-вимірвальних приладів або встановлених норм витрат на виробництво продукції. Витрати палива й енергії на приведення в дію устаткування та на транспортні роботи, пов'язані з обслуговуванням виробництва відображаються в витратах на утримання й експлуатацію устаткування та загальновиробничих витратах; витрати палива й енергії на опалення виробничих приміщень й зовнішнє освітлення та інші господарські потреби – у загальновиробничих і адміністративних витратах.

Єдиною фізичною величиною, якою вимірюється енергія в системі СІ – є джоуль (Дж). У той же час, різні види енергії традиційно мають свої одиниці виміру. Електричну енергію прийнято вимірювати в кВт*год, теплову – у ккал/кг палива і т. ін. Співвідношення між різними одиницями енергії і системами їх виміру наведено в табл. 1.

Розробка й аналіз енергетичних балансів на всіх рівнях господарської діяльності звітування, проведення енерготехнологічних розрахунків потребують приведення різних видів палива і енергії, виражених у натуральних одиницях, до єдиної облікової одиниці. У міжнародній практиці за таку одиницю прийнято джоуль (Дж), або його кратні (кДж, МДж, ГДж, ТДж), а в Україні частіше використовують одиницю, яка виражена в тоннах умовного палива (т у.п.). Еквівалент співвідношення між цими показниками: 1 т у.п. = 29310МДж.

Умовне паливо (англійською – fuel equivalent, standard fuel, equivalent fuel) – одиниця обліку теплової цінності палива, що застосовується для співставлення різних видів палива [5, с. 131]. Прийнято, що теплота згоряння 1 кг твердого (рідкого) умовного палива (або 1 м³ газоподібного) дорівнює 29,31 МДж (7000 ккал). Для перерахунку натурального палива в умовне застосовується калорійний еквівалент E_K , розмір якого визначається співвідношенням самої низької теплоти згоряння конкретного робочого палива (Q_1^r) до теплоти згоряння умовного палива ($Q_{y.n.}$)

$$E_K = \frac{Q_1^r}{Q_{y.n.}} \text{ або } E_K = \frac{Q_1^r}{29,3} \quad (1)$$

Перерахунок натурального палива в умовне здійснюється множенням кількості натурального палива на калорійний еквівалент

$$P_y = P_n \cdot E_K, \quad (2)$$

де P_y , P_n – кількість умовного і натурального палива.

Значення калорійного еквіваленту приймають у середньому: для вугілля – 0,876; нафти – 1,43; паливо дизельне – 1,45; бензин автомобільний – 1,49; природного газу – 1,15; газ скраплений – 1,57; торфу – 0,41; коксу – 0,93. У деяких країнах застосовується інші одиниці умовного палива [10]. Відтворення ресурсів підприємства відбувається на протязі певного часу, протягом якого вони проходять три стадії виробничого циклу – грошову, виробничу і товарну.

На першій стадії кругообігу, що відбувається в сфері обігу, капітал підприємства виступає в грошовій формі. Потім він витрачається на придбання виробничих ресурсів – засобів праці, сировини, матеріалів, палива, малоцінного інструмента й інвентарю й інших товарно-матеріальних цінностей, необхідних для виробничої діяльності підприємства.

На другій стадії, що відбувається у виробничій сфері, виробничі ресурси використовуються для здійснення виробничого процесу, робіт з технічного обслуговування і ремонту обладнання, будівель і споруд, а також ряду інших робіт, обумовленими технологічними потребами. При цьому вартість спожитих ресурсів повністю втілюється у вартість знову створеного, продукту праці.

На третій стадії кругообігу, що відбувається в сфері обігу, знову створений продукт праці перетворюється в грошову форму. Потім ці грошові кошти знову перетворюються у виробничі ресурси, тобто предмети праці. Таким чином, процес кругообігу починає повторюватися і відбувається багаторазово.

У практичних умовах виробничої діяльності капітал підприємства, в кожен окремо узятий момент, перебуває одночасно у всіх трьох стадіях кругообігу і у всіх формах, беручи участь у сфері виробництва і сфері обігу. Кошти не можуть знаходитися послідовно в повному обсязі в зазначених формах, тому що в цьому випадку виробничий процес і кругообіг мали б переривчастий характер. Тому перетворення коштів у матеріальну і грошову форми регулюється так, щоб товарно-матеріальних цінностей і коштів було б досить (без надлишку) для організації безперервної виробничої діяльності підприємства. Кількісне співвідношення між ними істотно залежить від швидкості кругообігу, що у свою чергу визначається рівнем технічного стану й організації виробництва. Загальна сума потрібних коштів для організації безперервної виробничої діяльності підприємства з урахуванням

Таблиця 1

Співвідношення між одиницями виміру енергії

Одиниця	Еквівалент			
	в Дж	в ерг	в міжн. кал	в еВ
1 Дж	1	10 ⁷	0,238846	0,624146*10 ¹⁹
1 ерг	10 ⁻⁷	1	2,38846*10 ⁻⁸	0,624146*10 ¹²
1 міжн. Дж	1,00020	1,00020*10 ⁷	0,238891	0,624332*10 ¹⁹
1 кгс*м	9,80665	9,80665*10 ⁷	2,34227	6,12078*10 ¹⁹
1 кВт*год	3,6000*10 ⁶	3,6000*10 ¹³	8,5985*10 ⁵	2,24693*10 ²⁵
1 л*атм	101,3278	1,013278*10 ⁹	24,2017	63,24333*10 ¹⁹
1 міжн. кал (calIT)	4,1868	4,1868*10 ⁷	1	2,58287*10 ¹⁹
1 термоміх. кал (calTX)	4,18400	4,18400*10 ⁷	0,99933	2,58143*10 ¹⁹
1 електрон-вольт (еВ)	1,60219*10 ⁻¹⁹	1,60219*10 ⁻¹²	3,92677*10 ⁻²⁰	1

впровадження сучасних енергозберігаючих заходів та визначається виробничою програмою робіт і тривалістю їх кругообігу.

У Законі України «Про енергозбереження» вживається такий термін: «енергозбереження» – діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів у національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів» [8, с. 902]. Термін «раціональне» передбачає певне (раціональне, оптимальне) значення енергетичних витрат при їх економному витрачанні, що виявляється в зниженні їх питомих витрат на виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг встановленої якості і відповідає розміру отриманого результату та умовам його отримання – існуючому рівні розвитку техніки та технології і одночасному зниженні техногенного впливу на навколишнє природне середовище.

У сучасних умовах суттєво змінилися підходи до управління використанням енергетичних ресурсів підприємств. Якщо раніше при збільшенні обсягів випуску продукції основним напрямом забезпечення потреб в енергії було нарощування її виробництва, то тепер першочерговим завданням є економне витрачання енергетичних ресурсів та зниження споживання енергії на виробництво одиниці продукції по всіх основних підрозділах технологічного переділу підприємства.

Більшість економістів сходиться в тому, що енергозбереження – це своєрідне джерело енергії, що коштує в декілька разів менше, ніж її виробництво. Економлячи енергію сьогодні ми, по суті справи, зберігаємо первинні енергоресурси, що пішли б на її виробництво і тим самим забезпечили майбутні покоління такими ресурсами. Теоретично можна заощадити майже половину тієї енергії, що споживається в нашій країні сьогодні, знизивши економічний і політичний тиск з боку країн імпортерів таких ресурсів.

При розгляді питань, присвячених споживанню енергетичних ресурсів поряд з терміном «енергозбереження» використовується термін «енергоефективність», ототожнення яких протягом певного часу більшістю науковців мало штучний характер і не відповідало варіанту їх взаємодії на конфліктній основі. За змістом це різні поняття, зокрема «енергозбереження» розглядається як певна діяльність, яка спрямована на економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів [8, с. 903], а «енергоефективність» характеризує міру випуску обсягів продукції на одиницю спожитої енергії [11, с. 108] і визначає ступінь відповідності отриманих результатів енергетичним витратам

$$\text{Енергоефективність} = \frac{\text{Загальний випуск продукції}}{\text{Витрати енергоресурсів}}. \quad (3)$$

Сучасні погляди щодо теорії енергоефективності, та заходи направлені на зниження її рівня на промисловому виробництві, розглянуто в багатьох роботах відомих вчених [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20]. Всі вони визначають «енергоефективність» як здатність економічної системи до зниження вартісної складової паливно-енергетичних ресурсів в матеріальних витратах на виробництво промислової продукції, тобто тільки відносного зменшення показників використання енергетичних ресурсів.

Пряма заміна терміну «енергозбереження» терміном «енергоефективність» не доречна, тому що в цьому випадку збільшення випуску продукції можна

було б передбачити і за рахунок абсолютного збільшення витрат енергетичних ресурсів, а таких у наявності просто немає і це не відповідає стратегічним напрямкам розвитку вітчизняної економіки. Збільшувати обсяги виробництва продукції можливо за рахунок збереження, або зменшення абсолютного значення енергетичних витрат, що є частковим випадком прояву енергоефективності, тому що також забезпечує зменшення питомих витрат енергетичних ресурсів на одиницю продукції. Така регламентована (гранична) величина питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів для даного виробництва, процесу, даної продукції, роботи, послуги визначена в Законі «Про енергозбереження» як «норми питомих витрат палива та енергії» [8].

У той же час неможливо розглядати енергоефективність без врахування безпеки забезпечення споживачів енергетичними ресурсами. У Законі України «Про електроенергетику» «енергетична безпека» визначена як – стан енергетики, який гарантує технічно та економічно безпечно задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії [21]. Тобто енергоефективною буде така економічна система, яка спрямована не тільки на зниження питомих витрат енергоресурсів на одиницю продукції, але й гарантує стабільне забезпечення енергетичними ресурсами в умовах нестабільної економічної ситуації.

Правовим базисом забезпечення енергоефективності в Україні є, безперечно, ціла низка законодавчих актів, прийнятих у різний час. Серед них Закони України «Про енергозбереження» [8], «Про альтернативні джерела енергії» [22], «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» [23], «Про електроенергетику» [21]; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про деякі заходи щодо раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів» [24], «Про організацію державного контролю за ефективним (раціональним) використанням паливно-енергетичних ресурсів» [25]; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про програми підвищення ефективності та зменшення споживання енергоресурсів» [26] на виконання якого наказом Міністра промислової політики України затверджена «Галузева програма енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 року» [27].

Незважаючи на наявну систему державного регулювання процесів енергозбереження і енергоефективності практично відсутні дослідження з питання економії енергетичних ресурсів в окремих енерговитратних галузях народного господарства, зокрема гірничорудній, які б враховували специфічні умови формування техніко-технологічної бази, організації та управління такими виробництвами. Необхідність впровадження заходів енергозбереження на гірничорудних підприємствах пояснюється як внутрішніми мотивами – необхідність технічної, технологічної або організаційної перебудови виробництва внаслідок невідповідності їх міжнародним або національним стандартам, так і зовнішніми потребами ринку, коли продукція, що виробляється, за ціною і якістю повинна відповідати існуючому попиту на неї, а обсяги використання енергоресурсів визначаються в залежності від рівня цін на такі ресурси та їх дефіцитності.

Зниження витрат енергетичних ресурсів вирішує цілий ряд загальноекономічних питань. По-перше, це адекватно загальному зниженню витрат на виробництво продукції (виробничої собівартості), що сприяє зростанню продуктивності праці, фондоддачі, збільшенню прибутку та рентабельності виробни-

цтва. По-друге, енергетичні ресурси це складова частина оборотних коштів підприємства і їх економія дозволяє зекономити фінансові ресурси для використання їх у розширеному відтворенні. По-третє, економія енергоресурсів дозволяє збільшити можливість інвестування виробництва. І насамкінець одне із ключових питань – зниження енергоємності продукції та широке використання вторинних енергетичних ресурсів сприяє зменшенню негативного впливу на оточуюче середовище.

Ефективне використання енергетичних ресурсів не може бути забезпечено автоматично. Основним завданням вирішення цього питання було і залишається в найближчій перспективі формування цілеспрямованої системи управління процесами енергозбереження, форми і методи якого спираються на досвід розвинених країн світу та враховує галузеві особливості організаційної, технічної та технологічної структури виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянуті економіко-правові аспекти використання енергоресурсів потребують подальших ґрунтовних досліджень з позиції забезпечення можливості фахівцям – гірникам знайти в найближчій перспективі вирішення нагальних проблем науки і виробництва з розробкою відповідних практичних і методичних рекомендацій щодо якнайшвидшого впровадження енергозберігаючих заходів на гірничорудних підприємствах з метою покращення їх конкурентних позицій на ринках залізородної сировини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. ЕС Большой энциклопедический словарь: У 2-х т. [гл.ред. А.М. Прохоров]. – Сов. Энциклопедия, 1991. – Т. 2, 1991. – 768 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
3. Хачатуров Т.С. Советская экономика на современном этапе. / Т.С. Хачатуров – М.: Финансы, 1975. – 120 с.
4. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства: / Ю.С. Цал-Цалко. Навч посібник. – Київ: ЦУЛ, 2002 – 656 с.
5. Авдеенко В.Н. Производственный потенциал промышленного предприятия / В.Н. Авдеенко, В.А. Котлов. – М.: Экономика, 1989. – 240 с.
6. Аганбегян А.Г. Научно-технический прогресс и ускорение социально-экономического развития / Аганбегян А.Г. – М.: Наука, 1985. – 255 с.
7. Клияненко Б.Т. Экономико-организационные методы предотвращения потерь в промышленности / АН УССР. Луган. филиал ИЭП; Отв. ред. Ф.Е. Поклонский. – К.: Наукова думка, 1991. – 124 с.
8. Закон України «Про енергозбереження» // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1994. – № 30. – С. 894-904.
9. White P. Energy Efficiency Could Gain Favor / P. White. – Economy & Business: DPR, 2003. – С. 117-131.
10. Свободная, общедоступная многоязычная универсальная интернет-энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org>.
11. Микитенко В.В. Энергоэффективность промышленного производства / В.В. Микитенко – К.: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2004. – 282 с.
12. Анализ зарубежного законодательства и стандартов по энергоэффективности / [Тонкаль В.Е., Стоянова И.И., Гагурин Е.В. та ін.]. – К.: Арена-Еко, 1996. – 36 с.
13. Аракелов В.Э. Методическое вопросы экономики энергоресурсов / В.Э. Аракелов, А. И. Кремер. – М.: Энергоатомиздат, 1990. – 192 с.
14. Афанасьев М.В. Оцінка енергоефективності з позиції концепції сталого розвитку / М.В. Афанасьєв, Т.І. Салашенко // Економіка і менеджмент: матер. І міжнар. конф. молодих вчених ЕМ-2010. – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2010. – С. 198-199.
15. Энергоэффективная экономика Украины / под ред. М.П. Ковалка, М.В. Рапцуна, М.М. Кулика, О.О. Єрохіна – Київ: Агентство раціонального використання енергії та екології. – 1999. – 227 с.
16. Ковалко М.П. Энергозбереження – пріоритетний напрям державної політики України / М.П. Ковалко, С.І. Денисюк. – Київ: УЕЗ, 1998. – 511 с.
17. Праховник А.В. Концепція гармонізації шляхів України та світової спільноти в побудові енергоефективності економіки / А.В. Праховник, Є.М. Іншеков // Енергоінформ. – 2005. – № 11. – С. 6-7.
18. Суходоля О.М. Энергоэффективность экономики в контексті національної безпеки: методологія дослідження та механізм реалізації: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 424 с.
19. Україна на шляху до енергетичної ефективності / [Бесіди на В.Ф., Рапцуна М.В., Кулика М.М., Єрохіна О.О.]; под. ред. М.П. Ковалка. – К.: Арена-Еко, 1997. – 228 с.
20. Экономический механизм стратегии развития топливно-энергетического комплекса / [А.И. Амоша [и др.]; под ред. А.И. Амоши. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2002. – 140 с.
21. Закон України «Про електроенергетику» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
22. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» № 555-IV від 20 лютого 2003 року зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
23. Закон України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» № 2509-IV від 5 квітня 2005 року зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
24. Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі заходи щодо раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів» № 1071 від 7 липня 2000 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/newsnpd>.
25. Постанови Кабінету міністрів України «Про організацію державного контролю за ефективним (раціональним) використанням паливно-енергетичних ресурсів» № 935 від 22 жовтня 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/newsnpd>.
26. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про програми підвищення ефективності та зменшення споживання енергоресурсів» № 1567-р від 17 грудня 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://govuadocs.com.ua/docs/162/index-340003.html>.
27. Галузева програма енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 р. Затверджено наказом міністра промислової політики України № 152 від 25.02.2009 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpp.kmu.gov.ua>.

УДК 338.140

Фадєєва Г.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і оподаткування
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена методологічним аспектам розробки стратегії розвитку промислового підприємства. Розглянуто основні концептуальні етапи і принципи вибору стратегії. Запропоновано послідовність розробки інноваційної стратегії промислових підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління, стратегія розвитку підприємства, інноваційний розвиток, інноваційна стратегія, інноваційно активні підприємства.

Фадеева А. Н. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена методологическим аспектам разработки стратегии развития промышленного предприятия. Рассмотрены основные концептуальные этапы и принципы выбора стратегии. Предложена последовательность разработки инновационной стратегии промышленных предприятий.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия развития предприятия, инновационное развитие, инновационная стратегия, инновационно активные предприятия.

Fadeyeva A.N. METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT STRATEGY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article is devoted to methodological aspects of the development strategy of an industrial enterprise. The article describes the basic conceptual stages and principles of strategy selection. The author suggests the sequence of development of innovative strategies of industrial enterprises.

Keywords: strategic management, enterprise development strategy, innovation development, innovation strategy, innovation active enterprises.

Постановка проблеми. Конкурентне середовище промислових підприємств у сучасних умовах характеризується високим рівнем динамізму економічних відносин, а відтак, скороченням планового періоду стабільної їх діяльності. Істотні зміни в масштабі й складності зовнішнього середовища промислових підприємств посилюють невизначеність прийняття та реалізації управлінських рішень стратегічного та тактичного характеру. Отже, виникає необхідність у розробці методології, що дозволяє по новому оцінити взаємодію підприємства і зовнішнього середовища. У цих умовах процес розробки стратегії підприємства розглядається як сучасний інструментарій розвитку, ефективний засіб його модернізації і підвищення конкурентоспроможності.

Мають підґрунтя успішного розвитку лише такі промислові підприємства, керівна ланка яких здатна забезпечити певний напрям руху в нестабільному та непередбачуваному середовищі. Виникає об'єктивна необхідність у виборі стратегії їхнього управління. Одним з таких напрямів є стратегічне управління діяльністю промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в галузі управління розвитком підприємства простежується в наукових працях О.І. Амоші, І.Р. Бузько, В.М. Гейця, В.М. Гриньової, С.М. Ілляшенка, М.О. Кизима, Т.С. Клебанової, О.Є. Кузьміна, В.В. Максимова, В.С. Пономаренка, О.В. Раєвневої, О.М. Тридіда, О.М. Ястремської та інших. Вагомий внесок у становлення сучасної теорії розвитку здійснено такими російськими вченими, як: О.І. Ананьїна, А.Б. Вишнякової, Р.Є. Грамотєєва, М.Є. Касс, О.Д. Коршунової, А.Б. Кузнецової. Окремі аспекти управління розвитком підприємства розглянуто в наукових працях зарубіжних учених: К. Гоффіна, Р. Мітчелла, С. Ковена, Т. Лайонса, М. Керролла, В. Бурке. У наукових працях цих учених вирішено

такі завдання: сформовано понятійний апарат розвитку підприємства, визначено сутність інноваційного розвитку та чинники, що на нього впливають, сформульовано теоретичні засади управління інноваційним розвитком підприємства. Поважаючи внесок науковців до досліджуваної проблематики, слід визнати, що в наукових розвідках не приділено належної уваги саме методологічним аспектам розробки стратегії розвитку підприємства в умовах інноваційного розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є необхідність визначення та теоретико-методологічного обґрунтування розробки стратегії розвитку промислового підприємства в інноваційних умовах. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, які полягають у: визначенні основних концептуальних етапів і принципів вибору стратегії розвитку підприємства, визначенні послідовності розробки інноваційної стратегії промислових підприємств тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне управління – це система управління підприємством, яка ґрунтується на розробці та реалізації стратегії підприємства. В основі стратегічного управління є стратегія розвитку промислового виробництва, розроблена на тривалу перспективу, яка дозволяє йому за більш короткий проміжок часу адаптуватись до реалій ринку, своєчасно реагувати на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища. Саме тому впровадження стратегічного управління діяльністю промислового підприємства є однією з основних завдань і умов забезпечення ефективності промислового виробництва. Можливі різні схеми реалізації стратегічного управління, які повинні включати основні принципи: перспективність, пріоритетність, реалізованість, ітеративність (поетапність), комплексність.

Досліджуючи стратегічне управління розвитком підприємства, вчені дійшли висновку, що воно спрямоване на створення конкурентних переваг підприємства і утвердження ефективної стратегічної позиції, що забезпечить майбутню життєздатність підприємства в мінливих умовах.

Формування стратегії представляє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів, об'єднаних єдиною глобальною метою – забезпечити і підтримувати високий рівень конкурентної переваги підприємства. Як і будь-яка система, стратегія схильна до впливу певних закономірностей, їй повинні бути притаманні такі характеристики, як цілісність, інтегративність, комунікативність та ін. Це означає, що найбільший ефект досягається в тому випадку, якщо всі складові стратегії реалізуються в умовах координації з єдиного центру; рішення, що приймаються в рамках кожної з складових, ув'язані за часом і ресурсами і не суперечать одне одному. При заданому рівні стратегічних ресурсів підприємство володіє потенційними можливостями досягнення глобальної і локальних цілей динамічного розвитку в конкурентному середовищі.

Як відомо, процес вибору стратегії має опиратися на оцінку стартових умов функціонування та передбачення сценаріїв майбутньої поведінки підприємства в рамках цілей стратегії. Даний процес може складатися з двох основних частин: дослідження і формування сукупності можливих стратегій залежно від реального стану підприємства і від сценаріїв його майбутнього розвитку та вибору певного виду стратегії.

У зв'язку з цим розглянемо основні концептуальні етапи вибору стратегії, відзначаючи їх основний зміст і ключові позиції.

На першому етапі визначаються типи можливих стратегій (швидкого зростання, стабільного розвитку, фінансової стійкості).

На другому етапі проводиться аналіз можливих стратегій. На основі сценаріїв майбутньої поведінки підприємства і зовнішнього середовища, отриманих у процесі моделювання, формується набір можливих рішень.

На третьому етапі здійснюється вибір стратегії розвитку підприємства. Із сукупності можливих рішень відбирається найбільш прийнятні і уточнюються його цілі, засоби й індикатори (показники, норми, умови тощо).

Процес вибору стратегії розвитку підприємства повинен, на нашу думку, підкорятися таким основним принципам:

1. Стратегія узгоджується з підприємством (відповідає його статутним цілям і нормам; узгоджується із загальною стратегією підприємства в цілому та її окремими компонентами; концентрується на ключових проблемах економічної діяльності).

2. Стратегія має внутрішню узгодженість своїх структурних компонентів (є єдністю економічних цілей, засобів функціональних елементів та індикаторів ступеня їх досягнення; внутрішня збалансованість; будується і реалізується на єдиній інформаційній базі, основу якої складають дані бухгалтерського обліку та звітності).

3. Стратегія узгоджується із зовнішнім середовищем (з потенціалом зміни навколишнього середовища; ґрунтується на законах макроекономіки і мікроекономіки).

4. Оптимальна збалансованість стратегії з урахуванням ресурсного потенціалу.

5. Оптимальність рівня ризику реалізації стратегії.

6. Результативність обраної стратегії.

Зазначені основні групи принципів дозволяють підійти до процесу формування стратегії всебічно й обґрунтовано. У загальному випадку основним є принцип аналітичного характеру вибору стратегії.

Стратегія повинна передбачати можливість цілеспрямованого вдосконалення окремих функціональних блоків, елементів системи та будь-якій її сукупності.

Сучасна стратегія підприємства – це майбутнє бачення органічного поєднання ефективних бізнес-стратегій, у рамках яких досягається системний синергетичний ефект. При цьому необхідно виділити три базові можливості досягнення такого ефекту:

– функціональна – досягнення ефекту за рахунок того, що більшість функціональних служб підприємства використовують свою особливу професійну компетенцію в тактиці всіх спеціалізованих видів діяльності і за всіма окремими бізнес-лініями;

– стратегічна – досягнення позитивного ефекту за рахунок компліментарності всіх конкурентних стратегій підприємства на всіх рівнях виробництва і управління;

– управлінська – досягнення ефекту за допомогою особливої системної компетенції менеджменту підприємства.

В умовах ринкової економіки розвиток підприємства може здійснюватися в рамках таких стратегій, що забезпечать йому отримання прибутку, стійкий фінансовий стан, а також конкурентоспроможність у відносно тривалому періоді. Це багато в чому залежить від вибору типу стратегії і відображення її в планах підприємства.

За допомогою факторів, що визначають стійкість конкурентної позиції підприємства, можна обрати одну з наступних базових стратегій:

1. Стратегія лідерства за рахунок економії на витратах.

2. Стратегія диференціації (по відношенню до прямих конкурентів диференціація знижує взаємозамінність аналогічних товарів, посилює прихильність покупця марці, зменшує чутливість до ціни і тим самим підвищує рентабельність).

3. Стратегія спеціалізації (концентрація на потребах одного сегмента покупців, яка може спиратися як на диференціацію, так і на лідерство за витратами, але в рамках одного сегмента) [1, с. 679].

При визначенні стратегії розвитку промислових підприємств основну увагу частіше приділяють перспективному плануванню як сутнісній основі стратегічного управління. Реалізація перспективного плану є вирішальною складовою управління. Однак здатність реалізувати стратегію для менеджера набагато важливіше, ніж якість стратегії як такої. Причини основних проблем, з якими стикаються менеджери при її реалізації, можуть бути наступні:

1) приділяючи велику увагу розробці та вибору поточної діяльності, керівники здебільшого обходять увагою численний інструментарій, що дозволяє оцінити ефективність реалізації цієї стратегії;

2) увага менеджерів акцентується на інвестування в матеріальні активи, у той час як нематеріальні активи і такі чинники, як обслуговування клієнтів, інновації, високоякісні і високоєфективні технології, інформаційні технології, здібності, навички, мотивація працівників, мають більше можливостей для створення цінностей;

3) незацікавленість працівників у досягненні загальних цілей підприємства, тобто відсутність отождолення власних цілей кожного працівника і цілей підприємства;

4) використання, в основному, централізованого командного стилю керівництва, спрямованого на управління тактикою, а не стратегією;

5) орієнтація на клієнта взагалі, а не на конкретного клієнта;

6) при зверненні до консультантів потрібно чітко уявляти собі той обсяг послуг, який вони можуть запропонувати. Одна з поширених помилок полягає в тому, що від консультантів чекають готових рішень. Але, стратегію підприємство повинне сформулювати самостійно, а запрошені консультанти допоможуть розробити методи її реалізації, не більше того.

Складовою частиною реалізації стратегії є мобілізація потенціалу підприємства та здійснення відповідних змін. Від глибини й масштабів змін, які доцільно провести на промисловому підприємстві, залежить складність упровадження стратегії.

Таким чином, передумовами для ефективного виконання стратегічного плану є, передусім, наявність відповідної організаційної культури і структури, що дозволяє реалізувати стратегію, високий рівень внутрішньої згуртованості персоналу, створення адекватних систем мотивування й організації праці тощо. Найдосконаліший стратегічний план може стати марним, якщо він не пов'язаний з пер-

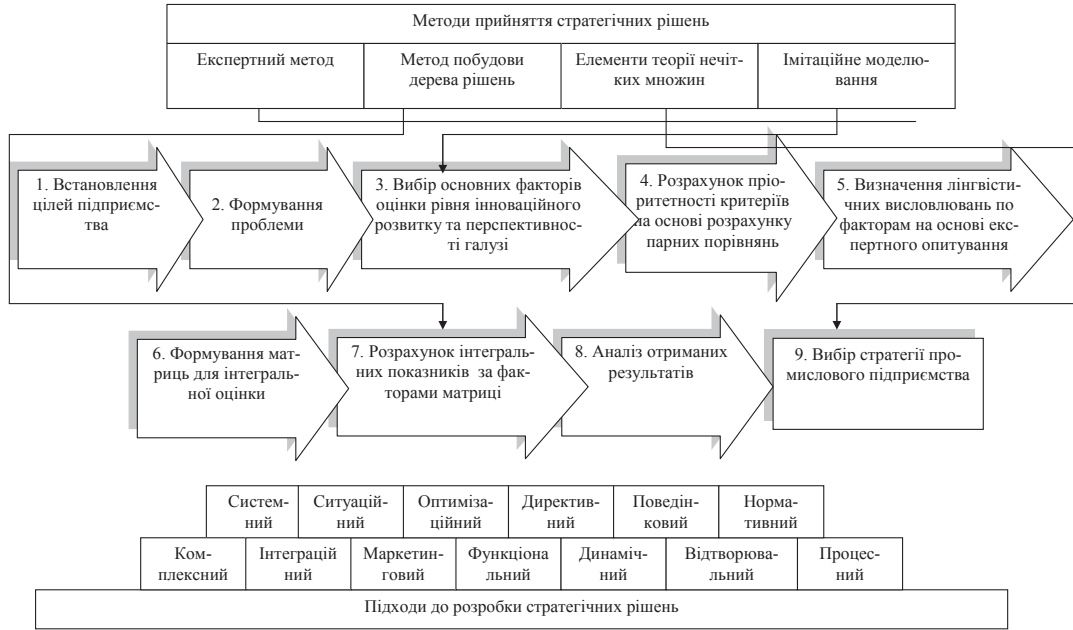

Рис. 1. Модель вибору стратегії промислових підприємств в умовах розвитку інноваційної діяльності [2]

Таблиця 1

Характеристика стратегій підприємства залежно від рівня інноваційного розвитку та перспективності галузі [2]

Рівні факторів по показниках		Можливі стратегії в залежності від різних цілей підприємств			
Рівень інноваційного розвитку	Перспективність галузі	Зростання масштабів виробництва	Зростання частки на ринку	Стабілізація становища на ринку	Освоєння нових ринків
Високий	Висока	Стратегії випереджаючої наукоємності; дослідного лідерства; раціонального випередження	Стратегії технологічної пов'язаності; паралельної розробки; дослідного лідерства; випереджаючої наукоємності	Стратегії вичікування лідера; слідування за ринком; слідування життєвому циклу; випереджаючої наукоємності	Стратегії стадійного подолання; дослідного лідерства; випереджаючої наукоємності; радикального випередження
Високий	Середня	Намагатися зберегти позиції			
Високий	Низька	Пошук нових ринків			
Середній	Висока	Інвестувати, якщо бізнес-середовище варте того, роблячи при цьому необхідний детальний аналіз інвестицій			
Середній	Середня	Продовжувати бізнес з обережністю			
Середній	Низька	Стратегія часткового згортання			
Низький	Висока	Стратегії продуктової та процесної імітації; ліцензування; вертикального запозичення	Стратегії продуктової та процесної імітації; ліцензування; вертикального запозичення	Стратегії збереження технологічної позиції; ліцензування; слідування за ринком; технологічної пов'язаності	Стратегії ліцензування; технологічної пов'язаності; слідування за ринком
Низький	Середня	Продовжувати бізнес з обережністю або частково згорнути виробництво			
Низький	Низька	Згортання бізнесу			

соналом підприємства, який не залучений у здійснення стратегії.

Підприємство, як правило, застосовує кілька взаємопов'язаних або доповнюючих стратегій. Портфель стратегій формується залежно від поставлених цілей розвитку, рівня розвитку науково-технічної діяльності підприємства та інноваційних завдань, що випливають із них, а також факторів, що впливають на інноваційний розвиток підприємства.

Для вибору перспектив розвитку промислового підприємства доцільно скористатися матричним методом. На думку деяких авторів [2], для визначення стратегії необхідно використовувати дані про рівень інноваційного розвитку, про перспективність галузі тощо. У табл. 1 представлені основні позиції матриці і види стратегій промислового підприємства.

На рис. 1 представлена модель стратегії промислових підприємств в умовах розвитку інноваційної діяльності.

На наш погляд, ефективність діяльності будь-якої компанії залежить від розробленості економічного, політичного, організаційного та інноваційного аспектів. Тому аналіз стратегії промислового підприємства в умовах розвитку інноваційної діяльності необхідно проводити за даними напрямками.

Процеси економічної трансформації України за часів незалежності не привели до очікуваного економічного зростання і подолання економічної та технологічної відсталості від розвинених країн. На нашу думку, вирішенням вказаної проблеми в умовах обмеженості матеріальних, фінансових, часових та трудових ресурсів є підвищення конкурентоспроможності, модернізація економіки країни, а

Таблиця 2

Впровадження інновацій на промислових підприємствах за 2009-2013 роки

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впровадження нових технологічних процесів, процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	Нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, %
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / [відп. за вип. І.В. Калачова]. – К.: Інформ. – видав. центр Держкомстату України. – Київ, 2013. – 287 с. [3]

Таблиця 3

Кількість інноваційно активних промислових підприємств за видами діяльності в 2013 році в м. Харків і Харківській області

Промисловість	Кількість інноваційно активних підприємств	
	усього, підприємств	відсотків до загальної кількості промислових підприємств
Усього:	182	23,2
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1	14,3
Переробна промисловість	170	23,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	34	22,5
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	7	20,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	13	16,5
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1	33,3
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	8	30,8
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	7	53,8
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	23	22,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	10	18,5
Машинобудування	59	31,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	8	25,8
Виробництво електричного устаткування	12	25,0
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	23	29,1
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	16	59,3
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	8	11,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	7	25,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	4	11,1

Джерело: Статистичний щорічник «Харківська область у 2013 році»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua> [4]

також поступовий її перехід на інноваційний шлях розвитку.

У 2013 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 1715 підприємств, або 16,8% (у 2012 р. – 1758 підприємств, або 17,4%).

Інноваційно-активні промислові підприємства – це підприємства, які займалися інноваційною діяльністю.

Серед регіонів більшою за середню в Україні частка інноваційно-активних підприємств була в Запорізькій (28,8%), Миколаївській (24,9%), Херсонській (23,6%), Харківській (23,2%), Івано-Франківській (21,4%), Чернігівській (20,7%), Вінницькій (19,4%), Кіровоградській (18,3%), Хмельницькій (18,2%) областях, а також у м. Києві (25,6%).

Однак, незважаючи на значний науково-технічний потенціал, частка інноваційно-активних підприємств, які впроваджували інновації залишається вкрай низькою (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2 за 2009-2013 роки питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції склала 3,3-4,8%. У той же час у країнах ЄС цей показник сягає 60%, в Японії – 67%, у США – 78%. Це свідчить про те, що в сучасних політичних, економічних умовах сфера виробництва і переробки в Україні поки що не зацікавлена в комерціалізації нововведень.

У 2013 р. 1031 підприємств реалізувало інноваційної продукції на 35,9 млрд. грн., або 3,3% загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2012 р. відповідно 36,2 млрд. грн. та 3,3%). Вищою за середню по Україні частка реалізованої інноваційної продукції серед регіонів була в Закарпатській, Сумській, Полтавській, Кіровоградській, Житомирській, Харківській, Івано-Франківській, Херсонській, Одеській областях та у м. Києві. У розрізі видів економічної діяльності – на підприємствах машинобудування (12,6%), з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (8,1%), оброблення деревини та виробництва виробів з деревини та інших матеріалів, крім меблів, (7,3%), коксу та продуктів нафтопереробки (5,8%).

У табл. 3 наведено кількість інноваційно-активних промислових підприємств за видами діяльності в Харківському регіоні в 2013 році [4].

За даними табл. 3 можна дійти висновку, що кількість інноваційно-активних підприємств у 2013 році склала 182 підприємства (це 23,2% до загальної кількості промислових підприємств Харківського регіону).

Найбільшу частку склала переробна промисловість (170 підприємств), у тому числі: машинобудування – 59 підприємств; виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 34 підприємства; виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 23 підприємства тощо.

Для розробки перспектив інноваційного розвитку промислового підприємства необхідно вирішувати наступні завдання:

– встановити відповідність стратегії підприємства організаційній структурі, інфраструктурі і системі управління інформацією;

– визначити типи інноваційної політики, відповідні основним цілям і ринковим позиціям підприємства;

– оцінити рівень інноваційного розвитку підприємства і відповідно до цього будувати його стратегію;

– вибрати оптимальну систему контролю за ходом реалізації перспективних завдань на підприємстві.

На основі узагальнення наукової літератури можна запропонувати таку послідовність розробки інноваційної стратегії промислових підприємств:

1. Визначення місії підприємства.

2. Визначення цілей підприємства.

3. Моніторинг зовнішнього середовища (виділення найбільш важливих його елементів та визначення їх показників і критеріїв).

4. Аналіз стратегічної інноваційної позиції підприємства (визначення стану діяльності на основі оцінки інноваційного потенціалу та культури підприємства).

5. Оцінка функціонального потенціалу підприємства (визначення стратегії протидії або пристосування до зовнішнього середовища).

6. Формування портфеля стратегій і перспективних альтернатив промислових підприємств з інноваційної діяльності.

7. Вибір стратегії підприємства з використанням матричного методу.

8. Розробка плану дій.

9. Проведення стратегічних змін.

10. Контроль за ходом реалізації стратегії.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином підводячи підсумки можна констатувати, що в прикладному аспекті методології стратегії розвитку підприємства вирішуються практичні завдання щодо цілеспрямованого перетворення системи управління для орієнтації підприємства на інноваційний розвиток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абдулаева М.Н. Инвестиционные процессы в экономике Узбекистана / М.Н. Абдулаева / Монография // Современное состояние, тенденции и перспективы развития стран СНГ: Экономический, социальный и экологический аспекты (Серия: Экономическое славяноведение) / Под науч. ред. д.э.н., проф. Павлова К.В., к.э.н., доц. Юсупова И.З. Ижевск: Изд-во: Ижевский институт управления, 2014. – Раздел 20. – С. 679.
2. Макарова Е.Е. Разработка и реализация стратегий промышленных предприятий при инновационной деятельности / Е.Е. Макарова // Менеджмент предпринимательских формирований на основе инновационных компетенций: материалы межвуз. науч.-практ. эл. конф. – Вестник ВГУ – Воронеж, 2007. – С. 60-61.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат.зб. / [відп. за вип. І.В. Калачова]. – К.: Інформ. – видав. центр Держкомстату України. – Київ, 2013. – 287 с.
4. Статистичний щорічник «Харківська область у 2013 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://kh.ukrstat.gov.ua>.

СЕКЦІЯ 4 РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 347.763

Бойко Є.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

Журавська А.Є.

студент
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена комплексному дослідженню принципів формування та функціонування регіональних транспортно-логістичних систем. Визначено напрями формування партнерських відносин у регіональній транспортно-логістичній системі. Акцентовується увага на питанні функціонально-організаційної структури транспортно-логістичного центру регіону.

Ключові слова: логістика, транспортно-логістична система, регіон, регіональний розвиток, принципи логістики, транспортна інфраструктура, логістична компанія.

Бойко Е.А., Журавская А.Е. ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Статья посвящена комплексному исследованию принципов формирования и функционирования региональных транспортно-логистических систем. Определены направления формирования партнерских отношений в региональной транспортно-логистической системе. Акцентируется внимание на вопросе функционально-организационной структуры транспортно-логистического центра региона.

Ключевые слова: логистика, транспортно-логистическая система, регион, региональное развитие, принципы логистики, транспортная инфраструктура, логистическая компания.

Boiko E.O., Zhuravskaya A.E. PRINCIPLES OF FORMATION AND OPERATION OF REGIONAL TRANSPORT LOGISTICS SYSTEMS

The article is devoted to complex research principles of formation and functioning of regional transport and logistics systems. Directions forming partnerships in regional transport and logistics system. Attention is focused on the issue of functional and organizational structure of the transport and logistics center in the region.

Keywords: logistics, transport and logistics system, region, regional development, principles of logistics, transportation infrastructure, logistics company.

Постановка проблеми. У сучасних наукових дослідженнях все більше уваги приділяється формуванню якісних регіональних транспортно-логістичних систем, функціонування яких забезпечує надання повного комплексу транспортних послуг, включаючи мультимодальні перевезення, розробку логістичних схем перевезення вантажів, страхування, забезпечення безпеки перевезень.

Дослідження принципів формування та функціонування регіональних транспортно-логістичних систем представляє значний науковий і практичний інтерес у зв'язку із ринковою трансформацією національної економіки, а також динамічного включення України в міжнародні економічні зв'язки та загальноєвропейську економічну інтеграцію. Динамічне поширення процесів глобалізації світової економіки та лібералізації ринків робить все більш актуальним питання розвитку регіональних транспортно-логістичних систем. Все це зумовлює актуальність проблеми принципів формування та функціонування регіональних транспортно-логістичних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий вклад у вирішення проблеми розвитку транспортних систем та логістики внесли ряд як вітчизняних,

так і зарубіжних вчених. Серед них слід виділити роботи В.В. Багінова, В.В. Брагінського, Ю.В. Соболева, В.Л. Дикань, О.Г. Дейнека, І.М. Писаревського, Л.О. Позднякової, І.В. Крупиці, І.О. Іртищеві, О.М. Потапенко, В.І. Перебийніс, О.В. Перебийніс, О.М. Полякової, Е.М. Лібанові, М.А. Хвесикка та інших. Проте недостатньо висвітленими залишаються питання принципів формування та функціонування регіональних транспортно-логістичних систем.

Формування цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування принципів формування і функціонування регіональних транспортно-логістичних систем, та вироблення пропозицій спрямованих на формування партнерських відносин між виробниками та споживачами продукції за допомогою гнучкої системи взаємодії різних видів транспорту.

Виклад основного матеріалу досліджень. Одним із найважливіших факторів розвитку та конкурентоспроможності регіону є функціонування транспортно-логістичних систем, які забезпечують взаємодію всіх учасників транспортного (перевізного) процесу з метою надання споживачам комплексних послуг по перевезенням та досягнення цілісного розвитку транспортно-логістичної інфраструктури регіону.

Згідно з досвідом розвинутих країн використання логістичних систем дає змогу зменшити загальні логістичні витрати майже на 12-35%, транспортні витрати на 7-20%, витрати на навантажувально-розвантажувальні роботи та збереження матеріального потоку на 15-30%, а також прискорити швидкість обігу матеріальних ресурсів на 20-40% та скоротити їх запаси на 50-200%. Усе це свідчить про те, що одним із важливих факторів економічного зростання є формування інтегрованих транспортно-логістичних систем, що охоплюють окремі країни та регіони [2].

Воснові функціонування регіональних транспортно-логістичної системи В.І. Перебийніс [6; 7] вважає, що мають знаходитися принципи раціональності, емерджентності, системності, ієрархії, формалізації, інтеграції, обліку, оптимізації, стійкості та адаптації та інші.

Принцип раціональності полягає у виборі раціонального варіанту транспортно-логістичної системи. Завдяки реалізації цього принципу досягається оптимізація окремих елементів, зокрема і всієї логістичної системи в цілому. Здійснюється це шляхом оптимізації управлінських рішень, оптимізації окремих завдань і планів, розподілу ресурсів, запасів тощо.

Принцип емерджентності (цілісності) передбачає функціонування транспортно-логістичної системи як цілісної системи, що виконує задану цільову функцію. При цьому важливо враховувати, що збільшення розмірів підприємства, його багатфункціональність зумовлює ускладнення його діяльності. При цьому збільшується кількість логістичних ланок і ланцюгів, що мають властивості, які не завжди співпадають з властивостями всього підприємства як транспортно-логістичної системи. Внаслідок цього зростає ймовірність неспівпадання локальних оптимумів цілей окремих логістичних ланцюгів із загальним оптимумом цілі транспортно-логістичної системи підприємства. Як варіант, реалізація цього принципу може зумовлювати зменшення ефективності дії логістичних ланцюгів окремих виробництв з метою забезпечення максимальної ефективності транспортно-логістичної системи всього підприємства.

Принцип системності обумовлює функціонування підприємства, з одного боку, як транспортно-логістичної системи, а з іншого боку – як підсистеми, що входить до транспортно-логістичної системи регіону (адміністративного району, області), галузі (промисловості, сільського господарства тощо). Як транспортно-логістична система підприємство складається з окремих підсистем: транспортно-логістичних підсистем окремих структурних виробничих галузей. Реалізація цього принципу зводиться до формування єдиної потокової лінії, яка є основою аграрної транспортно-виробничо-складської системи, узгодженості параметрів матеріальних та супутніх їм інформаційних і фінансових потоків, інших характеристик аграрного підприємства (зокрема, уніфікація документації, узгодження періодичності звітності тощо).

Принцип ієрархії. У багаторівневих транспортно-логістичних системах відносини між окремими рівнями повинні характеризуватися впорядкованістю їх взаємин, що обумовлюється їх ієрархією. Оскільки кожен рівень транспортно-логістичної системи володіє певною автономією (у межах внутрішньовиробничого розрахунку, що діє на підприємстві), то ієрархічна структура транспортно-логістичної системи відносно жорстка, тобто має можливість повної само-реалізації.

Принцип формалізації передбачає формалізацію якісних і кількісних характеристик, що характе-

ризують діяльність транспортно-логістичних систем підприємств.

Принцип інтеграції. Властивості інтеграції окремих елементів транспортно-логістичних систем підприємств виявляються в набутті особливих властивостей, які дозволяють одержати внаслідок їх сукупної дії синергичний ефект, як ефект суміщених дій. Так, синергичний ефект властивий для ряду поточних ліній, де суміщуються функції транспортування та обробки предмета праці, зокрема, для транспортно-розподільчих і транспортно-збиральних процесів.

Принцип обліку передбачає врахування сукупних витрат у межах усього логістичного ланцюга – від закупівель матеріально-технічних ресурсів до реалізації аграрної продукції включно.

Принцип оптимізації передбачає функціонування транспортно-логістичної системи та її підсистем за критерієм мінімуму сукупних логістичних витрат.

Реалізація принципу стійкості транспортно-логістичної системи дозволяє їй функціонувати з мінімальними відхиленнями від норми в умовах біфуркаційного впливу зовнішнього середовища.

Принцип адаптації транспортно-логістичної системи до зміни зовнішнього та внутрішнього середовища реалізується шляхом прийняття відповідних управлінських рішень і корекції функціонування окремих підсистем.

Принцип раціонального розміщення виробництва передбачає усебічне врахування економічних, демографічних, соціальних та екологічних передумов та факторів розміщення продуктивних сил. Його реалізація передбачає наближення матеріаломістких, енергомістких, водомістких виробництв до джерел відповідної сировини, палива та енергії, водних ресурсів; наближення виробництв низько транспортабельної продукції до місць її споживання; уникнення зустрічних перевезень однотипної продукції, сировини й палива з одного регіону в інший.

Принцип гуманізації всіх функцій та технологічних рішень у регіоні. Передбачає формування еколого-забезпечувального типу господарства в регіоні, раціональна оптимізація товарно-матеріальних та трудових потоків регіону.

Принцип відкритості регіональної економіки. Регіон, як правило, є відкритою системою, більш залежною від зовнішніх чинників, ніж національна економіка, частиною якої він є. Тому ефективне управління економікою регіону повинне передбачати наявність економічних зв'язків та економічних потоків останнього з іншими регіонами та країнами, що утворюють його оточення.

Принцип взаємозв'язку відкритості та потенціалу регіону. Рівень внутрішньої та зовнішньої відкритості регіону визначають його соціально-економічний потенціал, забезпеченість факторами виробництва, розміри території, галузева структура економіки регіону, чисельність населення та його платоспроможний попит, місткість регіонального ринку. Обсяг та структура економічних потоків регіону не повинні порушувати цілісність регіональної системи, а бути оптимальними з погляду нарощування виробничого потенціалу та забезпечення його певного рівня його закритості для конкурентів.

Принцип конкурентних переваг регіону. Диференціація регіонів є наслідком їх різної динамічної конкурентоспроможності. Зміна конкурентних переваг регіону залежить від того, наскільки швидко та гнучко регіональні системи реагують на зміну внутрішнього та зовнішнього попиту, пристосовуються до нових умов та чинників економічного зростання. Основою

економічного зростання регіонів є здатність суб'єктів господарювання регіонів продукувати інновації.

Функціонування транспортно-логістичного центру регіону обумовлюється його функціональним складом. Так, до складу транспортно-логістичного центру регіону повинні входити:

- транспортна компанія, що безпосередньо виконуватиме перевезення вантажів;
- логістична компанія, діяльність якої в рамках центру буде спрямована на забезпечення надання послуг з організації перевезень, складського обслуговування, виконання навантажувально-розвантажувальних робіт, тощо;
- ремонтно-сервісне підприємство, що забезпечуватиме технічне обслуговування та ремонт рухомого складу транспорту в повному обсязі та з необхідним рівнем якості;
- експедиторська компанія, яка в рамках центру надаватиме послуги з документального оформлення та митного супроводження перевезень, забезпечення збереження вантажів у процесі виконання перевезень;
- страхова компанія, що забезпечуватиме страховий захист матеріальних інтересів вантажовідправників і вантажоотримувачів у вигляді повного чи часткового відшкодування заподіяної в процесі перевезення вантажів шкоди [3].

Транспортно-логістична система (ТЛС) складається з наступних підсистем (рис.1):

- транспортно-постачальницької (ТПП);
- транспортно-технологічної (ТТП);
- транспортно-збутової (ТЗП).

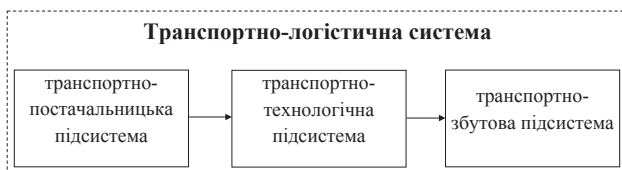

Рис. 1. Структурна схема транспортно-логістичної системи

Джерело: [7]

Рис. 2. Напрямки формування партнерських відносин у регіональній транспортно-логістичній системі

Джерело: [1]

Розвиток регіональної транспортно-логістичної системи спрямований на формування партнерських відносин між виробниками та споживачами продукції за допомогою гнучкої системи взаємодії різних видів транспорту (рис. 2).

З метою організації ефективного транспортно-логістичного обслуговування вантажних перевезень на основі взаємодії різних видів транспорту; впровадження сучасних транспортних, логістичних і інформаційних технологій з організації перевізного процесу; залучення міжнародних транспортних потоків; розвитку зовнішньоторговельних і міжрегіональних зв'язків; підвищення конкурентоспроможності українських транспортно-логістичних підприємств на ринку транспортно-логістичних послуг та виходячи з його функціонального складу транспортно-логістичний центр регіону повинен мати структуру, що наведено на рисунку 3.

Діяльність підсистем транспортно-логістичної системи повинна бути орієнтована на кінцеві результати (обсяги реалізації продукції, одержання прибутку). З цією метою на підприємстві слід мати відповідну систему оцінки діяльності підрозділів та систему їх мотивації.

Організаційне проектування транспортно-логістичної системи – це процес вибору та обґрунтування характеристик системи, що відповідають її меті та завданням.

Порядок підготовки організаційного проекту транспортно-логістичної системи наступний:

- опрацювання концепції (загальних принципів) організації транспортно-логістичної системи;
- визначення обсягів і номенклатури вантажів, термінів і віддалей їх транспортування, шляхових умов;
- обґрунтування організаційної структури аграрної транспортно-логістичної системи та структури управління нею;
- визначення функцій і завдань посадових осіб транспортно-логістичної системи;
- обґрунтування організаційно-економічного механізму взаємодії структурних елементів транспортно-логістичної системи;
- обґрунтування системи мотивації праці персоналу транспортно-логістичної системи;

– оцінка економічної ефективності організації проекту створення транспортно-логістичної системи [7].

Кожна з функціональних складових регіональної транспортно-логістичної системи у свою чергу матиме певні організаційні складові, що відповідатимуть змісту покладених на неї функцій. Ефективне формування транспортно-логістичного центру регіону забезпечить комплексне обслуговування з наданням повного набору логістичних послуг: навантаження-розвантаження вантажів; комплектація партій вантажів; сортування, обробка та відправка вантажів різними партіями; митне супроводження й інформаційне забезпечення перевезень як у межах регіону, так і внутрішньодержавному чи міжнародному сполученнях.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що в основі ефективного формування та

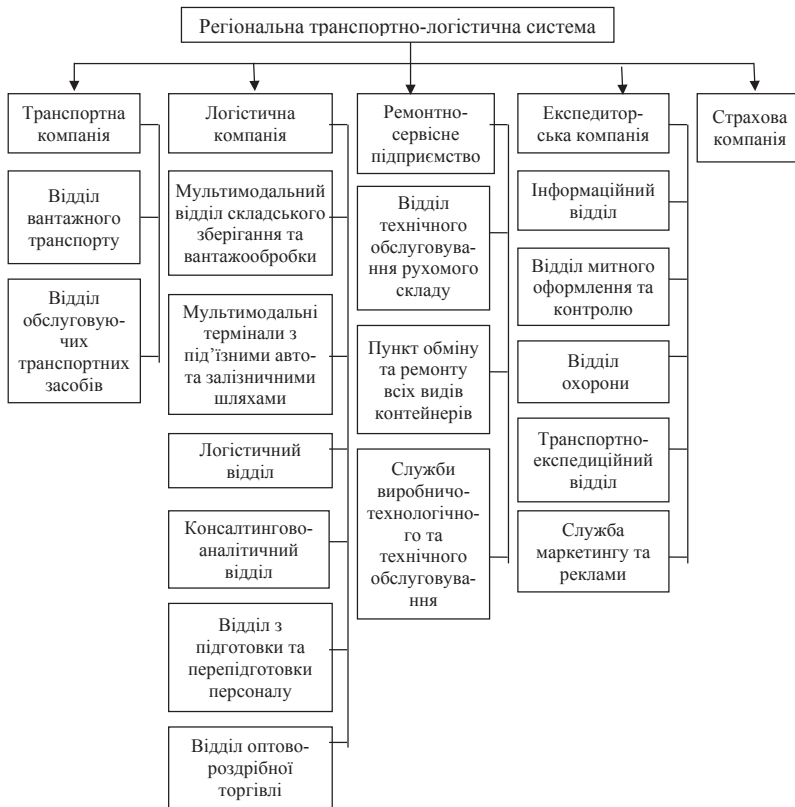

Рис. 3. Розширена функціонально-організаційна структура транспортно-логістичного центру регіону

Джерело: [8]

функціонування регіональних транспортно-логістичних систем мають знаходитися принципи (раціональності, емерджентності, ієрархії, формалізації, інтеграції, системності, обліку, оптимізації, стійкості та адаптації та ін.), які інтегрують вітчизняний транспортний комплекс у міжнародні транспортно-логістичні системи шляхом забезпечення їх ефективної взаємодії; задовольняють потреби споживачів транспортно-логістичних послуг за рахунок гармонізації їх інтересів з інтересами всіх учасників транспортно-розподільчого процесу; сприяють реалізації ефективної транспортної політики на основі раціо-

нального розподілу інвестиційних коштів держави та приватного сектору; створюють гнучку тарифну політику на різних видах транспорту з метою збільшення транзитних вантажних потоків через територію України на основі формування оптимальних схем доставки вантажу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Багінова В.В. Перспективні напрями розвитку регіональної транспортно-логістичної системи [Текст] / В.В. Багінова, А.І. Николаєва // Вісник СНУ ім. В. Даля. – 2010. – № 5(147). – Частина 2. – С. 223-226.
- Брагинський В.В. Розвиток транспортно-логістичної системи як форма реалізації транзитного потенціалу України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Braginskiy.pdf>.
- Єдина транспортна система: навчальний посібник [Текст] / [Соболев Ю.В., Дикань В.Л., Дейнека О.Г., Писаревський І.М., Позднякова Л.О.]. – Харків: ООО «Олант», 2002. – 288 с.
- Іртищева І.О. Крупіца І.В. Управління інституційними змінами в умовах соціалізації національної економіки / І.О. Іртищева, І.В. Крупіца // Миколаїв: НУК ім. адмірала Макарова, 2014. – 172 с.
- Іртищева І.О. Потапенко О.М. Інфраструктура регіонального розвитку: регіональний аспект / І.О. Іртищева, О.М. Потапенко // Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта. Матеріали III міжнар. наук-практ. конф., 6-9 квіт. 2011 р., Харків – С. 104-107.
- Перебийніс О.В. Особливості формування і функціонування аграрних транспортно-логістичних систем // Ринок послуг комплексних транспортних систем та прикладні проблеми логістики: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Автоекспо, 2002. – С. 210-213.
- Перебийніс В.І., Перебийніс О.В. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування: Монографія – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2005. – 207 с.
- Полякова О.М. Методологічні основи формування і розвитку мережі регіональних логістичних центрів в Україні [Текст] / О.М. Полякова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 28-33.
- Соціальна економіка: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.

УДК 332.14

Бойченко В.С.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Запорізького національного технічного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Стаття присвячена вивченню елементів управління розвитком регіону з теоретичного аспекту. Проаналізовано сутність поняття управління розвитком регіону (УРР). Визначено об'єкт та суб'єкт УРР. Зазначена мета управління розвитком регіону та відповідні їй задачі. Виділено принципи та запропоновано класифікацію функцій УРР. Виокремлено основні компоненти, механізм та важелі впливу на управління розвитком регіону. Запропонована структура УРР, яка складається з керуючої підсистеми, підсистеми впливу та керованої підсистеми, які включають у себе сукупність певних елементів.

Ключові слова: управління, розвиток, регіон, конкурентоздатність, регіональна політика.

Бойченко В.С. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА

Статья посвящена изучению элементов управления развитием региона с теоретического аспекта. Проанализировано сущность понятия управление развитием региона (УРР). Определен объект и субъект УРР. Отмечена цель управления развитием региона и соответствующие ей задачи. Выделены принципы и предложена классификация функций УРР. Выделены основные компоненты, механизм и рычаги влияния на управление развитием региона. Предложена структура УРР, которая состоит из руководящей подсистемы, подсистемы влияния и руководимой подсистемы, которые включают в себя совокупность определенных элементов.

Ключевые слова: управление, развитие, регион, конкурентоспособность, региональная политика.

Boichenko V.S. THE THEORETICAL BASIS OF THE STUDY CONTROL ELEMENTS DEVELOPMENT OF THE REGION

The paper studies the control elements development of the region to the theoretical aspects. Analyzed the essence of the concept of managing the development of the region (MDR). Defined object and subject of the MDR. Noted the goal of management of development of the region and the corresponding task. Highlighted the principles and proposed classification of functions MDR. Identified the main components, the mechanism and levers of influence on management development in the region. Proposed a structure of the MDR, which consists of leadership subsystem, of subsystem influence and subsystem, which is managed by, which include a plurality of specific elements.

Keywords: management, development, region, competitiveness, regional policy.

Постановка проблеми. На сьогодні конкурентоздатність регіону складне, але стратегічно важливе завдання є одним з найголовніших показників його розвитку [1]. Вона проявляється, передусім, у формуванні та становленні соціально-орієнтованої економіки регіонів України, що, у свою чергу, сприяє їх стійкому розвитку, підвищенню рівня та якості життя населення [2, с. 2].

У зв'язку з цим виникає потреба в розробці та реалізації такого управління регіоном, яке б визначало його подальший розвиток. А оскільки кожен окремий регіон країни відрізняється по соціальному, економічному, політичному розвитку та життєвому рівню мешканців, то система управління розвитком регіону повинна враховувати ці відмінності.

Управління розвитком регіону вимагає пошуку таких важелів взаємодії інтересів та узгодження цілей розвитку територій, які враховують процеси децентралізації управління та розвитку ринкових відносин [3, с. 224]. А оскільки з кожним днем підвищується роль знань та інновацій, то виникає необхідність пошуку нових підходів до управління розвитком регіону, які забезпечать конкурентоздатність регіону [4, с. 54].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем теорії управління займаються багато науковців. Так, питання управління економікою регіону займаються такі вчені, як: М.В. Морошкина, Л.И. Розанова, С.В. Тишков [2], А.С. Новоселов [4], Т.В. Ускова [5] та інші, праці яких мають теоретичну та практичну значимість. Проблеми управління конкурентоспроможністю регіонів розглядають: О.І. Дегтярьова [1], О.С. Причина [3], Д.І. Шейма та П.І. Щедровицький [6] та багато інших.

Однак, сьогодні проблема створення адаптивної та стійкої системи управління розвитком регіону за-

лишається не достатньо розглянутою з позиції регіональної спільноти. Це визначено як об'єктивними зовнішніми і внутрішніми факторами, так і недоліками в самій системі управління.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення теоретичних засад управління розвитком регіону для уточнення елементів цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіональна політика є основою ефективного функціонування будь-якої території, головними напрямками якої є: стимулювання економічного розвитку, зниження диференціації в рівні та якості життя населення, інвестування в інфраструктуру регіону [5, с. 60].

До інструментів реалізації регіональної політики відносяться наступні заходи: адміністративно-управлінські, фінансового стимулювання, просторового розподілу, стимулювання розвитку суб'єктів регіону тощо. При цьому основними напрямками регіональної політики є: економічна, соціальна, демографічна, екологічна та науково-технічна політики [5, с. 61-62; 6]. А питання управління розвитком регіону займає ключове місце в системі регіональної політики України.

Сам процес управління, у свою чергу, можливо поділити на наступні види, в залежності від різних завдань та функцій суб'єктів, які їх реалізують: державне управління, бізнес-управління та самоуправління, кожне з яких передбачає використання певних методів [7, с. 79; 8, с. 84].

Однак, з нашої точки зору, на сучасному етапі, найбільш актуальним є управління розвитком регіону, яке можна розглядати використовуючи декілька підходів [9, с. 151; 10, с. 89-93; 11, с. 93; 12; 4, с. 55]:

1. Системний, який має на увазі дослідження управління розвитком регіону як системи, а саме: керуючої (суб'єкт управління), керованої (об'єкт управління) і та, яка взаємодіє (інститути, що реалізують зв'язок) систем. При цьому, управління розвитком регіонів здійснюється за допомогою формування системи, яка дозволить максимально використовувати наявний потенціал регіону (використання капіталу, трудових і фінансових ресурсів регіону).

2. Процесний, тобто управління розвитком регіону визначається як сукупність процесів, реалізація яких можлива при використанні інформаційного забезпечення, прогнозів, стратегій, планів соціально-економічного розвитку, бюджет регіону та інше.

3. Програмно-цільовий, сутність якого полягає в досягненні конкретних цілей першорядних завдань через реалізацію територіальних програм.

4. Відтворювальний, при якому управління розвитком регіону має спиратися на принципи громадського відтворення і відбиває взаємозв'язок об'єктів і суб'єктів регіональної системи.

Оскільки існує декілька підходів до управління розвитком регіону (УРР), то й до трактування його сутності різні автори підходять по різному. Так, багато науковців [13, с. 22; 14; 15, с. 26; 1] притримуються думки, що управління розвитком регіону – це вплив суб'єкта управління за допомогою правових, організаційних та економічних засобів на об'єкт управління в регіоні по спеціальних каналах передачі інформації з метою підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону та якості життя його мешканців у відповідності до Конституції, Законів, статутів територіальних громад, інших законодавчих актів України.

Також управління розвитком регіону розглядається як послідовність дій при узгодженості цілей, виборі комплексу ресурсів, що будуть використовуватися, методів та технологій прийняття рішень, реалізація яких забезпечить отримання необхідних ефектів [16, с. 68-69; 17, с. 25].

Крім того, деякі вчені трактують УРР як перехід на нові технології управління, які дозволять досягти поставлену керуючим суб'єктом мету, яка свідчить про результативність суміщення в регіоні економічного розвитку з соціальним розвитком та екологічною безпекою [18, с. 486-489; 19, с. 522]. Тобто при управлінні розвитком регіону система повинна не тільки зберігатися, але і в майбутньому модернізуватися відповідно до прогресу.

Інтерес представляє також те, що УРР повинна передбачати застосування такої системи управління на основі критеріїв і вимог соціально-економічного розвитку, яка буде найбільш раціональною і за допомогою якої можливо побудувати адекватну ієрархічну структуру суб'єктів управління [20].

Відзначено, що трактуванню поняття «управління розвитком регіону» притаманні такі складові регіону як його об'єкт і суб'єкт, саме тому розглянемо, хто або що ними виступають.

Що стосується об'єкта управління розвитком регіону, то в деяких випадках [13, с. 8; 21] під ним розуміють територію або регіон; в інших [22, с. 243; 20; 23, с. 12] – складну і таку що динамічно розвивається соціально-економічну систему, яка має велику кількість комунікативних зв'язків між керуючою і керованою підсистемами і яка через неоднорідність елементів цієї системи і розбіжностей між їх інтересами з часом змінюється; у третій [13, с. 26] – взаємозв'язок регіонального комплексу (підприємства всіх видів економічної активності), населення та

трудова ресурсів, соціальної інфраструктури (освіта і наука, культура і мистецтво, охорона здоров'я і фізична культура і спорт), місцевого господарства (побутове обслуговування, підприємства комунальної власності) та природно-кліматичного середовища; по-четверте [24, с. 48] – економічні інтереси і відносини між суб'єктами управління розвитком регіону.

Суб'єкт управління розвитком регіону також різні автори трактують по різному. По-перше, під ним розуміють місцеві та регіональні органи влади, які в умовах ринкової економіки повинні створювати сприятливі умови для функціонування об'єкта УРР [13, с. 8; 21; 25, с. 97; 10, с. 89-93]. По-друге, до суб'єктів, крім органів місцевого самоврядування, відносять також політичні партії, професійні спілки, неурядові громадські організації, транснаціональні, національні та регіональні корпорації, фінансові інститути [5, с. 49-50]. По-третє, суб'єкт УРР – Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади (як гаранті внутрішньої регіональної політики, нормативно-правового забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку регіону); місцеві органи виконавчої влади (запровадження інструментів та механізмів соціально-економічного розвитку); органи місцевого самоврядування (застосування інструментів та механізмів соціально-економічного розвитку) [20].

Виходячи з трактувань сутності, об'єкта та суб'єкта управління розвитком регіону можна стверджувати, що предметом УРР є регіональна економіка та всі процеси, які в ній відбуваються (суспільне відтворення, функціонування галузевих та міжгалузевих утворень, розвиток ринкових відносин тощо).

Тобто, метою управління розвитком регіону є створення умов для динамічного і збалансованого економічного розвитку території, підвищення рівня життя її мешканців, подолання бідності і безробіття, за допомогою поєднання ринкових механізмів та цільового регулювання, залучення інвестицій, розширення ринків збуту, зниження витрат виробників тощо [23, с. 19; 13, с. 19; 26, с. 21; 27; 28, с. 69].

Відповідно до мети управління розвитком регіону до його задач можна віднести наступні:

– створення умов для підвищення якості життя мешканців регіону;

Таблиця 1

Принципи управління розвитком регіону

Принцип	Сутність
Самостійності	Формування ефективного механізму самоуправління
Децентралізації	Делегування функцій управління зверху вниз, прийняття рішень відповідними учасниками розвитку регіону
Стратегічності	Забезпечення стійкого розвитку не тільки на нинішньому етапі, але і в майбутньому
Інноваційності	Формування сприятливих умов для генерування та впровадження інноваційних ідей
Адаптованості	Швидке пристосування суб'єктів УРР до мінливих ринкових умов функціонування
Субсидарності	Забезпечення збереження та раціонального використання наявних ресурсів регіону; формування механізмів перерозподілу ресурсів з метою забезпечення соціальних стандартів та стабілізації економічної обстановки
Партнерства	Взаємодія об'єктів та суб'єктів УРР як юридично рівних партнерів

- забезпечення розвитку інфраструктури управління розвитком регіону;
- реалізація соціально-економічного потенціалу регіону за допомогою використання природно-ресурсного, виробничо-економічного, науково-технічного та людського потенціалів;
- стимулювання розвитку сфер і галузей регіону;

- обґрунтування та реалізація програм розвитку регіонів з урахуванням стратегії диверсифікації;
- децентралізація влади, розмежування та розширення функцій та повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [29, с. 204; 13, с. 23-24; 1].

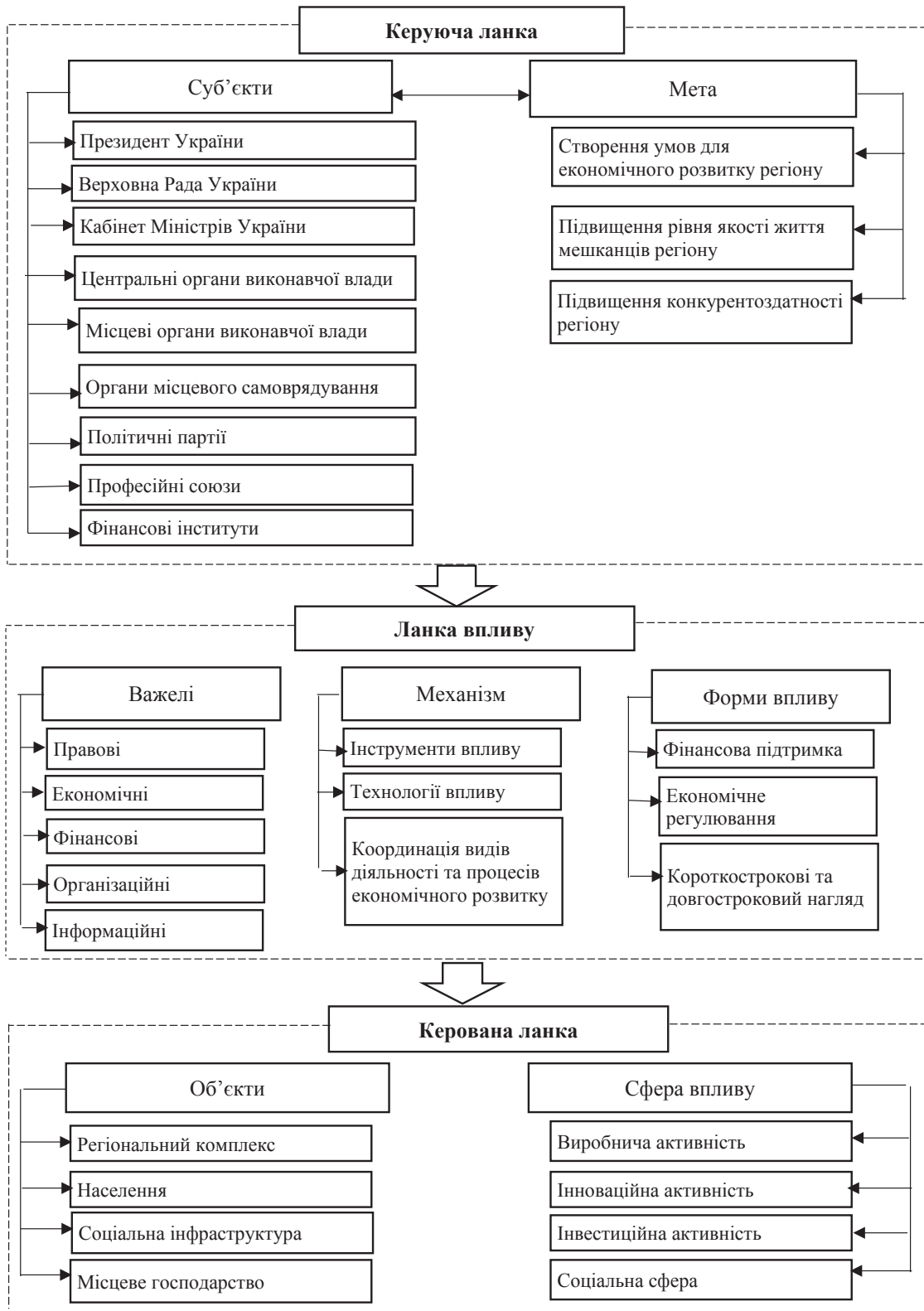

Рис. 1. Структура управління розвитком регіону

Саме тому, виділено наступні основні принципи управління розвитком регіону (табл. 1) [29, с. 206; 23, с. 80; 30, с. 99-100; 31, с. 69; 18, с. 487-488].

Тобто, аналізуючи вищенаведені характеристики управління розвитком регіону, можна виокремити наступну класифікацію його функцій:

1. У залежності від суб'єкта управління [21]: функції державного управління (вплив на регіональну систему в цілому); виконавчої влади (управління розвитком на державному рівні); місцевого самоврядування (управління розвитком життям мешканців регіону); індивідуальних суб'єктів (управління розвитком регіону за допомогою розвитку свого бізнесу).

2. У залежності від задач УРР функції можна поділити на [32, с. 27-28]: поточного та стратегічного планування (діяльності усіх суб'єктів УРР, соціально-економічного розвитку регіону); організації (виконання програм розвитку, ефективне використання ресурсів регіону тощо); мотивації (створення сприятливого соціально-психологічного клімату); контролю (здійснення контролю за усіма процесами, що відбуваються в регіоні).

Тому, аналізуючи вищенаведені складові УРР, його можна уявити сукупністю елементів, які знаходяться у взаємозв'язку, до яких віднесено [14]:

- суб'єкти і об'єкти УРР;
- завдання УРР;
- цілі УРР (розвиток людського потенціалу – чисельність мешканців, їх здоров'я, освітній рівень, мотивація тощо; економічний розвиток – додану вартість, яку отримує регіон від діяльності суб'єктів УРР; розвиток інфраструктури – транспортна, енергетична, житлово-комунальна та інша інфраструктура) [28, с. 67];

- компоненти УРР (соціальні – захист та підтримка мешканців регіону; економічні – підвищення ефективності виробництва) [18, с. 487-488];

- механізм УРР (інструменти впливу – соціально-економічна політика, нормативно-правове забезпечення, інформаційно-консультаційне та методичне забезпечення; координація видів діяльності та процесів економічного розвитку; технології впливу – планування та прогнозування, організація, контроль, моніторинг, аналіз та оцінка) [30, с. 100];

- важелі УРР (правові – вплив на розвиток регіону за допомогою правових засобів; економічні – сукупність регуляторів для розвитку економіки; фінансові – встановлення форм і методів мобілізації фінансових ресурсів; організаційні – заходи щодо створення сприятливих умов для розширеного відтворення потенціалу регіону; інформаційні – надання усієї сукупності необхідної інформації для прийняття управлінських рішень) [14; 33, с. 275].

Проведений аналіз елементів УРР та думок різних науковців [5, с. 63; 15, с. 26], дозволяє розробити та запропонувати його структуру (рис. 1).

Також відмічено, що для того, щоб управління розвитком регіону було ефективним необхідно дотримуватися наступних етапів:

- аналіз сучасного стану галузей регіону;
- визначення цілей, принципів та функцій УРР;
- розробка стратегії розвитку регіону;
- виділення конкретних напрямів реалізації стратегії розвитку;
- обґрунтування вироблення програм і проектів;
- контроль за процесом реалізації стратегії, моніторинг та внесення коректив в проміжні та кінцеві результати її реалізації [31, с. 69].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи усе вище перелічене, можна

стверджувати, що управління розвитком регіону – це вплив суб'єкта управління з метою підвищення рівня життя мешканців регіону та створення умов для економічного розвитку регіону на об'єкт управління за допомогою правових, економічних, фінансових, організаційних та інформаційних важелів у відповідності до Конституції, Законів, інших законодавчих актів України, стратегій та програм розвитку регіону.

Розроблена структура управління розвитком регіону свідчить, що УРР включає в себе декілька ланок, а саме: керуючу, ланку впливу, керовану. Які, у свою чергу, складаються із сукупності певних елементів, які і забезпечують УРР. Відмічено, що ця структура дає змогу виділяти суб'єкти та об'єкти управління розвитком регіону, взаємозв'язок між ними, що, у свою чергу, може слугувати передумовою для визначення методів та способів управління розвитком регіону.

Однак, для того, щоб процес УРР призводив до позитивних результатів, перед усім, необхідно деталізувати причини неефективного управління, виявити слабкі та сильні сторони та запропонувати шляхи вирішення існуючих проблем. Саме тому метою подальших досліджень повинно стати визначення передумов і факторів реформування управління розвитком регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дегтярьова О.І. Механізми управління конкурентоспроможністю регіону: сутність та місце в системі механізмів управління державою [Електронний ресурс] / О.І. Дегтярьова // Державне будівництво. – 2011. – № 1. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/4/06.pdf>.
2. Морощина М.В. Структурний аналіз як основа управління економічними процесами в регіонах / М.В. Морощина, Л.І. Розанова, С.В. Тишков // Регіональна економіка і управління: електронний научний журнал. – 2014. – № 2(38). – С. 2-10.
3. Причина О.С. Системний підхід к управлению комплексным развитием региона / О.С. Причина // Terra Economicus. – 2009. – Т. 7. – № 3-3. – С. 224-226.
4. Новоселов А.С. Методические проблемы управления экономикой региона / А.С. Новоселов // Регион: Экономика и Социология. – 2008. – № 2. – С. 49-67.
5. Ускова Т.В. Управление устойчивым развитием региона [Текст]: монография / Т.В. Ускова. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2009. – 355 с.
6. Шейман Д. Институциональные механизмы пространственного развития [Электронный ресурс] / Д. Шейман, П. Щедровицкий. – Режим доступа: <http://www.archipelag.ru/agenda/rovestka/evolution/formula/machinery/?version=forprint>.
7. Гербеева Л.Ю. Роль института собственности в национальной экономике / Гербеева Л.Ю., Коротченко Ю.И. // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2012. – № 13. – С. 79-83.
8. Коротченко Ю.И. Система мониторинга управления собственностью региона / Ю.И. Коротченко, Л.Ю. Гербеева // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2014. – № 4(165). – С. 82-87.
9. Хмелева Г.А. Развитие инновационной экономики: процессный подход [Текст]: монография / Г.А. Хмелева. – Тамбов: Никитина М.А., 2012. – 208 с.
10. Хмелева Г.А. Современные научные подходы к управлению территориальным развитием в регионе / Г.А. Хмелева // Вестник Самарского государственного университета. – 2013. – № 7(108). – С. 89-94.
11. Думова И.И. Региональное управление: опыт Иркутской области / И.И. Думова, Д.Ю. Федотов // Пространственная экономика. – 2005. – № 2. – С. 93-105.
12. Смирнов В.В. Особенности эффективного управления развитием региона: методология, стратегия, механизм, организация [Электронный ресурс] / В.В. Смирнов // Аудит и финансовый

- анализ. – 2007. – № 6. – Режим доступа: <http://www.auditfin.com/fin/2007/6/Smirnov/Smirnov%20.pdf>.
13. Управление региональным развитием туризма: Навч. посіб. / За ред. В.Ф. Семенова – Одеса, 2011. – 225 с.
  14. Курмаев П.Ю. Сутьность механизма управления региональным социально-экономическим развитием [Электронный ресурс] / П.Ю. Курмаев. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Economics/44539.doc.htm.
  15. Ляпина И.Р. Система управления экономикой региона: роль и место механизма управления территориальным развитием / И.Р. Ляпина // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2012. – № 1. – С. 25-30.
  16. Зарубин В.И. Концептуальная модель системы проектного управления развитием региональной экономики / В.И. Зарубин, Д.А. Духу // Новые технологии. – 2014. – № 1. – С. 67-71.
  17. Компаративистика моделей стратегического развития социально-экономических систем [Текст]: монография / М.А. Боровская, И.К. Шеченко, М.Р. Бечвая, Е.И. Лабуцкая, М.В. Паничкина / Под. ред. М.А. Боровской, И.К. Шевченко. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2012. – 342 с.
  18. Смирнов В.В. К вопросу об эффективном управлении развитием региона / В.В. Смирнов // Вестник Чувашского университета. – 2007. – № 1. – С. 484-492.
  19. Чмышенко Е.Г. Формирование маркетингового подхода к управлению развитием региона / Е.Г. Чмышенко, Т.П. Медведева // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2011. – № 13 (132). – С. 522-527.
  20. Волик С.В. Забезпечення сталого розвитку регіонів засобами державного управління [Електронний ресурс] / С.В. Волик // Державне будівництво. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/2/12.pdf>.
  21. Базавлук Н.Ю. Реалізація напрямів реформування управління регіональним розвитком в умовах модернізації України [Електронний ресурс] / Н.Ю. Базавлук // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2012. – № 1 (7). – Режим доступу: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01%287%29/12bnyumu.pdf>.
  22. Севастьянова А.Е. Стратегическое управление нефтегазовым потенциалом региона / А.Е. Севастьянова // Регион: Экономика и Социология. – 2010. – № 4. – С. 225-245.
  23. Державне управління регіональним розвитком України. [Текст]: монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жалала. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
  24. Орлов А.И. Об условиях разработки региональной экономической политики / А.И. Орлов, М.И. Фирсова // Экономист. – 1999. – № 12. – С. 47-52.
  25. Баламирзоев Н.Л. Основные методы и функции управления, способствующие развитию регионального туристского комплекса / Н. Л. Баламирзоев // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 97-99.
  26. Коробова О.В. Региональная экономика: реструктуризация системы управления развитием региона / О.В. Коробова, Б.И. Герасимов, В.В. Быковский; под науч. ред. Б.И. Герасимова. Тамбов: Издво Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 104 с.
  27. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. // ВВР України. – 2005 – № 51. – Ст. 548.
  28. Быков И.В. Трансформационные процессы в системе государственного управления: становление и реализация новой модели управления регионом / И.В. Быков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2009. – № 1. – С. 57-73.
  29. Иневатова О.А. Цели, принципы и методы регионального управления потребительским рынком / О.А. Иневатова // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – 2014. – № 3. – С. 204-206.
  30. Буреш О.В. Теоретические аспекты управления экономикой региона / О.В. Буреш, Н.Н. Прядкина // Вестник ОГУ. – 2011. – № 13(132). – С. 99-104.
  31. Хашева З.М. Построение модели управления устойчивым развитием региональных социально-экономических систем / З.М. Хашева, А.С. Молчан // Научный вестник Южного института менеджмента. – 2013. – № 4. – С. 67-73.
  32. Жаворонкова Г.В. Стратегічне управління розвитком регіону / Г.В. Жаворонкова, В.О. Жаворонков // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2010. – Том 1. – № 1. – С. 25-30.
  33. Щепанський Е.В. Форми та методи управління соціально-економічним розвитком: теоретичний аспект / Е.В. Щепанський // Університетські наукові записки. – 2009. – № 3 (31). – С. 273-279.

УДК 339.92:33473

Іус І.Б.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСКОРДОННОЇ КООПЕРАЦІЇ

Робота пов'язана з економічним аспектом кооперації в рамках співробітництва прикордонних областей України, Республіки Польща та Республіки Білорусь. Здійснюється аналіз економічних показників у єврозоні з метою формування єдиної стратегії підвищення економічного потенціалу.

Ключові слова: економічний потенціал, транскордонна кооперація, валовий національний продукт, динаміка розвитку, єврорегіон.

Іус І.Б. ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ТРАНСГРАНИЧНОЙ КООПЕРАЦИИ

Работа связана с экономическим аспектом кооперации в рамках сотрудничества пограничных областей Украины, Республики Польша и Республики Беларусь. Осуществляется анализ экономических показателей в еврозоне с целью формирования единой стратегии повышения экономического потенциала.

Ключевые слова: экономический потенциал, трансграничная кооперация, валовой национальный продукт, динамика развития, еврорегион.

Ius I.B. ECONOMIC POTENTIAL OF TRANSBOUNDARY COOPERATIONS

The work is related with economic aspect of cooperation in framework of collaboration in border regions of Ukraine, Poland and Belarus. The analysis of economic indicators is performed in the euro area in order to develop a common strategy to increase economic potential.

Keywords: economic potential, cross-border cooperation, gross national product, dynamics of development, euroregion.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку України гостро постає питання діяльності регіонів як самостійних одиниць, які регулюються органами місцевого самоврядування, у контексті стимулювання раціонального використання економічного потенціалу місцевості для підвищення рівня життя населення. Це стосується, зокрема, транскордонних регіонів. Дана проблема актуальна також і для країн ЄС, оскільки в Єврозоні окремі регіони мають спільні особливості, природно-ресурсний потенціал, культурні принципи, об'єднані діяльністю окремої групи підприємств. Тут відіграють роль такі фактори, як спільна для країн – членів ЄС грошово-кредитна політика, розширені ринки збуту продукції із якісними показниками конкурентоспроможності фірм, прозора нормативно-правова база, що спрощує підприємницьку діяльність у регіоні, тощо. Наукова проблема буде розглядатися у вимірі діяльності Волинської та Львівської області (Україна), Люблінського воєводства (Польща) та Брестської області (Республіка Білорусь).

Дослідження формування та використання економічного потенціалу в рамках транскордонного співробітництва має велику практичну значимість для створення моделі та стратегії розвитку регіонів і, як наслідок, України загалом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дана тематика стала важливим предметом дослідження у вітчизняній науці, оскільки вона має велику практичну значимість у контексті розвитку економічного потенціалу прикордонних територій і знайшла відображення у працях таких вчених: В.Б. Цехановіч, П.І. Шилепницький, В.В. Сухенко, Н.А. Мікула, М. Долішній та ін. Науковці присвятили увагу питанням розробки та реалізації механізмів, що дозволяють активізувати транскордонну діяльність, підвищити рівень життя населення та модернізувати інфраструктуру в регіоні.

Метою даної статті є оцінка економічного потенціалу транскордонної кооперації в рамках співробітництва Волинської та Львівської областей України, Люблінського воєводства Республіки Польща та Брестської області Республіки Білорусь, які формують єврорегіон «Буг».

Виклад основного матеріалу. Головним показником економічного потенціалу є розмір ВВП, у нашому випадку в транскордонному регіоні у 2010 році цей показник сягнув 23125,6 млн євро (табл. 1), з них 58,2% вироблено на території Люблінського воєводства. Нижчими були показники частки інших транскордонних територій: Брестська обл. – 18,8% від загальної величини ВВП в єврорегіоні, 17,1% – Львівська обл. та 5,9% у Волинській обл.

Таблиця 1
ВВП у 2010 р. (в поточних цінах)

Позиції	ВВП загальний (млн євро)	ВВП на 1 мешканця (євро)
Україна	102 616,3	2 237,1
Львівська область ...	3 949, 1	1 550, 4
Волинська область ...	1 368, 0	1 319, 3
Польща	352 881, 0	9 240,9
Люблінське воєводство	13 462, 2	6 247, 4
Білорусь.....	41 613, 5	4 384, 6
Брестська область.....	4 346, 3	3 111, 4

Джерело: складено автором на підставі даних Головного управління статистики Львівської та Волин-

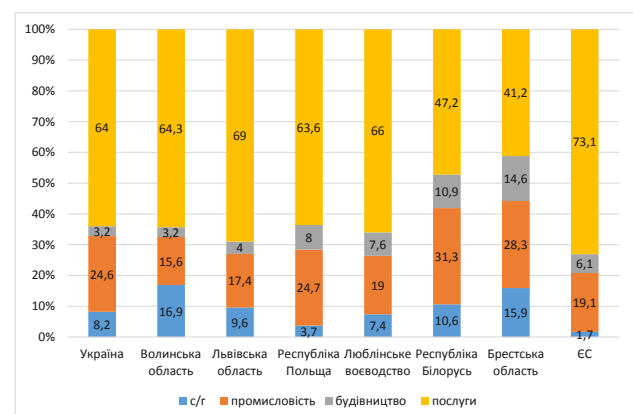
ської області, Люблінського управління статистики, Головного управління статистики Брестської області

Частина Люблінського воєводства у ВВП Польщі у 2010 році складала 3,8%, Брестської області у ВВП Білорусі – 10,5%, Львівської та Волинської області – 3,8% і 1,3% ВВП України відповідно. Аналізовані регіони характеризувалися диференційованою динамікою розвитку на фоні своїх країн і всі вони проявляють відносно постійну тенденцію до дивергенції, тобто до поглиблення диспропорцій розвитку в порівнянні зі своїми країнами.

Необхідно звернути увагу на синтетичний показник сили економіки, яким є вартість валового національного продукту на душу населення, формується по кожній із аналізованих одиниць на більш низькому рівні, ніж у середньому по відповідних країнах. У 2010 р. в Люблінському воєводстві цей показник становив 6247 євро і досягав 67,6% по Польщі (передостаннє місце серед 16 воєводств), у Брестській області – 3111 євро (5 місце серед 7 областей), по Львівській – 1550 євро, а по Волинській – 1319 євро (14 та 22 місця з 27 відповідно). Порівняно слабкий рівень розвитку економік регіонів, що входять до складу транскордонного регіону, стає більш помітним, якщо подані значення порівняти з середньою величиною ВВП на душу населення в країнах Європейського Союзу. В Люблінському воєводстві, що є одним з найменш розвинутих регіонів ЄС, значення цього показника склало 25,5% середнього значення по ЄС. В інших регіонах, що входять до складу аналізованої транскордонної зони, відношення величини ВВП на душу населення до середнього показника по ЄС було ще більш низьким і формувалося на рівні 12,7% у Брестській області, у Львівській області 6,3% і лише 5,4% у Волинській області.

В єврорегіоні «Буг» найбільше значення у створенні валової доданої вартості (далі – ВДВ) займали послуги, частка яких у структурі валової доданої вартості за видами діяльності складала 2010 р. 61,4%. Частка послуг у формуванні валової доданої вартості у Республіці Польща та в українській частині формувалася на рівні, що перевищує 60%, а ось у Брестській області зайнятим даним сектором було 40% ВДВ регіону. Частка промисловості у формуванні ВДВ аналізованої транскордонної зони складала 20,4%, причому найбільше значення її було у Брест-

Таблиця 2
Структура формування ВДВ у 2010 р. аналізованої транскордонної зони (%)

Джерело: складено автором на підставі даних Головного управління статистики Львівської та Волинської області, Люблінського управління статистики, Головного управління статистики Брестської області

ській області – 34%. Для отримання загальної картини зобразимо структуру розподілу секторів економіки, що формують ВДВ. Незважаючи на те, що частка сільського господарства, мисливства і рибальства у показнику ВДВ аналізованого транскордонного регіону систематично знижується, у 2010 році її рівень був досить високим (10,1%). Цей сектор мав найбільше значення в економіці Волинської області (16,9%) та Брестської області, значно меншого є частка сільського господарства у ВДВ Люблінського воєводства (7,4%) та Львівської області (9,6%).

Незважаючи на те, що в останні роки зовнішньоторговельні обороти аналізованих територій систематично зростають, їх частка у структурі зовнішньої торгівлі регіонів залишається незначною. У 2011 році експорт з Люблінського воєводства склав лише 1,6% польського експорту та 1,1% імпорту. Частка Брестської області в експорті Білорусі склала 6,3%, а в імпорті – 4,6%. Незначною була частка Львівської області та Волинської областей у зовнішній торгівлі України – вона склала відповідно 1,8% і 0,9% експорту та 3,9% і 1,3% імпорту. Це свідчить про порівняно низький рівень міжнародних економічних зв'язків аналогічного транскордонного регіону, який є проявом периферійності та низької конкурентоспроможності аналізованих регіонів.

Протягом двох останніх десятиліть чітко спостерігається переорієнтація економіки Польщі у сфері торгових відносин. У результаті цього торговим партнером Польщі стала Німеччина та інші країни ЄС, у той же час послабилися зв'язки зі східними сусідами. Незважаючи на це, у торговельній структурі товарообігу Люблінського воєводства частки України та Білорусі мають істотне значення. Даний регіон є місцем сильної концентрації експорту в Україну, хоча значення цього показника систематично знижується [9, с. 153].

У 2008 році частка України в географічній структурі експорту з Люблінського воєводства склала 10,3% (порівняно з 2,5 у структурі експорту загалом з Польщі), для прикладу частка Білорусії в експорті товарів з Люблінського воєводства склала 3,0%. Велике значення у структурі зовнішньої торгівлі з Польщею має для Львівської області. У 2011 р. частка Польщі в імпорті з цього регіону склала 20,2%, в імпорті – 19,1%. Суттєвою була частка Польщі у географічній структурі імпорту Брестської області (15,7%), а також частки Польщі та Білорусі у географічній структурі імпорту Волинської області (12,6% і 10,1% відповідно).

Великий вплив на стан економіки аналізованої транскордонної зони має прикордонна торгівля (табл. 3). Вона має особливо істотне значення для Люблінського воєводства, оскільки позитивну кон'юнктуру створюють іноземці, які витрачають набагато більше коштів, ніж самі громадяни Польщі. Придбання то-

варів було основною причиною подорожі для 79,8% осіб, які перетинали східний кордон Люблінського воєводства. Суми, витрачені іноземцями на території Люблінського воєводства протягом 2009–2012 років, систематично зростали і досягли 2,9 млрд злотих. Цьому сприяло введення малого прикордонного руху (mały ruch graniczny – MRG), що поширюється на жителів польсько-української прикордонної зони (до 30 км.). Пов'язані з ним спрощення при перетині польсько-українського кордону вплинули на значне пошкваллення руху прикордонної зони, а також розмір витрат, що здійснювали іноземці.

Аналізуючи вищевказані показники, варто відзначити, наскільки важливу роль відіграють громадяни України у товарообороті Польської Республіки. За останнє півріччя 2014 року опрацьовувалося більше 900 візових заявок кожного дня лише Генеральним консульством Республіки Польща у м. Луцьк, з них 1/3 – це сезонні працівники, мета діяльності яких – виконання праці на території Польщі. 2/3 заявників подавали документ на інші цілі поїздки, серед яких відвідини, культура, спорт, економічна діяльність, закупівельний туризм тощо. Саме ці категорії заявників (економічна діяльність та закупівельний туризм) беруть найбільшу участь у формуванні товарообігу Польщі. Для уявлення загальної картини стосовно обробки візових заяв варто знати, що Генеральне консульство Республіки Польща у Львові опрацьовує приблизно в три рази більше візових заяв, ніж у Луцьку (це також стосується і малого прикордонного руху).

Підвищенню закупок промислових товарів та продовольства безпосередньо у Люблінському воєводстві сприяла активізація малого прикордонного руху (Local Border Area Traffic). Кожен день Генеральне консульство Республіки Польща у Луцьку приймає більше 100 осіб на отримання картки МПП, яка дозволяє безперешкодно перетинати кордон Республіки Польща і вільно пересуватися по 30-кілометровій зоні.

Придбання товарів було також найважливішою метою подорожей для 81,4% поляків, які перетинали кордон Люблінського воєводства з Білоруссю та Україною. Але сума витрат, здійснених поляками, була у 15 разів меншою, ніж сума витрат іноземців на території Польщі. У зв'язку з цим у 2012 р. баланс прикордонної торгівлі в Люблінському воєводстві був дуже сприятливим для польської сторони і склав майже 2,7 млрд зл.

Одним із основних бар'єрів економічного розвитку в аналізованій транскордонній зоні є нестача капіталу, тому велике значення має залучення ПІП. Середньорічний приплив ПІП в аналізовану транскордонну зону склав 188,8 млн євро по Львівській області, 132,8 млн євро по Люблінському воєводству, 46,1 млн євро у Брестській області, 43,6 млн євро у Волинській області. Кумулятивний приплив ПІП

Таблиця 3

Витрати іноземців у Польщі і поляків на зовнішньому кордоні Люблінського воєводства (млн польських злотих)

Позиції	Іноземці				Поляки			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
витрати загалом	1008,0	1867,0	2107,9	2879,3	202,4	237,9	211,0	205,1
придбання товарів:	991,3	1843,4	2076,1	2827,8	195,5	228,1	204,8	197,4
харчові (в т. ч.)	160,1	248,0	242,0	336,9	38,4	32,2	25,1	20,7
промислові (в т. ч.)	831,2	1595,4	1834,1	2490,9	122,9	160,3	149,3	147,7
інші витрати:	16,7	23,6	31,8	51,7	7,0	9,8	6,2	7,7

Джерело: Складено автором на підставі даних Головного управління статистики Львівської та Волинської області, Люблінського управління статистики, Головного управління статистики Брестської області

в аналізовану транскордонну зону в період 2007–2010 рр. склав 644,7 млн євро, з них 45,9% припало на Львівську область, 32,3% – для Люблінського воєводства, а частка Брестської та Волинської областей – 11,2% і 10,6% відповідно. При цьому слід зазначити, що притік ПІІ у вищезазначених транскордонних територіях порівняно з величиною по країні був незначним, що свідчить насамперед про низьку інвестиційну привабливість українського-польсько-білоруського кордону. Частка Львівської області у припливі ПІІ в період 2007-2010 років склала 3,4%, Волинської області – 0,8%, Люблінського воєводства у припливі ПІІ в Республіку Польща – 1,2% та Брестської області в припливі ПІІ в Республіку Білорусь – 1,8%.

Для залучення іноземного капіталу на аналізованій території було створено Спеціальні економічні зони (СЕЗ). Основною метою їх діяльності є залучення інвестицій, а також прискорення економічного зростання шляхом розвитку окремих галузей господарської діяльності, створення нових робочих місць, використання активів промислових підприємств, а також підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг.

На території Люблінського воєводства немає жодної з 14 СЕЗ, створених у Польщі, проте функціонують підзони трьох із них: СЕЗ «Євро-Парк Мелець», СЕЗ «Страховіце» і Тарнобжеська СЕЗ «Євро-Парк ВІСЛОСАН» Дозвіл на здійснення діяльності у найбільшій із підзон, розташованих на території Люблінського воєводства – Підзоні СЕЗ «Євро-Парк Мелець», отримали 23 суб'єкта підприємницької діяльності, які декларували здійснення капіталовкладень на рівні близько 160 млн євро, а також створення більше 1,2 тис. нових робочих місць (дані від 26.08.2013) [3].

Загальна площа всіх СЕЗ у Люблінському воєводстві становить трохи більше, ніж 2% площі СЕЗ Польщі. Це означає, що даний фактор підвищення привабливості Люблінського воєводства значною мірою використаний [8, с. 133-134].

На території Брестської області розташована ВЕЗ «Брест», яка є однією із шести ВЕЗ, які діють на території Білорусі. Відповідно до білоруського законодавства, ВЕЗ – це частина території Республіки Білорусь, що має чітко окреслені межі і спеціальний юридичний статус, що забезпечує більш сприятливі умови для здійснення економічної діяльності. У 2013 році на території ВЕЗ «Брест» діяло 88 підприємств з 20 країн (в основному з Німеччини, Польщі та Росії), загальна сума ПІІ склала 660 млн євро, а кількість робочих місць перевищила 26 тисяч (дані від 26.08.2013) [1].

У 1996–2000 рр. в Україні було створено 12 СЕЗ, два з яких були розташовані у Львівській області – «Яворів» та «Курортполіс Трускавець», а також на Волині «Інтерпорт Ковель». У 2012 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про індустриальні парки». Закон передбачає окремі пільги та преференційні умови для інвесторів, такі як можливість надання фінансової підтримки ініціатору створення такого індустриального парку у вигляді безвідсоткового кредиту, відсутність ввізного мита (крім підакцизних), призначені для облаштування та обладнання даного індустриального парку, а також ввізного мита на товари, що використовуються для здійснення такої діяльності [10].

Згідно зі статистичними даними Світового Банку, опублікованими у доповіді «Doing Business 2013», якою досліджувалася загальна простота ведення біз-

несу у 2012 році, Польща займала 55 місце, Білорусь – 58 місце, а Україна – 137 місце із 185 держав. Рейтинг «Doing Business 2013» впливає на рішення, що приймаються великим бізнесом, від нього залежить оцінка державного боргу, а часто також ціна облігацій, що випускаються великими компаніями. Він впливає на потік ПІІ в країну [6].

У Польщі була високо оцінена доступність кредитів, а в Білорусі – простота заснування компанії. Україна суттєво поступається для наших сусідів в плані отримання дозволів на будівництво, складною системою оподаткування, труднощами, пов'язаних з реєстрацією власності, складними процедурами у ЗЕД. Проте порівняти негативні та позитивні аспекти транскордонної кооперації Польщі, України та Білорусі вдається за допомогою SWOT-аналізу.

Сильні сторони	Слабкі сторони
- порівняно високий рівень освіти населення; добре розвинена база вищої освіти; сприяння для інтересів інвесторів; орієнтація фірм, установ і людей на транскордонне співробітництво; наявність значних ресурсів натуральної сировини; сприятливі умови для розвитку сільського господарства; розвинена мережа установ для підтримки бізнесу.	застаріла економічна структура; недостатньо розвинена індустрія високих технологій; домінуюча монофункціональність у сільській місцевості; недостатньо високий рівень освіти у сільського населення; мінімальна активність навколо-бізнесових організацій з підтримки та розвитку транскордонної економічної кооперації.
Можливості	Загрози
- пошук нових ринків іноземного капіталу; акселерація конкурентоспроможності трудових ресурсів шляхом підвищення рівня і спеціалізації освіти населення; розвиток трансферу технологій у ВНЗ, створення науково-технічних парків; створення регіональними та місцевими органами управління сприятливого клімату для розвитку підприємництва; підтримка трансформацій у сільському господарстві.	- диференційованість положень законодавства та нормативно-правових актів щодо економічної діяльності в Білорусі, Польщі та Україні; митні бар'єри; недостатня доступність інформації про умови здійснення економічної діяльності; нерозвинена транспортна мережа та доступність в межах транскордонної території; присутність корупційних схем в Україні.

Джерело: власне опрацювання

Висновок. Усі учасники транскордонної співпраці в рамках єврорегіону «Буг» володіють потужним потенціалом, але використовують його не в повній мірі. Розмір ВВП на одного мешканця за паритетом купівельної спроможності у кілька разів нижчий, ніж у середньому по Європі. Тому існують певні проблеми економічного розвитку вищезгаданих територій. Негативним явищем, що характеризує стан економіки аналізованого регіону, є дивергенція рівнів економічного розвитку в порівнянні з рівнем окремих країн і з середнім значенням по Європі. Це відноситься до усіх аналізованих одиниць, що входять до транскордонного регіону.

Незважаючи на те, що величина зовнішньоторговельних обігів в аналізованій транскордонній території, характеризується виразною тенденцією зростання, їх частка в регіональній структурі зовнішньої торгівлі залишається незначною і непропорційною не тільки демографічному потенціалу, але й також потенціалу економічному, що оцінюється у ВВП своїх країн. Проте в перспективі, ак-

тивізувавши транскордонну кооперацію регіону, використовуючи економічний потенціал на повну потужність, можна досягнути значних позитивних результатів. Для цього є усі необхідні передумови, єдиною перешкодою може бути лише сучасна геополітична ситуація.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Free Economic Zone Brest [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fe.z.brest.by/eu/sez-segodnya>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brest.belstat.gov.by/> – Главное статистическое управление Брестской области.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://Lublin.eu/Specialna_Strefa_Ekonomiczna-1-298-3-347.html.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lublin.stat.gov.pl/Urząd_Statystyczny_w_Lublinie.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lv.ukrstat.gov.ua/> – Головне управління статистики у Львівській області.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2013>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> – Головне управління статистики у Волинській області.
8. Opala P., Osieka B. Atrakcyjność inwestycyjna województwa lubelskiego, [b.] P. Cizkowicz, P. Opala (red), op. Cit., Warszawa 2011, str. 133-134.
9. Komornicki T., Handel W. Janicki (red) Województwo lubelskie. Srodowisko – społeczeństwo – gospodarka, Lublin 2011, str. 153.
10. Закон України «Про індустріальні парки» ВРУ : Закон від 21.06.12 № 5018-VI.

УДК 232

Кобиляцький О.П.

економіст

Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ МІСТА ЛУГАНСЬКА У КОНТЕКСТІ РОЗРОБКИ ЙОГО БРЕНДУ

Розроблено анкету для соціологічного дослідження громадської думки щодо деяких аспектів іміджу міста Луганська. Наведено результати соціологічного дослідження громадської думки. Дано короткий аналіз причин тих чи інших результатів дослідження. Виявлено основні проблемні складові іміджу у свідомості громадян.

Ключові слова: бренд міста, Луганськ, імідж, опитування, суспільна думка.

Кобыляцкий А.П. ИССЛЕДОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ КАСАТЕЛЬНО ОТДЕЛЬНЫХ АСПЕКТОВ ГОРОДА ЛУГАНСКА В КОНТЕКСТЕ РАЗРАБОТКИ ЕГО БРЕНДА

Разработана анкета для социологического исследования общественного мнения касательно некоторых аспектов имиджа города Луганска. Приведены результаты социологического исследования общественного мнения. Дан краткий анализ причин тех или иных результатов исследования. Выявлены основные проблемные составляющие имиджа в сознании граждан.

Ключевые слова: бренд города, Луганск, имидж, опрос, общественное мнение.

Kobyliatskyi O.P. PUBLIC OPINION SURVEY CONCERNING CERTAIN ASPECTS OF LUHANSK CITY IN TERMS OF ITS BRAND DEVELOPMENT

Was developed a questionnaire for the sociological research of public opinion of the some Lugansk city image aspects. Was shown the results of a sociological study of public opinion. Paper gives a brief analysis of the causes of certain research results. The basic components of the problematic image in the minds of citizens have been identified.

Keywords: city brand, Lugansk, image, interview, public opinion.

Постановка проблеми. Посилення глобалізації і світова фінансова криза створюють на світовому ринку дуже жорстку конкуренцію. Економічна значимість міст постійно зростає, і цей факт сприяє посиленню конкуренції між ними. Тобто міста тепер конкурують не тільки за звичайних відвідувачів, а й за потенційних резидентів, студентів, інвесторів. Усе це підштовхує місцеві влади на виділення коштів на маркетингові заходи [1]. Різні території – міста і райони – намагаються або сформувати новий імідж, або підсилити вже існуючий, для якого розробляються стратегії з просування. Споживачами подібного роду іміджу, з одного боку, є жителі території, а з іншого боку, потенційні відвідувачі – бізнесмени, інвестори, студенти і туристи [2]. Найбільш поширеним інструментом з формування іміджу міст на сьогоднішній день є брендинг.

Місцевою владою міста Луганська було обрано курс на впровадження маркетингових засад в управлінні містом. Так, 20 вересня 2011 р. було досягнуто

домовленості про співпрацю між Луганською міською радою та Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ). Ця домовленість передбачає створення бренду міста в рамках проекту «Покращення якості муніципальних послуг в Україні». Бренд мав би сприяти покращенню іміджу міста Луганська задля залучення інвестицій та підвищення комфортності проживання у місті.

Визначення передумов покращення іміджу Луганська через орендування передбачає дослідження його сучасного іміджу. З метою дослідження суспільної думки щодо окремих аспектів міста Луганська та його бренду у період з 01.11.2013 по 07.11.2013 рр. було проведено опитування методом анкетування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична база розробки бренду міста Луганська у цілому та дослідження його іміджу зокрема ґрунтується на роботах таких вчених, як Г. Ашворт [3], Ф. Котлер [4], Ф. Хубард [5], О. Панкрухин [6]. Пошук матеріалів за проблематикою даної роботи

у науковій літературі показав, що на даний час подібного роду дослідження щодо міста Луганська не проводилися.

Дана робота містить результати дисертаційної роботи автора на здобуття ним наукового ступеня кандидата наук.

Постановка завдання. Виходячи із зазначеної актуальності досліджень у даному напрямі, а також беручи до уваги обраний курс місцевої влади міста Луганська, метою дослідження було обрано вивчення суспільної думки щодо окремих аспектів міста Луганська та його бренду. Завданнями роботи було виділено такі:

- проведення дослідження за обраною тематикою, використовуючи анкетне опитування;
- обробка отриманих результатів та надання їм соціально-економічної інтерпретації;
- формулювання пропозицій щодо плану дій з покращення іміджу міста Луганська, спираючись на результати дослідження.

Об'єктом та предметом дослідження обрано мешканців міста Луганська та їх суспільну думку.

Вклад основного матеріалу дослідження. Одна із важливих цілей дослідження – визначити найбільш і найменш зацікавлені (залучені) групи. Згодом для кожної з груп можна буде розробити різні стратегії у просуванні бренду міста. Кожна група буде охарактеризована соціально-демографічними портретом.

Отримані дані можна охарактеризувати таким чином: за охопленням генеральної сукупності – вибіркоче опитування; за засобами спілкування між респондентом і дослідником – анкетне опитування; за ступенем формалізації питань і відповідей – формалізоване опитування; за типами респондентів – індивідуальні опитування; за типом дослідження громадської думки – культурологічне.

Анкета складається з 15 запитань. Із них 5 питань закриті. 5 питань комбінованих: із закритими та відкритими варіантами. 11-те запитання відкрите. 4 додаткових запитання призначені для визначення соціально-демографічного портрета респондента.

У результаті проведеного дослідження було опитано 485 респондентів віком від 16 до 76 років (розмір вибірки був розрахований виходячи з кількості постійного населення станом на 1 січня 2013 року).

Оцінка явищ і процесів соціального життя суспільства, отримана в результаті вивчення громадської думки, являє собою сукупність таких оцінок: схвалення, негативного ставлення і неспроможності оцінювати. Структура всієї сукупності оцінок респондентів з кожного досліджуваного питання описується наступною формулою:

$$M_{+} + M_{-} + M_{\text{н}} = 100\%,$$

де M_{+} , M_{-} , $M_{\text{н}}$ – відсоток респондентів, які, відповідно, схвалюють дану позицію, не схвалюють її або не змогли визначити свого ставлення до даної позиції.

На запитання «Чи відомо вам щось про бренд міста Луганська?» 30% респондентів відповіли «Щось чув», 53% нічого не чули, і тільки 17% змогли дати позитивну відповідь. Однак можна припустити, що до відсотку людей, які відповіли «щось чув», входить значна кількість тих, хто знає про «бренд» або про «бренд міста» як такий. Це можна пояснити тим, що під час опитування уточнення або роз'яснення для респондентів щодо змісту поняття «бренд міста» не робилися.

На запитання «Які емоції визиває у вас місто Луганськ?» респонденти відповіли таким чином (рис. 1).

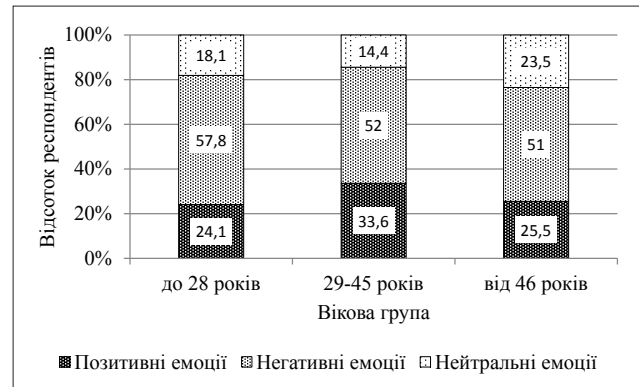

Рис. 1. Структура відповідей респондентів щодо їх емоційного відношення до міста Луганська

Проаналізувавши отримані дані за віковою ознакою, зазначимо, що найбільший відсоток негативних емоцій та найменший відсоток позитивних (24,1%) – у першій віковій групі, до якої ми віднесли молодь до 28 років включно. У другій віковій групі (від 29 до 45 років включно) відсоток респондентів з негативними емоціями хоча і не самий низький, проте майже на 10% (33,6%) більший за першу групу. Частково такий результат можна пояснити вищим рівнем зайнятості у другій групі порівняно з першою. Якщо ж це запитання проаналізувати за гендерним критерієм, то отримаємо 27% жінок, які обрали варіант «позитивно». Відповідний варіант серед чоловіків обрали 30% опитаних.

Визначення комфортності проживання у місті Луганську було наступним запитанням. Комфортним його вважають лише 33% респондентів. Некомфортним – 40%. Не змогли визначитися з вибором 27% респондентів. Варто зазначити, що комфортність проживання у місті є одним з базових факторів для цільової аудиторії бренду Луганська – «мешканців міста». Поряд з підвищенням інвестиційної привабливості серед завдань бренду стоїть підвищення комфортності міста.

Наступні п'ять запитань визначали рівень задоволення мешканців такими аспектами життя, як: транспортна система, ЖКГ, медичні заклади, культурне та спортивне життя міста. Зведені результати зображені на рисунку 2.

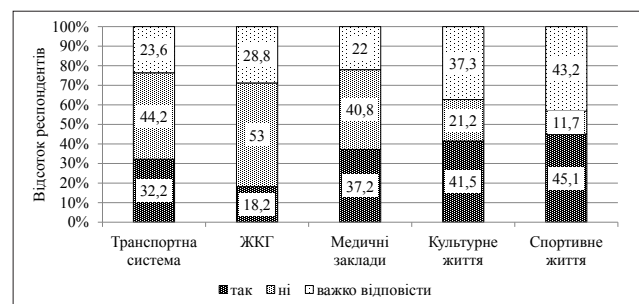

Рис. 2. Структура відповідей респондентів на запитання про відношення до деяких аспектів міського життя

Найгірша ситуація виявилася у відношенні мешканців до служб ЖКГ. У порівнянні з іншими запитаннями у цьому найбільший відсоток незадоволених та найменший відсоток задоволених респондентів. У питанні про відношення до медичних закладів було більше респондентів, які чітко визначились з

позицією. Але і тут відсоток незадоволених відносно високий. Значно краще відношення у мешканців виявлено до культурного та спортивного життя міста. Тут виявлено найменший відсоток негативних відповідей. Водночас у питанні про рівень задоволення спортивним життям міста виявлено найбільший відсоток позитивних і невизначених відповідей.

Пояснити такі результати щодо рівня відношення респондентів до спортивного та культурного життя міста можна наступним чином. На відміну від транспортних служб міста Луганська, системи охорони здоров'я та служб ЖКГ, з якими у повсякденному житті стикається переважна кількість луганчан, активну участь у спортивних та культурних заходах веде не така значна кількість мешканців. Тому у результати опитування було отримано відносно великий відсоток респондентів, які не змогли визначитися з відповіддю щодо їх відношення до спортивних чи культурних заходів.

Майже рівномірне розподілення відповідей отримано на запитання про бажання покинути місто Луганськ, тобто змінити місце проживання. 33% респондентів виявили бажання покинути місто (проти 32%). Не визначилося 35% опитаних. Проте, проаналізувавши розподілення відповідей за віковою ознакою, отримаємо такі дані (рис. 3).

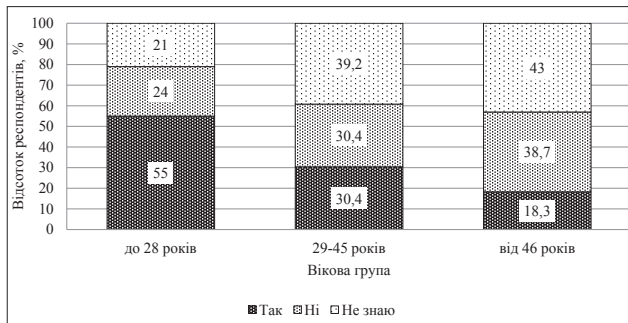

Рис. 3. Розподілення відповіді щодо бажання покинути місто Луганськ відносно віку респондентів

Таким чином, найчастіше перший варіант обирали більш молоді респонденти. Тобто серед молоді бажання змінити місце проживання та покинути місто Луганськ зустрічається частіше, ніж у людей, старших за віком. Частково це можна пояснити різним рівнем зайнятості у трьох групах. Так, у першій групі (наймолодші економічно активні мешканці) рівень зайнятості нижче, ніж у другій. Враховуючи проблеми з працевлаштуванням та пошуком першого робочого місця, молодь розглядає варіант переїзду в більші міста. Також у першій групі менше стримуючих факторів: сім'я, нерухомість тощо. Тобто такі люди більш мобільні. У великих містах (мегаполісах) значно більше можливостей для культурного розвитку та відпочинку.

44% опитаних відповіли, що не хотіли би, щоб їх діти навчалися у Луганську. «За» висловилося лише 27%. У 29% опитаних або немає дітей, або вони вже закінчили навчання. Можливо, це говорить про рівень недовіри до системи освіти у цілому, а не тільки стосовно освіти у Луганську.

Наступне запитання було відкритим: «Як у цілому ви б охарактеризували імідж міста Луганська?» Найчастіше у відповідях зазначалося те, що Луганськ – «сіре» місто або ж місто без іміджу.

Структура зайнятості респондентів наведена на рисунку 4. До числа безробітних також віднесені пенсіонери. Під час опитування було охоплено усі

верства населення за соціальними та демографічними показниками.

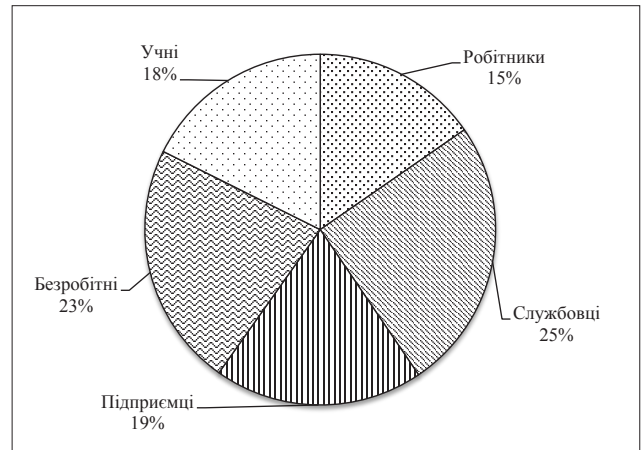

Рис. 4. Структура зайнятості респондентів

Варто відмітити, що статево-вікова структура опитаних відповідає офіційним статистичним даним. Статева структура опитаних: 56,5% жінки та 43,5% чоловіки. Середній вік опитуваних 38 років. Згідно з офіційними статистичними даними Державної служби статистики України та Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної Академії Наук України, середній вік міського населення Луганської області станом на 2013 рік склав 42 роки, а статево розподілення жінки/чоловіки складало 54,5% та 45,5% відповідно [7]. Все це говорить про об'єктивний підхід щодо вибору респондентів у даному дослідженні.

Отримані результати дозволили виявити головні проблемні складові іміджу у свідомості мешканців, серед яких високий рівень незадоволення містом у таких аспектах, як ЖКГ, транспорт, охорона здоров'я. Серед основних проблем слід також зазначити слабку конкурентоспроможність міста у питанні вибору місця праці та проживання. Зазначені проблеми слід враховувати під час розробки бренду міста. Через відношення мешканців до вищезазначених аспектів – формується імідж міста у свідомості тих же мешканців.

Імідж – це так званий місток між цільовою аудиторією та реальним станом речей у місті. Тому однією із ролей бренду міста в досягненні пріоритетних цілей є саме покращення іміджу та репутації міста. Концепція бренду міста Луганська передбачає створення моделі (формули) бажаного іміджу міста. Під формулою бажаного іміджу слід розуміти сукупність емоцій та образів, які мають виникати у цільовій аудиторії під час згадування Луганська. Умовно було поділено ці образи на декілька груп: місто динамічного розвитку; комфортне місто; місто, відкрите для бізнесу; розумне місто; місто професіоналів; промисловий центр.

У даній роботі наведено результати дослідження суспільної думки тільки серед мешканців міста. Але цільовою аудиторією бренду міста Луганська було обрано також і інвесторів (внутрішніх та зовнішніх). З метою формування іміджу міста (у мешканців та інвесторів) в цілому, а також впливу на асоціації зокрема було запропоновано план дій щодо формування іміджу міста серед усіх цільових аудиторій. План дій ґрунтується на результатах попередніх досліджень [8]. У ньому враховано вже існуючі канали маркетингової комунікації міста Луганська. Успіш-

на реалізація цього плану дозволить, у першу чергу, підвищити ефективність процесу комунікації міста з місцевими жителями та інвесторами. Друга складова успішного впровадження – підвищення іміджу міста. На імідж впливає безліч факторів, і сам імідж виступає лише одним із багатьох чинників у процесі прийняття соціально-економічних рішень. Тим самим ускладнюється оцінка впливу саме бренду і його образу – іміджу на соціально-економічні показники міста. Однак це анітрохи не зменшує актуальності даної роботи. Новизна плану полягає в тому, що пропонуються не просто вдосконалення вже існуючих механізмів взаємодії з цільовими аудиторіями, але і вперше (для міста Луганська) запропоновані нові канали взаємодії «місто-інвестори» і «місто-мешканці». У даному плані поряд із заходами по безпосередньому розміщенню елементів бренду в міському середовищі та інформуванню про них цільових аудиторій будуть також представлені заходи, які найбільш успішно сприятимуть формуванню бажаного іміджу.

Одним із напрямів впливу плану буде зниження досить великого відсотка негативу щодо міста серед місцевих жителів. Паралельно відбуватиметься процес формування іміджу міста у зовнішньому середовищі. Усі вжиті дії будуть тим чи іншим чином сприйняті і відбиті у свідомості цільових аудиторій, на підставі чого буде формуватися імідж міста Луганська. Також це призведе до зменшенню розриву між внутрішнім і зовнішнім іміджем.

Усього пропонується чотири напрями, через які буде реалізовуватися концепція бренду міста. Напрями є свого роду носіями бренду: 1) міський простір; 2) інфраструктура; 3) культурне життя; 4) міське управління, адміністрування міських процесів.

Усі наступні рекомендації базуються на трьох функціях міста, які актуальні в рамках даної роботи.

Перша функція – місто зводить споживачів та бізнес. Місто досліджує потреби бізнесу та споживачів, пропонує вигідні умови співпраці та територію для її провадження. Друга функція – місто надає інформацію. Інформація стає цінним ресурсом. Володіння актуальною і достовірною інформацією зумовлює успіх в бізнесі. Однак більша частина інформації, необхідна для ведення успішної діяльності, або прихована, або представлена в необробленому та неструктурованому вигляді. Місто як локальне бізнес-середовище одночасно є і джерелом, і носієм інформації. Тому в завдання місцевої влади входять збір, обробка, структурування і надання інформації особам, які виявили бажання вести свою діяльність у місті. Третя функція – місто подає себе на роль кращого виконавця перших двох пунктів.

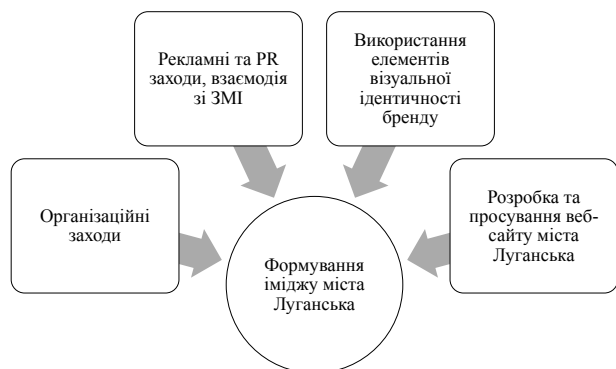

Рис. 5. Групи ініціатив, спрямовані на формування іміджу міста Луганська

Основні проблеми, з якими довелось зіткнутися при розробці плану: 1) вибір оптимальних каналів просування, враховуючи міський специфіку; 2) обмежений бюджет; 3) недостатня інформованість і залучення місцевого населення у процес брендування.

Усі ініціативи, які будуть у подальшому розроблені, пропонуються розділити на чотири напрями (рис. 5).

У першій групі ініціатив пропонуються заходи щодо організації процесу з просування бренду міста Луганська та підвищення його іміджу. У цю ж групу входять пропозиції щодо проведення різних заходів, які відіграють роль майданчиків для прямого контакту здобувачів інвестицій (міста) і потенційних інвесторів. Так само вони мають інформаційно-просвітницьку та консультативну функції. Мета даної групи ініціатив – зробити процес обміну інформацією між містом і цільовими аудиторіями більш ефективним: зменшити необхідний час на передачу інформації, поліпшити сервіс надання інформаційних послуг тощо. Роль даних ініціатив у формуванні іміджу полягає насамперед у формуванні образу міста Луганська, «відкритого для бізнесу».

На відміну від першої групи ініціатив, основною функцією другої не є формування іміджу. Дана група охоплює процес використання містом таких інструментів, як реклама, PR, ЗМІ, а також організацію відповідного процесу. Мова йде про те, як і в який спосіб необхідно просувати ключові елементи концепції бренду міста Луганська (місію, цілі, бачення, елементи візуальної ідентичності тощо), а також організовувати процес маркетингової комунікації.

Аналогічно другій групі третя пропонує специфічні канали для просування бренду за допомогою елементів візуальної ідентичності, використовуючи як носія міське середовище.

Остання група ініціатив повністю присвячена веб-сайту міста Луганська. Будуть розроблені рекомендації щодо його поліпшення, наповнення та функціонування. Говорячи про роль даних ініціатив у формуванні іміджу міста Луганська, слід виходити з ролі сайту для цієї мети. В епоху стрімкого зростання ролі інформаційних технологій у повсякденному житті, а конкретніше – у їх використанні для отримання необхідної інформації саме веб-сайти стають тою першою ланкою в системі комунікації міста з місцевими жителями і в першу чергу із зовнішніми інвесторами. Етап знайомства цільових аудиторій з містом і його структурами через веб-сайт істотно впливає на формування іміджу.

Деякі ініціативи будуть представляти собою одиничні проекти. Об'єднати їх за якимось критерієм досить важко. Але запорукою формування бажаного іміджу є саме поєднання зусиль за різними напрямами. Для успішної реалізації запропонованого плану дій необхідно забезпечити точність, послідовність і постійність всіх зовнішніх і внутрішніх зв'язків: 1) централізація всіх внутрішніх маркетингових заходів; 2) включення маркетингових цілей і стратегій у міське планування; 3) розробка та впровадження в систему управління містом процесів маркетингових комунікацій.

Таким чином, дослідження виявило низку проблем, пов'язаних з високим рівнем негативного сприйняття міста його мешканцями. Усунення цих проблем шляхом формування потрібного іміджу є невід'ємним кроком на шляху до створення бажаного бренду міста Луганська.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити такі висновки:

1. Аналізуючи відповіді респондентів, у цілому можна відзначити, що відсоток позитивних відповідей недостатньо великий, що підтверджує актуальність створення бренду міста як інструмента у формуванні позитивного іміджу Луганська.

2. Результати проведеного соціологічного дослідження представляють наукову цінність в перспективі аналізу впливу бренду міста на його імідж і соціально-економічне становище. Через деякий проміжок часу необхідно повторне проведення даного соціологічного дослідження з метою виявлення динаміки.

3. Запропонований план не є вичерпним, він може і має бути доопрацьованим у залежності від зміни настроїв цільових аудиторій. План потребує розробки конкретних заходів, впровадження яких у значній мірі залежить від послідовності дій місцевих політичних кіл. Зміна місцевих політичних сил з ймовірною зміною політичного курсу не повинна впливати на процес формування іміджу міста Луганська.

4. У подальших дослідженнях увага буде приділена, по-перше, розробці конкретних дій згідно із зазначеним планом з формування іміджу міста Луганська. По-друге, буде розроблена методика прогнозування впливу бренду на соціально-економічні показники міста Луганська.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Font J. (2000). El Bilbao metropolitano en la nueva economia: Retos y oportunidades. Euskonews & Media. – 68 p.
2. Mons A. (1992). La metáfora social: Imagen, territorio, comunicaciyn Nueva Visiyn Buenos Aires. – 266 p.
3. Ashworth G.J. Marketing of places: What are we doing? / Marketing Urbano International Conference, Edizioni Torino Incontra, Torino. – 1994. – P. 643-649.
4. Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. – 385 с.
5. Hubbard P., Hall T. The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regimes and Representations / Chichester: John Wiley & Sons. – 1998. – 376 p.
6. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий : учебное пособие. – М. : Изд-во РАГС, 2002. – 328 с.
7. Банк даних Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Database/Population/databasetree_uk.asp.
8. Кобыляцкий А.П. Брендирование города как инструмент формирования имиджа (на примере города Луганска) / А.П. Кобыляцкий // Вестник ВГУ. Серия: Экономика. – Воронеж, 2014. – № 1. – С. 48-52.

УДК 330.15

Криворучко М.Ю.

аспірант кафедри міжнародної економіки
Черкаського державного технологічного університету

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНА «ПРОКЛЯТТЯ РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ» В УКРАЇНІ

На основі методології Сакса-Уорнера досліджено феномен ресурсозабезпеченості в Україні на національному та регіональному рівні. Акцентовано увагу на позитивному характері зв'язку між забезпеченістю ресурсами та економічним розвитком. Обґрунтовано необхідність удосконалення кореляційно-регресійної моделі аналізу взаємозв'язку між часткою корисних копалин у структурі експорту та відповідним показником економічного розвитку.

Ключові слова: ресурсозабезпеченість, економічний розвиток, інституційне середовище, експорт корисних копалин, модель Сакса-Уорнера.

Криворучко М.Ю. НАЦИОНАЛЬНОЕ И РЕГИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ФЕНОМЕНА «ПРОКЛЯТИЕ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ РЕСУРСАМИ» В УКРАИНЕ

На основе методологии Сакса-Уорнера исследован феномен обеспеченности ресурсами в Украине на национальном и региональном уровне. Акцентируется внимание на позитивном характере связи между обеспеченностью ресурсами и экономическим развитием. Обоснована необходимость усовершенствования корреляционно-регрессионной модели анализа между долей полезных ископаемых в структуре экспорта и соответствующим показателем экономического развития.

Ключевые слова: обеспеченность ресурсами, экономическое развитие, институциональная среда, экспорт полезных ископаемых, модель Сакса-Уорнера.

Kryvoruchko M.Y. NATIONAL AND REGIONAL DIMENSIONS OF THE «NATURAL RESOURCE ABUNDANCE CURSE» PHENOMENON IN UKRAINE

Based on the Sachs-Warner methodology the resource abundance phenomenon in Ukraine has been researched on the national and regional level. The paper outlines the positive relation between the natural resources abundance and economic development. The research provides justification for the improvement of the correlation model analyzing the relation between the share of natural resources in the export structure and the respective economic development indicator.

Keywords: resource abundance, economic development, institutional environment, raw material export, Sachs-Warner model.

Постановка проблеми. Ресурсозабезпеченість відіграє важливу роль в економічному розвитку країни. Наявність значних обсягів корисних копалин збільшує можливість розвитку виробництва, у той же час це може призвести до використання природних ресурсів урядом або групами впливу з метою отримання ренти (особистої вигоди), що негатив-

но впливає на розвиток національної економіки.

Важливим постає питання визначення межі, коли ресурсозабезпеченість із блага перетворюється на «ресурсне прокляття», а також питання створення механізмів подолання наслідків рентно-орієнтованого використання природних ресурсів. Дана проблематика набуває важливого значення в умовах

перехідної економіки, тому питання аналізу взаємозалежності між наявністю значних запасів природних ресурсів та економічним розвитком є актуальними для України.

Аналіз публікацій та досліджень. Феномен «прокляття ресурсозабезпеченості» вперше був досліджений Дж. Саксом та Е. Уорнером. Аналізуючи відкрити раніше тенденцію витіснення промислового виробництва видобувними галузями [1-4], вчені дослідили взаємозалежність між економічним зростанням та забезпеченістю природними ресурсами на прикладі різних країн у період 1970–1989 рр. Результат, який отримали Дж. Сакс і Е. Уорнер, був несподіваним: країни, для яких характерні значні запаси природних ресурсів, у середньому демонстрували нижчі темпи економічного зростання, ніж країни з низьким рівнем забезпеченості ресурсами. Вчені дійшли висновку, що наявність запасів природних ресурсів, які відіграють роль основи експорту країни, з часом погіршує функціонування ринково-орієнтованих інститутів, що у свою чергу призводить до зменшення темпів економічного зростання [5-7].

Проблематика феномену «прокляття ресурсозабезпеченості» отримала подальший розвиток у працях Ф. Лейна і А. Торнелла [8; 9]. Досліджуючи суспільно-економічний розвиток країн перехідного типу (перехід від авторитарії до демократії), вони акцентували увагу на потенційній загрозі економічному розвитку з боку груп впливу (так званих «шукачів ренти»). Якщо вплив таких груп на розподіл грошових потоків не послаблюється при переході до демократичного устрою, відбувається зростання економічної віддачі у видобувних галузях, а не у виробництві, що має наслідком зменшення темпів зростання економіки.

На протигагу моделям Сакса-Уорнера і Лейна-Торнелла, в яких доводиться однозначно негативний характер взаємозв'язку між економічним зростанням та ресурсозабезпеченістю, Г. Мелам, К. Моен і Р. Торвік створили теоретичну модель, з допомогою якої довели, що вплив наявності значних запасів ресурсів на економічний розвиток може мати різний характер залежно від функціонування інституційного середовища. Варіація результативності економічної діяльності, на думку вчених, відбувається завдяки різному розподілу ресурсної ренти в межах інституційних домовленостей [10].

Г. Мелам виокремлює виробничо-орієнтоване та рентно-орієнтоване інституційне середовище. У виробничо-орієнтованому середовищі пошук ренти і виробництво є комплементарними видами діяльності, в той час як у рентно-орієнтованому – конкурентними. Відповідно, формується виробнича або рентна спеціалізація підприємств. Дослідники стверджують, що забезпеченість природними ресурсами випробовує існуючі інституційні домовленості і ресурси стають «прокляттям» лише у випадку рентно-орієнтованого характеру інституційного середовища, в той час як виробничо-орієнтоване інституційне середовище нівелює феномен «прокляття ресурсозабезпеченості».

Іншим суттєвим теоретичними доробком у напрямі дослідження феномену ресурсозабезпеченості є патронажна модель Дж. Робінсона. Вчений розглядає діяльність політиків-посадовців з точки зору їх бажання бути переобраними. Політичні діячі здійснюють перерозподіл державних ресурсів і посади між своїми «клієнтами» (агентами впливу) з метою отримання їхнього голосу та підтримки. Збільшення об-

сягів видобування природних ресурсів (наприклад, внаслідок відкриття нових родовищ корисних копалин) призводить, з одного боку, до удосконалення технології видобутку, а з іншого – до неефективності в державному управлінні внаслідок патронажу [11].

Заслугує на увагу емпіричне дослідження І. Колстада, який, використовуючи статистичну та методологічну основу досліджень Сакса-Уорнера, здійснив порівняльний емпіричний аналіз в межах рентно-орієнтованої та патронажної моделі. Він виявив, що інституційне середовище, сприятливе для приватного капіталу (бізнесу), має більший вплив на економічне зростання, ніж інституційне середовище, сприятливе для ефективного державного управління [12].

Невирішена частина проблеми. Високий рівень обґрунтованості та емпіричної достовірності результатів досліджень феномену ресурсозабезпеченості, водночас, залишає такі проблемні питання:

1. Емпіричні дослідження не включали аналізу даних по країнах пострадянського перехідного типу, постає питання, чи проявляється феномен ресурсозабезпеченості в Україні і якщо проявляється, то як саме?

2. Дослідження феномена ресурсозабезпеченості ігнорує регіональний аспект соціально-економічного розвитку. Постає закономірне питання, чи впливає рівень ресурсозабезпеченості на рівень регіональної диференціації в Україні?

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз взаємозв'язку між ресурсозабезпеченістю та економічним розвитком і регіональною диференціацією в Україні. Відповідно до мети можна сформулювати завдання, які необхідно виконати у межах даного дослідження:

- проаналізувати щільність та суттєвість зв'язку між ресурсозабезпеченістю та економічним розвитком країни і регіонів на основі методології Сакса-Уорнера;

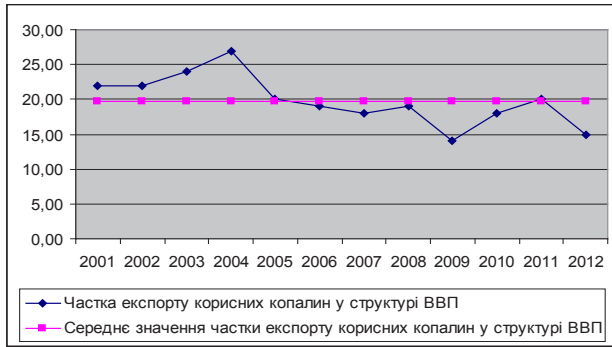
- оцінити точність моделей, що описують вищевказаний зв'язок.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поставлених завдань дане дослідження слід розділити на дві частини, у кожній з яких буде представлено відповідно аналіз впливу ресурсозабезпеченості на економічний розвиток країни та регіонів.

Національний вимір феномену ресурсозабезпеченості

Відповідно до методології, розробленою Дж. Саксом та Е. Уорнером, в ролі показника ресурсозабезпеченості країни виступає відношення вартісного виміру експорту корисних копалин до суми ВВП. Аналіз товарної структури експорту України у період 2001–2012 років вказує на те, що близько 50% експорту припадає на торгівлю мінеральними продуктами (сіль, сірка, руди, шлаки, зола, енергетичні матеріали) і недорогоцінними металами та виробами з них (чорні метали, мідь, нікель, алюміній, свинець, цинк, олово). З метою подальшого використання цих категорій у дослідженні назвемо їх корисними копалинами. За відповідний період частка експорту корисних копалин у структурі ВВП України складала від 14 до 27%, середнє значення становить близько 20% (див. рис. 1).

Можна зробити висновок, що експорт корисних копалин посідає значне місце у структурі ВВП України, тому нашу державу можна віднести до країни «групи ризику» в контексті феномену ресурсозабезпеченості. Тобто ресурсна спрямованість експорту може мати негативні наслідки для економічного зростання.

Рис. 1. Динаміка частки експорту корисних копалин у структурі ВВП України у період 2001–2012 рр.

Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

З метою емпіричної перевірки наявності феномену ресурсозабезпеченості в Україні необхідно провести аналіз кореляційної залежності темпів зростання ВВП (у порівнянні з попереднім роком) від величини частки експорту корисних копалин у структурі ВВП (див. табл. 1). Використовуючи методологічний підхід Сакса-Уорнера, слід очікувати негативної кореляції між досліджуваними показниками.

Рівняння лінійної регресії можна записати у загальному вигляді:

$$Y = a_0 + a_1 \cdot X + \varepsilon, \quad (1)$$

де Y – темп зростання ВВП на душу населення, %; X – частка експорту корисних копалин, %; a_0, a_1 – коефіцієнти; ε – середня похибка апроксимації, %.

Розрахунок коефіцієнтів a_0 і a_1 дозволяє побудувати таке рівняння регресії:

$$Y = -24,8968 + 1,5116 \cdot X. \quad (2)$$

Аналіз коефіцієнтів моделі (див. табл. 2) дозволяє зробити такі висновки. Рівняння (2) вказує на високу щільність кореляції між темпами економічного зростання та ресурсозабезпеченістю. Дана модель пояснює 61% варіації у значеннях ВВП на душу населення зміною частки експорту у структурі вітчизняного ВВП, 39% відповідної варіації залежить від факторів, що не включені в дослідницьку модель. Значущість даного кореляційного зв'язку, а також значень параметрів рівняння висока. В якості економічної інтерпретації моделі можна сказати, що збільшення частки експорту корисних копалин у структурі ВВП на 1% призведе до підвищення темпів зростання ВВП на душу населення на 1,5%.

У той же час варто зазначити, що середня похибка апроксимації (63%) перевищує нормативне значення 15%, тому модель є неточною.

Отримані результати дозволяють зробити певні узагальнення. Дослідження феномена «прокляття ресурсозабезпеченості» в Україні дало протилежний до очікуваного результат. На противагу панівній думці щодо негативного в цілому впливу ресурсозабезпеченості на економічне зростання, аналіз даних за період 2001–2012 рр. вказує на позитивний зв'язок між забезпеченістю ресурсами та економічним розвитком в Україні.

Такий характер взаємозв'язку може мати декілька пояснень. Модель розвитку України відрізняється від моделі економік країн, на основі яких Дж. Сакс і Е. Уорнер досліджували вищезгаданий феномен. Прискорена індустріалізація вітчизняної економіки мали наслідком формування потужної виробничої та інфраструктурної бази, орієнтованої на розвиток чорної та кольорової металургії, а також виробництва на основі використання мінеральних продуктів. Така структура економіки відрізняється від економік, цілком залежних від видобутку корисних копалин (наприклад, Венесуела – від нафти, Конго – від цинку, золота, срібла). Можна зробити припущення, що разом з індустріальною базою були сформовано специфічне інституційне середовище, яке не відповідає в точності інститутам у багатих на ресурси країнах, що розвиваються (Латинська Америка та Північна Африка), та у розвинутих країнах (Північна Америка та Західна Європа). Аналіз взаємозалежності ресурсозабезпеченості

Таблиця 1

Вихідні дані для дослідження феномену ресурсозабезпеченості в Україні у період 2001–2012 рр.

Рік	Темп зростання ВВП на душу населення у порівнянні з попереднім роком, %	Частка експорту корисних копалин у структурі ВВП України, %
2001	10,0	22,00
2002	6,0	22,00
2003	11,0	24,00
2004	13,0	27,00
2005	3,0	20,00
2006	8,0	19,00
2007	9,0	18,00
2008	3,0	19,00
2009	-14,0	14,00
2010	5,0	18,00
2011	6,0	20,00
2012	1,0	15,00

Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця 2

Коефіцієнти, що характеризують модель кореляційно-регресійного зв'язку (2) при ступені свободи $k_1=1, k_2=10$ і рівні істотності $\alpha=0,05$

Показник	Що відображає	Символ	Фактичне значення	Нормативне значення
Коефіцієнт кореляції	Щільність зв'язку	r	0,78	>0,58
Коефіцієнт детермінації	Який відсоток загальної варіації пояснюється зміною факторної ознаки	d	0,61	>0,332
Критерій Фішера	Значущість зв'язку	F	15,64	>4,96
Критерій Стюдента	Значущість параметрів рівняння	t_0, t_{a1}	$t_0 = 18,881$ $t_{a1} = 3,94$	>2,228
Середня похибка апроксимації	Точність моделі	ε	63%	<15%

Розраховано автором самостійно

та інституційного середовища, їхній зв'язок з економічним розвитком у пострадянських країнах має стати предметом окремого дослідження.

Інша причина розбіжності отриманих та очікуваних результатів може критися в методологічному підході. Дослідники феномену ресурсозабезпеченості використовують великі вибірки з 40-60 спостережень, що дозволяє будувати багатофакторні моделі, у той час як можливість статистичних спостережень по Україні значно менша, що може впливати на кінцевий результат. Значення коефіцієнта детермінації 61% вказує на значний (39%) вплив не включених в модель факторних ознак на результативну. Подальші дослідження феномену ресурсозабезпеченості слід спрямувати на удосконалення існуючих або розробку нових методологій аналізу цього феномену.

Таблиця 3
Вихідні дані для кореляційно-регресійного аналізу феномену ресурсозабезпеченості в Україні на регіональному рівні

№ з/п	Область	ВРП, млрд грн	Частка експорту корисних копалин, %
1	АРК	44,5	18,0
2	Вінницька	33,0	6,0
3	Волинська	20,0	2,0
4	Дніпропетровська	148,0	61,0
5	Донецька	171,0	69,0
6	Житомирська	24,9	21,0
7	Закарпатська	21,4	0,2
8	Запорізька	54,8	51,0
9	Івано-Франківська	32,3	11,0
10	Київська	69,7	3,0
11	Кіровоградська	22,1	4,0
12	Луганська	58,8	57,0
13	Львівська	62,0	3,0
14	Миколаївська	29,2	1,0
15	Одеська	64,7	10,0
16	Полтавська	56,6	6,0
17	Рівненська	21,8	15,0
18	Сумська	24,9	1,0
19	Тернопільська	18,0	1,0
20	Харківська	82,2	8,0
21	Херсонська	19,4	4,0
22	Хмельницька	26,2	36,0
23	Черкаська	31,3	2,0
24	Чернівецька	13,2	0,4
25	Чернігівська	23,9	0,6

Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Регіональний вимір феномену ресурсозабезпеченості

З метою дослідження регіонального аспекту феномену ресурсозабезпеченості можна використати методологічний підхід Сакса-Уорнера, проаналізувавши кореляцію між значеннями валового регіонального продукту (ВРП) та часткою експорту корисних копалин у загальній структурі експорту регіону (див. табл. 3). Враховуючи наявність позитивного зв'язку між факторною та результуючою змінними у моделі (2), можна зробити припущення про аналогічний позитивний зв'язок між економічним розвитком та часткою експорту корисних копалин у структурі експорту регіону. Значний рівень варіації у значеннях ВРП (див. рис. 2) вказує на високий рівень неоднорідності даних, тому варто виключити дані по містах Києву і Севастополі, таким чином зосередивши аналіз виключно в розрізі адміністративних регіонів. Значення частки корисних копалин у структурі експорту включає дані з реалізації солі, сірки, каміння, руди, шлаків, золи, мінерального палива, нафти і продуктів її перегонки, чорних металів, міді, алюмінію, нікелю, цинку, інших недорогочінних металів, природних або культивованих перлин, дорогоцінного або напівдорогоцінного каміння.

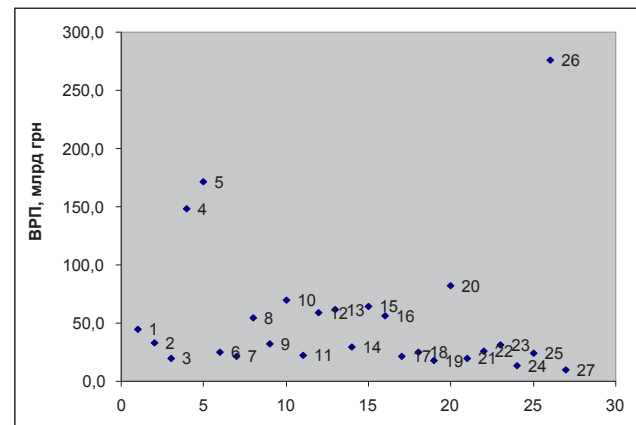

Рис. 2. Валовий регіональний продукт в Україні (2012 р.)

Складено автором за даними Державної служби статистики України

1 – АР Крим, 2 – Вінницька, 3 – Волинська, 4 – Дніпропетровська, 5 – Донецька, 6 – Житомирська, 7 – Закарпатська, 8 – Запорізька, 9 – Івано-Франківська, 10 – Київська, 11 – Кіровоградська, 12 – Луганська, 13 – Львівська, 14 – Миколаївська, 15 – Одеська, 16 – Полтавська, 17 – Рівненська, 18 – Сумська, 19 – Тернопільська, 20 – Харківська, 21 – Херсонська, 22 – Хмельницька, 23 – Черкаська, 24 – Чернівецька, 25 – Чернігівська область, 26 – м. Київ, 27 – м. Севастополь.

Таблиця 4

Коефіцієнти, що характеризують модель кореляційно-регресійного зв'язку (4) при ступені свободи $k_1=1$, $k_2=23$ і рівні істотності $\alpha=0,05$

Показник	Що відображає	Символ	Фактичне значення	Нормативне значення
Коефіцієнт кореляції	Щільність зв'язку	r	0,71	>0,6
Коефіцієнт детермінації	Який відсоток загальної варіації пояснюється зміною факторної ознаки	d	0,50	>0,151
Критерій Фішера	Значущість зв'язку	F	23,0	>4,28
Критерій Стюдента	Значущість параметрів рівняння	t_0, t_{b1}	$t_0 = 4,75$ $t_{b1} = 4,83$	>2,069
Середня похибка апроксимації	Точність моделі	ε	50,8%	<15%

Розраховано автором самостійно

Рівняння регресії приймає вигляд:

$$Y_1 = b_0 + b_1 * X_1 + \varepsilon, \quad (3)$$

де Y_1 – ВРП регіону у фактичних цінах, млрд грн; X_1 – частка експорту корисних копалин у структурі експорту регіону, %; b_0, b_1 – коефіцієнти; ε – середня похибка апроксимації, %.

Розрахунок коефіцієнтів дозволяє утворити рівняння регресії:

$$Y_1 = 26,6624 + 1,2969 * X_1. \quad (4)$$

Аналіз коефіцієнтів моделі (4) (див. табл. 4) вказує на наявність щільного зв'язку між ВРП і часткою корисних копалин в експорті регіону, а також на високий рівень значущості цього зв'язку та параметрів регресії. Модель пояснює 50% варіації у значеннях результативної ознаки зміною значень факторної ознаки. Інтерпретувати економічний зміст моделі можна таким чином: збільшення частки корисних копалин у структурі експорту регіону на 1% призводить до збільшення ВРП на 1,3 млрд грн.

Перевищення значення середньої похибки апроксимації його критичного рівня вказує на неточність моделі, це також підтверджується значенням коефіцієнта детермінації (50%), тобто 50% варіації у значенні результативної ознаки залежить від зміни значень факторів, що не включені до моделі.

Можна зробити висновок про підтвердження припущення щодо наявності позитивного зв'язку між величиною ВРП та часткою корисних копалин у структурі експорту регіону. Даний регресійно-кореляційний зв'язок характеризується високою значущістю, проте значення коефіцієнта детермінації та середньої похибки апроксимації вказує на неточність моделі, а також необхідність включення в аналізовану модель інших факторів.

Висновок. У результаті дослідження було виконано поставлені завдання. Аналіз феномену ресурсозабезпеченості в Україні на національному та регіональному рівні дає підстави зробити такі висновки:

1. Ресурсозабезпеченість має суттєвий вплив на економічний розвиток країни та регіону, проте, на відміну від негативного характеру впливу на економічний розвиток у моделі Сакса-Уорнера, забезпеченість природними ресурсами в Україні має позитивний вплив як на національний, так і регіональний економічний розвиток.

2. Позитивний характер впливу може пояснюватися тим, що модель розвитку України відрізняється від моделі розвитку аналізованих в моделі Сакса-Уорнера країн, які не мали досвіду прискоре-

ної індустріалізації. Окрім того, методологія Сакса-Уорнера не включає аналіз феномену ресурсозабезпеченості в пострадянських країнах, тобто характер взаємозв'язку між ресурсозабезпеченістю та економічним розвитком у пострадянських країнах має стати предметом окремого дослідження.

3. Наявність щільного та суттєвого зв'язку між результативною та факторною ознакою в кореляційно-регресійних моделях, а також високий рівень адекватності останніх вказує на практичну значимість аналізованого взаємозв'язку в контексті формування національної та регіональної економічної політики.

4. Високе значення середньої похибки апроксимації в обох моделях, а також значна залежність варіації в значеннях результативної ознаки від факторних ознак, не включених до кореляційно-регресійних рівнянь, вказує на необхідність подальших емпіричних досліджень у сфері ресурсозабезпеченості та економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Van Wijnbergen., S. (1984). 'The "Dutch disease": a disease after all?', *Economic Journal*, vol. 94, pp. 41-55.
2. Neary and Van Wijnbergen (1986). *Natural Resources and the Macroeconomy*, Cambridge, MA: The MIT Press.
3. Krugman, P. (1987). 'The narrow moving band, the Dutch disease, and the consequences of Mrs. Thatcher: notes on trade in the presence of dynamic scale economies', *Journal of Development Economics*, vol. 37, pp. 41-55.
4. Auty R.M. *Resource-Based Industrialization: Sowing the Oil in Eight Developing Countries*. – New York : Oxford University Press, 1990.
5. Sachs, J.D. and Warner, A.M. (1995). 'Natural resource abundance and economic growth', NBER Working Paper № 5398.
6. Sachs, J.D. and Warner, A.M. (1997a). 'Natural resource abundance and economic growth – revised version', Working Paper, Harvard University.
7. Sachs, J.D. and Warner, A.M. (2001). 'The curse of natural resources', *Economic Journal*, vol. 94, pp. 41-55.
8. Lane, P.R. and Tornell, A. (1996). 'Power, growth and the voracity effect', *Journal of Economic Growth*, vol. 1, pp. 213-241.
9. Lane, P. and Tornell, A. (1998). *Voracity and Growth*. Harvard Institute for International Development. Development Discussion Paper № 654.
10. Robinson, J.A. Torvik, R. and Verdier, T. (2006). 'Political foundations of the resource curse', *Journal of Development Economics*, 79, pp. 447-468.
11. Mehlum, H., Moene, K. and Torvik, R. (2006). 'Institutions and the resource curse', *The Economic Journal*, 116, pp. 1-20.
12. Kolstad, I. (2007). *The resource curse: which institutions matter?* Chr. Michelson Institute Working Paper WR2007:2.

УДК 65.012.34:332.135(4)

Ткач О.В.*доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту і маркетингу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***Волощук І.А.***аспірант,
викладач кафедри менеджменту і маркетингу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ФОРМУВАННЯ ЄДИНОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ: ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглядається поняття єврологістики та її роль у транспортно-логістичній системі. Визначено напрями розбудови Пан'європейської транспортно-логістичної інтеграції враховуючи Україну як важливу європейську державу, розкрито суть концепцій єврологістики. А також аналізується сучасний стан розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні, напрями інтеграції в європейські та світові господарські структури.

Ключові слова: єврологістика, Європейська конференція міністрів транспорту (ЄКМТ), концепція європейських транспортних осей, концепція європейських інтермодальних транспортних мостів, пан'європейські транспортні коридори, пан'європейські транспортні зони.

Ткач О.В., Волощук І.А. ФОРМИРОВАНИЕ ЕДИНОЙ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ: ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В статье рассматривается понятие еврологистики и ее роль в транспортно-логистической системе. Определены направления развития Пан'европейской транспортно-логистической интеграции, включая Украину, как важное европейское государство, раскрыта суть концепций еврологистики. А также анализируется современное состояние развития транспортно-логистической инфраструктуры в Украине, направления интеграции в европейские и мировые хозяйственные структуры.

Ключевые слова: еврологистика, Европейская конференция министров транспорта (ЕКМТ), концепция европейских транспортных осей, концепция европейских интермодальных транспортных мостов, пан'европейские транспортные коридоры, пан'европейские транспортные зоны.

Tkach O.V., Voloshchuk I.A. FORMING OF SINGLE LOGISTIC SYSTEM: CONSTITUENT OF EUROINTEGRATION PROCESSES IS IMPORTANT

In the article the concept eurologistics and its role in the transport and logistics system. The directions of development of pan-European transport and logistics integration considering Ukraine as a major European power, essence eurologistic concepts and also analyzes the current state of development of transport and logistics infrastructure in Ukraine, lines of integration into European and world economic structure.

Keywords: eurologistic, European Conference of Ministers of Transport (ECMT), the concept of European transport axes concept of European intermodal transport bridges, pan-European transport corridors, pan-European transport area.

Постановка проблеми. Єврологістика є однією з важливих складових та підстав процесів євроінтеграції, тобто створення єдиної сучасної транспортно-логістичної інфраструктури країн-учасників Європейського Союзу. З недавнім розширенням Євросоюзу це завдання отримало новий значно ширший географічний формат. З іншого боку, транспортно-логістичні проекти Євросоюзу підійшли безпосередньо до українського кордону, у багатьох із них Україна вже нині бере активну участь. Саме цей аспект визначає актуальність даного наукового дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукові джерела та публікації з цього напрямку поки що нечисленні. Згадки про нього можна знайти в працях А.В. Новікової, Є.В. Крикавського, В.І. Сергєєва, І.В. Шума, І.Г. Смирнова, О.О. Бакаєвої та ін.

Постановка завдання. Мета цього розділу полягає в розкритті сутності Європейської транспортно-логістичної інтеграції (єврологістики) та Європейської конференції міністрів транспорту як головного фактора розвитку цих процесів, а також у з'ясуванні шляхів інтеграції України в європейську та світову транспортно-логістичні системи, враховуючи стратегічний курс держави на інтеграцію в євроструктуру.

Виклад основного матеріалу. Особливо значних успіхів у координації транспортно-логістичної стратегії досягли країни ЄС. Ця стратегія отримала назву

Єврологістики і розглядається як інфраструктурна основа та важлива складова процесу євроінтеграції. Курс на створення єдиної транспортно-логістичної системи знайшов відображення в усіх основних документах ЄС, починаючи з Римського договору (1957 р.), але, як одна з базових стратегій євроінтеграції, Єврологістика отримала особливий розвиток наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Концептуальний базис Пан'європейської транспортно-логістичної інтеграції формувалася поступово [1].

Логістика набуває виключно важливого значення в сучасних умовах глобалізації світового господарства. Недарма представники ХІІ Світового конгресу з логістики (Гельсінкі, 1997) обрали своїм гаслом вислів «Логістика з'єднує людей, країни, ринки та материки». Транспортно-логістичні операції з доставки товарів завжди відігравали дуже велику роль у міжнародних господарських зв'язках, але в зв'язку з обмеженістю в розвитку засобів транспорту і зв'язку просторові масштаби таких основних операцій були невеликими (тобто локальними) й іноді виходили на трансконтинентальний або міжконтинентальний рівень (хоча відомі такі трансконтинентальні торговельно-транспортні маршрути як «Шлях з варяг у греки», «Бурштиновий шлях», «Великий шовковий шлях» та ін. До речі, перший і третій з них перехрещувались на території України, утворюючи так

званий «Великий транспортний хрест», що нині перебуває на етапі відродження). Становище змінилося з розвитком залізниць і засобів зв'язку (телефон, телеграф, радіо) у кінці XIX – на початку XX ст., коли діяльність, пов'язану з міжнародною доставкою товарів, можна було здійснювати на регулярній та контрольованій підставі. Поєднання цих науково-технічних досягнень у галузях транспорту і зв'язку із застосуванням високопродуктивного устаткування в промисловості призвело до першої «революції» у ланцюгах постачання, коли така діяльність набула масового, регулярного характеру на трансконтинентальному і міжконтинентальному рівнях. Друга «революція» у ланцюгах постачання, відбулася в останній третині XX ст., вона сприяла виникненню логістики, яка у XXI ст. набула глобального значення. Отже, вивчати міжнародні, глобальні аспекти логістики – важливе завдання в сучасних умовах економічної глобалізації.

Під терміном «еврологістика» розуміється стратегія і тактика створення і управління великими системами з стійкими структурами матеріальних і інформаційних потоків, що функціонують на основі інтегрованих інтересів європейських країн – розподілу праці, партнерства і кооперування, закономірностей ринкової економіки.

У глобальних єврологістичних ланцюгах зростає віддача від вкладеного капіталу за рахунок більш низьких тарифів логістичних посередників, кращих фінансових умов. Створенню єврологістичних каналів сприяють великі міжнародні транспортно-експедиторські фірми, страхові компанії, що використовують глобальні транспортні мережі.

Перспективним напрямом співробітництва в рамках розвитку євро логістики є залучення додаткових обсягів транзитних вантажопотоків через митну територію України. У межах пункту перетину кордону на території України доцільно зосереджувати термінали, склади, перевантажувальні комплекси та іншу транспортну інфраструктуру, яка необхідна для комплексної обробки під митним контролем значних обсягів експортно-імпорتنних і транзитних вантажів.

Світовий ринок логістичних послуг, нині характерні не тільки великі обсяги вального світового продукту та динаміка, але й просторова структура, в якій перевага належить країнам Західної Європи, Північної Америки, Азійсько-Тихо-океанського регіону (Японії). Особливо значних успіхів у координації транспортно-логістичної стратегії досягли країни ЄС [7]. Ця стратегія отримала назву єврологістика, її розглядають як інфраструктурну основу та важливу складову процесу євроінтеграції. Основні концептуальні базиси єврологістики наведено в табл. 1.

Із розширенням ЄС 1 травня 2004 р. та 1 січня 2007 р. фактично закінчилася геополітична дія рішень Пан'європейських транспортних конференцій, на яких визначили завдання з розвитку транспортних зв'язків ЄС із країнами-кандидатами на вступ і країнами-сусідами. До 2020 р. передбачаються збільшення обсягу внутрішньорегіонального вантажообігу більше ніж на 100%.

Щоб визначити пріоритетні проекти подальшого розвитку пан'європейської транспортно-логістичної системи до 2020 р. і вдосконалити сполучення між ЄС і сусідніми країнами з огляду на пропозиції країн-членів і країн-кандидатів на вступ, у 2004 р. створили групу високого рівня з питань транс'європейських транспортних мереж у складі представників 27 країн – членів ЄС, 28 країн-сусідів і низки банків [5, с.38]. Головна мета групи – встановлення обмеже-

ної кількості пріоритетних проектів, розміщених на основних коридорах, за якими здійснюватимуть великі обсяги перевезень між країнами розширеного ЄС і сприятимуть посиленню зв'язків ЄС із сусідніми країнами, розвитку міжнародного туризму та міжнародної торгівлі, враховуватимуть екологічні потреби. Результатом роботи групи з жовтня 2004 р. до листопада 2005-го стала доповідь «Транспортні мережі для світу та розвитку. Продовження головних транс'європейських транспортних осей у сусідні країни та регіони». Сформувався нові ідеї ЄС у сфері Єврологістики:

- 1) розширення транспортних зон від Атлантики до Чорного і Каспійського морів;
- 2) створення Транс'європейських транспортних осей, що перетинають всю Європу;
- 3) утворення мультимодальних сполучень транспортних коридорів з морськими шляхами через порти;
- 4) визначення найважливіших проектів розвитку транспортної інфраструктури Європи.

Пріоритетні проекти сприяють розвитку міжнародних перевезень пасажирів та вантажів на основних транс'європейських осях, що характеризуються найбільшими транспортними та туристичними потоками. Їх реалізація має узгоджуватися з принципами інтермодальності та дасть змогу значно економити час шляхом зменшення перевантаження автодоріг і поліпшення функціонування залізниць. За оцінками експертів, реалізуючи такі проекти, можна буде зменшити викиди вуглекислого газу, зумовлені транспортними потоками, на 17 млн т на рік; збільшити ВВП на 0,23% і забезпечити майже 1 млн робочих місць; стимулювати міжнародний туризм та міжнародну торгівлю. Групою високого рівня затверджено 6000 км. транспортно-логістичної мережі як транснаціональних сполучень і в 2005 р. визначено маршрути головних міжнародних транспортних осей. Це мультимодальні маршрути міждержавного значення, що є продовженням головних осей ТЕН до сусідніх країн чи регіонів і враховують напрями існуючих Міжнародних транспортних коридорів (МТК).

Зокрема, концепція європейських транспортних осей (1983 р.) передбачала створення осей швидкісних залізниць та осей внутрішніх водних шляхів. Перші включали 23 тис. км залізничних шляхів, з яких 10 тис км становили нові лінії для поїздів зі швидкістю руху до 250 км/год, а 13 тис. км – для нових вантажних поїздів зі швидкістю руху до 200 км/год. Нині швидкісні залізничні перевезення широко практикуються в «старих» країнах – членах ЄС, а в найближчому майбутньому планується їх здійснити і в нових країнах ЄС – Центральної Європи та Балтії. Найбільш відомою магістраллю швидкісних поїздів в ЄС є лінія «РВКАЛ-НСТ» (High Speed Train), що з'єднує міста Париж – Брюссель – Кьольн – Амстердам – Лондон. Осі внутрішніх водних шляхів (або Trans European Inland Waterway Network, TEIWN) мають велике значення в ЄС, оскільки перевезення ними є дешевшими, безпечними, не забруднюють навколишнє середовище. Ці осі базуються в основному на каналах і ріках Бельгії, Німеччини, Франції, Голландії, Люксембургу. Програма модернізації передбачала розширення та поглиблення водних шляхів, оснащення їх новими шлюзами та греблями, модернізацію річкових портів та перетворення їх у транспортно-логістичні центри інтермодальних перевезень.

Концепцію європейських інтермодальних транспортних мостів (1991) реалізували в схемі дев'яти європейських транспортних коридорів, до яких

на Критській конференції (1994) був доданий десяти коридор, а також прийнята концепція Пан'європейських транспортних зон (Pan European Transport Areas, PETrA), до яких віднесені Чорноморська, Середземноморська, Адріатично-Іонічна, Баренцова євроарктична. Концепція інтегральної транспортно-логістичної системи всієї Європи (Wider Europe) відображена в програмному документі ЄС з розвитку транспортно-логістичної інфраструктури – Білій книзі з європейської транспортної політики (грудень 2001 р.).

Як видно з табл. 1, у розробці Європейської транспортно-логістичної стратегії активну участь бра-

ла Європейська конференція міністрів транспорту (ЄКМТ), під егідою якої відбувалися I, II та III Загальноєвропейські конференції з транспорту.

ЄКМТ – міжурядова організація з розвитку транспорту в Європі, заснована в 1953 р. у Брюсселі. Метою її створення була співпраця державних органів європейських країн, що відповідають за транспорт (переважно внутрішньоконтинентальний), зокрема, у сфері формування європейської транспортної системи міжнародного значення. Нині до складу Ради конференції входять міністри транспорту 43 країн Європи, які мають повне членство (у тому числі Україна), шість країн – асоційованих членів (Ав-

Таблиця 1

Концептуальний базис єврологістики

№ з/п	Назва концепції	Документальне вираження (впровадження)	Дата прийняття документа
1	Концепція європейських транспортних осей	Декларація комітету міністрів транспорту Європейської спільноти	1983 р.
2	Концепція європейських інтермодальних транспортних мостів	Декларація I Загальноєвропейської конференції з транспорту, м. Прага (Чехія)	1991 р.
3	Концепція Пан'європейських (Критських) транспортних коридорів	Декларація II Загальноєвропейської конференції з транспорту, острів Крит (Греція)	1994 р.
4	Концепція Пан'європейських транспортних зон	Декларація III Загальноєвропейської конференції з транспорту, м. Гельсінкі (Фінляндія)	1997 р.
5	Концепція транспортно-логістичної системи «Wider Europe» («Ширша Європа»)	Біла книга ЄС – Європейська транспортна політика до 2010 р.: час вирішувати	2001 р.

Таблиця 2

Регіональна структура Пан'європейської транспортно-логістичної системи

Програма	Коротка характеристика
TEN (<i>Trans European Network</i>) – Транс'європейська транспортна мережа на території ЄС та ЄАВТ	Програма TEN була прийнята в 1991р. та складається з 5 складових частин: а) створення мережі швидкісних залізничних магістралей; б) створення єдиної європейської мережі швидкісних автомагістралей EUROVIA; в) програма розвитку комбінованого транспорту до 2010 року РАСТ (передбачає виконання 65 проєктів на 22 транспортних маршрутах, 17 з яких стосується старих членів ЄС, решта – Швейцарії, Норвегії, Польщі, Чехії, Словенії: ці маршрути (залізничні, авто, водні) пронизують усю Європу, наприклад, Скандинавія – Бельгія – Австрія – Словенія; Велика Британія – Бельгія – Німеччина – Італія та інші); г) спорудження 38 «європлатформ», тобто сучасних потужних логістичних центрів, здатних швидко переробити тисячі тон різноманітних вантажів (у тому числі в Неаполі, Ліворно, Турині – в Італії; Марселі, Бордо, Страсбурзі – у Франції; Гамбурзі, Бремені – в Німеччині; Манчестері, Глазго – у Великій Британії; Барселоні, Мадриді, Севільї, Бургосі – в Іспанії та ін.); д) реалізацію регіональних проєктів LOCEU та TEDIM [2].
TINA (<i>Transport Infrastructure Needs Assessment</i>) – оцінка потреб розвитку транспортної інфраструктури країн-кандидатів на вступ до ЄС першої черги (нині – нових членів ЄС)	Програма TINA прийнята в 1995 році і передбачає, по-перше, участь країн-учасниць у спорудженні Пан'європейських (Критських) транспортних коридорів; по-друге, створення мережі євротерміналів (за типом «європлатформ») у цих країнах. Так, євротермінали нині активно будуються в Польщі (біля Варшави, Катовіце, Вроцлава тощо), у Чехії (де вони називаються «відкриті логістичні центри») і створюються біля Праги, Брно, Градец-Кралове, Пардубіце, Злину, Ліберця; у Литві – (євротермінал – в Каунасі, логістичний центр – в Клайпеді тощо).
TIRS (<i>Transport Infrastructure Research Study in South-East Europe</i>) – вивчення потреб розвитку транспортної інфраструктури в країнах Південно-Східної Європи (тобто нинішніх кандидатів на вступ до ЄС у 2007 році);	Програма TIRS (рік прийняття 1999) орієнтована на розвиток транспортно-логістичної інфраструктури країн Південно-Східної Європи – кандидатів на вступ до ЄСу в 2007 році (Болгарії, Румунії, Хорватії, Македонії, можливо Туреччини). За цією програмою також передбачається розвиток відповідних Пан'європейських коридорів та спорудження євротерміналів (біля Софії, Варни, Бухареста, Констанци, Загребя, Рієки тощо).
PEC (<i>Pan European Corridor</i>) – 10 Пан'європейських транспортних коридорів;	Згідно програми PEC (ПЕК) визначено 10 «критських коридорів», а також трансконтинентальні транспортні коридори – Євро-Азійський транспортний коридор (TRACEKA), «Балтика-Чорне море», «Європа-Азія» та Чорноморське транспортне кільце (ЧТК).
PETrA (<i>Pan European Transport Area</i>) – 4 Пан'європейські транспортні зони.	Програма створення Пан'європейських транспортних зон (PETrA) включила чотири проєкти: Чорноморської, Середземноморської, Адріатично-Іонічної та Баренцевої євроарктичної зон. При цьому Чорноморській транспортній зоні (або <i>Black Sea PETrA</i>), у якій знаходиться Україна, відводиться особлива роль у системі Єврологістики, як важливий зв'язуючий ланці: по-перше, між самими чорноморськими країнами (через ЧТК); по-друге, через ЄС та країнами Східної Європи (через систему ПЕК); по-третє, між країнами Середземномор'я та Кавказу (через ТКТК «TRACECA»); по-четверте, між Європою та Азією (через ТКТК «Європа-Азія» та «TRACECA»).

стралія, Нова Зеландія, Канада, Республіка Корея, США, Японія) та одна країна-спостерігач (Марокко). На сьогодні ЄКМТ має два головних завдання:

1) сприяти створенню інтегрованої транспортної системи всієї Європи, яка буде економічно та технічно ефективною, з найвищими показниками безпеки й екологічних стандартів, а також враховуватиме соціальні критерії;

2) сприяти формуванню політичних і транспортних «мостів» між ЄС та іншими країнами Європи.

Концепція Єврологістики була розповсюджена на усю Європу та визначені її регіональні складники.

У проєктах єврологістики, як і в діяльності ЄКМТ, важливе місце належить Україні, що пов'язано з її надзвичайно вигідним транзитним положенням. Про це свідчить найвищий серед країн Європи транзитний рейтинг (3,75 балів – розрахунки британського інституту Rendell). Визначають такі напрями участі України в Європейській транспортно-логістичній інтеграції:

1) пан'європейські транспортні коридори ПЕК (англ. – PBC);

2) трансконтинентальні транспортні коридори (ТКТК) (англ. – TCTC);

3) пан'європейські транспортні зони;

4) міжнародні логістичні термінали (або центри) (МЛТ) (англ. – ILT).

На інтеграцію України в Європейську транспортно-логістичну систему, визначену як стратегічний напрям розвитку держави, орієнтують такі державні документи: «Програма створення і функціонування національної мережі МТК в Україні» (1998), «Комплексна програма утвердження України як транзитної держави у 2001-2010 роках» (2001), «Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на середньостроковий період і до 2020 року» (2001), а також «Програма формування мережі логістичних центрів у системі міжнародних транспортних коридорів України», що нині розробляється. Згідно цих документів визначена мета створення мережі ПЕК та ТКТК, яка передбачає розроблення територіальної схеми ПЕК та ТКТК в Україні та пропозиції щодо створення 45 логістичних центрів у системі міжнародних транспортних коридорів України [4, с. 37].

У результаті галузеве Міністерство в співробітництві з представниками ЄС розробило документ – Транспортну стратегію України на період до 2020 року, яка була затверджена на засіданні КМУ 20 жовтня 2010 року [8].

Транспорт, як інфраструктурна галузь, має розвиватися випереджальними темпами з метою сприяння швидкому економічному та соціальному розвитку країни та її участі в міжнародному поділі праці.

Мета Транспортної стратегії полягає у визначенні ключових проблем, цілей, принципів та пріоритетів розвитку транспортної системи України з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів на період до 2020 року. Вона пропонує політико-економічні, організаційні та правові заходи.

Транспортний сектор відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, адже розвинена транспортна система є передумовою економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки і якості життя населення [3].

Україна володіє розвинутою інфраструктурою залізничного та водного транспорту. За довжиною мережі залізниць Україна посідає друге місце в Європі (21,7 тис. кілометрів залізниць), у Чорноморському, Азовському та Дунайському басейнах розташовано 18 морських торговельних портів; довжина внутріш-

ніх водних шляхів на найбільших європейських річках Дунай та Дніпро – 2,2 тис. кілометрів.

Вигідне географічне положення України обумовлює проходження Пан'європейських транспортних коридорів № 3, 5, 7, 9; коридорів Організації співробітництва залізниць (ОСЗ) № 3, 4, 5, 7, 8, 10 та транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА).

Сьогодні транспортний сектор економіки України в цілому задовольняє лише базові потреби економіки та населення в перевезеннях. Рівень безпеки, показники якості та ефективності перевезень пасажирів та вантажів, енергоефективності, техногенного навантаження на довкілля не відповідають сучасним вимогам [6].

Пріоритетні проєкти транспортних осей охоплюють лише найважливішу інфраструктуру з погляду міжнародного переміщення вантажів і пасажирів. Основою вибору напрямів транспортних осей стали такі критерії, як обсяги експортних, імпорتنих і транзитних вантажопотоків, вантажо- і пасажирообіг, кількість транспортних засобів, що перетинають кордон. Маршрути транспортних осей мають бути коротші й економічно доцільніші, ніж установлені раніше. Визначення пріоритетних проєктів на напрямах транспортних осей відбувається на основі аналізу особливостей і перспектив (до 2015 р.) соціально-економічного розвитку держав, становища й прогнозу міжнародної торгівлі та її структури, міжнародного туризму, обсягів міжнародних і внутрішніх вантажних і пасажирських перевезень, рівня розвитку інфраструктури різних видів транспорту. Транспортні осі включають наземні та морські сполучення, важливі для торгівлі та туризму між країнами-членами ЄС та з сусідніми країнами; враховують потреби доступності периферійних країн і передбачають маршрути зі значними обсягами перевезень. Загальна вартість цих проєктів становить 45 млрд євро. Їх реалізація сприятиме регіональній взаємодії та інтеграції, усуненню «вузьких місць», що перешкоджають міжнародному товаро- та туристобміну.

Транспортну зону з логістичного погляду слід розглядати як логістичну територіальну систему з міжкомпонентними зв'язками та взаємодією з навколишнім середовищем, територіально-виробничими комплексами тощо, що забезпечує переміщення потоків вантажів і пасажирів здебільшого на макро- та мегарівнях. Транспортні зони – головні європейські транспортні ареали, вони характеризуються територіальною спеціалізацією на виконанні транспортно-логістичних функцій. Територіальна структура Пан'європейських транспортних зон зумовлена локалізацією об'єктів транспортно-логістичного призначення. Транспортні зони мають певний характер просторової організації транспортних комунікацій і логістичних терміналів в їх межах.

Висновки з проведеного дослідження. Євросоюз наполегливо прямує до створення єдиної транспортно-логістичної інфраструктури ЄС, яка б відповідала найсучаснішим вимогам. З цієї метою на новому етапі логістичного розвитку об'єднаної Європи визначені нові орієнтири – це Єдиного європейського простору на Схід, включаючи насамперед Україну, передбачає як невід'ємну частину єврологістику, тобто створення єдиної Європейської транспортно-логістичної системи, яка через мережу міжнародних транспортних коридорів та логістичних центрів буде пов'язана з транспортно-логістичними системами Азії та інших континентів і частин світу, що нині

формується. Україна, в силу свого надзвичайно вигідного транзитного положення та розвинутої транспортно-логістичної інфраструктури, повинна зайняти в цій системі чільне місце, так як це допоможе вирішити проблему інтеграції України в європейську і світову транспортно-логістичні системи, яка є одним із стратегічних завдань розвитку України як незалежної держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белая книга – Европейская транспортная политика до 2010 года: Время решать. Транспорт – важнейшее направление и движущая сила интеграции / Международная академия транспорта, Ирмст-Холдинг. – М.: Полиграф Сервис XXI, 2003. – 192 с.
2. Смирнов І.Г. Логістика: просторово-територіальний вимір: Монографія. – К.: Обрії, 2004. – 335 с.
3. Транспортна стратегія України на період до 2020 року. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://pravda.tis.ua/pravda/?p=2200>.
4. Смирнов І.Г., Шум І.В. Інтеграція в європейську транспортно-логістичну систему – стратегічний вибір України (Геопросторовий аспект) // Український географічний журнал. – 2005. – № 3. – С. 32-37.
5. Смирнов І.Г. Єврологістика в ретроспективі: дорожня система Давнього Риму (Український контекст) // Зовнішня торгівля: Право та економіка. – 2008. – № 4(39). – С. 38-50.
6. Транспортна стратегія України на період до 2020 року. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.mintrans.gov.ua>.
7. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г., Шум І.В. Єврологістика та Україна: Площини взаємодії в XXI ст. // Зовнішня торгівля: Право та економіка. – 2007. – № 6(35). – С. 6-12.
8. Застереження: аналіз Транспортної стратегії України на період до 2020 року зроблено на основі тексту проекту, оприлюдненого МТЗУ 18 травня 2010 року, оскільки у відкритих джерелах немає тексту затвердженого урядом документу.

УДК 332.122

Тульчинська С.О.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

АНАЛІЗ ПРОГРАМ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз існуючих програм інноваційного та соціально-економічного розвитку. Встановлено, що не всі регіони мають програми, які стосуються інноваційного розвитку. Визначено основні складові регіональних програм. Всі регіони поділені на три групи: перша – регіони, в яких є спеціальні програми інноваційного розвитку або їх проекти, друга – регіони, в яких у програми соціально-економічного розвитку включені проблеми інноваційного розвитку, третя – регіони, де такі програми відсутні. Визначені вимоги, яким повинні відповідати програми інноваційного розвитку.

Ключові слова: регіональна програма, інтелектуально-інноваційна система регіонів, інноваційна діяльність.

Тульчинская С.А. АНАЛИЗ ПРОГРАММ АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В статье проведен анализ существующих программ инновационного и социально-экономического развития. Установлено, что не все регионы имеют программы, касающиеся инновационного развития. Определены основные составляющие региональных программ. Все регионы поделены на три группы: первая – регионы, в которых есть специальные программы инновационного развития или их проекты, вторая – регионы, в которых в программы социально-экономического развития включены проблемы инновационного развития, третья – регионы, где такие программы отсутствуют. Определены требования, которым должны соответствовать программы инновационного развития.

Ключевые слова: региональная программа, интеллектуально-инновационная система регионов, инновационная деятельность.

Tulchinskaya S.A. ANALYSIS OF PROGRAMS FOR INNOVATION IN THE REGIONS OF UKRAINE

The work analyzes existing programs of innovation and socio-economic development. It is established that not all regions have programs related to innovation. The main components of the regional programs. All regions are divided into the three groups: the first one – regions that have special programs of innovative development or its projects, the second one – regions with the programs of socio-economic development including problems of innovative development, the third one – regions where such programs aren't available. The requirements were defined, which should be met by the program of innovation development.

Keywords: regional application of intellectual and innovative system of regions, innovation.

Постановка проблеми. Однією із провідних особливостей розвитку регіонів в умовах інтеграційного вибору держави є здатність ефективно реагувати на тенденції розвитку національної інноваційної системи та світогосподарського комплексу. За роки незалежності України стратегія інноваційного розвитку регіонів практично не отримала свого адекватного вирішення, оскільки державна регіональна політика не мала чіткого оформлення на загальнодержавному рівні, а кожен регіон самостійно визначав засоби виживання в умовах трансформації соціально-економічної й політичної системи країни. Лише в 2001 р.

була розроблена і затверджена президентом України «Концепція державної регіональної політики», спрямована на подолання територіальної диференціації економічного розвитку. У 2005 р. Верховна Рада прийняла закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», а Кабінет Міністрів України в 2006 р. затвердив «Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року», яка передбачала подолання диспаритету регіонального розвитку та життєвого рівня населення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомі здобутки в дослідженні проблем розвитку інновацій-

них процесів у регіональній економіці представлені в наукових працях О. Алімова, П. Бубенка, В. Василенка, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Мельника, В. Семиноженка, Л. Федулової, А. Чухно та ін. Проте на практиці не сталося позитивних зрушень щодо подолання диспаритету економічного й соціального розвитку регіонів. Навпаки, відбувалося посилення негативних тенденцій, що змушує по-новому поглянути на можливість вирішення регіональних проблем. Одним із прорахунків державної стратегії регіонального розвитку була недостатня узгодженість зусиль державної та регіональної інноваційної політики, врахування готовності та можливостей регіонів до завдань інноваційного розвитку, тому аналіз існуючих регіональних програм інноваційного розвитку є нагальною та актуальною проблемою задля вирішення проблем регіонального інноваційного розвитку.

Формування цілей статті. Метою статті є на основі критичного аналізу існуючих регіональних програм інноваційного та соціально-економічного розвитку всі регіони поділені на три групи: перша – регіони, в яких є спеціальні програми інноваційного розвитку або їх проекти, друга – регіони, в яких у програми соціально-економічного розвитку включені проблеми інноваційного розвитку, третя – регіони, де такі програми відсутні. На основі проведеного дослідження визначити вимоги, яким повинні відповідати програми інноваційного розвитку.

Викладення основного матеріалу. Для інноваційного розвитку регіонів велике значення мають регіональні програми розвитку формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій, що є одним із ефективних інструментів регіональної інноваційної політики та розвитку інтелектуально-інноваційних систем регіонів. Розроблення регіональних програм інноваційного розвитку здійснюється відповідно до Законів України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про інноваційну діяльність» тощо, та згідно з Методичними рекомендаціями щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання.

Регіональні програми відповідно затверджуються Верховною Радою АРК, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами. Здебільшого програми містять такі складові частини: 1) загальні положення (обґрунтування мети, завдань); 2) визначення проблеми, на розв'язання яких направлена програма; 3) описово-аналітичну частину (аналіз стану та потенціалів економічного інноваційного, природного, культурного рівнів регіону); 4) перелік необхідних заходів для реалізації програми; 5) механізм реалізації програми; 6) строки та етапи виконання програми; 7) ресурсне забезпечення програми

(необхідні обсяги та джерела фінансування); 8) очікувані результати від реалізації програми; 9) організація управління та моніторинг реалізації програми. Але необхідно зазначити, що єдиної структури не існує і всі програми мають свої особливості.

Проведений аналіз існуючих програм регіонального розвитку показав, що всі регіони можна поділити на групи (див. табл. 1):

перша – регіони, в яких є спеціальні програми розвитку відносно підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій або їх проекти;

друга – регіони, в яких у програми соціально-економічного розвитку включені проблеми розвитку та підтримки формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій;

третя – регіони, де в програмах соціально-економічного розвитку відсутні проблеми розвитку формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій.

Також необхідно відзначити програми, які діяли до недавнього часу, це:

1) Обласна програма науково-технічного та інноваційного розвитку на 2008-2011 роки, затверджена рішенням Черкаської обласної ради від 06.06.2008 р. № 18-3/V [22];

2) Програма інноваційно-інвестиційного розвитку Чернігівської області на 2007-2010 роки «Чернігівщина інвестиційна – 2010», затверджена рішенням десятої сесії обласної ради п'ятого скликання 24.05.2007 року та розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 03.05.2007 р. № 17 [24];

3) Програма науково-технічного та інноваційного розвитку Тернопільської області на 2005-2010 роки, затвердженої рішенням Тернопільської обласної ради від 25.01.2005 року № 375 [18].

З трьох областей: Черкаської, Чернігівської та Тернопільської тільки Чернігівська область продовжує створення регіональних програм інноваційного спрямування. Луганська, Львівська та Чернівецька області мають проекти програми, але підтвердження їх прийняття відповідними органами виконавчої влади у публічному доступі немає.

Також необхідно відзначити регіони, в яких прийняті та реалізуються спеціальні програми, спрямовані на підтримку тих чи інших аспектів інноваційної діяльності:

1) Регіональна цільова програма «Створення в Одеській області інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки» [14];

2) Київська міська програма розвитку промисловості на інноваційній основі на 2007-2011 роки [9];

3) Програма створення транскордонних транспортно-логістичних центрів як структурних ланок інноваційних кластерів на території Закарпатської області на 2009-2011 роки [6];

Таблиця 1

Регіональні програми інноваційного розвитку

Група регіонів	Наявність програм	Області України
I група	Програми розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів: формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій Проекти програм	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Хмельницька, Чернігівська Луганська, Львівська, Чернівецькій
II група	Програми соціально-економічного розвитку, в яких включені проблеми розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів	АРК, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Миколаївська, Харківська, Херсонська, Черкаська
III група	Відсутні програм	Вінницька, Тернопільська

Джерело: складено автором на основі аналізу регіональних програм розвитку на основі даних обласних державних адміністрацій [1-24]

4) У Житомирській області – «Концепція розвитку регіональної інноваційної системи» (проект) [5]; – метою концепції є визначення організаційних, фінансових та правових засад створення в Житомирській області єдиної інноваційної системи.

Програми мають різні терміни їх виконання: так, програми Донецької [4] та Дніпропетровської [3] області розраховані на вісімнадцять та шістнадцять років відповідно та діятимуть до 2020 р., на шість років, до 2015 р., розрахована програма Івано-Франківської [7] області, на п'ять років до 2015 р. та 2016 р. відповідно проекти програм Луганської [10] та Чернівецької [23] областей, а програми Полтавської [15] та Рівненської [16] областей на два роки, тобто фактично в цей час вже повинна тривати робота по розробці проектів нових програм.

Дніпропетровська та Запорізька області мають дуже схожі програми, перевагою Запорізької програми [7] є виконаний у ній попередній аналіз інноваційного потенціалу регіону, який відсутній у Дніпропетровській програмі, це пояснюється тим, що області відносяться до Дніпровського єдиного регіонального центру інноваційного розвитку, який виступав розробником програм. Повний аналіз економічного, науково-технічного та інноваційного потенціалів містять усі наведені програми (Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Хмельницької, Чернігівської областей) та проекти програм Луганської, Львівської та Чернівецької областей. Окремо слід відмітити наявність SWOT-аналізу стану економічного потенціалу інноваційного та науково-технічного розвитку в програмах Чернігівської, Рівненської, Луганської та Львівської областей, що, на наш погляд, є необхідною складовою програми та дає уявлення про сильні та слабкі сторони, можливості та загрози для регіону.

Особливої уваги потребують заходи щодо виконання окремих пунктів програм, які містяться в усіх програмах, але ступінь конкретизації та деталізації цих заходів дуже різняться. Програми Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Одеської, Рівненської областей містять конкретні заходи з виконання завдань з термінами виконання та обсягами фінансування. Програма Івано-Франківської області містить напрями розвитку та впровадження сучасних технологій на період до 2015 р. за пріоритетами. Програми Полтавської, Хмельницької, Чернігівської областей та проекти Луганської, Львівської та Чернівецької не містять конкретних заходів, а лише завдання без розбивки за строками виконання, обсягами і джерелами фінансування.

Отже, проведений аналіз програм розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій показав, що такі програми є тільки в дванадцяти областях України (див. табл. 1), у тому числі в Луганській, Львівській та Чернівецькій області підготовлено проекти програм. Але необхідно зауважити, що структура, наповнюваність, ресурсне забезпечення цих програм надзвичайно різняться між собою, жодна з існуючих сьогодні програм не може вважатися еталоном для використання іншими регіонами при складанні програм.

Проведений аналіз другої групи регіонів, в яких у програми соціально-економічного розвитку включені проблеми науково-інноваційної діяльності, до яких відносяться дев'ять областей (див. табл. 1), показав, що не у всіх регіонах України враховуються питання науково-технічного та інноваційного розвитку. У більшості програм (Автономній Республіці

Крим, Волинській, Житомирській, Київській, Миколаївській, Харківській, Херсонській областях) цим питанням відводиться багато уваги, поставлені конкретні цілі, заходи реалізації та визначені очікувані результати.

У програмах Закарпатської [6] та Черкаської [22] областей проблеми науково-інноваційного розвитку носять більш декларативний характер, але при цьому необхідно зауважити, що у Черкаській області є «Довгострокова програма залучення інвестицій в економіку Черкаської області в період 2011-2015 років», в якій у сфері інвестиційно-інноваційного розвитку поставлені більш ґрунтовні завдання, ніж у програмі економічного та соціального розвитку, а саме:

1) сприяння розвитку інноваційних підприємств, що забезпечить поширення інноваційного підприємництва, розгортання в його середовищі економічної конкуренції;

2) формування інноваційної культури суспільства: підтримка наукових видавництв, наукових та науково-популярних видань, розширення освітніх програм, підвищення рівня навчального та наукового процесу в закладах професійно-технічної та вищої освіти;

3) створення умов для плідної співпраці професійно-технічних та вищих навчальних закладів з промисловими підприємствами, проведення роботи щодо покращення ситуації захисту інтелектуальної власності;

4) розгляд стратегічних інноваційних та інвестиційних проектів Черкаської області на засіданнях ради вітчизняних та іноземних інвесторів при облдержадміністрації.

До третьої групи відносяться регіони, в яких не тільки немає окремих програм науково-технічного та інноваційного розвитку регіонів, а також у програмах соціально-економічного розвитку не враховуються інноваційна сфера. До таких регіонів відносяться Вінницька [1] та Тернопільська [18] області. При цьому необхідно зауважити, що в Тернопільській області нещодавно закінчилась дія програми науково-технічного та інноваційного розвитку Тернопільської області на 2005-2010 роки.

Висновки. Отже, проведений аналіз регіональних програм розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів показав, що дванадцять регіонів мають програми розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів, але вони є як в економічно розвинених регіонах, таких як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області, так і менш економічно розвинених регіонах, таких як Хмельницька, Полтавська, Рівненська, Чернігівська, Чернівецька. Програми розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів спрямовані на вирішення найважливіших проблем розвитку регіонів за допомогою створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукомісткої та конкурентоспроможної продукції шляхом реалізації середньострокових пріоритетних напрямів науково-інноваційної діяльності регіонального рівня. У тих регіонах, де немає програм розвитку підсистем формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій інтелектуально-інноваційної системи регіонів, частіше всього ці питання розглядаються в програмах соціально-економічного розвитку регіонів за винятком Вінницької та Тернопільської областей.

На сьогоднішній день не існує ідеальної регіональної програми розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів, усі діючі програми містять ряд недоліків, які повинні бути усунуті. При

складані регіональних програм, на наш погляд, необхідно дотримуватися наступних вимог, програми повинні:

1) бути розраховані на більш тривалий термін виконання ніж один – два роки (програми Дніпропетровської, Донецької областей);

2) мати ґрунтовну аналітично-описову частину (програми Івано-Франківської, Одеської області);

3) ґрунтовний аналіз економічного потенціалу регіону (програма Донецької області) та науково-технічного та інноваційного потенціалу (програми Івано-Франківської, Полтавської областей);

4) містити повний перелік заходів із реалізації поставлених цілей (програми Дніпропетровської, Одеської областей);

5) мати SWOT-аналіз стану економічного потенціалу інноваційного та науково-технічного розвитку (програми Чернігівської, Рівненської, Луганської та Львівської областей);

6) фінансове забезпечення повинно бути розписано по роках, джерелах та заходах програми (програма Дніпропетровської області);

7) мати конкретний розширений перелік заходів та показників ефективності програми (програми Дніпропетровської, Донецької, Запорізької областей).

Формування програм з врахуванням даних вимог дозволить підвищити ефективність їх виконання та у свою чергу сприяти розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Електронний ресурс Вінницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vin.gov.ua>.
2. Електронний ресурс Волинської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voladm.gov.ua/>.
3. Електронний ресурс Дніпропетровської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm.dp.ua/>.
4. Електронний ресурс Донецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua/>.
5. Електронний ресурс Житомирської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhitomir-region.gov.ua/>.
6. Електронний ресурс Закарпатської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/>.
7. Електронний ресурс Запорізької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/ua>.
8. Електронний ресурс Івано-Франківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orada.if.ua/>.
9. Електронний ресурс Київської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://koda.gov.ua/>.
10. Електронний ресурс Кіровоградської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kr-admin.gov.ua/start.php>.
11. Електронний ресурс Луганської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/oda/about/>.
12. Електронний ресурс Львівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loda.gov.ua/oda/>.
13. Електронний ресурс Миколаївської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua/>.
14. Електронний ресурс Одеської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oda.odessa.gov.ua/>.
15. Електронний ресурс Полтавської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/>.
16. Електронний ресурс Рівненської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenev/main/ua>.
17. Електронний ресурс Сумської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sm.gov.ua/ru/oda>.
18. Електронний ресурс Тернопільської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/>.
19. Електронний ресурс Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua/uk>.
20. Електронний ресурс Херсонської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.kherson.ua/ua>.
21. Електронний ресурс Хмельницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm.km.ua/>.
22. Електронний ресурс Черкаської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.ck.ua/>.
23. Електронний ресурс Чернівецької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.cv.ua/old/>.
24. Електронний ресурс Чернігівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cg.gov.ua/>.

СЕКЦІЯ 5 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.15

Шпак Н.О.*доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національного університету «Львівська політехніка»***Кирилич Т.Ю.***аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національного університету «Львівська політехніка»*

ОБГРУНТУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОДУКУВАННЯ ЕНЕРГІЇ ІЗ БІОМАСИ МАЛИМИ ВЕНЧУРНИМИ ПРОМИСЛОВО-ЕНЕРГЕТИЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті встановлено, що екологічний аспект виробництва додає не лише позитивного іміджу підприємству, але й формує соціально-відповідальну репутацію підприємства, створює економічну базу для економії коштів завдяки використанню передових екологічних технологій; водночас собівартість виробництва енергії з біомаси менша, ніж при отриманні енергії з газу; запропоновано реалізувати екологічних технологій через створення малих венчурних підприємств, які при цьому отримуватимуть суттєві пільги в оподаткуванні, а також сприятимуть очищенню території від вторинної сировини, підійматимуть рівень зайнятості сільського населення, підсилуватимуть енергоефективність території, сприятимуть формуванню екологічної репутації та зміцненню української енергонезалежності. Окрім вищепереліченого, використання біомаси для продукування енергії зменшує викиди парникових газів в атмосферу у порівнянні із широко розповсюдженими технологіями отримання енергії (вугілля, мазут, природний газ). Вагомим фактором при дослідженні регіональних особливостей впровадження видобутку енергії з біомаси є вивчення місць локалізації підприємств, що забезпечуватимуть вторинною сировиною організації із продукування енергії з біовідходів. Також обґрунтовано необхідність заміщення та поступового витіснення імпортованих енергоносіїв власними енергетичними ресурсами; виокремлено переваги такого процесу; проведено порівняльну характеристику питомих викидів парникових газів при виробництві теплової енергії та електроенергії; проаналізовано біопотенціал України та Львівської області, зокрема щодо продукування енергії з біосировини; встановлено, що Львівська область має найвищий потенціал вторинної сировини, отримуваної із лісопильної та деревообробної промисловості; аргументовано, що оптимальною формою започаткування такого підприємництва є малі венчурні промислово-енергетичні підприємства; досліджено місця локалізації підприємств лісопильної та деревообробної промисловості із нанесенням на карту лісів Львівської області; виявлено райони Львівської області, в яких найвища концентрація біомаси із відходів деревини і які є найбільш вигідними для продукування енергії з біомаси.

Ключові слова: енергетичний потенціал, технології продукування енергії, біомаса, мале венчурне підприємство, викиди парникових газів, регіональні особливості.

Шпак Н.Е., Кирилич Т.Ю. ОБОСНОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ УМЕНЬШЕНИЯ ВЫБРОСОВ ПАРНИКОВЫХ ГАЗОВ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ТЕХНОЛОГИЙ ВЫРАБОТКИ ЭНЕРГИИ ИЗ БИОМАССЫ МАЛЫМИ ВЕНЧУРНЫМИ ПРОМЫШЛЕННО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

В статье установлено, что экологический аспект производства не только способствует созданию положительного имиджа предприятия, но также формирует социально-ответственную репутацию предприятия, создает экономическую базу для экономии средств благодаря использованию передовых экологических технологий; одновременно себестоимость выработки энергии из биомассы меньше, чем при получении энергии из газа. Предлагается реализовать экологические технологии путем создания малых венчурных предприятий, которые будут получать существенные льготы в налогообложении, а также будут способствовать очистке территории от вторсырья, поднимать уровень занятости сельского населения, усиливать энергоэффективность территории, способствовать формированию экологической репутации и укреплению украинской энергонезависимости. Кроме вышперечисленного, использование биомассы для выработки энергии уменьшает выбросы парниковых газов в атмосферу по сравнению с широко распространенными технологиями получения энергии (уголь, мазут, природный газ). Весомым фактором при исследовании региональных особенностей внедрения получения энергии из биомассы является изучение мест размещения предприятий, обеспечивающих вторичным сырьем организации по выработке энергии из биоотходов. Также обоснована необходимость замещения и постепенного вытеснения импортных энергоносителей собственными энергетическими ресурсами; показаны преимущества такого процесса; приведена сравнительная характеристика удельных выбросов парниковых газов при производстве тепловой энергии и электроэнергии; проанализирован биопотенциал Украины и Львовской области, в частности, по получению энергии из биосырья; показано, что Львовская область имеет высокий потенциал вторичного сырья, получаемого из лесопильной и деревообрабатывающей промышленности; аргументируется, что оптимальной формой такого предпринимательства являются малые венчурные промышленно-энергетические предприятия; исследованы места размещения предприятий лесопильной и деревообрабатывающей промышленности с нанесением на карту лесов Львовской области; указаны районы Львовской области с самой высокой концентрацией биомассы из отходов древесины, которые являются наиболее выгодными для выработки энергии из биомассы.

Ключевые слова: энергетический потенциал, технологии выработки энергии, биомасса, малое венчурное предприятие, выбросы парниковых газов, региональные особенности.

Shpak N.O., Kyrylych T.Yu. RATIONALE FOR REGIONAL FEATURES OF REDUCING GREENHOUSE GASES WITH THE USE OF ENERGY TECHNOLOGIES PRODUCTION FROM BIOMASS BY VENTURE SMALL INDUSTRIAL-ENERGY COMPANIES

In the paper, it is recognized that the ecological aspect of production not only improves the positive image of an enterprise, but also creates the corresponding social responsible reputation of an enterprise and creates an economic base for cost saving through the use of advanced ecological technologies. At the same time, the cost of energy production from biomass is lower than in receiving energy from gas. We propose to realize ecological technologies by creation of small venture capital firms which can also receive substantial tax privileges and assist cleaning the area from waste. They will raise an employment level of village population, enhance the energy efficiency of territory, assist a formation of ecological reputation and strengthening of Ukrainian energy independence. Moreover, the use of biomass for energy production reduces greenhouse gas emission in comparison with widespread energy production technologies (coal, oil, natural gas). An important factor in studying the regional characteristics of implementation of energy production from biomass consists in investigation of enterprises that provide secondary raw materials for firms which produce energy from biomass. The paper emphasizes the necessity of replacement and the subsequent displacement of imported energy by own energy resources; the advantages of this process are singled out. The comparative characteristics of specific emissions of greenhouse gases in the production of heat and electricity is carried out; biopotential of Ukraine and Lviv province is analysed, in particular concerning the possibility of energy production from biological raw material. It is found that Lviv province has the highest potential of raw recyclable materials derived from sawmill and wood industry; it is argued that the best form of starting a business is a small venture industrial and energy enterprise. The localization of sawmilling and wood processing enterprises in Lviv province is investigated with synchronous indicating of such localization in a map. The regions in Lviv province with the highest concentration of biomass from waste wood are identified as the most favorable for the production of energy from biomass.

Keywords: energy potential, energy production technologies, biomass, small venture capital company, greenhouse gas emissions, regional peculiarities.

Постановка проблеми. В умовах обмеженості та дороговизни ресурсів особливої уваги заслуговують передові екологічні технології отримання енергії. Актуальність теми дослідження полягає в необхідності пошуку джерел енергії, які були б високоєфективні та екологічні водночас, пошуку прикладних аспектів реалізації таких венчурних проектів з урахуванням регіональних особливостей, концентрації енергопотенціалу в регіонах тощо. За умови одноразового інвестування у впровадження та розвиток мережі малих венчурних підприємств, що спеціалізуються на отриманні екоенергії з біомаси, річні витрати України на імпортований газ у розмірі 4 млрд. дол. скоротяться на 20-30% [8]. Закордонні підприємства, що працюють на біомасі часто її експортують, тоді як в Україні щорічно є біля 70 млн. тонн невикористаних сільськогосподарських відходів, відходів лісопереробної та лісозаготівельної промисловості [8]. На підставі вищевикладеного вважаємо, що питання застосування альтернативних джерел енергії в Україні є не лише продиктованим часом, але й економічно обґрунтованим та вимушеним.

Огляд літературних джерел. Використання альтернативних джерел отримання енергії на противагу традиційним стало предметом досліджень багатьох вчених. Закордонний досвід отримання екологічної енергії та розширення енергетичного суверенітету країн висвітлено в праці білоруських авторів [9]. Польські дослідники [11] приділили увагу впровадженню енергоефективних систем у сферу так званого «інтелектуального» будівництва із використанням новітніх технологій отримання енергії. Ґрунтовне висвітлення у праці [5] територіально-галузевих зв'язків у виробничих комплексах України сприяло формуванню теоретико-методологічних засад екологічного орієнтування лісопромислового комплексу та його впливу на довкілля. Авторський колектив [4] сконцентрував дослідницькі зусилля навколо проблем економіки природокористування та управління природоохоронною діяльністю, охарактеризував економічні аспекти відтворення природних ресурсів з позиції системного підходу. Оцінювання вуглецевого балансу в лісовому господарстві на прикладі Тернопільської області проведено в праці [2]. Ці дослідження сприяли виявленню необхідності проведення такого аналізування щодо інших територій України та створення сприятливих інституціональних умов для інновацій через заснування венчурних підпри-

ємств, проблеми інвестиційної підтримки яких висвітлено в роботі [14]. Широкий спектр публікацій щодо альтернативних джерел отримання енергії позитивно відображається на прагненні держави до енергетичної незалежності та екологічного довкілля, однак регіональні особливості такого процесу потребують ґрунтовнішого вивчення.

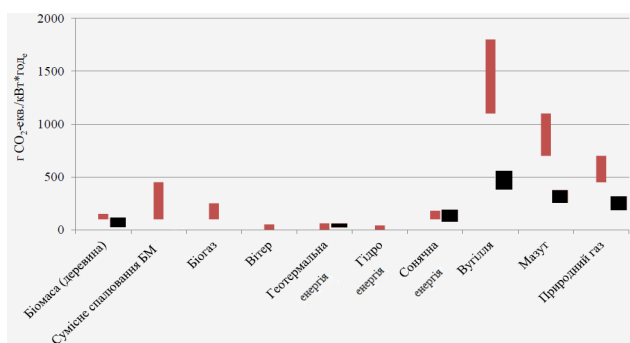
Метою статті є висвітлення нагальності проблеми зменшення викидів парникових газів, використання біоресурсів для видобутку енергії, виявлення регіональних особливостей щодо потенціалу цих ресурсів та обґрунтування місць локалізації мережі малих венчурних підприємств на прикладі Львівської області.

Виклад основного матеріалу. Екологічний стан українського довкілля зазнав суттєвих негативних змін протягом останніх десятиліть. Радянська промисловість була орієнтована на споживацьке ставлення до природних ресурсів. Міжнародний досвід провідних країн світу дає підстави стверджувати про необхідність внесення екологічної складової під час виробництва та реалізації продукції промисловими підприємствами. Такий підхід стимулює розвиток екологічного маркетингу не лише як соціально відповідальної складової розвитку підприємств, але й як суттєвої переваги в боротьбі за споживача. Використання сучасних еколого-інновативних технологій у маркетинговій діяльності промислових підприємств стає передовим інструментом під час конкурентної боротьби.

Продуктування енергії з біомаси є відносно новим видом у вітчизняній енергетичній економіці. У 2011 р. Україна ввійшла до Енергетичного співтовариства, що не лише сприяло, але й вимагало розвитку альтернативних джерел отримання енергії на противагу традиційним. Зокрема, дезидератом Директиви 2009/28/ЕС [10] було зменшення викидів парникових газів щонайменше на 35%, тоді як із початком 2017 р. – на 50%, а з 2018 р. – на 60% (для агрегатів, зданих в експлуатацію після початку 2017 р.). Отже, зменшення викидів парникових газів є не лише бажаною, але й необхідною умовою в розвитку вітчизняної економіки. В Україні наприкінці 2013 р. запрацювала перша ТЕС на біомасі в Київській області, позаяк у світі такі установки функціонують у Данії, Австрії, Фінляндії, Британії, Франції, Німеччині та інших екологічно відповідалних країнах [8].

Венчурні підприємства характеризуються високою активністю, гнучкістю, динамічністю, відсутністю бюрократизму, оперативністю при внесенні нових ідей у потенційний продукт (послугу), інноваційністю, високою концентрацією науково-технічних та науково-технологічних кадрів, швидкою адаптивністю, зазвичай, незначними розмірами і водночас високим ступенем ризиковості коштів, залучених для його функціонування. У разі успішної реалізації інвестованого проекту (це може бути, наприклад, розробка і впровадження видобутку енергії з біомаси) підприємство, яке вкладало в нього кошти, отримує права на використання розробки, фінансово розраховуючись із венчурним підприємством на умовах укладеного між ними договору. При впровадженні нових екологічних джерел отримання енергії з біомаси особливої уваги заслуговують саме малі венчурні підприємства, які легко започатковувати і локалізувати в місцях продукування біомаси. Такі переробні підприємства є безпечними для довкілля, сприяють працевлаштуванню місцевого населення, посиленню енергоефективності території, виконують функцію очищення території від відходів і дозволяють зменшувати енергетичну залежність України від імпортованих енергоресурсів.

На сьогодні екологічний аспект виробництва додає не лише позитивного іміджу підприємству, але й формує соціально-відповідальну репутацію підприємства, створює економічну базу для економії коштів завдяки використанню передових екологічних технологій; водночас собівартість виробництва енергії з біомаси менша, ніж при отриманні енергії з газу, а також малі венчурні підприємства при цьому отримуватимуть суттєві пільги в оподаткуванні. Окрім вищепереліченого, використання біомаси для продукування енергії зменшує викиди парникових газів в атмосферу в порівнянні із широко розповсюдженими технологіями отримання енергії (вугілля, мазут, природний газ). Такі дослідження представлені на рис. 1.

Умовні позначення:

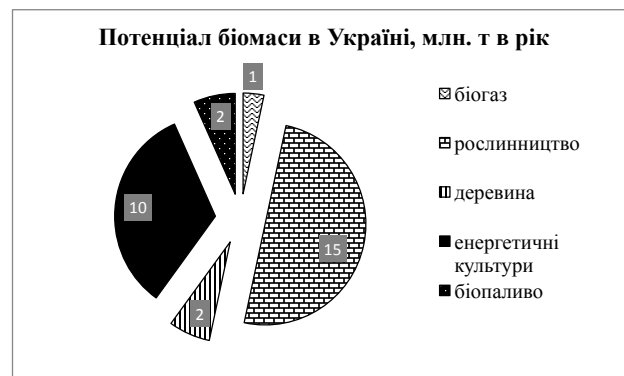
■ – Питома викиди парникових газів при виробництві теплової енергії
 ■ – Питома викиди парникових газів при виробництві електроенергії

Рис. 1. Порівняльна характеристика питомих викидів парникових газів при виробництві теплової енергії та електроенергії при використанні різних джерел енергії

Сформовано авторами на підставі [13]

Як зазначено на рис. 1, найвищими є викиди парникових газів при виробництві електроенергії з вугілля, мазуту, природного газу та при сумісному спалюванні біомаси, а найнижчими – при використанні гідроенергії, енергії вітру та геотермальної енергії;

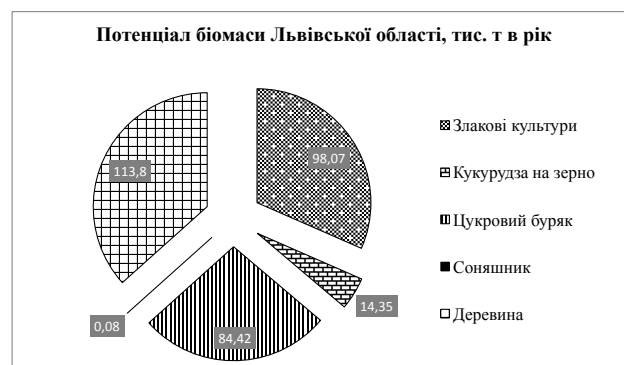
тоді як при виробництві теплової енергії вони найвищі для вугілля і природного газу, а найнижчі при використанні геотермальної енергії та біомаси. Оскільки одним із найвигідніших ресурсів при отриманні теплової енергії є біомаса, то дослідимо її щорічний потенціал в Україні (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл щорічного потенціалу біомаси в Україні

Сформовано авторами на підставі [6]

Біомаса із деревини, що становить 15% від потенціалу України, найбільше зосереджена в місцях концентрації лісів, які за географічним принципом переважають в Івано-Франківській та Львівській області. Тому для вивчення регіональних особливостей аналізування використання технологій продукування енергії із біомаси дослідимо потенціал Львівської області (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл щорічного потенціалу біомаси у Львівській області

Сформовано авторами на підставі [2]

Згідно зображеної діаграми на рис. 3 у Львівській області найвищим є потенціал деревини та злакових культур, а також цукрового буряку, тоді як біопотенціал соняшника, зерна та кукурудзи є дещо нижчим. З цього можна зробити висновки, що найдоречнішим буде створювати венчурні промислово-енергетичні підприємства в місцях локалізації лісопилних і деревообробних підприємств. З цією метою нанесемо на карту Львівської області місця розташування основних підприємств лісопилної та деревообробної промисловості в розрізі районів Львівської області та з врахуванням локалізації і основних показників діяльності малих підприємств на їх території (рис. 4).

Як видно із представленої карти лісів Львівської області, їх концентрація спостерігається в Сколівському, Турківському та дещо менша в Старосам-

Умовні позначення до рис.

№ з/п	Назва підприємства	Місцерозташування
1	Бродівське державне лісогосподарське підприємство	м. Броди
2	Бродівське меблеве підприємство «Явір» УТОГ	м. Броди
3	Державне лісогосподарське об'єднання «Львівліс»	м. Львів
4	Державне підприємство «Дрогобицький держлісгосп»	м. Дрогобич
5	Дочірнє підприємство «М'які меблі»	м. Добромилі
6	Дочірнє підприємство «Фабрика по виготовленню і ремонту м'яких меблів ВАТ «Карпати»	м. Львів

7	Закрите акціонерне товариство «Вігор»	с. Нижанковичі, Старосамбірський р-н
8	Закрите акціонерне товариство «Перемишлянський паркетний завод»	м. Перемишляни
9	Комбінат будівельних матеріалів	с. Гребенів, Сколівський р-н
10	Науково-виробниче акціонерне товариство «Плесо»	м. Дрогобич
11	Товариство з обмеженою відповідальністю «Балмікс»	м. Новояворівськ
12	Товариство з обмеженою відповідальністю «Дерев'яний дім»	м. Львів
13	Товариство з обмеженою відповідальністю «Динамо-Інвест»	м. Львів
14	Товариство з обмеженою відповідальністю «Сколівський деревообробний комбінат»	м. Сколе
15	Відкрите акціонерне товариство «Великогірбовицький деревообробний завод»	с. Великі Глібовичі, Перемишлянський р-н
16	Відкрите акціонерне товариство «Добромилський деревообробний комбінат»	м. Добромилі
17	Відкрите акціонерне товариство «Добросинський деревообробний комбінат»	м. Жовква
18	Відкрите акціонерне товариство «ДОК-Дрогобичдерев»	м. Дрогобич
19	Відкрите акціонерне товариство «Львівдерев»	м. Львів
20	Відкрите акціонерне товариство «Стрільківський меблевий комбінат»	с. Стрільки, Старосамбірський р-н
21	Відкрите акціонерне товариство «Фабрика «Сувенір»	м. Сколе
22	Підприємство «КроноЛьвів»	м. Кам'янка-Бузька
23	Самбірський держлісгосп	м. Самбір
24	Сколівський держлісгосп	м. Сколе
25	Спільне українсько-американське підприємство «Галфокс Лтд»	м. Львів
26	Спільне українсько-в'єтнамське підприємство «УВІКО Лтд»	м. Львів
27	Старосамбірський державний меблевий комбінат	м. Старий Самбір
28	Страдцівський навчально-виробничий лісокомбінат	смт Івано-Франкове, Яворівський р-н
29	Приватне підприємство «ВЕЕМ»	м. Львів
30	Приватне підприємство «Дора-плюс»	м. Львів

Рис. 4. Локалізація підприємств лісопильної та деревообробної промисловості на карті лісів Львівської області

Сформовано авторами на підставі [7; 12]

бірському, Дрогобицькому і Яворівському районах. Підприємства лісопильної промисловості найбільше зосереджені в місці локалізації сировини, тобто поблизу лісів, тоді як деревообробної промисловості – переважно у великих містах, що пояснюється споживчим попитом. На підставі проведеного дослідження вважаємо, що доречним буде розташування венчурних промислово-енергетичних підприємств із продукування енергії з біомаси у в Сколівському, Турківському, Старосамбірському, Дрогобицькому та Яворівському районах і використання вторсировини безпосередньо на місці її отримання, не поносячи транспортних витрат до районних центрів.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що особливої уваги заслуговує виявлення особливостей та потенціалу регіонів при використанні біомаси як передової технології продукування енергії, що не тільки є високоефективною, але при її використанні рівень виділення парникових газів в атмосферу є відносно нижчим у порівнянні з іншими технологіями. Вагомим фактором при дослідженні регіональних особливостей впровадження видобутку

енергії з біомаси є вивчення місць локалізації підприємств, що забезпечуватимуть вторинною сировиною організації із продукування енергії з біовідходів. Оптимальним для започаткування такої переробки є форма малих венчурних підприємств, мережа яких сприятиме очищенню території від вторсировини, підійматиме рівень зайнятості сільського населення, підсилуватиме енергоефективність території, сприятиме формуванню екологічної репутації та зміцненню української енергонезалежності. Подальші дослідження стосуватимуться вивчення інших потенційно привабливих регіонів України щодо можливостей локалізування та запровадження на цих територіях технологій із видобутку енергії з біомаси.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бать Р.Я. Біопотенціал Львівської області / Р.Я. Бать, Я.М. Гумницький // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: хімія, технологія речовин та їх застосування: [збірник наукових праць] / [редколегія: Й.І. Ятчинин (відповідальний редактор) та інші]. – Львів: Видавництво Національного універ-

- ситету «Львівська політехніка». – № 536, 2005. – С. 220-222.
2. Бунь Р.А. Геоінформаційна технологія формування кадастрів емісій та поглинань парникових газів у лісовому господарстві Тернопільської області / Р.А. Бунь, І.В. Слука // *Искусств. интеллект*. – 2011. – № 4. – С. 266-272.
  3. Гелетуа Г.Г. Енергетичний та екологічний аналіз технологій виробництва енергії з біомаси / Г.Г. Гелетуа, Т.А. Желєзна, О.І. Дроздова Аналітична записка БАУ № 8, 25 квітня 2014 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.uabio.org/activity/uabio-analytics.
  4. Економіка природокористування та управління природоохороною діяльністю [монографія] / за наук. ред. д.е.н. С.В. Князя. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2014. – 372 с.
  5. Івануса А.В. Методологічні основи побудови екологічно орієнтованої системи виробничих зв'язків підприємств лісопромислового комплексу : монографія / А.В. Івануса. – Львів: ТзОВ «Ліга-Прес», 2011. – 180 с.
  6. Марайкін Р.В. Складава Національного проекту «Енергія природи» Будівництво комплексу теплоелектроцентралі на біомасі. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/bio_10_2.ukr_.pdf.
  7. Стрянець Є. Геоінформаційний підхід до оцінювання емісії та поглинань парникових газів в лісовому господарстві / Є. Стрянець, О. Стрянець // *Вісник / Національний університет «Львівська політехніка»: комп'ютерні науки та інформаційні технології: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор Ю.М. Рашкевич*. – Львів : Видавництво Львівської політехніки. – № 744, 2012. – С. 173–176.
  8. Усов А. Зелена енергетика – екологічні технології // «Дзеркало тижня. Україна». – № 24, 4-11 липня 2014 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/>
  9. Busko E.G. Perspectives of the use of renewable energy sources in enhancement of environmental and energy security of belarus / E.G. Busko, S.S. Pazniak, S.B. Kostukevich, L.A. Dutkina // *Econtechmod: An International Quarterly Journal on Economy in Technics, New Technologies and Modelling Processes*. – Lublin-Rzeszow, 2012. – Vol. 01. No. 2. – P. 09-16.
  10. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the council on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC [Електронний ресурс] <http://faolex.fao.org/docs/pdf/eur88009.pdf>.
  11. Horyński M. A model of an energy efficient building automation system / M. Horyński, W. Pietrzyk, A. Boguta // *Econtechmod. An International Quarterly Journal on Economics of Technology and Modelling Processes*. – Lublin-Rzeszow, 2012. – Vol. 1. No 1. – P. 41-45.
  12. <http://yellow.com.ua/rList.aspx?a=15&r=1013>.
  13. Neil Bird, Annette Cowie, Francesco Cherubini, Gerfried Jungmeier. Using a Life Cycle Assessment approach to estimate the net greenhouse gas emissions of bioenergy. Report on IEA Bioenergy Task 38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ieabioenergy.com/wp-content/uploads/2013/10/Using-a-LCA-approach-to-estimate-the-net-GHG-emissions-of-bioenergy.pdf>.
  14. Paranchuk S. Problems investment support innovative development of the national economy and solutions / S. Paranchuk, A. Korbutyak // *Econtechmod: an international quarterly journal on economics in technology, new technologies and modelling processes*. – Lublin-Rzeszow, 2013. – Volum 2, number 4. – P. 53-60.
  15. Passent Tantawi, Nicholas O'Shaughnessy, Khaled Gad, Mohamed Abdel Salam Ragheb. Green Consciousness of Consumers in a Developing Country: A Study of Egyptian Consumers. *Contemporary Management Research*. – 2009. – Vol. 5 № 1. – P. 29–50.

СЕКЦІЯ 6 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 332.142:338.46

Богуш Л.Г.

*кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України*

СТРАТЕГІЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ДОНБАСУ

У статті досліджені нагальні проблеми функціонування соціальної сфери Донецької, Луганщини та регіонів, які приймають внутрішньо переміщених осіб з цих областей; визначені пріоритети, першочергові заходи і стратегічні перспективи соціально-економічного розвитку регіонів (постраждалих від бойових дій і залучених до розміщення внутрішніх переселенців) у контексті оптимізації їх потенціалу в сфері соціального захисту та дотримання стандартів якості життєдіяльності, визначених потребами гармонічного й ефективного функціонування в межах вітчизняної суспільно-економічної системи.

Ключові слова: соціогуманітарний потенціал, соціальна інфраструктура, якість життєдіяльності, стратегія соціально-економічного розвитку, регіон.

Богуш Л.Г. СТРАТЕГИЯ СТАБИЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМ ДОНБАСА

В статье исследованы насущные проблемы функционирования социальной сферы Донецчины, Луганщины и регионов, принимающих внутренне перемещенных лиц из этих областей; определены приоритеты, первоочередные меры и стратегические перспективы социально-экономического развития регионов (пострадавших от боевых действий и привлеченных к размещению внутренних переселенцев) в контексте оптимизации их потенциала в сфере социальной защиты и соблюдения стандартов качества жизнедеятельности, определенных потребностями гармонического и эффективного функционирования в рамках отечественной общественно-экономической системы.

Ключевые слова: социогуманитарный потенциал, социальная инфраструктура, качество жизнедеятельности, стратегия социально-экономического развития, регион.

Bogush L.G. STRATEGY FOR STABILIZATION OF SOCIO-ECONOMIC SITUATION IN THE REGIONS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF DONBAS CHALLENGES

The article examines the pressing problems in the functioning of the social sphere of Donetsk, Lugansk regions and regions accepting internally displaced persons from these areas; defines priorities, urgent measures and strategic perspectives of socio-economic development of the regions (affected by the hostilities and involved to placing internally displaced persons) in the context of optimizing their potential in the field of social protection and requirements of standards of quality of life, that are defined by the needs of harmonious and effective functioning in the framework of national socio-economic system.

Keywords: socio-humanitarian potential, social infrastructure, quality of life, strategy of socio-economic development, region.

Постановка проблеми. Наслідки окупації та бойових дій на території східних областей мають потужний вплив на реалії і перспективи соціально-економічного розвитку всієї України, зумовлюючи:

– значні втрати людських, природних, матеріальних ресурсів (у тому числі доходів суб'єктів господарювання і бюджету), а також здобутих позицій ланок спеціалізації східних регіонів та України загалом на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів і послуг;

– необхідність перерозподілу в авральному режимі обмежених коштів бюджету, добровільних організацій, запозичень задля вирішення нагальних питань матеріально-технічного постачання й облаштування побуту збройних сил, переселенців і населення в зоні АТО, реалізації невідкладних заходів з відновлення інфраструктури життєзабезпечення (зокрема, комунальної, транспортної) систем розселення Донецької та Луганщини, підконтрольних українській владі;

– численні довготривалі негаразди відтворення господарського і соціогуманітарного потенціалу, підтримання сукупності компонентів національної без-

пеки України (включно із технологічними та екологічними).

Висвітлені реалії та загрози мають знайти адекватне відображення в стратегії соціально-економічного розвитку України, зокрема, в її частинах, пов'язаних із: соціальним забезпеченням вразливих і пільгових категорій населення; оптимізацією середовища і якості його життєдіяльності у відповідності із стандартами та гарантіями; створенням умов продуктивної зайнятості, підприємницької та громадянської самореалізації. Невід'ємним компонентом ефективної стратегії стабілізації соціально-економічної ситуації є регулювання територіальних диспропорцій завдяки:

– застосуванню програмно-цільового методу розв'язання проблем, найнагальніших у контексті дотримання законодавчо гарантованого рівня життя населення та довготривалих орієнтирів національної безпеки;

– збереженню, нарощуванню та реалізації потенціалу зростання в господарстві, сферах зайнятості та соціального забезпечення проблемних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу розробки стратегії пом'якшення й подолання соціально-економічних негараздів і загроз, зумовлених окупацією та бойовими діями на сході України, визначення пріоритетів та орієнтирів поточного і перспективного розвитку регіональних підсистем соціуму та національної економіки складають численні праці з питань підвищення ефективності системного управління сукупністю суспільних процесів у проблемних і депресивних регіонах, задіяння стимулів їх саморозвитку [1-10], диверсифікації сфери зайнятості, збалансування попиту і пропозиції на ринку праці [11-17], вдосконалення організаційно-економічних засад задоволення суспільно необхідних потреб населення [1; 6; 18], розв'язання гострих проблем оптимізації стартових можливостей і соціального захисту [16-21].

Фахівці довели залежність результатів стимулювання потенціалу зростання й перспектив усталення суспільно-економічного розвитку проблемних регіонів та національної соціально-економічної системи загалом від швидкого реагування на нагальні проблеми забезпечення життєдіяльності населення депресивних територій, комплексної реалізації чинних гарантій у сфері відтворення людського капіталу і трудових ресурсів, а також від конкурентоспроможності зайнятих і суб'єктів господарювання, яка в свою чергу пов'язана насамперед з територіальними умовами формування і реалізації їх трудового, професійно-кваліфікаційного, підприємницького, інноваційного потенціалу.

Постановка завдання. Зважаючи на проблематику суспільно-політичної дестабілізації на сході та її впливу на життєдіяльність України загалом, цілі статті полягають в:

- оцінці поточної ситуації в соціальній сфері Донецької, Луганщини та регіонів, які приймають внутрішньо переміщених осіб з цих областей;

- визначенні пріоритетів, першочергових заходів і стратегічних перспектив соціально-економічного розвитку регіонів (постраждалих від бойових дій і залучених до розміщення внутрішніх переселенців) у контексті оптимізації їх потенціалу в сфері соціального захисту та дотримання стандартів якості життєдіяльності, визначених потребами гармонічного й ефективного функціонування в межах вітчизняної суспільно-економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом проблеми, зумовлені суспільно-політичною нестабільністю й бойовими діями на території Донецької та Луганської областей, стосуються понад 6,55 млн. жителів України. В зоні проведення АТО, за даними на 8.09.2014 р., залишалось 3,33 млн. осіб [22].

За інформацією Кабінету Міністрів та Міжвідомчого координаційного штабу АТО на середину листопада 2014 р., контингент внутрішньо переміщених осіб, яких було тимчасово розміщено, склав понад 472,6 тис. осіб, з них переселених з району проведення АТО – 95,9% (у тому числі тимчасово переміщених у межах Донецької та Луганської областей налічувалось, відповідно, 68,8 тис. та 30,1 тис. осіб) [23]. За інформацією КМУ на 8.09.2014 р., із загальної кількості внутрішньо переміщених осіб, які були переселені до інших регіонів, 31,7% складають діти, 12,8% – інваліди та особи похилого віку. Найбільше внутрішньо переміщених осіб проживає нині в Донецькій області (27,9% їх сукупного контингенту), м. Києві (10,5%), Запорізькій (8,8%), Дніпропетровській (8,0%), Луганській (7,3%), Харківській

(6,6%), Одеській (5,1%), Полтавській (3,8%), Київській (2,9%) та Львівській областях (2,2%) [22].

Більшість внутрішніх переселенців, вимушено покинувши місце проживання, частина яких зруйнована або пошкоджена, має лише найнеобхідніше, а отже, – потребує притулку, забезпечення харчуванням та іншими товарами першої необхідності, що вимагає додаткового фінансування та комплексу організаційних заходів. Водночас можливості регіонів України щодо розміщення внутрішньо переміщених осіб у стаціонарних приміщеннях та організації їх соціального забезпечення нині практично вичерпані.

Численних руйнувань на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганщини, а також у зоні проведення АТО продовжують зазнавати житловий фонд, інші об'єкти та мережі соціальної інфраструктури. За попередніми даними КМУ станом на 8.09.2014 р., у Донецькій і Луганській областях зруйновано та пошкоджено 4501 житловий будинок (8,7% багатоквартирних житлових будинків Донецької й Луганщини) оціночною вартістю 1230 млн. грн., 4733 об'єкта в межах систем енерго-, водо-, теплопостачання (вартість – 1528 млн. грн.), 217 закладів освіти (6,0% закладів освіти Донбасу; збиток – 103 млн. грн.), 45 – охорони здоров'я (8,1% закладів охорони здоров'я; збиток – 467 млн. грн.), 51 об'єкт культури та спорту (145 млн. грн.), 14 об'єктів торгівлі (8 млн. грн.), 1551 об'єкт інфраструктури транспорту та зв'язку на суму 4342 млн. грн. [22].

Станом на 18.11.2014 р., за даними ІАЦ РНБО, без житла, води, газу та електроенергії залишалось 176 тис. жителів Донбасу [24]. За повідомленнями ЗМІ, лише у жовтні – листопаді 2014 р. у Донецькій області внаслідок бойових дій було знеструмлено від 35 до 38 малих і середніх населених пунктів, де проживає понад 105 тис. осіб.

Загалом із 28 міст та 18 районів Донецької області, за оцінками на 8.09.2014 р., руйнувань зазнали 21 місто, де згідно із статистичною звітністю мешкає 3,39 млн. осіб (92,4% населення усіх міст Донецької області), та 13 районів з населенням 520 тис. осіб (80% усього населення цих районів). У свою чергу із 14 міст та 18 районів Луганської області зазнали руйнувань усі міські поселення з населенням 1,6 млн. осіб та 8 районів (350 тис. осіб, або 55,6% їх населення).

Попри гострий брак фінансування, державні та регіональні органи влади й громадські організації продовжують реалізацію низки заходів щодо: відшкодування збитків особам, які постраждали під час проведення АТО в Донецькій і Луганській областях; поліпшення умов побуту та підвищення рівня соціального захисту контингенту внутрішньо переміщених осіб; надання гуманітарної допомоги, проведення соціальних виплат, відновлення соціальної і виробничої інфраструктури на звільнених територіях Донбасу і в зоні АТО.

За даними Міністерства соціальної політики, станом на 1.10.2014 р. було взято на облік майже 251,4 тис. внутрішньо переміщених осіб, а за призначенням грошової допомоги звернулося 121,4 тис. сімей, з яких допомогу призначено та на суму 20 млн. грн. вже виплачено 94,5 тис. сімей [23].

Вживалися активні заходи щодо збільшення кількості транзитних пунктів та підготовки їх до роботи в осінньо-зимовий період. На вирішення житлових й решти побутових проблем внутрішніх переселенців зі східних регіонів у низці областей України розпочата підготовка будівельних майданчиків для розгортання транзитних містечок, призначених для їх ко-

роткострокового проживання, житловий фонд яких сформують будинки модульного типу, укомплектовані меблями, санітарно-гігієнічним обладнанням, електричними конверторами опалення. Зокрема, за даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій, у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській областях станом на початок листопада 2014 р. вже споруджується 7 таких містечок. Поряд із роботами по збиранню модулів, помітно більшого часу в процесі створення транзитних пунктів короткострокового проживання потребує діяльність з підведення до них інженерних комунікацій (каналізації, водопостачання, електричних мереж), облаштування інфраструктури для збору сміття й дозвілля.

З метою оцінки збитків та масштабів компенсації наслідків бойових дій у рамках АТО на підконтрольних українській владі територіях Донбасу розгорнуто роботу мобільних груп з питань обстеження пошкоджених та зруйнованих об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури. У свою чергу, обґрунтовуючи підстави та обсяги виплати компенсації за руйнування та пошкодження житлового фонду з державного бюджету України, обласні адміністрації східних регіонів продовжують формувати відповідні бази даних із заяв населення. За інформацією Донецької ОДА, оприлюдненою у вересні 2014 р., жителям м. Донецьк для отримання такої компенсації потрібно подати до районної ради заяву, фотодокази та опис пошкоджень і руйнувань житла. Наступним етапом є виїзд комісії райради на місце задля підтвердження наданих заявником відомостей. Далі документи мають бути передані до комісії міськради, рішення якої стане підставою для подальшої виплати компенсації з держбюджету. Заявникам з інших міст та районів рекомендується звертатися безпосередньо до заступників міських голів або голів райдержадміністрацій, які опікуються питаннями сфери ЖКГ [25]. Очікується, що така процедура координації роботи з фіксації пошкоджень і руйнувань житлових будинків буде затверджена у відповідній постанові, наразі узгоджуваній КМУ.

Зимовий період дедалі загострив спектр проблем соціального захисту населення та забезпечення належного функціонування соціальної інфраструктури Донбасу, оскільки більшість працевдатих жителів Донецької і Луганської областей (від 1,1-1,8 млн.) частково або повністю залишаються без роботи та засобів існування [22].

Поряд з численними негативами, зумовленими суспільно-політичною нестабільністю та необхідністю проведення АТО, проблеми розвитку соціальної сфери та її інфраструктури в східних регіонах України значною мірою пов'язані із зволіканням та низькою ефективністю структурної перебудови вітчизняної вугільної промисловості, що з часом дедалі поглиблювали депресивний стан значної частини монофункціональних міст Донбасу. Закриття вугільних підприємств суттєво ускладнило ситуацію в низці середніх та малих міст з монопромисловою економікою (насамперед Торезі, Селідовому, Сніжному, Шахтарську, Стаханові, Вугледарі, Українську, Вуглегірську тощо). У більшості з них приблизно половина мешканців донедавна працювала на вугільних підприємствах або підприємствах супутніх ланок; ще третину населення складали пенсіонери, половина з яких – колишні шахтарі [16].

Згідно із соціологічними опитуваннями, проведеними ще в середині 2000-х рр., населення старопромислових регіонів сходо до найсуттєвіших соціально-економічних проблем включало: бідність (понад

75% опитаних в Луганській області та понад 70 – у Донецькій); незайнятість та відсутність перспектив для молоді (приблизно 80 і 70% відповідно); безробіття (приблизно 60 та 70%); незадовільний стан інфраструктури міст, у тому числі поганий стан шляхів, незадовільну роботу міського транспорту (понад половина респондентів); поганий екологічний стан міст; незадовільне житлово-комунальне забезпечення, а саме перебої з водопостачанням, низьку якість житлового фонду, каналізаційних систем тощо (приблизно 70% опитаних); погане медичне обслуговування (понад 60% респондентів) [16]. Водночас соціологічні опитування засвідчили слабку мотивацію працевдатного населення старопромислових регіонів до перекваліфікації та зміни місця проживання, а у випадку втрати роботи – надання переваги тимчасовій зайнятості за кордоном.

Представники органів державної влади індустріальних регіонів Донбасу до основних проблем реструктуризації їх економіки та врегулювання соціальних питань відносять:

- дефіцит коштів для створення нових робочих місць та постійне зростання їх вартості; непослідовність заходів з реструктуризації економіки монопрофільних поселень і систем розселення;

- незадовільне врахування в процесі диверсифікації економіки особливостей сприйняття населенням її соціально-економічних аспектів її реструктуризації; недостатню ефективність програм перекваліфікації, слабку мотивацію до участі в них економічно активного населення;

- недоліки в регулюванні процесів передачі об'єктів ЖКГ та соціально-культурної сфери, що належали ліквідованим шахтам; занепад ЖКГ, спричинений у тому числі зростанням частки покинутих помешкань та рівня заборгованості в оплаті житлово-комунальних послуг;

- незадовільний стан довкілля.

Підвищення рівня соціального захисту населення та ефективності функціонування соціальної інфраструктури Донбасу в умовах суспільно-економічної нестабільності, необхідності відбудови звільнених територій і подолання наслідків бойових дій у зоні АТО невідкладно потребує:

- відновлення, за попередніми даними на 8.09.2014 р., 961 житлового будинка (орієнтовна вартість заходів – 265 млн. грн.), 3027 об'єктів у межах систем енерго-, водо-, тепlopостачання (1177 млн. грн.), 55 закладів освіти (41 млн. грн.), 9 – охорони здоров'я (52 млн. грн.), 1551 об'єкту інфраструктури транспорту та зв'язку (4342 млн. грн.), 81 адміністративної будівлі (161 млн. грн.) [22];

- узгодження та впровадження методики виплати компенсації за пошкодження житла в зоні проведення АТО на сході України в залежності від масштабу збитків (повного або часткового руйнування), оцінених та підтверджених профільними органами обласних і місцевих держадміністрацій. Розглядаючи це питання, профільні міністерства та представники Уряду в середині листопада 2014 р. обговорювали пропозицію щодо виплати громадянам від 10 до 150 тис. грн. у залежності від ступеня пошкодження житлового об'єкту [26];

- організації виплат компенсації за руйнування та пошкодження житла для 40 тис. осіб (орієнтовна вартість заходу – 500 млн. грн.) [22];

- визначення постановою Уряду щомісячної грошової допомоги громадянам, які переміщуються, у тому числі призначеної для компенсації принаймні частини вартості оренди житла. Проектом, який на-

разі обговорюється, передбачене встановлення допомоги з розрахунку 884 грн. на 1 працездатну особу та 442 грн. – на непрацездатну (члена сім'ї);

- завершення заходів щодо спорудження в найкоротші терміни тимчасового житла (принаймні для 35 тис. переселенців); оснащення цих тимчасових споруд засобами обігріву та опалення, системами електро- й водопостачання, мобільним санітарно-технічним обладнанням;

- підвищення ефективності організаційного забезпечення процесів оптимізації параметрів розвитку соціальної інфраструктури низових систем розселення Донбасу, які підконтрольні українській владі, у рамках проектів і грантів міжнародних організацій. Підкреслюючи важливість та найвищу ефективність оперативного надання саме грошової допомоги, представники ООН, наприклад, на початку листопада 2014 р. заявили про готовність до реалізації третього етапу проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», у рамках якого Донецькій області впродовж 3-х років у порядку співфінансування буде виділено 350 тис. дол. [27].

Стратегія інноваційного розвитку соціальної інфраструктури Донбасу, подолання негативних наслідків бойових дій у зоні АТО для її ланок охоплює взаємодоповнювані магістральні напрями діяльності щодо:

- відновлення засад життєдіяльності та трансформації систем розселення на територіях, підконтрольних українській владі, що прилягають до зони АТО, у відповідності з перспективами їх господарського освоєння та спеціалізації;

- реалізації системних заходів щодо організації побуту та підвищення рівня безпеки життєдіяльності населення, яке залишається проживати в зоні АТО, підконтрольній українським військовим формуванням;

- розробки механізмів належного задоволення базових потреб, працевлаштування та стимулювання продуктивної зайнятості внутрішньо переміщених осіб;

- дотримання екологічної безпеки господарювання в матеріально-побутових і соціально-культурних ланках у контексті збереження якості довкілля та забезпечення прийнятних щодо галузевих стандартів характеристик відповідних товарів і послуг.

Реалізація пріоритетів та інших заходів у межах визначених стратегічних напрямів оптимізації рівня соціального захисту населення Донбасу, а також поліпшення ресурсного забезпечення суспільно необхідних послуг, що гарантуються місцевим жителям і внутрішньо переміщеним особам, на загальнодержавному рівні насамперед вимагає:

- створення консорціуму з відновлення Донбасу в складі представників уряду (у тому числі спеціального урядового органу з питань відновлення Донбасу), донорів, системи ООН, міжнародних фінансових інституцій, організацій громадянського суспільства та приватного сектору;

- запровадження механізму надання адресної допомоги громадянам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО, для покриття витрат на проживання;

- створення матеріально-технічного резерву для забезпечення потреб внутрішніх переселенців;

- передачі місцевим громадам населених пунктів і систем розселення частини повноважень із задоволення суспільно необхідних потреб (у сферах відновлення ЖКГ, поліпшення якості охорони здоров'я, дошкільної і середньої освіти, реалізації творчого по-

тенціалу та громадських ініціатив населення), а також гарантування їх належного ресурсного забезпечення;

- удосконалення та впровадження нормативно-правових засад підвищення громадянської відповідальності в сферах утримання і розвитку ЖКГ (зокрема, через поширення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків і садибної забудови), споживання відповідних послуг, реалізації прав власності на нерухоме майно, соціального забезпечення в межах солідарних гарантій надання суспільно необхідних послуг;

- активної участі профільних урядових структур у розробці міжнародними організаціями стратегічних планів реагування для України, реалізації та коригуванні відповідних заходів.

Зважаючи на потреби і практику розв'язання проблем населення проблемних регіонів, найгострішими проблемами контингенту внутрішньо переміщених осіб та населення, яке проживає в зоні АТО, підконтрольній українській владі, слід визнати:

- забезпечення продовольчими товарами нормативної якості, у тому числі на засадах гуманітарної допомоги;

- забезпечення житлом та організацію надання внутрішньо переміщеним особам виплат, призначених для оренди тимчасових помешкань;

- задоволення потреб у суспільно необхідних послугах охорони здоров'я, дошкільної, середньої і професійної освіти, культури та оздоровлення в рамках державного замовлення і соціальних програм, зорієнтованих на цільові групи населення;

- підвищення рівня розгалуження та забезпечення ефективного функціонування інфраструктури швидкої і невідкладної медичної допомоги та мережі аптечних закладів у східних регіонах України;

- задоволення за прийнятними цінами та в межах пільгових механізмів потреб їх населення в медикаментах як першочергової необхідності, так і призначених для лікування хронічних і соціально небезпечних хвороб (інфекційних, обміну речовин, новоутворень тощо);

- опрацювання механізмів підвищення рівня соціальної захищеності (зокрема безпеки побуту) осіб, які залишаються проживати на підконтрольних українським військовим формуванням територіях зони АТО.

Розв'язання та пом'якшення гостроти цих проблем на початковому етапі вимагає:

- розробки механізмів та комплексу заходів оперативного реагування органів державної і регіональної влади, міжнародних організацій на проблеми східних регіонів України на засадах:

- диверсифікації джерел та підвищення рівня фінансового наповнення бюджетних видатків і програм місцевої влади за соціальними зобов'язаннями;

- розробки, узгодження на рівні Кабінету Міністрів та впровадження в регіонах процедур документування, обчислення та виплати компенсації за руйнування житла (повне, часткове з оцінкою ступеня пошкодження житлового об'єкту) внаслідок проведення АТО громадянам, які проживають на звільнених територіях східних регіонів України;

- сприяння розширенню в проблемних регіонах представництва міжнародних організацій (зокрема, відділу з надзвичайних ситуацій, безпеки і поставок управління Верховного комісара ООН у справах біженців) з метою підвищення достовірності збору їх фахівцями інформації на місцях та оперативності реагування на виявлені нагальні потреби;

- надання і реалізації соціальних гарантій із створення належних умов побуту (зокрема, прийнятого рівня комфорту проживання в зимовий період), задоволення життєвих потреб та надання соціальних послуг переселенцям з тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей, а також регіонів проведення АТО на засадах:

- удосконалення процедур роботи з тимчасово переміщеними особами на місцях їх проживання;

- залучення через міжнародні організації та міждержавні договори гуманітарної допомоги, представленої модульним житлом і товарами першої необхідності (електрогенераторами, побутовою, спеціальною технікою, медичним і спортивним обладнанням, меблями, одягом, взуттям тощо), що призначаються для розбудови та забезпечення належної життєвості транзитних містечок тимчасового проживання, а також задоволення інших першочергових потреб внутрішньо переміщених осіб;

- розвитку й нарощування потужності в населених пунктах та системах розселення, де передбачається ротаціювати транзитні містечка для внутрішніх переселенців, інженерних мереж (електро-, водопостачання і водовідведення), а також полігонів збору й утилізації побутового сміття;

- оцінки перспектив та впровадження механізмів адаптації в умовах сходу України європейського досвіду вирішення соціальних проблем старопромислових регіонів на засадах [16]:

- удосконалення нормативно-правової бази розв'язання спектру проблем забезпечення продуктивної зайнятості, поліпшення інвестиційної привабливості галузей спеціалізації і сфери обслуговування України та її східних регіонів, розвитку соціальної інфраструктури Донбасу, дотримання гарантованої якості надання суспільно необхідних матеріально-побутових і соціально-культурних послуг його населенню;

- формування привабливого для зарубіжних інвесторів іміджу України та її старопромислових регіонів, впровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності;

- розробки та реалізації довготривалої стратегії (за етапами на термін від 10-15 до 30-40 років) подолання соціально-економічних негативів реструктуризації вугільної галузі, що зокрема передбачає:

- реалізацію комплексу заходів зі створення нових робочих місць та розвитку підприємницьких ініціатив у рамках загальнодержавних програм соціально-економічного розвитку, а також програм розвитку регіонів України і транскордонних регіонів, що фінансуються міжнародними структурами;

- проектне фінансування розвитку в монопрофільних системах розселення малого і середнього підприємництва промислової та обслуговуючої спеціалізації; фінансування об'єднаним приватним і державним капіталом венчурних проектів;

- адміністративне та фінансове стимулювання розвитку інноваційних наукомістких виробництв, а також економічної діяльності в сфері рекреації і туризму на території старопромислових регіонів;

- сприяння самозайнятості населення, а також участі в громадських роботах;

- оптимізацію системи перепідготовки й підвищення рівня кваліфікації економічно активного населення;

- вирішення гострих соціальних проблем завдяки поєднанню приватного та державного фінансування зі створенням тимчасових організаційно-управлінських структур;

- сприяння переселенню жителів Донбасу (зокрема, цільових груп населення – шахтарів, працівників соціально-культурних ланок та їх сімей) із зони проведення АТО та з тимчасово окупованих територій до інших регіонів країни.

Стратегічними завданнями в контексті забезпечення прийнятної якості середовища життєдіяльності населення та інноваційного розвитку соціальної інфраструктури Донбасу є:

- розробка і реалізація довготривалих планів комплексного екобезпечного розвитку територіальних систем розселення, у тому числі за державними пріоритетами розбудови їх господарства та спеціалізації в територіальному поділі праці;

- відновлення в якнайшвидші терміни магістральних та внутрішньоквартальних об'єктів комунального господарства та інженерних мереж електро-, водо-, тепlopостачання і водовідведення;

- вирішення проблеми забезпечення населення житлом, що охоплює:

- відновлення в короткостроковий період рівня житлової забезпеченості, досягнутого на кінець 2013 р.;

- започаткування регіональних програм пільгового житлового будівництва, у тому числі за участю іноземних інвесторів та роботодавців;

- застосування в житловому будівництві енергозберігаючих екобезпечних технологій і матеріалів, у тому числі вироблених у рамках державного замовлення на місцевих підприємствах;

- кардинальне підвищення рівня енерго- і теплозбереження вцілому житлового фонду;

- реалізацію системних заходів зі зниження шкідливого впливу місцевого комунального господарства на природно-антропогенне середовище життєдіяльності;

- оцінка техніко-економічного стану та виробничої спроможності об'єктів і полігонів з утилізації та зберігання промислових і побутових відходів, реалізація заходів з дотримання стандартів їх техногенної безпеки;

- активна розбудова та нарощування у відповідності з галузевими нормативами потужності й матеріально-технічної забезпеченості інфраструктури з надання суспільно необхідних соціально-культурних послуг, у тому числі на засадах:

- відбудови та поживлення процесів поширення поліфункціональних культурно-освітніх закладів (навчально-виховних комплексів, інтегрованих шкіл – бібліотек, клубів – бібліотек, клубів – фізкультурно-спортивних комплексів тощо) як засобу розвитку мережі інфраструктури освіти, культури і мистецтв, фізкультури і спорту в напрямі забезпечення її нормативної доступності в системах розселення;

- формування і розвитку інноваційних форм просторової організації соціальної інфраструктури, покликаних забезпечити економічне витрачання обмежених ресурсів бюджету водночас із збереженням прийнятної доступності послуг соціального призначення (госпітальних округів і територіальних медичних об'єднань як форм організації відповідно спеціалізованої та амбулаторно-поліклінічної допомоги; освітніх округів; базової мережі закладів культури);

- цільового посилення матеріально-технічної бази опорних закладів зазначених територіальних округів, об'єднань і мереж, що мають виконувати функції ресурсних і методичних центрів профільної соціокультурної діяльності, з метою досягнення:

- належного рівня керованості та ресурсного постачання підпорядкованих периферійних об'єктів;

- стандартів нормативної часової і транспортної доступності усього спектру закладів освіти, охорони здоров'я, культури в зоні обслуговування;

- прийняття рівня забезпечення населення за місцем проживання ліками і виробами медичного призначення;

- розробки та впровадження регіональних нормативів надання населенню постраждалих систем розселення швидкої і невідкладної медичної допомоги, постачання його навчальною і довідковою літературою, послугами державного теле- і радіомовлення, періодичними виданнями;

- послідовне відновлення та нарощування платоспроможного попиту населення на товари і послуги соціального призначення за рахунок:

- підвищення рівня купівельної спроможності населення, у тому числі в системі заходів з фінансування бюджетного сектору економіки країни, а також розвитку місцевої комерційної і некомерційної діяльності з надання суспільно необхідних і приватних матеріально-побутових і приватних послуг;

- фіскального стимулювання комерційного побутового і торговельного виїзного обслуговування поселень східних регіонів, зокрема тих, що зазнали руйнувань внаслідок бойових дій та перебувають у зоні АТО;

- забезпечення жорсткого контролю за дотриманням якості споживчих товарів і послуг та галузевих норм і стандартів функціонування ланок соціального призначення.

Втрати житлового фонду та комунальної інфраструктури в зоні проведення АТО відносять до найсуттєвіших негативних наслідків бойових дій у східних регіонах, що підживляють перспективи відновлення і розвитку господарства постраждалих систем розселення. Заходи регіонального масштабу в сфері удосконалення організаційно-економічного механізму та практики функціонування ЖКГ Донбасу (у тому числі впровадження інноваційних стимулів його розвитку) охоплюють:

- активізацію робіт із розробки та оновлення містобудівної документації на регіональному і місцевому рівнях (схем планування територій областей, адміністративних районів, генеральних планів населених пунктів тощо);

- поживлення діяльності щодо підвищення рівня забезпеченості населення житлом за допомогою:

- компенсації частини відсоткових ставок іпотечних кредитів комерційних банків, наданих молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам;

- державного пільгового кредитування витрат індивідуальних сільських забудовників на будівництво (реконструкцію) та придбання житла;

- надання пільгових довготермінових кредитів на будівництво або придбання житла працівникам низових і регіональних закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спеціалістам, зайнятим у ланках спеціалізації територіальних господарських комплексів, молодим фахівцям, працевлаштованим у державних і комунальних закладах соціального призначення, а також учасникам АТО і їх сім'ям;

- формування житлового фонду соціального призначення;

- розробку і реалізацію територіальних програм модернізації ЖКГ через:

- реконструкцію інженерних мереж, зокрема: систем водопостачання – у напрямі впровадження сучасних технологій очистки води; систем теплопостачання – у напрямі диверсифікації його джерел та скорочення споживання природного газу;

- становлення інноваційної інфраструктури в сфері техніко-технологічної та організаційної модернізації регіональних і локальних житлово-комунальних комплексів;

- впровадження ефективної системи управління житловою і громадською забудовою через стимулювання розвитку мережі недержавних фондів підтримки ОСББ та ЖБК (зокрема, при національних й міжнародних громадських організаціях), покликаних надавати поворотну короткострокову фінансову допомогу на проведення поточних і капітальних ремонтів будівель та інженерних мереж, впровадження енергозберігаючих заходів, виконання робіт із благоустрою (наприклад, із заміни частин інженерних мереж, вікон, дверей у будівлі, часткового або капітального ремонту її цокольної частини, покрівлі тощо), акумулюючи передусім кошти місцевих бюджетів і фандрейзингових компаній – донорів, а також кошти державного бюджету, малого, середнього та великого бізнесу, міжнародних організацій, внески ОСББ (ЖБК).

Висновки з проведеного дослідження. Проблематика функціонування та перспектив розвитку східних регіонів України поєднує чинники і негативи, зумовлені: особливостями соціокультурної та суспільно-політичної ідентичності місцевого населення; тенденціями і недоліками реструктуризації та диверсифікації вітчизняної економіки і ланок її спеціалізації в міжнародному та міжрегіональному поділі праці; соціально-економічними наслідками бойових дій у зоні проведення АТО, а також вимушеної міграції численного контингенту внутрішніх переселенців. Відтак ефективність державної стратегії пом'якшення і подолання проблем, зумовлених вказаними чинниками, ґрунтується на системному підході до розв'язання нагальних проблем соціального захисту й забезпечення середовища життєдіяльності населення на територіях, підконтрольних українській владі, водночас вимагаючи послідовного впровадження пріоритетів регулювання диспропорцій та реалізації переваг регіонального розвитку завдяки стимулюванню потенціалу зростання в господарстві, сферах зайнятості та соціального забезпечення проблемних територій і трансрегіональних соціально-економічних формувань.

Серед питань, що потребують подальшого ґрунтовного вивчення, слід також відмітити проблематику фінансування стратегії збалансування регіональних соціально-економічних пропорцій. До основних джерел ресурсного забезпечення комплексу заходів у межах подолання наслідків бойових дій та окупації регіонів України, а також стратегії інноваційного розвитку середовища життєдіяльності та господарської діяльності (у тому числі в сфері надання суспільно необхідних послуг) на підконтрольних українській владі територіях Донбасу, зокрема, доцільно віднести: видатки державного, регіональних і місцевих бюджетів України в рамках виконання соціальних гарантій; захищену частку видатків державного бюджету та спеціальних фондів на відшкодування збитків від проведення АТО; фінансові, матеріальні та інші ресурси, залучені від міжнародних організацій (зокрема, у межах співпраці з організаційними структурами ПРООН, ЮНІСЕФ, що координують вже розпочаті проекти «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», «Відновлення соціальних послуг та налагодження миру в Донецькій та Луганській областях» тощо), а також через міждержавні договори гуманітарної допомоги; кошти та інші ресурси, надані благодійними структурами та фізичними особами, які займаються доброчинністю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гордей О.Д. Моделі державного регулювання добробуту населення / О.Д. Гордей // *Фінанси України*. – 2003. – № 11. – С. 51-57.
2. Гоффе Н. Социальная составляющая региональной политики на Западе / Н. Гоффе // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2003. – № 4. – С. 63-70.
3. Климов А. Объединение регионов как фактор реабилитации «проблемных» территорий / А. Климов // *Российский экономический журнал*. – 2005. – № 11-12. – С. 35-46.
4. Лексин И.В. Регион как объект анализа и государственного управления / И.В. Лексин, Т.В. Грицюк, А.В. Лексин // *Региональная экономика: теория и практика*. – 2005. – № 4. – С. 20-26.
5. Лексин В.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В.Н. Лексин, А.Н. Швецов. – М.: УРСС, 2003. – 368 с.
6. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки / [за ред. Е.М. Лібанової]. – К.: ІДСД НАН України, 2012. – 320 с.
7. Мартинелли А. Рынки, правительства, сообщества и глобальное управление / А. Мартинелли // *СОЦИС*. – 2003. – № 1. – С. 16-28.
8. Муравьев Е.И. Совершенствование методологической базы разработки и реализации региональных программ социально-экономического развития / Е.И. Муравьев // *Региональная экономика: теория и практика*. – 2005. – № 4. – С. 40-45.
9. Уманець Т.В. Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою інтегральних індексів / Т.В. Уманець // *Економіка і прогнозування*. – 2006. – № 4. – С. 133-145.
10. Шлихтер А. Местное самоуправление в системе федерализма: проблемы России и опыт США / А. Шлихтер // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2002. – № 6. – С. 45-54.
11. Балакірева О.М. Проблеми працевлаштування та міграційні орієнтації молоді / О.М. Балакірева, О.В. Валькована // *Економіка і прогнозування*. – 2006. – № 4. – С. 76-91.
12. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2007. – 559 с.
13. Колот А. Соціально-трудова аспекти забезпечення стійкого розвитку національної економіки / А. Колот, С. Григорович // *Україна: аспекти праці*. – 2006. – № 4. – С. 8-15.
14. Мингалева Ж. Кластеры и формирование структуры региона / Ж. Мингалева, С. Ткачева // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 5. – С. 97-102.
15. Петкова Л.О. Кластерна модель галузево-територіальної організації виробництва як передумова його інноваційної активізації / Л.О. Петкова // *Научные труды ДонНТУ*. – Донецк: ДонНТУ, 2004. – С. 97-102. – (Серия: Экономика).
16. Снігова О. Адаптація європейського досвіду вирішення соціальних проблем старопромислових регіонів до умов України [Електронний ресурс] / О. Снігова. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juni/2.htm>.
17. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза / [О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк та ін.]. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2006. – 208 с.
18. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків / [за ред. Е.М. Лібанової]. – К.: ІДСД НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
19. Костин А.В. Знание как основа социального неравенства в информационном обществе [Электронный ресурс] / А.В. Костин // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». Культурология. – 2009. – № 4. – Режим доступа: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/kostin/>.
20. Куценко О.Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві: Спроби західної соціології [Електронний ресурс] / О.Д. Куценко. – Харків: Вид. центр ХНУ ім. В. Каразіна, 2000. – 316 с. – Режим доступу: <http://www.soc.univ.kiev.ua/lib/pub/k/kutsenko/on.pdf>.
21. Чуприна О.О. Соціальна нерівність і бідність в Україні / О.О. Чуприна // *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. – 2011. – № 2 (5). – С. 57-66.
22. Першочергові завдання для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб та відновлення Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ktmu.gov.ua/document/247598840/Donbas%20UKR_rew.ppt.
23. В уряді заповняють, що всі переселенці з Донбасу проведуть зиму в комфортних умовах [Електронний ресурс]. – 21.11.2014. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/1012487-v-uryadizarevnyayut-scho-vsi-pereselentsi-z-donbasu-provedut-zimu-v-komfortnih-umovah.html>.
24. На Донбасі 176 тисяч жителів залишаються без житла, води, газу та світла / [Електронний ресурс]. – 18.11.2014. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/123910>.
25. У Донецькій ОДА пояснили, як отримати компенсацію за зруйноване житло [Електронний ресурс]. – 12.09.2014. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/business/5412ec55ea6a9/>.
26. Зруйноване житло в зоні АТО українцям обіцяють компенсувати [Електронний ресурс]. – 14.11.2014. – Режим доступу: <http://www.pic.com.ua/zrujnovane-zhytlo-v-zoni-ato-ukrajintsyam-obitsyayut-kompensuvaty.html/2>.
27. ООН виділить Донецькій області 350 тисяч доларів допомоги [Електронний ресурс]. – 11.11.2014. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/123360>.

УДК 631.164.23

Бойченко Е.Б.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств,
старший науковий співробітник
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ

У статті доведено, що на відтворення регіонального соціуму впливають, перш за все, правовий і соціально-економічний чинник. Вплив правового чинника полягає у тому, що існуюче законодавство України створює правову систему життєдіяльності регіонального соціуму, дія якої полягає у формуванні та регулюванні всіх сфер соціального життя населення. Дія соціально-економічного чинника полягає в створенні системи соціального захисту регіонального соціуму, що забезпечує достатній рівень життя населенню.

Ключові слова: регіональний соціум, відтворення соціального життя, правовий та соціально-економічний чинники, правова система, соціальний захист.

Бойченко Э.Б. ВЛИЯНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ НА ВОСПРОИЗВОДСТВО РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИУМА

В статье доказано, что на воспроизводство регионального социума влияют, прежде всего, правовой и социально-экономический факторы. Влияние правового фактора заключается в том, что существующее законодательство Украины создает правовую систему жизнедеятельности регионального социума, действие которой заключается в формировании и регулировании всех сфер социальной жизни населения. Действие социально-экономического фактора заключается в создании системы социальной защиты регионального социума, которая призвана обеспечить достаточный уровень жизни населению.

Ключевые слова: региональный социум, воспроизводство социальной жизни, правовой и социально-экономический факторы, правовая система, социальная защита.

Boychenko E.B. INFLUENCE OF INSTITUTIONAL FACTORS ON THE REPRODUCTION OF THE REGIONAL SOCIETY

In this paper we prove that the reproduction of the regional society is influenced, above all, legal and socio-economic factors. The impact of the legal factor is that the existing legislation of Ukraine creates the legal system of the activity of the regional society, which consists in the formation and regulation of all spheres of social life. The effect of socio-economic factor is to create a system of social protection of the regional society, which is to ensure an adequate standard of living for the population.

Keywords: regional society, reproduction of social life, legal and socio-economic factors, legal system, social protection.

Постановка проблеми. Сучасні умови відтворення регіонального соціуму відзначаються складними економічними та соціальними явищами і процесами, які притаманні всім регіонам України. Аналізуючи проблеми відтворення регіонального соціуму останніх років, слід позначити, що воно відбувається в умовах низької народжуваності, високої смертності, особливо в працездатному віці, від'ємного салдо міграційних процесів. Наслідком трансформації демографічних тенденцій стає не тільки скорочення чисельності населення, але і його старіння, що призводить до змін у віковій структурі. Посилення навантаження на працездатне населення за рахунок осіб старших вікових груп загострює економічні та соціальні проблеми в українському суспільстві. За цих умов зростає роль та значення як державної, так і місцевих органів влади в забезпеченні соціальних стандартів життєдіяльності регіонального соціуму, яка дозволяє активізувати соціальний захист населення, а також регулювати й контролювати рівень його якості.

Реалізація соціальних прав та державних гарантій, визначених Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами створюють інституціональні умови відтворення регіонального соціуму. Отже, на сьогоднішній день актуальним питанням стає визначення впливу інституційних чинників на відтворення регіонального соціуму, на які, насамперед, необхідно звернути увагу при розробці відповідних програм соціально-економічного розвитку території.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У працях А. Арато [1], В. Васильченко, А. Гриненко, О. Грішнєвої [2] та ін. подано інституціональні ас-

пекти відтворення населення. Однак, цього виявляється недостатньо для обґрунтування передумов відтворення регіонального соціуму.

Постановка завдання. Метою статті є визначення впливу інституційних чинників на відтворення регіонального соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційні чинники (від лат. *institutio* – настанови, вказівки), пов'язані з управлінням, регулюванням окремих сфер, галузей, економічних і суспільних відносин, що роблять вплив на розвиток регіонального соціуму, доцільно розглядати з погляду відтворення соціального життя відповідної території: населення і трудових ресурсів, суспільного здоров'я, освітнього рівня та умов культурного розвитку населення. З точки зору впливу інституційних чинників на відтворення соціального життя регіонального соціуму, до числа цих факторів належать правовий, соціально-економічний тощо.

Правовою основою відтворення регіонального соціуму є законодавчі та нормативні акти, які визначають умови формування і функціонування всіх сфер його життєдіяльності. Дія правового чинника полягає в тому, що держава, втручаючись у розвиток процесів, протікаючих у соціальному житті населення, створює правову систему взаємовідносин у всіх сферах життєдіяльності регіонального соціуму. Правова система спирається на конституцію, кодекси, закони, постанови, укази, положення, які є переважною формою правового регулювання суспільних відносин, прийнятих державою, де регулюються найбільш важливі суспільні відносини та регламентуються відповідні гарантії, захист та обов'язки людини. Отже, правова система, яка є визначальною основою фор-

мування та регулювання соціального життя регіонального соціуму, в якій держава і громадяни однаково відповідальні одне перед одним і перед законом, включає не лише формування структур влади, які здатні забезпечити дотримання законності та прав громадян, але й широкий спектр соціальних груп і прошарків зі своїми специфічними інтересами, особливо правовою, політичною, соціальною й економічною поведінкою [1, с. 94].

Слід зазначити, що місцеві органи влади кожного окремого регіону, враховуючи територіальні, національні, релігійні, культурні, економічні, соціальні та інші особливості життєдіяльності регіонального соціуму, затверджують регіональні положення, постанови, програми розвитку, визначальною основою яких є загальнонаціональні нормативно-правові акти, що повинні стати важливим інструментом, сприяючим соціально-економічному розвитку відповідної території.

Нормативно-правові акти державного регулювання відтворення населення, до яких належать Конституція України, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та інші, забезпечують формування відповідної правової основи, яка створює умови для демографічного розвитку суспільства. Необхідність державного регулювання процесів відтворення регіонального соціуму зумовлена необхідністю задоволення суспільної потреби у відтворенні населення та його розміщенні на території в масштабах і пропорціях, які б відповідали перспективам соціально-економічного розвитку території; по-друге, тим, що демографічні процеси та їх об'єктивні суспільно-економічні детермінанти пов'язані безпосередньо через сферу суспільної та індивідуальної свідомості, що виявляється в умовах життєдіяльності й впливає на демографічну поведінку людей [2].

Слід зазначити, що демографічні процеси є найбільш стійкими та інерційними. Негативні тенденції сучасного розвитку демографічних процесів свідчать про очевидну демографічну кризу, яка є наслідком деформацій життєдіяльності суспільства. Так динаміка зміни чисельності населення в Донецькій області дозволяє стверджувати, що починаючи з 1992р. тут сформувалася ситуація, зумовлена природним зниженням чисельності населення: з 1992 по 2012 р. – майже на 1 млн. осіб (18,1%) [3].

З метою поліпшення якісних характеристик рівня життя населення та гармонізації процесів його відтворення, відновлення сімейних цінностей, забезпечення морального здоров'я сім'ї, виховання свідомого батьківства та запобігання соціальному сирітству в Україні було впроваджено низку державних соціальних програм, спрямованих на вирішення різноманітних проблем щодо відтворення населення. Основними з них було прийняття в 2004 р. Концепції демографічного розвитку на 2005-2015 рр. (у 2006 р. ця Концепція втратила свою чинність), та на її засаді в 2006 р. розроблена та прийнята Стратегія демографічного розвитку України на 2006-2015 рр.

Також сучасне законодавство України передбачає захист жінки як суб'єкта, фізіологічно здатного до материнства. Правові норми з охорони праці жінок в Україні враховують фізіологічні особливості жіночого організму, допомагають створити безпечні умови та сприятливий режим праці. Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [4] передбачається державна допомога, яка спрямовується на соціальний захист сімей із дітьми. Державою гаранту-

ється рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми через надання державної допомоги з урахуванням складу сім'ї, її прибутків, віку, стану здоров'я дітей тощо.

Правове регулювання процесів відтворення трудових ресурсів здійснюється за допомогою норм національного трудового права, які містяться в основних положеннях Конституції України [5]. Так, у головному державному документі задекларовано основні права і свободи громадян у сфері праці. Окрім Конституції України, важливими нормативно-правовими документами, що регулюють відтворення трудових ресурсів, є Кодекс законів про працю України [6], Господарський кодекс України [7], Закони України «Про оплату праці» [8], «Про зайнятість населення» [9], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [10], «Про освіту» [11], «Про охорону праці» [12], та інші законодавчі акти.

В основу Закону України «Про зайнятість населення» покладено два основні міжнародні принципи, які відображені в Конституції України. Перший – це виключне право громадян розпоряджатися своїми здібностями до праці; виключається примусова праця, крім випадків, визначених законом. Другий принцип полягає у відповідальності держави за створення умов для реалізації права на працю [13].

До об'єктів правового регулювання процесів відтворення трудових ресурсів слід віднести підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників; розподіл та перерозподіл робочої сили; зайнятість (регулювання пропозиції робочої сили та робочих місць); соціальні відносини між роботодавцями і працівниками; трудові відносини (умови найму, оплата праці, охорона праці, звільнення).

Для сприяння зайнятості населення в Україні функціонує Державна служба зайнятості як централізована державна система, діяльність якої регламентує Закон України «Про зайнятість населення». Ця структура призначена розв'язувати такі завдання: аналіз ринку праці та інформування про його стан; трудове посередництво і сприяння роботодавцям у забезпеченні підприємств робочою силою, а громадянам – в одержанні роботи; регулювання ринку праці, яке здійснюється як через трудове посередництво, так і через реалізацію програм профорієнтації, а також сприяння зайнятості; допомога безробітним, яка включає як попередні функції, так і матеріальну підтримку на період безробіття; безпосередня участь у розробці і реалізації державних і територіальних програм зайнятості; безпосередня участь у реалізації державної політики зайнятості тощо [9].

Сучасне національне законодавство в сфері охорони здоров'я, насамперед Конституція України, закріпило в численних статтях права людини в сфері охорони здоров'я, джерела фінансування, компетенцію різних органів державної влади та місцевого самоврядування тощо. Так, у ст. 49 Конституції України закріплено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя [5]. Ця норма відобразила вимоги всесвітніх і регіональних міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я [14, с. 3].

Існуючі негативні тенденції погіршення стану здоров'я населення як України, так і Донецького регіону дозволяють стверджувати, що тільки три чверті населення можна вважати здоровими. Стан здоров'я населення виступає визначальним компонентом показника смертності в регіоні. Донецька область входить до числа регіонів з найбільш високим його рівнем. Так у 2012 році показник смертності населення становив 11,2 померлих у розрахунку на 1000 жителів при середньому в Україні – 10,8 [3]. Необхідно звернути увагу на те, що високі показники смертності фіксуються серед працездатного населення (смертність у віці від 20 до 59 років становить 35%, у віці до 19 років – 6,8%), тоді як у європейських країнах – це старші вікові групи.

Рівень захворюваності, так само як і рівень смертності населення Донецького регіону, залишається критичним: майже 40% населення регіону – це інваліди та особи, які перебувають на диспансерному обліку, тобто потребують систематичного лікування. Як наслідок, середня очікувана тривалість життя при народженні в регіоні була нижчою не тільки порівняно з європейськими країнами з перехідною економікою на 5–6 років, економічно розвиненими країнами на 9 – 13, а й нижчою, ніж середня тривалість життя в Україні на 1,5 роки [3].

Отже, для забезпечення суспільного здоров'я регіонального соціуму виникає гостра необхідність у розробці відповідних заходів, спрямованих на забезпечення збереження й розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя [15]. Створення цих умов здійснюється на низці принципів, що одержали закріплення в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [16]. До них, зокрема, належать: визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним із головних факторів виживання та розвитку народу України; дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій; підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення; загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я; відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість; орієнтація на сучасні стандарти здоров'я і медичну допомогу, поєднання вітчизняних традицій та досягнень із світовим досвідом у галузі охорони здоров'я; запобіжно-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я; багатокладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції; децентралізація державного управління, розвиток самоуправління і самостійності працівників охорони здоров'я на правих та договірних підставах [17].

У преамбулі цього Закону зазначається, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство й держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я та збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту й відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, удосконален-

ня медичної допомоги та запровадження здорового способу життя [18].

Ефективність заходів щодо збереження суспільного здоров'я регіонального соціуму значною мірою визначається їх регіональними особливостями. Концепція місцевого самоврядування передбачає участь регіонів у розробці та виконанні національних, державних і регіональних програм у галузі охорони здоров'я. Зокрема, політика в цій галузі має бути єдиною за своєю метою та регіональною за складом засобів її досягнення.

Таким чином, існуючі нормативно-правові акти, загальнодержавні та регіональні програми прямо чи опосередковано впливають на стан суспільного здоров'я регіонального соціуму та систему його охорони. Регіоналізація політики у галузі охорони здоров'я є складовою розв'язання не лише регіональних, а й загальнонаціональних проблем розвитку.

Виходячи із концептуальних норм Конституції України, метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення кваліфікованими фахівцями [11].

Законодавство України про освіту базується на Конституції України, Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» [19], Національній доктрині розвитку освіти [20] та Законах України «Про освіту» [11], «Про вищу освіту» [21]. Сюди слід віднести і значну кількість підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України: Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) [22], Наказ МОН «Щодо Положення про організацію наукової, науково технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації» [23], Постанову КМУ «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [24] та інші документи. У сфері освіти складається цілий конгломерат суспільних відносин – освітніх, фінансових, управлінських, організаційних, які регулюються різними галузями законодавства – конституційним, адміністративним, трудовим, цивільним, кримінальним тощо [25, с. 452].

Сучасні нормативно-правові акти охоплюють широкий спектр питань у сфері освіти, зокрема: структуру освіти; освітні стандарти; правовий статус, процедуру створення та ліквідації навчального закладу; організацію навчально-виховного процесу, права й обов'язки його учасників; фінансово-економічні відносини в системі професійної освіти; міжнародне співробітництво тощо [26, с. 63].

Серед пріоритетних завдань, розв'язання яких повинна забезпечувати система освіти, є охоплення навчанням усіх дітей дошкільного та шкільного віку, створення умов для їх особистісного розвитку, рівного доступу до якісної освіти, забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних працівників.

Незважаючи на те, що дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні, доведено, що охоплення дітей Донецької області цією освітою є недостатнім. Мережа дошкільної освіти потерпає від безперервного скорочення та перепрофілювання. Особливо це стосується дітей із сільської місцевості. Так за період 1990–2012 рр. зменшення дошкільних

закладів освіти в Донецькій області становить більш ніж 50% [3]. Таке зменшення пов'язано, перш за все, зі скороченням чисельності народжених у 90-х рр. XX ст. та контингенту дітей дошкільного віку. Але, за останні десять років у Донецькій області відбулося збільшення чисельності народжених і, як наслідок, виникнення дефіциту місць у дошкільних закладах. А це, у свою чергу, призвело до порушення норм Закону України «Про освіту» про доступність освітніх послуг, що надаються державою.

Негативні тенденції виявлено і в структурі загальноосвітніх навчальних закладів Донецької області, де спостерігається стабільна динаміка зниження кількості навчальних закладів I–II ступенів – на 158 установ за період із 1990/91 навч. р. по 2012/2013 навч. р. (на 12,3%). Мережі позашкільної освіти також властива тенденція до скорочення [3]. Причиною цього явища є не зменшення потреби в цій складовій освіти, а недостатнє фінансування галузі. Особливо інтенсивно ці процеси відбуваються в сільській місцевості, хоча вони і мають обґрунтований характер, але можуть привести до негативних соціальних наслідків.

Функціонування сфери культури в Україні здійснюється на основі існуючих нормативно-правових актів, які є визначальною правовою основою діяльності в цій сфері. Так, у ст. 11 Конституції України зазначено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин держави [3].

Важливим документом, що регламентує діяльність у сфері культури є Закон України «Про культуру» [27], де визначено правові, економічні, соціальні, організаційні засади розвитку культури в суспільстві та позначений механізм регулювання суспільних відносин у сфері створення, поширення, збереження і використання культурних цінностей. Саме цей Закон визначає правові засади діяльності в сфері культури, до яких відносяться: визнання культури як одного із головних чинників самобутності української нації та національних меншин; затвердження гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті, орієнтація як на національні, так і на загальнолюдські цінності; збереження і примноження культурних надбань; гарантування свободи творчої діяльності; доступність культурних цінностей; забезпечення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання громадян; заохочення благодійної діяльності в сфері культури; міжнародне культурне співробітництво; визнання пріоритету міжнародно-правових актів у сфері культури; поєднання державних і громадських засад у забезпеченні розвитку культури та ін.

Дія соціально-економічного чинника проявляється через створення умов, необхідних для відтворення регіонального соціуму, надання відповідних гарантій їх забезпечення, а також у діяльності держави з управління й розвитку соціальної сфери. Соціальні гарантії є зобов'язанням держави стосовно підтримки життєзабезпечення регіонального соціуму на відповідному рівні, необхідному для його виживання. Межа цих гарантій не дозволяє вийти на рівень нормального функціонування та розвитку людини, але дає змогу не допустити можливості фізичного її знищення [28, с. 15]. Слід відмітити, що під соціальною захищеністю розуміють систему заходів, що забезпечує достатній рівень життя, який виражається в певній кількості і якості споживчих благ і послуг.

Відповідно до ст. 46 Конституції України, громадянам надається право на соціальний захист, що включає забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Надання цього права гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

Для здійснення соціальної політики в Україні створено державні структури, такі як Міністерство соціальної політики, Управління політики зайнятості та трудової міграції, Пенсійний фонд, Фонд соціального захисту інвалідів, Державний комітет у справах національностей та міграції, Фонд соціальної адаптації молоді України, Міністерство охорони здоров'я, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Державний комітет з нагляду за охороною праці та ін., а також структурні підрозділи зазначених відомств на місцях і відповідні відділи та управління обласних (міських) виконкомів. Соціальна політика реалізується через програми, які базуються на законодавчій базі, постановках, положеннях та інших урядових рішеннях. Так, відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [29], на засаді цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку.

Стосовно заходів соціального захисту населення можна виділити такі його напрями: макроекономічне регулювання ринку праці (диференціація доходів, особистого споживання, забезпечення професійної і соціальної мобільності населення); офіційна регламентація реального прожиткового мінімуму та регулярна його індексація; організація ефективної системи формування доходів відповідно якості та результатам праці людини незалежно від сфери економіки; забезпечення ефективної зайнятості, підготовка та перекваліфікація кадрів, які б дозволяли кожній людині знаходити застосування своїх особистих здібностей у відповідній сфері діяльності з урахуванням інтересів споживачів; система соціальної підтримки безробітних [28].

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

Дія правового чинника полягає в тому, що держава, втручаючись у розвиток процесів, що протікають у всіх сферах соціального життя населення, створює правову систему життєдіяльності регіонального соціуму. Сучасне законодавство України забезпечує формування та регулювання всіх сфер соціального життя регіонального соціуму, в якій держава і громадяни однаково відповідальні одне перед одним і перед законом.

Державне регулювання процесів відтворення населення є важливою складовою єдиного комплексу централізованих впливів на соціально-економічні процеси та здійснюється з метою задоволення суспільної потреби у відтворенні населення та його розміщенні на території в масштабах і пропорціях, які б відповідали перспективам соціально-економічного розвитку території.

Державне регулювання процесів відтворення трудових ресурсів полягає в тому, що держава втручається в процеси соціально-трудова сфери суспільства, забезпечує наявність соціально-трудова гарантій своїм громадянам у галузі зайнятості та працевлаштування шляхом правового регулювання ринку праці.

Державне регулювання процесів збереження суспільного здоров'я здійснюється з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності та довголітнього активного життя соціуму, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, запобігання й зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

Правове регулювання здобуття відповідного освітнього рівня регіональним соціумом полягає в забезпеченні права на його отримання та створення правових засад функціонування навчальних закладів.

Державне регулювання функціонування сфери культури здійснюється з метою сприяння консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, утвердження поваги в суспільстві до національних традицій і культурної спадщини, збагачення та розвиток культури і духовності українсько-го суспільства та ін.

Важливим чинником, який забезпечує розвиток усіх сфер соціального життя регіонального соціуму, є соціально-економічний. Система соціального захисту, що забезпечує достатній рівень життя регіональному соціуму, який відбивається в певній кількості і якості споживчих благ і послуг, реалізується через соціальні програми, які базуються на законодавчій базі, постановвах, положеннях та інших урядових рішеннях. Встановлені державні соціальні гарантії визначають міру відповідальності держави перед своїми громадянами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арато А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание, и направления для дальнейших исследований / А. Арато // Полис. – 1995. – № 3 – С. 15-20.
2. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / [В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова та ін.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.
3. Статистичний щорічник Донецької області за 2012 рік. – Донецьк: Держкомстат України, Головне управління статистики в Донецькій області, 2013. – 472 с.
4. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 № 2811-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>.
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/436-15>.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
8. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.
9. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
10. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 № 1533-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.
11. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
12. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
13. Міненко В.Л. Перспективи розвитку організаційно-правового забезпечення державного регулювання ринку праці та зайнятості населення в Україні // Держава та регіони : науково-виробничий журнал / гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». – Запоріжжя, 2010. – С. 189-193.
14. Москаленко В.Ф. Стан та формування нормативно-правової бази охорони здоров'я України (1992–1999 рр.) / В.Ф. Москаленко // Проблеми екології та медицини. – 2000. – № 1. – С. 3.
15. Орда О. Державне управління системою забезпечення населення України стаціонарною медичною допомогою: генезис, стан та перспективи розвитку / О. Орда, В. Долот, Я. Радиш // Вісник НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 135-144.
16. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
17. Вороненко Ю.В. Медичне право в системі права України: стан і перспективи розвитку / Ю.В. Вороненко, Я.Ф. Радиш // Укр. мед. часопис. – 2006. – № 5. – С. 5-10.
18. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua/laws/show/2801-12.
19. Постанова Кабінету міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
20. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
21. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
22. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» від 20.01.1998 № 65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF>.
23. МОН України Наказ «Щодо Положення про організацію наукової, науково технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації» від 01.06.2006 № 422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06>.
24. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23.11.2011 № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>.
25. Корж-Ікаєва Т.Г. Освітнє право України: питання становлення / Т.Г. Корж-Ікаєва // Митна справа. – 2011. – № 1(73) частина 2. – С. 451 – 455.
26. Босак О.В. Нормативно-правове регулювання системи професійної освіти / О.В. Босак, Н.Н. Рим // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 2(5). – С. 63-65.
27. Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
28. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми : моногр. / Н.П. Борецька. – Донецьк : Янтар, 2001. – 352 с.
29. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

УДК 331.1

Горленко В.Г.
аспірантХарківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАЦІВНИКА НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМТВА АПК

Обґрунтовано наявність сутнісних ознак сучасного освітнього потенціалу працівників та потребу діагностики та розвитку сучасного освітнього потенціалу працівників на прикладі підприємства АПК. Проведене дослідження дало змогу визначити сутнісні ознаки сучасного освітнього потенціалу працівника, та спробу його діагностики на основі кількісно-якісного аналізу ознак.

Ключові слова: трудовий потенціал, сучасний освітній потенціал, когнітивна економіка, ознаки освітнього потенціалу, експертний метод.

Горленко В.Г. ДИАГНОСТИКА УРОВНЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА РАБОТНИКА НА ПРИМЕРЕ ПРЕДПРИЯТИЯ АПК

Обоснованно наличие сущностных признаков современного образовательного потенциала работников и потребность диагностики и развития современного образовательного потенциала работников на примере предприятия АПК. Проведенное исследование позволило определить сущностные признаки современного образовательного потенциала работника, и попытку его диагностики на основе количественно-качественного анализа признаков.

Ключевые слова: трудовой потенциал, современный образовательный потенциал, когнитивная экономика, признаки образовательного потенциала, экспертный метод.

Gorlenko V.G. DIAGNOSIS OF THE LEVEL OF MODERN EDUCATIONAL POTENTIAL OF THE EMPLOYEE IN THE EXAMPLE OF AIC ENTERPRISE

Purpose of the article is to determine the nature of modern educational potential of the employee and the attempt to diagnose it on the example of the team of the enterprise from agro-industrial complex. The conducted research allowed to identify the essential features of modern educational potential of employee, and attempt to diagnose it on the basis of quantitative-qualitative analysis features.

Keywords: labor potential, modern educational potential, cognitive economy, attributes of the educational potential, expert method.

Постановка проблеми. Показником ефективності функціонування підприємства є стабільний рівень його конкурентоспроможності. У сучасних, швидко змінюваних умовах, конкурентоспроможність підприємства забезпечується професіоналізмом його працівників, а саме рівнем розвитку їх освітнього потенціалу, який удосконалюється.

Освітній потенціал також формує і конкурентоспроможність країни. Залежність темпів економічного зростання від освітнього потенціалу підтверджується численними дослідженнями. Так, за оцінками зарубіжних експертів, збільшення людського капіталу на один відсоток призводить до прискорення темпів зростання ВВП у розрахунку на одну людину на 1–3%, а збільшення навчання робочої сили на один рік може призвести до додаткового зростання ВВП на 3% [1, с. 135].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток освітнього потенціалу працівника є предметом дослідження багатьох вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних. Однак, в сучасних умовах становлення когнітивного суспільства, у межах якого формується когнітивна економіка, спостерігається збільшення вимог до якості освітнього потенціалу [2]. Наразі обсяг інформації у світі кожні п'ять років подвоюється, це ставить перед суспільством непрості завдання не тільки з обробки, передачі та зберігання цієї інформації, але і з її засвоєння та передавання [3, с. 17]. Тобто, нові умови існування змінюють якість сучасного освітнього потенціалу. Так, не зважаючи на дослідженість питання освітнього потенціалу залишається відкритим питання визначення його сутності та кількісно-якісного аналізу в сучасних умовах.

Постановка завдання. Головним завданням даного дослідження є визначення сутності сучасного освітнього потенціалу працівника та спроба його діагностики на прикладі колективу підприємства АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний освітній потенціал працівника – унікальні можливості, сформовані в результаті систематичного засвоєння знань, умінь і навичок, під впливом світогляду та пізнавальних інтересів, які можуть бути використані для вирішення якогось завдання або досягнення певної мети [4, с. 44–47].

Для визначення нагальності даного наукового дослідження розвитку сучасного освітнього потенціалу працівників в умовах формування когнітивного суспільства було проведено спеціальний аналіз думок провідних учених, які працюють над проблемами в даній предметній області менеджменту, і спеціалістів, що мають справу з управлінням персоналом.

Відомо, що вірогідність істинності оцінок групи експертів залежить від рівня знань окремих експертів і кількості членів експертної групи. В якості експертів виступили працівники, що мають безпосереднє відношення до об'єкта оцінювання: керівники вищої та середньої ланки й спеціалісти підприємств. Кількість експертів, які приймали участь у процесі експертної оцінки визначено і обґрунтовано за формулою Бернуллі [5, с. 219]:

$$m = \frac{t^2 \times r \times g}{M_g^2}, \quad (1)$$

де m – кількість експертів; t – довірчий коефіцієнт (2,63); r – частка елементів вибірки з наявністю заданої ознаки (частка більш кваліфікованих експертів) (0,9); g – частка елементів вибірки з відсутністю заданої ознаки (частка менш кваліфікованих експертів) (0,1); M_g – припустима помилка репрезентативності (0,25).

Таким чином, кількість експертів має складати:

$$m = \frac{2,63^2 \times 0,9 \times 0,1}{0,25^2} = 10 \text{ експертів.}$$

Тобто, мінімальна кількість експертів, що беруть участь у дослідженні складає 10 осіб. Форма опиту-

вання експертів – анкетування. Анкетування представляє собою метод збору інформації від респондента за допомогою анкети – упорядкованого за змістом і формою переліку питань. Це метод було обрано з метою уникнення конформізму, скорочення витрат часу та інших ресурсів.

У якості критерію упорядкування за рівень актуальності дослідження було обрано показник потужності колективної думки, який запропонував у своїх роботах В. Циба [6, с. 230] та коефіцієнт конкордації Кенделла [7, с. 69].

Показник потужності колективної думки передбачає формування певної експертної групи. До її складу в даному дослідженні були введені спеціалісти з різним статусом, а саме: працівники системи управління підприємства, вчені, які мають науковий ступінь кандидата і доктора наук – така ситуація, на думку автора є складною, та вирішується за допомогою оцінки рівня компетентності. Рівень компетентності респондентів враховувався через кількісну оцінку в балах їх статусу відповідно: працівники підприємства – 1 бал, кандидат наук – 3 бали, доктор наук – 10 балів [6].

Респондентам була запропонована анкета, яка містила питання представлені у табл. 2. Респонденти повинні дати відповідь «так» чи «ні».

Обчислення потужності колективної думки проводилось у декілька етапів: на першому етапі були виділені три масиви відповідей респондентів за статусом; на другому етапі з використанням формули (2) була визначена оцінка еталонної (максимально можливої) і фактичної потужностей колективної думки.

$$W = \sum_{i=1}^n y_i x_i, \quad (2)$$

де y_i – бали статусу респондента;
 x_i – кількість респондентів, які відповіли «так».

Результати оцінки еталонного значення потужності колективної думки подані в табл. 1.

Таблиця 1
Оцінка еталонного значення потужності колективної думки, бали

Склад респондентів за статусом	Ціна статусу, бали	Кількість респондентів	Максимальне значення потужності, балів
			$W = \sum_{i=1}^n y_i x_i$
д.е.н.	10	11	$W=10 \times 11 = 110$
к.е.н.	3	14	$W=3 \times 14 = 42$
УП	1	51	$W=1 \times 51 = 51$
Разом		74	203

де д.е.н. – доктор економічних наук, к.е.н – кандидат економічних наук, УП – працівники системи управління підприємства

Оцінки фактичної потужності колективної думки виділених підгруп експертів з кожного запитання анкети, подані в табл. 2.

На третьому етапі було визначено узагальнюючі оцінки актуальності напрямів дослідження розвитку освітнього потенціалу працівників в умовах форму-

Таблиця 2

Оцінка фактичної потужності колективної думки, балів

Питання	д.е.н.	к.е.н.	УП	Загальна потужність колективної думки
Чи вважаєте Ви доцільним спробу підвищення результативності процесу управління в організаціях за рахунок розвитку освітнього потенціалу працівника?	110	42	49	201
Чи знайомі Ви з визначенням поняття «освітній потенціал працівника»?	80	36	38	154
Чи вважаєте Ви що твердження: «можливість переходу на іншу посаду з мінімальними витратами, здатність швидко вирішувати нові завдання та здатність до самонавчання при необхідності» характеризує гнучкість освітнього потенціалу працівника?	90	39	44	173
Чи вважаєте Ви що твердження: «високий рівень інформованості, можливість брати відповідальність та бажання проявити ініціативу і незалежність від працівників колективу» характеризує автономність освітнього потенціалу працівника?	70	33	30	133
Чи вважаєте Ви що твердження: «визнання працівника колективом, висока здатність до самонавчання та залежність роботи колективу від знань працівника» характеризує унікальність освітнього потенціалу працівника?	60	21	32	113
Чи вважаєте Ви що твердження: «визнання працівника керівництвом, постійне звертання до нього з метою вирішення завдань та визнання самим працівником своєї корисності» характеризує корисність освітнього потенціалу працівника?	80	30	34	144
Чи вважаєте Ви безперервне навчання головною умовою розвитку освітнього потенціалу?	110	33	38	181
Чи вважаєте Ви доцільним наступне твердження: «удосконалення освітнього потенціалу працівника можливе за рахунок капіталізації нових та існуючих знань працівників колективу: розподілу серед працівниками колективу – обміном між працівниками – та споживанням працівниками»?	90	33	38	161
Чи вважаєте ви доцільним вимірювання якості споживання знань за рахунок зростання результативності праці в колективі?	100	33	44	177
Чи вважаєте Ви справедливим твердження: «високий рівень гнучкості, автономності, унікальності та корисності освітнього потенціалу працівника підвищується рівень його конкурентоспроможності»?	100	42	49	192
Чи вважаєте Ви справедливим твердження «за рахунок підвищення рівня гнучкості, автономності, унікальності та корисності освітнього потенціалу працівників підвищується якість зайнятості, тим самим якість рівня економічно активного населення і як результат якість життя у країні»?	100	33	43	176

вання когнітивного суспільства (як співвідношення еталонної та фактичної потужності колективної думки, %), які відображено у табл. 3.

Дослідження співвідношення потужностей колективної думки у таблиці 3 дає можливість отримати наступні результати. Майже всі респонденти вважають доцільним спробу підвищення результативності процесу управління в організаціях за рахунок розвитку освітнього потенціалу працівника, що характеризує високий рівень актуальності питання розвитку освітнього потенціалу працівника.

Досить висока частка респондентів (76%) підтвердили, що знайомі з поняттям «освітній потенціал працівника», враховуючи це, можна стверджувати, що незважаючи на популярність поняття з його визначенням знайомі не всі.

Оцінку 85% отримало визначення сутності такої ознаки освітнього потенціалу як гнучкість, 66% – автономність, 56% – унікальність та 71% корисність. Тобто більшість респондентів згодні з представленим змістом ознак освітнього потенціалу.

Значний відсоток респондентів (89%) визначили безперервне навчання головною умовою розвитку освітнього потенціалу, що свідчить про актуальність концепції розвитку освітнього потенціалу визначену в дослідженні [8, с. 42–46].

Більшість респондентів (79%) підтвердили сутність удосконалення освітнього потенціалу працівника, що можливе за рахунок капіталізації нових та існуючих знань працівників колективу: розподілу серед працівниками колективу – обміном між працівниками – та споживанням працівниками.

Серед респондентів, що приймали участь у дослідженні, 87% вважають доцільним вимірювання якості споживання знань за рахунок зростання результативності праці в колективі. Це дає змогу визначення рівня споживання знань у колективі.

Оцінку 94% отримало твердження високий рівень

гнучкості, автономності, унікальності та корисності освітнього потенціалу працівника підвищується рівень його конкурентоспроможності. Це дає змогу сформулювати кінцевий показник розвитку освітнього потенціалу працівника за рахунок удосконалення його ознак.

Досить високий процент (87%) отримало твердження, що за рахунок підвищення рівня гнучкості, автономності, унікальності та корисності освітнього потенціалу працівників підвищується якість зайнятості, тим самим якість рівня економічно активного населення і як результат якість життя в країні.

Результати реалізації експертного методу представлені на рис. 1.

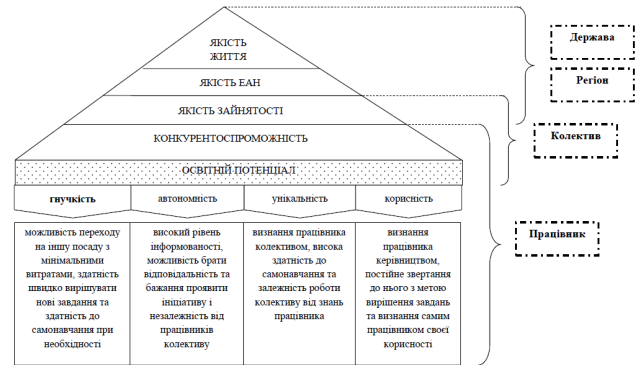

Рис. 1. Структура підвищення якості життя за рахунок розвитку освітнього потенціалу працівника в умовах формування когнітивного суспільства

Отримані результати доводять актуальність подальших досліджень розвитку освітнього потенціалу працівників з метою подальшого впровадження в практику відповідних механізмів на вітчизняних

Таблиця 3

Співвідношення потужностей колективної думки експертів

Питання	ФП	МП	С
Чи вважаєте Ви доцільним спробу підвищення результативності процесу управління в організаціях за рахунок розвитку освітнього потенціалу працівника?	201	203	99%
Чи знайомі Ви з визначенням поняття «освітній потенціал працівника»?	154	203	76%
Чи вважаєте Ви що твердження: «можливість переходу на іншу посаду з мінімальними витратами, здатність швидко вирішувати нові завдання та здатність до самонавчання при необхідності» характеризує гнучкість освітнього потенціалу працівника?	173	203	85%
Чи вважаєте Ви що твердження: «високий рівень інформованості, можливість брати відповідальність та безпека проявити ініціативу і незалежність від працівників колективу» характеризує автономність освітнього потенціалу працівника?	133	203	66%
Чи вважаєте Ви що твердження: «визнання працівника колективом, висока здатність до самонавчання та залежність роботи колективу від знань працівника» характеризує унікальність освітнього потенціалу працівника?	113	203	56%
Чи вважаєте Ви що твердження: «визнання працівника керівництвом, постійне звертання до нього з метою вирішення завдань та визнання самим працівником своєї корисності» характеризує корисність освітнього потенціалу працівника?	144	203	71%
Чи вважаєте Ви безперервне навчання головною умовою розвитку освітнього потенціалу?	181	203	89%
Чи вважаєте Ви доцільним наступне твердження: «удосконалення освітнього потенціалу працівника можливе за рахунок капіталізації нових та існуючих знань працівників колективу: розподілу серед працівниками колективу – обміном між працівниками – та споживанням працівниками»?	161	203	79,3
Чи вважаєте ви доцільним вимірювання якості споживання знань за рахунок зростання результативності праці в колективі?	177	203	87%
Чи вважаєте Ви справедливим твердження: «високий рівень гнучкості, автономності, унікальності та корисності освітнього потенціалу працівника підвищується рівень його конкурентоспроможності»?	192	203	94%
Чи вважаєте Ви справедливим твердження «за рахунок підвищення рівня гнучкості, автономності, унікальності та корисності освітнього потенціалу працівників підвищується якість зайнятості, тим самим якість рівня економічно активного населення і як результат якість життя в країні»?	176	203	87%

де ФП – фактична потужність, МП – максимальна потужність, С – співвідношення

підприємствах для підвищення результативності їх роботи.

Наступним етапом дослідження є визначення узгодженості думок експертів щодо ознак освітнього потенціалу працівника, за допомогою коефіцієнта конкордації Кендалла.

З цією метою було запропоноване питання: Визначте дві найбільш головні ознаки освітнього потенціалу працівника: гнучкість, автономність, унікальність, корисність? При цьому обраним двом характеристикам було присвоєно коефіцієнт «1», а двом, які залишились – «0».

Формула коефіцієнта конкордації Кендалла розраховується за формулою:

$$W = \frac{12S}{(n^2 \times (m^2 - m))},$$

де m – кількість експертів у групі,

n – кількість факторів,

S – сума квадратів різниці рангів (відхилення від середнього значення).

Коефіцієнт конкордації змінюється в діапазоні $0 < W < 1$, причому 0 відповідає неузгодженості, а 1 відповідає абсолютній узгодженості. Якщо значення коефіцієнта конкордації перевищує 0,40–0,50, то якість оцінки вважається задовільною, якщо він знаходиться в діапазоні 0,70–0,80 та вище – висока ступінь узгодженості.

Респонденти були розподілені на представників науки: 10 докторів наук та 10 кандидатів наук, та представників практики – 20 спеціалістів з управління персоналу на вітчизняних підприємствах. Підраховано загальні ранги за ознаками освітнього потенціалу та виконано розрахунки представлені у табл. 4.

Таблиця 4

Розрахунок коефіцієнта конкордації

Ознака	Представники науки	Представники практики	Сума рангів	Відхилення від середнього	Квадрат відхилення
Гнучкість	1	1	2	-3	9
Автономність	4	4	8	3	9
Унікальність	2	3	5	0	0
Корисність	3	2	5	0	0
Сума			20		18

Враховуючи дані з табл. 1 переходимо до розрахунку коефіцієнта конкордації:

$$W = (12 \cdot 18) / (4 \cdot (64 - 4)) = 216 / 240 = 0,9.$$

Враховуючи нормативне значення коефіцієнта конкордації, можна зробити висновок, що думки респондентів узгоджені.

Тобто, наукове дослідження розвитку сучасного освітнього потенціалу працівників в умовах формування когнітивного суспільства, яке було проведено шляхом спеціального аналізу думок провідних учених, які працюють над проблемами в даній предметній області менеджменту, і спеціалістів, що мають справу з управлінням персоналом, дає змогу стверджувати, що ознаками освітнього потенціалу працівника є гнучкість, автономність, унікальність та корисність, головною серед них є гнучкість. Результатом розвитку освітнього потенціалу працівника є підвищення його конкурентоспроможності і як результат якості життя. Ці результати стали основою для подальших досліджень з метою визначення рів-

ня освітнього потенціалу працівників, та резервів його розвитку.

Результат діагностики рівня сучасного освітнього потенціалу представлена на рис. 2.

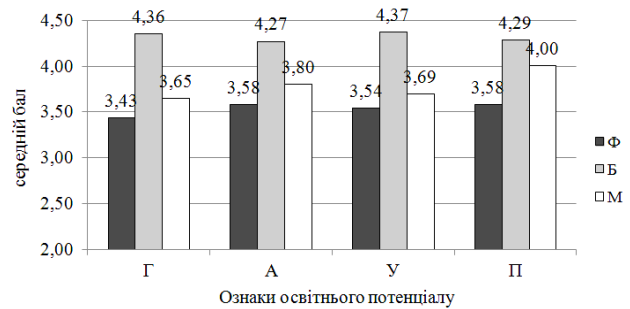

Рис. 2. Результати діагностики рівня сучасного освітнього потенціалу працівників підприємства АПК (Ф – фактично, Б – бажано, М – можливо)

Так діагностика рівня сучасного освітнього потенціалу була проведена на базі підприємства аграрно-промислового комплексу, яке має філіали по всій території України. У анкетуванні взяли участь 75 працівників підприємства середнього рівня управління, серед них: 14 жінок та 61 чоловіків.

Висновки з проведеного дослідження. Діагностика рівня сучасного освітнього потенціалу працівників на прикладі працівників підприємства АПК дає змогу стверджувати про підтвердження актуальності дослідження даної проблеми. Оскільки за результатами дослідження всі працівники, що приймали участь в анкетуванні мають низький рівень розвитку освітнього потенціалу, але всі бажають підвищення його рівня. Це стане підґрунтям для проведення наступних досліджень цієї проблеми з метою визначення факторів впливу та каталізаторів розвитку освітнього потенціалу працівників вітчизняних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Гвоздева Е. С., Штерцер Т. А. Человеческий капитал как фактор развития России // ЭКО.– 2007.– № 7. – С. 134-138.
- Доронина М. С., Горленко В. Г. Становление когнитивного общества в Украине (проблемы и перспективы) // Электронное научно-практическое издание «Экономика и социум». Выпуск № 4 (9) (ноябрь – декабрь 2013 год). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.iupr.ru/>.
- Лайчук О. В. Формирование интеллектуально-информационного сектора экономики и оценка его потенциала: [монография] / О. В. Лайчук, Л. А. Николаева. – Владивосток : Изд-во ВГУЭС, 2007. – 129 с.
- Горленко В. Г. Діалектичний метод дослідження процесу розвитку освітнього потенціалу працівника // Удосконалення механізмів регулювання фінансової системи : XXVII Міжнародна науково-практична конференція, (м. Київ, 8-9 листопада 2013 р.). У 2-х частинах. – К.: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2013. – Ч. 2. – 112 с.
- Тельнов А. С. Управление качеством работы на промышленном предприятии: [монография] / А. С. Тельнов. – Хмельницкий : ХНУ, 2005. – 290 с.
- Циба В. Т. Математичні основи соціологічних досліджень: кваліметричний підхід. – К.: МАУП. 2002. – 248 с.
- Гинзбург А. И. Статистика. – СПб. : Питер, 2009. – 128 с.
- Горленко В. Г. Развитие образовательного потенциала в координатах когнитивной экономики // Социально-экономические реформы в контексте глобализации та евроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Львів, 31 січня 2014 року) / громадська організація «Львівська економічна функція». У 3-х частинах. – Львів : ЛЕФ, 2014. – Ч. 3. – 112 с.

УДК 364.013:314.44

Шевчук Л.Т.*доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків
Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій***Федоришина Л.М.***кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту
Університету економіки і підприємництва*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ХРОНІЧНУ НЕІНФЕКЦІЙНУ ЗАХВОРЮВАНІСТЬ ЙОГО ЧЛЕНІВ

У статті привертається увага до питань фінансових можливостей забезпечення членами домогосподарств України власного здоров'я і попередження хронічних захворювань. Аналізуються особливості ускладнення соціально-економічного стану домогосподарств в умовах суспільно-політичної та соціально-економічної нестабільності в сучасному світі. Окреслюються соціально-економічні проблеми і можливості попередження хронічної захворюваності та боротьби з нею загалом. Акцентовується увага на необхідності розробки і впровадження нової державної економічної політики підтримки домогосподарств в умовах нестабільності на політичній арені з метою попередження хронічної захворюваності та поліпшення здоров'я загалом.

Ключові слова: здоров'я, хронічна захворюваність, фінансування, модель, проблема, політика.

Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М. ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЛОЖЕНИЯ ДОМОХОЗЯЙСТВ НА ХРОНИЧЕСКУЮ НЕИНФЕКЦИОННУЮ ЗАБОЛЕВАЕМОСТЬ ЕГО ЧЛЕНОВ

В статье привлекается внимание к вопросам финансовых возможностей обеспечения членами домохозяйств Украины собственного здоровья и предупреждения хронических заболеваний. Анализируются особенности осложнения социально-экономического состояния домохозяйств в условиях общественно-политической и социально-экономической нестабильности в современном мире. Определяются социально-экономические проблемы и возможности предупреждения хронической заболеваемости и борьбы с ней в целом. Акцентируется внимание на необходимости разработки и внедрения новой государственной экономической политики поддержки домохозяйств в условиях нестабильности на политической арене с целью предупреждения хронической заболеваемости и улучшения здоровья в целом.

Ключевые слова: здоровье, хроническая заболеваемость, финансирование, модель, проблема, политика.

Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF HOUSEHOLDS IN CHRONIC NONCOMMUNICABLE INCIDENCE OF ITS MEMBERS

The article drawn attention to the financial capacity of members of households Ukraine to ensure their health and prevent chronic diseases. The features complication socio-economic status of households in terms of socio-political and socio-economic instability in the world. Outlines the socio-economic problems and the possibility of chronic disease prevention and combat in general. Attention is focused on the need to develop and implement new state policy support households in terms of instability in the political arena to prevent chronic disease and improve health in general.

Keywords: health, chronic disease, funding model, problem of policy.

Постановка проблеми. Дослідження виникнення, протікання і можливостей лікування хронічних неінфекційних захворювань (ХНІЗ) є в наш час надзвичайно важливим і актуальним завданням, оскільки вони зумовлюють величину показників смертності населення, знижують продуктивність праці, поглиблюють демографічну кризу. Дослідники зазначають, що ХНІЗ спричиняють глобальні соціально-економічні втрати населення багатьох країн світу, включаючи й Україну. Саме вони на 82,8% визначають рівень загальної смертності всього населення нашої країни і на 62,4% – смертність населення працездатного віку [6]. Разом з тим, можливості пом'якшення протікання ХНІЗ, полегшення стану хворих, поліпшення їх самопочуття залежить від соціально-економічного стану домогосподарств. Вивчення їх стану в сучасній Україні дозволяє обґрунтувати ряд заходів, прийнятних для населення і для держави, з метою поліпшення здоров'я населення і попередження ХНІЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки, на зламі ХХ і ХХІ ст. системи охорони здоров'я практично усіх країн світу [8], у тому числі й України зіткнулися з проблемою збільшення кількості хронічних захворювань, Світовий банк підготував низку досліджень у рамках програми «Здоров'я та Демографія», основною метою якої є зрозуміти:

«Яким чином можливо покращити ефективність діяльності уряду та основних зацікавлених сторін на національному та регіональному рівнях щодо покращення показників здоров'я дорослого населення і зменшення демографічного спаду в Україні у середньостроковій та довгостроковій перспективі?» [3]. Серед таких досліджень слід відзначити наступні роботи: «Трагедія, якої можна уникнути: подолання кризи здоров'я в Україні. Досвід Європи» (2006), «Розповсюдженість та визначні фактори паління і вживання алкоголю та наркотичних речовин в Україні» (2007), «Багатосекторне співробітництво на місцевому рівні: попередження ранньої смертності серед населення працездатного віку в Україні» (2008), «Основні причини високого рівня смертності в Україні» (2009). Особливістю цих робіт є те, що всі вони в тій чи іншій мірі зачіпають питання, присвячені профілактиці хронічних хвороб за допомогою реалізації цільових програм. Вони дозволили краще зрозуміти соціально-економічні фактори стану здоров'я населення, фактори ризику, звернення за медичною допомогою, особливо у випадку деяких хронічних захворювань [3].

У згаданих роботах зроблено спроби дати відповідь на наступні основні питання:

– Що є визначними факторами поганого стану здоров'я дорослого населення, і які соціально-еконо-

мічні фактори визначають відмінності у показниках стану здоров'я?

– Яким є рівень усвідомлення населенням наявності хронічних захворювань і впливу нездорового способу життя на здоров'я?

– Яким чином використовуються медичні послуги у випадку наявності певних хронічних захворювань? [3].

Але, відповіді на запитання «Як впливає соціально-економічний стан домогосподарств на хронічну неінфекційну захворюваність його членів?» у згаданих роботах немає. Це питання залишилося недостатньо висвітленим і в працях ряду вчених (Г. Баторшина [5], І. Горбась [6], Ю. Комаров [1], В. Куценко, Е. Лібанова, М. Лутай [6], А. Лисенко [6], О. Любінець [5], О. Мойсєнко [6], О. Ніжинська [5], У. Садова, І. Шевчук), які займаються вивченням проблематики, пов'язаної із здоров'ям населення.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості впливу соціально-економічного стану домогосподарств на хронічну неінфекційну захворюваність його членів та окреслити заходи, необхідні для поліпшення ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначається в дослідженні «Основні причини високого рівня смертності в Україні» (2009), серед українського населення спостерігається високий ризик смертності у ранньому віці – майже половина дорослого населення, переважно молодь, страждає від одного чи декількох хронічних захворювань. Понад 25% дорослого населення України віком від 18 до 65 років мають хронічне захворювання або стан, понад 7% мають декілька (3 чи більше) хронічних захворювань чи стани [3]. Наведені дані засвідчують, що хворі на ХНІЗ є, практично в кожному домогосподарстві. Загальна характеристика домогосподарств за величиною наводиться в табл. 1.

Як бачимо, зростає частка домогосподарств без дітей (із 56,4% у 2000 році до 62,1% у 2011-2013 рр.), а ті, що мають дітей у своєму складі, виховують переважно одну дитину.

Загальновідомо, що дослідження окресленої нами проблеми вимагає добротної статистичної бази. Але, на жаль, на сьогоднішній день така статистична база відсутня. Про це неодноразово наголошувалося в ряді публікацій. Зокрема, у публікації [6] підкреслюється, що «статистичні дані не відповідають реальним показникам захворюваності населення». Аналогічне можна сказати і про соціально-економічний стан домогосподарств. Не випадково, окремі вчені, окрес-

люючи цю проблему, наголошують на необхідності створення постійно діючої інформаційної системи моніторингу чинників ризику і прогресування ХНІЗ, що, на їх думку, дасть можливість:

– оцінювати показники здоров'я населення (за захворюваність, тимчасову непрацездатність, інвалідність, смертність);

– аналізувати поширеність поведінкових та біологічних факторів ризику серед різних контингентів;

– контролювати рівень обізнаності населення в галузі профілактики;

– прогнозувати захворюваність і смертність від основних ХНІЗ [6].

Створення такої системи започатковане Державною службою статистики України. На жаль, статистична база, яка збирається цією Службою в наш час, є фрагментарною і недосконалою. Адже, в її основі – самооцінка населенням ряду фактів і явищ. А будь-яка самооцінка містить ряд елементів суб'єктивізму. Тим не менше, за відсутності надійнішої бази ми скористаємося саме такими обстеженнями Державної служби статистики України. З огляду на мету статті, великий інтерес викликає доповідь «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги в 2013 році» [7], яка базується на даних, отриманих у результаті опитування осіб, що входять до складу 10,6 тис. домогосподарств, котрі брали участь у вибірковому обстеженні умов їхнього життя.

Підсумки дослідження засвідчили, що кожна друга особа (у 2012 р. – 49%) оцінювала стан свого здоров'я як «добрий». Найвища частка таких осіб (79-76%) була серед підлітків, чоловіків у віці 18-29 років, дітей до 14 років (за оцінкою батьків) та жінок у віці 18-29 років. Добрий стан свого здоров'я серед населення в працездатному віці зазначили 62% чоловіків та 56% жінок (у 2012 р. – відповідно 59% та 55%). Серед населення старше працездатного віку добре себе почували, як і в 2012 р., 12% чоловіків і 8% жінок.

«Задовільним» вважали свій стан здоров'я 40% осіб: серед дорослих осіб повідомили, що мають такий стан здоров'я 45%, серед дітей у віці до 14 років – 21%, а серед підлітків у віці до 18 років – 20%.

Оцінили стан свого здоров'я як «поганий», як і в 2012 р., 9% осіб. Найбільша частка населення, яке погано себе почувало, спостерігалася серед осіб непрацездатного віку: 25% чоловіків і 29% жінок (більше на 0,4 та 0,8 в.п. відповідно ніж 2012 р.) [7].

У країнах Європейського Союзу оцінили стан свого здоров'я як «добрий» 68,3% осіб у віці 16 ро-

Таблиця 1

Характеристика домогосподарств України

	2000	2010	2011	2012	2013
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,76	2,59	2,59	2,58	2,58
Розподіл домогосподарств за кількістю осіб в їх складі	відсотків				
одна особа	20,9	23,5	23,6	22,4	22,6
дві особи	27,6	28,3	28,0	29,9	29,1
три особи	22,0	25,4	25,6	25,0	26,7
чотири особи і більше	29,5	22,8	22,8	22,7	21,6
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років (%)	43,6	37,8	37,9	37,9	37,9
Частка домогосподарств без дітей (%)	56,4	62,2	62,1	62,1	62,1
Розподіл домогосподарств із дітьми (%) за кількістю дітей в їх складі					
одна дитина	61,0	73,5	74,9	75,7	75,2
дві дитини	33,3	23,5	22,6	21,5	22,5
три дитини і більше	5,7	3,0	2,5	2,8	2,3

Джерело: дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

ків і старшому, 21,8% повідомили, що мають задовільний стан здоров'я, а майже десята частина (9,9%) оцінила стан свого здоров'я як «поганий». В Україні таких осіб 45%, 44,1% та 10,9% відповідно (табл. 2).

Варто також відзначити, що серед наведених країн Україна знаходиться на третьому місці за часткою населення у віці 16 років і старше, яке має хронічні захворювання або проблеми зі здоров'ям, зокрема 40,1%, вищою вона є лише у Фінляндії (46,7%) та Естонії (43,7%).

Якщо аналізувати в розрізі регіонів України, то найбільша частка населення, яке оцінило стан свого здоров'я як «добрий», спостерігалась у Чернівецькій, Рівненській, Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Волинській, Одеській, Кіровоградській областях, м. Севастополі, у Херсонській та Житомирській областях (68–55%), а найнижча – у Луганській, Чернігівській, Сумській, Донецькій, Черкаській та Харківській областях (45–31%).

Таблиця 2
Розподіл населення країн ЄС у віці 16 років і старшому за самооцінку стану здоров'я

	Частка населення у віці 16 років і старше, яке оцінило стан свого здоров'я як			
	добрий	задовільний	поганий	має хронічні захворювання або проблеми зі здоров'ям
ЄС	68,3	21,8	9,9	31,5
Бельгія	74,3	16,8	8,9	24,4
Болгарія	66,6	21,5	11,9	18,6
Чеська Республіка	60,4	26,8	12,8	30,0
Данія	70,8	21,6	7,7	28,9
Німеччина	65,3	26,0	8,5	37,0
Естонія	52,4	31,4	16,3	43,7
Греція	74,8	15,8	9,3	23,8
Іспанія	74,3	17,6	8,1	26,2
Франція	68,1	23,4	8,5	36,6
Італія	68,4	19,2	12,4	24,5
Кіпр	77,1	16,1	6,7	32,6
Латвія	47,6	37,5	14,9	35,2
Литва	44,3	35,1	20,6	29,6
Люксембург	73,8	18,9	7,4	20,2
Угорщина	57,6	26,4	16,1	36,0
Мальта	73,7	23,0	3,4	28,9
Нідерланди	75,6	18,6	5,8	34,6
Австрія	70,0	21,0	9,0	33,1
Польща	57,7	27,6	14,7	34,5
Португалія	48,1	33,8	18,2	37,1
Румунія	70,3	20,2	9,6	19,8
Словенія	63,1	24,4	12,4	35,3
Словакія	65,6	21,7	12,6	29,8
Фінляндія	67,1	26,1	6,7	46,7
Швеція	81,1	14,7	4,3	34,0
Сполучене Королівство	74,7	17,1	8,2	32,9
Україна	45,0	44,1	10,9	40,1

Джерело: [7]

Із загальної кількості опитаних осіб 35%, як і в 2012 р., мали хронічні захворювання або проблеми зі здоров'ям. Найбільш поширеними були гіпертонія та серцеві захворювання – про наявність однієї з цих хвороб повідомили відповідно 40% та 27% осіб, які мають хронічні захворювання. Серед осіб, які мають проблеми зі здоров'ям, 14% хворіють на артроз або артрит (у т.ч. ревматоїдний), 11% хворіють на остеохондроз, 8% – мають хронічний гепатит, жовчокам'яну хворобу, холецистит, холангіт, цироз печінки, по 7% мають захворювання з груп хронічного бронхіту, емфіземи легенів та страждають від мігрені або частого головного болю, 5% – мають виразку шлунка або 12-палої кишки. Серед мешканців міст, які мають хронічні захворювання або проблеми зі здоров'ям, більш поширені, порівняно із сільським населенням, артроз, артрит (у т.ч. ревматоїдний), остеохондроз, хронічний гепатит, жовчокам'яна хвороба, холецистит, холангіт, цироз печінки, бронхо-легеневі захворювання, хвороби органів травлення, алергія (за винятком алергічної астми), діабет, інсульт, злоякісні пухлини (включаючи лейкемію і лімфому), остеопороз, хронічна тривога або депресія та алергічна астма.

Негативними довгостроковими наслідками 43% осіб, які перенесли захворювання, зазначили наступні: 14% осіб відчули вплив на повсякденну працездатність, 29% – на життєву активність, тобто можливість займатися фізичною працею, відвідувати культурні заклади, вести активний спосіб життя. За даними опитування, негативний вплив перенесених захворювань на повсякденну працездатність більш поширений серед сільського населення порівняно з міським.

Загалом можна сказати, що хронічні захворювання розповсюджені серед населення по всій Україні, вони не обмежуються одним чи кількома регіонами. Проте в [3] зазначається, що:

– Розповсюдженість захворювань найвища на заході (40%), інтенсивність їх навпаки (за даними по декільком хронічним станам) найвища на сході. Навіть при низьких показниках захворюваності (наприклад, на півдні), приблизно чверть дорослого населення має хронічні захворювання.

– Від хронічних захворювань страждає більше жінок. Це пояснюється тим, що українські жінки живуть довше за чоловіків, серед яких спостерігається високий рівень передчасної смертності. Незважаючи на те, що жінки живуть довше, вони проводять багато років або більшу частину життя в стані поганого здоров'я.

– Все більша кількість молодого повнолітнього населення має хронічні захворювання. Кожен третій респондент на сході до 40 років чи молодше страждає від гіпертонії, на заході відсоток гіпертоніків молодше 40 років становить 47,5%. Кожен п'ятий віком від 18 до 25 років в Україні має гіпертонію в порівнянні із 8, 75% у Румунії.

– Захворюваність не залежить від матеріального стану – від хронічних захворювань страждають і багаті, і бідні. Розповсюдженість гіпертонії найвища серед жінок у двох нижніх квінтілях матеріального стану. Це викликає ризик появи додаткових витрат, оскільки лікування хронічних хвороб потребує багато грошей та коштовних ліків, за які платять пацієнти. Хоча, звичайно лікування захворюваності в більшій мірі доступне тим хворим, що мають гарне матеріальне становище.

Майже в усіх (98%) домогосподарствах хто-небудь із членів протягом останніх 12 місяців потре-

бував медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя. Кожне п'яте таке домогосподарство повідомило про випадки неможливості задовольнити такі потреби.

Основною причиною недоступності окремих видів медичної допомоги переважна більшість домогосподарств, як і в опитуванні 2012 року, вказала занадто високу вартість ліків, медичних товарів, послуг охорони здоров'я. Так, кількість домогосподарств, у яких хто-небудь із членів при потребі не зміг через високу вартість придбати ліки складає 93,6%, придбати медичне приладдя – 94,5%, відвідати лікаря – 74,6%, відвідати стоматолога – 98,6%, зробити протезування – 98,7%, провести медичні обстеження – 88,5%, отримати лікувальні процедури – 96,2%, отримати лікування в стаціонарі – 94,0%.

У 17% загальної кількості домогосподарств були особи, які повідомили про випадки неможливості придбання необхідних, але занадто дорогих ліків.

Залишаються проблеми з доступністю послуг лікарів. У 53% домогосподарств, в яких хто-небудь із членів при потребі не отримав медичну допомогу (11% усіх домогосподарств), хворі не мали можливості відвідати лікаря (у сільській місцевості таких домогосподарств було 61%). У 75% таких випадків опитувані пояснили це високою вартістю послуг, у 14% – відсутністю медичного спеціаліста потрібного профілю (у сільській місцевості – 21%) та 11% – занадто довгою чергою.

Переважає більшість домогосподарств (89–99%), які при потребі в проведенні медичних обстежень, придбанні медичного приладдя, отриманні лікувальних процедур, у відвідуванні стоматолога та протезуванні змушені були відмовитися від цих видів медичної допомоги, зазначили причиною відмови їх високу вартість.

Половина домогосподарств, члени яких потребували, але не отримали медичної допомоги, повідомили про випадки недоступності для хворих членів родини необхідного лікування в стаціонарних лікувальних установах. Така ситуація склалася в 11% домогосподарств країни. Майже усі такі домогосподарства (94%) вказали, що вимушена відмова від належного лікування викликана занадто високою його вартістю. Одночасно серед осіб, які перебували на стаціонарному лікуванні 94% брали з собою до лікарні медикаменти, 82% – їжу, 67% – постільну білизну. Частка осіб, які не брали нічого з перерахованого, склала 3%.

Таким чином, фінансовий стан домогосподарств прямо впливає на можливість лікування та отримання кваліфікованої медичної допомоги: занадто висока вартість медичних послуг і ліків робить їх просто недоступними для більшості досліджених домогосподарств.

Варто зазначити, що появу хронічних захворювань також провокує той спосіб життя, якого дотримується населення. Згубні звички формують сприятливі умови для їх появи. Як зазначає Комаров Ю.В., серед причин смерті, які призводять до зменшення тривалості життя населення, перше місце посідають ті, що визначені умовами життя і поведінковими факторами ризику. Смертності від них в 50–70% випадків можна запобігти. На другій сходинці розташовані причини смерті, для ліквідації яких необхідно покращити доступність і якість медичної допомоги. У цілому причини смерті, яким можна запобігти, становлять 40%, а в працездатному віці їх частка сягає 70% [1].

Дійсно, нездоровий спосіб життя (паління, зловживання алкоголем, погане харчування та від-

сутність фізичного навантаження), особливо серед молодих чоловіків, підвищує ризик хронічного захворювання в майбутньому. Підставою для таких прогнозів є наступні факти:

- 36% населення України зараз палить, 31% з них палить щоденно. Понад 58% чоловіків та 7% жінок палять зараз, з них приблизно 52% чоловіків та 12% жінок палять щоденно. Це перевищує середні дані ВОЗ для Європи – 28,6% для населення віком 18 років і більше.

- 20% українців надмірно вживають або зловживають алкоголем (кількість разів вживання алкоголю перевищує 5 порцій протягом одного чи більше днів за останній місяць). Понад 80% тих, хто надмірно вживає або зловживає алкоголем – чоловіки, кількість яких складає третину дорослого чоловічого населення.

- Приблизно 10% українців ведуть малорухомий спосіб життя, 6,3% мають нестачу фізичної активності на тиждень. Досить дивними є великі показники малорухомого способу життя у віковій групі 18–29 років. Відповідний відсоток у цій групі становить 10,9%, що є найбільшим серед інших країн. Наприклад, у Чеській Республіці показник у тій самій групі дорівнює 3,7%, в Угорщині – 7,1%, але все-таки нижче, ніж в Україні. Жінки більш схильні до малорухомого способу життя, ніж чоловіки. Малорухомий спосіб життя домінує серед мешканців міст і збільшується в залежності від матеріальної забезпеченості [3].

Це, безперечно, вимагає розробки певних програм по боротьбі із зростаючою захворюваністю населення та, головне, її профілактикою. Наукові дослідження в галузі профілактики серцево-судинних та інших хронічних захворювань переконливо довели високу ефективність програм боротьби з цими хворобами. Яскравим прикладом є проект «Північна Карелія» у Фінляндії: зниження на 82% смертності від ішемічної хвороби серця серед чоловічого населення працездатного віку протягом 30 років значною мірою обумовлено зменшенням рівня трьох факторів ризику: високого артеріального тиску, високого вмісту холестерину і паління. За той же період спостереження смертність від раку легень зменшилася на 60% [8]. Тобто, цей досвід слід переймати і Україні: або уряд має достатньо фінансувати відповідні програми з профілактики захворюваності, або слід забезпечити такий рівень життя населення, щоб кожній людині стали доступними якісні медичні послуги та ліки. Адже найбільшою соціально-економічною вигодою, зростання не тільки тривалості життя, а кількості років саме здорового життя і продуктивності працюючого населення можна досягти, лише вкладаючи ресурси в профілактику захворювань і програми зміцнення здоров'я.

Проте, як зазначається в [6], профілактика в нашій країні є по суті лише декларацією, що підтверджується відсутністю єдиної структури, яка б управляла профілактичною роботою. Такою структурою міг би бути відділ профілактики хронічних неінфекційних захворювань у Міністерстві охорони здоров'я, який розвивав би політику профілактики ХНІЗ та координував би діяльність з її реалізації в регіонах. Партнерство між міністерствами, недержавними і громадськими організаціями, науково-дослідними установами і професійними науковими товариствами за активної участі самого населення дозволило б об'єднати ресурси для проведення спільної профілактичної роботи і впливати на поведінку населення через різні сектори суспільства.

Погоджуємось із думкою [3], що зниження захворюваності можливе шляхом здійснення, з одного боку, стратегій, що заохочують здоровий спосіб життя і створюють сприятливе для здоров'я середовище, на рівні всього населення, а з другого боку стратегій, спрямованих на зниження ступеня ризику за рахунок профілактичних заходів на індивідуальному рівні, для категорій підвищеного ризику. Тобто, будь-яка профілактична програма повинна включати комплекси популяційних (нешкідливих і дешевих) та індивідуальних (з максимальною користю в конкретних випадках) профілактичних заходів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для запобігання та зниження ХНІЗ і їх негативного впливу на існуючу демографічну ситуацію в країні необхідно вирішити цілий комплекс завдань:

– пропагувати ведення здорового способу життя населенням, залучивши до цього відомих особистостей із сфери мистецтва, спорту, культури, адже здоровий спосіб життя населення в 5 разів ефективніший, ніж лікувально-діагностична діяльність галузі охорони здоров'я, пов'язана із збереженням та зміцненням здоров'я населення. Для цього, на нашу думку, слід активно сприяти відкриттю спортивних комплексів у регіонах, залученню молоді до занять спортом, зробити відвідування спорткомплексів доступним для різних верств населення, розробивши певну систему заохочень для підприємців-власників комплексів. Крім того, вважаємо, що на вимогу ЗУ «Про рекламу» [4] слід забезпечити виконання заборони рекламувати алкогольні напої, знаки для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються алкогольні напої, на радіо та телебаченні з 6 до 23 години; а також заборонити спонсорвання теле-, радіопередач, театральних-концертних, спортивних та інших заходів з використанням знаків для товарів та послуг, під якими випускаються алкогольні напої;

– забезпечити високу якість життя населення країни, що дасть змогу на індивідуальному рівні запобігати захворюваності та вести щоденну профілактику. Для цього вважаємо за необхідне розробити і впровадити нову державну економічну політику підтримки домогосподарств в умовах нестабільності на політичній арені з метою поперед-

ження хронічної захворюваності та поліпшення здоров'я загалом;

– створити національну (регіональні) інформаційну базу (оцінка рівня захворюваності, смертності, факторів ризику; їх моніторинг);

– реформувати сектор охорони здоров'я, створивши відповідні відділи з профілактики захворюваності, адже загальновідомо, що профілактика неінфекційних захворювань у 2,7 рази менш затратна, ніж лікування хворих;

– забезпечити практичну реалізацію основних положень Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» [2], метою якої є збереження та зміцнення здоров'я, профілактика та зниження показників захворюваності, інвалідності та смертності населення, підвищення якості та ефективності надання медико-санітарної допомоги, забезпечення соціальної справедливості і захисту прав громадян на охорону здоров'я.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комаров Ю.М. Высокая смертность как ведущая причина депопуляции / Ю.М. Комаров // Профилактика заболеваний и укрепление здоровья. – 2007. – № 5. – С. 4-7.
2. Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» / схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1164-2011-%D1%80>.
3. Основні причини високого рівня смертності в Україні. – К. : ВЕРСО-04. – 2010. – 60 с.
4. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_reklamu.htm.
5. Прогнозні оцінки смертності населення України / [Чепелевська Л.А., Баторшина Г.І., Любінець О.В., Ніжинська О.О.] // Україна. Здоров'я нації. – 2007. – № 1. – С. 59-63.
6. Профілактика хронічних неінфекційних захворювань реальний шлях поліпшення демографічної ситуації в Україні / [Горбась І.М., Лутай М.І., Лисенко А.Ф., Мойсеєнко О.І.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurolab.ua/encyclopedia/565/44944/>.
7. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2013 році : [статистична доповідь] / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/.
8. A strategy to prevent chronic disease in Europe. A focus on public health action. The CINDI vision. WHO, 2004. 41 p.

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 9

Частина 1

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 28,13
Замов. № 18/15. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.